

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

KÂDİRİYYE’NİN USÛL VE ÂDÂBI

Doktora Tezi

Abdulkerim ÇAĞLAR

Ankara-2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

KÂDİRİYYE’NİN USÛL VE ÂDÂBI

Doktora Tezi

Abdulkerim ÇAĞLAR

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ**

Ankara-2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

KÂDİRİYYE’NİN USÛL VE ÂDÂBI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof Dr. Mustafa AŞKAR

2- Prof Dr. Hayri KAPLAN

3- Prof Dr. Vahit GÖKTAŞ

4- Doç. Dr. Sevim ARSLAN

5- Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ

Tez Savunması Tarihi:

23/10/2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ danışmanlığında hazırladığım “**Kâdiriyye’nin Usûl ve Âdâbı (Ankara, 2024)**” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

06/12/2024

Abddulkerim ÇAĞLAR

ÖNSÖZ

Kâdiriyye, Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) tarafından kurulan tarikattır. Bu tarikat kurucusunun hayatında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, kurucusundan sonraki süreçte ise hemen hemen Müslümanların yaşadığı her yere yayılmıştır. Kâdiriyye'ye tarihi süreçte çokça insan intisâb etmiş ve bu tarikatta birçok velî, sûfî, mürşid yetişmiştir. Günümüzde bu tarikat varlığını devam ettirmekte ve Müslümanların dinî yaşantısı üzerinde etkili olmaktadır.

Çalışmamızda Kâdiriyye'nin usûl ve âdâbını ele aldık. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmanın problemi, konusu, amacı, önemi, yöntemi kısaca açıklandı.

Birinci bölümde, Kâdiriyye'nin kurucusu Abdulkadir Geylânî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri ve Kâdiriyye'nin tarihi gelişimi özet olarak aktarıldı. Ardından tarikatın usûlleri ele alındı. Usûller açıklanmadan önce konunun daha iyi anlaşılması için usûlle ilgili kavramlar açıklandı. Bu kavramlar; seyr ü sülûk, insân-ı kâmil, mürşid, velî, velâyet, sefer, nefis tezkiyesi, kalb tasviyesi, vuslât kavramlarıdır. Kavramların ardından Kâdiriyye tarikatında seyr ü sülûkte uygulanan nefsânî yöntem (etvâr-ı seb'a) ve rûhânî yöntem (letâif zikri), açıklandı. Nefsânî yöntemde nefis mertebeleri açıklanarak nefis mertebelerinin ıslâhı için kullanılan esmâlar aktarıldı. Rûhânî yöntemde ise latîfeler emir âlemine ve halk âlemine ait olmak üzere iki sınıfa ayrılarak ele alındı. Latîfelerin anlamları ve ıslâhı için kullanılan esmâlar ve zikredilme adetleri açıklandı. Kâdiriyye, mürşidlerinin usûlde kullandıkları usûl ve furû' esmâlar ve anlamları aktarıldı. Ayrıca seyr ü sülûk esnasında görülen rüyalar ve rüyaların yorumları açıklandı.

İkinci bölümde, seyr ü sülûkte kullanılan amelî ve kalbî unsurlar açıklandı. Amelî unsurlar intisâb, tövbe, evrâd ve duâlar, sohbet, râbîta, tefekkür-i mevt, riyâzet ve mücâhede, zühd, halvet, ibadetler, hizmet, istikâmet ve doğruluk (sıdk) başlıkları altında açıklandı. Kalbî unsurlar ise ihlâs, muhabbet, tevekkül, şükür, sabır, rızâ başlıkları altında açıklandı. Bu kavramların, kelime ve terim anlamları açıklanarak Abdulkadir Geylânî başta olmak üzere sûfîlerin kavramlar hakkındaki görüşleri aktarıldı. Ayrıca bu kavramların seyr ü sülûk açısından önemleri açıklandı.

Üçüncü bölümde ise Kâdirî tarikatında müşidlerin ve mürîdlerin uygulaması gereken kurallar bütünü olan âdâb konusu aktarıldı. Âdâb kavramının tanımı ve tasavvufî eğitim açısından önemi açıklandı. Ardından âdâb konusu; müşidlerin âdâbı, mürîdlerin âdâbı ve ibadetlerde âdâb olmak üzere üç alt ana başlık olarak aktarıldı.

Bu bölümde ilk olarak müşidlerin özelliklerine kısaca değindikten sonra müşidlerin mürîdlerini eğitirken uyması gereken edepler açıklandı. Mürîdlerin uyması gereken edepler ise on bir başlık altında ele alındı. Bu başlıklar şunlardır: Tarikata İlk Girenlerin Uyması Gereken Edepler. Mürîtlerin Rabb'ine Karşı Edepleri. Mürîtlerin Peygamberimiz Hakkındaki Edepleri. Mürîdin Şeyhine Karşı Edepleri. Mürîtlerin İhvânlarla (kendisiyle aynı tarikatta olanlar) Karşı Görev ve Edepleri. Mürîtlerin Tarikata Bağlı Olmayan İnsanlara Hakkındaki Edepleri. Mürîdin Zenginlerle Beraber Olma Âdâbı. Mürîdin Fakirlerle Beraber Olma Âdâbı. Mürîdin Ailesi ve Çocuklarına Karşı Âdâbı. Mürîdin Dünyaya Karşı Edepler. Mürîdlerin Dergâhta Uyması Gereken Edepler. Mürîdin Semâ' Âdâbı. Kâdirî Mürîdlerine Has Bazı Kıyafet ve Semboller.

İbadetlerde uyulması gereken edepler ise namaz âdâbı, oruç âdâbı, zekât ve sadaka âdâbı, hac âdâbı başlıkları altında ele alındı.

Bu çalışmamızın hazırlanmasında yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve rehberliğiyle yol gösteren, değerli bilgileriyle yönlendiren çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kıymetli zamanlarını ayırarak çok değerli fikir ve katkılarıyla hem gelişmeye hem de çalışmamızın şekillenmesine katkı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa AŞKAR Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU, Prof. Dr. Hayri KAPLAN ve Doçent Dr. Sevim ASLAN ve Doçent Dr. Öncel DEMİRDAŞ'a ve Dr. Edibe BOYRAZ'a çok teşekkür ederim

Abdulkerim ÇAĞLAR

Ankara-2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın İsmi	1
2. Araştırmanın Konusu.....	1
3. Araştırmanın Problemi	2
4. Araştırmanın Amacı	3
5. Araştırmanın Önemi	4
6. Araştırmanın Yöntemi	5
7. Kaynaklar ve Araştırmalar	6

BİRİNCİ BÖLÜM KÂDİRİYYE'DE USÛL

1. KÂDİRİYYE	10
1.1. Kâdiriyye'nin Kurucusu Abdulkadir Geylânî'nin Hayatı ve Eserleri	15
1.2. Kâdiriyye'nin Tarihi Gelişimi	21
2-SEYR Û SÛLÛKA DAİR KAVRAMLAR	28
2.1. Seyr Û Sûlûk	28
2.2. İnsân-ı kâmil:	30
2.3. Mürşid.....	32
2.4. Mürîd/ Sâlik/ Derviş	35
2.5. Velî-Velâyet.....	38
2.6. Sefer.....	39
2.7. Nefis Tezkiyesi	40
2.8. Kalb Tasfiyesi.....	43
2.9. Hakk'a Vâsıl Olmak /Vuslât	48
3- KÂDİRİYYE'DE SEYR Û SÛLÛK USÛLLERİ	49
3.1. NEFSÂNÎ USÛL (ATVÂR-I SEB'A).....	49
3.1.1. Emmâre.....	55
3.1.2. Levvâme	58

3.1.3. Mülhime	59
3.1.4. Mutmainne.....	61
3.1.5. Râdiyye.....	64
3.1.6. Mardiyte.....	66
3.1.7. Kâmile/Safiyye	68
3.2. RÛHÂNÎ USÛL (LETÂİF ZİKİRİ)	71
3.2.1 Emir Âlemine Ait Olan Latîfeler.....	76
3.2.1.1. Kalb	77
3.2.1.2. Rûh	83
3.2.1.3. Sır	86
3.2.1.4. Sırr-ı Sır (Sırru's-Sır).....	88
3.2.1.5. Hafî.....	89
3.2.1.6. Ahfâ	90
3.2.1.7. Külliye (Letâif-i Kül).....	91
3.2.2. Halk Âlemine (Âlem-i Halk) Ait Latîfeler	92
3.2.2.1. Nefs.....	94
3.2.2.2. Turâbiyye:.....	95
3.2.2.3. Mâiyye:.....	96
3.2.2.4. Nâriyye:	97
3.2.2.5. Havâiyye:.....	98
3.3. Kâdiriyye'de Seyr û Sülûkta Tâlim Ettirilen Esmâlar.....	99
3.3.1. Usûl Esmâları:	102
3.3.2. Furû' Esmâlar:	110
3.3.2. Koruyucu ve Muhafaza Edici Esmâlar:.....	114
3.4. Seyr û Sülûk Esnasında Görülen Rüyâlar ve Yorumları	117

İKİNCİ BÖLÜM

KÂDİRİYYE'DE SEYR û SÜLÛKTA KULLANILAN UNSURLAR

2.1. AMELÎ UNSURLAR.....	127
2.1.1. İntisâb	127
2.1.2. Tövbe/ Tevbe.....	130
2.1.3. Evrâd ve Dualar	137
2.1.4. Sohbet.....	152
2.1.5. Râbîta.....	154

2.1.6. Tefekkür-i Mevt.....	158
2.1.7. Riyâzet ve Mücâhede.....	161
2.1.8. Zühhd:.....	171
2.1.9. Halvet	175
2.1.10. İbadetler	180
2.1.11. Hizmet	185
2.1.12. İstikâmet ve Doğruluk (Sıdk)	187
2.1.13. Günahları ve Kötü Huyları Terketmek	189
2.2. KALBİ UNSURLAR	194
2.2.1. İhlâs	194
2.2.2. Muhabbet.....	196
2.2.3. Tevekkül	203
2.2.4. Şükür.....	205
2.2.5. Sâbır.....	208
2.2.6. Rızâ.....	210

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÂDİRİYYE'DE ÂDÂB

1. ÂDÂB.....	214
1.1. MÜRŞİDLERİN ÂDÂBİ	218
1.2. MÜRİDLERİN ÂDÂBİ	222
1.2.1. Tarikata İlk Olarak Giren Mürîdin (Mübtedînin) Uyması Gereken Edepler..	223
1.2.2. Mürîdin Rabb'ine Karşı Edepleri	230
1.2.3 Mürîdin Peygamberimiz'e Karşı Edepleri.....	236
1.2.4. Mürîdin Şeyhine Karşı Edepleri	238
1.2.5. Mürîdin İhvân Kardeşine Karşı Edepleri.....	244
1.2.6. Mürîdin Tarikata Bağlı Olmayan İnsanlara Karşı Edepleri.....	247
1.2.7. Mürîdin Zenginlere Karşı Edepleri	250
1.2.8. Mürîdin Fakirlere Karşı Edepleri	251
1.2.9. Mürîdin Ailesine ve Çocuklarına Karşı Edepleri	252
1.2.10. Mürîdin Dünyaya Karşı Edepleri	254
1.2.11. Mürîdlerin Dergâhta Uyması Gereken Edepler.....	259
1.2.12. Mürîdin Semâ Âdâbı	263
1.2.13. Kâdirî Mürîdlerine Hâs Bazı Kıyafet ve Semboller	265

1.3. İBADETLERDE UYULMASI GEREKEN EDEPLER	268
1.3.1. Namaz Âdâbı:	269
1.3.2. Oruç Âdâbı:	272
1.3.3. Zekât ve Sadaka Âdâbı:	275
1.3.4. Hâc Âdâbı:	278
SONUÇ	284
KAYNAKÇA.....	294
EKLER	312
ÖZET	325
ABSTRACT	326

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser.
a.g.m. :	Adı geçen makale.
b. :	Bin, ibn.
b.t.y. :	Basım tarihi yok.
b.y.y. :	Basım yeri yok.
c. :	Cilt.
(c.c.) :	Celle celâluh.
DİA. :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
H. :	Hicri.
haz. :	Hazırlayan.
H. :	Hazreti.
k.s. :	Kuddise sirrûh..
neş. :	Neşreden.
r.a. :	Radıyallâhu anh.
sad :	Sadeleştiren.
s. :	Sayfa.
s.a.v. :	Sallallâh ü aleyhi ve sellem.
Tahk. :	Tahkik.
Terc. :	Tercüme.
v. :	Vefat tarihi.
Yay :	Yayıncılık.

GİRİŞ

1. Araştırmanın İsmi

Araştırmanın ismi; *Kâdiriyye'nin Usûl ve Âdâbı*'dır

2. Araştırmanın Konusu

Tasavvufun amacı; insanı günahlardan, kötülüklerden, nefsin kötü huylarından, uzaklaştırıp, Kur'an ve sünnet ahlakıyla ahlaklanmasını sağlayarak mânevî olgunluğa ulaştırılıp Allah'a (c.c.) vâsıl etmektir. Allah'a vâsıl olanlar ise insan-ı kâmil olarak isimlendirilmiştir. Yani tasavvufun amacı, Allah dışındaki her şeyden fânî olmuş, Allah'a karşı tam rızâ hâline sahip insan-ı kâmilleri yetiştirmektir.

Tasavvufun kurumsallaşmış şekline ise tarikat denir. Tarikatta şeyh adı verilen müridlerin rehberliğinde müridlerin Kur'an ve sünnete göre eğitilerek, nefislerinin tezkiyesi, kalplerinin tasfiyesi sağlanarak insan-ı kâmil olmaları amaçlanmaktadır. İslam tarihinde birçok tarikat kurulmuştur. Tarikatlar İslâm dininin ihlâs, takvâ, verâ' üzere yaşanmasında büyük katkı sağlamaktadırlar. Kâdiriyye, Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) tarafından kurulan tarikattır. Kâdiriyye kurucusunun hayatında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, kurucusundan sonraki süreçte ise hemen hemen Müslümanların yaşadığı her yere yayılmıştır. Kâdiriyye'ye tarihi süreçte çokça insan intisâb etmiş ve bu tarikatta birçok velî, sûfî, mürid yetişmiştir.

Tezin konusu Abdulkadir Geylânî'ye nispet edilen ve İslâm âleminin en yaygın tarikatlarından biri olma özelliğini taşıyan Kâdiriyye'nin seyr ü sülûk yöntemi ve âdâbıdır. Bu bağlamda tezimizde üç konu üzerinde durulacaktır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, problemi, amacı, önemi, yöntemi ve çalışma kaynakları hakkında bilgi verilecektir. Birinci bölümde tarikatın usûlü ele alınacaktır. Usûl konusundan önce Kâdiriyye hakkında genel bilgiler verilecektir. Çalışmamızın ana konusu usûl ve âdâb olduğu için tarikatın kurucusu, silsilesi kolları ve tarihi özet olarak aktarılacaktır. Kurucusunun eserleri isim olarak aktarılacak, eserlerin içeriğine ve bazı eserlerin ona aidiyetiyle ilgili tartışmalara girilmeyecektir. Kâdiriyye tarikatında seyr ü sülûkte

uygulanan nefşânî yöntem (etvâr-ı seb'â), rûhânî yöntem (letâif zikri), açıklanacaktır. İkinci bölümde, seyr û sülûkte kullanılan amelî ve kalbî unsurlar ele alınacaktır. Son olarak Kâdiriyye müşidlerin ve mürîdlerin uygulaması gereken kurallar bütününü olan âdâb konusu işlenecektir. Âdâb kavramının tanımı ve tasavvufî eğitimde önemi açıklanacak. Ardında âdâb konusu; müşidlerin âdâbı, mürîdlerin âdâbı ve ibadetlerde âdâb olmak üzere üç alt başlık altında ele alınacaktır.

3. Araştırmanın Problemi

Tarikatlar mürîdlerini eğitirken seyr û sülûk adı verilen bazı yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemler genellikle nefşânî ve rûhânî yöntemlerdir. Ayrıca mürîdlerin eğitiminde bazı uygulamalar yaptırmış, evrâd adı verilen zikirler ve bazı âdâb kuralları belirlenmişlerdir. Acaba Kâdiriyye'de mürîdler eğitilirken hangi yöntemler kullanılmıştır? Mürîdlere eğitim sürecinde hangi uygulamalar yaptırılmıştır? Tarikatta mürîdlerin uyguladığı virdler hangi esmâ, zikir ve duâlardan oluşmaktadır? Tarikatta müşidler ve mürîdler için hangi âdâb kuralları belirlenmiştir? Bu ve benzeri sorular araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda aşağıda sıralayacağımız problem, sorun ve eleştirilere cevap arayacağız.

- 1.Kâdiriyye tarikatı nedir, kurucusu kimdir, silsilesi nedir, kollara ayrılmış mıdır?
2. Kâdiriyye'de müşide tabi olmak gerekli midir?
3. Kâdiriyye'de uygulanan seyr û sülûk usûlleri nelerdir?
4. Kâdiriyye'de seyr û sülûkte talim ettirilen esmâlar hangileridir.
5. Kâdiriyye'de seyr û sülûkte kullanılan amelî unsurlar nelerdir?
6. Kâdiriyye'de seyr û sülûkte kullanılan kalbî unsurlar nelerdir?
7. Kâdiriyye'de müşitlerin görevleri nelerdir?
8. Kâdiriyye'de mürîdlerin uyması gereken kurallar nelerdir?
9. Kâdiriyye'de ibadetlerde dikkat edilmesi gereken edepler nelerdir.
10. Kâdirî mürîdlerine has kıyafet ve semboller nelerdir?

4. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı; İslâm coğrafyasında en yaygın tarikatlardan biri olan Kâdiriyye'nin müridleri eğitirken kullanmış olduğu usûl ve âdâb kurallarını tespit ederek açıklamaktır. Tarikatta müridlerin nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi için kullanılan usûller, zikredilen esmâlar, yaptırılan uygulama ve merasimler, müşidlerin ve müridlerin uyması gereken kuralları tespit edilerek açıklanacaktır. Kâdiriyye'de nefsânî ve rûhânî yöntemde kullanılan esmâlar ve anlamları, esmâların okunma şekilleri, râbîta, halvet, tefekkür-i mevt, riyâzet uygulamalarının yapılarını ve önemi açıklanacaktır. Tarikatta mürid ve müşidler için tespit edilmiş olan edepin neler olduğu ve ibadetler yerine getirilirken hangi edepere riayet edileceğini tespit etmektir.

Bu amaçları gerçekleştirmek için çalışma giriş ve üç bölüme ayrılacaktır.

Giriş bölümünde tezin ana konusu olan usûl ve âdâb konusundan önce çalışmanın ismi, konusu, problemi, amacı, önemi, yöntemi ve kullanılacak kaynaklar kısaca açıklanacaktır.

Birinci bölümde, Kâdiriyye'nin kurucusu Abdulkadir Geylânî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri ve Kâdiriyye'nin tarihi gelişimi özet olarak aktarılacaktır. Ardından tarikatın usûlleri tesbit edilerek açıklanacaktır. Usûller açıklanmadan önce konunun daha iyi anlaşılması için usûlle ilgili kavramlar açıklanacaktır. Bu kavramlar; seyr ü sülûk, insân-ı kâmil, müşid, velî, velâyet, sefer, nefis tezkiyesi, kalp tasviyesi, vuslât kavramlarıdır. Kavramların ardından Kâdiriyye tarikatında seyr ü sülûkte uygulanan nefsânî yöntem (Etvâr-ı seb'a) ve rûhânî yöntem (Letâif zikri), açıklanacak. Nefsânî yöntemde nefis mertebeleri açıklanarak nefis mertebelerinin ıslâhı için kullanılan esmâlar aktarılacak. Rûhânî yöntemde ise latîfelerin Emir âlemine ve Halk âlemine ait olanları tesbit edilerek, latîfelerin anlamları ve ıslâhı için kullanılan esmâlar aktarılacaktır. Kâdiriyye, müşidlerinin usûlde kullandıkları esmâlar ve anlamları tesbit edilerek açıklanacaktır. Ayrıca seyr ü sülûk esnasında görülen rüyalar ve rüyaların yorumları aktarılacaktır.

İkinci bölümde, seyr ü sülûkte kullanılan amelî ve kalbî unsurlar açıklanacaktır. Amelî unsurlar intisâb, tövbe, evrâd ve duâlar, sohbet, râbîta, tefekkür-i mevt, riyâzet ve mücâhede, zühd, halvet, ibadetler, hizmet, istikâmet ve doğruluk (sıdk) başlıkları altında açıklanacaktır. Kalbî unsurlar ise muhabbet, tevekkül, şükür, sabır, rızâ başlıkları

altında açıklandı. Bu kavramların, kelime ve terim anlamları açıklanarak Abdulkadir Geylânî başta olmak üzere sûfîlerin kavramlar hakkındaki görüşleri aktarılacaktır. Ayrıca bu kavramların seyr ü sülûk açısından önemleri açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde ise Kâdiriyye’de müşidlerin ve müridlerin uygulaması gereken kurallar bütünü olan âdâb konusu aktarılacaktır. Âdâb kavramının tanımı ve tasavvufî eğitim açısından önemi aktarılacak. Ardından âdâb konusu; müşidlerin âdâbı, müridlerin âdâbı ve ibadetlerde âdâb olmak üzere üç alt ana başlık olarak aktarılacaktır. Bu bölümde ilk olark müşidlerin özelliklerine kısaca değindikten sonra müşidlerin müridlerini eğitirken uyması gereken edepler açıklanacaktır. Müridlerin uyması gereken edepler ise alt başlıklar halinde aktarılacaktır. Müridlerin namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerini yerine getirirken uymaları gereken adaplar tesbit edilerek aktarılacaktır.

5. Araştırmanın Önemi

Konumuzla ilgili yüksek lisans ve doktora seviyesinde bütünsel bir tez çalışması yapılmamıştır. Kâdiriyye tarikatı ile ilgili yapılan bazı tez, makale ve ansiklopedi maddesi çalışmaları bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar tarikatın kurucusu, eserleri, tarikatın tarihi ve kolları hakkındadır. Doğrudan müstakil olarak tarikatın usûl ve âdâbını ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamız alanında ilk olması ve tarikatın usûl ve âdâb konusunu müstakil olarak ele alması açısından önemlidir. Ayrıca çalışmamız Kâdiriyye hakkında merak edilen birçok konuya açıklık getirecektir.

Kâdiriyye’nin İslam tarihi boyunca Müslümanlar arasında kabul gören, İslam coğrafyasının hemen hemen her tarafına yayılan, çok sayıda müntesibi olan, mü’minlerin çoğu tarafından sevilip sayılan ve meşru görülen bir tarikat olması çalışmamızın önemini daha da artırmaktadır. Çünkü çalışmamız sadece tarikat mensuplarının değil, Müslümanların çoğunun merak ettiği usûl ve âdâb konularını açıklayacaktır. Çalışmamızda âdâb ve usûlle ilgili birçok kavram açıklanarak Abdulkadir Geylânî ve diğer Kâdirî suflerin bu kavramlar hakkındaki görüşlerinin aktarılacak olmasıda çalışmanın önemini artırmaktadır.

Ayrıca nefsanî bir tarikat olarak bilinene Kâdiriyye’de bazı müşidlerin ruhanî usulü kullandıklarının tesbiti ve bu müşidlerin ruhânî usûl ü uygulama yöntemlerinin açıklanacak olması çalışmanın önemini artıracak diğer bir özelliktir.

6. Araştırmanın Yöntemi

Tezimizde anlatım biçimlerinden açıklayıcı, betimleyici ve tartışmacı anlatım teknikleri kullanılacaktır. Düşünceyi geliştirme yollarından ise şematik gösterme, karşılaştırma, örneklendirme, tanımlama, sayısal verilerden yararlanma, benzetme, kaynaklandırma, kişileştirme, tümevarım ve tümdengelim gibi anlatım yöntemleri kullanılacaktır. İlk önce konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilecek, konu anlatımını güçlendirmek için zaman zaman şemalar, belgeler ve alıntı metinler kullanılacaktır.

Çalışmamızda tarikatın kurucusu olan Abdulkadir Geylânî'nin eserleri ana kaynaklar olarak kullanılacaktır. Bunun yanında diğer Kâdirî müridlerinin eserleri, tasavvuf klasikleri, âdâb kitapları, ilmiyal kitapları, çalışmamızla alakalı tez, makale, ansiklopedi maddesi, internet sayfası, yazma eserler ve vird kâğıtları, resim ve fotoğraflar, gazete, belge, tutanak, anı, biyografi, sesli ve görüntülü materyaller kaynak olarak kullanılacaktır. Ayrıca tarikatteki bazı uygulamaları değerlendirebilmek için gözlemler yapılacak ve tarikat temsilcilerinin sohbet ve varsa eserleri de incelenecektir. Tüm bunlara ek olarak tarikatla ilgili yazılı ve görsel medya materyallerinden faydalanılacaktır.

Tezdeki soruları yanıtlamak veya varsayımları sınamak için gerekli veriler kaynak taraması tekniğiyle toplanacaktır. Araştırmanın konusuyla ilgili mevcut kaynaklar incelenecektir. Bu yolla, veriler elde edilmeye çalışılacaktır. Konuyla ilgili her türlü kitap, tez, makale, ansiklopedi maddesi, gazete, belge, tutanak, anı, biyografi incelenecektir. Bilgiler bu eserlerden not alma ve değerlendirme yöntemleriyle çıkarılacaktır. Bu çalışma belli bir plan dâhilinde yapılacaktır. İlk önce konuyla ilgili kaynak eser ve kişiler belirlenecektir. İkinci olarak kaynak taraması için uygun bir plan hazırlanacaktır. Üçüncü olarak kütüphane katalog çalışması yapılacaktır. Dördüncü olarak basın yayın organları takip edilecektir. Beşinci olarak ise elde edilen veriler not fişlerine yazılacaktır. Son olarak ise elde edilen bilgiler belli bir sıraya konacak paragraf bütünlüğü içerisinde metin haline getirilecektir. Paragraf haline getirilen metinler gözden geçirilip, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra son haline getirilecektir.

Çalışmamızda kavramlar açıklanırken önce kavramın sözlük anlamı verilecek; ardından tasavvuftaki anlamı aktarılacaktır. Kavramlarla ilgili ayetler, hadisler ve

sûfîlerin görüşleri aktarılacaktır. Özellikle Kadiriyye'nin kurucusu Abdulkadir Geylânî ve diğer Kâdirî mürşitlerinin kavramlar hakkındaki görüşlerine başvurulacaktır.

Arapça eserler tercümesini kendimiz yapacağız. Tercüme yaparken, bu eserlerin Türkçe tercümeleriyle karşılaştırmalar yaparak en iyi ve en doğru tercüme yapmaya çalışacağız.

Konular açıklanırken konularla ilgili ayet hadis ve Abdulkadir Geylânî ve diğer Kâdirî mürşitleri başta olmak üzere diğer sufilerin görüşlerine yer verilecektir. Ayrıca tasavvuf klasiklerinden bolca yararlanılacaktır. Metin içerisinde okuyucuların anlamını bilmediği kavram ve ifadelerin anlamları dipnotta verilecektir.

Anlatılan konuların daha iyi anlaşılması için tablo oluşturma yöntemi kullanılacaktır. Nefis mertebeleri ve bu mertebelerin ıslahı için kullanılan esmâlar ve okunma sayıları, mertebelerin sıfatları, halleri ve vâridleri tablo şeklinde aktarılacaktır. Kadiriyyede rûhîni önem kullanan mürşidlerdeki letâifler, okunan esmâlar ve okunma adetleri karşılaştırmalı olarak tablo şeklinde aktarılacaktır.

Kâdirî tacı, Kâdirî kemeri, Kâdirî gülü, Kâdirî sancağının resimleri, günlük ve haftalık vird kâğıtları, nefis mertebelerinin, tablosu, Kâdirî silsilesi, ekler bölümünde verilecektir.

7. Kaynaklar ve Araştırmalar

Kâdiriyye ile ilgili makale ansiklopedi, yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar tarikatın kurucunun hayatı, kolları ve tarihi gelişimleri hakkındadır. Çalışmamızın konusu olan usûl ve âdâb konusuna ise bu çalışmalarda özet olarak değinilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın konusu olan usûl ve âdâb konusu müstakil olarak çalışılmamıştır. Çalışmamız bu konudaki eksikliği giderecektir.

Çalışmamız esnasında yararlanacağımız temel eserler tarikatın kurucusu Abdulkadir Geylânî'nin eserleridir. Özellikle onun şu eserlerinden çokça yararlanacağız.

- Abdülkadir Cîlânî, *Âdâbu'l- Mürîdin*, Haz. Muhlif, Yahyâ Alî Huzeyfî, Daru'n-Nuru'l-Kâdiriyye, 2023.

- Abdülkadir Cîlânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî*, Tahkik: Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010.
- Abdülkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırri, Hâlid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994.
- Abdulkâdir Cîlânî, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, thk. Dr. Ali Ebulhayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, , 2005.
- Abdülkadir Cîlânî, *Futûhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustâfa el-Yâbî el-Halebî, 1973.
- Abdulkâdir Cîlânî, *el-Evrâdu'l- Kâdiriyyetu*, Hazırlayan: Muhammed Salim Bevvâb, Beyrut, Dâru'l-Elbab, 1992.
- Abdülkâdir Cîlânî, *Âdâbu's-Sulûk*, Tahkik, Muhammed Gassân Nasuh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1995.
- Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Takîk: Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Daru's- Senâbil, Dimeşk, 1414/1993.
- Abdülkâdir Cîlânî, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî , b.t.y.,
- Abdulkâdir Cîlânî, *et-Tarîk İlallâhi (Risâletu fî'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)* Tahkik, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1994.

Özellikle usûl konusu işlenirken Abdulkâdir Geylânî'nin “*Fuyûzât-ı Rabbâniyy*”e ve “*et-Tarîk İlallâhi*” (*Risâletu fî'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi*) isimli eserlerinden çokça yararlanılacaktır. Kâdiriyye'de uygulanan ruhanî usûl (Letâif zikri) konusu işlenirken Ömer Hüdayi Baba'nın “*Ömer Hüdayi Baba Divanı*,” *Risale-i Hüdayiyye*, Muharrem Hilmi Efendi'nin Kâdirî “*Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*” ve Mustafa Hayri Öğüt ve Ailesi (hzl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba* eserlerinden çokça yararlanılacaktır.

Âdâb konusu işlenirken ise daha çok Abdulkâdir Geylânî'nin “*el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*,” ve Hafız Mustafa Özgür'ün, “*Kâdirî Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*” eserlerinden çokça yararlanılacaktır.

Çalışmamızda yararlanacağımız Kâdiriyye ile ilgili doktora tezleri şunlardır.

- Dilaver Gürer, *Abdulkadir Geylânî ve ve Kâdiriyye'nin Kolları*, Doktora Tezi, 1997

- Adalet akır, *Mehmet Rif‘at Efendi’nin Riyâzi’l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu’da Kâdirîlik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

- Özkan, Ahmet, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013.

- Mikail Dumlu, *Kâdiriyye Tarîkatı: Hâlisiyye Şubesi, Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2018.

Kavramların sözlük ve terim anlamları açıklanırken Arapça ve Türkçe sözlüklerden ve tasavvuf terimleri sözlüklerinden ve dini terimleri içeren sözlüklerden yararlanılacaktır. Kavramlar açıklanırken Abdulkadir Geylânî’nin eserlerinden ve tasavvuf klasiklerinden çokça yararlanılacaktır. İbadetle ilgili konular açıklanırken ilmi hal ve fıkıh konularına başvurulacak; ibadetlerde dikkat edilmesi gereken edepler açıklanırken ise tasavvufî âdâb kitaplarından yararlanılacaktır. Abdulkadir Geylânî’nin hayatı ve Kâdiriyye’nin tarihi gelişimi aktarılırken tarih kitaplarından, menakibnâmelerden yararlanılacak.

Adını yukarıda zikrettiğimiz temel kaynaklarla beraber tasavvuf klasiklerinden, diğer tasavvufî eserlerden, âdâb kitaplarından çalışmayla alakalı tez, dergi, makale, ansiklopedi maddelerinden, Arapça ve Türkçe sözlüklerden, tasavvufî terimleri ve dini terimleri içeren sözlüklerden, konuyla ilgili ayetlerden, hadis kitaplarından, tefsir ve hadis kitaplarından, yazılı ve görsel medyadan, internet sitelerinden yararlanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KÂDİRİYYE'DE USÛL

1. KÂDİRİYYE

Abdulkadir Geylânî'nin (v. 561/1166) tasavvuftaki yoluna Kâdiriyye denir. Tarikatın en önemli özellikleri İslam dininin emir ve yasaklarına uymak, sürekli Allâh'ı anmak (zikretmek) ve gönülden Allah'tan başka şeyleri çıkarmaktır.¹ Abdulkadir Geylânî, kendisine kadar gelen tasavvufî geleneği sistemleştirerek Kâdiriyye'nin kurulmasına vesile olmuştur. Bundan dolayı Kâdiriyye'nin üzerine tesis edildiği tasavvufî gelenekten bahsetmek faydalı olacaktır.

Kâdiriyye silsile itibariyle Peygamberimiz'den sonra Hz Ali (k.v) den geldiği için cehrî (sesli) zikiri tercih etmektedir. Bu tarikatın tabi olduğu geleneğin tâbîn dönemindeki öncüsü Hasân-ı Basrî'dir. Hasan-ı Basrî'nin (v. 110/728) yaşayışı ve tasavvuf anlayışı ılımlı bir zühd anlayışına dayanır. O, zühdü, dinî emir ve yasakların yerine getirilmesini sağlayan ve ahlâk kurallarına uyulmasını kolaylaştıran bir faktör olarak görmektedir.² Dünya sevgisinin, menfaatçiliğin ve maddeciliğin tehlikesine dikkat çekmiştir. Kendisinden nasihat isteyen kişiye, aşırılıklardan kaçınarak orta yolu tutmasını tavsiye etmiştir. İnfak etmenin ölüm korkusunu yok ettiğini bildirmiştir. Ayrıca günlerin geçiciliğine vurgu yaparak, vaktin kıymetinin bilinmesini ve verimli kullanılmasına önem verilmesini istemiştir.³

Kâdiriyye'nin tasavvuf dönemindeki öncüsü ise Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) dir. Onun temsil ettiği tasavvufî gelenek, Cüneydiyye olarak isimlendirilmiştir. Cüneydiyye sahv görüşünü benimsemiştir.⁴ Hz. Peygamberi örnek alma, onun sünnetine uyma yolu dışındaki yolların hiçbirisiyle Allah'a varılamayacağını ifade etmiştir.⁵ O, “Yolumuz Kitap ve sünnet’e tabidir”; “Tasavvuf ilmi Kur’an ve hadislerle sınırlıdır” diyerek tasavvufî düşüncesini belirtmiştir.⁶

Abdulkadir Geylânî, Hasan-ı Basrî ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvufî düşüncelerini devam ettirmiştir. Geylânî tıpkı onlar gibi Kur’an ve sünnete sıkıca bağlı, ifrat ve tefritten uzak, zühd hayatını önceleyen, ihlâs, takvâ, vera', azîmet, nefse muhalefet, güzel ahlâk, sabır, şükür, tevekkül, sıdk ve rızâya dayalı tasavvufî anlayışını devam

¹ Yafii, Allame Şeyh Abdullah b. Es'ad, *Hulâsatü'l-Mefâhir fî menâkıbi's-Şeyh Abdilkâdir*, Ter. Seyfullah Kılınç, Ankara, Rehber Yayıncılık, b.t.y., s. 14.

² Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay.1997, c. 16, s. 292.

³ Uludağ, *a.g.e.*, s. 292.

⁴ Süleyman Ateş, “Cüneydiyye”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., 1993, c. 8, s. 125.

⁵ Bkz. Kuşeyri, Abdulkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Thk., Hani el-Hac el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Sina, b.t.y., s. 86.

⁶ Süleyman Ateş, “Cüneyd-i Bağdâdî”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., 1993, c. 8, s. 119-121.

ettirmiştir. Dolayısıyla Abdulkadir Geylânî, Hasan-ı Basrî ve Cüneydi Bağdadî gibi meşhur sûfilerin geleneğini sistemleştirerek tarikatın kurulmasını sağlamıştır. Bu tarikat İslâm tarihindeki ilk tarikat kabul edilir.

Kâdiriyye'nin en önemli özellikleri dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, devamlı, zikretmek, sürekli Allah'ı hatırlamak, kalbi Allah'tan başka şeylerden temizlemektir. Tarikatta İslâmiyet'i Peygamberimiz'in tebliğ ettiği gibi saffeti asliyesine uygun yaşamak esastır. Asla mugaleta ve bidatlara yer verilmez.⁷

Abdulkadir Geylânî tarikatının esasını sekiz husus olduğunu belirtmiştir. Bunlar:

- 1- Sahi (cömert) olmak. Bu, İbrahim Peygamberin (a.s.) özelliğidir.
- 2- Rızâ; Hak'tan gelen her şeyden hoşnut olmak. Bu, İshâk Peygamberin (a.s.) özelliğidir.
- 3- Sabır. Bu, Eyyûb Peygamberin (a.s.) özelliğidir.
- 4- İşaret. Hz. Zekeriyyâ'nın (a.s.) özelliğidir.⁸ Hz Zekeriyyanın işareti üç gün boyunca işaretle konuşmasıdır.⁹
- 5- Gurbet. Yahyâ (a.s.) Peygamberin özelliğidir.¹⁰ Sûfî Allah'la olan ünsiyetinden dolayı vatanında ve akrabaları içerisinde gurbette gibidir.¹¹
- 6- Basit, sade ve yün elbise giyinmek giyinmek. Musa (a.s.) Peygamberin özelliğidir. Hz. Musa'nın ömrü boyunca yün elbise giydiği rivayet edilmiştir.¹²
- 7- Seyahat. İsa Peygamberin (a.s.) özelliğidir. Hz İsanın yeryüzünde belirli bir meskeni olmamıştır.¹³
- 8- Fakr. Peygamberimiz'in (s.a.v.) özelliğidir. Peygamberimiz, bir hadisinde fakrı sevdiğini şöyle ifade etmiştir; "*Fakr, benim öğüneceğim şeydir.*"¹⁴

⁷ Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdulkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y. s. 65.

⁸ Hz. Zekeriya, Allah tarafından çocuğunun olacağıyla müjdelenmiştir. Hz. Zekeriya çok yaşlı, hanımında kısır olduğundan dolayı bu ilahî müjdeyi şaşkınlıkla karşılamış; bunun için de kendisine bir alametin gösterilmesini istemiştir. Yüce Allah alametin, üç gün boyunca sadece işaret yoluyla konuşması olduğunu belirtmiştir. Bkz., Âl-i İmran, 3/41; Meryem,19/10.

⁹ Bkz., Âl-i İmran, 3/41; Meryem,19/10.

¹⁰ Bu Özelliğin Hz. Yusuf'a ait olduğuda rivayet edilmiştir.

¹¹ Şeyh Ataullâh el-Betlâdî Kecirâtî, *Telhisu Şerhu Futûhu'l-Gayb*, Cemâatu Rızâ Mustafa, byy., s. 479. Burdaki gurbete gücü yettiği halde kadınlardan uzak durup evlenmeme anlamıda verilmiştir. Bkz., Kecirâtî, a.g.e., s. 478-479.

¹² Kecirâtî, a.g.e., s. 479.

¹³ Kecirâtî, a.g.e., s. 479.

¹⁴ Abdulkadir Cilânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî,1973, s. 166-167. Ayrıca bu kavramların açıklaması için Bkz., Kecirâtî, a.g.e., s. 478-479.

Kâdirî mürşidleri Kâdirîliği, “aşk yolu” olarak tanımlamışlar; sülûkün Hakk’a muhabbet etme, kalp gözünün Allah’tan başkasına iltifat etmeden O’nu gayriden tenzih etme ve daima Allah’ı zikirle olduğunu söylemişlerdir. Seyrüsülûkte vuslât ancak bu suretle gerçekleşir. Yolun sâliklerinde cezbe ve vecd çabuk hâsıl olmaktadır.¹⁵ Ancak bunun için öncelikle yola intisap gerekmektedir. Yolun müntesipleri umumiyetle etvâr-ı seb’a üzerine seyrüsülûke tâbi tutulurlar. Bazı kollarda ise dervişlerin istidadına göre letâif-i seb’a zikri verilmiştir. Ayrıca Halvetiyye’deki gibi halvet ve Nakşibendiyye’de olduğu üzere râbita, teveccüh ve murakabe uygulamaları da vardır.¹⁶

Kâdiriyye’nin Silsilesi: Silsile kelime olarak Peygamber Efendimizden (sav) başlayarak tarîkatın son şeyhine kadar hepsinin isminin yazılı olduğu mürşidler zinciridir. Silsilesini bilmeyen mürîdler soyunu bilmeyen kişilere benzetilmiştir.¹⁷ Tasavvuf ilminde ehl-i beytten (Peygamberimiz’in soyundan) zâtların bulunduğu silsileler “*Silsiletü’z-Zeheb*” (Altın silsile) olarak ifade edilir.¹⁸ Kâdiriyye’nin silsilesi Hz. Ali (r.a.) geldiği için “*Silsiletü’z-Zeheb*” tir.

Tarikatlarda da gerçek mürşidleri sahtelerinden ayırmak amacıyla icâzetnâme verme yöntemi uygulanmaktadır. Verilen icâzetnâmelerde icâzeti veren şeyhin şeyhlerinin isimlerinin yazılması gelenek haline gelmiştir. Bu uygulama ile kendisine icazetnâme verilen kişinin köklü bir tasavvuf geleneğinin mirasçısı olduğu, belirtilmek istenmiştir. İslamın ilk dönemlerinde şifahi/sözlü olarak aktarılan silsile geleneği zamanla önemini artırmış ve yazılı olarak uygulanmıştır.¹⁹ Kâdiriyye mensupları tarikatın sıhhati açısından silsileyi zorunlu görürler. Tarikat mürşidlerinin mutlaka kesintisiz olarak Hz. Peygamberimiz’e ulaşan silsilesi olmalıdır. Bu silsilede yer alan zâtların bizzat kendi mürşidlerinden yazılı olarak icâzetnâme alması zorunludur. Dolayısıyla bir mürşidin terbiyesine girip seyr ü sülûk eğitimi almayan ve icazetnâmesi olmadığı halde mürşidlik iddiasında bulunan kişilere itibar edilmez. Kâdiriyye’nin silsilesi şöyledir:

- Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) (v.10/632)
- İmam-ı Alî b. Ebî Talib Murtezâ (r.a) (v.40/662)
- Hasan el-Basrî (ra) (v.106-110/724- 728),
- Habîb el-Acemî (v.119/737)

¹⁵ Adalet Çakır, “Kâdiriyye” *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul, İsam Yay.,2015, s. 192

¹⁶ Çakır, a.g.mk. s. 192.

¹⁷ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık 2016, 2. Baskı, s. 319.

¹⁸ Ethem Cebecioğlu, , *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yay., 201, s. 439.

¹⁹ Bkz. Necdet Tosun, “Silsile”, *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay. 2009, c. 37, s. 206-207; Cemil Akpınar, “İcazet”, *DİA.*, , İstanbul, TDV. Yay., 2000, c., 21., s. 397.

-Dâvûd et-Tâî (v.162 -165/ 778- 781),

-Ma'rûf el-Kerhî (v.200/815),

-Serî es-Sakatî (v.251/865),

-Cüneyd el-Bağdâdî (v.297/909),

-Şeyh Ebû Bekir eş-Şiblî (v.334/945),

-Ebû'l-Fazl Abdulvâhid b. Abdilazîz et-Temîmî (v.425/1033),

-Ebû'l-Ferec Abdurrahmân et-Tusi et-Tarsûsî (v.447/1055),

-Ebû'l-Hasan Kureyşî Alî el-Hekârî (406-486/1015-1093),

-el-Kâdî Ebû Saîd el-Mubarek el-Mahzûmî (v.513/1119),

- Eşşeyh Esseyyid Muhyiddin Abdulkadir Cilâni (k.s.) (v.561/1166)²⁰ Abdulkadir Geylânî'den sonra, tarikattaki halifeler çoğaldığı, yeni kol ve şubeler oluştuğu için doğal olarak silsiler de farklılaşarak çoğalmaya başlamıştır.²¹

Tarikatın Kolları: Tarikatların, zamanla bir takım kollara ve şubelere ayrıldığı görülmektedir. Tarikatın ana gövdesinden dallanan bu yeni oluşumlara kol denir. Eğer kollar da, dallanır, alt kollar meydana gelirse, ilk kollara ana kol, yeni olanlara şube denilmiştir.²² Kollar, genelde usûlde, yapılan içtihat farklılıklarından doğmaktadır. Kol kurucuları kol piri veya pir-i sâni (ikinci pir) olarak adlandırılır. Bazı yerlerde de tarikatı belli bir bölgeye götürüp orada yayılmasını sağlayan zâtlar yeni kol oluşmasını sağlamışlardır. Götürdükleri yerlerde tarikat kendi isimleriyle anılmış ve kol oluşmuş olur.

Kâdiriyye tarikatı tarihi süreçte birçok kola ayrılmıştır. Bu tarikatın kolları genelde kol pirlerinin adıyla anılmaktadır. Kâdiriyye tarikatının tespit edilen kolları şunlardır:1.Hikemiyye. 2. Esediyye (Yemeniyye) 3. İseviyye. 4. Beceliyye. 5. Fârızıyye. 6. Gaysiyye. 7. Ehdeliyye 9.Nehâriyye. 10. Tavâşiyye. 11. Zeylaiyye. 12. Müşerriyye. 13. Yâfiyye. 14. Dâvûdiyye. 15. Cebertiyye. 17.Eşrefiyye. 18.Bekkâiyye. 19. Cüneydiyye. 20. Gavsıyye: 21. Kemâliyye. 22. Kumeysiyye. 23.Nevşâhiyye: 24. Sumâdiyye: 25. Rûmiyye. 26. Bû Aliyye. 27. Nablusiyye. 28. Hilâliyye. 29. Semmâniyye. 30. Ammâriyye. 31. Nesîmiyye. 32. Resmiyye. 33.

²⁰ Vicdâni, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 96; Hocaşade Ahmed Hilmi, *Silsile-i Meşayih-i Kâdiriyye, Hadikatu'l- Evliya*, İstanbul, Tefyiz Kütüphanesi, 1318/, s. 5-95.; Feyzullah el-Kâdirî; *Şecere-i Kâdiriyye*, Sly. ktp., Giresun Yazmalar 73, 96b- 100b vr.; *Kadirî Tarikat Şeceresi*, Atatürk ktp, OE. 1204/2, vr. 11a-11b.

²¹ Bkz. Vicdâni, a.g.e., s. 110-145

²² Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yay., 2014, s.290.

Menzeliyye. 34. Muhtâriyye. 35. Müştâkiyye. 36. Hâlisiyye. 37. Fâzılıyye. 38. Enveriyye. 39. Niyâziyye. 40. Kesnezâniyye. 41. Mürîdiyye. 42. Kâsımiyye. 43. Mikşâfiyye. 44. Garîbiyye. (Hindiyye) 45. Zincîriyye. 46. Şer‘iyye. 47- Arâbiyye. 48- Makdîsiyye. 49- Hammâdiyye. 50. Birifkaniyye.²³

Bu kollardan beş tanesi Anadoludaki sûfîler tarafından kurulmuştur. Bunlar Eşrefoğlu Rûmî tarafından kurulan Eşrefiyye,²⁴ İsmail Rûmî²⁵ tarafından kurulan Rûmîyye,²⁶ Müştâk Baba tarafından kurulan Müştâkiyye,²⁷ Enver Baba tarafından kurulan Enveriyye ve Mustafa (Ânî) Resmî Efendi tarafından İstanbul’da kurulan Resmîyye’dir.²⁸

²³ Bkz., Vicdânî, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’den Kâdirîyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 117- 145.; Nihat Azamat, “Kâdirîyye”, *DİA.*, TDV. Yayınları; c. 24, s. 134-135; Dilaver Güner, *Abdulkadir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 1999, s. 329-379.; Hasan Şen, *Batmayan Güneş Abdulkadir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y., s. 259-294.

²⁴ Bkz. Ahmet Özkan, Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, *Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013.; Çakır, Adalet, *Mehmet Rif’at Efendi’nin , -Riyâzi’l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu’da Kâdirîlik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

²⁵ Bkz., Çakır, Adalet, *Mehmet Rif’at Efendi’nin , -Riyâzi’l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu’da Kâdirîlik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

²⁶ Bkz., a.g.e., 1995, s. 108-109.

²⁷ Bkz. Bülent Akot, *Müştak-ı Bitlisi Hayatı eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul, İnsan Yay., 2011.

²⁸ Bkz. Şen, Hasan, a.g.e., s. 271-272.

1.1. Kâdiriyye'nin Kurucusu Abdulkadir Geylânî'nin Hayatı ve Eserleri

Abdulkadir Geylânî 471/1075 yılında İran'da Hazar denizinin güneyinde yer alan Geylan'ın Nif köyünde doğmuştur.²⁹ Abdulkadir Geylânî'nin ismi, tam olarak Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî'dir. Babasının ismi Ebû Sâlih Musa Zengidost, annesi ise Fatıma, (Ümmü'l-Hayr) dır. O Geylan'ın meşhur şeyhlerinden Savmaî'nin torunudur.³⁰ Soyu babası tarafından Hz. Hasan'dan; annesi tarafından Hz.Hüseyin'den gelmektedir. Dolayısıyla hem seyyid hem de şeriftir.³¹ Künyesi Ebu Muhammed, nisbeti Cîlî, Cilânî veya Geylânî'dir.³²

Kendisi için birçok isim ve sıfat kullanılmıştır. Bunların en meşhurları; *İmam, Şeyhu'l-Müslimîn ve'l-İslâm, Kutbu'l-Evliyâi'l-Kirâm, Alemu't-Tarîka, Şeyhu's- Şuyûh Muhyiddîn, Bazu'l-Eşheb (Alaca Doğan), Gavsu'l-Azam* dır. Özellikle *Bazu'l-Eşheb ve Gavsu'l-Azam* sıfatları isimsiz kullanıldığında Abdulkadir Geylânî kastedilmiştir.³³

Babasını erken yaşta kaybeden Abdülkadir Geylânî hazretleri, ilk dini eğitimini annesi ve dedesi Savmaî'den almıştır. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. On sekiz yaşına kadar Geylan'da yaşamıştır. Abdülkâdir Geylânî h. 488 senesinde on sekiz yaşında Bağdat'a gitmiş ve hayatının sonuna kadar bağdatta yaşamıştır.³⁴ Buradaki meşhur âlimlerden Kur'an, hadîs, fıkıh, edebiyat ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir. Hocalarından bazıları şunlardır: Ebû'l-Vefâ Ali b. Ukayl, Ebû Hattâb Mahfûz, Hasan-i Bâkîllânî, Ebû Saîd Muhammed b. Abdülkerîm, Ebû Gânîm Muhammed b. Muhammed, Ebû Câfer, Ebû Bekr Ahmed b. Muzaffer'dir. Tasavvuf ilmini ise; Şeyh Ebû Saîd Mahzûmî ile Hammâd-i Debbâs'tan almıştır.³⁵ Abdulkadir Geylânî bir dönem İmam-ı Azam'ın türbedarlığını yapmış ve o yıllarda evlenmiştir.³⁶ Tasavvuf yoluna Ebu'l-Hayr Muhammed bin Müslim ed-Debbâs aracılığıyla girmiştir. Kendisine Bâzu'l-

²⁹ Abdülkâdir Cilânî, *Âdâbu's-Suluk*, Tahkik, Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dîmeşk, Dâru'n Nesâbil, 1416/1995, s. 26.; Muhammed Sâdık Şahabî, *Menakıb-ı Gavsîyye* Ter. Türkzade hafız MehmetZiyaddîn, Hazırlayan Arif pamuk (pamuk yayıncılık tarafından Abdülkâdir Geylânînin menkıbeleri adıyla basılmıştır.) Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 7.

³⁰ Abdülkâdir Cilânî, a.g.e., s. 26-27.

³¹ Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *Semeru'd-Dânî fî Tercümeti Şeyh Abdülkâdir Cilânî*. B.t.y., s. 2. Allame muhammed bin Yahyâ Et-tadifi, *Cevherden Gerdanlık*, Âlem Ticaret ve Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 15-16.

³² Muhammed Fadıl Geylânî, *Nehru'l- Kâdiriyye*, İstanbul, Çev., Dilaver Gürer, Abdulaziz Geylânî, İstanbul, Geylânî İlim Araştırma ve yayın Merkezi. 2013, s. 69.

³³ Geylani, a.g.e., s. 71.

³⁴ Abdülkâdir Cilânî, *Âdâbu's-Suluk*, Tahkik, Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dîmeşk., Dâru'n-Nasâbil, 1416/1995, s. 27.

³⁵ Şahabî, a. g. e., s. 19

³⁶ Abdülkâdir Geylânî, *İlahi Lutfıflar*, İstanbul, Âlem Yayıncılık, . 1996, s. 35.

Eşheb lakabı, Müslim ed-Debbâs tarafından verilmiştir.³⁷ Tarikat hırkasını ise Ebu Said Mübarek el-Mahzum Muharrimi' nin elinden giymiştir.³⁸

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, ders vermeye ve vaaz etmeye başlamıştır. Hocası Ebû Saîd Muhzûmî'nin medresesinde okuttuğu ders ve yaptığı vaazlarına gelenler kısa sürede artmış ve medreseye sığmayıp sokaklara taşmıştır. Bu nedenle, medresenin çevresinde evler ilave edilerek medrese genişletilmiştir. Derslerine ve vaazlarına katılanlar içinde pek çok âlim yetişmiştir.³⁹ Abdulkadir Geylânî çok etkili vaaz ettiği için Bağdat ve etrafındaki şehirlerden sohbetini dinlemeye gelenler olmuştur. Sohbetine katılanların mutlaka büyük bir tesir altında kaldığı rivayet edilir. Ömrünü, insanları Allah'a ve Resulü'ne davetle kalpleri ihyâ ederek geçiren Abdulkadir Geylânî hicri 561 miladi 1166 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Ay olarak ise Rebiülevvel ayının 8 veya 9. gecesini vefat ettiği rivayet edilmiştir.⁴⁰

Tasavvufî Kişiliği: Abdulkadir Geylânî, Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurmuş, onların sohbetlerine katılmıştır. Tasavvuftaki hocaları ise Ebû'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs (v.525/1131) ve Ebu Said Mahzumî'dir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra vaaz ve ders vermeye başlamıştır. Abdülkâdir-i Geylânî, bir süre ders ve vaaz yaparak insanlara nasihatte bulunup, onları irşâd ettikten sonra, ders ve vaaz vermeyi bırakarak, uzlete çekilip, yalnızlığı seçmiştir. Bağdat'ın harabelerinde yalnız yaşamaya başlamış, bütün günlerini ibâdet, zikir, riyâzet ve mücâhede ile nefesine muhalefet etmekle geçirmeye başlamıştır. Yirmi beş yıl boyunca çok zorlu bir nefis mücadelesi yapmıştır.⁴¹ Daha sonra tekrar Bağdat'a dönüp irşâd faaliyetlerine başlamıştır.

Abdulkadir Geylânî'nin tasavvuf anlayışı, İslam'ın zâhirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma üzerine kuruludur. O, Kur'an ve sünnete uygun hareket etmeyi şart koştur. Ona göre bir sûfinin hayatında görebileceği olağan üstü haller İslamî ölçülere aykırı olmamalıdır. İnsanlara itaat etmeyi, dini emirlere uymayı, muhalefet etmemeyi, şikâyetle bulunmamayı, maddi ve mânevî kötülüklerden temizlenmeyi

³⁷ Geylânî, *a.g.e.*, s. 38.

³⁸ Muhammed Fadıl Geylânî, *Nehru'l- Kâdiriyye*, İstanbul, Çev., Dilaver Güner, Abdulaziz Ceylânî, İstanbul, Geylani İlim Araştırma ve yayın Merkezi. 2013. s.107.

³⁹ Ebubekir Tanrikulu, *Batmayan Güneş*, Ankara, Ofset Matbaacılık, 2016, . s. 12.

⁴⁰ Vicdânî, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 115.

⁴¹ Yafii, Allame Şeyh Abdullah b. Es'ad, *Hulâsatü'l-Mefâhir fi Menâkıbi's-Şeyh Abdilkâdir*, Ter. Seyfullah Kılınç, Ankara, Rehber Yayıncılık, b.t.y. s. 8.

tavsiye etmiştir. Geylânî (k.s.) Sehl et-Tüsterî'nin “sır” nazariyesini dinin zâhirî hükümlerine uygun olmadığı için reddetmiştir. İbni Teymiyye, O'nun görüşleri şerîata uygun olduğu için kabul edilmiştir.⁴² Semâya karşı değildir. Kur'an'ın tertîl ve tecvit üzere okunmasını istemiş, telhin ve teganni ile okunmasını yasaklamıştır.⁴³

Abdulkadir Geylânî'ye göre tasavvuf dedikodoyu bırakmak, sadece açlığı gidermek için yiyip içmek, gereksiz ve faydasız boş işlerden uzaklaşmak nefse hoş gelen şeyleri terk etmektir.⁴⁴

Geylânî'ye göre tasavvuf sekiz huy üzerinedir: Bunlar: Sahi (cömert olmak), razı olmak (rızâ), sabır, işaret, gurbet, sade giyinmek, seyahat ve fakrdir. Cömert olmak, Hz. İbrahim'in; rıza Hz. İshâk'ın; sabır: Hz. Eyyûb'un; işaret: Hz. Zekeriyâ'nın; gurbet Hz. Yahya'nın özelliğidir. Sade giyinmek Hz. Musa'nın; seyahat Hz. İsa'nın; fakr ise Hz Muhammed'in (s.a.v.) özelliğidir.⁴⁵

Abdulkadir Geylânî tasavvuf ehli olanlara on tane nasihatte bulunmaktadır. Bunlar:

1- İster doğru olsun ister yalan olsun asla Allah (c.c.) adına yemin etmemelidir. Yemin etmeyenin gayreti çoğalır, Allah onun kalbinde nur kapısını açar. Bu nur sayesinde insanlar tarafından sevilir, düşmanlar ise ondan korkarlar.⁴⁶

2- Asla yalan söylememelidir. Bilerek veya bilmeden söylenen bir yalan söyleyen zarar çok görür. Yalan söylemeyenin kalbi nurlanır, ilmi artar, insanlar arasında sevilir.⁴⁷

3-Hiç kimseye vaatte bulunmamalıdır. Çünkü vaatte bulunan elinde olmayan bir sebepten dolayı vadini yerine getiremeyip yalancı durumuna düşer. Söz vermesi gerekirse kesin ifadeler kullanmamalı, İnşallah diyerek söz vermelidir. Buna dikkat edenler cömert ve hayâ sahibi olurlar, Allah'ın sevgisini kazanırlar, Allah katındaki dereceleri yüksek olur.⁴⁸

⁴² Bkz., George Makdisi, Çev.: Vahit Göktaş, *Kâdirî Sûfisi İbn Teymiyye, Tasavvuf | İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 [2007], sayı: 19, s. 401-411.

⁴³ Süleyman Uludağ. Abdulkâdir Geyani, *DİA.*, İstanbul, T.D.V yayımları, s.235.

⁴⁴ Abdulkadir Cîlânî, *Futûhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 166.

⁴⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 166-167.

⁴⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 171.

⁴⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 172.

⁴⁸ Cîlânî, a.g.e., s. 172.

4- Yaratılmışlara lanet etmemelidir. Lanet okumadığı kimseye gibi, kötü söz söylememeli ve eziyet etmemelidir. Böyle yaparsa Allah'ın rahmetini, kulların saygısını kazanır.⁴⁹

5- Beddua etmemelidir. Kendisine kötülük yapılsa dahi beddua etmemelidir. Çünkü beddua eden yüksek makâmlara ulaşamaz. Beddua etmeyen halk arasında sevilir.⁵⁰

6-Kibleye yönelip namaz kılan kişileri küfür ve nifakla itham etmemelidir. Müslümanlar için kötü hüküm vermeyenin mânevî duygusu gelişir, Allah'ın rızasına kavuşur.⁵¹

7- Duygularına hâkim olup kötülüklere bakmamalıdır. Kalbinden kötü duyguları çıkarmalıdır.⁵²

8-İnsanlardan hiç kimseye şahsi işini gördürmemelidir. Aksine insanlara yardım etmeli ve onların problemlerini çözmelidir. Kötülüğü yasaklayıp, iyiliği teşvik etmelidir. İnsanlar arasında ayırım yapmamalıdır. Böyle yaparsa imanın izzetini ve servetini elde eder, ona ihlâs kapısı açılır.⁵³

9- İnsanların elinde bulunan her şeyden ümidini kesmelidir. Bu ilke insanın izzetini korur, gönül zenginliği kazandırır. Bu hâl, insanı kalp hastalıklarına şifa olan tevekküle götürür. Bu hâl zühd yoludur; kulu Allah'a götürür, ondaki kötülükleri yok eder.⁵⁴

10- Mütevazı olmalıdır. En önemli esas budur. Allah katında derecesinin yüksek olmasını isteyen mütevazı olmalıdır. Mânevî makâmının yüksek olmasını isteyen, dünya ve ahiret işlerinin yolunda gitmesini isteyen mütevazı olmalıdır. Kul tevazu ile Allah rızasını kazanır. Kulun, mütevazı olması onun takvâlı olduğunu gösterir. Tevazunun aslı insanın her gördüğü şeyi kendinden üstün olduğuna inanmasıdır. Kul mütevazı olunca Allah'ın rahmet kapısına ulaşır.⁵⁵

Abdulkadir Geylânî'nin velîlikteki derecesinin üstünlüğünü zamanındaki bütün velîler kabul etmiştir. Ahmed Rufâî, Şeyh Halîfetü'l Ekber, Hayat bin Kays, İbni Hacer Askalânî, Ebu Muhammed Haşşâb, İbn-i Kudâme, Ebû Said Kilevî ve birçok

⁴⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 172.

⁵⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 172- 173.

⁵¹ Cîlânî, a.g.e., s. 173.

⁵² Cîlânî, a.g.e., s. 173.

⁵³ Cîlânî, a.g.e., s. 173-174.

⁵⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 174.

⁵⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 174.

âlim onun hakkında övgü dolu açıklamalarda bulunmuş ve onun üstünlüğünü kabul etmişlerdir.⁵⁶

Eserleri: Kaynaklarda Abdülkâdir Geylânî'nin çok fazla eserinin olduğu rivayet edilmektedir. Bugün elli civarında eser ona nispet edilmektedir. Fakat O'na nispet edilen eserlerin bazılarının onun olmadığı kesinlik kazanmıştır. Eserlerinden bazılarının farklı isimlerle tanınmış olması sayının çoğalmasına neden olmuştur.⁵⁷

Abdulkadir Geylânî'nin eserlerini üç guruba ayırabiliriz. Birincisi bizzat kendisinin kaleme aldığı ve yapmış olduğu vaazların müridleri tarafından yazılmasıyla oluşan eserlerdir. İkincisi yazmış olduğu şiirlerdir. Çüncüsü ise yaptığı vird, hizbler ve duâlardır. Çalışmada Geylânî'ye ait olduğu kesin olan kitap, şiir, vird ve hiziblerin isimlerini aktaracağız. Geylânî'nin eserleri şunlardır:

Kitapları:

- 1- el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hak.
- 2- Fütûhu'l Gayb.
- 3- el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzü'r-Rahmânî.
- 4- Cilâlu'l-Hâtır min Kelâmi'ş-Şeyh Abdilkâdir fi'z-Zâhiri ve'l-Bâtın.
- 5- Mektûbât.
- 6- el-Füyûzâtü'r Rabbâniyye fi Evrâdi'l Kâdiriyye.
- 7- Sırru'l Esrâr ve Mazharu'l Envâr fi mâ Yehtâcu ileyhi'l-Ebrâr.
- 8- es-Sirâcü'l-Vehhâc fi Leyleti'l-Mi'râc.
- 9- ed-Dürerü's-Seniyye fi'l-Mevâizi'l-Geylânîyye.
- 10- Tenbîhu'l-Ğabî fi Ru'yeti'n-Nebî.
- 11- el-Muhtasar fi İlmi'd-dîn.
- 12- Kitâb fi Uşuli'd-Dîn.

⁵⁶ Yafii, *a.g.e.*, s. 13-17

⁵⁷ Süleyman Uludağ. "Abdülkâdir Geyani", *DİA*, İstanbul, T.D.V Yayınları, 1988, c.1, s. 236.

13- Usûlü's-Seb'a.

14- Risâle fi't-Tevhîd.

15- Akîdetü'l-Bâzi'l-Eşheb/Akîde.⁵⁸

Şiirleri:

1- Dîvân. (Divanu Gavsî'l A'zam.)

2- el-Kasîdetü'l-Ayniyye.

3- Reşfü'l-Müntehilîn.

4- Esmâu'l-Hûsnâ.

5- Hamriyye, Ümmiyye, Taiyye, Lamiyye, Tasavvufiyye.

6- Hamse-i Geylânî.

7- Vesîle.⁵⁹

Virdler, Hizbler Ve Duâlar:

1- Salavât.

2- el- Kibrutu'l-Ahmer fi's-Salâti ale'n-Nebî.

3- Davetu'l-Celâle

4- Kenzu'l-A'zam

5- Ed-Delâil (es-Salâtu'l-Kübrâ)

6- Evrâd

7- Hızbû Beşâiri'l-Hayrât.

8- Hızbu't-Tazarru' ve'l-İbtihâl.

9- Hızbu's-Sûryaniyye.

10- Hızbû's-Sağîr.

11- Hızbü'l-Hıfz.

12- Hızbu'n-Nasr

13- Duâû Hızbi'n-Nasr.⁶⁰

⁵⁸ Bkz. Gürer, a.g.e., s.110-118; Mikail Dumlu, *Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi'nde İcrâ Edilen Ferdî Ve Cemaatle Zikirler*, Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Aralık 2023, (13), s. 5-7; Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay., 1988, c. 1, s. 234-239.; Yafii, Allame Şeyh Abdullah b. Es'ad, *Hulâsatü'l-Mefâhir fi menâkibi's-Şeyh Abdilkâdir*, Ter. Seyfullah Kılınç, Ankara, Rehber Yayıncılık, b.t.y.

⁵⁹ Bkz. Gürer, a.g.e., s. 118-120.

⁶⁰ Bkz. Gürer, a.g.e., s. 120-122; Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî , b.t.y., ; Abdulkâdir Geylânî, *el-Evrâdu'l-*

1.2. Kâdiriyye'nin Tarihi Gelişimi

Tarikat, Abdülkadir-i Geylânî hayatta iken Arabistan Anadolu ve Afrika'ya kadar yayılmıştır. Hindistan bölgesine ise Geylânî'nin vefatından yaklaşık bir asır sonra ulaşmıştır.⁶¹ Sonraki dönemlerde ise tarikat Müslümanların yaşadığı her yere ulaşmıştır. Günümüzde hemen hemen bütün İslam ülkelerinde ve Müslümanların yaşadığı diğer ülkelerde de Kâdiriyye mensuplarına rastlamak mümkündür.

Kâdiriyye'nin hızla yayılmasında etkili olan faktörlerden birisi Abdulkadir Geylânî'nin ailesidir. Geylânî ailesi, Abdulkadir Geylânî'nin hayatında ve vefatından sonra İslâm âleminin hemen hemen her tarafında yayılmış, gittikleri yerde tarikatı yaymışlardır. Abdulkadir Geylânî hayattayken oğlu Musa'yı Şama ve Mısır'a irşâd için göndermiştir. Oğlu İsa babasının vefatından sonra Şam ve Mısır'a, Abdulaziz ise Askalan'a, irşâd için gitmişlerdir.⁶² Sonraki yıllarda Abdulkadir Geylânî'nin torunları İslâm âleminin çeşitli yerlerine giderek tarikatı gittikleri yerlerde yaymışlardır. Torunlarından Yahyâ Hama'ya, Şeyh Aladdin Mısır'a gitmiştir. Daha sonraki yıllarda Abdulkadir Geylânî'nin soyundan gelenler, Şam, Halep, Hama, Telhanin, Nablus, Filistin, Umman şehirlerine gitmişlerdir.⁶³ Günümüzde Geylânî ailesi en yaygın olan ailelerden birisidir. Bu aile; hemen hemen bütün İslâm coğrafyasına yayılmıştır. Abdulkadir Geylânî'nin vefatından sonra onun yerine sırasıyla oğulları Abdulcebbâr (v. 575), İbrahim (v. 590), Abdulvehhâb (v. 593), Abdurrezzâk (v. 603), şeyhlik yapmışlardır. Dergâhı genişleterek külliye haline getirmişlerdir. Onlardan sonra torunları ve soyundan gelenler dergâhın şeyhliğini üstlenmişlerdir. Moğollar Hicri 656 yılında Bağdat'ı istila ettikleri zaman Geylânî ailesinin birçok ferdi öldürmüşler ve Geylânî külliyesini yıkmışlardır. Sonraki yıllarda dergâh tamir edilmiş ve irşâd faaliyetlerine devam edilmiştir. Safeviler miladi 914 yılında Bağdat'ı işgal ettiklerinde Abdulkadir Geylânî külliyesini yıkmışlar. Külliye 1534 yılında Osmanlı sultanı Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yeniden yapılmıştır. Külliye 1623 yılında Safevi hükümdarı Abbas Han tarafından tekrar tahrip edilmiş. Osmanlı sultanlarından 4. Murat 1638' de

Kâdiriyyetu, Hazırlayan: Muhammed Salim el-Bevvâb, Daru'l- Bevvâb, Beyrut, 1992; Müstakimzade Süleyman Saadettin Efendi, *Evrâd-ı Kâdiriyye (Tercüme-Şerh)*, Buhara Yay., İstanbul, 2014; *Abdulkâdir Geylânîden Dualar ve Zikirler (Evrâd-ı Kâdiriyye)*, Hazırlayan: Ali Eren, İstanbul, Berre Yayınevi, 2016.

⁶¹ Güner, a.g.e., s. 97.

⁶² Abdurrezzâk Cîlânî, *Şeyh Abdulkâdir Geylânî el-İmmamu 'z-Zâhidu'l-Kudvetu*, Dimeşk, Daru'l-Kalem, 1414/1994, s. 282.

⁶³ Abdurrezzâk Cîlânî, a.g.e., s. 283.

külliyyeyi tamir etmiştir. Külliyyede tarih boyunca Abdulkadir Geylânînin soyundan gelenler şeyhlik yapmışlardır.⁶⁴

Kâdiriyye'nin yayılmasında etkili olan faktörlerden birisi de Abdulkadir Geylânînin öğrenci ve müridleridir. Abdulkadir Geylânînin medrese ve dergâhında her yıl üç bin civarında öğrencinin mezun olduğu rivayet edilir. 33 yıl boyunca yaklaşık yüz bin civarında öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrenci ve müridler müderris ve müşid olarak dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır.⁶⁵ Böylece gittikleri yerlerde tarikatın yayılmasını sağlamışlardır. Abdulkadir Geylânî'nin halifelerinden bazıları; Ebû Medyen Mağribî, Ebul Abbas Ârif, Ali bin Hîfî, Beka bin Batû, Ebû Suûd bin Şıblî, Sıdk Bağdâdî, Muhammed bin Evânî, Kadibulbân Mûsulî, Yunus Kassâb bin Hâşimî'dir.⁶⁶

Kâdiriyye'nin geçmişte faaliyette bulunduğu ülkeleri aktaracağız. Kâdiriyye'nin yoğun olduğu ülkelerden birisi de Yemen'dir. Yemen'de Kâdiriyye Tarikatının on altı kolu kurulmuş ve burada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlar; Esediyye, Hikemiyye, Beceliyye, Gavsiiyye, Ehdeliyye, Uceyiyye, Müşerriyye, Nehariyye, Zeylaiyye, Yafiiyye Tavaşiiyye, , Urabiyye, Cebertiyye'dir.⁶⁷

Hindistan'da Kâdiriyye'nin altı tane kolu yayılmıştır. Bunlar: Cüneydiyye, Gavsiiyye, Kemâliyye, Kumeysiyye, Nevşâhiyye, Garîbiyye (Hindiyye) dir.⁶⁸

Şam'da ise üç kol kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Bunlar Dâvûdiyye, Nablusiyye, Hilâliyye ve Sumâdiyye'dir. Sumâdiyye kolu aynı zamanda Kudüs ve çevresinde de yayılmıştır.⁶⁹

Ürdün'de Kâdirî tarikatı şeyhleri bulunmakta ve Kadirîlerin faaliyet yürüttükleri zaviyeler yer almaktadır. Kâdiriyye'nin Ürdün'e girişi Filistin ve Irak'tan göç eden kâdirî şeyhleri vasıtasıyla olmuştur. Şeyh Abdülhalim Hamd Avde el-Kâdirî (v. 1998) XX. Yüzyılda Kâdirî tarikatının Ürdün'e girmesini sağlamıştır.⁷⁰ Ürdün'de bulunan

⁶⁴ Abdurrezzâk Cîlânî, *a.g.e.*, s. 290-291.

⁶⁵ Abdurrezzâk Cîlânî, *a.g.e.*, s. 286.

⁶⁶ Bkz., Vicdâni, Ebû Rıdvan M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdirîyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 111-112.

⁶⁷ Bkz., Harîrîzâde, Zebîdî, 'İkd, s. 29-31; a.mlf., İthâfû'l-aşfiyâ', Hüseyin Vassâf, *Tıbyan*, Nihat Azamat, , "Kâdirîyye", *DİA.*, Ankara, TDV. Yay., 2001, c. 24, s. 134-135.

⁶⁸ Bkz. Trimmingham, Harîrîzâde, Hüseyin Vassâf,

⁶⁹ Bkz., Vicdâni, *Ebû Rıdvan M. Sâdık, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdirîyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 129-130.; Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.

⁷⁰ Mahmud Esad Erkaya, *Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 20 Sayı: 66 (Bahar 2016), s. 407-408

Kâdirî şeyhlerinden birisi de Şeyh Muhammed Haşim el-Bağdâdî'dir. Şeyh Muhammed, Ürdün'de dergâhlar açarak tarikat çalışmalarını yürütmüştür.⁷¹

Tunusta Kâdiriyye'nin, Bû Aliyye (Bekkâiyye'nin kolu olarak değerlendirilmektedir) Ammâriyye, Menzeliyye ve Resmiyye kolları yaygındır.⁷²

Cezayir'de, Bû Aliyye. Ammâriyye, Menzeliyye, Kuntiyye, Resmiyye kolları yayılmıştır. Cezayir'e Kâdirî tarikatını ilk olarak getiren Ebu Medyen Şuayb el-Haseni (v. 594/1197) dir. Cezayir'de faaliyet gösteren diğer Kâdirî zâtlar ise şunlardır. Abdurrahman Salebi (v. 875/1470), Ebu Abdurrahman Muhammed bin Abdulkerim Mağili (v. 831/1127), Şeyh Mustafa Garisi (v. 1200/1800) Şeyh Muhyidin (1249/1833), Muhtar Ahmed bin Ebi Bekir (Muhtar Künti) (v. 1142/1729) dir.⁷³

Mısır'da Kâdiriyye'nin, Bû Aliyye, Şer'îyye Fâziliyye, Kâsımiyye, Niyâziyye, kolları yayılmıştır.⁷⁴

Medine'de ise, Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân'a (v. 1189/1775) tarafından kurulan Semmânîyye kolunu yayılmıştır.⁷⁵

Sudan'da Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân (v. 1189/1775) tarafından kurulan Semmânîyye⁷⁶ kolu ve Abdülbâkî el-Mikşâfî'ye nisbet edilen Mikşâfiyye kolları faaliyet göstermiştir. Mikşâfiyye kolunun günümüzde Sudan'da faal olduğu kaydedilmektedir.⁷⁷

Batı Afrika'da tarikatın Muhtâr b. Ahmed el-Küntî (v. 1226/1811) tarafından kurulan Muhtâriyye kolu⁷⁸ ve Ahmedü Bamba (v. 1927) tarafından kurulan Mürîdiyye kolu yayılmıştır.⁷⁹

Irak'ta, Abdülkerîm Kesnezânî'ye (v. 1317/1899) nispet edilen Kâdiriyye'nin Kesnezânîyye kolu faaliyet göstermektedir.⁸⁰ Kâdiriyye'nin yoğun olarak görüldüğü yerlerden biriside Musul'dur. Abdülkadir Geylânî'nin halifelerinden Şeyh Kadîbü'l-Bân

⁷¹ Erkaya, *a.g.m.*, s. 408; Ebû Heniyye, *et-Turuku'sûfiyye*, s. 123, 124.

⁷² Bkz., Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135. Trimmingham, s. 271.

⁷³ Abdusselam Kerime, *Devru't-Te'limi li't-Tarikati'l-Kâdiriyyeti Fi'l-Cezayir Hilale'l-Ahdi'l-Osmani*, Camatu Cilali, 2018, s. 29- 39.

⁷⁴ Yûsuf M. Tâhâ Zeydân, s. 209 vd. ; Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.

⁷⁵ Bkz. Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.; Gürer, *a.g.e.*, s. 373.

⁷⁶ Bkz. Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.; Gürer, *a.g.e.*, s. 373.; Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdulkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y., s. 275.

⁷⁷ Şen, Hasan, *a.g.e.*, s. 275.

⁷⁸ Bkz. *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 [2000], s. 245-258). Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.

⁷⁹ Bkz., Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdulkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y., s.275.; Trimmingham, s. 271; *DİA*, II, 172). ; Azamat, *a.g.md.*, s. 134-135.

⁸⁰ Bkz. Abdulcebbar Kavak, *Kuzey Irak'ta Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Akademiar Dergisi, 2017 (Haziran), Sayı, 2, s. 15-54.

(v. 573/1177) Musul'da irşâd faaliyetlerini yürütmüştür.⁸¹ Daha sonra Abdulkadir Geylânî'nin torunu Ebûbekir Abdülaziz Geylanî Hicri 580'li yıllarda Musul'un Sincar bölgesinde irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.⁸²

Behdînan bölgesine Şeyh Ebûbekir Abdülazîz'in soyundan gelen bazı kişiler giderek orda Zivkan Tekkesi'ni kurmuşlardır. Kuzey Irak'ta, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kâdiriyye tarikatının faaliyet yürüttüğü önemli merkezlerden birisi bu tekkedir.⁸³ Behdînan bölgesinde, XIX. yüzyılın ilk yarısında etkili faaliyetleri olan bir diğer Kâdirî şeyhi de Şeyh Nureddin Birifkanî (v. 1268/1851)'dir.⁸⁴ Bu kol Suriye ve ülkemizde de faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu zâtın tarikatı günümüzde “*Birifkaniyye*” olarak isimlendirilmektedir. Bu zâtın müridleri Birifkaniyye'yi kol olarak kabul etmektedirler.

Kerkük ve Çevresinde Kâdiriyye'nin irşâd faaliyetlerini, Talabanî ailesinden Molla Mahmud (v. 1215/1800), Şeyh Ahmed Talabânî (v. 1257/1841) Şeyh Abdurrahman Halis Talabanî (v. 1275/1859) yürütmüşlerdir. Şeyh Abdurrahman Halis Talabanî (v. 1275/1859) kendi adıyla adlandırılan Halisiyye kolunun kurucusudur. Bu kol günümüzde ülkemizde en yaygın olan kollardan birisidir.⁸⁵

Balkanlarda Kâdirîlik yaygın olan tarikatlardan biridir. Balkanlarda; Makedonya, Kosova, Bosna Hersek gibi ülkelerde de geniş kitlelere yayılmıştır. Üsküp'te 1938/39 yılında yayınlanan bir rapora göre Kosova ve Makedonya'da 18 Kâdirî tekkesi bulunmaktadır.⁸⁶ Kâdirî tarikatı müntesipleri 17. yy'ın başında bölgeye gelerek bölgenin manevî yaşamında önemli katkı sağlamışlardır. Burada faaliyet gösteren Kâdirî tekkeleri Kurila Tekkesi, Şeyh Hasan Horasani Tekkesi, Şeyh Ahmet Tekkesi, Aldi Sultan Tekkesi ve Hacı Sinan Tekkesi ve Delikli Baba Tekkesidir. Kâdirî tarikatı, Bosna'da yazar, sufî ve entelektüel bir insan olan, iki Kâdirî tekkesinin başında bulunan Şeyh Hasan Qa'imi Babanın faaliyetleri (v. 1691) sayesinde iyice yerleşmiştir.

⁸¹ Muhammed Emin b. Hayrullah el-Ömerî, *Menhelü'l-Evliyâ ve Meşrebu'l-Asfiyâ Min Sâdâtı'l Mavsili'l-Hadbâ*, tahk. Said ed-Dîvecî, Musul: Matbaatü'l-Cumhuriyye, 1968, II, 121.

⁸² Bkz. Abdulcebbar Kavak, *Kuzey Irak'ta Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Akademiar Dergisi, 2017 (Haziran), Sayı: 2 - s. 15-54; Abdulcebbar Kavak, *Şeyh Ebûbekir Abdülaziz Es-Sincârî (v. 602/1205) Ve Kâdiriyye Tarikatı'nın Kuzey Irak'taki Erken Dönem Faaliyetleri*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 54 Mart – Nisan, 2016.

⁸³ İmâd Abdüsselam Raûf, *el-Mu'cemu't-Târîhî li İmâreti Behdînân*, Erbil: Matbaatu Hacı Haşim, 2011, s. 98.; Kavak, Abdulcebbar, *Kuzey Irak'ta Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Akademiar Dergisi, 2017, (Haziran), Sayı: 2 - s. 15-54

⁸⁴ Bkz. Abdulcebbar Kavak, *Kuzey Irak'ta Tasavvuf Ve Tarikatlar*, Akademiar Dergisi, 2017 (Haziran), Sayı: 2 - s. 15-54.

⁸⁵ Bkz., Vicdâni, Ebû Rıdvan M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995.; Dumlu, Mikail, *Kâdiriyye Tarikatı: Hâlisiyye Şubesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2018. ; Uzgur, Mustafa, *Son Dönem Kâdirî Tarikatı Şeyhlerinden Hacı Hâfız Mustafa Uzgur (Özgür) Hocaefendinin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.; Azamat, a.g.md., s. 134-135.

⁸⁶ Bkz. Samir Vildîç, “*Balkanları İslam'a Tasavvuf Isındırdı*”, *Lacivert Dergisi*, 2019, sayı:62.

Kâdirî tarikatı hizmetini Osmanlı döneminde devam ettirmiş, 19. yüzyılın sonlarında ise en parlak dönemini yaşamıştır. Bu yüzyılda şeyh Mehmed Sezai ve Hacı Kadri İstanbul'da İslami eğitim aldıktan sonra Kosova, Bosna ve Makedonya'da tarikat faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Mehmet Emin Tarsusi'den icazet alan Hacı Kadri, Bosna'da ve Arnavutluk'ta vekilleri vasıtasıyla tarikatı yaymıştır.⁸⁷

Kâdiriyye'nin yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri de ülkemizdir. Kâdiriyye'nin Anadolu'ya gelişinin genel olarak Eşrefoğlu Rûmî vasıtasıyla olduğu söylenmektedir. Fakat yaptığımız araştırmalarda Eşrefoğlu Rûmî'den önce Anadolu'ya bazı iki Kâdirî sûfisinin geldiğini gördük. Bunlardan birincisi, Şeyh Musa Ez-Zulî (v. 1164) dir. Abdulkadir Geylânî'nin çağdaşı olan bu zât aynı zamanda onun mürididir. Mardin'li olan Şeyh Musa Ez-Zulî, Bağdat'a gidip Abdulkadir Geylânî'ye mürid olmuş, daha sonra ondan hilafet almıştır. Tekrar Mardin'e dönüp irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Kabri Mardin'de bulunmaktadır.⁸⁸ Diğer zât ise Hayat bin Kays el Harrânî'dir. Bu zât 35 yıl Bağdat'ta kalmış Abdulkadir Geylânî'den icazet aldıktan sonra 45 yıl Harran (Urfa) bölgesinde irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.⁸⁹

Kâdiriyye'nin Anadolu'da çoğalıp, kurumsallaşması ise Eşrefoğlu Rûmî vasıtasıyla olmuştur. Eşrefoğlu Rûmî, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yanında seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Daha sonra onun izni ile Hama'yâ gidip Abdülkâdir Geylânî'nin soyundan Hüseyin el-Hamevî'den sülûkunu bitirerek hilâfet alan Eşrefoğlu Rûmî tekrar Anadolu'ya geri dönerek irşad faaliyetlerine başlamıştır. Kendisine nispet edilen Eşrefiyye kolunu kurmuştur. Eşrefoğlu Rûmî'nin kurduğu bu kol Bursa ve çevresinde yayılmıştır.⁹⁰

Kâdiriyye XVII. yüzyılda, Anadolu ve Balkanlar'da İsmâil Rûmî' (v. 1041/1631) nin faaliyetleri vesilesiyle yaygınlık kazanmıştır.⁹¹ Afyon'da Abdülkâdir-i Geylânî'nin sekizinci kuşaktan torunu Abdülkâdir-i Geylânî ve Çorum'da ise Geylânî'nin torunu olduğu rivayet edilen Abdülcebbâr Dede Anadolu'da kadiriliği yaymışlardır.⁹²

⁸⁷ Bkz., Kazım Hacımevli, *Bosna-Hersek'te Tasavvuf, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-2*, c. 1, s. 525; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul, İnsan Yay., 2014, s. 230-249.

⁸⁸ <https://www.mardinlife.com/sultan-seyh-musa-kimdir.html>, 21/11/2022

⁸⁹ Bkz. Süleyman Uludağ, *Hayât b. Kays Harrânî, DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 1997, c. 16, s. 240.

⁹⁰ Bkz., Vîcdânî, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 108; Adalet Çakır, *Mehmet Rif'at Efendi'nin Neşatü'r-Riyâzi'l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirilik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, 333-458.

⁹¹ Bkz., Vîcdânî, a.g.e., s. 108-109.; Çakır, a.g.e., s. 429-498.; Nihat Azamat, "Kâdiriyye", *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay. 2001, c. 24. s. 131-136. İzeti, a.g.e., s. 230-249

⁹² Adalet Çakır, "Kâdiriyye" *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul, İsam Yay., 2015, s. 171.

Kâdiriyye'nin Anadolu'daki diğer bir temsilcisi Mustafa (Ânî) Resmî Efendi (v.1206/1792)di. Bu zât tarafından İstanbul'da Resmiyye kolu kurulmuş ve faaliyetlerde bulunmuştur.⁹³

Kâdiriyye'nin Anadolu'daki diğer bir temsilcisi de Mehmed Mustafa Müştâk Efendi (v. 1247/1831)dir. Bu zât Müştak Baba ismiyle tanınmıştır. Kâdiriyye'nin Müştakiyye kolunun kurucusudur. Bu kol Bitlis, Muş, Erzurum ve İstanbul'da yayılmıştır.⁹⁴

Anadolu'da yaygın olan diğer bir kol ise Kerküklü Abdurrahman Hâlis Tâlebânî'ye (v. 1275/1858) nispet edilen Hâlisiyye koludur. Bu kolun Anadolu'ya gelmesi Sivaslı Mur Ali Baba ve Urfalı Dede Osman Avni Baba vasıtasıyla olmuştur.⁹⁵ Sivas, Tokat ve Amasya'da Kâdirî tarikatının yayılması Mûr Ali Baba'nın faaliyetleri vasıtasıyla olmuştur. Dede Osman Avni Baba vasıtasıyla gelen kol önce Güney Doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sonraki zamanlarda ise Anadolu'nun tamamına yayılmıştır. Bu kol son yıllarda Avrupa'nın bazı ülkelerinde de faaliyet göstermektedir.⁹⁶ Ülkemizin doğudaki illerinde Kâdiriyye, Abdülkadir Geylânî neslinden olan Sâdât-ı Nehrî ve Berzencî gibi Irak ve Suriyeli şeyh aileleri tarafından da yayılmıştır.⁹⁷

Anadolu'da kurulan ve faaliyet gösteren kollardan birisi de, Osman Şems Efendi'ye (v. 1311/1893) nispet edilen “Enveriyye” koludur. Abdülkâdir-i Geylânî'nin “Bâzü'l-Eşheb” lakabından esinlenilerek kendisine “Bâzü'l-Enver” unvanı verilmiştir. Ayrıca Osman Şems Efendi XIX. yüzyıl şairlerindendir.⁹⁸

Anadolu'da etkin olan kollardan biriside Zincîriyyedir. Rivayetlere göre, Giritli Ali Baba beline on sekiz kilo ağırlığında bir zincir bağlattığı için zincirli lakabıyla anılmıştır. Tarikata ona nisbetle Zincîriyye denmiştir. Ali Baba, Bağdat'tan dönerken

⁹³ Bkz., Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdülkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y., s. 271-272.

⁹⁴ Bkz. Bülent Akot, *Müştak-ı Bitlisi Hayatı eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul, İnsan Yay., 2011, s. 73-79.

⁹⁵ Bkz., Vicdânî, Ebû Rıdvan M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kâdirîyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 139; Dumlu, Mikail, *Kâdiriyye Tarikatı: Hâlisiyye Şubesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2018.; Uzgur, Mustafa, *Son Dönem Kâdirî Tarikatı Şeyhlerinden Hacı Hâfız Mustafa Uzgur (Özgür) Hocaefendinin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.

⁹⁶ Hüseyin Vassâf, I, 129-132; *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 [2000], s. 131-149; Vicdânî, a.g.e., s. 136.

⁹⁷ Nihat Azamat, “Kâdiriyye”, *DİA.*, TDV Yayınları; c.2 4, s. 134.

⁹⁸ Bkz., Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdülkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b. 3, b.t.y., s. 274.; Nihat Azamat, , a.g.md., c. 24, s. 134-135.

Cizre’de vefat etmiştir. Belinde ki zincir tüm çabalara rağmen çıkarılamamış ve zincirle defnedilmiştir.⁹⁹

Kâdiriyye Abdulkadir Geylânî’nin hayatında geniş bir coğrafyaya yayılmış, vefatında sonra bütün İslam ülkelerine yayılmıştır. Günümüzde ise Müslümanların yaşadığı hemen hemen her yerde varlığını sürdürmektedir. Tarikatın bu şekilde yaygınlık kazanmasının sebepleri, Abdulkadir Geylânî’nin etkili vaaz ve sohbetleri, büyük bir şöhrete sahip olması, halife ve mürid ve öğrencilerinin çok olması ve Geylânî ailesinin gayretleridir. Bunun yanı sıra tarikatın dinin zâhirîne bağlı, ifrat ve tefritten uzak, ılımlı zühd hayatını benimseyen bir anlayışa sahip olması da tarikatın geniş coğrafyaya yayılmasında etkili olmuştur. Tarikatın yayılmasındaki en etkin sebep tarikatın dinin zâhirîne bağlı, ifrat ve tefritten uzak, ılımlı zühd hayatını benimseyen bir anlayışa sahip olmasıdır. Çünkü dinin zâhirîne bağlı olmayan ifrat ve tefrite kaçan yapıların Müslümanların geneli içerisinde kabul görmesi çok zordur. Ayrıca dinin zâhirîne bağlı olmayan ifrat ve tefrite kaçan tarikatlar bir müddet sonra değişerek, hak tarikat olma özelliğini yitirecektir.

⁹⁹ Şen, a.g.e., s. 275; *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 [2000], s. 170-171; Azamat, a.g.md., c. 24, s. 134-135.

2-SEYR û SÛLÛKA DAİR KAVRAMLAR

2.1. Seyr û Sûlûk

Seyr; sözlükte yürüyüş, ilerleme, yol alma seyahat, tur, davranış peşinde gitme anlamlarına gelir. Sûlûk; ise sözlükte, yola girmek, bir yolu izlemek, yol tutmak, intikal etmek, yolda yürümek; gitmek, katılmak, anlamlarına gelir.¹⁰⁰ Tasavvufta seyr ve sûlûk kelimeleri beraber “seyr û sûlûk” şeklinde kullanılır.

Sûlûk kavramı; tasavvufta “insanı Hakk’a ulaştıran ibadet, amel, fiil, hareket ve davranış tarzları” demektir. Bu kavram, ilk dönem tasavvuf eserlerinde dinî yaşantıyla ilgili bütün amelleri kapsayan geniş bir anlamda kullanılmıştır. XII. Yüzyıldan itibaren daha çok “Hakk’a ulaşmak için belli tasavvufî âdâb ve erkânın uygulanması” anlamında kullanılmıştır.¹⁰¹ Tasavvufta; müridlerin Hakk’a ulaşmaya kadar uyguladıkları manevî eğitim sistemine “seyr û sûlûk” denir. Bu eğitimi alan kişilere yolda giden manasında “sâlik” denmektedir.

Sâlikin mânevî yolda her gün ilerlemesi gerekir. Sâlikin tek bir ilâhî ismin tecellîsine takılıp diğer isimleri görmemesi onun için eksiklik kabul edilmiştir. Bu nedenle, sâlik bütün isimleri kuşatan isme ulaşmaya kadar sûlûkuna devam etmelidir. Sâlik; o isme ulaştığında ise o isimle, yine o isimde seyrine devam etmelidir. Çünkü ulaştığı ismin sonu yoktur.¹⁰² Sâliklerin büyük bir çoğunluğu, bu nedenle mertebeleri geçip Hakk’a varamamışlardır. Bunlardan bazıları maden, bitki ve hayvan mertebelerinin oluşturduğu mülk âleminde; kimi dört unsurda, kimi tabiatlar mertebesinde, kimi rûhlar âleminde kalmışlardır. Bunlar, yollarındaki bir engelden dolayı yolu tamamlayamamışlardır. Kâmil bir şeyhin irşâdı bunun çaresidir. Sâlik, ancak kâmil bir şeyhin irşâdı vâsıtasıyla, anlatılan âlemlerde takılmadan sûlûkunu tamamlayabilir.¹⁰³

Abdulkadir Geylânî, (v. 561/1166) sûlûk yapılmadan hiç bir sonuç alınamayacağını ve buna kesin ihtiyaç olduğunu; sûlûkun esasının ise “*Fenâ ve bekânın elde edilmesi.*” olduğunu belirtmiştir. Bu ise “*fakr*” ve insandaki “*fâka*” (benliğin yok olması) ile

¹⁰⁰ Mecmeu’l-lugati’l-Arabiyyeti; *Mu’cemu’l- Vesit*, Mektebetu’s-Şuruku’d-Duveliyeye, s. 318; Süleyman

Uludağ, “Sulûk”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., c.38, s. 127; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, s. 433.

¹⁰¹ Uludağ, *a.g.md.*, c.38, s.127.

¹⁰² Davut el-Kayseri, *Tasavvuf İlmine Giriş*, İstanbul, Nefes Yayınları, 2013, s. 156.

¹⁰³ el-Kayseri, *a.g.e.*, s. 156.

temin edilebilir. Bir sâlikte vucud, enaniyet ve nefisten iz kalırsa asıl amaç olan olgunluğa ulaşamaz.¹⁰⁴

Seyr û sülûkte farklı yöntemler kullanılmakla beraber hepsinin amacı, rûhun olgunluğunu sağlayıp, Hakk'a ulaştırmaktır. Bu nedenle girilen yolların hiçbiri, diğerinden farklı değildir. Sülûk yaptırırken bazı mürşîd-i kâmiller, mürîdlerini nefis yönüyle; bazıları da rûh yönüyle eğitmişlerdir. Çünkü her kişi, kendi vehminde (hayalinde) Allah'ı (c.c.) farklı tasavvur eder. O tasavvur edilen hiçbir zaman Yüce Hak değildir. Ancak Yüce Hakk'ın bir tecellisinden meydana geldiği için tasavvur edilen şeyi yaratan, Allah (c.c.)'tır. Yani Allah'ın (c.c.) velî kulları, vehimlerinde hayal olunana tapmaktan beridirler.¹⁰⁵

Seyr û sülûk'e giren bazı sâlikler, tecellileri gereğince, çok kısa zamanda; bazıları ise, uzun zamanda sülûklarını tamamlarlar. Sâliklerin bazıları keşfi kapalı (gönlü kapalı), bazıları ise keşfi açık (gönlü açık) yol alırlar. Kısa zamanda, gönül açıklığı bulan kimsenin durumu, alacağını ezelde aldığı ezeli bir alışverişin neticesidir.¹⁰⁶ Gönül açıklığını elde etmesi uzun süren mürîdin durumu da ezeldaki bir alışverişin neticesidir. Gönlü (keşfi) kapalı gidenlerden bazılarının ölümeleri esnasında, bazılarının kabirlerinde, bazılarının hesap gününde hakikat malûm olacaktır. Bazısına da gönül açıklığı, sülûkü tamamladıktan sonra meydana gelecektir. Bazı mürîdlerin gönlü kapalı ilerlemeleri, başkalarının durumlarını öğrenerek iç kuruntusuna düşmemeleri içindir.¹⁰⁷ Çünkü bu yolda keşfi açılan mürîd, kendisine malum olan durumlara takılırsa ilerlemesi durabilir. Bu nedenle bu tür mürîdleri keşfi kapalı sülûk ettirirler.

Bir sâlik, mürşidden inabe alıp mürîd olduğunda dünyaya yeni gelmiş bir çocuk gibi dir. Kendisinin yaşı büyük bile olsa sülûkün başlangıcında olduğundan ve kendisini mürşide teslim ettiğinden dolayı dünyaya yeni gelen çocuk hükmündedir. İntisâb ettiği mürşidin mânevî evladı olmuştur. Çocuğun her geçen gün büyüdüğü gibi o da sülûk yolunda büyür. Fakat mürîdin büyümesi çocuk gibi zâhirî değil bilakis manevîdir. Sâlikin büyümesi, bâtında manevî olarak gerçekleşir. Sülûkünü tamamlayıncaya kadar, çocuk gibi kabul edilip, onun tarikatta yaptığı kusurlarına bakılmayarak affedilir. Sâlik kendisine tecelli ihsân olunarak, sülûkünü tamamladığında, erginlik çağına girmiş ve

¹⁰⁴ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 89.

¹⁰⁵ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 17-18.

¹⁰⁶ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁰⁷ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 83.

kendisine bütün hükümlerle hükmolunmuş kişi gibi olduğundan, artık tarıkatta yaptığı küçük kusurlar bile affedilmeyerek amel defterine yazılır.¹⁰⁸

Seyr ü sülûk yolu, uzunluk ve kısalık bakımından, yürüyerek gidilen ve yol alınması bedenın kuvvetine bağılı olan mesafeler gibi değildir. Seyr ü sülûk yolu; mânevî, rûhanî bir yoldur. Bu yolda beden ve ayaklar ile değil kalp ile yürünür. Bu yolda kalp, inancına ve basiretli olup olmamasına göre yol alır. Bu yolda asıl olan insanın kalbine doğan, ilâhî bir nazar ve semâvî bir nurdur. Kişinin o nurla bakması dünya ve ahiret hayatının hakikatini görmesini kendisini o yola sevk etmesini sağlar. Bazen kişi bu ilâhî nazarı semâvî nuru yıllarca arar, fakat bulamaz. Bu nurun eserine bile rastlayamaz. Bulamamasına kişinin bilgisizliği, çalışmasındaki kusuru ve arayıştaki hatası neden olur. Bu yolu elli senede, on senede, bir senede hatta Allah'ın yardımıyla bir lâhzada (anda) bulanlar olduğu gibi hiç bulamayanlar da olmuştur. Hidâyeti nasib eden Allah'tır. Fakat kul, çalışmak ve doğru yolu aramakla görevlidir.¹⁰⁹ Seyr ü sülûk yolunda olanlarda dört özellik mutlaka bulunmalıdır. Bunlar ilim, amel, ihlâs ve havf (korku) dur.¹¹⁰

Kâdirî mürşidleri müridlerine nefsanî yöntemle sülûk yaptırırlar. Bazı mürşidler ise nefsanî yöntmin devamında rûhanî metotla sülûk yaptırmışlardır.¹¹¹

2.2. İnsân-ı kâmil:

İnsân-ı kâmil; kelime olarak olgun, mükemmel, insan demektir.¹¹² Tasavvufta ise; Allah'ın, bütün isim ve sıfatlarına nail olan hazarât-ı hams ve merâtib-i vücûd'u kendinde barındıran, Allah'ın yeryüzünde halifesi olan zâta insan-ı kâmil denir.¹¹³ Tasavvufta insân-ı kâmil terimi genellikle Hz. Peygamber ve onun yeryüzündeki vekilleri olan kutub ve gavs için kullanılmaktadır. Tasavvufî telakkide her insan, insân-ı kâmil olabilecek kabiliyetler taşıdığı için, insân-ı kâmil olmaya adaydır. Kabiliyetlerini

¹⁰⁸ Şemsüddin, a.g.e., s. 129.

¹⁰⁹ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 288.

¹¹⁰ Gazzâlî, a.g.e., s. 297.

¹¹¹ Bkz., Hacı Muharrem Hilmi Efendi, Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zakirlere Hediye, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 113,165,167; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-Şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s.200-201. ; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125

¹¹² Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Vesit*, Mektebetu's-Şuruku'd-Duveliyye, s. 541.

¹¹³ Hasan Kâmil Yılmaz, *İnsân-ı Kâmil, Altınoluk Dergisi*, 1996, Temmuz, Sayı: 125, s. 31.

tasavvufî terbiye yöntemlerine göre eğitip geliştiren kişiler, insân-ı kâmil makâmına ulaşabilir.¹¹⁴

Abdulkadir Geylânî'ye göre Allah'a (c.c.) vâsıl olan kişiye insân-ı kâmil denir. Ona göre Hakk'a vâsıl olan kişi fenâ bulmuş ve insân-ı kâmil olmuştur.¹¹⁵ Geylânî insan-ı kâmillerin özelliklerini ise şöyle açıklamıştır: : Onlar dünyevi güzelliklere değer vermezler. Sadece Cenâb-ı Hakk'ı görür ve O'nun emir ve yasaklarına uymaya çalışırlar. Onlar, bulacaklarını Hakk'ın inayetiyle bulmuş, ulaşacaklarına Hak'la ulaşmışlardır. Onlar; halkı, dileklerini, isteklerini bırakarak tasavvuf yoluna girmişlerdir. Bu sayede yüksek derecelere ulaşmışlardır.¹¹⁶ Onları yaptıkları, ibadet, taat, sena bu makâma çıkarmıştır. Bu ise Allah'ın onlara ihsânıdır. Allah (c.c.) bunu istediği kişilere verir. Onlar; Allah'ın yardımı ve kolaylaştırmasıyla ibadetlere bıkmadan üşenmeden devam etmişlerdir. İbadet onlar için manevî gıda ve rûh olmuştur. Onlar, böyle yapmaya devam ettiklerinde dünya onlar için bela ve felaket olmuştur. Fakat onlar bunu önemsemez, kendilerini cennet evindeymiş gibi görürler. Onlar her şeyin evvelini ararlar, şimdiki durumuna aldanmazlar. Allah (c.c.) onları evveliden niçin yaratmış ve neyi anlatmışsa onu öğrenmeğe çalışırlar. Yeryüzü onların hürmetine ayakta durur. Gökyüzü onların duası vesilesiyle açılır. Bu salahiyeti onlara Allah (c.c.) vermiştir. Onları Yüce Allah (c.c.) yerin düzeni için yaratmıştır. Yeryüzünü onlarla süslemiştir. Allah'a giden yollar bunlar arasından açılmıştır. Onlar, yeryüzündekilerin en hayırlılarıdır.¹¹⁷

Abdulkadir Geylânî'ye göre “Bir kişi kendi öğrenir, başkalarına öğretir; bildiği ve öğrettiği ile amel ederse âlem-i melekûtta “*Azîm*” ismiyle isimlendirilir. Bu kişi, âlim-i billâh'tır. En üstün mertebe onun mertebesidir. Dinin hikmet yönünü en iyi o zât bilir. Allah (c.c.) onun kalbine bilinmeyen birçok ilmi yerleştirmiş; hiç bir kimsenin elde edemeyeceği sırları ona bildirmiştir.¹¹⁸ Allah (c.c.) tarafından, bu temiz ve saf kişi, sevilmiş seçilmiş ve cezb edilmiştir. İlâhî hikmetlerin çözümüne yalnız bu kişi ulaşmıştır. Hidayet yolları bu zâta açılmıştır. Bu zâtın istidadı çok büyüktür. Kendisinde sırları anlama kabiliyeti, bilgi ve hikmet bulunur.¹¹⁹ Bu zât, Allah (c.c.) yolunda liderdir. İnsanları hak yola davet eder, onlara kötülükleri gösterir. Kıyamette şefaattçidir. Onun, Allah (c.c.) katında şefaati geçerlidir. O zât daima doğrudur. O

¹¹⁴ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 31.

¹¹⁵ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 40.

¹¹⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 35-36.

¹¹⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 80.

¹¹⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 80.

peygamberlerin vekilidir. İnsanların ulaşacağı son makâm burasıdır. Bu makâmdan sonra peygamberlik başlar.¹²⁰

2.3. Mürşid

Mürşid; sözlükte, rehber, kılavuz, doğru yolu gösteren, öğretmen, öğüt veren, irşâd eden kişi anlamlarına gelir.¹²¹ Tasavvufta ise; kendisine intisâb edenlere, İslâmî ve tasavvufî yaşantıyı, hakikatleri gösteren, Allah'a (c.c.) vâsıl olmaları için onlara rehberlik eden tarikat liderine mürşid denir. Mürşidlerin Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanması, yani, en azından fenâ¹²² makâmına ulaşması şarttır. Her mürşid, kâmil olmayabilir. Hem “kâmil” (olgun), hem de “mükemmil” (kemale ulaştıran) mürşidler en makbul olanlardır.¹²³

Tasavvuf yolundaki rütbelerin en büyüğü mürşidlik rütbesidir. Bu rütbe Allah'a davet etmede, nübüvvet makâmına vekâlet eden bir makâmdır. Mürşid; Allah'ın yeryüzündeki askerlerindendir. Mürşidler mürşidlerin rehberliğiyle irşâd olur, doğru yola ulaşırlar.¹²⁴ Mürşidler, Resûlullah'a (s.a.v.) tamamen tâbi olmaları neticesinde vusûl (Manevî yönden Allah'a (c.c.) ulaşma/yakınlaşma) mertebesine ulaşmışlardır. Daha sonra halkı Rasûlullâh'a (s.a.v.) uymaya davet etmek için memur olmuşlardır.¹²⁵

Abdulkadir Geylânî, mürşidlerin özelliklerini şöyle anlatmaktadır. Mürşidler; Allah 'tan korkarlar ilim sahibidirler, bildiklerini uygular, bilmeyenlere de öğretirler. Onlar, yaptıkları için karşılık beklemezler. Sadece Allah'ın yakınlığını ve sevgisini talep ederler. Onlar Hak'dan uzak kalmayı, aralarına zulmet (kara) perdesinin girmesini istemezler. Onlar dünya ve ahireti istemezler.¹²⁶ Onların kalbi saf ve temizdir. Halkı gönüllerine almazlar. İnsanların malı onlar için önem taşımaz. Dünya akıllarına girmez. Yalnız Mevlâ'yı anarlar. Gözleri ahirete dönüktür. Allah (c.c.) katında olanlar, onlar için kıymetlidir.¹²⁷ Onların nazarında, halk yönü, sıkıntıdan ibarettir Cenâb-ı Hakk'ın

¹²⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 80.

¹²¹ Mecmeu'l-lugati'l- arabîyyeti; *Mu'cemu'l- Vesit*, Mektebetu's-Şuruku'd- Duvelîyye, s. 265.

¹²² Fenâ: Sâlikin, iradesinden ve bütün duygularından sıyrılarak benliğini Allah'ın (c.c.) varlığında yok etmesi anlamına gelir.

¹²³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, 2014, s. 351.

¹²⁴ İbrahim Fasîh Haydari, *Büyük Doğuş Mecdütü Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 35.

¹²⁵ Kaşani, a.g.e., s. 114.

¹²⁶ Abdulkadir Cîlânî *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahk. Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 40.

¹²⁷ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Şerh Cabbarzâde Mehmed, Uluçınar Yay. İst., 1976, s.108.

(c.c.) yönü (vechi) onlar için genişlik ve ferahlıktır. Onlar halk tarafını kapatarak, Hâlık (c.c.) tarafını açmışlardır. Onların kalpleri büyümüş, genişlemiş ve yücelmiştir. Onların kalp kapılarında “gayret” (kıskançlık) durur. Onların kalbine o kapının sahibinden başkasının girmesi mümkün değildir. Onların sırtları halka dönmüş; yüzleri ise Hakk’a (c.c.) yönelmiştir. Eğer onların yönü, teveccühü dünyaya dönecek olsa oradaki her şey yanıp yok olur. Bu dünyada mürşidler ay ve güneş gibidirler. Dünyanın aydınlanma sebebi onlardır.¹²⁸

Kâdirî şeyhi, Hafız Mustafa Uzgur (Özgür) (v. 2014), mürşid-i kâmillerin özelliklerinin şöyle açıklamıştır:

*“Mürşid-i kâmil, maddi mânevî olgunluğa sahip, Müslümanları Hakk’a davet ederek hak yoldaki gerçekleri gösteren, insanları irşâd edebilecek zâhirî ve bâtinî ilme sahip kişilerdir. Onların tek istedikleri şey Hakk’tır. Onlar bütünüyle Hakk’a âşıktırlar. Onun rızasından bir an bile ayrılmazlar. Onlar cömert olup kimseden bir şey saklamaz ve kıskanmazlar. Onlar bütün bela ve musibetlere tahammül ederler, sabır abidesi gibidirler. İmanlarının gereğini en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar yerine getirirler. Yemekten, içmekten ziyade yedirmeyi ve içirmeyi severler. Onlar, bu dünya için Allah (c.c.) ne takdir etmişse ona razı olurlar. Onlar, cesaret ve tevâzu örneğidirler. Kur’ân’dan, Rasulullâh’ın sünnetinden bir an bile ayrılmazlar. Mürîdlerinin bütün problemlerine ortak olurlar ve halletmeye çalışırlar. Cenâb-ı Hak (c.c.), onların dua ve niyazlarını geri çevirmez ve onların duaları birer şifa kaynağıdır. Özetle onlar kendilerine tabi olanları Allah ve Resûlü’ne vâsıl etmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar.”*¹²⁹

Hakk’a vâsıl olan zâtlar iki kısımdır. Birincisi; meczub sâliktir ki ilk önce nefsânî sıfatların helâket mahallerini belirlemiş ve sonra ilâhî cezvelerin yardımıyla rûhî miraçlardan ve kalbi aşamalardan geçerek keşf ve yakîn âlemine ulaşarak müşâhede ve muayeneye dalmıştır.¹³⁰ İkincisi; sâlik meczubdur. Bunlar, cezvelerin yardımıyla makâmât meydanlarını geçmiş, keşif ve ayan âlemine ulaşmış ve yolun aşama ve menzillerini daha yolun başında görmüş ve hâlin hakikatini ilim suretinde bulmuştur. Bu ikisinin de şeyhlik ve muktedâlık mertebesi vardır.¹³¹ Ancak seyr ü sülûkün inceliklerine, makâm ve menzillerin hakikatlerine henüz vâkıf olmayan, henüz

¹²⁸ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâû'l-Hâtır fî'l-Bâtin ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 209.

¹²⁹ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2015, s. 21.

¹³⁰ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 108.

¹³¹ Kaşani, a.g.e., s. 108.

mücâhede darlığından müşâhede fazlasına ulaşmamış ebter; sâlik ve meczûb şeyhlik makâmına layık değildir. Onlara tarikat kanununa uygun terbiye yetkisi ve mürîdin istidadında tasarruf velâyeti verilmemiştir. Bu nedenle onların yaptığı her tasarrufun fesadı, salâhından çoktur.¹³²

Bir şeyhe intisâb etmek isteyen kişiler; hakiki mürşidlerden irşâd almış zâtları şeyh edinmelidirler. İntisâb edilen zât, halkı irşâd edebilecek mânevî olgunluğa ve güce sahip olmalıdır. Ve “*Ben şeyhim*” diyen kimsenin mutlaka mürîdlik ve taliplik aşamalarından geçmiş olması gerekir.¹³³ Kâmil mürşid; mürîdi terbiyesine nefsi için değil, Allah (c.c.) için isteyen, onların farklı karakterini bilen, onlara sevgi ve merhametle ile davranan, nefsinin hevâsına tabi olmayan ve kendine tâbi olunmasından hoşnut olmayan kişidir.¹³⁴ Mürşidler, hakiki irfana ve ilahî gizliliklere ermiş olmakla beraber mertebe ve görevleri itibariyle farklıdırlar. Örneğin bazı velîler hakiki irfâna ulaştıkları halde makbûl-i ilâhî olmakla beraber, halkı irşâdla görevli değildirler. İrşada görevli olmayanlara intisâb etmek caiz değildir. Bunların sohbetlerinden faydalanmak caiz olabilir.¹³⁵ Şefkat ve himmeti dar, ilmi az, Allah ’a (c.c.) tam teslim olmamış, etkili sohbetleri olmayan ve bütün bunlara rağmen mürşidlik iddiasında bulunan bir insan, kendisine tabi olan insanları yarı yolda bırakmaktan başka bir şey yapamaz.¹³⁶

Her insanın, vücut mülkünde sülûk için, kendisine özel bir tariki vardır ki, onu ancak irşâd ehli bilir. İrşad ehli (mürşid), Peygamberimiz tarafından, ümmetini Hak yoluna davet etmekle görevlendirilmiş olan zâtlara denir. Hakk’a ulaşmak, ancak Hazreti Peygamber’in eliyle olur. Mürşidin görevi; mürîdi Peygamberimiz’in zâtı şerifine ulaştırmaktır. Peygamberimiz, ise bir ânda hemen hazreti aliyesinin ilâcı ile imdadına koşar ve mürîde şefaet ederek Hakk’a ulaştırır. Bu ise, mürîdin şerîata uyması, Peygamberimiz’in sünnetini ihyâ etmesi ve yoluna tabi olması ile elde edilebilir.¹³⁷

Abdulkadir Geylânî’ye göre insanlara mürşid gereklidir. Bu nedenle bir kişi mürşid bulunca ona muhalefet etmemeli, söylediklerine darılmamalı, ondan uzak kalmayı sevmemelidir. Mürîd mürşidini sevmeli ve sözlerine uymalıdır.¹³⁸

¹³² Kaşani, *a.g.e.*, s. 108.

¹³³ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Thk., Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru’s-Sadr, 2010, s.163.

¹³⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 163.

¹³⁵ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 108.

¹³⁶ Özgür, *a.g.e.*, s. 22.

¹³⁷ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyye Risalesi, Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 341.

¹³⁸ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 80.

Kâdiriyye’de kendisine irşâd görevi verilen kişilere hırka (cübbe) giydirilir. Hırkalar, tarikat hırkası ve teberrük hırkası olmak üzere iki çeşittir.

a- **Tarikat hırkası:** Tarikata intisâb edip zikrullâha devam edip görev ve sorumluluklarını yerine getirerek, tasavvufî menzilleri aşarak irşâd mertebesine ulaşanlara, şeyhleri tarafından irşâd ve terbiye etme iznini içeren mühürlü belge verilir. Bu belgelere icazetnâme veya hilafetnâme denir. İcazetnâme verme işine hırka giydirme (Lübs-i hırka) denir. Hırka ve tac giydirmeye bazı özel merasim duâlarla yapılır. İşte mürîdin irşâdla görevlendirildiğini belirtmek için giydirilen bu hırkaya tarikat hırkası denir.¹³⁹

b- **Teberrük Hırkası (Hırka-i Teberrük):** Bir mürşidden tarikat hırkası giyerek halifelik makâmına yükselmiş birisi, diğer bir tarikata mensup mürşid-i kâmile rastlar, sohbetinden yararlanır ve feyz alırsa onunda mânevî bir mensubiyeti ve bağlılığı meydana gelir. Buna teberrük hırkası denilmektedir. Bu hırka tarikat hırkasının kazandırdığı, irşâd ehliyetini vermediğinden hırkayı giydirenlerin mânevî halifelerinden sayılırsalar da, o mürşidin tarikatını neşredemezler.¹⁴⁰

2.4. Mürîd/ Sâlik/ Derviş

Mürîd kelimesi Arapçada isteyen, bağlı, taraftar anlamlarına gelir. Terim olarak ise Allah’ın (c.c.) ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen, Allah’a vâsıl olmayı arzulayan ve bunun eğitimini yaptıracak bir mürşide tabi olup bağlanan kişilere mürîd denir.¹⁴¹

Mürîd, kavramı genelde bir mürşide intisâb etmiş kişiler için kullanılır. Fakat sûfîler mürîd kavramına derin tasavvufî manalar yüklemişlerdir. Mürîd, ehlullâh ve muhakkikler katında mâsivâdan¹⁴² (Allah’ın dışındaki her şeyden) uzaklaşarak Allah’a

¹³⁹ Vicdâni, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’den Kâdirîyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 106.

¹⁴⁰ Vicdâni, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁴¹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 350.

¹⁴² Mâsivâ: Tasavvufta Allah (c.c.) dışındaki her şeydir.

(c.c.) bağlanan kişi demektir.¹⁴³ Mürîd, aynı zamanda Allah'a (c.c.) teslim olan ve Allah'ın rızasına, ulaşan kişi demektir. Mürîd, nefsinin arzularından uzaklaşmış, irâdesini Allah'a (c.c.) teslim etmiştir. O konuştuğunda Allah'ın (c.c.) lisanıyla (ilâhî emirlere uygun) konuşur. Baktığında Allah'ın (c.c.) bakış hassasiyetiyle bakar, her şeyde, her yerde onu müşâhede eder.¹⁴⁴ Mürîdlerin kalpleri arzusunu bulunca, yüce Allah'ın dışındaki her şeyden fenâ bulurlar. İlâhî hükme uygun olarak dünya ihtiyaçlarını giderirler. Allah (c.c.) tarafından olan hiçbir şeye itiraz etmezler. İlâhî ilmin tecellisine karşı terbiyelerini muhafaza ederler. Güzel edeplidirler.¹⁴⁵ Kaza ve kaderi hoş karşılarlar. Verileni sabırla ve özenle alırlar. Gerekirse bırakırlar ve bıraktıkları için kederlenmezler. Mürîdlere nefis ve şahsî arzular söz geçiremez. Bütün hâllerinde emrin gereğini yerine getirirler. Cimrilik etmez ellerindeki dünya malını halka dağıtırlar. Kendilerinin malı az bile kalsa, infak etmekten çekinmezler. Halkı Hakk'a yaklaştırmak için bütün gayretlerini sarf ederler. Kalplerinde zerre miktarı, dünya sevgisi kalmaz.¹⁴⁶ Mürîdlik, Allah'ın servetine güvenip her şeyi ondan beklemek, her şeyi ondan istemek O'ndan başkasına minnet etmemek ve O'ndan başkasına el açmamaktır.¹⁴⁷

Mürîd, daima yüce Allah'ın emir ve yasaklarını, nefsinin istek ve arzularının önünde tutar. Nefsi bir şeyi arzuladığında düşünür. Bu istekte Allah'ın (c.c.) rızası var mı? Eğer yoksa hemen o isteği terk eder. Varlık alanında meydana gelen her şey kulların istemesiyle değil; Allah'ın (c.c.) dilemesiyle meydana geldiğinden dolayı mürîd bütün istek ve beklentilerini Allah'tan (c.c.) ister, ondan bekler.¹⁴⁸ Mürîd, kendi isteklerini Rabb'inin ondan istekleriyle karşılaştırır ve Allah'ın (c.c.) isteği dışında hiç bir şey olmadığını görür. O zaman kendi arzu ve isteklerinden uzaklaşarak Yüce Hakk'ın isteklerine tabi olur. Zamanla mürîd öyle bir hale gelirki, tek dileği, tek isteği tek arzusu Rabb'i (c.c.) olur.¹⁴⁹

Abdulkadir Geylânî'ye göre mürîd, alışkanlıkları terk edip, Allah'ın dışındaki her şeyden yüz çeviren yalnızca Allah'ın rızasına talip olan kişidir. Mürîd, az yer, az içer, daima nefsine muhalefet eder, insanların kendisini övmesini istemez. Sürekli ibadet ederek Allah'ın rızasını kazanmaya çalışır. Mürîd, Allah'ın sevgisini kazanıp ona

¹⁴³ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 277.

¹⁴⁴ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁴⁵ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Mure, Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 69.

¹⁴⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁴⁷ Özgür, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁴⁸ Özgür, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁴⁹ Özgür, *a.g.e.*, s. 48-49.

kavuşunca murâd olur. Murâd olan kul, Allahın sevdiği kulları araşsına girer, marifeti artar, bazı özel sırlara vakıf olur. Murad olan kişi Allah'ın korumasında ve emanında olur.¹⁵⁰

Sûfilere göre “Her mürîdin önünde akabe (yokuş/ engel) bulunmaktadır. Kim bu akabeyi (zorlu yokuşu) aşarsa, rahata ulaşır. Akabeyi ise, “*ihtiyar (tercih) cenahının sonu ve kaderdeki tasarruflara rızâ göstermektir*”¹⁵¹ şeklinde tanımlamışlardır.

Sâdık bir mürîd, kendisini kâmil bir şeyhin tasarrufu altına bırakırsa; seyir, sülûk ve cezbe onda bir araya gelir. Mürîdde itaat ve teslimiyet meydana gelir. Aksine kâmil olmayan acemi bir kişinin tasarrufu altına girerse, ondaki insâniyet kemâli istidadı bozulur, kâmillerden olamaz.¹⁵² Bundan dolayı mürîdlerin Hakk’a vâsıl olabilmeleri için kâmil bir mürşide intisâb etmeleri gerekmektedir.

Seyr ü sülûk yolculuğunda mürîdlerde bazı tecelliler meydana gelir. Mürîdlere sülûk makâmlarında gelen tecellilerin birincisi, fiillerin tecellîsi; ikincisi, sıfatların tecellisi; üçüncüsü ise Zât'ın tecellisidir. Zira fiiller sıfatlardan, sıfatlar da Zât'tan meydana gelir. Bu nedenle fiiller insanlara sıfatlardan daha yakın, sıfatlar ise Zât'tan daha yakındır. Fiillerin tecellîsinin şühûduna “*muhâzara*”, sıfatların tecellîsinin şühûduna “*mükâşefe*” ve Zât'ın tecellîsinin şühûduna “*müşâhede*” ismi verilmektedir.¹⁵³

TABLO 1: SEYR Ü SÜLÛKTA SÂLİKLERİN YAŞADIĞI TECELLİLER

	TECELLİ	ANLAMI
1	Muhâzara	Fiillerin tecellisinin şühûdu.
2	Mükâşefe	Sıfatların tecellisi şühûdu.
3	Müşâhede	Zâtın tecellisinin şühûdu.

Sâlik'in, ulaştığı makâmı iyi koruması, o makamın hükümlerini yerine getirmeden, başka makâma geçmekte acele etmemesi ve bir makâmı, en ileri hadde, (kemâl haddine) ulaştırmadan üstünde bulunan makâma çıkmak için sabırsız olmaması gerekir.¹⁵⁴ Zira kanaat etmeyen harîsin tevekkülü sağlıklı değildir. Tevekkülü tam

¹⁵⁰ Cîlânî, Abdulkâdir, el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk, Thk. Dr. Ali Ebulhayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 450.

¹⁵¹ İbn Fûrek, *el-İbâne An Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaflar Aslan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2014, s. 288

¹⁵² İzzettin Kaşani, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁵³ İzzettin Kaşani, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁵⁴ Abdulkhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 34.

olmayan sâlikin teslimiyetide sağlıklı değildir. Tıpkı tövbesi olmayıp Hakk’a yönelmeyip, bir mürşid-i kâmile gönülden bağlı olmayanın amelî hassasiyet göstermesi doğruluk ifade etmediği gibi.¹⁵⁵ Bir sâlik, hangi makâm ve halde bulunursa bulunsun devamlı olarak onda kalmamalıdır. Kalırsa bu onun için bir aldanış olur. Unutmamak lazımdır ki seyr-i ilallâh (Allah’a (c.c.) doğru mânevî yolculuk) sonsuzdur. Buna uyularak seyr ü sülûkun da sonsuz olmasında zaruret vardır.¹⁵⁶ Yani olgunluğun sonu olmadığı için kulun devamlı olarak ibadet, zikir, mücadele ve murâkabe ile yolculuğuna devam etmesi gerekir.

Serî es-Sakatî (v. 251/865) müridlerin özelliklerini şöyle açıklamıştır. Müridler, nefislerinin emrine uymaz; içinde hevâ, lezzet ve şehvet olan tek adım atmazlar. Onların iradeleri kuvvetli olur. İnsanların ellerindeki şeylere asla göz dikmez, kimseye sıkıntı vermez, midelerini, ellerini, edep yerlerini bozmaz, gösteriş yapmaz, kendilerinden (dinen) üstün olanlara tabi olurlar.¹⁵⁷ Her faniden, insanlardan, lider olma isteğinden, övülmekten ve şehvetlerden uzak dururlar. Dünya kendilerine az verilir, doğruluğa sarılırlar; kalplerini korku sarar, velîler ile oturmaya gayret eder; Hakk’a (c.c.) muhalif olanlarla oturmaktan uzak dururlar. Allah’ı (c.c.) razı edecek şeyleri ve cahillerin yapmadığı şeyleri yapmayı isterler.”¹⁵⁸

2.5. Velî-Velâyet

Velî kelimesi Arapçada, dost, samimi arkadaş, efendi, sahip, hami anlamlarına gelir.¹⁵⁹ Terim olarak ise Allah’a (c.c.) manen yakın olan kişilere velî denir. Velî kelimesi hem mef’ûl hem fail, anlamındadır. Fail olarak, devamlı Allah’a (c.c.) itaat eden kişiyi; mef’ûl olarak da, yüce Allah’ın nimetleri devamlı üzerinde bulunan kişi demektir. Yani devamlı isyanlardan ve şehvetlerden kaçınıp, itaate devam eden arîflere, velî denir. Velînin çoğulu evliyâ’ kelimesidir.¹⁶⁰ Evliyâ velîler demektir. Sûfîler, velî ismini, takvâlî yaşantısı ve ilahî aşkıta fani olması sonucunda kurb (Allah’a mânevî

¹⁵⁵ Arvasi, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁵⁶ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 126.

¹⁵⁷ Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn Es-Sulemi, *Tasavvufu Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s.41-42.

¹⁵⁸ Sulemî *a.g.e.*, s. 42.

¹⁵⁹ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti; *Mu'cemu'l- Vesit*, Mektebetu's-Şuruku'd- Duveliyye, s. 265.

¹⁶⁰ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 288.

yakınlık) makâmına ulaşan sûfiler için kullanmışlardır.¹⁶¹ Velî, tüm yaşantısını Rabb'i ile beraber geçiren; şehvet, nefsânî arzular ve dünyevî şeylere değer vermeyen onlarla kalbi alakayı kesen kimsedir.¹⁶²

Sûfilere göre velîlik, sadece amel ve riyâzetle kazanılamaz. Çünkü o ilahî bir ikram olup Allah (c.c.) onu dilediği kuluna nasip eder. Velîde ibadet, zühd ve ma'rifet az veya çok olabilir. Ancak sahip olması gereken temel özellik sadece Allah'la ıstıgal etmesi ve hayatını O'nun rızasını kazanmak için yaşamasıdır. İslâm'da velî, kendini Allah'a kaptıran/O'na meczup olan kimsedir. Yani velînin bütün yaşantısı Allah (c.c.) içindir. Kim bu mertebeye ulaşırsa velî olur. Eğer, bu cezb haline sahip olanlarda kerâmette görülürse insanlar onun velîliğini yaşarken anlamış olurlar. Bazen de velî kişinin velî olduğundan kendisinin ve diğer insanların haberi olmaz.¹⁶³

Abdulkadir Geylânî'ye göre; her velî farklı bir makâmda bulunur. Hiçbir velî bir diğerinin yerine geçemez. Allah (c.c.) Peygamberler ve velîlere değişik şekilde tecelli eder. Hiçbir Peygamber (a.s) diğer peygamberin; hiçbir velî diğerinin sırrına vakıf olamaz.¹⁶⁴ Ancak velîlerden birisi vefat edince Allah'ın dilemesiyle diğer bir velî onun yerine geçebilir

2.6. Sefer

Sefer; Arapçada yola çıkma, yolculuk demektir.¹⁶⁵ Tasavvufta ise; müridlerin zikir, ibadet, mücâhede ve mânevî eğitim yoluyla Allah'a (c.c.) doğru yolculuk yapmasına, denir. Geçmişte sûfiler, çile çekmek, diğer şeyhlerle görüşmek ve Allah'ın yeryüzündeki ayetlerine nazar edip ibret almak için uzun yolculuklara çıkmışlardır. Zamanla sefer, içte yapılan yolculuk olarak yorumlanmıştır. Bu şekilde sefer; manâ âlemine gidiş, kötü huylardan iyi huylara hicret etme gibi anlamları içerir.¹⁶⁶ Tasavvufta seferden kastedilen mânevî sefer yani mânevî yolculuktur. Bu sefer kişinin bâtınında

¹⁶¹ Ebu'l- Ala Afifi, *Tasavvuf: İslâm'da Mânevî Devrim*, İstanbul, Risale yayınları, 1996, s. 328

¹⁶² Afifi, *a.g.e*, s. 327.

¹⁶³ Afifi, *a.g.e*, s. 328.

¹⁶⁴ Abdulkadir Geylânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 41.

¹⁶⁵ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Vesit*, Mektebetu's-Şuruku'd- Duveliyye, s. 312.

¹⁶⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, s. 422.

yani iç âleminde gerçekleşir. Mürîd, Allah (c.c.) dışındaki her şeyden uzaklaşarak Allah’a doğru mânevî bir yolculuk yapar. Gerçek hakiki sefer budur.

Ebû Nasr es-Serrâc’a (v. 378/988) göre; insanların ahlâkını ortaya çıkardığı için sefere; sefer denilmiştir. Kişi sefer vesilesiyle huylarını tanıyıp nefsinin acziyetini, zaaf ve kötülüklerini farkına vararak kötü huylarından uzaklaşmaya ve onlara karşı koymaya çalışacaktır. Nefsin iddialarına inanmadığı gibi, onun hile ve kötülüğünden de emin olacaktır.¹⁶⁷

Seferden maksat, kişinin öncelikle nefsinin alıştığı şeylerden sıyrılması, ülfet ettiği şeylerden uzaklaşması, güvendiği ve dayandığı şeyleri bırakıp, dostlarından, ailesinden ve vatanından uzaklaşma acılığını tattırarak nefse yüklenmesidir. Allah katındaki ecrini düşünerek sevdiklerinden, alışkanlıklarından ve hoşlandığı şeylerden uzak kalmaya sabreden kişi, büyük bir fazilete ulaşır. Seferde amaç, nefsin özelliklerini anlamak, benlik ve iddialarını ortaya çıkarmaktır. Çünkü sefer yapılmadan bunların ortaya çıkması çok kolay değildir. Sefere “sefer” denilmesinin sebebi, huyları meydana çıkarmasıdır. Sefer vasıtasıyla kötü huylarını açığa çıkarıp öğrenen kişi onların tedavisini yapmalıdır.¹⁶⁸

Sûfilerin anlatımlarından iki türlü sefer olduğunu görmekteyiz. Birincisi maddi sefer yani yolculuktur. Bu yolculuğun amacı nefsi terbiye etmektir. İkincisi ise kişinin iç âleminde gerçekleşen mânevî yolculuktur. Bu ise kişinin nefsin isteklerinden, dünyevî tatlardan ve kötü huylardan uzaklaşarak Allah’a (c.c.) yakınlaşmak için mânevî olarak ilerlemesidir. Hakiki olan seferin budur. Nitekim sûfilerin uyguladığı maddi seferin amacı mânevî sefere ulaşmaktır.

2.7. Nefis Tezkiyesi

Nefis tezkiyesi nefsi temizlemek, arındırmak demektir. Tasavvufta ise nefsi kibir, gurur, şehvet, hırs, hased, cimrilik ve benzeri kötü huylardan temizlemeye nefis tezkiyesi denir. Tasavvufî düşüncede; insan nefsinin, emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, marziyye ve kâmile/safiyye olmak üzere yedi tane mertebesi bulunur. Her üst mertebe alttakinden daha üstündür. Mürîdlerin bu mertebeleri aşarak

¹⁶⁷ Ebu Nasr Es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma*’, Tahkik, Abdulhalim Mahmed, Taha Abdulbaki Surur, Mısır, Daru’l-Kütübü’l-Hadis, 1960, s. 227.

¹⁶⁸ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 878.

yedinci merteye olan kâmileye ulaşmalarını sağlamak için yapılan mânevî eğitim nefis tezkiyesidir. Nefs-i kâmileye çıkabilmek için mürîdlerin sürekli olarak nefse muhalefet etmeleri, ibadet, riyâzet, zikir, takvâ ve güzel uygulamalarla nefislerini ıslâh etmeleri gerekmektedir.

Zayıf mürîdlerin ve sabra yeni alışanların hâli nefsi sabra alıştırmak ve onu sabra zorlamaktır. Bu, şu şekilde yapılabilir: Nefs-i emmâre, kulu, gereksiz, zararlı şehvet ve adetlere yönelttiğinden, onun bütün ihtiyaçları men edilmeli, arzuları engellenerek hızı kesilmeli ve nefis iyi şeylerle meşgul edilmelidir. Kul, nefsin isteklerini vermeyip onu zorla sabra alıştırsa; nefis, mubah, şeylere razı olup, haram ve gereksiz arzuları terk eder.¹⁶⁹ Arzularına karşı sabretmeyi öğrenir.

Abdulkadir Geylânî'ye göre nefis câhildir, kötü edeplidir; helâl ile haramı, dert ile şifayı, faydalı olanla zararlı olanı anlayamaz. Sürekli Rabb'i (c.c.) ile çekişir. Bu nedenle nefse edep öğretilmelidir. O, şehvet ve zevkten mahrum bırakılmalıdır. Ona sadece kuru ekmecek verilmemelidir. Nefis kuru ekmeğe alıştığı zaman ona dağlardaki otlardan yedirilmelidir.¹⁷⁰ Kul, nefsine acımalı; ona şefkatle ve merhametle bakmalıdır. (Nefsine merhamet etmek onun kötülük işlemesine engel olmaktır.) Onu kötü yola bırakmamalıdır. Ona kötülük yapma fırsatı vermemelidir. Nefsini insan ve cin şeytanlarından korumalı, ona iyi arkadaşlar edinmelidir. Kitap ve sünneti kendine kılavuz edinmeli, onlarla amel etmeli boş işlerle uğraşmamalıdır.¹⁷¹ Mürîd; nefsini kötülüğe atmamalı, onu kendi başına bırakmamalıdır. Nefsi kendi başına bırakmak onu Allâh'a (c.c.) eş tutmak gibidir ve büyük bir cehalettir. Mürîd; nefsini kendi isteğine bırakırsa nefis yolunu şaşırır; Allah'ı (c.c.) unuttur; halka bağlanır, maddi şeylere ve sebeplere güvenir; böylece kendisinin helakına sebep olur. Hakk (c.c.) terk edilip ve batıla uyulduğunda, hayır (iyilik), kapıları, mânevî kapılar kula kapanır. Şu da bilinmelidir ki ilahî kapılar her zaman açıktır. Her an tövbe yolları açıktır. Mürîd, tövbe yollarını tuttuğu an yine Hakk'ın (c.c.) ihsânına ulaşır; yarımına kavuşur, Hak (c.c.) merhametiyle onu kurtarır.¹⁷² Kul, kişisel heveslerini, nefsini, iradesini, dünya ve ahirete yönelik isteklerini bırakmalıdır. Kul, bunları bırakıp, kalbine sadece Allah'ın (c.c.) muhabbeti girdiğinde doğruyu elde etmiş olur.¹⁷³

¹⁶⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.2, s. 260- 261.

¹⁷⁰ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 90.

¹⁷¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁷² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁷³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 129.

Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) nefis mücadelesini şöyle anlatmaktadır. “Nefsini muhalefet kılıcı ile her öldürdüğünde Allah (c.c.), onu tekrar diriltir. Dirilince tekrar senden çok şeyler istemeye ve seninle çekişmeye başlar. Kötülük kanatlarını açarak; yeniden uçmaya başlar. İşte, bu durumda yine nefisle cihâd etmek gerekir. Sen sağ oldukça nefis de sağ olur. Nefis ölmez o ancak ıslâh olur. Bu nedenle sen, onu ıslâh etmeye çalışmalısın. İmanlı kişinin görevi nefsi yenmektir. Peygamberimiz (s.a.v) bir hadisinde nefisle cihâd konusunda şöyle buyurmuştur: **“Küçük cihâddan büyük cihâda dönüyoruz.”**¹⁷⁴Peygamberimiz bu hadisi savaştan dönerken söylemiştir. Nefsin yok olmayacağını ve nefisle mücadelenin devamlı olduğunu bu önemli hadisle anlatmıştır. Nefisle mücadele etmek, en büyük ibadet ve en zor iştir. Daima nefisle mücadele etmek gerekir.”¹⁷⁵

Mürîd, nefsini, tek olarak yola bırakmamalı; ona varlığını yüklemeli, ağırlığını hissettirmelidir. Nefsi yenmeye çalışmalıdır. Nefis mürîde itaat etmeli; etmiyorsa aç bırakmalı, suyunu azaltmalıdır. Nefsini kimsenin olmadığı bir yere koymalı ki nefis akıllansın. Bunlar nefis için birer acı darbedir.¹⁷⁶Yola geldiğinden emin oluncaya kadar böyle yapmalıdır. Kul nefsini Allah'a (c.c.) itaat ettirmelidir. İtaate ettikten sonra onu yine başıboş bırakmamalı, ara sıra işlediği eski günah ve hataları hatırlatmalı; pişmanlık duygularını hareket ettirmelidir. Nefis, Allah (c.c.) yoluna devam ettiği müddetçe onu pek kırmamalıdır. Çünkü nefsin de dünya da alacakları vardır; onlar verilmelidir. Vermeyecek olursa, ibadet için güç bulamaz.¹⁷⁷ Kul nefsini ibadet etmeyecek kadar aç ve susuz bırakmamalıdır. Nefsin ibadet edebilmesi için gerekli olan ihtiyaçları görülmelidir.

İmam-ı Gazzâlî (v. 505/1111)ye göre nefise her istediği verilmemeli, o aza alıştırılmalıdır. Ona istediği verilmezse sakinleşir. Bunu şöyle ifade etmiştir: “Nefsimiz, mecburî olmayan bir şeyi isterse reddedilmelidir. Çünkü onun her isteği yerine getirilirse azgınlaşır. Hâlbuki tersi yapılırsa sakinleşir. Nefs için söylenmiş diğer bâzı sözler: Sen verdikçe nefis ister. Nefsi aza alıştıırırsan sakinleşir. Nefse neyi yaptırırsan onu yapar. Zevki ve safâyı terk edersen nefis buna alışır. Alışınca da bir şey isteyemez hale gelir. Nefis, genç bir delikanlıya benzer. O’na tamah etme fırsatı verilirse kuvvetlenir, aksi yapılırsa sakinleşir ve azgınlığı gider.”¹⁷⁸

¹⁷⁴ Beyhaki, *ez-Zühed*, Beyrut, 1996, 1/165; Hatip Bağdadî, *Tarihu'l Bağdad*, 3/523-524; Zehebî, *Siyer-ü Alamü'n Nübela*, 56/324; *Keşfu'l-Hafa*, 1/511.

¹⁷⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 150

¹⁷⁶ Abdulkadir Geylânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 57-58.

¹⁷⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 58

¹⁷⁸ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc.,Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 136.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; yapılan tezkiye vesilesiyle nefis sükûnete ererse, onun şerri yok olur. Nefis mutmain olunca ona nasibi verilir. Çünkü mutmain olan nefsin nimetlerden faydalanması ona zarar veremez. Bu faydalanma, onun sadrında (iç dünyasında) inşirâh (iç rahatlaması), aydınlanma ve safa meydana gelmesini sağlar. Nefis, doktorun iyileşinceye kadar kendisini yemekten koruyup, yararlı gıda ve içeceklerle beslediği hasta gibidir. Hasta iyileştikten sonra doktor onun çeşitli yemekler yemesine izin verir. O zaman yediği yemekler onun bedenini kuvvetlendirir, onun için şifa olur. Tıpkı bunun gibi, zâhid kişi sonunda kısmeti olan nimetlerden faydalandığında, bu onun dini için sıhhat, âfiyet, kalbinde ve sırrında nur olur.¹⁷⁹ Kul, irâdesinden, nefsinden, hevâsından ve halkı görmekten fâni olunca bedeni ile dünyada olsa bile mânen âhirette olur. Allah'ın (c.c.) ilminde (takdirinde) olur, O'nun (c.c.) kudret denizinde yüzer ve onun hükmü altında olur. Hakk'tan (c.c.) korkanın korkusu artınca kalbi ona başka şeylerden korkmayı unutturur. Onu Hakk'a (c.c.) yakınlaştırır; ona müjdelere verir ve nefisini ona tanıtır.¹⁸⁰

2.8. Kalb Tasfiyesi

Tasavvufta kalbi gurur, kibir, hased, kin, ihtiras v.b. mânevî hastalıklardan temizleyerek kalbi saflaştırıp; içerisini iman, sabır, rızâ, tevekkül, yakîn vb. güzel sıfatlarla süslemeye kalb tasfiyesi denir.

Kalp tasfiyesi; sûfîlerin yoludur. Bu da ibadet, mücâhede ve sürekli zikir ile kalbi temizlemektir. Bunun sonucunda kul, Allah (c.c.) dışındaki her şeyi ve kendisini unuttur. Kulun kalbinde Allah'ın (c.c.) azameti apaçık olarak görünür.¹⁸¹ Kalp, nefsin isteklerine tabi olmaz, dini bir emir olmadan hareket etmezse Allah (c.c.) mükâfat olarak ona, rahmetini, bereketini, her şeyden hoşnut olma lezzetini ve âfiyet verir. Kalbe ma'rifet, nur, yakınlık (kurbet) verir ve belalardan kurtulma yolunu gösterir, düşmanlarına karşı ona yardım eder.¹⁸²

Kalb; insandaki bütün âzâların lideridir. O bozulunca diğer âzâlar bozulur. O düzelirse diğer bütün âzâlar düzelir. Çünkü kalb, ağacın gövdesi, diğer uzuvlar ise

¹⁷⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dîmeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 122.

¹⁸⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁸¹ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, , s. 787.

¹⁸² Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 53-54.

dalları gibidir. Dallar, gövde yardımıyla aldıkları besleyici maddelerle beslenirler, ona göre gelişirler ve meyve verirler. Vücudun diğer azaları da kalpten beslenir. Bu nedenle dil, göz, el ve midenin doğru yolda olması kalbin doğru yolda olduğunu gösterir. Eğer bir uzuvda bozukluk görülürse bu, kalbin bozukluğuna işaret etmektedir. O zaman diğer uzuvların ıslâh edilmesi ve huzura kavuşturulmasının yolu kalbin ıslâh edilmesiyle mümkündür.¹⁸³ Peygamber efendimiz (s.a.v) bir hadis-i şerifinde bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: *“Şunu iyi bilin ki insan bedeninde küçük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün beden iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün beden bozulur. İşte o et parçası kalptir.”*¹⁸⁴

Kul, her günah işlediğinde kalbi bozulmaktadır. Bozulan kalbin düzelmesi ise günahı terk edip tövbe etmekle mümkündür. Bunu Peygamberimiz (s.a.v) şöyle ifade etmiştir: *“Kul, hata yaptığında onun kalbinde siyah bir leke oluşur. Eğer günah işleyen kul hatasından döner, tövbe ederse kalbi parıldar. Eğer tekrar günah işlerse bu siyahlık kulun bütün kalbini kaplar.”* Peygamberimiz (a.s.) bunu dedikten sonra *“Hayır, doğrusu onların yaptıkları kalplerini paslandırmıştır”*¹⁸⁵ ayetini okumuştur.”¹⁸⁶

Kul bir günah işlediğinde kalbinin kararması sonucu meydana gelen zulmet (siyahlık) yüzüne yansıyacak olsaydı, yüzü simsiyah olurdu. Fakat Allah (c.c.) hilm ve rahmetiyle kulu bu durumdan koruyup günahlarını gizlemekte ve onu kalpte örtmektedir. Ancak, günah kalpte etkisini gösterir, sahibine perde/engel olur. Kalpteki iyilik yapma arzusunu yok eder. Böylece kalp Allah'ın (c.c.) zikrine karşı katılaşıp, Bu ise kul için cezanın en büyüğüdür.¹⁸⁷ Mutaaffifin sûresin de kalbin günahlarla iyice kararıp kapandığı şöyle bildirilmiştir: *“Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.”*¹⁸⁸ Kul günah işlediğinde, kalpte zulmet oluşur. Bu zulmetten dolayı kalpte bir duman yükselir. Bu dumanın bulutun güneşini perdelediği gibi, kulun ilâhî ilimleri almasına ve anlatmasına engel olur. Bu engel durumu görülmez fakat kul halka karşı davranışlarında onu fark edebilir. Kul, tövbe edip kalbini ve halini düzeltince, zulmet perdesi yok olur, iman meydana çıkar ve artık kalp, kuldan hakka göre hareket etmesini ister. Kalbin üzerindeki perde kalkınca,

¹⁸³ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası 1968, s. 132.

¹⁸⁴ Buhari, İman, 39, Büyü, 2; Müslim, Müsakat, 107, 108.

¹⁸⁵ Bkz. Mutaaffifin, 83/14.

¹⁸⁶ Tirmizi, Tefsiru's- Sure, 83, 1.

¹⁸⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c. 2, s. 207.

¹⁸⁸ Mutaaffifin, 83/14.

güneşin bulutun altından çıkıp etrafı aydınlattığı gibi, kalp te aydınlanır ve hakla batılı ayırt eder.¹⁸⁹

Kalp ıslâh olunca, onda zikir sürekli (daimî) olur. Kalbin çevresine ve her tarafına zikir yazılır. Bu kalbin sâhibinin gözleri uyuyabilir, fakat kalbi daima Rabb'ini (c.c.) zikreder. Bu hâl o mü'mine sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'den (s.a.v) mirastır.¹⁹⁰ Kalp sağlam olursa, kendisine muhalefet edeni, muvâfakat edeni, engel olanı, yakınlaşanı, uzaklaşanı, kendisini kabul edeni, reddedeni, öveni, yereni, aynı görür hiç birine aldırış etmez.¹⁹¹ Çünkü sağlam bir kalp yakîn, tevhid, tevekkül, tevfiğ, îman ilim ve kurbiyet doludur. İnsanların zavallı âciz ve fakir olduğunu bilir. Halktan hiç kimseye karşı, kibirli davranmaz. Kâfirlerle, münafıklarla ve isyankârlarla karşılaşınca vahşî hayvanlar gibi sert olur. Sâlih, takvalı ve verâ' ehli kişileri gördüğünde onlara karşı mütevâzî olur.¹⁹² Kalp sıhhatli olursa altı yönden Hakk'ın (c.c.) hitabını işitir. Nebilerin, resûllerin, sıddıkların ve velîlerin sesini de işitir. O zaman Allah'a (c.c.) yakınlaşır. Allah'a (c.c.) kurbiyet kalp için hayat, Allah'dan (c.c.) uzaklaşmak ise onun için ölüm olur. Allah'a (c.c.) münâcât ettiğinde O'nun (c.c.) rızâsını ister. Böylece her şeye kanaat eder. Dünyalık şeylerin elinden gitmesini önemsemez. Bazı şeylere iltifat etmek, bazı şeylerden yüz çevirmek, açlık, susuzluk onun için önemli değildir.¹⁹³ Artık kul, dünya ve ahiret işlerinde Allah'ın (c.c.) emirlerine uyar. O vakit kulun iradesi Allah'ın (c.c.) iradesine ram olur. Bütün arzuları yerine gelir. Kula bir şey verilirse şükreder. Verilmezse kimseye darılmaz, bir şey demez, şikâyet etmez. Çünkü onun için önemli olan sadece ilahî emirlerdir. Böylece kul; kalbi temiz, iradesi saf olarak hak yolunda devam eder.¹⁹⁴ Kalbi tasfiye olmuş insanların faziletini Peygamberimiz şöyle ifade etmiştir:

Bazı sahabiler Peygamber efendimize - “*Ya Resulallâh! İnsanlardan hangisi daha hayırlıdır?*” Diye sorunca

Peygamberimiz (s.a.v.); “*Kalbi kirlerden arınmış ve dili çok doğru olan kimsedir.*” buyurdu.

¹⁸⁹ Mekkî, a.g.e., c.2., s. 207.

¹⁹⁰ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dîmeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 31.

¹⁹¹ Cîlânî, a.g.e., s. 39.

¹⁹² Cîlânî, a.g.e., s. 39.

¹⁹³ Cîlânî, a.g.e., s. 41.

¹⁹⁴ Abdulkadir Geylânî, *Futûhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 155-156.

Bunun üzerine sahabiler : “ *Yâ Resulallâh! Kalbi kirlerden arınmış olmak ne demektir?*” Diye sordular.

Peygamberimiz (s.a.v.): “*Hile, dalavere, zulüm ve hasetten uzak durarak Allâh’a karşı gelmekten sakınmaktır.*” buyurdu.

Sahabiler : “*Ey Allah’ın Resulü! Böyle bir kalbe sahip olan kişinin izinden kim gider?*” Diye sordu.

Peygamberimiz (s.a.v.): “*Kalbinde ahiret sevgisi olup dünyaya buğz eden kişi.*” Buyurdu.¹⁹⁵

Kalbin tabiatının bozulması, yenilen lokmaların tesirlerinden anlaşılır. Bu bozulma bazen, boş işlere yönelme; bazen kalpte, vaktin gereklerine uygun olan vazifeyi yaparken gevşeklik ve soğukluk meydana gelmesi; bazen de yanılma ve gaflet şeklinde, bazen de dünyayla ilgili istek ve uğraşlar nedeniyle üzüntü ve keder yokluğu şeklinde meydana gelir.¹⁹⁶ Bunların hepsi, kalbi uyanık kişilerin anlayabileceği sorunlardır. Uyanık (bilinçli) kişi, bu sorunlardan dolayı vücut sağlığının değişmesiyle, kalb mizâcının da değiştiğini anlayacaktır. Vücut için sağlık ve denge önemli olduğu gibi; kalp için daha önemlidir. Kalbin düzeninin bozulması, beden bozulmasından daha hızlı olur. Allah’ın isimlerini zikretmenin, kalp hastalıklarını iyileştirmede ve kötülükleri yok etmede, faydalı bir ilaç olduğu tecrübe edilmiştir. Allah’ı zikretmek, kalbi ve bedeni sağlığına ve mânevî huzuruna kavuşturur.¹⁹⁷ Bu nedenle kalp tasfiyesi için Allah’ın (c.c.) isimleri çokça zikredilmelidir.

Kalbin tasfiyesinde etkili olan yöntemlerden birisi de Kur’an okumaktır. Kalpler, güçleri oranında Kur’an ile dolmuş, mânevi genişlikleri oranında da Kur’an’ın esrarını (sırlarını) ve manalarını yüklenmişlerdir. Kur’an tıpkı su gibi temizleyicidir. Su, maddi kirleri temizler. Kur’an ise, insanın iç âlemini temizler ve kötülükleri yok eder.¹⁹⁸ Kul su ile temizlik yaptığında ve Kur’an okuduğunda, iki temizleyici bir araya gelir. Bu iki temizleyici (Kur’an ve su) insandaki şeytanın vesveselerini, etki ve tesirlerini, kötülüklerini yok eder. Böyle yapan bir kişinin âlim olduğunu ve cehaletten uzaklaştığını söyleyebiliriz.¹⁹⁹

Kalb günah, kötülük ve ihtiraslarla bozulmamış ise iyiyi kötüden ayırabilir. Allah (c.c.) bizlere emrettiği her ibadeti kalbin sıhhatini muhafaza etmek ve onu

¹⁹⁵ İbn Mace, Zühed, 34.

¹⁹⁶ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Tahkik: Dr. Samir Şems, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 2010, s. 246.

¹⁹⁷ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁹⁸ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 245.

¹⁹⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 245.

temizleyip güzelleştirmek için emretmiştir. Allah (c.c.) ismiyle hayat bulan bir kalp, vücudun bütün organlarına doğru yolda rehberlik yapar. İyiliklere ve güzel şeylere yönlendirir. Kulu kötülüklerden ve çirkinliklerden uzaklaştırır.²⁰⁰ Bu nedenle Peygamberimiz (s.a.v.) bir sahâbeye iyiliğin ne olduğunu kalbine sorarak öğrenmesini söylemiştir.²⁰¹

Kalb, içinde güzel pırlantaların olduğu bir hazine gibidir. Akıl, basiret, halis niyet, ilimler kalp hazinesinin içinde bulunan pırlantalardır. Bunlardan “Akıl”, Dünya ve ahiret saadetine vesile olur. “Basiret”, kulun Allah yanında değerli bir varlık olmasını sağlar, “Halis niyet”, yapılan ibadetlerle ebedî hayatı kazanılabilmesine vesile olur. “İlim”, ise insanın diğer varlıklar içinde ki şerefini artırır. Öyle ise bu hazine pastan, kirden, hırsızlardan korunmalı ve çeşitli güzelliklerle süslenmelidir. Kalp hazinesi korunursa lekelenmemiş ve düşmanlardan korunmuş olur. Kalbin düşmanı; kibir, kin, cimrilik haset, merhametsizlik, gibi insanî olmayan huylardır. Bu huylar kalbi kirleterek, perişan eder. Kalbin süsleri ise yukarıdaki huyların zıddı olan cömertlik, alçak gönüllülük, merhamet ve benzeri güzel huylardır.²⁰²

Uzun emel sahibi olmak, haset, acelecilik ve kibir insanın rûhunu mahveder; kalpteki insanlık duygularını yok eder.²⁰³ Bu kötü huylardan korunmak gerekir. Bu kötü huylar özellikle âlimlere, hafızlara, Kur’an okuyucularına arız olur. Onlar uzun emel ederler, bunu iyilik zannederler. Mânevî derecelere yükselmekte aceleci davranırlar. Acelecilikten dolayı hata eder daha aşağıya düşerler. Allah’tan istekte bulunur, hemen kabul olmayınca ümitsizliğe düşerler. Böyle yaparak ileride kabul edilme ihtimâli olan dualarının önüne engel çekmiş olurlar. Birinden gördükleri en küçük bir haksızlığa karşı hemen beddua eder, sonra da pişmanlık duyarlar. Arkadaşlarından birisinin başarısını gördüklerinde, ona haset ederler.²⁰⁴ Dört güzel şey de kalbi ıslâh eder. Kalpte insana ait güzel huyların yerleşmesine vesile olur. Bunlar; uzun emele kapılmamak, her şeyde itidalli olmak, haset etmemek ve mütevazı olmaktır.²⁰⁵

²⁰⁰ Bkz., Ahmet Yapıcı (Editör), *Sorularla 40 Derste Ahlâk*, İstanbul, Ensar Vakfı Yayınları, 2019, s. 34-36

²⁰¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 227-228; Dârimi, *Büyû’* 2.

²⁰² İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 92.

²⁰³ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 94.

²⁰⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 133.

²⁰⁵ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 94.

2.9. Hakk’a Vâsıl Olmak /Vuslât

Vasl kelimesi; Arapçada ulaşmak, varmak demektir.²⁰⁶ Tasavvufta ise mürîdin seyr ü sülûk sonunda bütün benliğinden geçerek Hakk’a teslim olması yani O’na ulaşip O’nda yok olmasıdır. Hakk’a vâsıl olmaya vusûl/vusûlu ilallâh; Hakk’a ulaşan kişiye ise vâsıl denir. Vusûl-i ilallah’ın (Allah’a vâsıl olmanın) manası, kulun halktan, hevedan, irade ve şahsi arzularından arınması, Hakk’ın fiilleriyle sabit olması, Hakk’ın yarattıklarına göre değil, O’na göre ve O’nun hüküm, emir ve fiilieriyle hareket etmesidir.²⁰⁷

Abdulkadir Geylânî, Allah’a (c.c.) vâsıl olmayı şöyle açıklamıştır: Halkı kalpten çıkarmak, heva ve hevesleri, irade ve şahsi arzuları terk etmektir. Bu yolda irade ile hareket etmek, iyi kabul edilmez. Kul kötü halleri bırakıp Allah’ın (c.c.) emirlerine bağlandığı zaman, mânevî yollar ona açılmış olur. Bu duruma ulaştıktan sonra önceki kötü hallere doğru hiçbir yönelim olmamalıdır. Başkaları mürîdi ilgilendirmemelidir. Daima Hakk’ın (c.c.) emirlerini ve hikmetli uygulamalarını görmelidir. Bu hale fenâ hali denir. Allah’ın (c.c.) hikmetlerinde kendini kaybetme mertebesidir.²⁰⁸ Bu mertebeye vuslâtta denir. Hakk’a (c.c.), vâsıl olmak (kavuşmak); insanların birbirine kavuşması gibi değildir. Allah (c.c.) hiçbir şeye benzemez. Allah (c.c.) hakîki gören ve işitendir. Onun görmesi ve işitmesi bizimkine benzemez. O çok yücedir varlıkların hiç biri ile kıyaslanamaz. Allah (c.c.) vâsıl olmanın nasıl olduğunu ehl-i vuslâta bildirmiş ve göstermiştir.²⁰⁹ Her şey Allah’a (c.c.) vâsıl olmakla son bulur. Kul, Allah’a (c.c.) vâsıl olduğunda maddi ve mânevî olarak kemâlini (olgunluğunu) tamamlamış sayılır. Yani insan-ı kâmil olmuş olur.²¹⁰ Bu açıklamalardan Abdulkadir Geylânî hazretlerinin vuslât ve fenâ ve kavramlarını aynı tanımladığı görülmektedir. O’na göre Hakk’a (c.c.) vâsıl olan kişi fenâ haline ulaşmıştır. Vuslât yoluyla fenâyâ ulaşan kişi de tekâmülünü tamamlamış, insân-ı kâmil olmuştur. Vuslâtın hakikatını, vuslâtı yaşayanlar bilebilir.

²⁰⁶ Mecmeu’l-Lugati’l-Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Vesit*, Mektebetu’ş-Şuruku’d-Duveliyye, 1400/1980, s. 671.

²⁰⁷ Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006, s. 1219.

²⁰⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 40.

²⁰⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 40.

²¹⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 40.

3- KÂDİRÎYYE'DE SEYR Â SÜLÛK USÛLLERİ

3.1. NEFSÂNÎ USÛL (ATVÂR-I SEB'A)

Kâdiriyye'de seyr â sülûkte kullanılan ilk yöntem nefsânî yöntemdir. Bu metotla, insan bedeninde kötülüğün kaynağı olan “nefs”, bazı riyâzet ve mücâhedelerle kontrol altına alınmaya çalışılır. Nefsi doğrudan etkisiz kılmayı amaçladığı için bu metoda “nefsânî usûl” denilmiştir.²¹¹ Nefsi kontrol altına alıp, etkisiz hale getirmekten amaç onu ıslâh edip kötülüklerine engel olmaktır.

Nefsânî usûlü uygulayan tarikatlarda Allah'ın bazı esmâlarıyla zikir edilerek nefsin, “emmâre” mertebesinden sırasıyla “levvâme”, “mülhime”, “mutmainne”, “râziye”, “marziyye” ve “kâmile/safiyye” mertebelerine çıkarılması amaçlanır. Bu usûlde Allah'ın bazı isimleri zikredilerek ilerleme kaydedildiği için “esmâ tarîki” de denilmektedir.²¹²

Abdulkadir Geylânî'ye göre nefis içinde bulunduğu daireye göre farklı muhalefet yöntemleri kullanır. Nefis şerîat aşamasında ise muhalefet ettirmek için vesvese verir; tarîkat aşamasında uymamayı emreder, velîlik ve peygamberlik davalarını karıştırarak kulu uygun olmayan iddialarda bulunmaya teşvik eder.²¹³ Ma'rifet aşamasında, rubûbiyyet davasına yeltenir, gizli şirke düşer. Hakikat aşamasındaki nefsin yoluna şeytan çıkamaz, hatta melekler bile oraya çıkamaz. Allah'ın (c.c.) dışındaki her şey orada yanar. Hakikat aşamasındaki kul, nefsin ve şeytanın düşmanlığından kurtulmuştur.²¹⁴

Nefsin yedi tane sıfatı vardır. Nefislerini ıslâh etmek isteyen müridler sırasıyla şerîat, tarikat, hakikat, ma'rifet, kutbiyyet, kurbiyyet ve ubûdiyyet ile nefislerini eğiterek insan-ı kâmil olurlar. Bedenleri ve kalpleri dünyada huzura erer, ahirette ise cennete girerler.²¹⁵

Nefsi ıslâh ederek ebedi mutluluğa ulaşmak için, Allah'ın (c.c.) kitabı Kur'an'a sıkıca tutunmak, Peygamberimiz'in (s.a.v) sünnetine uymak ve Allah'ın velîlerinin

²¹¹ Reşat Öngören, *Tasavvuf*, İstanbul Üniversitesi İstanbul, Ankuzem Yayınları, s. 118.

²¹² Öngören, *a.g.e.*, s. 118.

²¹³ Cilânî, *a.g.e.*, s. 55-56.

²¹⁴ Cilânî, *a.g.e.*, s. 55-56.

²¹⁵ Muzaffer Ozak, *Ziyetül- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 29.

yollarına tabi olmak gerekir.²¹⁶ Sâlik-i Hak (c.c.); her nefeste bir yol ve her yolda bir kurbet (yakınlık), her kurbette (yakınlıkta) bir vuslât (kavuşma), her vuslâtta bir rû'yet (görme) elde eder. Her rû'yetinde bir sohbet, her sohbetinde bir ma'rifet (mânevî ilim), her ma'rifette bir ünsiyet ve ülfet elde eder.²¹⁷

Nefis, devamlı muhalefet eder. Durmadan problem ve karışıklık çıkarmak ister. Nefisi ıslâh etmek isteyen, kötülüğünden emin oluncaya kadar onunla cihâd etmelidir. Nefis, kötülük içinde kötülüktür. Ancak Onunla mücadele eden, onu terbiye eden onun şerrinden korunabilir.²¹⁸ Nefisle yapılan cihâd sonucunda nefis; iyilik içinde iyilik olur. (Tamamen iyi olur.) Kul, nefisle cihâda devam ettiği müddetçe nefis iyiliğe uyar, ibadetleri isteyerek yapar ve mükâfat olarak şu ilâhî hitaba nail olur: “*Ey mutmainne (huzura ermiş olan) nefis! O, senden razı; sen de ondan razı olarak, Rabb'ine dön. ...*”²¹⁹ Mücadele sonunda, ıslâh olan nefse güvenmek caiz olur. Çünkü kötü tarafı ıslâh olmuştur.²²⁰ Islâh olan nefis artık kötülüğü bırakarak iyilik yapmaya başlar. Nefsin ölmesi mümkün olmadığından onunla yapılan mücadele ömür boyu devam eder.

Nefsânî yöntemde nefsin emmâre, levvâme mülhimme, mutmainne, râdiyye, mardiyye ve safiyye (kâmile) diye isimlendirilen yedi mertebesi bulunur. Nefs-i emmâre sâliklerin ilk aşaması; nefis-i levvâme sâliklerin başlangıç aşaması, nefis-i mülhimme sâliklerin orta aşaması, nefis-i mutma'inne ise sâliklerin son aşamasıdır.²²¹ Nefsânî tarikatlarda sâlikin nefsi, mutmainneye ulaşmadıkça, vuslât sırlarına ulaşamaz. Nefsânî tarikatta giden sâliklerin, sülûkünü tamamlaması, uzun zaman gerektirir.²²² Eğer, mürşidi kâmil olur, mürîdde tam teslimiyetle teslim olursa, kabiliyetine göre, dört, yedi, on iki, on altı veya yirmi senede tecellisine göre vuslâta nail olurlar. Eğer, mürşid kâmil olur, fakat mürîd nakıs (kabiliyeti az) olursa otuz-altmış senede ancak nefis-i mutmainneye ulaşabilir.²²³ Eğer, mürîd kabiliyetli olur, mürşidi nakıs olursa, bu durumda sâlik (mürîd) keşif ve kerâmete takılarak varlık ve benlik engelinde kalabilir. Mutmainne mertebesi, sâlikin son aşaması, velîlerin ilk aşamasıdır. Bunun ilerisi,

²¹⁶ Ozak, a.g.e., s. 29.

²¹⁷ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yay. 1976, s. 34.

²¹⁸ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 14.

²¹⁹ Fecr, 89/27, 28, 29.

²²⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 14.

²²¹ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 101.

²²² Şemsüddin, a.g.e., s. 101.

²²³ Şemsüddin, a.g.e., s. 101-102.

çalışmakla değil, Allah'ın yardımıyla elde edilir.²²⁴ Beşinci mertebe olan nefis-i râdiyye, hilâfet makâmıdır. Yani, râdiyye mertebesinde bulunan sâlike hilâfet verilir. Nefis-i merdiyye, irşâd makâmı ve kutbiyyet makâmıdır. Yani, merdiyyede olan zâtlar, Resûlullâh efendimizin halifeleridir. Bu mertebede olanların hepsi, Allah'ın (c.c.) hizmetindedirler. Nefis-i sâfiyye mertebesi, sırrı-hilafet, gavsü'l-a'zam ve kutbu'l-aktab olan bu üç zâta aittir.²²⁵

TABLO 2: SÂLİKLERİN NEFİS MERTEBELERİNE GÖRE MAKÂMI VE İSİMLERİ			
	NEFİS MERTEBESİ	MAKÂMI	İSMİ
1	Emmâre,	Başlangıç.	Sâlik.
2	Levvâme	Mürîdin ilk hali (Bidayet)	Sâlik.
3	Mülhimme,	Mürîdin orta hali.	Sâlik.
4	Mutmainne,	Mürîdin son hali. (Mürîdin son hali, velînin ilk hali)	Velî.
5	Râdiyye,	Hilafet.	Halîfe.
6	Merdiyye	Makâmı irşâd ve makâm-ı kutbiyyet'tir.	Mürşid.
7	Safiyye (Kâmile)	Sırrı-hilâfet, Gavsü'l A'zam, Kutbü'l-Aktab.	-Gavsü'l-A'zam Kutub.

Kusur, hata ve noksanlıkların hepsi nefsin kötülüğünden ve onun tezkiye edilmeyip, kötü sıfatlarıyla durmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir nefis, kişiye arkadaş olsa; ifrata, tefrite götürerek ona zulmeder. Hakk'a ve halka ait kanunlara görev ve sorumluluklara uymaz. Hikmetli hikâyeler, öğütler, nasihatler, edepeler ona fazla etki etmez.²²⁶ İnsan nefsi, yüksek şeyleri elde etmek, aklî şeylere özenmek ve Allah'ın (c.c.) yaratılış gereği hakkında sükûtu emrettiği şeylerle ilgilenmek, gerçek veya gerçek sandığı hayalî şeylere hırsıyla yönelmek, rûhun mahiyetini bilmek gibi kapalı şeylere dalınca doğru yoldan sapmıştır.²²⁷ Nefsin bu konulardaki acziyetini anlayarak haddini bilmesi, kendisi için daha hayırlıdır.²²⁸ Nefis, dünyaya muhabbet duymayıp zühd sâhibi ve takvalı olursa; Allah'ın (c.c.) inayeti ile ince, derin ve isabetli bir

²²⁴ Şemsüddin, a.g.e., s. 101-102.

²²⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 101-102.

²²⁶ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk, Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 311.

²²⁷ Sühreverdî, a.g.e., s. 313.

²²⁸ Sühreverdî, a.g.e., s. 313.

kavrayış elde eder. Gerçekleri bilir, görev ve sorumluluklarını yapar ve kendisi için gerekli olan edepleri tam olarak muhafaza eder.²²⁹

Kâdiriyye’de nefsânî yöntemde her mertebenin ıslâhı için bir esmâ kullanılır. Bu esmâlar incelendiğinde iki tasnifin kullanıldığı görülmektedir.

Birinci Yöntem: Bu yöntemde; “*La ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhâr, Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Alî, Azîm, Muhît*” esmâları talim ettirilir. Bu esmâlardan “*Allâh, Hû, Hak, Hay, Kayyûm ve Kahhâr,*” esmâları usûl (ana) esmâlar; “*Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Aliyy, Azim, Muhît*” esmâları ise furû’ (yardımcı) esmâlardır. Bu esmâların her biri günlük virdlerde 33/100/300/500 adet okunur. Esmâların adedi müridlerin durumuna göre müridler tarafından belirlenir. Ayrıca her bir esmâ bir nefis mertebesinin ıslâhı için okunur. Nefs-i emmârenin esmâsı “*Lâ ilâhe illallâh*”; levvâmenin esmâsı “*Allâh*”; mülhimenin esmâsı “*Hû*”; mutmainnenin esmâsı “*Hak*”; raziyyenin esmâsı “*Hay*”; merdiyyenin esmâsı “*Kayyum*”; kâmilenin/ sâfiyyenin esmâsı “*Kahhâr*”dır.²³⁰ Kâdiriyye’de çoğunlukla bu tasnif kullanıldığı için nefis mertebeleri, usûl ve furû’ esmâları açıklanırken bu tasnif esas alınacaktır.

Konunun daha iyi anlaşılması için nefis mertebelerinin ıslâhı için kullanılan esmâlar günlük ve toplam okunma adetleri tablo şeklinde gösterilecektir.

TABLO 3: NEFİS MERTEBELERİNİN İSLÂHİ İÇİN KULLANILAN ESMÂLARIN TABLOSU (1. TASNİF)					
	Nefis Mertebesi	Usûl Esmâlar	Furû’ Esmâlar	Günlük Adedi	Toplam Adedi
1	Emmâre.	La ilâhe illallâh.	-Vehhâb.	33/100/300/500	70000/500000
2	Levvâme.	Allâh.	-Fettâh.	33/100/300/500	60000/500000
3	Mülhime.	Hû.	-Vâhid.	33/100/300/500	50000/500000
4	Mutmainne.	Hak.	-Ehad.	33/100/300/500	40000/500000
5	Raziyye.	Hay.	-Samed.	33/100/300/500	30000/500000
6	Merdiyye.	Kayyûm.	-Alî.	33/100/300/500	20000/500000
7	Kâmile.	Kahhâr.	-Azîm. -Muhît.	33/100/300/500	10000/500000

²²⁹ Sühreverdî, a.g.e., s. 311.

²³⁰ Cîlânî Abdulkâdir, *et-Tarîk İlallâhî (Risâletü fi’l-Esmâi’l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhî)* Thk., Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dîmeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994, s. 40.; Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketü ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebi , b.t.y., s. 30; Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *İrşadu’r-Refik ila Keyfiyyeti Sulûki’t-Tarik*, s. 56 ; Güner, a.g.e., s. 391; Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, Ankara, TDV. Yayınları, 1995, s. 84 ; Bkz. *Ekler Bölümü, Ek 13. Usûl Ve Furû’ Esmâlarını İçeren Günlük Vird*, s. 323.

İkinci Yöntem: Bu yöntemde, “*Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hay, Vâhid, Azîz, Vedûd, Hak, Kahhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin Bâsit*” esmâları talim ettirilir. Bunlardan “*La ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hay, Vâhid, Azîz, Vedûd*”, esmâları usûl (ana) esmâlarıdır. “*Hak, Kahhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin Bâsit*” esmâlarında furû’ (yardımcı) esmâlardır. Bu esmâların her biri günlük virdlerde 33/100/300/500 adet çekilir. Ayrıca usul esmâlarının her biri nefis mertebesinin ıslâhı için okunur. Nefs-i emmârenin esmâsı, “*Lâ ilâhe illallâh*”; levvâmenin esmâsı “*Allâh*”; mülhimenin esmâsı “*Hû*”; mutmainnenin esmâsı “*Hay*”; razıyyenin esmâsı “*Vâhid*”; merdiyyenin esmâsı “*Azîz*”; kâmilinin esmâsı “*Vedûd*”dur.²³¹

Esmâların okunma adedini mürîdlerin durumuna göre mürşidler belirlerler. Genel olarak esmâların günlük çekim sayısı 100 adettir. Fakat yoğun iş temposunda olanlar için 33 adet çekmeye de izin verilmiştir. Fazla çekmek isteyenler ise mürşidinden izin alarak 300 veya 500 adet çekebilirler. Usûl esmâlarını sırasıyla bitirenler daha sonra furû’ esmâlara geçer ve sırasıyla onları zikrederler. Esmâların günlük ve toplam çekim adetlerinin değişmekte olduğu görülmektedir. Mürşidler, esmâların çekim adetlerini, mürîdlerinin mânevî durumlarına göre belirlemişlerdir. Konunun daha iyi anlaşılması için nefis mertebelerinin ıslâhı için kullanılan esmâlar günlük ve toplam okunma adetleri tablo şeklinde gösterilecektir.

TABLO 4: NEFİS MERTEBELERİNİN İSLÂHİ İÇİN KULLANILAN ESMÂLARIN TABLOSU (2. TASNİF)					
	Nefis Mertebesi	Usûl esmâlar	Furû’ Esmâlar	Günlük Adedi	Toplam Adedi
1	Emmâre	Lâ ilâhe illâllâh.	-Hak. -Kahhâr. -Kayyûm. -Vehhâb. -Müheymin. -Bâsit.	33/100/300/500	70000-500000
2	Levvâme	Allâh.		33/100/300/500	60000-500000
3	Mülhime	Hû.		33/100/300/500	50000-500000
4	Mutmainne	Hay.		33/100/300/500	40000-500000
5	Râziyye	Vâhid.		33/100/300/500	30000-500000
6	Merdiyye	Azîz.		33/100/300/500	20000-500000
7	Kâmile	Vedûd.		33/100/300/500	10000-500000

Yukarıda aktardığımız birinci tasnife makâm esmâları, ikinci tasnife ise usûl esmâları isimlendirilmesi yapılmıştır. Yapılan isimlendirme farklı olsa da kastedilen mana aynıdır. Çünkü tarikatta usûlden kastedilen nefis mertebelerinin her birinin bir

²³¹ Bkz. Cîlânî Abdulkâdir, *et-Tarîk İlallâhi (Risâletü fi'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)*, Thk., Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dârü'n-Nasâbil, 1416/1994, s. 29-38 ; Güner, a.g.e., s. 391.

esmâ okunmasıyla ıslâhı sağlanan yöntemdir. Makâm esmâlarından kasıt yine nefsin yedi mertebesinin her biri için okunan esmâlardır. Çünkü nefsin yedi mertebesi aynı zamanda yedi makâm olarak da isimlendirilir. Dolayısıyla usûl ve makâm esmâlarından kastedilen aynı manadır. Kastedilen mana ise nefis mertebelerinin her biri için özel olarak belirlenmiş olan esmâlardır.

Şüphesiz zikredilen bütün esmâların nefis mertebelerinin ıslâhı için olumlu katkısı vardır. Mürşidler her bir nefis mertebesinin ıslâhı için en etkin olan esmâyı belirlemişlerdir. Onların nefis mertebelerinin ıslâhı için özel olarak belirlediği esmâların mânevî ilimle belirlediklerini düşünmekteyiz. Aynı nefis mertebesi için okunan esmâların farklı olarak belirlenmesi ise mürîdlerinin karakterlerinin farklılığından olabilir. Örneğin nefis-i kâmile için bazı mürşidler “*Kahhâr*” esmâsını okuturken bazıları “*Vedûd*” esmâsını okutmuşlardır. (Yukarıda mertebelere göre farklı iki esmâ tasnifini açıkladık) Bunun kendilerine intisâb eden mürîdlerin özelliklerinin farklı olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Mürîd, seyr ü sulûke başladığı zaman ona nefis-i emmârenin esmâsı verilir. Daha sonra sırasıyla diğer esmâlar eklenir. Bazı mürşidler ilk ders alan mürîdlere nefis-i emmâre ve nefis-i levvâmenin esmâsı olan “*Lâ ilâhe illallâh*” ve “*Allâh*” esmâları birlikte verirler. Çünkü tarikata giren mürîdlerin nefis-i emmâre ile levvâme arasında gidip geldikleri kabul edilir. Daha sonra diğer usûl ve furû’ esmâları sırasıyla mürîdin günlük virdine eklenir Esmâların eklenmesi bazı kriterlere göre yapılmaktadır. Bunlar şunlardır:

1-Sayı Kriteri: Mürîd, kendisine verilen esmânın belirlenmiş olan toplam adedini okursa, bir sonraki mertebenin esmâsı kendisine verilir. Esmâların toplam okunma sayıları değişmektedir. Mürîdinin mânevî haline göre mürşidler sayıyı belirler.

2-Zaman Kriteri: Mürîde verilen esmânın zikredilmesi için belli bir zaman aralığı belirlenir. Bu müddet dolunca bir üst mertebenin esmâsı kendisine verilir. Esmâlar için verilen zaman aralığı mürşidlere göre değişmekle birlikte genelde iki veya üç yıldır. Mürîd aralıksız her gün bu esmâları okumalıdır.

3-Rüya Kriteri: Mürîd, seyr ü sulûk esnasında gördüğü rüyayı şeyhine anlatır. Eğer mürşid, rüyanın mürîdin bir sonraki mertebeye çıkmış olduğuna işaret ettiğine karar verirse, bir sonraki esmâyı verir.

4-Mürîdin İsteği: Mürîd, kendisinde fazla zikretme iştîyakı hissederek şeyhinden virdine esmâ eklemesini isteyebilir. Bu durumda şeyh uygun görürse esmâ ekler, uygun görmezse eklemes.

5-Mürşidin İsteği: Mürşid, mânevî kabiliyetiyle mürîdin bir üst mertebeye çıktığını anlar ve mürîdin virdine esmâ ekler. Bunu yaparken ona bir vesileyle hangi esmâları çektiğini sorar ve uygun gördüğü esmâyı ekler.

Esmâların günlük ve toplam okunma sayıları mürşîdlere göre farklılıklar arz etmektedir. Esmâların sayısını mürşîdler, esmâyı talim ettirdikleri mürîdlerin mânevî kapasitelerine göre belirlemektedirler. Mürîdler, mürşidlerinin izni olmadan virdlerine esmâ ekleme ve çıkarma yapamazlar. Kâdirîler genellikle mürîdlerin virdleri dışında “*Lâ ilâhe illallâh*” ve “*Allâh*” esmâlarını istedikleri kadar çekmelerine izin vermişlerdir. Ayrıca mürîdlerin sürekli istiğfâr etmesi, Kur’an ve sünnette geçen dualarını okumaları tavsiye edilir. Konumuza nefis mertebeleri ve özellikleri açıklanarak devam edilecektir.

3.1.1. Emmâre

Nefs-i emmâre kelime olarak emreden, emredici nefis demektir.²³² Tasavvufta ise kötülüğü emreden sahibini iyilikten alıkoyan, daima günah işlemeyi emreden nefistir. Bu nefiste kibir, hased, buğz, kin, nemime, gazap, şehvet gibi sıfatlar bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de “*Buna rağmen yine de kendimi büsbütün temize çıkarmıyorum. Çünkü Rabb’imin merhamet edip koruduğu kimseler dışında, nefis insana sürekli kötülüğü emreder. Rabb’im, elbette çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir*” ayeti nefis-i emmâre hakkındadır.²³³ Bu ayette nefsin kötülüğü emredici oluşuna dikkat çekilmiştir. Tasavvufta nefsin sürekli kötülüğü emredici bir tabiatta olmasından dolayı nefis-i emmâre olarak isimlendirilmiştir.

Nefs-i emmârenin mertebesi, daire-i su’dür, yani kötülüklerin meydana geldiği nefis mertebesidir. Bu mertebede küfrün ve inadın sıfatları, mevcuttur. Örneğin bir mürîd, rüyasında yılan, fare domuz, köpek, fil, akrep, pire, bit ve benzeri haşereden birisini, eşekgillerden bir hayvanı, içki, tütün, afyon ve benzeri uyuşturucu

²³² Mecmeu’l-Lugâti’l-Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Vecîz*, Mısır, Şirketu’l-İ’lanâti’ş-Şarkiiyye, 1400/1980, s. 24.

²³³ Yusuf, 12/53.

maddelerden birini, bunlara benzer meyhane, bulanık durgun su, bulanık akarsu gibi bir şey görececek olursa, bunlar, nefs-i emmâre'nin özelliklerinden bazılarıdır. İnsanda bu sıfatlardan birinin bulunması nefs-i emmârede olduğunu gösterir. Bundan dolayı onun, riyâzete ve nefsi tezkiyeye ve çok zikir etmeye ihtiyacı vardır. Nefs-i emmâre esmâlardan birincisi olan ‘*lâ ilâhe illallâh*’ ismi zikredilerek ıslâh edilir.²³⁴

Nefs-i emmârenin rengi, mavidir. Yeri, göğüstür (sadr). Âlemi, şehâdetdir. Vâridi, şerîattır. Esmâsı ‘*Lâ ilâhe illallâh*’ tır.²³⁵ Bu makâmın seyri, ilallâh (Allah’a doğru) dur. Hâli meyletmektir.²³⁶

Nefs-i-emmâre, kulu daima hakîkatten ve iyilikten alıkoyar. Hâkim olup etkisi altına aldığı vücudu günaha ve kötülüğe sevk eder. Kula sürekli kötülük yapmayı emreder. Hâkim olduğu kişinin kalbini ve rûhunu, sefahat ve sefaletle sevk eder.²³⁷

Sûfilere göre, kötülükleri emredici olduğu için “*emmâre*” sıfatıyla isimlendirilen bu nefis ilk makâmda dünyaya karşı arzu ve isteklerle doludur. Nefsin; hased, kibir, hırs, cehalet, buğz, kin, nifâk, şehvetlere esir olma ve benzeri sıfatları bulunur. Şehadet âlemindeki emmâre nefis, Allah'a doğru ilerlemektedir. Yani nefs-i emmârenin seyri “*ilallâh*”tır.²³⁸ Sûfînin amacı Allah’la (c.c.) olmak, ona kavuşmaktır (vusulâtır). En üstün hâl olan vuslâta ulaşmak için nefisle sürekli mücadele etmelidir. Nefisle yapılan bu mücadeleye büyük savaş (cihad-ı ekber) denilir. Çünkü bu mücadeleden daha büyük ve zor bir mücadele yoktur.²³⁹ Bu mücadele, benlikle mücadele etmektir. Mürîdin benliğini yok ederek, diğerkâmlığı kazanması gereklidir. Mürîd, bu iyi özelliği elde etmek istemektedir. Bunun için tavsiye edilen, kurallara uyması ifrat ve tefritten uzak durması ölçülü olması ve görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir.²⁴⁰

Nefsin özellikleri özetle iki başlıkta ele alınabilir. Birincisi; “*lay*” dır. Lay, nefsin azması, taşkınlık yapması, dengesiz olması demektir. İkincisi ise “*erefi*” dir. Erefi, nefsin arzularına aşırı düşkün ve hırslı olmasıdır. Birincisi cehaletten; ikincisi ise hırstan kaynaklanır. Bunların ikisi de, nefsin fıtrat özelliğidir. Kararsızlık konusunda nefis, pürüzsüz ve kaygan zemindeki cevize benzer. Kaygan zemindeki ceviz, küçücük

²³⁴ Abdülkâdir Cîlânî, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s.18. ; Bkz. Abdulkâdir Cîlânî, *et-Tarîk İlallâhi (Risâletu fi'l Esmâi'l-Azîmet et-Tarîk İlallâhi)* Tahkik, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru'n Nasâbil, 1416/1994. s. 29-38.

²³⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 14.

²³⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 34.

²³⁷ Ozak, *a.g.e.*, s. 30.

²³⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kut'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.1, s. 346.

²³⁹ Mekki, *a.g.e.*, s. 346.

²⁴⁰ Mekki, *a.g.e.*, s. 346.

bir tesirle hemen hareketlenir, yuvarlanır gider. Nefs-i emmâre tıpkı kaygan zeminde sürekli yuvarlanan ceviz gibi sürekli kararsızdır. Bir türlü doğru ve net karar veremez.²⁴¹ Nefis, hırs özelliği itibariyle kendini ateşe atan kelebek gibidir. Kelebek, ateşe varmak ister. Ama kelebeğin yok olması ateşe ulaşmasındandır. Kelebek, hırsından ve kanaatsizliğinden dolayı sürekli ateşe doğru gider. Hatta ateşin ortasında olmayı ister. Sonunda ateşin içine düşer ve yanarak yok olur. Hâlbuki kelebek, ateşten uzakta kalarak az bir ışıkla yetinseydi yanmaktan ve yok olmaktan kurtulurdu. Nefis hırs özelliği itibariyle kelebeğe benzemektedir. Bu nefsin acelecilik vasfından kaynaklanır.²⁴² Nefis haramlara dalarak kendisinin helak olmasına sebep olur.

Mürîdin en temel görevi; Mevla'sına karşı düşmanlığa koyulan nefs-i emmârenin isteklerini yok etmektir. Nefs-i emmârenin isteklerini yok etmek ise şerîat hükümlerini yerine getirmekle gerçekleşir. Bir kul, şerîat hükümlerini ne kadar yerine getirirse nefsin isteklerinden o kadar uzaklaşır. Çünkü nefs-i emmâre için, en zor şey şerîat emirlerini yerine getirmek ve onun yasaklarından kaçınmaktır. Kul için şeriata uymaktan başka, kırılma (nefs-i emmâreyi yenme) yolu yoktur.²⁴³ Bu nedenle tasavvufta nefsi ıslâh etmek için kullanılan yöntemler şeriata uygun olan yöntemlerdir.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; nefsin özelliği gazap, kibir, insanları hor ve hakir görmektir. Nefis mutmain oluncaya kadar onunla mücâhede edilmelidir. Nefis mutmain olunca alçak gönüllü olur, ölçüsünü, sınırlarını bilir, huyları güzelleşir başkalarına tahammül eder. Nefis, mücâhede edilmeden önce bir Firavun tabiatlıdır.²⁴⁴ Nefsin acziyetini anlaması ve huylarının güzelleşmesi için zevklerinden mahrum edilmeli, hakları ona öğretilmelidir. Nefis tefekküre alıştırılmalı, cennet ve cehennem hatırlatılmalı ki, onları düşünerek mütevâzi olsun ve sıfatları güzelleşsin.²⁴⁵

Sâlik, mürşidinin emirlerine uymalı, kendisine öğretildiği şekilde, zikrine devam etmelidir. Kendisine Peygamber efendimiz (s.a.v) manada zuhur edinceye kadar, istiğfâr ve salât u selâmı zikretmelidir. Daha sonra ona kelime-i tevhidi okuması emredilir.²⁴⁶ Kâdirî tarikatında; nefs-i emmârenin ıslâhı için “*La ilâhe illallâh*” esmâsı zikredilir.

²⁴¹ Mekki, *a.g.e.*, s. 347.

²⁴² Mekki, *a.g.e.*, s. 347.

²⁴³ İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Terc. Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Akit Gazetesi Yayınları, 1998 c. 2, s. 45.

²⁴⁴ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 172.

²⁴⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 172.

²⁴⁶ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 91-92.

Mürîdlerin durumuna göre bu esmâyı günde 33/100/300/ 500 adet okuması istenir.²⁴⁷ Sâlikin kelime-i tevhide vereceği ilk mâna: “*Lâ ma'bûde illallâh*” tır. (Allah’tan (c.c.) başka kuluk edilen yoktur.) Kelime-i tevhidin ve sâlikin tevhide verdiği mananın etkisiyle, sâlik sürekli olarak içinden “*Lâ ma'bûde illallâh*” diyerek dolaşır. Fakat sâlik (mürîd) daha nefs-i emmârede bulunduğu için, yaptığı günahları düşünmez ve kendisini üstün ve değerli görmeye devam eder.²⁴⁸

Günümüzde ise ilk intisâbta salâvât ve istiğfârla beraber “*Lâ ilâhe illallâh*” ve “*Allâh*” esmâsı verilir. Çünkü intisâb eden mürîdlerin nefs-i emmâre ile nefs-i levvâme arasında gidip geldiği kabul edilir.²⁴⁹ Mürşidin kendisine verdiği görevleri yerine getiren mürîdin nefs-i emmâresi ıslâh olup, etkisinden kurtulunca mürîd nefs-i levvâmeye geçer.

3.1.2. Levvâme

Nefs-i-levvâme kelime olarak kınayan, eleştiren nefis demektir.²⁵⁰ Tasavvufta ise günah işlemekle beraber, işlediği günahından dolayı pişman olup kendini eleştiren, kınayan nefistir. Nefs-i levvâme sahibi günahla sevap arsında gidip gelir. Bazen nefisine yenilip günaha düşer, bazen de günahlardan kaçınarak iyilik yapar. Kur’an-ı Kerim’de “*Pişmanlık duyan nefse (nefs-i levvâmeye) yemin ederim*”²⁵¹ ayeti nefs-i levvâmeye işaret etmektedir.

Nefs-i-levvâme, bazen rûhun nuru ile nurlanarak Allah’a (c.c.) peygambere, Kur’an’a ve rûha itaat eder. Bazen de, asi olarak itaatten ayrılır. Sonra, bu isyanına pişman olur: “Niçin tövbemi terk ettim, niçin Rabb’ime isyan ettim.” Diyerek nefisini eleştirerek kınar. Bu nefis, müminlerden bazen günah işleyip, kötülük yapıp sonrasında nefislerini eleştiren ve kınayanların nefisleridir.²⁵²

Nefs-i levvâme makâmının; seyri, lillâh (Allah için), âlemi berzâh, yeri kalb, hali muhabbet, vâridi tarikat, nuru ise sarıdır.²⁵³ Sâlik, rüyasında çayırlar, yeşillikler,

²⁴⁷ Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, Mısır, b.t.y., s. 14, 19.

²⁴⁸ Şemsüddin, a.g.e., s. 91-92.

²⁴⁹ Kamil Uzgur hocanın sohbeti. 16/ 11/ 2023.

²⁵⁰ Mecmeu’l-Lugâti’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l-Vecîz*, Şirketu’l-İ’lanâti’ş-Şarkiyye, Mısır, 1980, s. 568.

²⁵¹ Kiyamet, 75/ 2.

²⁵² Muzaffer Ozak, a.g.e., s. 33.

²⁵³ Abdülkâdir Cilânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 34.

kırlar, ağaçlar, akarsu ve pınarlar görmeğe başladığında onun nefsinin levvâmeye geçtiği anlaşılır O zaman sâlikten “ *Allâh (İsm-i Celâl)*” esmâsını okuması istenir. Nefs-i levvâmede olan sâlik sürekli olarak “*Allâh*” esmâsını zikreder.²⁵⁴ “*Allâh*” isminin ekisiyle, sâlik işlediği kötülöklere ve günahlara pişman olarak, tövbe eder. Sürekli nefsini kınayarak ağlar. Fakat bazen kendisinden isyan da meydana gelebilir. Ama günah işlediği zaman hemen işlediği günahdan pişman olup tövbe eder. Daha sonra yine günah işler, yine kendisini kınar. Yani bu mertebedeki sâlik levvâme’nin kendisini kınamaktan kurtulamaz.²⁵⁵ Sürekli olarak yaptığı günahlara pişman olarak kendisini kınar.

Sâlik, nefs-i levvâme aşamasında boyun eğmiş haldedir. Bâtinen, karanlıklarda olduğundan henüz zikirden ve yaptığı tefekkürden tat alamaz. Nefs-i levvâme mertebesinde bulunan sâlik, kelime-i tevhide verdiği mana “*Lâ maksûde illallâh*” tır. (Allah’tan başka maksûd/ gaye yoktur.) Sürekli içinden “*Lâ maksûde illallâh*” cümlesini söyler. “*Allah*” esmâsının harareti kalbine etki ettiğinde, veled-i kalb meydana gelir.²⁵⁶ Veled-i kalp, mürîdin kalbinin sürekli olarak Allâh’ı (c.c.) zikretmesidir. Buna vilâdet-i sâni (ikinci doğum) da denir. Nefs-i levvâmede olanlar bu makâmda durdukça geri nefsi i emmâreye düşmelerinden korkulur. Bu korkuya kapılanlar emmâreye düşmemek için riyâzet, mücâhede, zikir ve ibadetle meşgul olurlar. Şer’at ve tarikata uyar, kalplerini arındırır böylece nefs-i mülhimeye yükselirler.²⁵⁷ Nefs-i levvâme ıslâh edildikten sonra nefs-i mülhimenin ıslâhına geçilir.

3.1.3. Mülhime

Nefs-i mülhime, kelime olarak ilham alan nefis demektir.²⁵⁸ Tasavvufta, ilham ve keşfe nail olan, iyiyi kötünden ayırma iradesine sahip olan nefse, mülhime denir. Mülhime, nefsin üçüncü mertebesidir. Mülhime mertebesindeki nefis; Allah’ın (c.c.) yardımıyla sevabını ve günahını bilir. Bu nedenle Allah’ın dışındaki bütün şeylerden uzak durur.²⁵⁹ Rûhlar âlemine yönelmiş olan bu nefis, cömert, kanaatkâr, müsamahakâr, alçak gönüllüdür. İlmi sever, sözleri güzel ve hikmetlidir. Aşk hali içindedir, sabrı ve

²⁵⁴ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü’l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 92.

²⁵⁵ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 92-93.

²⁵⁶ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 92-93.

²⁵⁷ Eşrefoğlu Rumi, *Tam Müzekkin Nufus*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1979, s. 28.

²⁵⁸ Mecmeu’l-Lugâti’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Vecîz*, Mısır, Şirketu’l-İ’lanâti’ş-Şarkıyye, 1980, s. 566.

²⁵⁹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 200.

tahammülü artmıştır. Zahmete ve işkenceye katlanır. Kâinattaki sırlara ve hikmetlere hayran olur. Yaratılmışlardan uzaklaşarak Rabb'ine yaklaşır.²⁶⁰ Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet bu nefse işaret etmektedir. “*Sonra da ona günahını ve takvâsını ilham etmiş olana (andolsun ki)*”²⁶¹ Allah nefs-i mülhimeye ulaşanlara ilim ihsân eder. Bu nedenle mülhime nefis, mü'minlerden âlim olanların nefis mertebesidir.²⁶²

Nefs-i mülhime makâmının seyri alallâh, âlemi, ihlac (manada gizlilik), yeri rûh, hali aşk, vâridi ma'rifet, nuru kırmızıdır. Esmsı “*Hu*” esmâsıdır²⁶³ Sâlik, Allah'ın (c.c.) yardımı ile nefs-i levvâmeden, mülhimeye yükselir. Bunun alameti de şunlardır: Sâlik, rüyada bağ, bahçe, nehir ve akarsu görür. Bazen da rüyasında kuş gibi uçtuğunu görür. Bu mertebedeki sâlike, “*Hû*” esmâsı verilir. Sâlik devamlı olarak bu esmâyı zikreder. Bu mertebedeki sâlikin kelime-i tevhide yüklediği anlam : “*Lâ mahbûbe illallâh*”tır. Yani “*Allâh'tan başka mahbûb yoktur*” olur.²⁶⁴ Sâlik işlediği günahlara nasûh tövbesi ile tövbe eder. Allah'ın (c.c.) yasaklarında tamamen uzaklaşır ve ilâhî emirlere devamlı olarak uyar. Bu mertebede sâlikin kalbinde aşk ateşi yanar ve yaptığı zikirlerden lezzet alır. Sürekli “*Lâ mahbûbe illallâh*” diyerek Hakk'ın cemâlini gözleyip ağlar.²⁶⁵ Arkadaşları arasında sevilir, kendisine saygı duyulur ve iyi gözle bakılır. Zikir vücuduna etki ettiğinden bütün organları zikreder, kendisi de organlarının zikir sesini işitir. Aynı zamanda, bütün yaratılmışların zikirlerini de işitir. Bu mertebede mezarların, kalplerin ve gizli şeylerin keşfi kendisine açılır.²⁶⁶ Tecelli-i esmâ ve tecelli-i efal de bu mertebede gerçekleşir. Sâlikin bu mertebede olduğunun alameti; mânada (rüyasında) denizleri yürüyerek geçmesi uçarak, istediği yerlere gitmesidir. Bunların dışında bazı nuranî berzâhlar görünebilir. Bu mertebede, sâlikin nefsi onu kandırmaya çalışır. Onu “*Sen, artık sülûkunu tamamlayarak büyük velî oldun. Bu mertebeye, çoğu kişi ulaşamaz. Allah (c.c.) sana nasip etti.*” gibi yanıltıcı söylemlerle, kandırarak doğru yoldan saptırmaya çalışır. Şayet, sâlikin mürşidi kâmil olursa, onu bu aşamalardan geçirerek, ileri götürür. Eğer mürşid kâmil değilse, varlığa ve benliğe düşerek helâk olabilir.²⁶⁷ Sâlik verilen görevleri yerine getirince nefs-i levvâme ıslâh olur ve nefsi nefis-i mutmainnenin ıslâhına geçilir.

²⁶⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s. 200.

²⁶¹ Şems, 91/ 8.

²⁶² Ozak, a.g.e., s. 34.

²⁶³ Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 22, 34.

²⁶⁴ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 93.

²⁶⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 93.

²⁶⁶ Şemsüddin, a.g.e., s. 93-94.

²⁶⁷ Şemsüddin, a.g.e., s. 93-94.

3.1.4. Mutmainne

Nefs-i Mutmainne; Arapçada rahata kavuşmuş huzur bulmuş nefis anlamına gelir.²⁶⁸ Nefis, küfür karanlığından ve sıfatlarından kurtulup, inat ve muhalefet etmekten vazgeçip, imanın aydınlığına, tüm kötü sıfatların karanlığından güzel sıfatların nuruna ulaşınca, Allah'a (c.c.) boyun eğer. Nefis bu güzel özellikleriyle Allah'ın özel kulları arasına girer ve: “*Ey huzura kavuşmuş nefis; Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabb'ine dön. Kullarımın arasına gir. Cennetime gir*”,²⁶⁹ ayetindeki müjdelere nail olur.²⁷⁰

Bu mertebedeki nefis; kalbin nuru ile nurlanıp aydınlanmış, kötü sıfatları yok olmuş, güzel huylarla ahlâklanmıştır. Bu mertebedeki nefis, sürekli ibadet ederek kudsîyet âlemine yönelmiştir. Bu nefis Kur'an-ı Kerim'de “*Cennetime gir*” hitabına mazhar olan nefistir.²⁷¹ Nefis, şehvetlere karşı çıkarak ızdıraptan kurtulur ve ilahî emirlere karşı sakin olursa mutmainne olur. Bu mertebede “*Yâ eyyetühe'n-nefsü'l-mutmainneh*”²⁷² ayeti ile kalp her şeyden güvende olmuş, nefsin üzüntüleri yok olmuştur. Nefs-i mutmainnede olan kişinin kalbi, tam ve gerçek imanı elde etmiştir.²⁷³ Artık nefis doğruluk, dürüstlük, cömertlik, merhamet, yumuşak kalp, güler yüz, tatlı dil gibi güzel sıfatları elde etmiştir. Nefis artık şerîatın bazı sırlarını öğrenmiştir. Daima tevekkül, teslim, tefvîz, sabır, rızâ hallerine sahiptir. Kalbi, daima huzurlu ve sükûnet içinde, şükreder, senâ ve hamdeder, kusurları gizler, hataları affeder. İslâm'ın esaslarından ayrılmaz, yasaklarından tamamen kaçınır. Hz. Peygamberin sünnetini yaşar, onun ahlâkıyla ahlâklanır ve bundan zevk alır. Allah'ın (c.c.) izniyle, birtakım keşif ve ilhamlar elde eder.²⁷⁴

Nefs-i mutmainne makâmın seyri, ma'allâh (Allah ile beraber olmak), âlemi Hakikat-i Muhammediyye', yeri sır, hali vuslât, vâridi hakikat, nuru beyazdır²⁷⁵. Bu mertebenin ıslâhı için “*Hak*” esmâsı okunur.²⁷⁶ Sâlikler nefisleri, levvâme veya mülhime'de iken yolu tamamlayarak evliyâ zümresine girseler dahi, onlarda velâyet

²⁶⁸ Mecmeu'l-Lugâti'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Vecîz*, Şirketu'l-İ'lanâti's-Şarkîyye, Mısır, 1980, s. 395.

²⁶⁹ Fecr, 89/ 27-30.

²⁷⁰ İmâm Gazâlî, *Tevhid ve Ledün Risâleleri*, Terc., Serkan Özburun-Yûsuf Özkan Özburun, Furkan Basın Yayın, İstanbul, 1995, s. 34.

²⁷¹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 200.

²⁷² Bkz., Fecr, 89/27.

²⁷³ Cebecioğlu, a.g.e., s. 200

²⁷⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 200.

²⁷⁵ Abdülkâdir Cilâni, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve matbaatu Mustafa el- Banî el-Halebî, b.t.y., s. 34.

²⁷⁶ Cilâni, a.g.e., s. 23, 34.

kıdemi bulunmaz. Çünkü velâyet nefs-i mutmainne'ye aittir. Sâlikler, nefs-i mutmainne'ye ulaşmadıkça, velâyete ulaşamazlar.²⁷⁷ Bu nedenle, nefs-i mutmainneye ulaşmayanlar hakikat itibariyle çocuk sayılır. Şeriat ve tarikat açısından sorumlu, hakikat itibariyle sorumlu değildirler. nefs-i mutmainne'ye ulaşmayanlara velâyet kıdemi verilmediği için, hakikate ait yaptıkları kusurlar affedilir.²⁷⁸ Ehlullâh nefs-i mutmainneye ulaşmadıkça, kalbi mutmain olamaz ve rûhânî huzuru tamamen elde edemez. Tam olarak, şüphelerden tereddütlerden ve iç kuruntularından kurtulamaz. Makâm-ı mutmainne'ye ulaşmadan velâyet elde edilmemesinin nedeni budur. Çünkü velî, Allah (c.c.) tarafından fail-i muhtâr olan kişidir.²⁷⁹

Nefs-i mutmainne, zikrullâh ile elde edilir. Nitekim Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de “*Kalpler Allah'ı zikretmekle mutmain olur.*” buyurmuştur.²⁸⁰ İtmi'nan kalbin korkudan emin olması demektir. Çünkü Allah (c.c.) zikrullâh ile meşgul olan kişiye, kayıplarından ötürü hissedeceği kederi, ona vadettiği ahiret mükâfatlarıyla yok eder. Bu kişi yok olan güzelliklerinden dolayı üzülse, Allah'ın (c.c.) fazlının onu kuşatmasıyla onda bir yakîn meydana gelir. Böylece şüphe ve tereddüt ona asla üzüntü vermez, endişe, şüphe ve tereddütlerin hepsinden kurtulur. Bunun sonucunda, bütün mümkünâtın her halde, Allah'a (c.c.) muhtaç olduğunu görür. Bu müşâhede oluştuktan sonra bütün mâsivâ (Allah (c.c.) dışındaki her şey) ondan yok olur ve dünyanın endişe ve telaşından kurtulur.²⁸¹

Nefis, mutmain olup, kalp aracılığıyla rûhun nurları nefse yansıyınca, nefsin etkisi ve câzibesi zayıflar. O zaman rûhun câzibesi artar. Bu durumdaki rûh, nefsi kendine doğru çeker. Böylece rûhun çekim alanına giren nefis, dünyevî şeyleri önemsemez. Bu durumda, Hz. Peygamberimiz'in (s.a.v): “*Ben Rabb'im katında gecelerim; O beni yedirir ve içirir*”²⁸² sözünün sırrı gerçekleşir.²⁸³ Nefs-i mutmainne sahibinin kalbi, Allah'ın yardımıyla ilahî nur ile nurlandığından dolayı, bu kişi Allah'ın sevmediği bütün sıfatları terk eder. Nefs-i mutmainne sahipleri ahlâk-ı hamide (övülen ahlâk) sahibi olurlar. Nefs-i mutmainne, mü'minlerden ilimleri ile amel eden ihlâsları ile kâmil olan âlimlerin nefsidir.²⁸⁴ Nefs-i mutmainneye ulaşanlar, artık nefislerinin

²⁷⁷ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 130.

²⁷⁸ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 130.

²⁷⁹ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 130.

²⁸⁰ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 297.

²⁸¹ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 297-298.

²⁸² Buhârî, Savm, 20; Müslim, Sıyâm, 57; Mâlik, Sıyâm, 58; Ahmed, Müsned, III, 8.

²⁸³ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 286.

²⁸⁴ Ozak, *a.g.e.*, s. 35.

kötülüğünden kurtulmuş ve cennet ile müjdelenmiş özel kullar arasına dâhil olmuşlardır.²⁸⁵

Allah'ın (c.c.) ihsânıyla sâlikin nefsinin mülhmeden mutma'inne'ye yükseldiğinin alameti şudur. Sâlik, mânada (rüyada) kuş gibi uçarak gider, denizleri yürüyerek geçer. Bazen, gökyüzünde meleklerle sohbet eder. Bu mertebedeki sâlike “*Hak* “esmâsı verilir.”²⁸⁶ Kelime-i tevhide vereceği anlam : “*Lâ mevcûde illallâh*” *tır.*(Allah'tan başka mevcut yoktur.)²⁸⁷ Bu mertebede sâlik çok cömerttir. Allah (c.c.) yoluna bütün malını vermeye razıdır. Allah (c.c.) yoluna canını ver deseler, hemen kabul eder. Mürşidine, tam teslimiyetle teslim olur. Bu mertebede, kalp inceliği çokça hâsıl olur, ilâhî aşk her gün iyice artar.²⁸⁸ Fakat anâsır perdesinden geçemeyerek, sürekli Allah'a (c.c.) kavuşmaya özlem duyar, ağlar, gözyaşı döker.²⁸⁹ Bu mertebedeki sâlik rüyasında, göklere çıkarak Sidre'tü'l-Müntehâyâ kadar gider, meleklerle konuşur ve yeryüzünü dolaşır. Bütün mahlûkatı anlar ve onlarla konuşur. Bu ve benzeri keşif ve kerâmet türü şeyler meydana gelir. Bunlar öyle büyük tehlikelerdir ki, eğer sâlik bunlara takılırsa, bir adım ileri gidemez, mânevî ilerleyişi durur. Eğer, keşf ve kerâmet türü şeylere değer vermez ve: “*Îlâhî ente maksûdi ve rizâike matlûbi*” (Allahım! Maksudum (tüm gayem) sensin. Matlûbum (isteğim), senin rızandır) diyerek devam ederse, bundan “*Mürakabe-i ifnâ*” meydana gelir ve ardından “*Tecelli-i sıfat*” nûrları ortaya çıkar. Bazılarına, bu tecellide: “*Ey huzura kavuşmuş nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabb'ine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir.*” (Fecr, 89/27-30) ayetinin sırrına uygun, hitap edebilir. Fakat bu mertebede bazı kişilere şeytan yer ile gök arasında, kürsü üstünde veya ateş içerisinde görünür ve “*Ben, sizin Rabb'inizim*” veya buna benzer sözler söyler. Şeytan tıpkı nefs-imülhimedede olduğu gibi sâliki kandırarak, yoldan ayırmak ister. Eğer, sâlikin mürşidi kâmil olursa, sâlik bu ve benzeri hilelerden mürşidinin yardımıyla kolaylıkla kurtulur. Eğer, mürşidi kâmil olmazsa, sâlik dalâlete düşerek, helâk olabilir.²⁹⁰ Sâlik verilen görevleri yerine getirince nefs-i mutmainnesi ıslâh olur ve nefs-i râdiyyeye çıkar.

²⁸⁵ Bkz., Fecr 89/ 27-30.

²⁸⁶ Cilâni, a.g.e., s. 23, 34.

²⁸⁷ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 94.

²⁸⁸ Şemsüddin, a.g.e., s. 94.

²⁸⁹ Şemsüddin, a.g.e., s. 94-95.

²⁹⁰ Şemsüddin, a.g.e., s. 94-95.

3.1.5. Râdiyye

Arapça, hoşnut olan, razı olan, nefis anlamına gelir.²⁹¹ Nefsin olgunlaşma yolundaki beşinci mertebesi, râdiyye'dir. Râdiyye nefis, rızâ haline ulaşan nefistir. Bu mertebedeki nefis, kendi iradesinden tamamen sıyrılıp Allah'ın (c.c.) ın iradesine teslim olmuştur. Bu nefis rızâ makâmında olduğu için hiçbir şeyden şikâyet etmez. Artık nefis beşerî kötü sıfatlardan kurtularak, fenâ makâmını elde etmiştir. Nefis, Allah'ın emir ve yasaklarını tamamen uygular. İyilikler bu nefsin şahsiyeti haline gelmiştir. Bu nefis sahibinde güzel huylar görülür. Bazen, onda Allah'ın esmâlarının ve sıfatlarının tecellisi zuhûr eder. Bu nefis mertebesinde olanlar hakka'l-yakîn aşamasına varmıştır.²⁹² Nefs-i râdiyye de olan mürîd, Allah'ın (c.c.) birliğine hakkıyla inanmıştır. Allah'tan (c.c.) gelen her eza ve cefaya râzı olur. Zâhirde cefa gibi görünen durumların geçekte nimet olduğunu iyi bilir, daima kanaatkârdır.²⁹³

Bu makâmın seyri, “*fillâh*” (Allah (c.c.) için yine onda fenâ bulmak), âlemi lahut, yeri sır (gizli haller), hali fenâ (Allah (c.c.) için O'nda yok olma), vâridi yoktur, nuru ise yeşildir. Bu mertebenin ıslâhı için “*Hay*” esmâsı okunur.²⁹⁴ Nefs-i râdiyye mertebesinde olan insanlar, ilim ve hikmet ehli olup Allah'ın (c.c.) özel kullarıdır. Onların ilimleri, mânevî (ledunnî) ilimdir. Allah (c.c.) onları dostluğuna seçmiştir.²⁹⁵ Bu nefis, evliyâullâhın mertebesidir. Bu nefsin Kur'an-ı Kerim'deki delili : “*Ondan razı olarak Rabb'ine dön*”²⁹⁶ ayetidir. Nefs-i râdiyye makâmına ulaşan zâtlarda şu yedi sıfat meydana gelir. Bunlar: ihlâs, mâlâyani şeyleri terk, zikir, zühd, vera', kerâmet ve riyâzettir.²⁹⁷

Râdiyye'de bulunan sâlike, öyle bir hâl verilir ki, kendilerine Hakk'ın (c.c.) verdiği, üzüntü ve sevinç veren herş şey eşit olur. Yani, onlara mihnet, zorluk veya belâ gelse, asla üzülmazler. Kendilerini sevindirecek ilâhî ihsânlar verilse, ona da sevinmezler.²⁹⁸ Hatta dünya ve âhirete yönelik küçücük arzuları bile kalmaz. Onlar daima Allah'ın (c.c.) rızasını isteyerek ömürlerini geçirirler. Böylece Allah (c.c.) nefis-i râdiyyede olanların, bütün günahları affetmiştir. “*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek*

²⁹¹ Mecmeu'l-Lugâti'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Vecîz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanâtî's-Şarkıyye, 1980, s. 267.

²⁹² Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 201.

²⁹³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 72.

²⁹⁴ Abdülkâdir Cîlânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 34.

²⁹⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.1, s. 351.

²⁹⁶ Fecr, 89/ 28.

²⁹⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 34.

²⁹⁸ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 131.

günahlarını bağışlasın”²⁹⁹ ayeti onlar için hâl olmuştur. Fakat onlarda sonradan meydana gelen kusurları af edilmeyerek onların amel defterlerine yazılır.³⁰⁰

Mürîdin nefs-i râdiyyeye ulaştığının işaretleri şunlardır: Sâlik, rüyada bütün varlıkları yok olmuş olarak görür. Yalnızca beyaz, kızıl veya başka bir renkte nur içinde kalırlar. Bazılarına: “*Yeryüzünde, her şey fânidir, azamet ve ikram sahibi olan Rabb’in (c.c.) zâtı bâkîdir*”³⁰¹ ayeti hitap edilir.³⁰² Nefs-i râziyye mertebesine ulaşan sâlike “*Hay*” esmâsı verilir. Sâlik devamlı olarak bu esmâyı zikreder.³⁰³

Bu mertebede sâlikin kelime-i-tevhide verdiği mânâ, “*Lâ Mevcûde İllallâh*” tır. (Yani Allah’tan başka mevcut yoktur olur.) Bu mertebedeki sâlik, gayet mülayim olur, varlıkların hepsi, ondan güvende olur. İnsanlar arasında sevilir, saygı duyulur. Nereye gitse halk ona hürmet gösterir. Kendisi bir an bile Allah’ın (c.c.) rızasından ayrılmayarak kaza ve kaderinde olanlara rıza gösterir. Bu mertebede “*İlâhi ente maksûdi ve rizâike matlûbi*” (Allahım! Maksudum sensin, matlûbum, senin rızandır) sözü ona hâl olmuştur. Dünya ve âhiretle ilgili bütün isteklerden vazgeçmiştir.³⁰⁴ Bu mertebedeki sâlik, kendine ikram olunan keşif ve kerâmetlerin tamamından geçmiştir. Her gördüğü şeyden kendisine müşâhede meydana gelir. Gezerken : “*Lâ mevcûde ve lâ maksûde ve lâ mahbûbe illallâh*” der.³⁰⁵ Fakat sâlik bu makâmda da ikilikten kurtulamaz ve daima ölümünü arzulayarak ağlar. Bunun ardından, sâlike “*Fenâ fillâh*” ve ardından da “*Bekâ billâh*” meydana gelir. Bu ise hilâfet makâmıdır.³⁰⁶ Sâlik mürşidi tarafından kendisine verilen görevleri eksiksiz yerine getirince nefs-i râdiyye ıslâh olur. Bu mertebenin ıslâhı gerçekleşince nefs-i mardiyyenin ıslâhına geçilir.

²⁹⁹ Fetih, 48/ 2-3.

³⁰⁰ Şemsüddin, a.g.e., s. 131-132.

³⁰¹ Rahman, 55/26.-27.

³⁰² Şemsüddin, a.g.e., s. 96.

³⁰³ Cilâni, a.g.e., s. 25, 34.

³⁰⁴ Şemsüddin, a.g.e., s. 96-97.

³⁰⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 97.

³⁰⁶ Şemsüddin, a.g.e., s. 97.

3.1.6. Mardiyye

Nefs-i mardiyyede kelime olarak kendisinden râzı olunan nefis demektir.³⁰⁷ Tasavvufta ise Allah'ın (c.c.) kendisinden razı ve hoşnut olduğu nefistir. Nefs-i marziyyenin seyri, anillâh (Allah (c.c.) dışındaki her şeyi terk edip yalnızca O'na yönelmek) dir. Âlemi şehadet, yeri ahfâ (gizlinin gizlisi) dir. Hali hayret, vâridi şerîat, nuru siyaktır. Bu mertebenin ıslâhı için “*Kayyûm*” esmâsı okunur.³⁰⁸

Nefs-i mardiyyede olan kişiden Allah (c.c.) razı olur. Bu mertebedeki kişi daima Allah'tan (c.c.) razı olduğu gibi, Allah'ta o kulunun yaşamından, ahlâkından, ahvalinden ve davranışlarından razı olur. Cenâb-ı Hak bu mertebedeki sâlikin, sonradan işleyeceği kusurları da af eder. Böylece, tüm kusurları af edilmiş olur. “*Allah böylece, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir*”³⁰⁹ ayeti bunun delilidir.³¹⁰ Bundan dolayı, Nefs-i mardiyye mertebesinde olan zâtların, gelmiş geçmiş ve gelecek kusurları affedilmiştir. Çünkü bu zâtlar, her ân Allah'ın (c.c.) huzurunda “*Tecelli-i zât*” ile tecelli olunurlar. Her an, Yüce Allah'ın zâtını mükâleme ve müşâhede ederler. Allah'tan (c.c.) izin vermedikçe, hiçbir işe başlamazlar. İhvânlarla konuşacakları zaman kelimeleri de keyfiyetsiz istizan ederler. Bundan dolayı Allah (c.c.) onlardan tamamen razı olmuş ve onlara mâsumiyyet elbisesi giydirmiştir. Onlar, servet edinme, çocuk sevgisi ve benzeri dünya hırs ve arzularından vazgeçmişlerdir. Hatta cennette verilecek mükâfatları bile istemezler. Daima Allah'ın (c.c.) rızasını isterler. Kendilerinde meydana gelen güzel amelleri Hak'tan bilirler. Kendileri, elleri avuçları boş, âciz ve çaresiz bir şekilde Allah'tan korkarak elaman çağrıştırırlar.³¹¹

Nefs-i mardiyyede olan sâlik, Allah (c.c.) ile keyfiyetsiz müşâhede ve mükâleme eder. Bu duruma ‘*tecelli-i sıfat, müşâhede-i zât*’ denir.³¹² Nefs-i mardiyye’de olan sâlik sürekli olarak “*Kayyûm*” esmâsını zikreder. Kelime-i tevhide vereceği mana: “*Lâ ma'bûde illallâh*” (Allah Teâlâ'dan gayri hiçbir ma'bud yoktur)³¹³ olur. Bu zâtların hali, şerîata uyarak gereklerini yerine getirmek ve bütün davranışlarında Peygamberimiz'e (s.a.v.) uymaktır. Bu mertebede bulunanlar, Peygamberimiz'in (s.a.v) sünnetlerini

³⁰⁷ Mecmeu'l-Lugâti'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Vecîz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanâti's-Şarkıyye, 1980, s. 267.

³⁰⁸ Abdülkâdir Cîlânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 24, 34.

³⁰⁹ Fetih, 48/2.

³¹⁰ Şemsüddin, a.g.e., s. 98.

³¹¹ Şemsüddin, a.g.e., s. 98.

³¹² Şemsüddin, a.g.e., s. 98.

³¹³ Muhammed, 47/19.

yerine getirir, onun ahlâkıyla ahlâklanırlar. Kalpleri çok rikkatli ve merhametli olur. Kendileri, sürekli Allah'ın (c.c.) huzurunda olurlar. Nefs-i mardiyye'de olan zât, daima müşâhede üzere olup kendisinde “*Tecelli-i esmâ*”,³¹⁴ “*Tecelli-i ef'al*”³¹⁵, “*Tecelli-i sıfat*”³¹⁶ ve “*Müşâhede-i zât*”³¹⁷ tan sonra “*Müstağrak-ı fî zâtillâh*” meydana gelir. Bu mertebedeki zâtlarda keşif ve kerâmet gibi olağan üstü durumlar da meydana gelir. Fakat kendileri bunlara asla değer vermezler ve bir ân bile Allah'ın huzurundan ayrılmazlar. Kendilerini ziyarette gelenlere, “*İnsanlara, akılları miktarınca söz söyleyin*”³¹⁸ ilkesine uyarak, ziyaretçilerinin durumlarına uygun konuşurlar. Eğer, ziyaretçiler içerisinde kabiliyetli biri olursa, o kişinin içinden geçen şeyleri, teslimiyeti kuvvet bulması için söylerler. Bu mertebede olan zâtlar, Allah'ın hizmeti ile görevlidirler. İrşâd faaliyetlerini yürütürler. Velîlerin kâmillerinin hepsi nefs-i mardiyye mertebesinde bulunurlar. Bu, “*makâm-ı vahdet*” tir. Her sâlik bu mertebeye ulaşamaz. “*Gözlerim uyur, kalbim ise uyumaz*”³¹⁹ hadis-i-şerifinde belirtildiği gibi bu mertebede bulunan zâtların bütün davranışları; uyumaları veya uyanık bulunmaları eşittir. Çok şeyden haberleri olur ve çok şeye vakıf olurlar. Daima müşâhede ve mükâleme ederler. Müşâhede mertebeleri “*Fenâ ender fenâ*”³²⁰ ve “*Bekâ ender bekâ*”³²¹ dır. Yani; “*Ölmeden önce ölünüz*” sırrına ulaşmışlardır. Yokluk sahrasında tamamen fâni olarak “*Fâni oldular, sonra fâni buldular*” sırrına da ulaştıkları için “*Tecelli-i sıfat*” ta “*Müstagrakiyne fî zâtillâh*” olmuşlardır. Bu makâmda bulunan zâtı şerif, her asırda bir, iki veya üç kişi olur.³²² Nefs- mardiyye ıslâh olunca nefs-i safiyyenin ıslâhına geçilir.

³¹⁴ Tecellî-i esmâ: Allâh'ın isimlerinden birisinin sâlikin kalbinde tecelli etmesidir. Böyle bir tecellîye nail olan kişi, o ismin nurları altında şaşkınlığa düşer.

³¹⁵ Tecellî-i ef'al: Allâh'ın fiillerinden birisinin kulun kalbine açılmasıdır. Bu mertebedeki sâlik "La fâile illallâh" sırrına erip bütün fiilleri Allah'tan (c.c.) bilir.

³¹⁶ Tesellî-i sıfat: Hakk'ın sıfatlarından birisinin kulun kalbine açılmasıdır. O sıfatın bazı eserleri Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla kulun üzerinde zuhur eder. Mesela Allah'ın (c.c.) "Semî" sıfatıyla tecelli ettiği bir kul, cansız varlıkların söz ve zikirlerini işitir.

³¹⁷ Tecellî-i zât ise; İlâhî zâtın zâtı için tecellîsidir. Bu tecellî kulların idrakini aşmaktır. Tecelli-i Zat; Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ile tecelli etmesi yani zâtını göstermesidir. Yoksa bir yere tecelli etmesi değildir. Allâh kâinatta zâtı ile değil, isim ve sıfatları ile tecelli eder.

³¹⁸ Ebû Davud, Edeb, 20; Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 3/75.

³¹⁹ Buharî, Menakıp, 24.

³²⁰ Kulun, da fenâ haeline erme şuurundan da fani olmaktır. Buna *Fenâ ani'l-fenâ* da denir. Fenâ ise kulun kendisini ve bütün mahlukatu mahv ve fenâ bulduğunu bilmesidir.

³²¹ Beka; yokluğu tattıktan sonra sonsuza kadar var olmak demektir. Bekâ ender bekâ ise "varlık içinde varlık" anlamına gelir. Kul kendisini ve bütün mevcudatın Hak'la baki olduğunu müşâhede eder.

³²² el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 98-99.

3.1.7. Kâmile/Safiyye

Yedinci mertebe nefsi kâmilemdir. Bu mertebeye aynı zamanda nefs-i safiyye de denir. Bu makâmın seyri, seyr billâh, âlemi kesretin vahdete, vahdetin kesrette tecelli etmesidir. Yeri *hafî* , hali *bekâ*, vâridi anlatılanların hepsidir. Bu makâmın nurunun rengi yoktur.³²³ Bu mertebenin ıslâhı için “*Kahhâr*” esmâsı okunur. Sıfatları ise bütün güzel sıfatlardır.³²⁴

Sâfiyyede olan zâtların yeri ‘*Makâm-ı hayret*’³²⁵ tir. Bunların durumlarını, sözlerle anlatmak mümkün değildir. Müşâhedeleri ise rûhânî mirâçtır. Sürekli olarak, zât tecellisine uğrayarak “*Müstagrakiyni fî zâtillâh*”³²⁶ derecesine ulaşmışlar ve kendi varlıklarından eser kalmamıştır. Fakat makâmları “*Makâm-ı Hayret*” olduğu için kendi üstünlüklerini farkındadırlar.³²⁷ Ancak, Hakk’ı müşâhedeleri, râdiyye ve mardiyeye mertebesinde olanlarla aynıdır. Çünkü sâfiyye sahipleri, zât tecellisinde müstagrak olduklarından, kendilerinde insan sıfatı yok olmuştur. Bu durum ‘*Ve atan da sen değildin. Fakat atan Allah’tı*’³²⁸ ayetine uygundur. Onların ahlâkları; “*Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız*” ve “*Allah’ın sıfatı ile sıfatlanınız*” hadislerinde belirtildiği gibi Allah’ın (c.c.) ahlâkı olup, kendilerinden meydana gelen emir ve yasakların hepsi, sırr-ı kadere mebnidir. Hayret makâmında oldukları için kendilerini herkesten daha aşağı görürler. Yüce Allah’a (c.c.) danışmadan hiçbir şey yapmazlar. Kâmil olduklarından dolayı her şeyin aslını ve hakikatini bilmelerine rağmen, yine de Allah’ın emrini beklerler. Kendilerine: “*Şunu, şöyle yap...*” şeklinde ilâhî emir gelmedikçe en ufak bir işi bile yapmazlar.³²⁹

Nefs-i- safiyye mertebesinde olan zâtların halleri, ahlâkları ve davranışları Allah’ın zâtı âlâsında olup: “*Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz*”³³⁰ sırrına mazhar oldukları için bütün halleri hakîkate mazhardır. Onlar, Allah’ın (c.c.) hareket ettirmesiyle hareket eder; Allah’ın teskin etmesiyle ile sâkin olurlar. Onlar zâhiren halk

³²³ Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 25, 34.

³²⁴ Cilâni, a.g.e., s. 25, 34, 85.

³²⁵ Makâm-ı hayret; Allah’ı (c.c.) tanıyan, fakat bunu ifade edemeyen ârifin yaşadığı haldir.

³²⁶ Allah’ın zâtı karşısından kulun tamamen kendisinden habersiz bir hâle gelmesidir.

³²⁷ Şemseddin, a.g.e., s. 100.

³²⁸ Enfal, 8/17.

³²⁹ Şemsüddin, a.g.e., s. 100.

³³⁰ İnsan, 76/30.

ile bâtinî Hak ile olurlar.³³¹ Nefs-i safiyye mertebesinde bulunanların bedenleri de ruh olmuştur. Gerçekte onlarda nefisten hiçbir iz kalmamıştır.³³²

Nefs-i sâfiyye mertebesinde olan zâtlar “*Câmi-i esmâ me’a sıfat*” olup, “*Tecelli-i zat’a*” nail olmuşlardır. Yani onlar “*Fâni olunuz, sonra fâni olunuz, sonra fâni olunuz. Bâki olunuz, sonra bâki olunuz, sonra bâki olunuz*” kaidesine uygun olarak üçüncü derecede “*Fenâ fi’llâh*” ve üçüncü derecede “*Beka billâh*” ve “*Tecell-i zâta*” “*Mustağrakîne fi zâtillâh*” aşamasına ulaşmışlardır.³³³

Nefs-i sâfiyyede bulunan zâtlar her asırda üç kişidir. Birincisi, *Kutbü’l-İrşâd*’dır. Yani, Resûlullâh (s.a.v.) efendimizin irşâd ile görevlendirilen, ne kadar halifesi varsa, “*Kutbü’l-İrşâd*” olan zat, hepsinden faziletlidir. “*Kutbu’l-İrşâd*” olan kişi, kendisi batıda, mürîdi doğuda bulursa, olduğu yerden o mürîdi irşâd ederek Allah’a (c.c.) vâsıl eder. Onlara uzak ve yakın eşittir.³³⁴ İkincisi, *Gavsü’l-Âzam*’dır. Bu zât “*Câmi-i cihân ve mutasarrıf-ı-âlem*”dir. Fakat kutbül-aktâb’ın mülâzımı olduğundan dolayı tasarruf etmez sürekli kendi halinde bulunur. Üçüncüsü, “*Kutbül-Aktâb*”tır. Yani bu mertebede bulunan zâtlar “*Câmi-i âlem, ferridü’z-zamân, sultanu’l-ârîfin ve halifetullâh*” tır.³³⁵

Nefs-i-sâfiyye mertebesi, yukarıda anlatılan üç zâta hastır. Onların nefisleri asıl sıfatını bularak nefissiz olmuşlardır. “*Kim, nefisini bilirse, Rabb’ini de bilir*” hadisi, bu mertebede olan zâtların halini bildirir. Bu zâtları anlayabilmekten akıllar âcizdir. Bazı dönemlerde, “*Kutbu’l-İrşâd, Gavsü’l-Âzam ve Kutbu’l-Aktâb*” makâmı ayrı ayrı zâtlara verilir. Bazı dönemlerde de bu üç makâm, bir zâta verilir. Yani, “*Kutbü’l-Aktâb*”, “*Gavsü’l-Âzam*” ve “*Sırr-ı hilâfet*” görevlerinin üçü, tek bir zâta verilir.³³⁶

Kâdirî tarikatında nefis mertebelerinin yukarıda belirtilen esmâları belirlenen adet veya süre okunduktan sonra Furû’ esmâlara (yardımcı esmâlar) geçilir. Furû’ esmâları “*Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Ali, Azîm, Muhîr*” esmâlarıdır. Bunların okunmasının ardından bazı Kâdirî mürşidler mürîdlerine rûhânî usûl (letâif zikri) uygulatmışlardır. Bu bölümün ardından rûhânî usûl açıklanacaktır.

³³¹ Şemsüddin, a.g.e., s. 100.

³³² Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s.185.

³³³ Şemsüddin, a.g.e., s. 98.

³³⁴ Şemsüddin, a.g.e., s. 100

³³⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 98.

³³⁶ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l- Kulûb, Murâkabe Risalesi*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, s. 98-99.

**NEFİS MERTEBELERİNİN SIFATLARININ TABLO ŞEKLİNDE
GÖSTERİMİ.³³⁷**

	NEFİS MERTEBESİ	SIFATLARI
1	Nefs-i Emmâre	Buhl (Cimrilik), Hırs, Emel, Kibir, Şöhret, Haset, Gaflet
2	Nefs-i Levvâme	Levm (Kınamak), Fikir, Kabz, Ucûb, İ'tiraz
3	Nefs-i Mülhime	Sehavet, Kanaat, İlim, Tevâzu, Tövbe, Sabır, Ezalara Tahammül
4	Nefs-i Mutmainne	Cûd, Tevekkül, Hüküm, İbadet, Rızâ, Şükür,
5	Nefs-i Râdiye	Zühd, İhlâs, Vera', Mâlâyaniyi ve bütün eşyayı terk, Vefâ
6	Nefs-i Mardiyye	Güzel ahlâk, mâsivâyı terk ve mahlûkata lütufta bulunma, tekarrub (Allah'a yakınlık), tefkir (Allah'ın azameti düşünmek), rızâ (Allah'ın takzimine rıza göstermek)
7	Nefs-i Kâmile/ Safiyye	Bütün güzel huylara sahiptir.

MÜRİDLERİN YEDİ MAKÂMI ve ÖZELLİKLERİ³³⁸

MAKÂM	NEFİS MERTEBESİ	SEYRİ	ÂLEMİ	MAHALLİ (YERİ)	HÂLİ	VÂRIDİ	NURU
1.	Emmâre	İlallâh	Şehâdet	Sadr	Meyl	Şerîat	Mavi
2.	Levvâme	Lillâh	Berzah	Kalp	Muhabbet	Tarikat	Sarı
3.	Mülhime	Alallâh	Hiyac	Rûh	Aşk	Ma'rifet	Kırmızı
4.	Mutmainne	Meallâh	Hakikât-ı Muhamm ediye	Sır	Vuslât	Hakîkat	Beyaz
5.	Râdiyye	Fillâh	Lâhut	Serâir	Fenâ	Vârid	Yeşil
6.	Mardiyye	Anillâh	Şehâdet	Ehfa	Hayret	Şerîat	Siyah
7.	Kâmile/ Safiyye/ Zekiyye	Billâh	Kesrette Vahdet, Vahdette Kesret	Hafî	Bekâ	Öncekil erin Hepsi	Renksiz

³³⁷ Cîlânî, Abdülkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî , b.t.y., s. 35.

³³⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 34.

3.2. RÛHÂNÎ USÛL (LETÂİF ZİKİRİ)

Kâdirî tarikatında sâliklere nefsânî usûlün (etvâr-ı seba) ardından, rûhânî usûlle (letâif zikri) seyr ü süluk yaptırılır. Rûhânî metodla, insan bedeninde bulunup onu iyiliğe yönlendirme özelliği taşıyan “rûh”un, evrâd ve ezkâr ile güçlendirilerek kötülük ve günahların kaynağı olan nefse hâkim kılınmasına çalışılır. Rûhu güçlendirip nefse hâkim olmayı hedeflediği için bu usûle rûhânî usûl denilmiştir.³³⁹ Rûhânî usûlde, insan vücuduna yerleştirilmiş letâif adı verilen mânevî, nuranî cevherlerin zikir yoluyla ıslâh edilmesi sağlanır. Letâiflerin her birinin ıslâh edilmesi için hepsine ayrı ayrı esmâ okunur.

Abdulkadir Geylânî “*Sırru’l- Esrar*” eserinde latîfelerin zikrinden bahsetmiştir. O’na göre; zikir makâmlarının her birinin kendine özel mertebeleri bulunur. O zikirler ya cehri (açık sesle) yâda hafî (kalben), yapılır. Zikir ilk defa dille yapılır. Daha sonra dille yapılan zikir nefse geçer, nefisten kalbe geçer, kalpten rûha, rûhtan sırra geçer. Ardından sırdan hafîye, hafî den sonrada ahfâya geçer,³⁴⁰ Rûhânî metodla, sülûk edenler, ilk önce ahlâka, sonra nefse, sonra kalbe, sonra rûha, sonra sırra, sonra hafîye en son olarak da ahfâya kavuşurlar. Sonunda ise kesbettiği miktarda Allah’ın (c.c.) tecellisine, müşâhedesine nail olurlar.³⁴¹ Geylânî (k.s) burada yedi dereceden bahsetmiştir. Bunlar seyr ü sülukun mânevî aşamalarıdır. Seyr ü sülukta bu mânevî noktalardan her biri için Allah (c.c.) esmâsı belirli sayıda zikredilir. Ancak; kalbin muayyen sayıda ism-i celâli talim etmesi, yeterli olmayıp zikrin etkisiyle veled-i kalbin ortaya çıkması gerekir. Bu ise bir kâmil-i mükemmile, yani hakiki bir mürşide intisâb edip, onun eğitiminden geçmekle mümkündür³⁴²

Abdulkadir Geylânî’ye göre insanın işittiği söz, ilk önce sırrına geçmelidir. Sonra kalbine geçmeli, en sonunda, bütün duygularına sirayet etmelidir. Hayra (iyiliğe) ancak bu şekilde ulaşılır.³⁴³ Rızıklar Allah’ın (c.c.) elindedir. Bedenin, kalbin ve esrârın ayrı ayrı rızkı vardır. Bedenin rızkı yiyip içmek; kalbinki tevhîd; esrârınki ise “hafî ” yani sessiz ve gizli zikirdir.³⁴⁴

³³⁹ Reşat Öngören, *Tasavvuf*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Ankuzem Yayınları, s. 117.

³⁴⁰ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru’l- Esrar*, Çev., Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Bahar yayınları, 2000, s. 84.

³⁴¹ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh, Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 35.

³⁴² Abdulkâdir Geylânî, *a.g.e.*, s. 41.

³⁴³ Abdulkâdir Cîlânî, *el-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 22.

³⁴⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *Cilâü’l-Hâtır fî’l-Bâtın ve’z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn’ul-Kayyim, 1994, s. 166.

Rûhânî metodun uygulanışı genel olarak şöyledir. Rûhânî metotta; sâlik, mürşidinin himmetiyle sülûke başlar. Alışık olduğu teveccüh ile *kalb* letâifi için “*Allâh*” esmâsını belli bir sûredevamlı olarak zikreder. Daha sonra mürşidinin telkini ile rûh'un, sır'ın, hafî'nin, ahfâ'nın her birisi için “*Allâh*” esmâsını 5000 adet ilâve ederek okumaya devam eder. Böyle devam ettiği esnada, ahfâ'yâ varmadan herhangi birisinde bir eser zuhûr ederse, geri dönmesi gerekmez. Ardından daha ilerisine yani nefis latîfesine nefistende letâif-i kül'le geçmeli ve bu usûl ile murâkabeye kadar devam etmelidir. Müşâhede nasip olduktan sonra, o letâif dahi müşâhede edilir. Eğer, mürîd ahfâ'da ve daha sonra letâif-i nefis'te bir müddet zikir ve tefekküre devam ettiği halde, yine bir eser zuhur etmezse, bu takdirde mürşid; o mürîdi karşısına alarak teveccüh eder. Mürîdinin letâifine teker teker bakarak hepsinin açık olduğunu görürse, yukarıda yazılı olduğu şekilde onu murâkabeye kadar götürür. Eğer, mürşid teveccühünde sâlikin letâifinin kapalı olduğunu görürse, o mürîdin üzerinde kul hakkı, yiyip içtikleri şeylerde haram, dedikodu ve benzeri bir hatası bulunduğu hükmederek bu kötü hallerden arındırıcaya dek o mürîdi zâhiri ve bâtını olarak eğitir. Yine bir eser zuhûr etmezse, ezel pazarlığına yorumlanır ve bulunduğu zikri üzerinde kullanılır. Eğer mürîdin mürşidi; kâmil ve mükemmil ise, dilerse kudsî kuvvetiyle o sâlike, letâifin bütün eserlerini gösterir ve onu müşâhedeye kadar götürür.³⁴⁵

Tarik-i rûhânîyi uygulayan mürşidlerin, sâlikî rûh yönüyle eğitmeleri büyük bir avantajdır. Çünkü bu metotta mücâhede yoktur. Mücâhede, nefsânî yöntemi uygulayanlarda vardır. Rûhânî yöntemi uygulayanlar ise nefse bakmaz, rûhu hemen tasfiye ederler. Rûh tasfiye olunca aslına döner. Nefis de bütün kötü ve pis huylarıyla gelerek ruhun emrine girer. Rûh, nefsi esir ederek kendisine itaat ettirir. Bu nedenle, rûhânî tarikin kolay olduğu ifade edilmiştir. Rûhânî yöntemi uygulayan mürşidler rûhu yedi mertebeye ayırmışlardır. Bunlar: 1. Kalp, 2. Rûh, 3. Sır, 4. Hafî, 5. Ahfâ, 6. Nefis, 7. Letâif-i kül'dür. Bu letâiflerin her birinin, bir nuru vardır. Rûh, bütünüyle tasfiye olursa, Letâif-i kül'e varıncaya kadar, letâif nurları açığa çıkar. O makâmda da tasfiye sâdik olursa, o zaman rûh bütün bedene hâkim olur ve nefis rûha teslim olur. Bundan sonra, nefis ruhun bütün emirlerine uyar. Nefis artık ruhun esiri olmuştur. Nefis, her ne kadar rûha teslim olmuşsada yine çeşitli hilelerle ruhun yolunu şaşırtmak için çalışır. Rûh Allah'ın (c.c.) yardımıyla bu hilelerin nefisten olduğunu anlar ve daima uyanık

³⁴⁵ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 29.

olur. Rûh tek amacının Allah'ın (c.c.) rızası olduğu düşüncesiyle hareket eder.³⁴⁶Böyle davrandığı için nefsin aldatmacalarına kanmaz.

Yukarıda ruhanî usûlün yapılışının açıkladıktan sonra bu metodun Kâdiriyye'de uygulanışını aktaracağız. Kâdiriyye'de, Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) letâiflerin zikrinden bahsetmiştir. Ömer Hüdayi Baba (v. 1905), Hacı Muharrem Hilmi Efendi (v. 1964); Hacı Mustafa Hayri Baba (Mustafa Hayri Öğüt) (v. 1979), Hafız Mustafa Uzgur'un (v. 2014) ise rûhânî yöntemi uyguladıklarını görmekteyiz. Letâiflerin sayısı bu zâtlara göre farklılıklar arz etmektedir.

Abdulkadir Geylânî; nefis, kalb, rûh, sır, hafi, ahfa olmak üzere altı latîfeden ve bunların zikrinden bahsetmiştir.³⁴⁷

Ömer Hüdayi Baba'da letâifler; kalb, rûh, sır, sırr'us-sır, hafi , ahfâ, nefis, nefsi külliye olmak üzere yedili tanedir.³⁴⁸

Hacı Muharrem Hilmi Efendi'de letâifler; kalb, rûh, sırru's- sır hafi , ahfâ, rûh, nefis-i natika olmak üzere yedi tanedir.³⁴⁹

Mustafa Hayri Öğüt'ün (Hacı Mustafa Hayri Baba) letâifler; rûh, kalb, sır, sırr'us-sır, hafi , ahfâ nefis, turâbiyye, mâiyye, nâriyye, hâvaiyye ve külliye olmak üzere oniki tanedir . Bu latîfelerden; nefis, turâbiyye, mâiyye, nâriyye, havâiyye, halk âlemine ait letâiflerdir. Kalb, sır, sırru's-sır, hafi ahfâ nefis ve külliye, latîfeleri ise emir âlemine ait latîfelerdir.³⁵⁰

Hafız Mustafa Uzgur Efendi letâifler; rûh, kalb, sır, sırr'us-sır, hafi ahfâ nefis ve külliye olmak üzere sekize tanedir.³⁵¹

³⁴⁶ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Murâkabe Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 103-104.

³⁴⁷ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l- Esrar*, Ter. Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yay., 2000, s. 84.; Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçnar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 35.

³⁴⁸ Bkz., Ömer Hüdayi Baba, *Risale-i Hüdayiyye*, s. 128, *Ömer Hüdayi Baba Divan'ı* içerisinde, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007, s. 129-132.

³⁴⁹ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zakirlere Hediye*, İstanbul Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 113.

³⁵⁰ Bkz.; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125.; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara, Öncü Basım, 2013, s. 263; Mikail Dumlu, “Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesi'nde İcrâ Edilen Ferdî ve Cemaatle Zikirler.” *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2023, (13), s. 13.

³⁵¹ Uzgur, Mustafa, *Son Dönem Kâdiri Tarikatı Şeyhlerinden Hacı Hâfiz Mustafa Uzgur (Özgür) Hocaefendinin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, s. 66.

Bu çalışmada latîfeler Mustafa Hayri Öğüt'ün sınıflandırmasına göre ele alınıp açıklanacaktır. Çünkü Mustafa Hayri Öğüt'ün sınıflandırması en kapsayıcı sınıflandırma olduğundan diğer zâtların sınıflandırmasını da içermektedir.

TABLO 5: KÂDİRÎ MÜRŞİTLERİNE GÖRE LATİFELERİN SAYI VE SİRALAMASINI GÖSTEREN TABLO

	ABDULKADİR GEYLÂNÎ	ÖMER HÜDAYİ BABA	MUHAMMAD HİLMİ EFENDİ	MUSTAFA HAYRÎ ÖĞÜT (HAYRÎ BABA)	HAFÎ Z MUSTAFA UZGUR
1	Nefs	Kalb	Kalb	Rûh	Rûh
2	Kalb	Rûh	Rûh	Kab	Kalb
3	Rûh	Sır	Sır	Sır	Sır
4	Sır	Sırru's-Sır	Sırru's-Sır	Sırr-ı sır	Sırr-ı sır
5	Hafî	Hafî	Hafî	Hafî	Hafî
6	Ahfâ	Ahfâ	Ahfâ	Ahfâ	Ahfâ
7	—	Nefis	Nefs-i Kül (Küllîye)	Nefs	Nefs
8	—	Nefs-i Kül (Küllîye)	—	Turâbiyye	Küllîye
9	—	—	—	Mâiyye	—
10	—	—	—	Nâriyye	—
11	—	—	—	Havâiyye	—
12	—	—	—	Küllîye	—

Rûhânî yöntemde latîfelerin ıslâhı için “*Allâh*” esmâsı kullanılır. Latîfeler ıslâh edildikten sonra nefis isbat yani *Lâ ilâhe illallâh* esmâsına devam edilir. Fakat kâdirîlerin latîfelerin ıslâh edilmesinde genellikle “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını kullandıkları görülmektedir. Rûhânî usûlde “*fenâ fi’ş-Şeyh*” ve “*fenâ fir-Resûl*” gerçekleşinceye kadar “*Allâh*” esmâsı zikredilir. “*Fenâ fir-Resûl*” gerçekleşince salikin “*seyr illallâh*” neticesinde “*velâyet-i suğrâ*” (küçük velilik) elde eder. Ardından *fenâ fi’llâh*’ın gerçekleşmesi için “*Lâ ilâhe illallâh*” (nef-i isbât zikri) esmâsına geçilir. “*Lâ ilâhe illallâh*” (nef-i isbât zikri) zikrinin ardından “*fenâ fillâh*” gerçekleşir ve salik “*velâyet-i kübrâ*”ya (büyük velilik) nail olur.

Kâdirîler ise rûhânî yöntemden önce nefsânî yöntemi kullandıkları için nefis mertebelerinin ıslâhı için zikredilen esmâların etkisiyle “*fenâ fi’ş-Şeyh*” ve “*fenâ fi’r-Resûl*” gerçekleşip için “*velâyet-i suğrâ*” elde ettikleri için “*fenâ fillâh*” gerçekleştirip “*velâyet-i kübrâ*”ya nail olmak için latîfelerin ıslâhı için direk olarak “*Lâ ilâhe illallâh*”

esmâsını zikrederler. Ayrıca Kâdirî mürşidlerinden Mustafa Hari Öğüt (Hayri Baba) Peygamberimiz hadis-i şerifte *Lâ ilâhe illallâh*'ın en faziletli zikir olduğunu belirttiği³⁵² için latîfelerin ıslâhında "*Lâ ilâhe illallâh*" esmâsını tercih etmiştir.³⁵³ Kâdirîler latîfelerin ıslâhı için "*Lâ ilâhe illallâh*" esmâsını kullandıkları için letâiflerden sonra nef-i isbât zikrine ihtiyaç duymazlar. Çünkü onlar latîfeleri ıslâh ederken aynı zamanda nef-i isbâtı gerçekleştirmiş olurlar. Kâdirîler latîfelerin ıslâhından sonra nef-i isbât yapmadıkları için çalışmamızda bu konuya yer verilmeyecektir.³⁵⁴

Bu yöntemde esmâların zikredilmesiyle ilgili üç usûl kullanılmaktadır.

1- Verilen esmâ sadece bir latîfe için zikredilir. Bu latîfenin ıslâhı gerçekleşince diğer latîfelere geçilir. Sırasıyla bütün latîfeleri için esmâ okunduktan sonra tekrar başa geçilerek aynı işlem tekrar edilir. Bu yöntemde sadece tek latîfe için esmâ okunduğu için esmânın okunma adedi fazla belirlenmiştir. Esmânın okunma adedi mürşidlere göre değişmekle beraber çoğunlukla 3000-5000 arası belirlenmiştir. Örneğin "*Allâh*" veya '*Lâ ilâhe illallâh*' esmâsı rûh için her gün belirlenen miktarda okunur. Sayı tamam olunca kalp için okunur. Sırayla bütün latîfelere belirtilen sayıda okunur. Bütün latîfeler tamamlanınca tekrar başa dönülür.³⁵⁵

2- İkinci yöntemde, her latîfeye esmâ okunup bitirildikten sonra önceki latîfelere dönüp onlar için tekrar esmâ okunur. Örneğin önce rûh latîfesi için esmâ okunur. Bittikten sonra kalp latîfesi için okunur. Kalp latîfesi için esmâ adedi tamamlanınca tekrar rûh latîfesi için esmâ okunur. Buda tamamlanınca sır latîfesi için esmâ okunur. Okuma tamamlanınca rûh ve kalp latîfesine dönülerek tekrar esmâ okunur. Okumaya bu şekilde devam edilerek bütün latîfeler tamamlanır.³⁵⁶

3- Üçüncü yöntemde ise aynı anda bütün latîfeler için esmâ okunur. Yani mürîd günlük virdinde sırasıyla bütün latîfeler için esmâyı okur. Bu yöntemde günlük bütün latîfeler için esmâ okunduğu için her latîfe için belirlenen esmâ günlük adedi diğer iki yönteme göre daha az belirlenmiştir. Genel olarak her latîfe için okunması gereken esmâ adedi 33/100/300 sayılarından birisi olur. Esmâyı okumaya başlamadan önce hangi latîfe için okuyacaksa onun ıslâhı için diyerek okumaya başlar. Örneğin "*Latîfe-i*

³⁵² Hadis için Bkz., Tirmizî, Daavât 9. Ayrıca bk. İbni Mâce, Edeb 55.

³⁵³ Bkz.; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 125.

³⁵⁴ Bkz., Ömer Hüdayi Baba, *Risale-i Hüdayiye*, s.128, (Ömer Hüdayi Baba Divanı içerisinde), İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007, s. 131-132.

³⁵⁵ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı Ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 167.

³⁵⁶ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 113-114.

kalbimin ıslâhı için ‘Lâ ilâhe illallâh’ der ve ardından esmâ okunmaya başlanır.³⁵⁷ Daha çok bu yöntem kullanılmaktadır. Mustafa Hayri Öğüt ve Hafız Mustafa Uzgur Efendiler bu yöntemi kullanmışlardır. Ayrıca bu zâtlar latîfelerin ıslâhı için “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını talim ettirirler. Günümüzde kâdirîler bu zâtların usûlüne uygun olarak rûhânî yöntemi uygularlar.

Rûhânî yöntemle ilgili genel açıklamalar yapıldıktan sonra, latîfeler emir âlemine ait olan latîfeler ve halk âlemine ait olan latîfeler olarak iki bölümde ele alınacak ve bütün latîfeler teker teker açıklanacaktır.

3.2.1 Emir Âlemine Ait Olan Latîfeler

Emir âlemi, emirle birlikte yaratılan âlemdir. Bu âlem zaman ve mekân üstüdür. Rûhlar ve akıllar bu âleme aittir. Bir anda yaratılmıştır.³⁵⁸ “*Vemâ emrunâ illa vâhidetün ke lemhin bi'l-basar*” “*Ve bizim emrimiz tektir, göz açıp kapayıncaya kadar olup biter,*” ayeti bu âleme işaret etmektedir. Allah’ın (c.c.) bu âlemi “*Kün*” emriyle yarattığı, için madde olmayan bu âleme “*emir âlemi*” denir. Allah (c.c.) bu âlemi, maddede yarattığı “halk âlemi” nin latîfeleri ile birleştirmiştir.³⁵⁹ Bu âleme, melekût âlemi ve rûhlar âlemi de denilmektedir. Bu âlem görünen âlemin zıddıdır.

Emir âlemine ait latîfelerin mertebesi arşın üzerindedir. Bu nedenle bunlara yüce latîfeler denir.³⁶⁰ Bu âleme ait olan latîfeler; kalb, rûh, sır, sır-ı sır, hafî ahfâ ve külliye'dir. Kâdirîler, letâiflerin ıslâh edilmesi için “*La ilâhe İllallâh*” veya “*Allâh*” esmâlarını kullanırlar. Çoğunlukla “*La ilâhe İllallâh*” esmâsını kullanırlar. Esmâların günlük çekim adetleri ise; 33/100/300/500 olabilir. Mürîdin çekeceği esmâyâ ve sayısına mürşîdler mürîdin durumuna göre karar veririler.³⁶¹ Mürîd, hangi latîfe için esmâyı okuyacaksa onun ıslâhı için “*La ilâhe İllallâh*” diyerek okumaya başlar. “*La ilâhe İllallâh*” esmâsını okunurken sessiz veya hafif bir sesle önce sağa sonra sola

³⁵⁷ Bkz. Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara, Öncü Basım, 2013, s. 263.

³⁵⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, s. 147-148.

³⁵⁹ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğuş Mecdü't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 63.

³⁶⁰ Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl (Câmiu'l- Usûl)* Terc. Rahmi Serin, İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2005, s. 263.

³⁶¹ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 113.; Ömer Hüdayi Baba, *Risale-i Hüdayiye*, s.128, (Ömer Hüdayi Baba Divanı içerisinde), İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007, s. 129-131; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125.; Çamdelen, a.g.e., s. 263

hafifçe sallanarak okur. Esmânın okuma sayısını tamamladığında “*Muhammedun Rasûlullâh*” diyerek okumayı bitirir.

TABLO:6 EMİR ÂLEMİNE AİT LATİFELERİN TABLOSU			
	LATİFE	ESMÂSİ	GÜNLÜK ADEDEİ
1	Kalb	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
2	Rûh	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
3	Sır	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
4	Sırr-ı sır	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
5	Haft	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
6	Ahfâ	Lâ ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000
7	Küllîye (Letâif-i Kül)	La ilâhe İllallâh / Allâh	33/100/300/5000

3.2.1.1. Kalb

Kalb sözlükte, çevirmek, döndürmek, devirmek, ters çevirmek, dönüştürmek anlamlarına gelir.³⁶² Terim olarak ise insanın sol memesinin iki parmak altında bulunan “*Sanavberiyyu’s-Şekil*” (Armut şeklinde) olan bir latîfedir. Kalb latîfesinin nuru kırmızıdır. Âdem (a.s)in kademi üzerinedir.³⁶³ Yani Hz Âdem’in (a.s.) özelliklerine sahiptir. Kalp Allah’ı bilme ve sevmek makâmıdır. İrfân sahibinin kalbi, Allah’ın feyiz ve kereminin yeşerip geliştiği bir bahçedir. İlâhî güzelliği aksettiren bir ayna, onun ilim ve irfânının bir hazinesi lütuf ve ihsanının bir denizidir. Kalp Allah’ın evidir. Kalbin bu özelliğini bilen kişi zikir ve ibadetle kalbini arındırır, cilalar. Kalbine ilâhî nurun aksetmesini ve Allah’ın bilgisi, aşkı ve sevgisiyle dolup taşmasını sağlar.³⁶⁴

Abdulkadir Geylânî’ye göre; kalb, beden kafesinin içinde bulunan bir kuşa benzer. O, hazine içerisinde gizli olan değerli bir eşya gibidir. Yani kalp bedeninin içerisine yerleştirilmiş bir inci gibidir. Bu nedenle bedene değil içindeki inciye yani kalbe bakılmalıdır.³⁶⁵ Ebu Talip Mekki’ye (v. 386/996) göre ise kalp, Allah Teâlâ’nın,

³⁶² Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Veciz*, Şirketu’l-İ’lanati’s-Şarkıyye, Mısır, 1980, s. 511.

³⁶³ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 113.

³⁶⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *İnsan-ı Kâmil*, İstanbul, Hisar Neşriyat, 1977, s. 49.

³⁶⁵ Abdulkadir Cilânî, *el-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 15.

gaybi hazinelerinden bir hazinedir.³⁶⁶ Yaratılış haliyle kalp yaratılmış olan hiçbir şeye esir olmaz. Mevcudattan hiçbir şey kalbi çalamaz. Çünkü kalp, Allâh'ın zikrinden başka bir şeyle mutmain olamaz; Hakk'ın dışındaki hiçbir şeyle ünsiyet kuramaz. Kalp, bu yönü itibariyle Allâh'tan başkasına boyun eğmeyen, alınıp satılamayan, hür bir kişiye benzer. Kalp; iyi huylu ve güzel sıfatlarla yaratılmıştır. Bu nedenle kalp ibadet ve taat yeri konumundadır.³⁶⁷ Kalp öz itibariyle nuranidir, temizdir. Fakat kötü olan nefse yakınlığından dolayı üzeri biraz toz tutmuştur. Kalp biraz tasfiye edilerek aslına döndürülüp nûranî haline yeniden getirilebilir.³⁶⁸ Kalbin gıdası, Allah'ı (c.c.) bilmek ve sevmektir. Çünkü her şeyin gıdası doğal özelliğine uygun olur. Kalbin; helâk olmasının sebebi ise Allah'ın dışındaki şeyleri sevmesidir.³⁶⁹

Abdulkadir Geylânî'ye göre; İsrâ sûresinde “*Bu âlemde kör olan ahirette de kör olur*”³⁷⁰ ayetinde bahsedilen körlükten maksat kalp gözünün kör olmasıdır. Nitekim bu körlük Hac sûresinde şöyle açıklanmıştır: “*Baş gözleri kör olmaz; gönüllerdeki kalp gözleri kör olur.*”³⁷¹ Kalbin görmemesinin sebebi; gaflete dalarak yatanla olan ahdi unutmastır. Gafletin ana sebebi ise, ilahî emirlerin hakikatini bilmemektir. Bu bilmemenin sebebi ise zulmanî özelliklerin istilasına uğramaktır. Bu zulmanî sıfatların bazıları şunlardır: Kibir, cimrilik kin, kibir, hased, ucub (kendini beğenmek), gıybet, nemime (söz taşımak), yalan söylemek ve benzeri kötü sıfatlardır. Bu kötü sıfatlar insanı aşağıların aşağısına düşürür. Bu kötü hallerin yok olması için kalbi temiz tutmak gerekir. Bu temizlik tevhid, ilim, sâlih amel, zâhiren ve bâtinen nefisle kuvvetli cihad etmekle sağlanır. Tevhid nuruyla kalp hayatı meydana gelinceye kadar bu mücadele devam etmelidir. Mücadelenin sonunda sıfat nurları görünür. Bundan sonra asli/hakiki vatan hatırlanır ve insan, hakiki/asli vatana dönmeyi arzular. Rahmanın yardımıyla günü gelince vâsıl olur.³⁷² Bundan dolayı Peygamber efendimiz “*Mümin kalbi tertemizdir, içinde parlayan bir nur vardır*” buyurmuştur.³⁷³

Kalbin; nefis gibi yedi mertebesi vardır. Bunlar: 1. Sadr (göğüs), 2. Şagaf (muhabbet), 3. Kalb, 4. Fuad, 5. Hub (sevgi), 6. Süveyda (Velîlerin keşif kanağı,

³⁶⁶ Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûbi fî Muâmeleti'l-Mahbûbi*, Thk, Mahmûd İbrâhim, Kahire, Mektebetu Dâru't-Turâsi, 1422/2001, c. 1, s.328.

³⁶⁷ İmâm Gazzâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)* Terc. Serkan Özburun, Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, s. 19.

³⁶⁸ İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Ter. Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Akit Gazetesi Yayınları, 1998, c.2, s. 468.

³⁶⁹ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc. A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, b.t.y., s. 61.

³⁷⁰ İsrâ, 17/72.

³⁷¹ Hâc, 22/46.

³⁷² Abdulkâdir Cîlânî, *a.g.e.*, s. 99-100.

³⁷³ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, III, 17; Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 278.

Allâh'ın (c.c.) ezeldeki ilminin, zât nurlarının ve gayb hazinelerinin yeridir. Burası (*“Allame'l-Âdeme esmâe”* (Allâh (c.c.) Âdeme esmâyı öğrettiği) hazinesidir.) 7 – Mühce. Buradaki sır, (*Ve lekad kerremnâ benî Âdem. Biz Âdemoğlunu (insanı) mükerrer kıldık*) mânevî faziletler libasıdır.³⁷⁴ Konumuzun daha iyi anlaşılması için, nefis mertebelerinin karşılığı olan kalp mertebeleri tablo şeklinde gösterilecektir.

TABLO 7: NEFİS MERTEBELERİNİN KALP MERTEBELERİNDEKİ KARŞILIĞI		
	NEFİS MERTEBESİ	KALP MERTEBESİ
1	Emmâre	Sadr (göğüs)
2	Levvâme	Şagaf (muhabbet)
3	Mülhime	Kalb
4	Mutmainne	Fuad
5	Raziyye	Hub (sevgi),
6	Mardiyye	Süveyda
7	Kâmile/ Safiyye	Mühce

Kalp, parlak bir ayna konumundadır. Kötü ahlâk ise, bu aynanın parlaklığını yok eden leke ve is gibidir. Kötü ahlâk kalbi karartır. Bu karartı (zulmet) sebebiyle kalp Allah'ın (c.c.) gösterdiği yolu bulamaz. Kalbin önüne setler perdeler çıkar. Güzel ahlâk ise, kalbe giren nura benzer. Onu karartılardan ve günah kirlerinden temizler. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v) *“Her günahattan sonra, bir sevap yap ki o günahı yok etsin”*³⁷⁵ buyurmuştur.³⁷⁶

Peygamberimiz (s.a.v) kalplerin tasfiyesi hakkında şöyle buyurmuştur : *‘Şu kalbler, paslanır. Onların cilâsı/ nurlandırıcısı Kur’an okumak, ölümü düşünmek ve zikir meclislerinde bulunmaktır.*³⁷⁷ Kalb pas tutunca, sahibi anlayıp, gidermeye çalışırsa, kalp temizlenir. Kalbin pası temizlenmezse kalp çok kararır. Peygamberimiz'in (s.a.v) emrettiği şeyler yapılmadığı takdirde, kalp çok paslanır ve bu pasın temizlenmesi imkânsızlaşır.³⁷⁸ Kulun, iman nurundan uzak kalınması ve kendisini dünyaya kaptırması kalbin kararmasına sebep olur. Kalp kararınca, sakınma duygusu da yok olur. Kalbi kararan kişi haram helâl olduğuna dikkat etmeden mal biriktirir. Kulun,

³⁷⁴ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yayınları, 1976, s. 70.

³⁷⁵ Tirmizi, *Birr.*, 55.

³⁷⁶ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 25.

³⁷⁷ Hadisin kaynağı bulunamamıştır. Abdulkadir Geylânî *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, eserinde nakletmiştir.

³⁷⁸ Abdulkadir Cilânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 102.

mal biriktirirken helâl veya haram olmasına önem vermemesi ondaki utanma duygusu yok eder. Bu nedenle kul murâkabe hâlinden uzaklaşmış olur.³⁷⁹

Kulun kalbinin bozuk olmasından ve Allâh (c.c.) tarafından kalbinin mühürlenmesinden dolayı gafleti uzar. Zâhiri gafletin sebebi, bâtında kalbin, örtülmesi ve kapanmasıdır. Sürekli günah işlemekten dolayı kalp mühürlenir. Günahlar, zamanla kalbe hâkim olur ve ardından yapılan kötü davranışlar, kul için cezaya sebep olur. Bu konu hakkında Rasûlullâh (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:³⁸⁰ *"Kul, bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Eğer kendini gûnahtan alıkoyar, istiğfâr ve tövbe ederse, parlar/ nurlanır. Şayet kul günaha devam ederse, o siyahlık artar ve nihayetinde kalbi tümüyle kaplar."* Bu durum, "...fakat onların yapmış olduğu günahlar kalplerini iyice kaplamıştır"³⁸¹ ayetinde bahsedilen, kalbin kapanması ve günahla kararmasıdır.³⁸² Kulun yaptığı günahlar sebebiyle kulun kalbi kararır ve en sonunda mühürlenir. Kalbi mühürlenene kişi gaflete dalarak kötü fiiller işlemeye devam eder. Kötü fiilleri dolayısıyla cezayı hak eder.

Kalbin ıslâhı için zikrullâhla beraber mürîdin ihlâslı ve takvâlı olması, nefesine hâkim olması, güzel ahlâk sahibi olması, dünya sevgisini kalpten atması da gerekmektedir. Nitekim Abdulkadir Geylânî'ye (k.s.) göre; kalbin ıslâh edilmesi, takvâlı yaşamak, tevekkül etmek ve bütün davranışları ihlâsla yani Allâh (c.c.) rızası için yapmakla gerçekleşir. Kalbin bozulması ise bunların olmamasından meydana gelir.³⁸³ Kalpten Allah (c.c.) dışındaki şeyleri çıkarmak dağları sökmek kadar zordur. Bu ancak mücâhede zorluklarına, tuzaklara ve başa gelen musibetlere sabretmekle gerçekleşebilir.³⁸⁴ Kalb, halkı aradan çıkarınca gerçek hayat bulur. (İhyâ olur.) Allah'la olur ve hakiki hayata kavuşur. Kalbin hayat bulması maddî bir tabir değildir. Burada kastedilen mânevî hayattır. Yani kalbin ilahî nurla nurlanması ve Allah'ın sevgisine kavuşması daima Allah'la beraber olmasıdır. Allah'la beraber olmak ise O'nun emrine uymak demektir.³⁸⁵

³⁷⁹ Cilânî, *a.g.e.*, s. 101-102.

³⁸⁰ Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûbi fî Muâmeleti'l-Mahbûbi*, Tahkik: Mahmûd İbrâhim, Mektebetu Dâru't-Turâsi, Kahire-1422/2001, c. 1, s.255-256..

³⁸¹ Mutaffîfîn, 83/ 14

³⁸² Müslim, İman, 231; Tirmizî, Tefsir, 83; bn Mace, Zühd, 29; Muvatta, Kelam, 18; Ahmed b.Hanbel, Müsned, II, 297.

³⁸³ Bkz. Abdulkadir Cilânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 102.

³⁸⁴ Abdulkadir Cilânî, *Cilâü'l-Hâtur fî'l-Bâtin ve'z-Zâhir*, Thk, Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul- Kayyim, 1994, s. 30

³⁸⁵ Abdulkadir Cilânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk. Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, Lübnan, 2010, s. 24.

Kalp ıslâh edilince kalp gözü açılır. Abdulkadir Geylânî'ye göre; Kalbin biri *suğrâ* (küçük) diğeri *kübrâ* (büyük) olmak üzere iki gözü vardır. Kul, *suğrâ* (küçük kalp gözü) ile ilahî isim ve sıfatların tecellilerini müşâhede eder.³⁸⁶ Kul, *kübra* (büyük kalp gözü) gözüyle ise tevhid ve ehâdiyet nuru vesilesiyle lahût âleminde³⁸⁷ bulunan halleri müşâhede eder.³⁸⁸ Kalp gözü açılan kişi; Allah'ın fiil tecellilerine şahit olur. O tecellinin durmasını ve hareket etmesini anlar. Buna aynı zamanda izzet nazarı derler. Allah'ın velî kullarında izzet nazarı bulunur. Hakiki iman sahibi, bir kişiye baktığı zaman baş gözüyle bakar. İç âlemine kalp gözüyle bakar. Rabb'ine de sır gözüyle bakar. İman sahibi bu hallere nefsine uymadığı için ulaşmıştır. Kötü alışkanlıkları, nefsânî istekleri, şeytanî duyguları sevmeyip terk ettiği için aradığını (Allah'a yakınlığı) bulmuştur.³⁸⁹

Kul, iç dünyasıyla yüce Allah'a (c.c.) tamamen yönelip kalbi, yakîn nuruyla temizlenip, akli ilahî yardımla desteklenip, düşünceleri, halka bağlanmaktan kurtulup ve nefsi kötü isteklerden uzaklaştığında rûhu, serbest kalarak, melekût âleminde³⁹⁰ dolaşır. Kalbin açılması, melekût âlemine ışık tutan yakîn nuru vesilesiyle olur.³⁹¹ Bir kulun kalbi saf, temiz olursa, o zaman Hz. Peygamberimiz'i (s.a.v.) rüyasında görür. Peygamberimiz o kula bazı şeyler emreder, bazı şeyleri de yasaklar. Onun her şeyi "kalp" olur, niyetiyle baş başa kalır. O, görünmeyen bir "sır" ve bulanıklığı olmayan bir "safa" olur.³⁹² Kalb penceresinin, uyumadan ve ölmeden âlemi melekûta açılmayacağı sanılmamalıdır. Bilâkis uyanık iken, bir kişi riyâzet eder, nefsin istediklerini vermez; kalbi gazab, şehvet ve kötü huylardan, dünyanın kötülüklerinden kurtarır, tek başına bir yerde oturur, gözlerini yumar, duygularını çarpıtmaz, kalbini melekût âlemi ile münâsebate geçirir, kalbi ile devamlı, *Allâh, Allâh, Allâh...* derse, kendinden ve bütün âlemden geçer, Allah'tan başka hiçbir şey bilmez ise uyanık olsa bile, mânevî pencere ona açılır. O kul, uyanık iken diğer insanların rüyada gördüklerini, görür. Meleklerin rûhları güzel suretlerde ona görünür. Peygamberleri görür ve onlardan yardım alarak istifade eder. Yerdeki ve gökteki melekût ona gösterilir.³⁹³

³⁸⁶ Abdulkâdir Cîlânî, *a.g.e.*, s. 100.

³⁸⁷ Tasavvufta bilinmeyen mânevî âleme lâhût âlemi denir. Nasut âleminin zıddıdır.

³⁸⁸ Abdulkâdir Cîlânî, *a.g.e.*, s. 100.

³⁸⁹ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 89.

³⁹⁰ Bu âleme, gayb âlemi, bâtın âlemi, emir âlemi, lâhut âlemide denir. Rûhların ve nefislerin makamı olan mânevîâlemdir.

³⁹¹ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 243.

³⁹² Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk. Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 30.

³⁹³ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, , İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 28-29.

Kalp tamamen kelime-i tevhidin (Lâ ilâhe illallâh) hükmü altına girince, mürîdin kötü sıfatları iyi sıfatlara dönüşür. Malla böbürlenme az mal ile kanaat etmeye; kibir tevâzuya, varlık yokluğa, ebedi kalma hevesi fâni olmaya, zâhirî üstünlük hakiki üstünlüğe dönüşür. Çirkin ve kötü sıfatlar, küfür, atalet, teşbih ve temsil yok olur. Kalbe iman, tevhid (Allah'ın birliği), Allah'ı tenzih ve tefrîd yerleşir. Böylece kulun kalbinde güzel sıfatlar çoğalır.³⁹⁴

Kâdiriyye'de, kalb latîfesinin ıslâhı için mürîdlere “*Lâ ilâhe illallâh*” veya “*Allâh*” esmâsı verilir.(Çoğunlukla Lâ ilâhe illallâh esmâsı okunur.) Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün çeker. Esmâların çekim adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.³⁹⁵ Mürîdin zikri sadece dilde kalmayıp kalbe geçmelidir. Yani kalbinde Allah'ı (c.c.) zikretmesi gerekir. Abdulkadir Geylânî'ye (k.s.) göre; dil ile yapılan zikir kalbden yapılan benzer. Kulun dille zikir etmesi kalbinin Allah'ı unutmadığını gösterir.³⁹⁶ Kalbin zikretmesi kulun, her an Allah'ın (c.c.) huzurunda olmasıdır. Kalbi zikreden kul için Allah'ın huzuru ile halkın huzuru aynıdır. Yani o halkla beraber olduğunda Allah (c.c.) ile huzur halini devam ettirir.³⁹⁷ Sâlik, kendisine tarif edildiği şekilde, zikrullâha devam ederek kalbinde gerçekleri bulur ve bilirse, o zaman kalp gerçek özelliğine kavuşur. Kalbin akik renginde kırmızı nuru görülür. Artık, sâlik kalbi devamlı olarak zikreder. Sâlik istese bile kalbinin zikrini önleyemez. Sâlikte veled-i kalb meydana gelir. Böylece sâlikin kalb kendi kendine zikreder. Bazen, güneşin doğması gibi kırmızılık, doğu yönünden görünür. Bazen de güneş batması gibi veya büyük bir kapı gibi akik renginde görünür. Bu ve buna benzer bazı alâmetler meydana gelir. Fakat sâlik; bunları gördüğünde şaşkınlığa düşerek zikirten ve tefekkürden geri kalmamalı ve kendisine gösterilen bu zuhûratları şeyhinden başka kimseye anlatmamalı ve bunun eserlerini kaybetmemeğe gayret etmelidir. Kalp, bu şekilde asıl sıfatına dönünce, sâlik mürşidinin izin ve icazetiyle rûh latîfesinin zikrine geçmelidir. ³⁹⁸ Kalp latîfesinin anlatıldığı şekilde ıslâhı gerçekleşince rûh latîfesinin ıslâhına geçilir.

³⁹⁴ İmâm Gazâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)*, Terc., Serkan Özburun - İstanbul, Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 17

³⁹⁵ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zâkirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 113,165,167.

³⁹⁶ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 82.

³⁹⁷ Muhammed b. Abdullah Hani, *Behcetü's-Seniyye*, İstanbul Semerkand yay., 2011, s.251.

³⁹⁸ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 19.

3.2.1.2. Rûh

Rûh kelimesi; Arapçada can, nefis, Cebrail ve benzeri anlamlara gelir. Terim olarak rûh; vucutta kalb boşluğunda bulunan latîf bir cisimdir. Ruh, atardamarlar aracılığıyla vucudun diğer bölgelerine yayılır. Hissetme, görme, işitme, koklama gibi hislerin (duyuların) hepsi ruhun bedende dolaşması ve ondan hayat nurlarının akmasıyla, meydana gelir. Tıpkı bir evin kenarında bulunan kandilin ışık vererek evin her tarafını aydınlattığı gibi rûh da bedeni aydınlatır. Kandilin ışığı evin neresine varırsa, orayı aydınlatır. Hayat, ışığa, rûh kandile benzer. Rûhun insan içerisinde hareketi, kandilin ışığının evin her tarafını dolaşması gibidir. Rûh; insanın âlim, müdrik ve latîf bir parçasıdır.³⁹⁹ Rûh latîfesi, sağ memenin iki parmak altındadır. Nurunun rengi sarıdır. Hazreti İbrahim'in kademi üzerinedir. Yani onun tasarrufundadır ve onun makâmıdır.⁴⁰⁰

“De ki, rûh Rabb’imin emrindedir”⁴⁰¹ ayetinden dolayı sûfîler rûhla ilgili detaylı açıklama yapmayı uygun görmemiş, kısa ve öz açıklamalar yapmışlardır. Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909) ise rûh konusunda tefsir yapılamayacağını fakat te’vil yapılabileceğini, dolayısıyla bu konuda görüş bildirmenin mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴⁰²

Sûfîlerin bazılarının rûh hakkındaki görüşleri ise şunlardır:

Abdulkerim Kuşeyrî’ye (v. 465/1072) göre rûh latîfesi; sonradan yaratılmış, bedene emanet olarak konulmuş, latîf (gözle görülemeyen), mânevî bir cevherdir. Allah (c.c.) bu cevher ile insanın hayatını devam ettirmektedir.⁴⁰³

İmam Gazzâlî’ye (v. 505/1111) göre rûh, cisim olmadığı gibi araz da değildir. Mânevî bir cevher olup yeri ve yönü yoktur. Rûh, beden ne içinde, ne de dışındadır. Bedene ne bitişik, ne de ondan ayrıdır.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006, s. 826.

⁴⁰⁰ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 113.

⁴⁰¹ İsrâ, 17/85.

⁴⁰² Şihabüddin Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, Thk, Dr. Samir Şems, Beyrut Dâru's-Sadr, 2010, s. 313.

⁴⁰³ Abdulkerim Kuşeyrî, *Er-Risâletü'l-Kuşeyrîyyetu fi İlmi't-Tasavvuf*, Tahkik, Hani el-Hâc, Sina, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, b.t.y., s. 161.

⁴⁰⁴ İmam Gazzâlî, *İki Madnun*, Çeviren: D. Sabit Ünal, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988, s. 84.

İbnu Atâullah'a (v. 709/1309) göre; Allah (c.c.) bedenlerden önce rûhları yaratmıştır. Çünkü Allah (c.c.) A'raf sûresinde önce ruhun daha sonra ise bedenlerin yaratıldığı ifade edilmiştir.⁴⁰⁵

Abdullah b. Abbas (r.a) göre rûh; Allah'ın yarattığı varlıklardan biridir. Allah (c.c.) rûhları insanın şeklinde yaratmıştır." Bu açıklamadan her insanın ruhunun o insana benzediği anlaşılmaktadır.

İmam Gazzâli (v. 505/1111) ye göre, insanda iki tane ruhu vardır. Birincisi, "hayvanî rûh" tur. Bu ruh hayvanlara ait olan rûh cinsindendir. İkincisi ise "insanî ruh" tur. İnsanî rûh meleklerle ait rûh cinsindendir.⁴⁰⁶ O'na göre rûh; beden cüzlerinden ayrı olmadığı gibi, onlara bitişik de değildir. Ruh, bedene ilişerek onu aktif bir hale getirmiş ve feyizlendirmiştir. Rûhun nurunun görüldüğü ilk yer beyin (dimağ) olup, burası onun kendisini gösterdiği bir karargâhtır.⁴⁰⁷ Rûh, dimağın (beynin) ön tarafını bekçi, ortasını yönetici, arka kısmını ise hazîne ve hazînedar etmiştir. Bedenin bütün azalarını kendisi için asker yapmıştır. Hayvanî rûhu kendisi için hizmetçi; tabîî rûhu ise kendisine vekil yapmıştır. Ruh, bedeni kendisine binek, dünyayı meydan, hayatı meta (mal), hareketi ticaret, ilmi kazanç, şerîatı kaynak ve yol, âhireti amaç ve dönüş yeri, nefis-i emmâreyi muhafız ve gözcü, nefis-i levvâmeyi nasihatçi, duyuları kontrolcü ve casus, dini zırh, akli rehber, hissi talebe yapmıştır.⁴⁰⁸

Abdulkadir Geylânî (k.s) ruhu; cismânî, revânî, sultânî ve kudsî olmak üzere dörde ayırır.

Cismânî rûhun cesetteki yeri sinedir. O nun metai şerîattır. Bu ruhûn ameli, Allah'ın emrettiği farz ibadet ve davranışlardır. O rûh farzları yaparken asla şirk koşmaz.⁴⁰⁹

Revânî rûhun yeri kalptir. Metai mânevî yolculukla alakalı ilimdir. Revânî ruhun işi Allah'ın zâtına ait isimlerdir. Müşâhededesi cennetler, ehilleri, nurları ve içindeki meleklerdir. Bu rûhun ahiretteki mekânı ise naim cennetidir.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ A'râf, 7/ 11.

⁴⁰⁶ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 68.

⁴⁰⁷ İmâm Gazâlî, *Tevhid ve Ledüin Risâleleri*, Terc., Serkan Özburun-Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 79.

⁴⁰⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 79-80.

⁴⁰⁹ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk. Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 57.

⁴¹⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 58.

Sultânî rûhun yeri ve tasarruf bölgesi, fuad’dır. Metai ma’rifettir. Sultânî rûhun kârı, cemâl sıfatının tecellisini seyrederek hayran olmaktır. Ahiretteki yeri ise firdevs cennetidir.⁴¹¹

Kudsî rûhun durak ve tasarruf yeri sır’dır. Kudsî rûhun metai hakikat ilmidir, bu ilme tevhid ilmi de denir. Yaptığı amel ise tevhid isimlerine devam etmektir. Kudsî rûhun tevhid isimlerine devamı sır lisanı ile olur. Kudsî rûhun halini Allâh’tan başkası bilemez. Kudsî rûhun kârı “*veled-i kalb’in* zuhur etmesidir. Müşâhedesi ise Allâh’ın (c.c.) vechidir. Bu ruh sır gözü ile hem celâl hem de cemâl sıfatlarına bakar.⁴¹² Konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak için Abdulkadir Geylânî’nin (k.s) ruh tasnifi tablo şeklinde gösterilecektir.

ABDULKADİRİ GEYLANÎ’NİN RÛH SINIFLANDIRMASI				
Rûh Çeşidi	Yeri	Metai	Ameli	Müşâhedesi
Cismanî	Sine	Şeriat.	Farzlar.	-----
Revanî	Kalp	Tarîkat (Mânevî yolculuğa dair ilim.)	Hakk’ın zâtına ait isimler.	Cenneler, cennet ehli, nurlar, melekler
Sultânî	Fuad	Mârifet.	Cemâl sıfatının tecellisini seyrederek hayran olmak.	Cemâl sıfatının tecellisi.
Kudsî	Sır	Hakikat (Tevhid ilmi)	Tevhid isimlerine devam.	Allâh’ın (c.c.) veçhi.

Dille yapılan zikir; kalbe oradan da rûha geçmelidir. Rûhun zikri, Allâh (c.c.) ile olan huzur halinin, halkla olan huzura ağır basmasıdır.⁴¹³ Allah’ın celâl ve cemâl sıfatının nuranî tecellisine ermek rûh ile çekilen zikirin neticesinde elde edilir.⁴¹⁴ Kalp, asıl sıfatına dönünce, sâlik mürşidinin izin ve icazetiyle zikrini rûha nakletmelidir. Rûh, sağ memenin altında ve iki parmak aşağısındadır. Sâlik zikrini bozmadan sağ meme altındaki rûha nakletmelidir.⁴¹⁵

Kâdiriyye’de kalbin ıslâhından sonra; rûh latîfesinin ıslâhı için mürîdlere “*Lâ ilâhe illallâh*” veya “*Allâh*” esmâsı verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği

⁴¹¹ Cîlânî, a.g.e., s. 59-60.

⁴¹² Cîlânî, a.g.e., s. 60-61.

⁴¹³ Hani, a.g.e., s. 251.

⁴¹⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru’l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru’s- Senâbil, 1414/1993, s. 81.

⁴¹⁵ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 19.

sayıda hergün çeker. Esmâların çekim adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur. Esmâ sağa ve sola hafifçe sallanılarak zikredilir.⁴¹⁶ Sâlik tarif edilen şekilde zikre devam etmelidir, Sâlikin rûhu asıl sıfatına dönerek nurunun zuhûru ile ıslâh olunca, mürşidine anlatmalı ve yine mürşidinden izin alarak zikrini rûhtan sırra nakletmelidir.⁴¹⁷ Rûh latîfesinin nuru sâlikte zuhur edip; ruhun ıslâh edildiği anlaşılınca üçüncü basamak olan “sırr” latîfesine geçilir.⁴¹⁸

3.2.1.3. Sır

Sır; kelimesi Arapçada gizlilik, gizem, asıl, öz, insanın gizlediği şey gibi anlamlara gelir⁴¹⁹ Tasavvufta ise insanın sol memesinin iki parmak yukarısında bulunan mânevî bir latîfedir. Yani kalb ile göğüs ortasındadır. Sırrın nuru beyazdır⁴²⁰

Abdulkerim Kuşeyri’ye göre sır, rûhtan daha latîf, aynı zamanda kalb ve rûhtan daha şerefliidir. Sır müşâhede mahallidir. Sırlar Allâh Teâlâ’nın dışındaki varlıkların tesir ve bağından kurtulmuştur.⁴²¹

Sûfilerin bazılarına göre sırr; rûhânî latîfelerden bir latîfe olup, müşâhede mahallidir. Diğer bir gruba göre ise, sır ayan cümlesinden değil, manâlar cümlesindendir Bundan kasdedilen, sırrın kul ile Allah (c.c.) arasında meydana gelen gizli bir hâl olması ve başkalarının ondan bilgisi ve haberinin olmamasıdır. Sûfiler, kulun Allah’la sırrının ve ehfâ (gizli) olarak adlandırdıkları sırrın sırrının olduğunu belirtirler. Kur’an-ı Kerim’de ki “Sözü ister gizle, ister açığa vur O insanın gizli düşüncelerini de bilir, gizlinin gizlisini de”⁴²² ayeti sırra ve sırrın sırrına işaret etmektedir.

⁴¹⁶ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 113,165,167; Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124. ;Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara, Öncü Basım, 2013, s. 200.

⁴¹⁷ Şemsüddin, a.g.e., s.19.

⁴¹⁸ İmâm Gazâlî, *Tevhid ve Ledün Risâleleri*, Terc., Serkan Özburun - Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 79.

⁴¹⁹ Medkur, İbrahim, *Mu’cemu’l- Veciz*, Mısır Şirketi’l-İ’lanati’ş-Şarkıyye, 1980, s. 307.

⁴²⁰ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 20 ; Hilmi Efendi, a.g.e., s. 113.

⁴²¹ Abdulkerim Kuşeyri. *Er-Risâletü ’l-Kuşeyriyyetu fi İlmi ’t-Tasavvuf*, Tahkik, Hani el-Hac, Sina, el-mektebetü’t-Tevfikıyye, b.t.y. s. 161-162.

⁴²² Taha, 20/7.

Sır; Allâh ile kuldân başka hiç kimsenin bilmediği şeydir. Sırrın sırrı ise; kulun da bilmediği; gizlileri ve sırları bilen Allah'tan (c.c.) başka hiç kimsenin bilmediği şeydir.⁴²³ Yahya ibn Muâz'a göre; Allah sırrı yaratmış ve onun yaşamasını kendini anmağa, zikretmeye bağlı kılmıştır.⁴²⁴

Abdulkadir Geylânî'ye göre; Peygamberimiz'in rûhânîyeti, Allâh yolcularının kalbinin etrafında durur. Onun rûhânîyeti onların kalbini süsler, sır âlemleri parlatır, nurlandırır. O ruh, Allah (c.c.) ile kalb ve sır arasında elçilik yaparak yakınlık kapısını açar. Peygamber (s.a.v) efendimizin rûhânîyetine bir adım yaklaşan, kulluğunu ve şükürünü artırmalıdır. Bunlardan farklı şeylerle felâh bulmak isteyen, boş heves peşine düşmüş olur.⁴²⁵ Yani kulun kurtuluşu Allâh'a (c.c.) yakınlık elde etmekle olur. Yakınlık ise ibadet ve şükür neticesinde elde edilir. İbadet dışı şeylerle yakınlık elde etmeye çalışmak ise faydasızdır.

Sırrın zikri, Hakk'ın dışındaki şeylerle huzur halinde olmamasıdır. Bu durumda sır latîfesi, Allâh ile huzur halinde olduğu için kâinatın hiçbir şeyinden haberdar değildir.⁴²⁶ Abdulkadir Geylânî'ye (k.s.) göre; sır âleminde yapılan zikir; kulu, ilahî sırların murâkabesine götürür.⁴²⁷ Ona göre Mü' minin üç tane gözü vardır:

- 1- Baş gözü: Bu gözle kul dünyaya bakar.
- 2- Kalp gözü: Bu gözle kul âhirete bakar.
- 3- Sır gözü: Kul bu gözle de Cenâb-ı Hakk'a (c.c.) bakar.⁴²⁸

Baş gözü dünya ile kalp gözü ise âhiret ile sınırlıdır. Sır gözü ise dünyada da ahirette de Allah (c.c.) ile beraber olacaktır. Çünkü o dünyada da ahirette de Allah'a (c.c.) nazar eder.⁴²⁹

Kâdiriyye'de sır latîfesinin ıslâhı için müridlere “*Lâ ilâhe illallâh*” veya “*Allâh*” esmâsı verilir. Mürid, bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda her gün çeker. Esmâların çekim adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir.

⁴²³ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 99-100.

⁴²⁴ Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn Es-Sulemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, Terc., Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 38.

⁴²⁵ Abdulkadir Geylânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, Lübnan, 2010, s. 75.

⁴²⁶ Muhammed b. Abdullah Hani, *a.g.e.*, s. 251.

⁴²⁷ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 81.

⁴²⁸ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü'l-Hâtur fi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 79.

⁴²⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 79.

Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.⁴³⁰ Mürîdin yaptığı zikir dilden kalbe, kalpten rûha rûhtanda sırra geçmelidir. Sır latîfesi ıslâh edilip asıl sıfatına döndüğünde sâlik, mürşidinden izin alarak zikrini sırrın sırrına nakletmelidir.⁴³¹

3.2.1.4. Sırr-ı Sır (Sırru's-Sır)

Sır, latîfesinin ıslâhının ardından, sırru's-sır latîfesinin ıslâhına geçilir. Sırru's-Sır Arapçada gizlinin gizlisi, en gizli anlamlarına gelir. Tasavvufta ise insan vücudunda bulunan, sırdan daha gizli olan ve mahiyetini Allah'tan (c.c.) başka kimsenin bilemediği mânevî bir latîfedir. Abdülkerim Kuşeyri'ye göre sır latîfesinin ne olduğunu kul bilir, fakat *sırru's-sır* latîfesinin ne olduğunu bilemez, onu yalnızca Allâh (c.c.) bilir.⁴³²

Yaratan (c.c.) ile kuldan başka hiç kimsenin bilmediği şeye sır denir. Sırrın sırrı ise, sırları ve gizlileri bilen Allah'tan (c.c.) başka hiç kimsenin bilmediği kulun bilgisi ve haberinin olmadığı şeydir.⁴³³

Abdulkadir Geylânî'ye (k.s.) göre sırr-ı sırrın zikri, hakka'l-yakîn makâmının hakîkatine ermeyi sağlar.⁴³⁴ Yani sırr-ı sır latîfesinin yaptığı zikir kulu hakka'l-yakîn imana ve ma'rifete ulaştırır. En üst ma'rifet derecesi budur.

Kâdiriyye'de sırr-ı sır latîfesinin ıslâhı için mürîdlere “*La ilâhe illallâh*” veya “*Allâh*” esmâsı verilir. Mürîd, bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda her gün zikreder. Esmâların okunma adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.⁴³⁵

Mürîdin yaptığı zikir dilden kalbe, kalpten rûha, rûhtanda sırra; sırdan da sırr-ı sırra geçmelidir. Abdulkadir-i Geylânî'ye (v. 561/1165-66) göre sırr-ı sır'ın zikri

⁴³⁰ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s.113,165,167; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s. 200. Hayri Öğüt ve Ailesi (hzl.), Hacı Mustafa Hayri Baba, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s.124.

⁴³¹ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahu'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 20.

⁴³² Bkz. Abdülkerim Kuşeyri, *Er-Risâletü'l-Kuşeyrîyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Tahkik, Hani el-Hac, Sina, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, b.t.y. s.162.

⁴³³ İzzettin Kaşani, *a.g.e*, s. 99.

⁴³⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk. Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 81.

⁴³⁵ Bkz. Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s.113,165,167, Hayri Öğüt ve Ailesi, *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124.

hakka'l-yakîn makâmının hakîkatine ermeyi sağlar.⁴³⁶ Sırr-ı sır latîfesi ıslâh edildikten sonra mürîd mürşidinin izniyle *hafî* latîfesinin ıslâhına geçer.

3.2.1.5. Hafî

Hafî; kelimesi Arapçada gizli, saklı, görünmeyen, anlamlarına gelir.⁴³⁷ Tasavvufta ise göğüs ile rûhun ortasında bulunan latîfeye denir. Rûhânî usûlde sırru's-sır latîfesinden sonra gelir. Latîfe-i hafî nin mahalli (yeri) vasatı sine ile vasatı rûhtur.(Göğsün ortası ile rûhun ortasıdır.) Latîfe-i hafî, Hz. İsa'nın kademi tahtında olduğundan sâlik hafî latîfesinin ıslâh ederse ona "*İseviyyu'l-Meşreb*" (İsa (a.s.) karakterli) denir.⁴³⁸ Nurunun rengi yeşildir.⁴³⁹

Hafî latîfesinin zikrinde, rûhun varlığı sırda öyle gizlenir ki, Allah (c.c.) dışındaki her şey yok olur. Kısacası yönü hafî'ya döndürmekle yabancı (Allah dışındaki şeyler) tamamen gider, yok olur.⁴⁴⁰ Hafînin zikri, sıdk (doğruluk) makâmında; zat-ı ehadiyetin parlayan nurlarını görmeye götürür.⁴⁴¹

Kâdiriyye'de hafî latîfesinin ıslâhı için mürîdlere "La ilâhe illallâh" veya "Allâh" esmâsını verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün çeker. Esmâların okunma adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.⁴⁴² Hafî latîfesinin ıslâhından sonra ahfâ latîfesine geçilir.

⁴³⁶ Abdulkâdir Cîlânî, *a.g.e.*, s. 81.

⁴³⁷ Medkur, İbrahim, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkiyye, 1980, s. 205.

⁴³⁸ Süleyman Ateş, *Ömer Hüdayi Baba Divanı*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 130.

⁴³⁹ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁴⁰ Hani, *a.g.e.*, s. 251.

⁴⁴¹ Abdulkâdir Cîlânî, *a.g.e.*, s. 81.

⁴⁴² Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), Hacı Mustafa Hayri Baba, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay.,2016, s.124.; Serkan Çamdelen, Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba, Öncü Basım, Ankara-2013, s. 2001.

3.2.1.6. Ahfâ

Ahfâ kelimesi Arapçada en gizli, en saklı, en görünmeyen anlamlarına gelir.⁴⁴³ Tasavvufta ise göğsün ortasında bulunan ve mahiyetini Allah'tan (c.c.) başkasının bilemeyeceği latîfedir. Hafî latîfesinin ıslâhından sonra ahfâ'nın ıslâhına geçilir.

Latîfe-i ahfânın, mahalli vasat-ı sine (göğsün ortası) dır. Latîfe-i ahfâ Hz. Muhammed'in kademi tahtındadır. Şayet sâlik ahfâ latîfesini ıslâh ederse ona “*Muhammediyyu'l-Meşreb*” yani Muhammed (s.a.v.) karakterli denir.⁴⁴⁴ Nurunun rengi siyah veya beyaz olur.⁴⁴⁵

Abdulkadir Geylânî'ye göre, ahfanın zikri hakkal yakın makâmının hakîkatine ermeği sağlar. Hafîyyul ahfâ denilen bu hali Allâh'tan başkası bilemez.⁴⁴⁶ Kur'an'daki şu ayeti bunu ifade etmektedir. “*Sırrı ve en gizliyi muhakkak o bilir.*”⁴⁴⁷ Sâlik; hafî'nin nurunun zuhur edip asıl sıfatına dönmesinden sonra, yine mürşidinin izniyle zikrini *ahfâ*'ya nakleder. Ahfâ latîfesi iki meme ortasında bulunur. Nuru ya çok beyaz veya çok siyah zuhûr eder. Hangisi zuhûr ederse, etsin *ahfâ* latîfesinin asıl sıfatına döndüğü anlaşılır.⁴⁴⁸

Kâdiriyye'de *ahfâ* latîfesinin ıslâhı için mürîdlere *La ilâhe illallâh* veya *Allâh* esmâsı verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün çeker. Esmâların okunma adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500 adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.⁴⁴⁹ Ahfa latîfesi ıslâh olduktan sonra latîfe-i nefsin ıslâhına geçilir. Biz çalışmamamızda latîfeleri emir âlemine ait olanlar ve halk âlemine ait olanlar olarak sınıflandırdığımız için nefis latîfesinin ıslâhı konusunu halk âlemine ait olan latîfeler konusunda ele alacağız. Bu nedenle letâif-i külliye konusuna geçilecektir.

⁴⁴³ Medkur, İbrahim, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 205.

⁴⁴⁴ Süleyman Ateş, *Ömer Hüdayi Baba Divanı*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 130.

⁴⁴⁵ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁴⁶ Abdulkadir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk: Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Daru's- Senâbil, Dimeşk, 1414/1993, s. 81.

⁴⁴⁷ Taha, 20/ 7.

⁴⁴⁸ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 20

⁴⁴⁹ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s.113,165,167; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara Öncü Basım, 2013, s. 201.; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124.

3.2.1.7. Külliye (Letâif-i Kül)

Bu latîfeye, latîfe-i kül, nefis-i kül veya nefis-i natıkada denilir. Bu latîfenin mahalli vücudun tamamıdır. Alameti sâlikin kendisini bir ayna içinde görmesidir.⁴⁵⁰ Bu latîfenin nuru renksizdir.⁴⁵¹ Sâlik, alnının ortasında “*Allâh*” esmâsını uzaktan okunacak şekilde celfî kalemiyle yazılmış halde görmelidir. Mürîd, letâif-i kül için zikir okurken kendisini bir ayna içerisinde görüyormuş gibi baştan ayağa bütün âzasına bakıyormuş gibi düşünür. Zikrini böyle düşünerek ve ihlâsla yerine getirirse; yakın bir zamanda Allah’ın (c.c.) ihsânlarına kavuşur. Allah’ın ihsânlarına kavuştuğu için bedenindeki bütün organları, “*İsm-i Celâli*” (Allâh esmâsını) zikreder, kendisi de bu zikirleri duyar.⁴⁵²

Letâif-i külliye’de rûhun tasfiyesi sâdık olunca, sâlikin alnının ortasına sadâkat mührü vurulur. Letâif-i külliye sâlikin bütün bedenine lider olur ve diğer latîfelerin hepsi onun emri altına girer. Artık rûh, bütün vücutta tasarruf sahibi olduğundan, zikrin harareti bedene bütünüyle etki eder. Böylece bütün organlar rûh ile beraber zikrederler. Sâlik, bütün organların zikir seslerini, kulağıyla duyar. Sâliklerden bazıları ise bunları duymakla beraber bütün mahlûkatın zikir seslerini de duyarlar. “*Hiçbir şey yoktur ki, O’nu hamd ile tesbih etmesin...*”⁴⁵³ ayeti ile bildirildiği gibi, bütün her şey Allah’ı (c.c.) tesbih eder. Fakat bu makâma ulaşamayan kişiler mevcûdâtın tesbihini duyamazlar. İşte Letâif-i külliye’nin işareti sâlikin bütün mevcûdâtın zikir seslerini duymasıdır.⁴⁵⁴ Bu makâmda, nefis kaçıp kurtulacak, saklanacak veya sığınacak bir yer bulamaz ve sonunda tüm huylarıyla gelerek, rûha teslim olur ve onun emirlerine uyar.⁴⁵⁵ Letâif-i külliye makâmına ulaşan sâlikin nefsi tamamen rûha teslim olmuştur. Artık nefis kendisinin kötü istek ve arzularını yapmaktan acizdir. Rûh ona neyi emrederse onları yapar. Rûhun emrettikleri de güzel ve iyi davranışlardır.

Kâdiriyye’de letâif-i külliye’nin ıslâhı için mürîdlere “*La ilâhe illallâh*” veya “*Allâh*” esmâsı verilir. Mürîd, bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün okur. Esmâların okunma adedi günlük bütün latîfeler okunduğunda 33/100/300/500

⁴⁵⁰ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁵¹ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁵² Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 20.

⁴⁵³ İsrâ, 17/ 44.

⁴⁵⁴ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁵⁵ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 108.

adetlerinden birisidir. Tek bir latîfe için esmâ okunduğunda ise adet 3000/5000 olur.⁴⁵⁶ Letâif-i külliye için zikir bütün letâifler için zikir okunduktan sonra okunur.

3.2.2. Halk Âlemine (Âlem-i Halk) Ait Latîfeler

Âlem-i halk; Arapça, yaratılmış âlem manasına gelir. Bu âleme şehadet âlemi, mülk âlemi, nasut âlemi, anâsır âlemi, duyular âlemi(hissi âlem) de denilmektedir. Bu âlem sebeplere bağlı olarak meydana gelen âlemdir.⁴⁵⁷ Bu âlem, gayb âleminin zıddıdır. Maddeden yaratılan, zaman ve mekânla mukayyed olan, gördüğümüz âlemdir.

Maddeden yaratılan halk âlemi'nin latîfeleri, insanın nefsi ve anasır-ı erbaa denilen insanın yaratılışındaki dört temel unsurdur. Bu dört temel unsur toprak, su, ateş ve havadır. Dört unsur da, nefis mertebesinin kapsamındadır.⁴⁵⁸ Anâsır-ı erbaa kavramı, İslâm kaynaklarında ustukussât-ı erbaa, tabâi'-i erbaa, mevâdd-i erbaa, ümmehât-i süfliyye, mebâdî, terimleriyleden ifade edilmiştir.⁴⁵⁹

Tasavvufta bu dört unsur; *turâbiyye*, *mâiyye*, *nâriyye*, *havâiyye* latîfeleri olarak isimlendirilmiştir. Bu dört latîfeye, son dönem Kâdirî mürşidlerinden Mustafa Hayri Ögüt'te (Hayri Baba) rastlamaktayız. O bu latîfelerin ıslâh edilmesi için "*Lâ ilâhe illallâh*" esmâsını okutturmuştur. Bu dört latîfeyi bütün mürîdlerine değil sadece tarikatta ilerlemiş olan bazı mürîdlerine vermiştir.⁴⁶⁰

Nefsin yaratılış özelliğinden kaynaklanan ve "cibilliyet" denilen dört tane ana özelliği bulunur. Bunlar, nefsin hevasından gelen isteklerden kaynaklanır. Bu, Allâh'ın nefsi yarattığı fitratının bir gereğidir. Birinci özellik, insanın topraktan yaratılmasından kaynaklanan "zayıflıktır".⁴⁶¹ İkincisi, insanın yapışkan çamurdan yaratılmasından meydana gelen cimriliktir.⁴⁶² Üçüncüsü, İnsanın pişirilmiş, kızgın çamurdan yaratılması

⁴⁵⁶ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı ve Zakirlere Hediye*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s.113,165,167; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s. 124, 201.

⁴⁵⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s. 42-43

⁴⁵⁸ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğu Mecdû't Talid*, Terc., Eser Sazak, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2011, s. 63.

⁴⁵⁹ Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", *DİA.*, TDV yayınları, 1991 İstanbul-1993, c.3, s. 149

⁴⁶⁰ Bkz. Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *a.g.e.*, s.124. ; Çamdelen, *a.g.e.*, s. 201; Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl (Câmiu'l- Usûl)* Terc. Rahmi Serin, İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2005, s. 263.

⁴⁶¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c. 1, s. 250.

⁴⁶² Mekki, *a.g.e.*, s. 250.

neticesinde meydana gelen şehvettir.⁴⁶³ Dördüncüsü ise insanın kuru balçıktan yaratılmış olmasının etkisiyle meydana gelen cehalettir. Bu özelliklerin hepsi, insana imtihan amacıyla verilmiştir. İnsanda zayıflığın, düşüklüğün, güçsüzlüğün ve eğriliğin esasları bulunmaktadır. İnsanın bu fitratta yaratılması Cenâb-ı Hakk'ın bir takdiridir.⁴⁶⁴ Buna göre turâbiyye latîfesinin ana sıfatı zayıflık, mâiyye latîfesinin ana sıfatı cimrilik, nâriyye latîfesinin ana sıfatı şehvet, havâiyye latîfesinin ana sıfatı ise cehalettir. Kâdirîler günlük derslerinde, “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını çekerek bu latîfelerin ıslâh edilmesini sağlayarak bunların kötü sıfatlarından arınmayı sağlarlar.⁴⁶⁵ Bu latîfelerin ıslâhı tamamlanınca kötü sıfatları yok olur, bunların yerine insanda iyi sıfatlar meydana gelir.

Vehb b. Münebbih (v. 114/732) şöyle demiştir: “Hz. Âdem’in şu özelliklerini Tevratta okudum: “Âdem’i ben yarattım. O’nun bedenini kuruluk, yaşlık, sıcaklık ve serinlik olarak dört şeyden meydana getirdim. Âdemi topraktan yarattığımdan dolayı, onda kuruluk özelliği bulunur. Ondaki rutubet ise yaratılıştaki sudan kaynaklanır. O’nun harareti nefisten, serinliği ise rûhtan kaynaklanmaktadır. İlk yaratılışın ardından, Âdemin vücudunda dört şey daha yarattım. Benim iznimle bu dört özellik bedenin kıvâmını ve ayakta durmasını sağlamaktadırlar. Dört özellik, birbirleriyle dengede kalırlar. Beden onlarla durur Bunlar, sevdâ, safra, kan ve balgamdır. Sonra bunları birbiri içerisine koydum. Kuruluğu sevdânın içerisine, harareti, kanın içerisine, rutubeti safranın içerisine, serinliği balgamın içerisine harareti, kanın içerisine, koydum.⁴⁶⁶ Hangi vücutta, bu dört unsur dengeli bulunursa o vücut, dengeli ve sıhhatli olur. Onlardan bir tanesi eksik veya fazla olursa; diğerlerinin de dengesini bozar. Bu nedenle bu unsurlar normal fonksiyonlarını yerine getiremez. O zaman vücutta hastalık meydana gelir. Vucut, tâkattan düşer, bu maddeleri yeteri kadar üretemez.”⁴⁶⁷

Bu âleme ait latîfeler; nefis, turâbiyye, mâiyye, , nâriyye, havâiyye, latîfeleridir. Kâdiriyye mürşidi Mustafa Hayri Öğüt’te (Hayri Baba), günlük virdlerde emir âlemine ait olan latîfelerin devamında, halk âlemine ait olan latîfelerin ıslâhı için “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını zikrettirmiştir. Mürîdler günlük olarak bu laifelerin her birisi için “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını, 100/300/500 sayılarından kendilerine telkin olunan miktarda okurlar. Mürîd esmâyı okumadan önce okuyacağı latîfenin ismini söyleyerek onun

⁴⁶³ Mekki, a.g.e., s. 250.

⁴⁶⁴ Mekki, a.g.e., s. 250.

⁴⁶⁵ Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124.

⁴⁶⁶ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Thk. Dr. Samir Şems, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 2010, s. 244-245.

⁴⁶⁷ Sühreverdî, a.g.e., s. 245.

ıslâhı için “*Lâ ilâhe illallâh*” der, ardından zikretmeye başlar. Örneğin “*Latîfe-i turâbiyyemin ıslâhı için Lâ ilâhe illallâh*”, der ve esmâyı belirtilen adette zikreder. Daha sonra aynı işlemi diğer latîfeler içi uygular.⁴⁶⁸

TABLO 8: HALK ÂLEMİNE (ÂLEM-İ HALK) AİT LETÂİF TABLOSU				
LATİFE		ANA SIFATI	ESMÂSI	GÜNLÜK ADEDİ
1	Nefis	Bütün kötü sıfatlar	Lâ İlâhe İllallâh	100/300/500
2	Turâbiyye	Zayıflık	Lâ İlâhe İllallâh	100/300/500
3	Mâiyye	Cimrilik	Lâ İlâhe İllallâh	100/300/500
4	Nâriyye	Şehvet	Lâ İlâhe İllallâh	100/300/500
5	Havâiyye	Cehalet	Lâ İlâhe İllallâh	100/300/500

3.2.2.1. Nefs

Nefs; kelimesi sözlükte rûh, bir şeyin kendisi, aynısı gibi anlamlara gelir.⁴⁶⁹ Rûhânî usûlde nefis, insanın iki kaşı arasında bulunan ve kötülüğün kaynağı olan latîfedir. Nefis latîfesinin nuru turuncudur.⁴⁷⁰

Abdülkerim Kuşeyri’ye göre nefis; insan vücuduna kötü sıfat ve fiillerin mahalli olarak konulmuş bir latîfedir. Nefsin sahip olduğu kötülükler iki kısımdır. Birincisi nefsin işlediği günahlar; ikincisi ise nefsin kendisine ait olan kibir, gazap, kin, haset ve benzeri kötü ve çirkin huylardır.⁴⁷¹ Nefs latîfesi, özü itibariyle habistir. Zulmet onun şahsi özelliğidir. Nefis, kalbin emrine girmedikçe tezkiye olması mümkün değildir. Hatta şerîata ve sünnete uymadığı müddetçe, ondan habaset gitmeyeceği gibi onun felâh bulması düşünülemez.⁴⁷² Nefsin felâh bulması ancak onun Kur’an’a ve sünnete uyarak gereklerini yerine getirmesiyle mümkündür.

Abdulkadir Geylânî’ye göre; nefsin ıslâh olabilmesi için kalbin ve sırrın sözü tutulmalıdır. Kalbe ve sırta uyan her duygu ıslâh olmuştur. İnsanı azdırmaya çalışan duygular ıslâh olmamıştır. Nefis, kalbe tabi olmalı, onların yasakladığı şeylerden uzak durmalı, emrettiği şeyleri ise tereddüt etmeden yerine getirmelidir.⁴⁷³ Kalb ve sır nefse

⁴⁶⁸ Bkz. Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *a.g.e.*, s. 124-125.; Çamdelen, *a.g.e.*, s. 201.

⁴⁶⁹ Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Veciz*, Mısır, Şirketu’l-İ’lanati’ş-Şarkıyye, 1980, s. 627

⁴⁷⁰ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁷¹ Abdülkerim Kuşeyri. *Er-Risâletü’l-Kuşeyriyyetu fî İlmi’t-Tasavvuf*, Thk, Hani el-Hac, Sina, Elmektebetu’t-Tevfikıyye, b.t.y. s. 160.

⁴⁷² İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, İstanbul, Akit Gazetesi Yayınları, Ter. Abdulkâdir Akçipek, 1998, c.2, s. 468.

⁴⁷³ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, , 2010, s. 96.

bir şey veriyorsa, az, çok demeden kanaat edip verilenlerle yetinmelidir. Nefse hiçbir şey vermezlerse o zaman da sabırlı olmalıdır. Böyle yaparsa nefsin iyi hâli başlar. Nefiste iyi haller başladıktan sonra kötü hâlleri yok olur. Böylece kötü halleri yok olan nefis; kalbe döner ve kalbin emirleriyle hareket eder. Ve nihayetinde nefis, öyle bir hale gelir ki, artık ona nefis yerine kalb denilir. Bu hale gelen nefis; takvâ ve yakınlık (kurbet) haline ulaşır.⁴⁷⁴

Kâdiriyye’de nefis latîfesinin ıslâhı için müridlere *Lâ ilâhe illallâh* veya *Allâh* esmâsı verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün çeker. Esmâların okunma adedi 33/100/300/500 adetlerinden birisidir.⁴⁷⁵ Mürîdin zikri ahfâdan nefse geçmelidir. İçten yani nefisten yapılan zikirde harf yoktur, ses duyulmaz. Bu zikir içte meydana gelen bir hareket ve duyguyla oluşur. Zâkir, zikrullâha ve kendisine verilen görevlere usûle devam ederse nefis asıl sıfatına rücu eder. Bunun belirtisi ise turuncu renkte nurun zuhur etmesidir.⁴⁷⁶ Nefs latîfesi ıslâh olunca turâbiyye latîfesinin ıslâhına geçilir.

3.2.2.2. Turâbiyye:

Turâbiyye; kelime olarak toprak latîfesi demektir.⁴⁷⁷ Tasavvufta ise insanın yaratılışının ana maddesi olan toprağa ait olan latîfedir. İnsan nefsi yapısındaki topraktan dolayı, zayıflık, tembellik ve uyuşukluk gibi olumsuz sıfatlara sahiptir. Kur’an-ı Kerim’de insanın turabdan (topraktan) yaratıldığı belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Topraktan yaratılma insanın yaratılış aşamalarının ilkidir. Kur’an-ı Kerim’de “...(Allâh) Âdem’i topraktan yarattı ...”⁴⁷⁹ Buyrulmuştur. Bu ayette insanın yaratılışındaki unsurlardan ilki olan toprak ifade edilmiştir. Toprak insanın kişiliği üzerinde etkili olmuştur. Özellikle zayıflık, tembellik, uyuşukluk gibi sıfatlar toprak unsurunun etkisiyle meydana gelmektedir. Bu sıfatlardan kurtulmak için turâbiyyenin ibadet, riyâzet ve zikirlerle ıslâh edilmesi gerekmektedir.

⁴⁷⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 96.

⁴⁷⁵ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmları Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s.113,165,167; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-Şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013. ; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125

⁴⁷⁶ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin Nakşibendî Miftahü’l- Kulûb, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 20.

⁴⁷⁷ Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l- Veciz*, Şirketu’l-İ’lanati’ş-Şarkiyye, Mısır, 1980, s. 73

⁴⁷⁸ Bkz., Hûd, 11/61; Tâha, 20/55; Nuh, 71/18.

⁴⁷⁹ Âl-i İmran, 3/59.

İnsanın bâtını, güzel huyların olduğu yerdir. İnsanın yaratılışındaki toprak, şeytanın ayağının koyduğu yerden alınmıştır. Bundan dolayı toprakta zulmet özelliği bulunur. Bu zulmet, insanın mayasına karıştırılmıştır. İnsandaki çirkin sıfatlar, kötü ahlâklar, gaflet ve yanımlar bundan dolayı meydana gelmektedir.⁴⁸⁰ Kul, uyandığında suyla abdest alıp Kur'an okuduğunda maddî ve mânevî kirleri temizleyen iki temizleyiciyi kullanmış olur. Böylelikle şeytanın insana verdiği vesveselerinin, tesirleri yok olur. Bu şekilde hareket eden bir kişi ehli ilim olup, cehâlet alanından çıkmıştır.⁴⁸¹

Turabiyye latîfesinin ana sıfatı zayıflıktır. Bu zayıflıktan dolayı insanda tembellik, uyuşukluk gibi durumlar meydana gelir. Turâbiyyenin ıslâhı neticesinde zayıflık, tembellik, uyuşukluk gibi durumlar, yok olarak tevâzu, sabır ve itidal sıfatları meydana gelir.⁴⁸²

Kâdiriyye'de, latîfe-i turâbiyyenin ıslâhı için müridlere “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı verilir. Mürîd, bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün zikreder. Esmâların çekim adedi günlük 33/100/300/500 adetlerinden biri verilir. *Latîfe-i turabiyyemin ıslâhı için Lailahe illallâh*, der ve esmâyı belirtilen adette her gün zikreder. Turâbiyye den sonra mâiyye latîfesine geçilir.⁴⁸³

3.2.2.3. Mâiyye:

Latîfe-i mâiyye; kelime olarak su latîfesi demektir.⁴⁸⁴ Tasavvufta insanın yaratılışında kullanılan su unsurunun etkisiyle meydana gelen latîfedir. İnsandaki cimrilik, nifak, yalancılık ve benzeri sıfatlar mâiyye latîfesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁵

İnsanın yaratılışında topraktan sonraki unsur sudur. Kur'an'da insanın “*Tîn*” (çamur/ balçık) ve “*Tîn-i lâzib*” (civık çamur) den yaratıldığı bildirilmiştir.⁴⁸⁶ Burada insanın yaratılışının ikinci unsuru olan suya işaret edilmiştir. Çünkü çamur toprak ile suyun karışımından oluşmaktadır. İnsanın yaratılışında bulunan su unsuru onun tabiatına etki etmektedir. Özellikle nifak, cimrilik, yalancılık sıfatları su unsurundan

⁴⁸⁰ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Tahkik: Dr. Samir Şems, Dârü's-Sadr, Beyrut, 2010, s.245.

⁴⁸¹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 245.

⁴⁸² Bkz. <https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/> 14/11/2002.

⁴⁸³ Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *a.g.e.*, s. 124-125.; Çamdelen, *a.g.e.*, s. 201.

⁴⁸⁴ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Veciz*, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, Mısır, 1980, s. 595.

⁴⁸⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c. 1, s. 250.

⁴⁸⁶ Secde, 32/7, Mü'minun, 23/12, Sâffât, 37/11.

kaynaklanmaktadır. Bu özelliklerden kurtulabilmek için mâiyye latîfesinin ibadet, zikir, riyâzet ve benzeri yöntemlerle ıslâh edilmesi gerekmektedir.

Şihâbüddin Sühreverdîye göre; bedendeki su unsuru, nefsin kötü özelliklerinden biri olan nifak özelliği ile alakalıdır. Suda, bulunduğu şartlara göre değişme özelliği vardır. Çünkü su içine konulduğu kabın şeklini ve rengini alma özelliği bulunur. Suyun bu özelliği, insana münafıklık olarak etki eder ve insanda ikiyüzlülük meydana getirir. Ancak mürşid-i kâmilin terbiye, himmet ve tasarrufu ile bu sıfat değişerek alçakgönüllülüğe dönüşür. Mürşidin irşadı sonucunda, mürîdin kalbinde nifak ve yalancılık safatları yok olur, onların yerini mertlik, doğruluk ve samimiyet alır.⁴⁸⁷

Kâdiriyye’de, latîfe-i mâiyyenin ıslâh edilmesi için mürîdlere “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda her gün çeker. Esmâların çekim adedi günlük 33/100/300/500 adetlerinden biridir. Mürîd, ‘*Latîfe-i turabiyyemin ıslâhı için Lâ ilâhe illallâh*’, der ve esmâyı belirtilen adette her gün zikreder.⁴⁸⁸

Mâiyye latîfesi ıslâh edilince cimrilik, yalan, ikiyüzlülük huyları yok olur; onların yerine dürüstlük, cömertlik, mertlik, samimiyet sıfatları oluşur. Mâiyyeden den sonra nariyye latîfesine geçilir.

3.2.2.4. Nâriyye:

Latîfe-i nâriyye; kelime olarak ateş latîfesi demektir.⁴⁸⁹ Tasavvufta ise insanın yaratılış unsurlarından olan ateş unsurundan meydana gelen latîfedir. Ateş unsurundan dolayı nefiste zülüm, hiddet, şehvet gibi kötü huylar meydana gelmiştir.⁴⁹⁰ Kur’an-ı Kerim’de “*Allâh (c.c.) insanı, ateşte pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı*”⁴⁹¹ buyrulmuştur. Bu ayet insanın yaratılış unsurlarından olan ateşten bahsetmektedir. Toprak ve su ile çamur haline getirilip daha sonra şekil verilen insan ateşte pişirilerek sertleştirilmiştir. İnsanın yaratılışında kullanılan ateş unsurunun insan fitratı üzerinde bazı etkileri olmuştur. Özellikle insandaki hiddet, gazab, şehvet ve benzeri kötü sıfatlar

⁴⁸⁷ <https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/> 14/11/2002.

⁴⁸⁸ Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), a.g.e., s. 124-125; Çamdelen, a.g.e., s. 201.

⁴⁸⁹ Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l-Veciz*, Şirketu’l-İ’lanati’ş-Şarkiyye, Mısır, 1980, s. 639.

⁴⁹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût’ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yay. İstanbul, 2003, c. 1, s. 250; <https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/> 14/11/2002.

⁴⁹¹ Rahmân, 78/14.

ateş unsurundan kaynaklanmaktadır. İnsandaki nâriyye latîfesi ıslâh edilerek bu sıfatların kontrol altına alınması amaçlanmaktadır.

Latîfe-i nariyye ıslâh olunca, ateş unsurundan kaynaklanan hiddet, şehvet ve zulüm gibi özellikler yok olur. Bunların yerine İslâm'ın emir ve nehiyleri yapmada gayret, hassas davranma ve rahmani taraftarlık sıfatları meydana gelir.⁴⁹²

Kâdiriyye'de, latîfe-i nariyyenin ıslâhı için mürîdlere “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı verilir. Mürîd bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda hergün çeker. Esmâların çekim adedi günlük 33/100/300/500 adetlerinden biri verilir. Mürîd, ‘*Latîfe-i nâriyyemin ıslâhı için Lâ ilâhe illallâh*’, der ve esmâyı belirtilen adette her gün zikreder.⁴⁹³ Nâriyye latîfesinin ıslâh edilmesiyle zülüm, hiddet sıfatları yok olarak onların yerine hoşgörü, anlayış, hilm sıfatları meydana gelir. Nâriyye latîfesinin ıslâh edilmesinden sonra havâiyye latîfesine geçilir.

3.2.2.5. Havâiyye:

Latîfe-i havâiyye; kelime olarak hava latîfesi demektir. Tasavvufta ise insanın yaratılışında var olan hava unsurundan meydana gelen, cehalet, kibir gibi sıfatları olan, ıslâh edildiğinde ise izzet vakar ve heybet gibi sıfatları olan latîfedir.

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allâh (c.c.) “*And olsun Biz insanı, salsaldan (havada kurumuş bir çamurdan), şekillenmiş bir balçıktan yarattık.*”⁴⁹⁴ Ayetteki “salsâl: kelimesi, havada kurumuş çamur demektir. İnsanın yaratılışının bu safhasında “hava” unsuruna işaret edilmektedir. Nitekim toprak ve su karışımı olan çamurdan şekillendirilen insan bir müddet havayla temas ettirilerek kurumaya bırakılmıştır. Bundan dolayı insanın yaratılışındaki hava unsuru onun kişiliği üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle kibir ve kendini üstün görme sıfatları hava unsurunun etkisiyle meydana gelmektedir.

⁴⁹² <https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/14/11/2002>

⁴⁹³ Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara, Öncü Basım, 2013, s. 201.

⁴⁹⁴ Hicr, 15/26.

Tasavvufta zikir ve riyâzetle bu latîfenin ıslâhı amaçlanır. Islâh gerçekleşince hava unsurundan kaynaklanan kibir ve üstünlük taslama sıfatı yok olur. Bunların yerine izzet, vakar ve heybet sıfatları meydana gelir.⁴⁹⁵

Kâdiriyye’de, *latîfe-i havâiyyenin* ıslâhı için müridlere “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı verilir. Mürîd, bu zikri mürşidinin tavsiye ettiği sayıda her gün çeker. Esmâların çekim adedi günlük 100/300/500 adetlerinden biridir. Mürîd, ‘*Latîfe-i havâiyyemin ıslâhı için Lâ ilâhe illallâh.*’ der ve esmâyı her gün, belirtilen adette, sağa sola sallanarak, hulusu kalb ile zikreder.⁴⁹⁶

3.3. Kâdiriyye’de Seyr ü Sülûkta Tâlim Ettirilen Esmâlar

Kâdiriyye’de nefsânî metotta zikredilen esmâlar üçe ayrılır. Birincisi usûl esmâlar; ikinci furû’ esmâlar; üçüncüsü ise koruyucu ve muhafaza edici esmalardır. Ayrıca her bir esmânın teveccühü vardır. Mürîd, esmânın teveccühünü yaptıktan sonra kendisi için belirlenen sayıda esmâlara devam eder.⁴⁹⁷ Esmâlar şunardır:

Usûl Esmâları: Nefis mertebelerinin her birisini ıslâh etmek için özel olarak belirlenmiş olan esmâlara usûl esmâları denir. Nefis mertebelerinin ıslâh edilmesi her mertebe için belirlenmiş olan esmânın mürşidler tarafından belirlenmiş miktarda zikredilmesiyle gerçekleşir.

Bunlar “*Lâ ilâhe illallâh, Allâh Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhâr,*” esmâlarıdır.⁴⁹⁸ Mürîd tarıkata ilk intisâb ettiğinde kendisine “*Lâ ilâhe illallâh*”, ve “*Allâh*” esmâları verilir. Mürîd, bunlar için belirlenmiş olan okumaları tamamladıktan sonra mürşid tarafından diğer esmâlar birer veya ikişer olarak eklenir. Mürîd, kendi başına esmâ ekleyemez. Fazla esmâ zikretmek istiyorsa mutlaka mürşidinden izin almalıdır.

Furû’ Esmâlar: Usûl esmâlarından sonra zikredilen yardımcı mahiyetindeki esmâlara furû’ esmâları denir. Usûl esmâlarının mürşid tarafından belirlenmiş olan

⁴⁹⁵ <https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/14/11/2002>

⁴⁹⁶ Bkz. Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s.124-125; Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s. 201.

⁴⁹⁷ Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bani, b.t.y., s.14.

⁴⁹⁸ Abdülkâdir Cilâni, *Et-Tarîk İlallâhi (Risâletü fi’l-Esmâi’l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)*, Tahkik, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994, s. 40.

adetleri okunduktan sonra mürşid tarafından mürîdlere furû' esmâları birer birer veya ikişer ikişer eklenir.

Furû' Esmâlar şunlardır: “*Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Alîyy, Azîm, Muhît*” esmâlarıdır.⁴⁹⁹

Nefsânî yöntemin devamında rûhânî yöntemi uygulayan Mürşidler, “*Allâh*” ve “*Lâ ilâhe illallâh*”, esmâlarını talim ettirmişlerdir. Çoğunlukla “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını kullanmışlardır. Günümüzde ise kadirilerin latîfeler için “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını zikretmektedirler.

Mürîd, ilk tarikata girdiğinde bir esmâ verilir. Verilen esmâyı mürşidinin belirlediği miktarda okuyunca mürşidinin izniyle diğer esmâya geçer. Bu şekilde sırasıyla önce usûl esmâları sonrada furû' esmâları eklenir. Esmâların eklenmesi bazı kriterlere göre yapılmaktadır. Bunlar şunlardır:

1-Sayı Kriteri: Mürîd, kendine verilen esmânın belirlenmiş olan toplam adedini okursa, bir sonraki mertebenin esmâsı kendisine verilir. Esmâların toplam okunma adetleri mürşidlere göre değişmektedir. Mürîdinin mânevî haline göre mürşidler sayıyı belirlemektedirler.

2-Zaman kriteri: Mürîde verilen esmânın zikredilmesi için belli bir zaman aralığı belirlenir. Bu müddet dolunca bir üst mertebenin esmâsı kendisine verilir. Esmâlar için verilen zaman aralığı mürşidlere göre değişmekle birlikte genelde iki veya üç yıldır. Mürîd aralıksız her gün bu esmâları okumalıdır.

3-Rüya Kriteri: Mürîd, seyr ü sülûk esnasında gördüğü rüyayı şeyhine anlatır. Eğer mürşid, rüyanın mürîdin bir sonraki mertebeye geçtiğine işaret ettiğine karar verirse, bir sonraki esmâyı verir.

4-Mürîdin isteği: Mürîd, kendisinde fazla zikretme iştiağı hissederek şeyhinden virdine esmâ eklemesini isteyebilir. Bu durumda şeyh uygun görürse esmâ ekler, uygun görmezse eklemez.

5-Mürşidin isteği: Mürşid, mânevî kabiliyetiyle mürîdin bir üst mertebeye çıktığını anlar ve mürîdin virdine esmâ ekler. Bunu yaparken ona bir vesileyle hangi esmâları çektiğini sorar ve uygun gördüğü esmâyı ekler.

Bütün esmâların çekiminde iki yöntem uygulanır.

⁴⁹⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 41.

Birinci yöntemde; usûl ve furû' esmâlarının hepsini sırasıyla zikreder, bitirince başa dönmez; bu esmâların hepsini ömrünün sonuna kadar devam ettirir.⁵⁰⁰ Her esmâ eklendiğinde önceki esmâlar da çekilmeye devam edilir.

İkinci yöntemde; mürîd esmâları teker teker çekip bitirdikten sonra tekrar başa döner ve esmâları ilk seferde olduğu gibi yine sırasıyla çeker. Cenâb-ı Allah kendi katından fetih ile tecelli edinceye kadar devam eder. Ancak bütün bunları bir bir yerine getirirken son derece ihlâslı olmalı; bunlara sadece zikir ve taabbüd olarak yönelmelidir.⁵⁰¹

Okunan esmâların teveccühleri bulunmaktadır. Esmânın teveccühü; mürîd hangi esmâyı okuyorsa o esmânın anlamıyla alakalı Cenâb-ı Hakk'a yönelmesini ve isteklerini belirten ifadelerdir. Her esmânın teveccühü o esmânın manasıyla alakalıdır. Örneğin Fettâh isminin teveccühü; *“Ya Fettâh Ya Rabb'i hayır kapılarını açan sensin, benim için hayır kapılarını aç. Müşkilleri yok eden sensin, müşküllerimi yok et”* manasına gelen ifadelerdir. Mürîd, bu teveccühleri hem söyleyebilir hem de esmâyı çekerken zihninden geçirebilir. Mürîd, esmâyı bitirene kadar esmânın teveccühüne devam etmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) isminin zikredilmesi emredilmiş fakat özel bir esmâ belirlenmemiştir. Nefis mertebelerini ıslâh etmek için her bir mertebe için özel olarak zikredilmesi gereken esmâlar Kur'an'da ve sünnette açıkça belirtilmemiştir. Tasavvuf büyüklerinin nefis mertebelerinin ve letâiflerin ıslâh/tasfiye edilmesinde belirli esmâları kullanmaları mânevî ilimle elde edilmiştir. Şüphesiz yapılan bütün zikirlerin nefis mertebeleri ve letâif üzerinde olumlu etkisi vardır. Fakat mürşîdler her bir mertebe ve letâif için en tesirli, en etkili olan esmâyı tercih etmişlerdir. Bu ise ancak ledünnî ilimle elde edilebilir.

Kâdiriyye'de usûl ve furû' esmâlarıyla birlikte mürîdlere tavsiye edilen koruyucu esalar da vardır. Bunlar; *“Yâ Fa'al, Yâ Mâni', Yâ Nâfi', Yâ Dâfiâ, Yâ Selâm”* esmâlarıdır. Sırasıyla usûl ve furû' ve koruyucu esmâların anlamları açıklanacaktır.

⁵⁰⁰ Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 125.

⁵⁰¹ Abdülkâdir Geylânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 14.

3.3.1. Usûl Esmâları:

Nefis mertebelerinin her birinin ıslâhı için özel olarak okunan ana esmâlara usûl esmâları denir. Bunlar; “*Lâ ilâhe illallâh, Allâh Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhâr*”, esmâlarıdır. Bu esmâlardan her biri bir nefis mertebesine denk gelmektedir. Nefs-i Emmârenin esmâsı, “*Lâ ilâhe illallâh*”; Nefs-i Levvâmenin esmâsı “*Allâh*”, nefis-i mülhimenin esmâsı “*Hû*”; nefis-i mutmainnenin esmâsı, “*Hak*,” nefis-i râziyyenin esmâsı “*Hay*”, nefis-i mardiyenin esmâsı “*Kayyûm*”, nefis-i kâmilinin asıl esmâsı, “*Kahhâr*” esmâlarıdır. Tarikata giren mürîde ilk önce “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı verilir. Daha sonra sırasıyla diğer esmâlar eklenir.⁵⁰² Günümüzde tarikata intisâb eden kişilere “*Lâ ilâhe illallâh*” ve “*Allâh*” esmâsı beraber verilmektedir. Çünkü ilk intisâb eden kişilerin nefis-i emmâre veya nefis-i levvâmede olduğu kabul edilir. Kadiriyyenin Hâlisîyye, Eşrefîyye, Rûmîyye, Birîfkânîyye kollarının bu esmâları usûl esmâları olarak talim ettirmektedirler.⁵⁰³ Ayrıca nefsânî yöntemi kullanan Halvetiyye tarikatıda seyr ü sülûkte aynı esmâları talim ettirirler.⁵⁰⁴

Bazı mürşidler ise “*Vâhid, Azîz ve Vedûd*” esmâlarını usûl esmâsı olarak talim ettirmişlerdir. “*Vâhid*” nefis-i râziyyenin, “*Azîz*” nefis-i mardiyenin, “*Vedûd*” ise nefis-i kâmilinin ıslâhı için okunur.⁵⁰⁵ Şimdi bu esmâların anlamları, adetleri ve okunuş yöntemleri sırasıyla açıklanacaktır

1- Lâ ilâhe illallâh (Kelime-i Tevhid) : Kelime olarak Allah’tan (c.c.) başka ilah yoktur demektir. Kuşeyri’ye göre, Lâ ilâhe illallâh, Allah’ı (c.c.) noksan sıfatlardan nehyetmek kâmil olan sıfatları ispat etmek demektir.

⁵⁰² Abdulkâdir Cîlânî, *Et-Tarîk İlallâhî (Risâletu fî l-Esmâi l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhî)* Thk, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dîmeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994. s. 40. ; Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 125 ; Mustafa Kara, *Eşrefîyye Rûmî*, Ankara, TDV. Yayınları, 1995, s. 84

⁵⁰³ Bkz., Kara, , a.g.e., s. 84 ; Adalet Çakır, “Kadiriyye” *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul, İsam Yay.,2015, s. 194-195 ; Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), a.g.e., s. 125.; Cîlânî, a.g.e. , s. 40.; Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbânîyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî el- Halebî, b.t.y., s.30. Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *İrşadu’r-Refik ila Keyfiyyeti Sülûki’t-Tarik*, s. 56 ; Gürer, a.g.e., s. 391; Kara, a.g.e., s. 84 ; *Ekler Bölümü, Ek 13. Usûl Ve Furû’ Esmâlarını İçeren Günlük Vird*, s. 323.

⁵⁰⁴ Bkz. Semih Ceyhan, “Halvetiyye” *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul, İsam Yay.,2015, s. 703; Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri ve Tarikatı*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000, s. 158; Ahmet Özkan, *Eşrefîyye Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefîyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013 s. 569; Eşrefîyye, *Tarikatnâme*, vr. 78b

⁵⁰⁵ Bkz. Abdulkâdir Cîlânî *el-Fethu’r Rabbânî ve l Feyzu’r Rahmânî*, Tahkik Enes Muhre, Lübnan, Daru’l-Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 16-17; Cîlânî Abdulkâdir, *Et-Tarîk İlallâhî (Risâletu fî l-Esmâi l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhî)*, Thk, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dîmeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994., s. 33-35.

Peygamberimiz bir hadisinde “*Zikrin en faziletlisi lâ ilâhe illallâh’tır*”⁵⁰⁶ buyurarak bu esmânın en faziletli esmâ olduğunu bildirmiştir. Yine Abdulkadir Geylânî hazretleri ‘*Lâ ilâhe illallâh*’ esmâsını ‘*nefs-i emmârenin kılıcı*’ olarak isimlendirerek bu esmânın nefsin ıslâhı için en etkin esmâ olduğunu belirtmişlerdir.

Nefsânî yönü fazla olan Kâdirî tarikatı; bu esmânın hadiste belirtilen faziletini ve nefs-i emmâre üzerindeki etkisini esas alarak bu esmâyâ ağırlık vermişlerdir. Hatta nefsânî metotla beraber rûhânî metodu uygulayan bazı Kâdirî mürşidler latîfelerin ıslâhı için “*Allâh*” esmâsı yerine “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını tercih etmişlerdir. Yine kâdiriler toplu zikirlerinde, “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını çok fazla zikrettiklerinden dolayı toplu zikirlerini ‘*Tevhid*’ olarakta isimlendirmişlerdir.⁵⁰⁷

Kalblerin kâşifi “*Lâ ilâhe illallâh*”, esmâsı; rûhların kâşifi “*Allâh*” esmâsı, sırların kâşifi “*Hû*” esmâsıdır. Çünkü “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsı kalplere, “*Allâh*” esmâsı rûhlara, *Hû*’ esmâsı sırlara kuvvet verir. Bu nedenle kul kalbinin kapısını “*La ilâhe illallâh*” rûhunun kapısını ‘*Allâh*’ sırrının kapısını ‘*Hû*’ anahtarıyla açmalıdır. Sırrın hayat bulması ve hayatının devam etmesi için ‘*Hû*’ esmâsını zikretmeye devam etmelidir. Çünkü bu esmâ sırrın gücünü artırır.⁵⁰⁸

Abdulkadir Geylânî’ye göre; mürîd “*La ilâhe illallâh*” dediği zaman bir iddiada bulunmuş olur. Her iddiada şahit istenir. “*Lâ ilâhe illallâh*” davasının şahidi; emirleri tutmak ve yasaklardan uzaklaşmak, bu yolda gelen her türlü belâ ve zorluklara sabretmektir.⁵⁰⁹ Bütün bunlar aynı zamanda mürîd için yolun delili demektir. Bunlar yapıldığında ihlâs ile yapmak gerekir. Sözler amelsiz, ameller de ihlâssız kabul edilmez. Peygamber efendimizin (s.a.v.) yolu ihlâstan ibarettir.⁵¹⁰ Mürîdin, Allah’ın emir ve yasaklarına uyması, amel işlemesi, bütün yaptıklarında ihlâslı olması, bela ve musibetlere karşı sabırlı olması gerekir. Böyle yapması onların mürîdliğinde samimi olduğunun delilidir.

Mürîdlere göre Kelime-i tevhid’in, üç anlamı vardır.

⁵⁰⁶ Tirmizî, Deavat, 84, 112; bn Mace, Edeb, 55; Dua, 5; Nesaî, Ameli'l-Yevmi ve'l-Leyle, s. 480-81; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 127; Münzirî, et-Terîb, II, 415.

⁵⁰⁷ Serkan Çamdelen, Son Devrin Ariflerinden Eş-Şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba, Ankara, Öncü Basım, 2013. s. 200-201 ; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), Hacı Mustafa Hayri Baba, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125.

⁵⁰⁸ İmâm Gazâlî, *Tevhid ve Ledün Risâleleri*, Terc., Serkan Özburun - Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul Furkan Basın Yayın, , 1995, s. 56.

⁵⁰⁹ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 22.

⁵¹⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 22.

1- Mübtedî (yolun başındaki) sâliklerin kelime-i tevhide verdikleri anlam; “*Lâ ma'bûde illallâh*” tır. (Allah’tan (c.c.) başka ilah yoktur.)⁵¹¹

2-Mutavassıt (yolun ortasındaki) sâliklerin kelime-i tevhide verdikleri mana “*Lâ maksûde illallâh*” tır. (Allah’tan (c.c.) başka amaç yoktur.) Yani Allah’ın rızasından başka maksadımız yoktur düşüncesine sahiptirler.⁵¹²

3-Müntehî (yolun sonundaki) sâliklerin kelime-i tevhide verdikleri mana; “*Lâ mevcûde illallâh*” (Allah’tan (c.c.) başka mevcud/ varlık yoktur.)⁵¹³

Kâdirî tarikatında seyr ü sulûk ta en çok kullanılan esmâ “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsıdır. Mürîdlerin günlük virdlerinde, haftalık yapılan toplu zikirlerde ve mihrâbî zikirlerde bu esmâ zikredilir. Günlük virdlerde bu esmâ nefis-i emmârenin ıslâh edilmesi için her gün 33/100/300/500 adet çekilir. Haftalık yapılan toplu zikirlerde 5-15 dakika, mihrâbî zikirlerde ise 5-10 dakika bu esmâ topluca ve yüksek sesle zikredilir.⁵¹⁴

Lâ ilâhe illallâh esmâsının teveccühü: İlâhî izhîr alâ zâhirî sultân Lâ ilâhe illallâh, Lâ ilâhe illallâhu. Ve hakkik bâtinî bi hakâiki Lâ ilâhe illallâhu, Lâ ilâhe illallâhu. Ve’steğrik fike zâhirî bi ihâtati Lâ ilâhe illallâhu. Vehfaznî Allâhumme bike fî merâtib-i vücûdike bi şuhûdike hattâ Lâ eşhedu gayra efâlike ve sıfâtike bi vechike’l-Hakki Lâ ilâhe illallâhu, Lâ ilâhe illallâhu.⁵¹⁵

Anlamı: Allah’ım; Lâ ilâhe illallâh’ın hükmünü benim üzerimde zuhur ettir. “La ilâhe illallâh”ın hakîkatiyle benim iç âlemimi tahkik eyle. Kendi hakkında benim zâhirî mi “La ilâhe illallâh” ile kuşatıp gark eyle Allah’ım; Kendinle, Senin varlık mertebelerinde yine senin şuhûdunla beni koru ki senin fiillerinden ve sıfatlarından başkasına şahid olmayayım! “Lâ ilâhe illallâh”, “lâ ilâhe illallâh” olan vech-i Hakk’ın hürmetine!⁵¹⁶ Mürîd, bu esmâyı zikrederken teveccühünü düşünmelidir.

Lâ ilâhe illallâh ’ın fûrû’u şunlardır: Lâ ma'bûde illallâh. Lâ mahbûbe illallâh. Lâ maksûde illallâh. Lâ matlûbe illallâh. Lâ murâde illallâh.⁵¹⁷

⁵¹¹ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, Miftahü’l- Kulûb, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 22.

⁵¹² Şemsüddin, a.g.e., s. 22.

⁵¹³ Şemsüddin, a.g.e., s. 22.

⁵¹⁴ Abdülkâdir Cîlânî, *Et-Tarîk İlallâhî (Risâletü fi’l-Esmâ’i’l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhî)* Thk., Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dîmeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994. s. 40. ; Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.) a.g.e., s. 125.

⁵¹⁵ Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır Şirketi ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, , b.t.y., s. 14.

⁵¹⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 14.

⁵¹⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 14.

Kelime-i tevhidin zikrediliş usûlü şöyledir: Mürîd, “*Lâ*” (*yok*), kelimesi söylenirken göbeğinin üstünden alıp yukarıya doğru çekerken; kendisinin ve yeryüzünden arşa kadar tüm varlıkların yok olduğunu düşünmelidir. Bundan sonra, “*îlâhe*” (*İlah*), kelimesini getirip sağ kürek kemiği üstüne bırakır. Mürîd bunu yaparken Hak’tan başka hiç bir şeyin olmadığını düşünmelidir. Sonra, “*illallâh*” (*sadece Allah (c.c.) vardır.*) kelimesini, kalbinin üzerine yapıştırmalı ve içinden şöyle demelidir. Hak’tan başka hiçbir şey yok sadece Allah (c.c.) vardır. Böylece zikrederse kelime-i tevhid bütün letâif yerlerini kuşatır.

Daha sonra “*Muhammedün Resulüllah*” (*Muhammed (s.a.v) Allah’ın (c.c.) peygamberidir.*) ifadesini, aklına getirmeli ve bunu, Yüce Allah’a vâsıl olmak için bir vesile bilmelidir.⁵¹⁸ Sâlik kelime-i tevhidi söyledikten sonra kalbiyle “*Muhammedun Rasulullah*” diyerek, Peygamberimiz’in yoluna uyacağını kasdeder.⁵¹⁹

“*Lâ ilâhe*” kelimesi “*illallâh*” kelimesine bağlıdır. Biri diğerinden ayrılamaz. “*Lâ ilâhe*” kelimesi zehir , “*illallâh*” kelimesi ise onun panzehiridir. Panzehiri bulunmayan zehri içen kişi helak olduğu gibi, “*Lâ ilâhe*” deyip “*illallâh*” demeyen kişi de helak olur.⁵²⁰ Kul “*Lâ ilâhe*” yi “*illallâh*” ile tamamlamadığında, kelime-i tevhid kalesinin dışında kalır. Tevhid kalesinin yarısı “*Lâ ilâhe*” diğer yarısı “*illallâh*”*tur*. Bu ikisi bir arada olmadan kale tam olmaz. Nitekim Allah (c.c.), “*Lâ ilâhe illallâh benim kalemdir*” buyurmuştur. Bu nedenle kul, “*lâ ilâhe*” yi “*illallâh*” ile tamamladığında, tevhid kalesi tamamlanmış olur.⁵²¹

“*Lâ ilâhe illallâh*” kelimesi, kula ilâhî sırların perdesini açar. Hakk’ın tecellilerine engel olan kirlilerden kalbi temizler. Kalbi arındırarak, onu Hakk’ın tecellisine mazhar ve nazarına layık bir mekân haline getirir.⁵²² Kul, Allah’ın (c.c.) dışındaki şeylere (mâsivâ) nazar edip kirlendiği, ilmine ve derecesine güvendiği ve Allah (c.c.) dışındaki varlıkları gördüğü müddetçe “*lâ ilâhe*” nefyi kendisinedir. Kul, yaratılanları Allah’ın (c.c.) birliğine (tevhide) delil olarak görüp, onlarda hakkı görürse o zaman “*lâ*” dan kurtulurak “*illa*” ya ulaşır.⁵²³

⁵¹⁸ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 23.

⁵¹⁹ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğuş Mecdü't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 64.

⁵²⁰ İmâm Gazâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)* Terc., Serkan Özburun-Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 11.

⁵²¹ Gazzalî, *a.g.e.*, s. 11.

⁵²² Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 13.

⁵²³ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 13.

“*Lâ ilâhe illallâh*” tüm anlamı ve hakîkatiyle kula hâkim olduğunda kalbinin içinde tek hâkim o olur. Yabancılar, kalbe giremez. Artık kalpte nefsin hükmü geçmez. Nefsin kalpte kalıp kalmama hürriyeti elinden alınmış olur.⁵²⁴ Aynı şekilde, sâlikin kalbi tamamen kelime-i tevhid’in hâkimiyeti altına girdiğinde, kulun sıfatları değişir; kibir alçak gönüllülüğe, çok malla övünme azla kanaat etmeye, varlık yokluğa, ebedi olma hevesi fâni (yok) olmaya, tüm kötü sıfatlar iyi sıfatlara dönüşür. Zâhirî üstünlük hakiki üstünlüğe dönüşür, kötü sıfatlar tamamen yok olur. Küfür, atalet, teşbih ve temsil kalpten temizlenir. Onların yerine iman, tevhid, Allah’ı (c.c.) tenzih ve tefrîd yerleşir.⁵²⁵

2-Allâh (Lafza-i Celâl) : “*Allâh*” esmâsı, ilâhi isim ve sıfatların hepsini kendisinde toplayan özel bir isimdir. Bu nedenle bu isme İsm-i Câmî’ de denilmiştir. Allah’ın diğer isimlerinin her biri Allâh isminin farklı özelliklerini ve yansımalarını ifade etmektedir. Allâh ismini tam olarak anlamak ancak Kur'an'ın tamamını anlamakla mümkündür. Allâh esmâsına “*Lafza-i celâl*” de denir. “*Allâh*” ismi Kur'an'da 2697 yerde geçmektedir. Bu isim, asla Allâh’tan başkalarına isim olarak verilemez.⁵²⁶ Allâh (c.c.) ismi Cenâb-ı Hakk’ın özel ismi olduğundan bu isim hariç, Allah’ın (c.c.) diğer isimleriyle ahlâklanılabilir. Örneğin bir insan sabırlı, halim, âlim olabilir fakat Allâh ismiyle sıfatlanamaz.⁵²⁷

İmam Gazzâlîye göre; “*Allâh*” isminin harflerinden her birinin özel bir anlamı ve işareti vardır. “**Elif**”, Allâh’ın varlığının mahlûklardan hiçbirine bağlı olmadığına, varlığının kendi zâtıyla kaim olduğuna, işaretir. “**Lâm**”, Allâh’ın bütün mülkün gerçek sahibi olduğuna işaretir. “**Hâ**” varlıkların hepsine hidayet edip doğru yolu gösterenin Allâh (c.c.) olduğuna işaret eder.⁵²⁸

Allâh esmâsı, Kâdiriyye’de mürîdin hem bireysel zikrinde, hem de toplu zikirlerde kullanılmaktadır. Günlük virdlerde Allâh esmâsı Nefs-i levvâmenin nin ıslâhı için günlük 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir. Toplu zikirlerde ise bu esmâ müstakil olarak “*Allâh*” şeklinde; ayrıca “*Hû*” ve “*Hay*” esmâlarıyla beraber “*Hû Allâh*”, “*Hû Hû Allâh*”, “*Hay Allâh*”, “*Hay Hay Allâh*” şeklinde Her biri 5-15 dakika zikredilir. Ayrıca Allâh esmâsı Latîfelerin ıslâhı için Her bir latîfe için günlük 100/300/500 adet

⁵²⁴ Haşr 59/24.

⁵²⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 17.

⁵²⁶ Ramazan Sönmez, *el-Esmâü'l-Hüsnâ (Esmâ-i Hüsnâ)*, Konya, Konevi Yay. s.22

⁵²⁷ İmâm Kuşeyri, *Esmâü'l- Hüsnâya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016, s. 19.

⁵²⁸ İmâm Gazâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)*, Terc. Serkan Özburun, Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 13.

çekilmektedir. Bazı mürşidler ise latîfelerin ıslâhı için “*Allâh*” esmâsı yerine “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını kullanmaktadırlar.

Allâh Esmâsının Fûrû’u: “*Yâ Nûr, Yâ Bâsıt, Yâ Allâh. Yâ Nûr. Yâ Hâdi, Yâ Allâh, Yâ Nûr, Yâ Allâh. Yâ Hâdi, Yâ Allâh, Yâ Allâh. Yâ Nur, Yâ Allâh. Yâ Hadi, Yâ Allâh*” esmâlarıdır.⁵²⁹

3-Hû: Sözlükte O demektir. İmam Gazalî’ye göre “*Hû*” esmâsı sırlara kuvvet verir.⁵³⁰ “*Hû*” esmâsı; Kâdiriyye’de mürîdin bireysel zikrinde, hem de toplu zikirlerde okunmaktadır. Günlük virdlerde “*Hû*” esmâsı nefs-i mülhimme’nin ıslâhı için günde 33/100/ 300/ 500 adet çekilir. Toplu zikirlerde ise bu esmâ “*Allâh*” esmâsıyla beraber ‘*Hû Allâh*’ ve ‘*Hû Hû Allâh*’ şeklinde 5-15 dakika zikredilir.⁵³¹

Hû Esmâsının Furu’u : “*Yâ Hû, Ente Hû. Yâ Hû, Yâ men Lâ ilâhe illâ hüve. Ehadün Hû. Hû ve Ahad’ün, mevcûdun.*”⁵³²

4- Hak: İlâhlığı, rab olduğu ve varlığı hak olan gerçek olan, eşyayı var eden, hakkı ızhar eden, mülk sahibi, yok olmayan, varlığında şüphe bulunmayan, geçek olan âdil olan anlamlarına gelir.

Hak ismi, kıdem ve bekâ kavramlarını da içerecek şekilde vücûd anlamına geldiğinden dolayı zâtî isimlerden olduğu kabul edilmiştir. Buna göre “*Hak*” ismi; fiilen var olan, varlığı ve ulûhiyeti gerçek olan, ezeli ve ebedî olan anlamlarına gelmektedir. Hak esmâsının; *Allâh, Evvel, Âhir, Bâki, Vâris* ve *Hay* isimleriyle mana yönünden yakın ilişkisi vardır.⁵³³

Hak esmâsı Kâdiriyye’de mürîdin günlük virdinde nefs-i mutmainnenin ıslâhı için okunur. Günlük virdlerde Hak esmâsı, günde 100/ 300/ 500 adet zikredilir.

Hak esmâsının furû’ u: “*Yâ Muğisu Huve’l-Hakku, Yâ Ferdu Huve ente’l-Hakku, Yâ Hakku ente’l-Hakku, Hakku’l-Hakki, Yâ Mucibu ente’l-Hakku.*”⁵³⁴

⁵²⁹ Abdülkâdir Geylânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bani el- Halebî, Mısır, b.t.y., s. 21.

⁵³⁰ İmâm Gazâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü’t-Tevhîd)* Terc., Serkan Özburun-Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 32.

⁵³¹ Bkz. Abdülkâdir Cilânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bani el-Halebî, b.t.y., s.21; Hayri Ögüt ve Ailesi (Hazırlayanlar), a.g.e., s. 125.

⁵³² Cilânî, a.g.e., s. 21.

⁵³³ Bekir Topaloğlu, “Ahad”, *DİA.*, İstanbul, TDV. Yayınları, 1997. c. 15, s. 152.

⁵³⁴ Abdülkâdir Geylânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve matbaatu

Anlamı: Ey yardım ve imdada yetişen Hakk (Allah) Ey tek olan, sen Hak'sın. Ey Hakk, sen Hak'sın, sen Hakk'ın Hakk'ısın. Ey kullarının dua ve çağrısına cevap veren, sen Hak'sın.

5- Hay: Yüce Allah'ın (c.c.) canlı, hayat sahibi manasına gelen isimdir. “el-Hay” sıfat isimlerinin birincisi ve kemâlatın kaynağıdır. Bütün ana isimler “Hay” ismine dönüktür. Kutub mahiyetindeki özelliğinden dolayı rükünlerin en güçlüsü, en genelidir. “Hay” esmâsı, bütün varlıkların hayatlarının sebebidir.⁵³⁵ Hayatı devam ettiren, canlılığı sağlayan her şey Allah'ın (c.c.) “Hay” ismine mazhardır. Evrenin hayat kaynağı Allah'ın (c.c.) “Hay” ve “Muhyi” isimleridir.⁵³⁶

Hay esmâsı Kâdiriyye'de hem mürîdin bireysel zikrinde, hem de toplu zikirlerde okunmaktadır. Günlük virdlerde “Hay” esmâsı nefis-i râdiyyenin ıslâhı için günlük 100/ 300/ 500 adet zikredilir. Toplu zikirlerde ise bu esmâ “Yâ Kayyûm” esmâsıyla beraber “Yâ Hay Yâ Kayyûm” şeklinde yine “Allâh” esmâsıyla birlikte “Hay Allâh” ve “Hay Hay Allâh” şeklinde her biri 5-15 dakika çekilir.

Hay isimim Furû' u: Yâ Hayyu Lâ hayye gayruhû, Yâ Hayyu Ente'l-Hayyu, Yâ Aliyyu, Yâ Cemîlu Ente'l-Hayyu, Yâ Azîme'l-eltafi Yâ Hayyu efninî annî ve ebkinî bike.⁵³⁷

Anlamı: Ey hayat sahibi olan, sen hep hayat sahibisin. Ey Yüceler cücesi; ey güzelliğin kemâlinde olan, sen hep hayat sahibisin. Ey lutfu büyük olan, Ey hep diri olan, Beni kendi varlığında yok et senin varlığında ebedi eyle.

6- Kayyûm: Kayyûm her şeyiyle kıyam eden, yani ayakta duran demektir. “Kayyûm” esmâsı hiçbir zaman zeval bulmayan, devamlı kıyamda olan, bütün varlıkları rızıklarıyla koruyan ve hazır tutan anlamlarına gelmektedir.⁵³⁸

Mustafa el-Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 23.

⁵³⁵ Abdülkâdir Miftah, *Fususul Hikem Anahtarları Kur'an-Varlık*, Terc., Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan Yayınları, s. 100.

⁵³⁶ Mehmet Dikmen, *Esmâü'l-Hüsna (Allah'ın Güzel İsimleri)*, İstanbul, Cihan Yayınları, 2006, s. 95-96.

⁵³⁷ Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Şirketu ve matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, Mısır, b.t.y., s. 24.

⁵³⁸ Afifüddîn Süleymân et-Tilimsânî, *Esmâü'l-Hüsna*, Terc. Selahattin Alpay, İstanbul, İnsan Yay., 2002, s. 79.

“*Kayyum*” esmâsı, Kâdiriyye’de mürîdin günlük virdinde zikredilmektedir. Günlük virdlerde “*Kayyûm*” esmâsı nefis-i mardiyenin ıslâhı için günlük 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

Furû’ u: *Yâ Kâfi, Yâ Ganiyyu, Yâ Kayyûm Yâ ze’l-fadli; kad melee külle şeyin fazluhû. Yâ Ganiyyu Yâ Muğni Yâ Kayyûm; Yâ kâdiru, Yâ Kayyûmu Ente’l-Ezeli bi’l-Ezeli, Yâ Kayyûmu, Yâ Ezeliyyu, Yâ Allâh.* ⁵³⁹

Anlamı: Her şeye yeterli olan! Ey zenginliğine bir sınır olmayan! Ey kendiliğinden var olan, kendi nefsiyle kaim olan! Ey fazl ve kerem sahibi! O’nun fazl ve keremi her şeyi doldurmuştur. Ey hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan! Ey dilediğini zengin kılan! Ey kendiliğinden var olan ve kendi nefsiyle kaim bulunan, Ey her şeye kudreti yeten, Ey kendiliğinden var olan, senin için öncelik yoktur. Sen hep varsın ve hep var olacaksın. Ey kendiliğinden var olan, Ey ezeli olan, Ey Allâh.

7-Kahhâr: Kahr kelimesi, her şeyi hor ve hakir görerek ona galip gelmek, istediğini zorla yaptırmak, birisini rezil ve perişan etmek demektir. Kahhâr sözlükte çokça kahreden anlamlarına gelir.

“*Kahhâr*”; Allah’ın (c.c.) her şeye gücü yetmesi ve dilediğini yapması demektir. Allâh (c.c.) bütün kâinatı emrine boyun eğdiren, en mağrur cebbârların, firavun gibi despotların burunlarını yere sürten, güçlü zorbaları zilletle cezalandıran, eşi ve benzeri olmayan mutlak kudret sahibidir. ⁵⁴⁰

Her şeye her arzuladığını yapabilecek şekilde hâkim olan; kâinatta yaratılmış her varlığa, her olaya her oluşuma mutlak egemen olan anlamına gelir. Allâh (c.c.) Kahhâr’dır. Allah bütün yönleriyle üstün ve daima galip olandır. Allâh (c.c.) kuvvet ve kudretiyle her şeyi içten ve dıştan kuşatmıştır. Allah’a karşı her şeyin boynu büküktür. Allah’ın (c.c.) kahretmesine yer ve gökler dayanamaz. Allah (c.c.) kahretme sıfatı ile nice azıtlı, sapıtmış olan ümmetleri perişan etmiştir. ⁵⁴¹

“*Kahhâr*”, esmâsı Kâdiriyye’de mürîdin günlük virdinde zikredilmektedir. Günlük virdlerde nefis-i safiyyenin ıslâhı için günlük 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

Furû’ u: “*Kayyûm, Kahhâr. Cebbâr, Kahhâr. Azim, Kahhâr. Kâdir, Kahhâr*”dır. Ayrıca “*el-Hükmu lillahi’l-Vâhidi’l-Kahhâr*” da bu ismin furû’ udur.

⁵³⁹ Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Şirketu ve matbaatu Mustafa el-Bani ,Mısır, b.t.y., s. 24.

⁵⁴⁰ Niyazi Beki, *Abdülkâdir Geylânî ve Esmâü’l-Hüsna Kasidesi*, İstanbul, Sultan Yayınevi, 2001 s. 60.

⁵⁴¹ Mehmet Dikmen, *Esmâü’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri)*, İstanbul, Cihan Yayınları, 2006, s. 32.

3.3.2. Furû' Esmâlar:

Usûl esmâlarından sonra müridlere zikrettirilen yardımcı mahiyetindeki esmâlara furû' esmâları denir. Kâdirî tarikatında, seyr ü sülûkta talim ettirilen furû' esmâlar;” *Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Alîyy, Azîm, Muhît*” esmâlarıdır.⁵⁴² Çoğunlukla yukarıda açıkladığımız esmâlar furû' esmâ olarak talim ettirilir. Bu nedenle esmâların anlamları açıklanırken bu esmâlar esas alınacaktır.

Bazı mürşidler ise “*Hak, Kakhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin Bâsit*” esmâlarını furû' esmâ olarak talim ettirirler.⁵⁴³ Tarikatın Eşrefiyye kolunda *Settâr, Müheymin, Bâsit Vedûd, Hâdî* esmâlarını furû' esmâ olarak talim ettirirler.⁵⁴⁴ Rûmiyye kolunda ise furû' esmâları *Vehhâb, Fettâh, Vedûd, Vâhid, Ehad, Samed*'dir.⁵⁴⁵

Furu' esmâların anlamları kısaca açıklanacaktır.

1-Vehhâb: “*Vehhâb*” esmâsı, Vâhib ism-i failinin mübalağa kipidir. *Vehhâb*, bir karşılık olmaksızın çokça veren anlamına gelir.⁵⁴⁶ “*Vehhâb*”; Allah'ın (c.c.) bütün mahlûkatına her türlü nimeti her zaman ve her yerde herhangi bir garaz ve ivaz olmadan, karşılıksız olarak vermesi demektir. İlk dönem sûfileri bu esmâyı, her hangi bir istihkak esası olmaksızın, devamlı surette ihsân ve lütuflarda bulunan olarak tanımlamışlardır.⁵⁴⁷

Kuşeyri “*Vehhâb*” ismini kullar istemeden, nimetleri ve cömertliği onlar üzerine seren olarak tanımlamıştır.⁵⁴⁸ Allah, (c.c.) ihsânda bulunduğu şeylere karşılık, teşekkür veya karşılık beklemez. Allah, (c.c.) iyiye ve kötüye herhangi bir beklentisi olmaksızın,

⁵⁴² Cîlânî Abdulkâdir, *Et-Tarîk İlallâhi (Risâletü fi'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)* Thk, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1994. s. 41. ; Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrar*, Takik: Halid Muhammed Adnan, Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Daru's- Senabil, Dimeşk, 1414/1993, s. 114-115.

⁵⁴³ Bkz. Cîlânî Abdulkâdir, *Et-Tarîk İlallâhi (Risâletü fi'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)* Thk, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1994. s. 36-37. ; Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 26

⁵⁴⁴ Bkz. Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, Ankara, TDV. Yayınları, 1995, s. 84; Ahmet Özkan, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013 s. 569; Eşrefoğlu Rûmî, *Tarikatnâme*, vr. 78b

⁵⁴⁵ Bkz. Adalet Çakır, “Kadiriyye” *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Editör, Semih Ceylan, İstanbul, İsam Yay.,2015, s. 195; Mehmed Rifat Efendi, *Risâle-i Sülûk-i Kâdiriyye-i Eşrefiyye*, vr.26a -29a; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 28b-29a

⁵⁴⁶ Sadreddin Konevî, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna (Esmâ-i Hüsna Şerhi)*, Terc. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık, s. 46.

⁵⁴⁷ Niyazi Beki, *Abdulkâdir Geylânî ve Esmâu'l-Hüsna Kasidesi*, Sultan Yayınevi, İstanbul-2001 s.60

⁵⁴⁸ İmâm Kuşeyri, *Esmâu'l- Hüsna Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016, s. 6.

karşılıksız verendir. Allah'ın (c.c.) ihsânı, kendisine isyan edilmesinden dolayı eksilmez; günah işlenmesinden dolayı ikrâmı kesilmez.⁵⁴⁹

“*Vehhâb*”; isminin anlamını bilen kişi, ihtiyaçlarını sadece Rabb'inden istemeli, bütün işlerini sadece Rabb'ine havale edip, sadece O'na güvenmelidir.⁵⁵⁰ Bu ismin eserleriyle tahakkuk eden kişi, Hak'tan başkasına bel bağlamaz. Bu ismin hükümleriyle bezenen kişi, sıkıntıya uğrayınca sadece Allah'a (c.c.) dua eder; tevekkül edince sadece Allah'a tevekkül eder; muhtaç olduğunda, ihtiyaçlarını sadece Allah'tan ister.⁵⁵¹

“*Vehhâb*” esmâsı; Kâdiriyye'de kullanılan furû' esmâlardandır. Kakhâr esmâsından sonra bu esmâyâ geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

Bu esmânın Furû'u: “*Yâ Bâsîtu Yâ Vehhâbu, Yâ Rafîu Yâ Vehhâbu, Yâ Rahîmu Yâ Vehhâbu, Yâ Allâh. Yâ Raûf Yâ Vehhâbu, Yâ Câmiu Yâ Vehhâbu Yâ Allâh.*”⁵⁵²

(Anlamı: Ey rahmetini ve ihsânını varlık âlemine yayan. Ey karşılıksız çokça veren. Ey çok yüce olan ve dilediğini yaratabilen, ey karşılıksız çokça veren, ey merhamet edip bağışlayan, ey karşılıksız çokça veren, Yâ Allah! Ey çok esirgeyen ve bağışlayan, ey karşılıksız çokça veren Yâ Allah! Ey her şeyi kudreti altında toplayıcı olan Yâ Allah).

2-Fettâh: “*Fettâh*” ismi; kelime olarak; çokça açan, iki taraf arasında çokça hüküm veren manalarına gelir. Fettâh; fatih kelimesinin mübalağasıdır. Mübalağa abartma ve devamlılık ifade eder. Yani Allah (c.c.) kıyamete dek çokça açmaya ve hüküm vermeye devam edecektir.⁵⁵³ Allah (c.c.) kulların rızık, ihtiyaç ve benzeri konularda müşküllerini açıp çözdüğünden dolayı bu isimle isimlenmiştir.⁵⁵⁴ Kim “*Fettâh*”, isminin anlamını bilirse Allah'ın (c.c.) lütfunun mevcudiyetini güzel görür. Hiçbir şeyde acele etmez, sıkıntıları giderenin Allah (c.c.) olduğunu bilir. Allah'ın hükmüne razı olur, O'nun hükmettiği şeyin öne alınamayacağını ve ertelenemeyeceğini bilir

⁵⁴⁹ Konevî, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁵⁰ Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁵¹ Konevî, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁵² Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 25.

⁵⁵³ Ramazan Sönmez, *el-Esmâü'l-Hüsnâ (Esmâ-i Hüsnâ)*, Konya, Konevi Yay., 2022, s. 152.

⁵⁵⁴ İmâm Kuşeyri, *Esmâü'l- Hüsnâya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 62.

Fettâh Esmâ'sının Furu'u: “*Yâ Fettâhû ifteh li ayne kalbî. Yâ Mucîbu Yâ Fettâhu ifteh li kufle 'l-Esrâri bi hakâiki 'l-Envâri. Yâ Fettâh ente miftâhu 'l-Halâiki.*”⁵⁵⁵
Anlamı: Ey bütün kapıları açan; benim için kalbimin gözünü aç. Ey dua edenlere cevap veren; Ey bütün kapıları ve müşkülleri açan; nurların hakîkatiyle sırların kilidini benim için aç. Ey bütün kapıları açan; Sen yaratıkların anahtarıdır.

“*Fettâh*” esmâsı; Kâdiriyye’de talim ettirilen furû’ esmâlardandır. “*Vehhâb*”, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdler de, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

3- Vâhid: Vâhid; sözlükte bir, yegâne anlamına gelir. Istilahta ise; Yüce Allâh’ın (c.c.) zâtında, isimlerinde, sıfatlarında, yaptıklarında, verdiği hükümlerde katiyyen ortağı ve benzeri bulunmadığı anlamlarına gelir.⁵⁵⁶

İbni Füre’k’e göre; Vâhid’in Allâh (c.c.) katında üç anlamı vardır.

1-Zâtı için taksimi olmayan anlamındadır. Allâh cüzler parçalara ayrılmayandır.
2-Benzeri olmayan anlamına gelir. 3-İşlerinde ortağı olmayandır.⁵⁵⁷

“*Vâhid*” ile “*Ehad*” esmâları anlam bakımından birbirlerine benzemekle birlikte aralarındaki fark şudur. Akıl ve duygu yolu ile işaret edilen “*Vâhid*”, yani bir denilen şey tek başına bir varlık olup kendisinde ortaklık bulunmaz. “*Ehad*” de tek başına bir varlık olmakla birlikte her hangi bir özellik bakımından başka şeylerle birleşik olmayan ve kendi içinde parçası olmayandır. Yani, “*Vâhid*” demek Allâh’ın dışta, eşi benzeri ve dengi, olmayan tek demektir. “*Ehad*” ise: Allâh’ın kendisinin içinde terkibi ve parçası olmayan tek demektir.⁵⁵⁸

“*Vâhid*” esmâsı; Kâdirî tarikatında kullanılan furû’ esmâlardandır. Fettâh, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

4- Ehad: Sözlükte bir, yegâne, tek anlamlarına gelir. Ehad, aynı kökten türemiş olan Vâhid ismiyle yakın anlamlar taşımaktadır.⁵⁵⁹ “*Ehad*” esmâsı; Zâtında ortağı olmayan, tek olan, kendinden başka ilah olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan, her şeyde birliğini ve ehadiyetini gösteren anlamlarına gelir. Furû’ esmâlardan olan “*Ehad*”, günlük virdlerde 33/100/300 defa zikredilir.

⁵⁵⁵ Kuşeyri, a.g.e., s. 67.

⁵⁵⁶ Niyazi Beki, *Abdulkâdir Geylânî ve Esmâu 'l-Hüsnâ Kasidesi*, İstanbul, Sultan Yayınevi, 2001 s. 170.

⁵⁵⁷ İmâm Kuşeyri, *Esmâu 'l- Hüsnâya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 136.

⁵⁵⁸ İmâm Gazalî, *İki Madnun*, Terc., Sabit Ünal, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1988, s. 19.

⁵⁵⁹ Bekir Topaloğlu, *Ahad, DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul-1988. c.1, s. 483-484.

Ehad Esmâsı; Furû' u: *Yâ Ehadu nezzih nasuti bi ismike'l-Ehadi, İlâhi ferrid nefsi bi ismike'l-Ehadi; İlâhi ezhir li ismike bi ismike'l-Ehadi Yâ Ehad.*⁵⁶⁰ (Anlamı: Ey Bir olan Allah'ım! Ehad isminle benim insanlık tarafımı tertemiz kıl. Allah'ım, Ehad isminle benim nefsimi dünyadan ve onun aldatici şeylerinden ayırıp varlığın ile meşgul et. Allah'ım, Ehad isminle benim için kendi ismini izhar eyle, ey bir olan.)

5- Samed: Samed; sözlükte kastetmek, yönelmek itimat etmek anlamlarına gelir. Istılahta, başkasına hiç bir ihtiyacı olmayan ve herkesin kendisine muhtaç olduğu, çok, zengin demektir.⁵⁶¹ Kendisinden daha üstün bir kimse bulunmayan, mahlûkatın bütün ihtiyaç ve isteklerinde kendisinden istedikleri, kendisi olmadan hüküm verilmeyen, yiyip içmeyen, içinde boşluk bulunmayan, bâkî (ebedi) olan anlamlarına gelir.⁵⁶²

“Samed” ismi de Cenâb-ı Hakk'ın zâtında “Ehad”, yani birleşik ve parçalı olmayan bir zât olduğuna ve hem de “Vahid” yani zâtında ve sıfatlarında benzeri ve ortağı bulunmadığına kanıttır. Şayet mülkünde ortağı bulunsaydı, her şeyin kendine muhtaç olduğu, sonsuz zengin yani “Samed” olmazdı. Bilakis kendisi ortağına veya ortaklığa yahut ikiliğe muhtaç olurdu.⁵⁶³ Oysa Allâh (c.c) hiçbir şeye muhtaç değildir. O'nun mülkünde ortağı yoktur. Bütün mahlûkat ona muhtaçtır.

Samed İsmi'nin Furû' u: Ferd, Ebed, Emed'dir.

“Samed” esmâsı; Kâdiriyye'de kullanılan furû' esmâlardandır. Fettâh, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

6-Alî: Allah'ın (c.c.) büyük, yüce anlamına gelen ismidir. Allâh'ın büyüklüğü, ululuğu yön ve zât itibariyle değildir. Allâh'ın büyüklüğü celâl ve sıfatlar açısından. Kulların büyükleme, Allâh'ın büyüklüğündendir.⁵⁶⁴

“Alî” esmâsı; Kâdiriyye'de kullanılan furû' esmâlardandır. Samed, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

⁵⁶⁰ Abdülkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 26.

⁵⁶¹ İmam Gazzâlî, *İki Madnun*, Terc., Sabit Ünal, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1988, s. 19.

⁵⁶² Niyazi Beki, *Abdülkâdir Geylânî ve Esmâu'l-Hüsna Kasidesi*, Sultan Yayınevi, İstanbul-2001 s. 170.

⁵⁶³ Gazalî, a.g.e., s. 19

⁵⁶⁴ Kuşeyri, İmâm, *Esmâu'l- Hüsnâya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016, s. 95.

7-Azîm: Sözlükte üstün, güçlü, kuvvetli, galip, şerefli, değerli, melik, azamet anlamlarına gelir. Yüce Allâh'ın layık olduğu büyüklük, yücelik anlamına gelir. Allâh'ın evvelinin olmaması, bir olması, ilminin her şeyi kuşatması, her şeyi yaratmaya kadir olması, olacak açık ve gizli her şeyi bilmesi, her şeyi görmesi, işitmesi, mekân ve zamandan münezzeh olması, yardımdan müstağni olması, zâtının sonradan olacak şeylerden münezzeh olması O'nun azametindendir.⁵⁶⁵

“Azîm” esmâsı; Kâdiriyye’de kullanılan furû’ esmâlardandır. Alî, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

8- Muhît: Sözlükte kuşatan, ihata eden, çevreleyen anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın ilim ve kudretiyle her şeyi kuşatan, sıfatlarının tecellileriyle bütün varlığı kuşatan anlamındaki ismidir. el-Muhît olan Allah, görme, duyma, koruma ve benzeri açılardan tüm kâinatı kuşatmıştır.

“Muhît” esmâsı; Kâdiriyye’de talim ettirilen furû’ esmâlardandır. Azîm, esmâsından sonra bu esmâya geçilir. Günlük virdlerde, 33/100/ 300/ 500 adet zikredilir.

3.3.2. Koruyucu ve Muhafaza Edici Esmâlar:

Kâdirî tarikatında, maddi ve mânevî tehlikelerden korunmak için zikredilmesi tavsiye edilen esmâlar vardır. Bu esmâlara koruyucu ve muhafaza edici esmâlar denir.

Koruyucu esmâlar; “Yâ Fa'al, Yâ Manî', Yâ Nafi', Yâ Dafi', Yâ Selam” esmâlarıdır.

Muhafaza edici esmâlar ise; “Yâ Gaffâr, Yâ Settâr, Yâ Rakîb, Yâ Mucîb, Yâ Hafîz, Ya Vekîl” esmâlarıdır. Mürîdlerin, bu esmâları vakit namazlarını kıldıktan sonra 5/7/11/33 adet; günlük ise 33/100/300 adet çekmeleri tavsiye edilir.⁵⁶⁶ Bu esmâların anlamları kısaca açıklanacaktır.

Yâ Fa'al: Fa'al, dilediği her şeyi dilediği zaman ve mekânda ya da zamansız ve mekânsız olarak, eşsiz ve benzersiz yapan anlamına gelir. İsim aynı zamanda âtıl'ın

⁵⁶⁵ Kuşeyri, a.g.e., s. 90.

⁵⁶⁶ Hayri Öğüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 358. ; Hafız Mustafa Özgür, *Kadiri yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay., 2015, s. 37. Çamdelen, a.g.e., s. 227.

zıddıdır. Bu anlamıyla el-Fa'al daima ve her durumda aktif ve faaliyet halinde olan asla pasif olmayan ve pasif kalmayan demektir.

Yâ Mâni': Sözlükte engel olan, men eden demektir. Mâni' esmâsı, adaletin kendisini men ettiği ve ikrâmı ihsân olan kimse demektir. Allah (c.c.) hakkında bu sıfat, velî kullarından belayı men eden, dilediği kimseden ise nimetleri men eden anlamlarına gelir.

Yâ Nâfi': Sözlükte fayda veren, yarar veren demektir. Nâfi', gayeye uygun şey ile fayda verendir. Allâh (c.c.), dilediği kişiye dilediği şeyleri ihsânında bulunarak fayda verendir. Hayırlı ve faydalı işleri yaratan anlamına gelir.⁵⁶⁷

Yâ Dâfi': Kelime olarak def eden, uzaklaştıran, engelleyen, koruyan anlamlarına gelir.⁵⁶⁸ Yüce Allah'ın esmâsı olarak; yarattıklarından belaları, sıkıntıları, tehlikeleri, düşmanları uzaklaştıran, onları koruyan, savunan anlamına gelir.⁵⁶⁹

Yâ Selâm: Selamette olan, selâmette kılan anlamlarına gelir. Yüce Allâh'ın kemâlatının tümünü sabit kılması ve noksan sıfatların hepsini kendisinden uzaklaştırmayı içermektedir. Diğer bir anlamı da her çeşit başa gelen olaylardan selamete çıkarandır. Yine mü'minleri azabından selâmete çıkaran, koruyan anlamına da gelir.⁵⁷⁰ Ayrıca kullarını koruyan onlara selâm güvenlik, esenlik veren anlamlarına da gelir.

Yâ Gaffâr: Gaffâr kelimesi sözlükte; çok affeden, çok bağışlayan, anlamlarına gelir.⁵⁷¹ Allah'ın ismi olan “Gaffâr” tövbe eden, af dileyen kullarının günahlarını çok affeden, çok bağışlayan, günahlarını silen, tekrar tekrar affeden anlamına gelir. İnsanların günahları ne kadar çok ne kadar büyük olursa olsun tövbe ettikleri takdirde kullarını affeden demektir.⁵⁷²

⁵⁶⁷ Mehmet Dikmen, *Esmâü'l-Hüsna (Allah'ın Güzel İsimleri)*, İstanbul, Cihan Yayınları, 2006, s. 141.

⁵⁶⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, a.g.e., s. 230.

⁵⁶⁹ Çamdelen, a.g.e., s.227.

⁵⁷⁰ İmâm Kuşeyri, *Esmâü'l- Hüsnâya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016, s. 39.

⁵⁷¹ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 452.

⁵⁷² İsmail Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2020, s. 335. Bkz., Sâd, 38/66.

Yâ Settâr: Settar kelimesi sözlükte, bir şeyi gizleyen, örten, setreden anlamlarına gelir.⁵⁷³ Allah'ın ismi olarak “*Settâr*”, kullarının günahlarını, ayıp ve kusurlarını örten, gizleyen açığa vurmeyen anlamına gelir.⁵⁷⁴

Yâ Rakîb: Rakîb kelimesi sözlükte gözcü, murâkib, bekçi, koruyucu anlamlarına gelir.⁵⁷⁵ Allah'ın ismi olarak “*Rakîb*” insanların bütün hallerini, yaptıklarını, davranışlarını, sözlerini görüp gözetleyen, haber alan bilen, koruyan, murâkabe eden, yarattıklarından hiç gafil olmayan, hiçbir şey kendisine gizli kalmayan anlamlarına gelir.⁵⁷⁶

Yâ Mucîb: Mucîb kelimesi sözlükte soruya cevap veren, duayı kabul eden, isteği ve ihtiyacı karşılayan, icabet eden anlamlarına gelir. Allah'ın ismi olan “*Mucîb*”, kullarının dualarını, istek ve dileklerini kabul eden, ihtiyaçlarını karşılayan, sıkıntıda olanların sıkıntılarını gideren ve tövbe edenlerin tövbelerini kabul eden anlamlarına gelir.⁵⁷⁷

Yâ Hafîz: Hafîz kelimesi sözlükte ezberleyen, ezberi kuvvetli olan koruyan, muhafaza eden, anlamlarına gelir.⁵⁷⁸ Allah'ın ismi olarak “*Hafîz*” koruyan, kollayan, kendisinden hiçbir şey gizli olmayan, görüp gözetken, hayır veya şer kullarının bütün yaptıklarını saklayan, gökleri ve yeri yol olmaktan koruyan anlamlarına gelir.⁵⁷⁹

Yâ Vekîl: Vekîl kelimesi sözlükte, temsilci, koruyucu, denetleyici, bekçi, birinin işini üzerine alan demektir.⁵⁸⁰ Allah'ın ismi olarak “*Vekîl*” koruyucu, güvenilen, görüp gözetken, yarattıklarının rızıkına kefil olan, işler kendisine havale edilen, her şeyin yöneticisi ve maliki olan demektir.⁵⁸¹ Allah kullarının hallerinin vekilidir, işlerini görür.⁵⁸²

⁵⁷³ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, a.g.e., s. 302.

⁵⁷⁴ Karagöz, a.g.e., s. 342. ; Bkz. Nesai, Gusl, 7.I, 200. ; Buhari, Mezalim, 3. III, 98.

⁵⁷⁵ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, a.g.e., s. 273.

⁵⁷⁶ Karagöz, a.g.e., s. 237.

⁵⁷⁷ Karagöz, a.g.e., s. 300-301. Bkz., Hûd, 11/16.

⁵⁷⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, a.g.e., s. 160.

⁵⁷⁹ Bkz. Karagöz, a.g.e., s. 238. ; Hûd, 11/57. ; Sebe, 34/21. Şura, 42/ 21.

⁵⁸⁰ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, a.g.e., s. 680.

⁵⁸¹ Karagöz, a.g.e., s. 314. ;Bkz; Zümer, 39/62 ; Hud, 11/12 ; En'am, 6/102.

⁵⁸² Kuşeyri, a.g.e., s. 117.

3.4. Seyr ü Sülûk Esnasında Görülen Rüyâlar ve Yorumları

Mürîdin, yükselmiş olduğu mertebelere bakılarak onun seyr ü sülûkte ilerleyip ilerlemediği anlaşılır. Bunun yollarından biri de mürîdin gördüğü rüyaların öğrenilip, yorumlanmasıyla olur. Mürşidin, mürîdlerinin rüyalarını yorumlamayı bilmesi rüyaların hangi nefis mertebesinde görüldüğünü bilmesi gerekir.⁵⁸³ Mürîdin gördüğü rüya, doğrudan veya mektuplar yolu ile öğrenilir ve cevaplandırılır. Mürîdin rüyasını doğrudan olmasının şeyhine anlatması daha faydalıdır. Çünkü mürşid rüyayı dinlerken mürîdine rüyanın ayrıntılarını sorma imkânı bulur. Rüya kapalı kalan noktalar yapılan yorumun isabetli olup olmamasına etki edebilmektedir. Ancak şeyh, mürîdinin önceki yaşantısını ve şu anki halini bildiğinden dolayı mürîde fazla soru sormayabilir.⁵⁸⁴ Aynı zamanda mürîd rüyaların yorumlarını öğrenerek kendisinde nefsânî, hayvanî, şeytanî rûhî, aklî, kalbî ve bedenî sıfatlardan hangilerinin var olduğunu ve bunların miktarını anlama imkânı bulur.⁵⁸⁵

Abdulkadir Geylânîye göre; sûfilerin, oruç, namaz, az yemek, mücâhede etme ve dünyevî isteklerden yüz çevirmeleri neticesinde Allah'a (c.c.) giden kalp adımları uyanınca; onların kalpleri ve sırları uyanınca, bilmedikleri ve görmedikleri bazı şeyleri rüyalarında görürler.⁵⁸⁶

Mürîd; rüyâ veya zuhûrât ⁵⁸⁷ gördüğü zaman âyet veya hadislere uygun ise, anlamını düşünmeli, uyarı mı, tenbih mi anlamalı ve ona göre hareket etmelidir. Eğer, mürîd rüyayı anlayamıyorsa, o rüyada gördüğü, şeylerin tabirini şeyhine sormalı ve ondan rüyanın tabirini öğrenmelidir. Âyet ve hadislere uymayan rüya ve zuhûrât ile amel etmek caiz olmadığından, bu tür rüyalara itibar edilmemelidir.⁵⁸⁸ Mürîd rüyasını şeyhine yorumlattığı zaman kendi mânevî halini öğrenmiş olur. Bu da mürîde halini düzeltme imkânı sağlar.

Sâlikin, içinde bulunduğu nefis mertebesi farklılaştıkça, gördüğü rüyaların da sayıları ve özellikleri farklılaşmaktadır. Nefis mertebelerinde yükseldikçe görülen rüya

⁵⁸³ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 191.

⁵⁸⁴ Yüksel, *a.g.e.*, 191-192.

⁵⁸⁵ Yüksel, *a.g.e.*, 191-192.

⁵⁸⁶ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s.77.

⁵⁸⁷ Zuhûrât: Sâlikin kendi katkısı olmadan ortaya çıkan olaylara, zuhûrât denir. Zuhûrât, tevekkül ehli için, mutlaka uyulması gereken uyarılar olarak değerlendirilir. Rüyalara da, zuhûrât denmektedir. (Cebeciöğlu, a.g.e., s.)

⁵⁸⁸ el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendîyye Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 354.

sayısı azalır, nicelikleri ise artar. Yani sâlik, her üst mertebede daha güzel ve daha olumlu rüyalar görür.⁵⁸⁹ Her nefis mertebesinde görülen rüyalar farklıdır. Şimdi nefis mertebelerinde görülen rüyalar ve tabirleri aktarılacaktır. Nefisi mertebelerinin tanımları ve özellikleri daha önce açıklandığı için bu bölümde sadece rüyalar ve işaret ettikleri manalar aktarılacaktır.

1 - Nefs-i Emmârede Görülen Rüyalar ve Anlamları: Nefs-i emmâre mertebesindeki mürîdin gördüğü rüyalar uyanırken yapmış olduğu kötü fiillerin mânevî suretidir. Uyurken kalb aynası zâhirden alakayı kestiği için hafızasının levhasında nakış olunan zâhirî uğraşların mânevî sıfatlarını görmekle sâlikin nefs-i natıkasının, nefs-i emmârenin emri altında olduğunu ve sâlikte hangi sıfatların olduğunu göstermektedir.⁵⁹⁰ Nefs-i emmâre kötülüğü emreden ve kötü sıfatları olan mertebe olduğu için, bu mertebede görülen rüyalar da kişinin günahlarına ve kötü sıfatlarına işaret etmektedir.

Nefs-i emmâre mertebesindeki mürîdlerin gördükleri rüyaları üç kısma ayırabiliriz. Birinci tür rüyalar, görüler hayvanlar; ikinci tür rüyalar, işlenen günahlar ve günah mekânları; üçüncü tür rüyalar ise rüyada sıkıntılı durumlar yaşamaktır.

Birinci tür rüyalar şunlardır: Birinci tür rüyalar; eti yenmeyen hayvanlar ve eti yenen ve evcil olan hayvanların hiddetli ve azgın halleridir. Mürîd, rüyasında aşağıdaki hayvanlardan birisini görürse mürîdin nefs-i emmârede olduğu ve gördüğü hayvanın sıfatının onda bulunduğu anlaşılır.

Nefs-i emmâre mertebesindeki mürîdlerin göreceği hayvanlar ve tabirleri şunlardır: Domuz, harama işaret eder. Köpek, gazap anlamına gelir. Fil, kişinin kendini beğendiğini gösterir. Yılan; eza, cefa, fitne ve fesat anlamına gelir. Maymun, ikiyüzlülük (münafıklık) ve koğuculuk (laf taşıma) anlamına gelir. Fare, Allah'ın bildiği insanların bilmediği kötü fiiller anlamına gelir. Aynı zamanda fareyi görenin nefsinin heveslerine tabi olduğu ve onların peşinden gittiği anlamına da gelmektedir. Pire, bit ve benzeri haşereler, mekruh olan şeylerin işlendiğini gösterir. Eşek,; faydasız, yararsız iştir ve nefsin şehvî arzularına tabi olmaktır. Fil ve kaplan kibir; köpek öfke ve şer; akrep, dil ile eziyet; katır, emre itaat etmemek ve amellerde ihlâslı olmamak; pars ve

⁵⁸⁹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁹⁰ Hacı Muharrem Hilmi Efendi, *Kadiri Yolu Sâliklerinin Zikir Makâmı Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 134; Hasan Awni Yüksel, *Türk İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 193.

ayı hiddet, karınca hırs; tilki hile ve kandırma anlamlarına gelir. Azgın deve görmek, şehvet, hırs ve kin; azgın öküz; cimrilik ve emirlere itaat etmemek; yabani arı ve sarı arı, zararlı ve faydasız işlere başlamak anlamlarına gelir.⁵⁹¹ Pars, gafilce gayret göstermek; köpek dünya sevgisi; tavşan hile ve kandırma; ayı öfke ve kendini büyük görme, kurt helal haram araştırmadan ele geçen her şeyi yeme anlamlarına gelir.⁵⁹² Bu saydıklarımızın benzerleri de aynı ölçülerle mukayese edilir.

İkinci tür rüyalar şunlardır: Cehennemde yandığını görmek, çamurun içine düşmek, mezbele, bozahane, kahvehane, meyhane, kahve, tütün, nargile, esrar, afyon, enfiye ve benzeri şeyleri kullanmak. Eskimiş eşyalar, eğlence aletleri, oyun ve benzerleri, çiğ et, şiddetli sıcak, şiddetli soğuk, avret yerlerinin açılması, anne, babaya isyan etmek, haram ve yasak olan şeyleri görmek ve işlemek, nefsanî ve şehvî arzulara uymak ve dünyanın süslerini görmektir.⁵⁹³ Bütün bu sayılanları görmek mürîdin nefs-i emmârede olduğunu gösterir.

Üçüncü tür rüyalar ise şunlardır: Ölüm veya ölmüş birini görmek, nefsin cehaleti ve galip gelmesi şeklinde tabir olunur. Döşemesi olmayan ev, bulanık sel suları, alevi olmayan ateş, duman, cehennem azabı, meyvesi olmayan ağaç, sıcaklık, soğukluk, karanlıklar, siyah renk, çıplaklık, keyifsizlik, çiğ et, çamura düşmek, arzular, lezzetler, dünyaya ait nesneler görmek nefsin şehvî arzularına tabi olunarak, ahiret amellerinde ihlâslı olunmadığı anlamlarına gelir.⁵⁹⁴ Taşlı dağlar ve ormanlar, dikenler, ağır şeyler, uçurumlar, dar yollar, yüksek, korkunç ve karanlık yerler, v.b rüyalar.⁵⁹⁵

Bütün bu rüyalar mürîdin nefs-i emmâre dairesinde oluşunu gösterir. Özetle söyleyecek olursak fiil, söz ve davranış ve eşyadan yasak olanların rüyada görülmesi haram ve yasak olan bir fiili işleme anlamına gelir, Eğer rüyada yasak fiiller görülmesine rağmen yapılmıyorsa, haram fiile başlanılmadığı anlamına gelir.

⁵⁹¹ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Daru's- Senâbil, Dimeşk, 1414/1993, s. 138; Hafız Hulusi, *Mizanu'n-Nufus (Nedislerin Hazinesi)* Sadeleştiren Mustafa Varlı, İstanbul, Esma Yayınları, 1991, s. 20-21.

⁵⁹² Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Takîk: Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 138.

⁵⁹³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 192.

⁵⁹⁴ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 134; Hulusi, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁹⁵ Hilmi Efendi, *a.g.e.*, s. 134; Yüksel, *a.g.e.*, s. 192.

2- Nefs-i Levvâme'de Görülen Rüyalara ve Anlamları: Nefs-i levvâme mertebesinde görülen rüyalar şunlardır. Koyun, helal nesne anlamına gelir. Sığır, menfaat anlamına gelir. Deve, eziyet ve cefaları yüklenmek anlamına gelir. Balık, bela anlamına gelir. Tavuk, güvercin ve benzeri hayvanlar helal kazanç anlamına gelir. Bal arısı, güzel ahlâka işaret eder. Pişmiş yiyecekler kişinin karakter ve nefis yapısı anlamına gelir. Meyve görmek, nefsi ıslâh ederek onu ihlâsa alıştırmaya anlamına gelir. Evler ve dükkânlar görmek nefsin sükûnet bulduğu anlamına gelir.⁵⁹⁶

Bu mertebede rüyada görülen deve, yüklü olursa rûhun sıkıntıda olması, yüksüz olursa rûha meyil sıfatıdır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, helal menfaat demektir. Balık helal kazanç; tavuk, güvercin ve eti yenen kuşlar helal şeyleri kazanma arzusudur. At, azgın olursa nefs-i levvâmenin galebe sıfatı, azgın olmasa sadâkat ve dostluk sıfatıdır. Arslan; dinde kuvvetli olmak; balarısı, güzel ahlâk kazanmak; kurbağa, rûhun nefisten nefret etmesi sıfatıdır. Eti yenen evcil olmayan hayvanlar sâlih amel anlamına gelir.⁵⁹⁷ Pişmiş et ve yemekler nefsin rûha tabi olması anlamına gelir. Helal içecekler nefsin kolayca rûha tabi olması, elbise giymek ve sarmak güzel amel işlemeye delalet eder. Yanmamış fırın ve mumlar nefsin gaflet sıfatıdır. Meyvesi olan ağaçlar, çayırılar ve olgunlaşmamış meyveler sâlih ameller ve ihlâs anlamına gelir.⁵⁹⁸ Hububattan helal olanları yemek, nafilâ ibadet yapmaya gayret etmektir. Yağ, bal, süt rûhun kuvvetlenmesidir.⁵⁹⁹ Döşemeli evler, karyola, divan, ekmek, dükkân, pazar ve gemi görmek nefsin sükûnet bulduğunu gösterir. Harap ve imar edilmiş yerleri beraber görmek rûhun ve nefsin itaatte eşit olmasıdır.⁶⁰⁰ Kan vermek, nefsi ıslâh etmeğe, diş çektirmek ağır şeyleri ruha yüklemeğe, traş olmak rûhda nurun artmasına, anne ve babaya sarılmak onların rızasını kazanmaya, çocuklarına sarılma nefsin rûha tabi olması, namahremle kucaklaşmak nefsin rûha galip gelmesine işarettir. Ehl-i sünnete muhalif kişileri mescit, medrese, tekke ve dergâhlarda görmek mezhebin ve tarikatın dışına çıkıldığına, delalettir. Şayet bunları buralardan çıkardığını görürse nefsinin terbiye olduğuna ve akidesinin doğruluğuna işarettir.⁶⁰¹

Özet olarak şunu söyleyebiliriz. Rüyada helal olan bir şeyi yapmak veya yapmaya çabalamak, helal gıdalar görmek, eti yenen evcil ve evcil olmayan hayvanlar

⁵⁹⁶ Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Şirketu ve matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, Mısır, b.t.y., s.21; Yüksel, a.g.e., s. 197.

⁵⁹⁷ Hafız Hulusi, *Mizanü'n-Nufus (Nefislerin Hazinesi)*, Sadeleştiren Mustafa Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul-1991, s. 25-26.

⁵⁹⁸ Hulusi, a.g.e., s. 25-26.

⁵⁹⁹ Hulusi, a.g.e., s. 26-27.

⁶⁰⁰ Hulusi, a.g.e., s. 26.

⁶⁰¹ Hulusi, a.g.e., s. 26.

görmek, yasak olmayan fiilleri işlemek, sâlih amel işlemeye ve rûhun nefse galip olduğuna işarettir. Bunların tersi ise nefsin rûha galip olduğu şeklinde tabir edilir.

3 - Nefs-i Mülhime’de Görülen Rüyalarda ve Anlamları: Nefs-i Mülhimmede artık sâlik hayvanları görmez. Bu mertebede görülen rüyaların iki kategori olarak sınıflayabiliriz. Birincisi; maddi veya mânevî yönden eksiklik ve kusuru olan insanları görmektir. İkincisi ise; mübah ve hayırlı olan şeyleri görmek türündeki rüyalarlardır.

Birinci tür rüyalar şunlardır: Sâlik rüyasında kadın, dine inanmayan kişiler, çıplak insan, gerçeği inkâr eden rafiziler, kızıl başlar, sakalı tıraşlı insanlar, topal insanlar, kel olanlar köse bıyık ve saçları kesik olanlar, işitme engelli, köleler, sarhoşlar, namert insanlar, alçak, yol kesici, saldırgan insanlar, gece sokaklarda gezenler, vurgunculuk yapanlar, tellal, şakacı, dalkavuk, güreşçi, kasap, şaşı, görme engelli, def çalıp maymun oynatanlar, gibi noksan sıfatları olan insanları görürse onun nefs-i mülhime mertebesinde olduğunu anlaşılr.⁶⁰²

Birinci tür rüyaların açıklamaları ise şöyledir: Mana âleminde bir kadın görmek kişinin aklının eksik olduğu anlamına gelir. Allah'ı inkâr eden birini görmek, kişinin dininin eksik olduğu anlamına gelir. Rafizi, kızılbaş ve benzerlerini görmek, kişinin mezhebinin eksik olduğu anlamına gelir. Sakallı kesik ve tamamen tıraşlı birisini görmek, kişinin dini bilgisinin eksik olduğu anlamına gelir.⁶⁰³ Topal birini görmek, hakka davet edildiği halde hakka uymamak ve hak yolda az bulunmak anlamlarına gelir. Köse birini görmek, Allah'ın emirlerini yerine getirmemek anlamına gelir, görme engelli birini görmek, hakikati görüp görmezlikten gelmek ve şahitliği inkâr etmek anlamlarına gelir. Sağır görmek, şerîatın emir ve yasaklarını dinlememek ve hakikati işitip amel etmemek anlamlarına gelir. Dilsiz görmek, hakikati konuşmamak anlamına gelir.⁶⁰⁴

Siyahi köle görmek başkasının ayıbını yüzüne karşı söylemek anlamına gelir. Saçı olmayan birisini görmek, sünneti terk etmek anlamına gelir. Sarhoş ve esrarkes görmek, değişmeceli aşk anlamına gelir. Kumarbaz, şakacı, hikâyeci görmek ibadetleri terk edip, harama yönelmek anlamına gelir. Hırsız görmek, ibadeti gösteriş için yapmak anlamına gelir. Tellal görmek, başkasının namusuna bakmadığı anlamına gelir. Kasap,

⁶⁰² Abdülkâdir Geylânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 21

⁶⁰³ Cilânî, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁰⁴ Hulusî, *a.g.e.*, s. 30.

görmek kalb katılığı, merhametsizlik anlamına gelir. Şaşkınlık görmek, sapıklık anlamına gelir.⁶⁰⁵ Şeytan görmek; şeytana tabi olmak anlamına gelir. Eğer kişi rüyada şeytana tabi olmazsa bu hayırlıdır. Halktan birini veya cahil birini görmek onların hallerine yönelmeye, kadın görmek tedbir almada noksanlığa ve dünyaya yönelmeye; ehl-i sünnetten olmayanları görmek onların hallerine yönelmeye, ehl-i sünnet itikadının dışına çıkmaya ve farz namazları kılmada tembellik yapmaya; çıplaklık amelsizliğe, günahkâr; nefsin azgınlığına delalet eder. Sapık; nasihat kabul etmemeye; kâfir, dünyaya meyletmeye ve dinde tembelliğe delalet eder.⁶⁰⁶ Sarhoş ve güzel sesli olanları görmek, değişmeceli aşktan vazgeçmemeye; hırsız, ibadeti saklamaya; nefsin istediği şeyleri görmek, dünyayı arzulamaya, ayı oynatan kişileri görmek, nefsin hırs ve kinine delalet eder.⁶⁰⁷

İkinci tür rüyalar ve anlamları ise şunlardır: Tuzcu, nefsin sâlih olmasına; kavuncu, ilim tahsil etmeye; karpuz, hayırlı ameller elde etmeye; ağaç dikmek, tohum ekmek, hayırlı işlere başlamak anlamına gelir. Sevgili, rûhun mutluluğuna, kız çocuğu görmek, dünyaya meyletmeye; erkek çocuk ise sâlih ameller anlamına gelir. Abdest almak ve gusül etmek, günahlardan temizlenmek anlamına gelir. Namaz kılmak, günahlardan kaçınmak ve takvâli olmak anlamına gelir. Kibleye yönelmek, işlerinde doğru olmak, kibleden dönmek ise iyilikten kötülüğe dönmek anlamına gelir.⁶⁰⁸ Hayır, hasenât ve güzel şeyler rûhun nefse üstün gelmesi; kötülük ve haksızlık ise nefsin rûha üstün gelmesi anlamına gelir. Balcı görmek, ledünnî ilimler ve güzel sözler duymak anlamına gelir. Kavga ve tartışma rûh ile nefsin mücadele etmesi anlamına gelir. Kötü davranışları tamamlamadan bırakmak, batılı bırakıp hayra yönelmek anlamına gelir.⁶⁰⁹

4- Nefs-i Mutmainne’de Görülen Rüyalar ve Anlamları: Sâlikin, rüyasında peygamberleri, Kur’an-ı Kerim’i sünnete uygun şekilde okuyanları, devlet liderlerini, âlimleri, şeyhleri, hâkimleri, Ka’be, Mekke, Medine Kudüs, cami ve mescidleri ve sâlih kişilerin sohbet ve zikir meclislerini, medreseleri, ok, yay, kılıç, hançer, silah, bıçak, kitap ve benzeri şeyleri görmesi onun nefs-i mutmainne mertebesinde olduğunu gösterir.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁰⁶ Hulusi, *a.g.e.*, s. 29-30.

⁶⁰⁷ Hulusi, *a.g.e.*, s. 30.

⁶⁰⁸ Hulusi, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁰⁹ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 202.

⁶¹⁰ Abdülkâdir Cîlânî, *Füyûzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-

Mürîdin; rüyâsın da Kur'an mushafını veya Kur'an'dan bazı sûreve ayetleri görmesi veya okuması, onun kalbinin temiz olduğu anlamına gelir. Kur'an'dan okuduğu sure, onun halini yansıtmaktadır. Peygamberleri görmek, onlara hakkıyla iman etmek, onların yolunu takip etmek anlamlarına gelir. Evliyâları görmek; korktuğundan emin olup umduğuna nail olmak anlamına gelir. Şeyhleri görmek nefsi yenmek ve irşâd anlamına gelir. Müftüleri görmek, nefsin hayra dönmesi, dosdoğru olmak; Allah'a ibadet etme düşüncesini taşıyıp hayırlı işler de bulunmak anlamlarına gelir.⁶¹¹ İmam, hatip, sâlih zâtlar, âlim zâtlar, şehit ve ziyaret yerlerini görmek, organların Allah'ın emirlerine uymaya başladığı anlamına gelir.⁶¹²

Devlet başkanlarını görmek, Allah (c.c.) için riyâzet etmek ve nefsini tezkiye etmek; anlamlarına gelir. Hâkimleri görmek, Allah'ın emirlerine boyun eğmek anlamına gelir. Padişahlar, vücut iklimine tasarruf ettiğine; vekiller ve yüksek mevkide bulunanları görmek, aklen kemâl bulmak ve amacına yaklaşmak anlamlarına gelir. Kâdı ve hâkimleri görmek, Allah'ın hükmünü kalbine ve organlarına nüfuz ettirmek anlamına gelir. Doktor görmek, sâlih amellerle nefsin hastalıklarını tedavi etmek anlamlarına gelir.⁶¹³

Kâbe, Medine ve Kudüs'ü görmek, kalpten kini vesveseyi arındırarak kalp temizliği sağlamak anlamına gelir. Cami, mescid, medrese, dergâh ve sâlih zâtların ibadet yerlerini, kütüphane, derslane, türbe, ziyaret yerleri ve benzeri kutsal yerleri görmek, kalbin vesveseden arınması ve temiz olması anlamına gelir.⁶¹⁴

Bayrak, sancak, yay, ok, mancınık, silah ve benzeri savaş aletlerini görmek, şeytanın vesveseleri anlamına gelir.⁶¹⁵ Dini kitaplar görmek, amellerde kemâle ermek anlamına gelir. Tesbih görmek, arzulara kavuşmaktır. Hattatlık, amellerini çoğaltmaya çalıştığı anlamına gelir. Mevsiminin dışında bir meyve koparmak, ahlâksızlığı terk edip ihlâslı olmaya çalışmak, mevsiminde olgunlaşmamış meyve koparmak, amelinde ihlâssızlık olduğu anlamlarına gelir. Bunların dışında görülen diğer mübarek şeyler, durumlarına ve özelliklerine göre yorumlanarak nefs-i mutmainnenin ne kadar tasfiye edildiğini gösterir.⁶¹⁶ Yeşil renk, nefs-i mutmainne'nin galip olması anlamına gelir.⁶¹⁷

Bânî el-Halebî, Mısır, b.t.y., s. 22-23.

⁶¹¹ Abdülkâdir Geylânî, *a.g.e.*, s. 23; Hafız Hulusî, *a.g.e.*, s. 31.

⁶¹² Yüksel, *a.g.e.*, s. 202.

⁶¹³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 202-203.

⁶¹⁴ Cilânî, *a.g.e.*, s. 23; Yüksel, *a.g.e.*, s. 202-203.

⁶¹⁵ Cilânî, *a.g.e.*, s. 23.

⁶¹⁶ Yüksel, *a.g.e.*, s. 202-203.

⁶¹⁷ Hafız Hulusî, *Mizanü'n-Nufus (Nedislerin Hazinesi)* Sadeleştiren Mustafa Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul-1991, s. 31.

5- Nefs-i Râdiyye’de Görülen Rüyalar ve Anlamları: Nefs-i râdiyye mertebesindeki mürîd rüyasında melekleri, hurileri, vildanı, burakı, cennet ve cennet elbiselerini ay ve güneşi görür.⁶¹⁸ Ay ve güneş görmek, genellikle ilahî ma‘rifet anlamına gelir.⁶¹⁹ Melekler, İslâm askerleri, huriler, burak, cennet, kevser ırmağı, helal şeyleri görmek Allah’a yakınlık, aklın olgunluğu ve ilahî ma‘rifet anlamlarına gelir. Suları yüzüp geçmek, gemide seyahat etmek, havada uçmak, ateşte yanmamak, nurlu şeyler görmek ahiretteki mertebelere yükselmek, nefs-i râziyyenin galip olduğuna ve kalbin bulanıklığının ve kirliliğinin yok olup ma‘rifet kazanılıp nurlanması anlamlarına gelir.⁶²⁰

6 - Nefs-i Mardiyye’de Görülen Rüyalar ve Anlamları: Sâlik nefs-i mardiyye mertebesine ulaşınca gördüğü rüyaların tamamen farklılaştığı görülmektedir. Bu mertebede iki türlü rüyalardan bahsedebiliriz.

Birinci tür rüyalar; güneş, ay yıldız gibi gök cisimleri ve yer sarsıntısı, gök gürlemesi, gibi doğa olaylarının görülmesidir. Ayrıca bu mertebedeki rüyalar ma‘rifet, kalp temizliği, kalbin nurlanması, mâsivâyı terk gibi mânevî durumları ifade etmektedir.

İkinci tür rüyalar ise mürîdin farz vacip, sünnet, müstehab ve faziletli amelleri yaptığını; haram mekruh ve müfsid davranışları terk ettiğini görmesidir. Bütün bunlar nefs-i mardiyyenin sıfatlarındandır.

Bu mertebedeki sâlik, rüyasında, yedi gök, ay, güneş, yıldızlar, yıldırım, şimşek, ışık saçan mum, meşale, kandil ve benzeri şeyleri görür.⁶²¹ İnsan rüyasında yedi kat gökleri görünce, artık onun varlık âlemine bakışı hep Allah (c.c.) ile ilgili olur; düşüncesi bu konuda berraklaşır. Yıldız görmek, mürîdin mânevîyatının nuru anlamına gelir. Ateş görmek, nefsin fenâ bulmasıdır. Yıldırım görmek, gafletten uyanmak anlamına gelir. Güneş görmek, rûhun nurları, ay görmek kalb nuru parlaklığı anlamına gelir.⁶²² Ayrıca ay envâr-ı akıl; güneş ise envâr-ı fikir şeklinde tabir edilmiştir. Gök gürlemesi, yer sarsıntısı, yeryüzünde makâm sıfatıdır. Dağlarda, ovalarda yalnız kaldığını görmek mâsivâyı (Allah (c.c.)dışındaki şeyleri) terk etmek anlamına gelir.⁶²³

⁶¹⁸ Cilânî, *a.g.e.*, s. 23.

⁶¹⁹ Cilânî, *a.g.e.*, s. 24.

⁶²⁰ Hulusi, *a.g.e.*, s. 36.

⁶²¹ Abdulkâdir Cilânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bani, b.t.y., s. 24.

⁶²² Cilânî, *a.g.e.*, s. 24.

⁶²³ Hulusi, *a.g.e.*, s. 38.

7- Nefs-i Kâmile’de (Safiyye) Görülen Rüyalar ve Anlamları: Nefs-i safiyyede görülen rüyaları iki kısma ayırabiliriz. Birincisi, rüyada kar, yağmur, deniz, çeşme ve benzeri iklimle ilgili olayları görmektir. İkincisi ise; rüyada iyiliği emredip, kötülükten sakındırdığını görmektir.

Bu mertebede yağmur, kar, dolu, ırmak, pınar, kuyu ve deniz görmek sülûk’un keşfine işarettir.⁶²⁴ Yağmur, rahmet; kar, çok rahmet; ırmak deniz ve pınarlar, Allah’ı bilme konusunda ihlâs ve tasdik anlamlarına gelir.⁶²⁵ Ayrıca; Irmaklar, çeşmeler kuyular, deryalar, pınarlar, görmek kalbin kemâliyle fânî ve Hakk’a vâsıl olmaya delalet eder şeklinde de tabir edilmiştir.

Yukarıda anlatılan tabirler genel anlamlar ifade emektedir. Bu anlamların yanında rüyaların ayrıntıları, görülen yer ve rüyanın görülme zamanı tabire etki eden faktörlerdir. Örneğin, bir mürîd rüyada köpek görürse kendisinde gazap sıfatı olduğu anlaşılır. Ama köpeği zayıflamış yorgun ve bitkin bir halde görürse kendisindeki gazab sıfatının çok zayıflayarak azaldığı şeklinde tabir edilir. Bu nedenle tabir yapılırken bu hususların dikkate alınması rüyaların daha isabetli tabir edilmesini sağlayacaktır.

⁶²⁴ Cilâni, *a.g.e.*, s. 25.

⁶²⁵ Cilâni, *a.g.e.*, s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

KÂDİRİYYE’DE SEYR Ū SŪLŪKTA KULLANILAN UNSURLAR

2.1. AMELÎ UNSURLAR

2.1.1. İntisâb

İntisâb, sözlükte bir topluluğa katılma, üye olma, dâhil olma anlamlarına gelir.⁶²⁶ Tasavvufta ise bir insanın, mürşid-i kâmile bağlanarak ondan tarikat virdi almasıdır. Yani intisâb eden kişi artık o tarikata girmiş ve o şeyhin mürîdi olmuş olur. Günümüzde intisâb etme için ders alma tabiri kullanılır.

Tasavvufun asıl amacı kişinin ahlâki ve mânevî olgunluğunu gerçekleştirmektir. İntisâb amaca ulaşmak için ilk aşamadır. İntisabın ardından kullukta amellerde ve yaşantıda bir bilinç halinin oluşması beklenir. Bu sürecin başlatılmış olması intisâbın mânevî kurtuluşa vesile olur.⁶²⁷

Abdulkadir Geylânî (k.s.) insanlara, ilmiyle âmel eden mürşidlere tâbi olmayı, sohbetlerine katılmayı, yollarında yürümeyi, o zâtlara hürmet etmeyi tavsiye etmiştir. Kul böyle yaparsa, nefsi ıslâh olur. Nefsi ıslâh olunca da dünyanın hakikatını anlayarak ondan uzaklaşır. Böyle yapınca dünya kula hizmetçi olur ve kulun nasibini verir.⁶²⁸

Son dönem Kâdirî mürşidlerin Hafız Mustafa Uzgur (Özgür) (v. 2014) tarikata girmek isteyen kişilere tarikata girmeden önce şunları tavsiye etmektedir. Tarikata girmek isteyen her Müslümanın önce girmek istediği tarikatın Allah ve Resulünün yoluna uyup uymadığını, silsilesinin olup olmadığını araştırması gerekir. Aynı şekilde tabi olacağı mürşidin şerîat, ilimlerini bilip bilmediğini bu ilimleri uygulayıp uygulamadığını, mürşidinden icazetli olup olmadığını araştırması gerekir.⁶²⁹

Kâdirî mürşidlerinden, Ömer Hüdâyî Baba (v.1905) tarikata girmek isteyenlerin (mürîdin) şu on kuralı yapmalarını şart koşturmuştur. Bunlar:

1. Yalandan uzak durmalıdır.
2. Gıybet etmemelidir.
3. İftira atmamalı ve kimsenin aleyhinde tavır takınmamalıdır.

⁶²⁶ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 612.

⁶²⁷ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, Damla Yayınevi, 2001, s. 48.

⁶²⁸ Bkz., Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 80. ; Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 48.

⁶²⁹ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay., 2015, s. 20.

4. Namazları zamanında eda etmelidir.
5. Eda etmediği namaz ve oruçları varsa, onları kazâ etmelidir.
6. Sevdiği dünyevî şeylerden uzaklaşarak halvete yönelmesi gerekir.
7. Az uyumalıdır.
8. Riyâzete devam etmelidir.
9. Sürekli nefesine muhâlefet etmelidir.
10. Her zaman kendisini ölmüş bilmelidir.

Mürîd bu şartları yerine getirmeyi kabul ettikten sonra kendisine “*Esteğfirullâh*” ve “*Salavât*” vird olarak verilir. Mürîd Peygamberimiz (sav)’i rüyasında görünceye kadar bunları zikretmeye devam eder. Bundan sonra sâlikin nefis terbiyesine başlanılır.⁶³⁰ Kendisine sırasıyla usûl esmâları, ardından furû’ esmâları verilir. Günümüzde ise tarikata ilk girenlere istiğfar, salât u selam ile birlikte usûl esmâları verilmeye başlanır. Sâlikin Peygamberimiz’i rüyasında görünceye kadar esmâ almaması söz konusu değildir.

Genellikle Kâdiriyye’de intisâb şöyledir:

Mürîd, kâmil bir mürşidden ders aldığı zaman Allah’a biat etmiş ve söz vermiş demektir. Dersini, zikrini, tefekkürünü ve rabıtasını terk ettiği zaman bu biatını bozmuş ve sözünden dönmüş olur. Nitekim mürşidler tarikat virdi/dersi almadan önce “Fetih” suresi onuncu ayetini okuyarak o mürîde verdiği sözün önemini hatırlatırlar. Fetih sûresi onuncu ayetinde şöyle buyuruyor: “*Ellezîne yubâyiûneke innemâ yubâyiûnallah. Yedullâhi fevka eydihim. Femen nekese fe innemâ yenkusu alâ nefsih. vemen evfâ bimâ âhede aleyhullâhe feseyu’tîhi ecren azimâ*” *sadekallahul azim*. Anlamı: “Onlar ki seninle biat ediyorlar. Allah ile biat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların eli üzerindedir. Herkim sözünden dönerse kendi aleyhine olur. Her kim de Allah adına verdiği sözü yerine getirirse kendisine büyük bir mükâfat verilecektir.”⁶³¹

Mürîd diz üstü şeyhinin karşısına oturur, ellerini dizleri üzerine koyarak ve gözlerini yumar. Şeyhi de aynı şekilde mürîdinin karşısına oturarak mürîdin kalbinin üzerine sağ elinin iki parmağını koyar. Mürşid, mürîdini Allah (c.c.) Rasûlullâh (s.a.v.) ve pirlere, meşâyihlerine kabul ettirerek manevî dosyaya kaydını yapar. En sonda da dua yapılır. İntisâbın esnasında şeyh günlük virdin nasıl çekilmesi gerektiğinin

⁶³⁰ Hüdâyî, *Risâle*, vr.2; Ateş, *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, s. 107.

⁶³¹ Bkz. Uzgur, *a.g.e.*, s. 24. ; Fetih, 10

uygulamalı olarak gösterir. Yani intisâb edenlerle beraber günlük virdi kısa bir şekilde okur ve esmâları okurken nasıl sallanmaları gerektiğini gösterir. Böylece ilk intisâb yapılmış olur. Bu intisâb etme şekli şeyhe yakın olunca yapılabilir.⁶³² Şayet mürîd, mürşide uzak bir şehirde yaşıyor ise telefon, mektup veya varsa şeyhin eserlerini okuyup kabullenilerek intisâb edilebilir. Telefon, mektup veya eserleri okuyarak intisâb edenler fırsat bulduklarında şeyhlerinden intisâbılarını yenilemeleri, gerekir.⁶³³ Tarikat virdi almak isteyenler şeyhin vekil tayin ettiği, vird (ders) verme yetkisi olanlardan vird alarak da intisâb edebilirler. Ancak bu şekilde intisâb edenlerin ilk fırsatta mürşidleriyle görüşüp derslerini tazelemeleri gerekir.

Kur’anda kadınların; cihad hariç, İslâm, imân, ibâdetler, ahlâk, zikir, emir ve yasaklar, konusunda erkeklerle aynı hükümlere tabi oldukları belirtilmiştir.⁶³⁴ Bu nedenle tasavvufî hayatın manevî yaşantıya yönelik hükümleri kadınları da kapsar.⁶³⁵ Kadınların intisâbı şerîata uygun biçimde yapılır. Kadın kendi mahremi veya şeyhin mahremi aracılığıyla şeyhine ulaşp onlar yanındayken intisâb etmelidir veya intisâb uygulaması perde arkasından yapılmalıdır. Genellikle kadınların intisâbı mürşid tarafından vird (ders) vermekle görevlendirilmiş, kadın görevliler tarafından gerçekleştirilir. Kadınların intisâbında el tutma olayı yoktur.

Kâdirî tarikatına intisâb eden mürîdler içerisinde her yaştan ve her sınıftan insanları görmek mümkündür. İslam’daki mânevî hayatı bütün Müslümanlar yaşamakla mükellef olduklarından dolayı tarikat bütün Müslümanlara açıktır. Sadece daha önce başka tarikattan ders almış olanlara ders verilmez. Bu kişiler ders alma talebinde bulundukları zaman bunlara kendi tarikalarına devam etmeleri, tarikatlarına, mürşidlerine bağlı kalmaları tavsiye edilir. Çünkü tarikata intisâb, manevî neseptir. Bu nesepe, Allah’ın (c.c.) takdiriyle belirlenmiştir. Tarikata intisâb etmek isteyenlerden mutlaka farz ve vacip ibadetleri yerine getirmeleri istenir. Çünkü şeriatsız tarikat hayatı mümkün değildir. Namaz kılmadan veya diğer farzları yapmadan tarikat virdi çekmek uygun değildir.⁶³⁶ Bu bölümde, ‘vird tazeleme’ olayından da bahsetmek istiyoruz.

Vird Tazeleme (Ders Tazeleme) : Çeşitli sebeplerden dolayı vird çekmeyi bırakan veya uzun süre virdini çekemeyen mürîdler, virdlerini yenilemek istediklerini

⁶³² Uzgur, *a.g.e.*, s. 24.

⁶³³ Uzgur, *a.g.e.*, s. 24.

⁶³⁴ Bkz., Ahzab, 33/35.

⁶³⁵ Ebubekir Tanrıku, *Mürşîdi Kâmil Kimdir*, Ankara, Ofset Matbaacılık, 2016, s. 143.

⁶³⁶ Bireysel gözlemlerim.

mürşidlerine bildirirler. Mürşid, tıpkı ilk intisâbda olduğu gibi vird tarifini yaparak müridlerinin virdlerini tazeler. Aynı zamanda virdlerini çeken müridler her hangi bir vird verilme merasiminde bulunurlarsa onlarında virdleri tazelenmiş olur.⁶³⁷

Günlük virdler müridlerin tarikatı, silsilesi ve mürşidi ile mânevî bağına sağlamaktadır. Bu bağ aracılığıyla müridin kalbine manevî feyz ve muhabbet gelir. Mürid, dersini çekmediğinde veya ders çekmeyi tamamen bıraktığı zaman bu bağ koparmış olur. Böylece müridin feyzi kesilir. Feyz kesilince, müridin kalbine nefsanî ve şeytanî sıfatlar dolmaya başlar. Bu nedenle dersini çekmeyi bırakmış olan müridler ilk fırsatta derslerini tazeleyerek derslerini çekmelidirler.⁶³⁸

Kâdiriyye mürşidleri, intisâb edenlere; ibadeti, Kur'an okumayı, zikri çoğaltmayı, Allah'a itaat edip takvâlı yaşamayı, eziyetlere sabredip hiç kimseye eziyet etmemeyi, insanların hatalarını affetmeyi, cömert olmayı, haset, kin, yalan, gıybet, nemime, müstehcen sözleri terk etmeyi, temizliğe dikkat etmeği, salavât ve istiğfârı çoğaltmayı tavsiye ederler.⁶³⁹

Mürşid-i kâmile intisâb eden müritlerin seyr ü sülûklarını tamamlayıncaya kadar mürşidi denetimi altında olmaları gerekir. Çünkü sülûke mürşidin rehberliği olmadan devam edenler şeytanın ve nefsin tuzaklarından kurtulamazlar.⁶⁴⁰

Tarikata intisâb etmek, insanları dini daha iyi yaşama konusunda olumlu güdülemektedir. Nitekim toplumumuzda tarikata intisâb eden kişilerde, İslâm'ı yaşamada hassaslaşma, mânevîyata yönelme, günahları terk ve işlenebilecek günahlardan şiddetle kaçınma durumlarının meydana geldiğine şahit olunmaktadır.

2.1.2. Tövbe/ Teybe

Tövbe; sözlükte, dönmek, pişmanlık, terk etmek, gûnahtan pişman olmak, günahlardan dönmek anlamlarına gelir.⁶⁴¹ Terim anlamı ise; şeriâtın yasakladığı, kötü olan fiillerden, yine şeriâtın iyi saydığı, helal davranışlara dönmektir.⁶⁴² Tövbe etmek, her kul için farzdır. Yani; herkesin mutlaka şahsen günahlarından tövbe etmeleri

⁶³⁷ Bireysel gözlemlerim.

⁶³⁸ Kamil Uzgur Efendi 23/06/2024 tarihli sohbet.

⁶³⁹ Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *İrşadu'r-Refik ila Keyfiyyeti Sulûki't-Tarik*, s. 63.

⁶⁴⁰ Reşat Öngören, "Şeyh", *DİA.*, İstanbul, TDV. Yayınları, 2010, c.39, s. 50-52.

⁶⁴¹ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkiyye, Mısır, 1980, s. 79.

⁶⁴² Abdulkâdir Cîlânî, *el-Gunye li Tâlibi Tariki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 153.

zorunludur. Hiç kimse, bir başkasının yerine tövbe edemez. Tövbeye ihtiyacı olmayan kişi yoktur. Çünkü hiçbir kul, duyu organları ile günah işlemekten kurtulamaz. Eğer, duyu organları ile günah işlemekten kurtulsa; kalbiyle işleyeceği günahlardan kurtulamaz. Kalp ile işlenen günahlardan kurtulacak olsa; şeytanın vesveselerinden kurtulamaz. Çünkü şeytan, kulun Allah'ı (c.c.) hatırlamasına engel olmak için onun kalbine çeşitli vesveseler getirir. Eğer kul, şeytanın vesveselerinden kurtulursa; Allah'ı (c.c.) ve onun yüce sıfatlarını, fiillerini bilmekten ve onu bilmekteki gaflet ve kusurundan kurtulamaz.⁶⁴³ Bu nedenle kul, manevî olarak hangi seviyede olursa olsun mutlaka tövbe etmesi gerekir.

Tövbe, tasavvuf yolundaki menzillerin ilki yani bu yoldaki ilk makâmıdır.⁶⁴⁴ Tövbe; İslam'a aykırı olan davranışlardan Allah'a dönmektir. Eğer bazısından dönülüp bazısından dönülmezse buna terk denilir. Tövbe, kulun bağışlanma vesilesidir. Allah'ın kuluna tövbesi, ona ceza vermekten vaz geçip onu bağışlamasıdır. Nitekim Tevvâb (Günahları çok bağışlayan) Allah Teâlâ'nın isimlerindendir.⁶⁴⁵ Többenin geciktirilmesi çok tehlikelidir. Kul ilk günah işlendiğinde onun kalbi kararır. Bu nedenle günah işleyen hemen tövbe ederek kalbini temizlenmeye çalışmalıdır.⁶⁴⁶

Tövbe sırf Allah'a (c.c.) tâzîm için yapılmalı; onun öfkesinin ve azâbının şiddeti göz önüne getirilmelidir. Kulun dünyevî amaçlarla; şehvet, makâm elde etme düşüncesiyle yaptığı tövbe makbul değildir. Fakir olduğu için, kötülüğü işlemeğe gücü yetmemekten veya insanların korkusundan dolayı tövbe eden bir kimse tövbe etmiş sayılmaz.⁶⁴⁷

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde “*Ey insanlar! Allah'a tövbe edip ondan affetmesini isteyiniz. Çünkü ben ona, günde yüz defa tövbe ederim*”⁶⁴⁸ buyurarak kulları tövbe etmeye teşvik etmiştir. Abdulkadir Geylânî (k.s.) Peygamberimiz'in günahı olmamasına rağmen her gün tövbe etmesinin sebebini şöyle açıklamıştır: Peygamberimiz (s.a.v) sürekli hâl değiştirirdi. Devamlı olarak bir halden daha üst bir hale geçer ve olgunluğu sürekli artardı. Gayb âleminin hazinelerine vakıf olur, çeşitli manevî süslerle süslenirdi. Yani Peygamberimiz manevî olarak sürekli yükselirdi. Her yükseldikçe de bir önceki halinin eksikliğini anlar; belirli bir hâlde kalmayı eksiklik

⁶⁴³ Cîlânî, a.g.e., s. 156.

⁶⁴⁴ Abdulkadir Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 62.

⁶⁴⁵ İsmail Hakkî Bursevî, *İman Esaslarına Tasavvuf! Bir Bakış (Şerhu Şu'bi'l-Îmân)*, Yayına Hazırlayan, Yakup Çiçek, Daru'l- Hadis Yay., s. 132.

⁶⁴⁶ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yayıncılık Matbaası, 1968, s. 35.

⁶⁴⁷ Gazzâlî, a.g.e., s. 30-31.

⁶⁴⁸ Müslim, Zikir, 42.

kabul eder, önceki hâli için tövbe ederdi. Kendisi tövbe ettiği gibi sahabilere de tövbe etmelerini tavsiye ederdi. Çünkü tövbe halinde bulunmak kulun görevidir.⁶⁴⁹

Kişiye tövbe etmeğe götüren nedenler ise şunlardır.

a- Günahların sonucunun kötülüğünü tefekkür etmek.

b -Allah'ın azabının, şiddetini tefekkür etmek.

c- Kulun Allah'ın (c.c.) kudreti karşısında kendi zayıflığını tefekkür etmesi.⁶⁵⁰

Tövbe etmenin üç şartı vardır. Birincisi işlenen günahlardan pişmanlık duymak. İkincisi; günahlar için tövbe etmek. Üçüncüsü ise ibadetlerden yerine getirmedeği varsa onları eda etmektir.⁶⁵¹ Tövbe Hakk'a (Allah'a) yönelmektir. Hakk'a yönelmek üç şeyle olur. 1-günahlardan duyulan tadı terk etmek gerekir. 2- Günah işleyenlere cephe almak ve günah işledikleri için onlara tahkirle bakmak gerekir. 3-Günah işleyenlere Hak'tan af istemek ve kendinin onlardan daha çok günahının olduğunu düşünmektir.⁶⁵²

Hakiki tövbenin şartı, günahı ve zülmü kabul edip itiraf etmek, nefsin kötülüklerini engellemek, gücü yettiği kadar rızkı haramdan arındırmak, nefsi kötülük yapma isteğinden vazgeçirmektir. Sâlih kulların ana ilkesi, helal yemektir. Ardından daha önce işlenen günah ve yapılan isyanlara pişman olunmalıdır. Hakiki pişmanlık ise, kulun kendisinin pişman olduğu kötülükleri ve benzerlerini bir daha yapmamasıdır.⁶⁵³ Tövbenin diğer bir şartı da, istikâmet üzere Allah'ın (c.c.) emirlerine uymak ve yasaklarından uzak durmaktır. Gerçek istikâmet, kulun; tamamen Allah'a (c.c.) yönelmiş kişilerin yoluna uyması, sâlihlerden olmaya çalışması, daha önce yaptığı kötü şeyleri yapmaması, kendini eski kötü davranışlarına döndürecek kişilerle arkadaş olmaması, batılla meşgul olduğu zamanlarda ifsat ettiklerini düzeltmesidir.⁶⁵⁴ Hiç şüphesiz Allah (c.c.) iyilerin ecrini zayi etmediği gibi, kötülerin davranışlarını da onlar tövbe etmediği müddetçe düzeltmez. Tövbe eden kişinin, kötü davranışlarını iyi davranışlarla, iyi davranışlarını da daha iyileriyle değiştirmesi gerekir. Ancak böyle yapınca kulun tövbesi tam olarak gerçekleşir.⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 19.

⁶⁵⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 30-31; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.2, s. 185-186.

⁶⁵¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, s. 219-220.

⁶⁵² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 219-220.

⁶⁵³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.2, s. 184.

⁶⁵⁴ el-Mekki, *a.g.e.*, c.2, s. 184.

⁶⁵⁵ el-Mekki, *a.g.e.*, c.2, s. 184.

Allah (c.c.) tövbenin fazileti konusunda müminlere şunu emretmiştir: “*Ey iman edenler nasûh/samimi bir tövbe ile Allah’a tövbe ediniz...*”⁶⁵⁶ Ayetteki “nasûh” kavramı samimiyet manasına gelen nush kökünden türemiş olup samimiyette ileri aşamayı ifade eder. Buna mübalağa (abartma) vezni denir. Anlamı: “*Sadece Allah (c.c.) için tövbe edin.*” demektir. Diğer bir görüşe göre “Nasûh” kavramı sade, sırf, yalın anlamına gelen “nisan” kelimesinden türemiştir. Buna göre manası: “*Hiçbir şeye bağlı kalmadan, sadece Allah (c.c.) için yapılan tövbe ile tövbe ediniz*” demektir. Yani, hiçbir kötülük işlemeyen istikâmet üzere itaate devam etmek, günah işleme imkânı olduğu halde günah işlemeyi düşünmemek, sadece Allah (c.c.) rızası için günahları terk etmektir.⁶⁵⁷

Ebû Tâlib Mekkî’ye (v. 386/996) göre; bütün günahların temeli on şeydir. Kul, her bir günahına on kere tövbe etmedikçe, nasûh tövbesi etmiş olamaz ve Allah’ın (c.c.) sevdiği tövbekârlardan olamaz.⁶⁵⁸ Nasûh tövbesi için yapılacak davranışlar şunlardır:

- 1- Günah işlemeği bırakmak.
- 2- Günahları konuşmayı bırakmak.
- 3- Günaha yönlendiren sebeplerden uzaklaşmak.
- 4- Günaha ve benzeri bir davranışa gitmeye tövbe etmek
- 5- Günaha bakmaktan tövbe etmek.
- 6- Konuşan günahları dinlemekten tövbe etmek.
- 7- Günaha niyet etmeye ve günaha meyletmeğe tövbe etmek.
- 8- Tövbe etmedeki kusurlarına ve eksikliklerine tövbe etmek.
- 9- Allah’ın (c.c.) rızasını isteyen bir kul olamama durumuna tövbe etmek.
- 10- Ettiği tövbeye güvenmekten ve onunla yetinmeğe tövbe etmek.⁶⁵⁹

Kul, geçmişte işlediği günahlara tövbe edip bir daha yapmamaya azmetmedikçe yapacağı ameller makbûl sayılmaz. Kulun, işlediği günahlara tövbe etmesi ve hukukuna girdiği kişilerin rızasını alması zorunludur. Yapılan bazı ibadetler nafiledir, hediye konumundadır. Borcunu ödeyemeyen bir kişi, alacaklıya götüreceği küçük hediyelerle borcunu ödemiş sayılmaz. Hatta götürdüğü hediyeler alacaklı tarafından borcunu

⁶⁵⁶ Tahrim, 66/8.

⁶⁵⁷ el-Mekkî, a.g.e., s. 184.

⁶⁵⁸ el-Mekki, a.g.e.,c.2, s. 228.

⁶⁵⁹ el-Mekki, a.g.e.,c.2, s. 228.

ödemediği için kabul edilmez⁶⁶⁰ Bu nedenle farz ve vacip borcu olan bir kulun, bunları yerine getirmeden nafilelere devam etmesi anlamsız olur. Kul önce eksik olan farz, vacip borçlarını yerine getirmeli, ardından nafilelere devam etmelidir.

Kâmil, takvâlı bir kişi hangi makâma yükselirse yükselsin, tövbeden müstağni olamaz. Çünkü kulda insanlık vasfı, sürekli dir. İnsanda her zaman günah işleyebilir. İsmet (Günahlardan korunma, günah işlememe), insanın yaratılışında var olan günah işleme özelliğini ortadan kaldırmaz. Onun için kul hangi makâma yükselirse, o makâmın altını zulmânî veya nurânî hey’eti nedeniyle muâyene etmesi gerekir. Muâyene (muâlece) ise tövbe ile olur. Onun için Peygamberimiz (s.a.v.) “Benim kalbim örtülür ve günde yüz kere tövbe ederim.”⁶⁶¹ Buyurmuştur. O hâlde her gün en az yüz kere tövbe etmek şerîat ve tarikat açısından zorunludur.⁶⁶² Bu nedenle Kâdiriyye mensupları günlük virdlerinde yüz defa “*Estağfirullâh*” zikrini okurlar.

Bilinmelidir ki, günah işlemekte ısrar eden kişi, Kur’an’ın melekût âleminde zuhûr eden ve müşâhede ile anlaşılan ince manalarını anlayamaz.⁶⁶³ Bu manaları anlayabilmek için kul günah işlemeyi terk edip tövbe etmelidir.

Mürîd, tövbe ettikten sonra tövbesini bozmamalıdır. Kötülükleri terkettikten sonra onlara tekrar dönmekten çok korkmalıdır. Rabb’ine muhalefet etmekten korkmalı, asla nefsine ve şahsi isteklerine uymamalıdır.⁶⁶⁴

İmam-ı Gazzâlî’ye göre; işlediği günahlardan tövbe eden kişi hemen o günahın keffâretini yerine getirmelidir. Günahın keffâretleri ise şunlardır. Bunların dört tanesi kalpte olur: 1-Tövbede azmetmek. 2- Günahı bir daha yapmamayı istemek. 3-İşlediği günah sebebiyle azap görmekten korkmak. 4- Allah’tan af ümit etmektir. Dördü de beden ile yapılır: 1-Günaha pişman olduktan sonra, iki rekât nafile namaz kılmak. 2- Namazdan sonra yetmiş defa istiğfâr etmek, 3-Yüz defa “*Sübhânâllahi’l-Azîm ve bi hamdihî*” demek. 4- Bir gün oruç tutmak ve gücü yettiği kadar sadaka vermektir.⁶⁶⁵

Mürîdler tövbe etme sebepleri açısından üçe ayrılırlar. Yolun başında olan sâlik, ceza korkusu ile ortasında olan sâlik, sevap elde etme düşüncesi ile yolun sonuna ulaşmış olan sâlik ise sevap kazanma isteği ve ceza korkusundan kalbi uzak olarak, sadece Allah’ın emirlerine itaat etmek için tövbe eder.

⁶⁶⁰ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 29.

⁶⁶¹ Müslim, Zikir, 42.

⁶⁶² Bursevi, *a.g.e.*, s. 134.

⁶⁶³ el-Mekki, *a.g.e.*, c. 1, s. 219.

⁶⁶⁴ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 81.

⁶⁶⁵ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc, A. Faruk Meyan, İstanbul, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 606.

Abdulkadir Geylânî (v. 562/1166) hazretleri müridlerine şöyle seslenerek tövbe etmeyi tavsiye etmektedir. “Allah’a (c.c.) dönünüz. O’nun önünde boynunuzu bükünüz ve ağlayınız. Yaşlar hem gözünüzden hem de kalbinizden aksın. Ağlamak ibadettir; Hakk’a karşı tevâzu göstermenin şiddetli hâlidir. Tövbe ve iyi niyet üzere ölen kurtulur. Güzel işler yapana Hak’tan fayda gelir.”⁶⁶⁶ Günahlardan ve bütün kötülüklerden uzak duranlar ile ihlâs sahibi olan muvahhidler ancak cehennem azabından kurtulur. Tövbe edenler selâmete ulaşırlar. Kul, tövbeyi önce kalbiyle, sonra diliyle yapmalıdır.⁶⁶⁷ Kul tövbe etmeli, acziyetini, kusurlarını itiraf etmeli; Allah’ın (c.c.) rahmetinden ve merhametinden ümit kesmemelidir. Rabb’ini (c.c.) zikretmeye, onun (c.c.) kitabını okumaya, Rasûlünün (s.a.v) sünnetine tabi olmaya ve zikir halkalarında bulunmaya devam etmelidir. Böyle yaptığında kulun kalbi yağmurun ölü toprağa hayat verdiği gibi, hayat bulacaktır. Zikrullâha devam etmek, dünya ve ahirette iyiliğin sürekli olmasına vesile olur.⁶⁶⁸

Tövbenin kendine göre kuvveti bulunmaktadır. Tövbe edildiği zaman şeytanın, nefsin, kötü arkadaşların hâkimiyeti yok olur. Onlar için harcanan kuvvet, kulun gözüne ve kalbine gelir. Tövbe ile kulun varlığı güçlenir, iç âlemi nurlanır. İçtiği su, yediği yemek helâl ve temiz olur.⁶⁶⁹ Tövbe eden, işlerini bilinçli yapar; şüpheli ve haram işlerden uzak durur, alış verişini dürüst yapar. Böyle yapınca, Allah’ın kerem, lütuf ve sevgi eli ona uzanır, yüksek mertebeler aşılar. Kul, bütün güç ve kuvvetini Rabb’ine yöneltir. Alışkanlıklar gider; onların yerine Allah’ın (c.c.) kulluğu gelir. Masiyet (isyan/günah) yok olur, yerine itaat gelir. Sonra kul, her şeyin hakikatini anlamaya başlar. İslâm’ın gereklerini yerine getirir, bütün amellerini İslam’a göre gerçekleştirir. İyi hâli bulursa, fenâ derecesine ulaşır. Fenâ ise yüce Allah’ın varlığında yok olmaktır. Fenâ haline ulaşınca kötü huylar yok olur, kul artık yaratılanları görmez. Dış âlemi mahfuzdur (korunmuştur) kötülük görünmez. İç âlemi Allah’la (c.c.) beraberdir.⁶⁷⁰ Tövbe Allah’ın (c.c.), “hayat” sıfatıdır. O (c.c.) kalpleri, öldükten sonra tövbe ile tekrar diriltir.⁶⁷¹

Abdulkadir Geylânî’ye (k.s.) göre; dünyada görme, işitme ve benzeri engellere, sürekli hastalıklara ve fakirliğe duçar olup sabretmeyen, halka muhtaç kılınıp kalbi katılaştıran ve ahirette de bundan dolayı cehenneme giren kişiler, isyanların ve günahların

⁶⁶⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 86.

⁶⁶⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 105.

⁶⁶⁸ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü’l-Hâtur fî’l-Bâtın ve’z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn’ul-Kayyim, , 1994, s. 31.

⁶⁶⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 105.

⁶⁷⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 105-106.

⁶⁷¹ Cîlânî, a.g.e., s. 31.

felâketinden dolayı bu hale düşmüşlerdir.⁶⁷² Bu nedenle günah işleyen kul hemen vakit geçirmeden tövbe etmelidir.

Günah işlemekten tövbe ederek, Allah'a itâat etmek Adem'in (a.s) ve diğer insanların amelidir. Ömür boyu ibadet edip, günah işlememek, insan için imkânsızdır. Çünkü insan eksik olarak yaratılmıştır. İnsana ilk olarak, şeytanın âleti olan şehvet, yani istek ve arzular verilmiştir.⁶⁷³ Melek cevherinin nûru olan akıl ise insandaki şehvetin düşmanıdır. İnsandaki arzu ve istekler göğsü ele geçirip nefisle anlaştıktan sonra akıl yaratılmıştır. Bu nedenle sonradan yaratılan aklın, şeytanın elinden kurtarabilmesi ve göğüs kalesini ele geçirebilmesi, için tövbe ve mücâhede etmeye ihtiyaç vardır.⁶⁷⁴

Kul günahından güzelce tövbe edince, istikâmet üzere itaat etmeli ve günahlardan korunmak için Rabb'ine karşı sürekli muhtaç olduğuna iman etmelidir. Sonra, günahı istemekten, ona meyletmekten, insanların elindeki şeyleri arzulamaktan, onlardan korkmaktan ve küçük günahlardan da tövbe etmelidir. Bunlar havâs⁶⁷⁵ adı verilen seçkin kullar için günah sayılır. Daha sonra nefse nazar, başka şeye iltifat, herhangi bir şeyle sükûn ve rahat etme gibi günahlara tövbe edilmelidir. Bunlar ise mukarrabûn⁶⁷⁶ makâmında olanlar için günah sayılır. Böyle yapan kul, sonunda öyle bir hâle gelir ki, kendisinde Allah'a (c.c.) muhalefet sayılabilecek hiç bir şey kalmaz. İslâmî hayat yaşar ve hakiki safa hâlini elde eder. Artık bundan sonra, gayp âlemini keşiflerde ve Allah'ın ilmini mütalaada, günah sayılan kusurlar kalır.⁶⁷⁷ Mukarrabûn⁶⁷⁸ zâtlar için günah gözüken bu şeyler, diğer takvâlı müminler için sâlih amel sayılır. Çünkü diğer kullar, makâmları müşâhede etmez ve o hallerin hakikatini bilmezler. Mukarrabûn makâmındaki kulun hâli, Rabb'ine kavuşana kadar her an ilâhî huzurdan uzak kalmaktan endişelenmekten, Mevlâ'nın yüz çevirmesinden ve ahirete gidine kadar bu âlemde bulunurken hareketlerinde perdelenmekten korkmaktır.⁶⁷⁹

Kâdirî tarikatında, Kur'an'ın, sünnetin ve sûfilerin tövbeyle ilgili ifadeleri dikkate alınarak tövbeye büyük önem verilir. Tarîkata intisâb etmek isteyen bir kişiye önce geçmişte yapmış olduğu büyük, küçük bütün günahları için tövbe etmesi istenir. Mürîdlerin günlük ve haftalık virdlerine başlamadan önce mutlaka tövbe istiğfâr ettikten

⁶⁷² Cîlânî, a.g.e., s. 53.

⁶⁷³ Gazzâlî, a.g.e., s. 591.

⁶⁷⁴ Gazzâlî, a.g.e., s. 591.

⁶⁷⁵ Arapça, seçkinler özel kişiler demektir. Tasavvuf yoluna girmiş, Allâh'a vâsıl olmaya yönelmiş kişi. Gerçeğe vuslâta erene de, Ahassu'l-Havas/Hâssü'l-Hâs denir. Bunun mukabili avamdır.

⁶⁷⁶ Mukarrebûn: Arapça, yakınlaştıranlar demektir. Tasavvufta Allâh'a yakın olan velîlere denir.

⁶⁷⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c. 2, s. 226-227.

⁶⁷⁸ Mukarrebûn: Arapça, yakınlaştıranlar demektir. Tasavvufta Allâh'a yakın olan velîlere denir.

⁶⁷⁹ el-Mekki, a.g.e., c.2, s. 226-227.

sonra başlarlar. Ayrica müridler günlük virdlerine her gün 33/100/300 defa “*Esteğfirullâh*” zikrini okurlar. Haftalık zikirlerinde ise çeşitli istiğfâr cümlelerini 5-11 defa topluca zikrederler. Bunların dışında Kâdiriyye müridleri, müridlerine her zaman tövbe etmelerini, günahlardan pişmanlık duymalarını, istiğfâr dillerinden düşürmemelerini tavsiye etmişlerdir.⁶⁸⁰

2.1.3. Evrâd ve Dualar

Evrâd; sözlükte, virdin çoğulu olup, virdler demektir. Belirli bir zamanda okunan Kur’an, zikir veya duâ anlamına gelir.⁶⁸¹ Terim olarak ise; sürekli tekrar edilen ve belirli vakitlerde okunması görev edinilen duâlar anlamına gelir.⁶⁸² Evrâdlar genellikle Kur’andan bazı ayetler, hadisler, istiğfâr ifadeleri, hamdele, esmâü’l- hüsnâ ve salâtü selâmlardan oluşur.⁶⁸³

Vird ve evrâd; kulun Rabb’ine (c.c.) ibadet etmek için, belirli zamanda tekrar ettiği ibadetlerdir. Kul belirlemiş olduğu bu vakiti, Allah’a (c.c.) ibadet ve zikire ayırır. Allah’ta bunun karşılığını ahirette verir. Günlük virdler, Kur’an okumak, nafil namaz kılmak, bir ayetle meşgul olmak, , tefekkür etmek, zikir çekmek, istiğfâr etmek veya bir mücâhedede bulunmak şeklinde olabilir.⁶⁸⁴

Virdler, müminlerin güzel özelliklerinden ve âbidlerin uyguladığı yöntemlerdendir. Bu virdler, kulun güçlü ve yakîn (şüpesiz/sağlam) iman sahibi olmasını sağlayan ibadetlerdir.⁶⁸⁵ Virdlerinden her hangi birini vaktinde yapamayan kişinin onu uygun bir zamanda telafi etmesi müstehaptır. Onu hatırladığı zaman yapmalıdır. Ama bunu bir kaza niyetiyle değil, tedarik ve bir telafi olarak yapmalıdır. Çünkü sadece farz ve vacip ibadetlerin kazası vardır.⁶⁸⁶

Nakledildiğine göre; bir gün Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) hüznünlüydü. Müridlerinden birisi onun üzgün olmasının nedenini sordu. Cüneyd (k.s.) şöyle cevap

⁶⁸⁰ Bkz. Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden Eş-şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s. 263; Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay. 2015, s.

⁶⁸¹ Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l-Veciz*, Mısır, Şirketu’l-İ’lanati’s-Şarkıyye, 1980, s. 665.

⁶⁸² Muzaffer Ozak, *Zinetu’l- Kulub*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 129.

⁶⁸³ Bkz. Abdulkâdir Geylânî, *el-evrâdu’l- Kâdiriyyetu*, Hazırlayan: Muhammed Salim el-Bevvâb, Beyrut, Daru’l- bevvab, 1992.

⁶⁸⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût’ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.1, s. 333-334.

⁶⁸⁵ Mekki, *a.g.e.*, c. 1, s. 343.

⁶⁸⁶ Mekki, *a.g.e.*, c. 1, s. 146.

verdi: “*Evrâd vaktim geçtiği için üzuldüm.*” Arkadaşı ona “*Öyle ise kaza et.*” dedi Cüneyd (k.s.) , “*Nasıl kaza edebilirim ki. Her vaktin kendine özel tasarrufu ve faydası vardır.*” ⁶⁸⁷ Cüneyd-i Bağdâdî’nin (k.s.) bu cevabı ibadetleri ve virdleri zamanında yapmanın önemini anlatmaktadır. Zamanında yerine getirilmeyen vird kâmil olan insanlarda eksiklik meydana getirir. ⁶⁸⁸

İbn-i Ata (v. 309/922) (k.s.) virdin önemi hakkında şöyle buyurmuştur:” Virdi önemsemeyip onu terketmek, sahtekârlıktan başka bir şey değildir. Virdi bazı hileli işlere alet etmek ise istidraktır ⁶⁸⁹. İstidrac ise bazı hayali göz boyama türünden şeyleri hile yoluyla insanlara göstermektir. Bu istidraclar çoğunlukla virdi bıraktırır. İbadetlerde tembelliğe sebep olur. İstidrac neticesinde, kemâle erdiğini sananlar ibadet ve taati terk ederler. ⁶⁹⁰ Yani virdler, her hangi bir dünyalık amaç için değil; yalnızca Allah (c.c.) rızasını elde etmek için yapılmalıdır.

Kâdirî tarikatındaki virdler, günlük zikir, haftalık zikir, mihrâbî zikir, Tevhibatu’l-Kâdiriyyeyetu (Tevhibat), Hatm-i Kâdirî, Kur’an virdi, Fâtiha virdi ve Evrâd-ı Kâdiriyye adı verilen Abdulkadir Geylânî’den nakledilen dua ve virdlerdir. Bu virdlerden günlük ve haftalık zikir bütün müridler için zorunludur. Diğerleri ise müridlerin uygulama ve tavsiyelerine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca, Kâdirî müridleri, müridlerin durumlarını göz önüne alarak vird konusunda farklı tavsiye ve görevlendirmeler yapabilmektedirler. Kâdiriyye’de virdlerin içeriği ve yapılış şekilleri açıklanacaktır.

a- Günlük Vird: Tarikata girenlerin günde bir kere mutlaka okumaları gereken virddir. Tarikatta bu virde derste denir. Araplar ise günlük virde “*Vazîfetu’l-yevmiyye*” (Günlük görev) adı verirler.

Tarikata girmek isteyenler, öncelikle kendilerinin şerîate tam olarak uymaları, sonra müridde tabi olarak : “*Bu zât, beni Allah’a ulaştırır*” inancıyla o zâtın sözlerini yerine getirmelidirler. Günlük derslerini şöyle okumalıdır: Mürid, günde bir kere, hangi vakit uygunsa, o zaman تنها sessiz bir mekânda abdestli olarak, kıbleye doğru oturmalıdır. Huşû ile kendisini her şeyden alçak tutarak diz çökmeli, gözlerini yummalı, ellerini dizlerinin üstüne koymalı ve kendisini Allah Teâlâ’nın huzurunda

⁶⁸⁷ İsmail Ankaravî, *Minhac’ul Fukara*, İnsan Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 221-222.

⁶⁸⁸ Ankaravî, a.g.e., s. 221-222.

⁶⁸⁹ İstidrac, inanmayan ve günahkâr insanlarda görülen olağan üstü durumlardır.

⁶⁹⁰ Ankaravî, a.g.e., s. 221-222.

bilmelidir. “Ben, Allah Teâlâ’yı görmüyorum ama Allah Teâlâ beni görüyor”, diyerek tam bir huzur ve büsbütün mahviyetle boynunu bükmeli, kalbinin olanca rikkati ile gönlünü Allah’tan ayırmayarak, havf ve recâ (korku ile ümit) arasında baştan aşağı tüyleri ürpererek virdini çekmelidir.⁶⁹¹ Yüce Allah’ın zâtından başka, her şeyin geçici olduğunu düşünerek; intisâb ederken mürşidin huzurunda nasıl edepli oturmuşsa; o şekilde mürşidin huzurunda oturduğunu düşünerek dersini okumalıdır. İyi veya kötü, hiçbir şeyi aklına getirmemeye gayret etmelidir. Bu halde iken, mânevî bir zuhûrât olursa mürşidinden başkasına anlatmamalıdır. Şayet mürşidi birisine anlatması için izin vermiş ise, ona da anlatabilir.⁶⁹²

Günlük virdleri okumak için ideal vakit sabah namazı öncesi ve sonrasındaki vakittir. Bu vakitte dersini okuyamayanlar kendileri için uygun olan bir vakitte derslerini yerine getirebilirler. Ders çekmeden önce iki rekât nafîle namaz kılmayı tavsiye eden mürşidlerde vardır. Bu ise dersleri çekerken huzûr halini (Allah’ın (c.c.) huzurunda bulunmayı düşünmek) meydana getirir. Çünkü namaz kılan kişi Allah’ın (c.c.) huzurunda olduğu bilinciyle namazını kılar. Ardından bu huzur halini bozmadan dersini okumaya başlamalı ve bunu ders boyunca devam ettirmelidir. Günlük dersleri çekerken müridlerin tefekkür-i mevt ve râbîta halini de devam ettirmeleri istenir.

Günlük dersse başlamadan önce istimdat istenir. İstimdat şöyledir:

- Destur, medet, himmet, Ya Rabbi Yâ Allah celle celâluh.

- Destur, medet, himmet, Yâ Hazreti Cebrail

- Destur, medet, himmet, Yâ Hazreti Rasûlullâh sallâllahu aleyhi ve sellem

- Destur, medet, himmet, Yâ Hazreti Abdulkadir Geylânî

- Destur, medet, himmet, (Kol pirinin ismi söylenir.)

- Destur, medet, himmet, (Mürîd, şeyhinin şeyhinin ismini söyler.)

- Destur, medet, himmet, (Mürîd, kendi şeyhinin ismini söyler.) Mürîd, isterse silsilesinde olan başka mürşidlerin isimlerini de söyleyebilir. Bazı istimdat ifadelerinde ise “medet medet medet” şeklinde yapılır.⁶⁹³

⁶⁹¹ Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyiye Risalesi, Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 277.

⁶⁹² el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 12.

⁶⁹³ Bireysel gözlemlerim.

Günlük vird şu zikirlerden oluşur:

- Eûzu besmele çekilir.
- Fâtiha sûresi okunur.(1 defa)
- İhlâs sûresi okunur. (3 defa)
- Dua yapılır.
- Tefekker-i mevt yapılır. (5 dakika)
- Râbıta-i şerif yapılır. (5 dakika)
- “İlâhî ente maksûdî ve rızâike ve ligâike matlûbî” diyilerek zikire başlanır.”
- “Estağfirullâh-Elhamdülillâh” 33/100/300 defa okunur. Sonunda bir defa “el-Azîm el-Kerîm ellezî Lâ ilâhe illâ Hû” denir
- “Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed”, 33/100/300 defa okunur. Sonunda bir defa “ve sahbihî ve sellim” denir
- “Lâ ilâhe illallâh” 33/100/300 defa zikredilir. Sonunda bir defa “Muhammedun Rasûlullâhi sâdiku’l-Va’di’l-Emîn” denir.
- “Allâh” /100/300 defa zikredilir. Sonunda bir defa “celle celâlühû” denir.
- İhlâs sûresi, 33/100/300 okunur. Her okunuşta Besmele çekilip sonunda da bir defa “Sadakallûhü’l-Azîm” denir.
- Fâtiha sûresi, 1 defa okunur.
- İhlâs sûresi,3 defa okunur.
- Dua yapılarak zikir bitirilir.⁶⁹⁴

Günlük zikirlerde yeni müridlere, nefis-i emarenin esmâsı olan “Lâ ilâhe illallâh” ve nefis-i levvâmenin esmâsı olan “Allâh” esmâsı verilir. Mürid, derslerine devam ettikçe diğer usûl ve fûrû’ esmâları birer veya ikişer olarak derslerine eklenir. Bunlar; “Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kakhâr Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Alî, Azîm, Muhît,” esmâlarıdır. Bu esmâlarda diğerleri gibi 33/100/300 adet okunur. Sadece Allâh esmâsı diğerlerinin üç katı çekilir. Eğer esmâlar 33 kere okunuyorsa Allâh esmâsı 100 kere; esmâlar 100 kee okunuyorsa Allâh esmâsı 300 kere okunur.⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ Bkz Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 461 ; Serkan Çamdelen, *a.g.e.*, s. 201. ; Uzgur (Özgür), *a.g.e.*, s. 28; Ek 2, s. 313.

⁶⁹⁵ Cîlânî Abdulkâdir, *et-Tarîk İlallâhi (Risâletü fi’l-Esmâi’l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)* Thk., Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dımeşk, Dâru’n-Nasâbil, 1416/1994, s. 40.; Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı*

Tarikatın Hâlisiyye kolunda, günlük virdde usûl ve furû' esmâları zikredildikten sonra letâifler için esmâ zikredilir. Her letâif için günlük esmâ 33/100/300 adet zikredilir. Günümüzde bu kol mensupları latîfeler için “*Lâ ilâhe illallâh*” esmâsını zikrederler.⁶⁹⁶

Tarikatın Müştâkiyye kolunda, günlük virdlerde istiğfâr ve salavâtta sonra “*Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hak, Hay*” esmâları zikredilir.⁶⁹⁷

Irakın Telafer şehrinde faaliyet gösteren Kâdirî mürşitleri ise günlük virdlerde salavât çekilmesine çok önem verilir. Onlar, mürîderine günlük 1000/3000/5000 salavât dersi verirler.⁶⁹⁸

Tarikatın Rûmiyye kolunda, günlük virdlerde “*Vehhâb, Fettâh, Vedûd, Vâhid, Ehad, Samed*” esmâlarını furû' esmâ olarak zikredilir.⁶⁹⁹

Tarikatın Eşrefiyye kolunda, günlük virdlerde usûl esmâlarından sonra “*Settâr, Müheymin, Bâsit Vedûd, Hâdî*” esmâlarını furû' esmâ olarak zikredilir.⁷⁰⁰ Ayrıca Eşrefiyye’de “*evrâd-ı Eşrefiyye*” ve “*Eşrefî gülbangı*” adı verilen dualarda günlük vird olarak okunur. *Evrâd-ı Eşrefiyye* veya “*evrâd-ı şerîfe-i Eşrefiyye*” olarak isimlendirilen evrâd, eûzü besmele ve Fâtiha suresiyle başlamakta ve Hz. Peygamberin özelliklerinin anlatıldığı uzun bir salavât ile devam etmektedir. Eşrefoğlu Rûmî veya şeyhi Hüseyin Hamevî’nin içtihadı ile tertip edildiği rivayet edilmektedir.⁷⁰¹ Eşrefî gülbangı ise belli hususlar için tertip edilmiş olan dualardan oluşur.⁷⁰²

Günlük virdlerde okunan sure, dua ve esmâların adetleri mürşidlere göre farklı olabilmektedir. Mürşidler, mürîdlerinin durumlarına göre virdlerin okunma sayılarını belirlemişlerdir. Mürîdler, kendi başlarına günlük virdlerinin esmâlarını ve okunma

Rabbâniyye, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s.30. Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *İrşadu’r-Refik ila Keyfiyyeti Sulûki’t-Tarik*, s. 56 ; Güner, a.g.e., s. 391; Mustafa Kara; Ekler Bölümü, *Ek 13. Usûl Ve Furû’ Esmâlarını İçeren Günlük Vird*, s. 323.
⁶⁹⁶ Bkz. Serkan Çamdelen, *Son Devrin Ariflerinden eş-Şeyh, es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Öncü Basım, Ankara-2013, s.200-201. ; Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 124-125; Uzgur, Mustafa, *Son Dönem Kâdirî Tarikatı Şeyhlerinden Hacı Hâfız Mustafa Uzgur (Özgür) Hocaefendinin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, s. 66.

⁶⁹⁷ Akot, Bülent, *Müştak-ı Bitlisi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul, İnsan Yay., 2011, s. 79.

⁶⁹⁸ Kâdirî sûfisi Mustafa Şeyh ile yaptığım bireysel görüşme. 15/05/2024.

⁶⁹⁹ Bkz. Adalet Çakır, “Kadiriyye” Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür, Editör, Semih Ceylan, İstanbul, İsam Yay., 2015, s. 195; Mehmed Rifat Efendi, *Risâle-i Sülûk-i Kâdiriyye-i Eşrefiyye*, vr.26a -29a; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü’r-riyâzi’l-âliye*, vr. 28b-29a

⁷⁰⁰ Bkz. Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, Ankara, TDV. Yayınları, 1995, s. 84; Ahmet Özkan, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013 s. 569; Eşrefoğlu Rûmî, *Tarikatnâme*, vr. 78b

⁷⁰¹ Ahmet Özkan, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013, s. 117.

⁷⁰² Özkan, a.g.e., s. 120.

sayılarını artıramaz veya eksiltemezler. Günlük virdlerinde değişiklik yapmak istedikleri zaman müşhidlerine bildirmeli, onun izin ve tavsiyesine göre hareket etmelidirler. Günlük virdler günde bir defa okunur. Eğer mürid kendisinde fazla zikir etme isteği hissederse dersini tekrar okuyabilir. Mürid aldığı virdi (dersi) ömür boyu devam ettirmelidir. Günlük virdler, müridlerin tarikatı, silsilesi ve müşhidi ile mânevî bağını sağlamaktadır. Bu bağ aracılığıyla, müridin kalbine manevî feyz ve muhabbet gelir. Mürid, dersini çekmediğinde veya ders çekmeyi tamamen bıraktığı zaman bu bağ koparmış olur. Böylece müridin feyzi kesilir. Feyz kesince müridin kalbine nefsanî ve şeytanî sıfatlar dolmaya başlar. Bu nedenle dersini çekmeyi bırakmış olan müridler, ilk fırsatta derslerini tazeleyerek derslerini çekmelidirler.⁷⁰³

Günlük virdlerin esmâ yönünden zengin olduğu görülmüştür. Müridlerin seyr ü sulûka ilerlemelerinde farz ve vacip ibadetlerden sonra en etkili olan vird günlük virdlerdir. Günlük vird çeken bir mürid, günde 30-60 dakikasını Allah'ı (c.c.) zikretmeye ayırmış olur. Bu ise mürid için büyük bir kazançtır. Ayrıca günlük virdlerin içeriğinin istiğfâr, salavât, zikir, duâ ve Kur'an'dan bazı surelerden oluşması, müride aynı vakitte birçok faziletli ibadeti yapma imkânı sağlamaktadır.

b-Toplu Zikir/ Haftalık Zikir/ Tevhid: Haftada bir veya birkaç defa topluca yapılan zikirdir. Kâdiriler bu zikri; haftalık zikir, tevhid, halkay-ı zikir gibi isimlerle ifade ederler.⁷⁰⁴ Zikrullâh öncesi müşhidler 30-45 dakika süren sohbetler yapmaktadırlar. Sohbetlerin konuları fıkıh, tasavvuf, dini yaşantıyla ilgili bazı güncel meseleler, tarikatın işleyişiyle ilgili bazı konuları içermektedir.

Haftalık zikir haftada bir veya iki defa yapılır. Gün olarak Perşembe günleri ve hafta sonu seçilir. Ayrıca bütün kandil ve mübarek gecelerde zikir yapılır. Genellikle akşam namazından veya yatsı namazından sonra zikir yapılır. Haftalık zikri şeyh yönetir. Şeyhin olmadığı yerlerde ise şeyhin kendisine zikir çektirme görev verdiği zâkirler (görevliler) tarafından yönetilir. Zikirler dergâhlarda, dergâh olmayan yerlerde ise gönüllü olan müridlerin evlerinde yapılır. Zikir edecek cemaat halka seklinde diz üstü otururlar. Esmâlar yüksek sesle; önce sağa sonra sola sallanılarak zikredilir. Toplu zikirlerde ses ve hareket uyumuna dikkat edilir. Zikir esnasında ve aralarda ilahî ve kasideler okunur. “Allâh” esmâsında zikri yöneten uygun görürse ayağa kalkılır ve zikre ayakta devam edilir.

⁷⁰³ Kamil Uzgur Efendi, 23/06/2024 tarihli sohbet.

⁷⁰⁴ Bireysel konuşma ve gözlemlerim.

Haftalık zikrin yapılışı şu şekildedir:

- “*Euzübillâhimineşeytânirracîm. Bismillâhirrahmânirrahâm*” diyerek başlanır.
- Fâtiha sûresi okunur. (Zikrullâhtaki herkes 1 defa sessizce okur.)
- İhlâs sûresi okunur. (Zikrullâhtaki herkes 3 defa sessizce okur.)
- Dua yapılır. (Zikri Yöneten sesli dua yapar.)
- Tefekkür-i mevt. (5 dakika)
- Râbıta-i şerif. (5 dakika)
- “*Esteğfirullâh*” (3 defa)
- “*Estağfirullâh el-Azîm yâ Malike’l-mülkü’l-kadim.*” (1 defa topluca okunur.)
- “*Esteğfirullâh el-Azîm Rabbe’l-Berâya.*” (1 defa topluca söylenir.)
- “*Esteğfirullâh el-Azîm Mine’l-Hatâya.*” (1 defa topluca söylenir.)
- “*Esteğfirullâh el-Azîm min külli zenbinâ.*” (1 defa topluca söylenir.)
- “*Allâh, Esteğfirullâh dâim Esteğfirullâh.*” 3/5/7 defa denilir. Sonunda zikri yöneten “*el-Azîm el-Kerim ellezî lâ ilâhe illâ hû el-Hayyel Kayyûme ve etûbu ileyh*” der.
- Zikri yöneten Eûzu-besmele çeker:
- “*Bismillahirrahmanirrahim.*” 3/5/7 defa topluca söylenir.
- Fatiha sûresi (Zikrullâhı yöneten sesli okur.)
- Ahzab sûresinin 56. Ayetini zikrullâhı yöneten okur. “*İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne ale’n-nebiyyi, yâ eyyuhellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ (teslîmen)*”.(Ahzab, 33/56)
- Salât-ı Kemâliye beraberce yüksek sesle ve makamlı okunur. Salat-ı Kemaliye’nin okunuşu şöyledir:
 - *Allâhümme salli ve sellim ve bârik 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî 'adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi kemâlihî.*
 - *Allâhümme salli ve sellim ve bârik 'alâ Şemsi'd-Duhâ Muhammedin ve 'alâ âlihî 'adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi kemâlihî.*
 - *Allâhümme salli ve sellim ve bârik 'alâ Nûri'l-Hüdâ Muhammedin ve 'alâ âlihî 'adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi kemâlihî.*

- *Allâhümme salli ve sellim ve bârik 'alâ Hayru'l-Verâ' Muhammedin ve 'alâ âlihî 'adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi kemâlihî.*

- *Allâhümme salli ve sellim ve bârik 'alâ Bedri'd-Dücâ Muhammedin ve 'alâ âlihî 'adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi kemâlihî.* Sonunda zikri yöneten “*aleyhi ve aleyhim teslimen kesirâ*” der.

- Zikri yöneten “*Efdalü'z-Zikr fa'lem ennehû Lâ ilâhe illallâh*” der.

- “*Lâ ilâhe illallâh*” Tahmini 5-10 dakika eraberce zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*el-Meliku'l-Hakku'l-mübîn Muhammedun Rasûlullâhi sâdiku'l-va'dul-emîn*” der.

- “*Ente'l-Hâdi ente'l-Hakk leysel Hâdi illâ hû*” 3/5/7 defa denilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Yâ Hû yâ men Hû leyse'l-Hâdi illâ hu*” der.

- “*Yâ Selâmu sellim Yâ Rabbî sellim*” 3/5/7 defa denilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Hû teslimen kesirâ*” der.

- “*Yâ Erhamerrahimîn irhemnâ*” 3/5/7 defa denilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Bi hürmeti Seyyidi'l-mürselîn*” der.

- “*Yâ Ekremel-ekremîn ekrimnâ*” 3/5/7 defa denilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Bicâhi Seyyide'l-evvelîne vel âhirîn*” der

- “*Yâ Hayy Yâ Kayyûm*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Yâ zel celâli ve'l-ikram (c.c.)*” der.

- “*Allâh*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Celle celâluhû, amme nevâluhû, ve lâ ilâhe ğayruhû*” der.

- “*Hû Allâh – Hayy Allâh*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Celle celâluhû, amme nevâluhû, ve lâ ilâhe ğayruhû*” der.

- “*Hayy Yâ Hayy*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Celle celâluhû, amme nevâluhû, ve lâ ilâhe ğayruhû*” der.

- “*Hû Hû Allâh*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Celle celâluhû, amme nevâluhû, ve lâ ilâhe ğayruhû*” der.

- “*Hayy-Hayy Allâh*” Tahmini 5-10 dakika zikredilir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Celle celâluhû, amme nevâluhû, ve lâ ilâhe ğayruhû*” der.

- “*Hû Allâhumme salli ale’l-Mustafâ. Hû Nebiyye’r-Risâle ve Bahrus-safâ. Hû çirağı mescidi mihrâbı minber. Hû Ebûbekir Ömer Osmân Yâ Haydar*” 3 defa topluca söylenir. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Rahmetullâhi aleyhim ecmaîn*” der.

- “*Allâhumme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahibihî ve sellim*” Bu salavât, üç defa topluca okunur. Sonunda zikri yöneten bir defa; “*Hû teslimen kesirâ*” der.

- “*Allâhu ekber Allâhu ekber. Lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber. Allâhu ekber ve lillâhi’l-hamd*” Bu tekbir, üç defa topluca okunur

- Aşr-i şerîf okunur. Aşr-ı şerifi, zikri yöneten veya görevlendirdiği birisi okuyabilir.

- Halka-i zikir duası yapılır.⁷⁰⁵ Duayı, zikri yöneten veya görevlendirdiği birisi okuyabilir.

En sonunda zikirde bulunanların hepsi sağ eli kalbin üzerine koyup, hafif öne doğru eğilerek , “*Lâ ilâhe illallâh el-Meliku’l-Hakkul-Mubîn. Muhammedun Rasûlullâhi sâdiku’l-Va’di’l-Emîn*” derler, böylece zikir tamamlanmış olur. Kâdiriyye’deki haftalık zikrin zikredilen esmâ ve dualar açısından zengin olduğu görülmektedir.

Toplu zikrullâhta esmâların ve duâların okunma adet ve süreleri, zikrullâhın mânevî durumuna, göre ayarlanır. “*Allâh*” esmâsından itibaren gerekirse ayağa kalkılarak zikrullâha ayakta devam edilir.⁷⁰⁶ Devrân (ayakta dolaşarak) şeklindeki zikri ilk olarak İsmail Rûmî uygulatmıştır.⁷⁰⁷ Dolayısıyla devrânın sonradan uygulandığı anlaşılmaktadır. Kâdiriyye’de asıl olan oturarak (kuûdî) ve ayakta (kıyâmî) zikirdir. Kâdiriyye’de zikirler tarikata bağlı olup olmamasına bakılmaksızın bütün insanlara açıktır. Zikretmek isteyen her insan zikire katılabilir. Zikire katılanların zikrullâh esnasında sallanma ve ses uyumuna dikkat etmeleri gerekir.

Zikrullâh meclislerinde esmâlardan önce ve esmâların okunması esnasında veya aralarda ilahi ve kasideler söylenmektedir. Esmâlar zikredilmeden önce söylenen ilahiler genellikle zikir etmenin fazileti ve önemi hakkındadır. Örneğin “*Zikrullâh canlara candır,*” *Gelin Allah (c.c.) diyelim* ve benzeri ilahiler söylenir. Dolayısıyla bu ilahileri söylemek mürîdleri motive ederek zikre daha istekli hale getirmektedir.

⁷⁰⁵ Uzgur (Özgür), *a.g.e.*, s. 34-37; Bkz., Çamdelen, *a.g.e.*, s. 207-220. Bkz. Ek 3, s. 314.

⁷⁰⁶ Hayri Ögüt ve Ailesi (Hzl.), *a.g.e.*, s. 455; Özgür, *a.g.e.*, s. 34-37; Bkz., Çamdelen, *a.g.e.*, s. 207-220, 266.

⁷⁰⁷ Bkz. Reşat Öngören, *Rûmiyye, DİA.*, İstanbul, TDV. Yayınları, 2008, c. 35, s. 240-242.

Esmâlar esnasında söylenen ilahiler ise genellikle müridlerin aşkını muhabbetini artırıcı niteliğe sahiptir. “*Arşı azam sallanır zâkir Allah (c.c.) dedikçe, Dağlar ile taşlar ile zikredeyim Rabb'im seni, Yar yüreğim yar gör ki neler var*” ilahileri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Kâdirîler zikir esnasında müzik aletlerinin kullanmasını uygun görmezler.⁷⁰⁸ Bunu bidat sayarlar. Sadece bazı müşidler zikir esnasında “bendir” (Halk arasında def denir) kullanılmasına müsaade etmişlerdir. Zikrullâh esnasında ses ve sallanma uyumuna çok önem verilir. Allah'tan (c.c.) gelen mânevî feyz önce müşidin gönlüne oradanda halkada bulunanların gönlüne akmaktadır. Sallanma esnasında uyumun bozulmasının feyz akışını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Zikrullâh esnasında farklı ses çıkarılması ise diğer müridleri olumsuz etkileyerek zikretmelerine engel olabilmektedir. Bu nedenle zikir törenleri büyük bir uyum içinde gerçekleştirilir. Bazen müşidlerin zikrullâh esnasında yanlış sallananları düzelttiği de görülmektedir.

Zikrullâh esnasında müridlerde hüzünlenme, ağlama, aşka, şevke gelme, coşma, gülümseme, sayha çekme (Allah'ın (c.c.) isimlerinden birini söyleyerek bağırma) gibi vecd halleri de görülebilir. Zikrullâh meclisleri feyz ve muhabbetin en çok olduğu ortamlar olduğundan bu tür hallerin görülmesi normal karşılanmaktadır. Fakat müridlerin bu tür hallerini güçleri yettiğince gizlemeleri ve kendilerine hâkim olmaya çalışmaları gerekir. Böyle yaptığı halde, mürid vecd haline engel olamıyorsa her hangi bir sorumluluğu yoktur. Tarikatta bu tür halleri kasıtlı bir şekilde yapmak hoş karşılanmaz. Çünkü kasıtlı yapmak riyâ yani gösteriş sayılır. Gerçek müridler ise asla böyle yapmazlar.

Haftalık yapılan zikirlerde tarikatin kollarına göre bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar ana esaslarda olmayıp teferruatla ilgili konulardadır. Bu farklılıklardanda bahsedilecektir.

Anadolu Kâdirîliği'nde İsmâil Rûmî'nin içtihiadı ile başladığı söylenen devran zikrinin daha önce icra edildiği bilinmemektedir. Ayrıca Eşrefîler'in Sünbülî ve Şâbânî tariklerinden aldıkları ve “*Eşrefî devranı*” olarak bilinen bu âyinde. Sünbülîler'deki gibi kalbî Hak ismi zikredilmeyip, adımlar sola değil sağa doğru atılır, zikir halkası da sağa doğru döndürülürdü.⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ Bireysel gözlemlerim.

⁷⁰⁹ Bkz. Adalet Çakır, “Kadiriyye” Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, Editör, Semih Ceylan, İstanbul, İsam Yay., 2015, s. 199 ; Bkz., Revnakoğlu Arşivi, 101/80 ; Ahmet Özkan, *Eşrefî Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013, s. 122-124.

Devrâna bazı sembolik manalar yüklenmiştir. Devran, ruhun şehâdet âlemine ve ardından esas vatanına dönmesine, dergâha dervişlerin kapıdan tek tek girmeleri, gayb âleminde kendi kabiliyetlerine uygun bir hali seçmeleri anlamına gelir, Zikrullâh halkası cennet bahçesine, zikir esnasında bazı dervişlerin başlarını, bazılarının da vücutlarını hareket ettirmeleri meşreplerin farklılığına işaret eder. Daire halinde iken "lâ ilâhe illallah'ın tekrar edilmesi nefisle cihada işaret eder. "Hay" esmâsını kolkola girilerek zikredilmesi meleklerin arşın etrafında tavaf etmelerine benzetilir. Zikre iştirak edenlerin bir araya gelip toplanmaları cem' mertebesini, küllî fenâyı, ayrılarak kelime-i tevhide devam etmeleri ise cem'u'l-cem'i sembolize eder.⁷¹⁰

Kâdiriyyenin Müştâkiyye kolunda gayet vecd ile âşıkane zikrettikleri ve çoğunlukla da semâ ettikleri bilinmektedir. Ancak onların semâsı Mevlevî semâsından farklı olarak cehrî zikir ile ve son derece coşkulu biçimde yapılmaktaydı.⁷¹¹

Tarikatın Halisiyye kolu Allah esmâsına kadar oturarak zikrederler; zikri yöneten uygun görürse Allah esmâsından sonra zikre ayakta devam ederler. Zikir esnasında müridler râbita ve tefekkür-i mevte devam ederler. Zikirler coşkulu ve feyizli geçmektedir. Ayrıca bu kolun mürşidleri zikirden önce tahmimi 30-45 dakika süren sohbet yapmayı adet edinmişlerdir.⁷¹²

Şam, Kudüs ve çevresinde yayılmış olan Sumâdî kolu mensupları davul (tabl) ve def gibi mûsiki aletleri eşliğinde semâ ederek zikretmişlerdir. Sumâdî dervişlerinin Şam'daki âsitâneleri ve özellikle de Emevî Camii'nde yaptıkları coşkulu ve cezbeli semâ âyinleri yapmışlardır.⁷¹³

Hindistan Kâdirîleri, Abdulkadir Geylânî'nin Hallâc-ı Mansûr hakkındaki sözlerini tarikat âyinlerinde kullanmışlar, zikir meclislerinde Hallâc'ın menkıbelerini okumuşlardır.⁷¹⁴

c- Mihrâbî Zikir: Kâdiriyye'de var olan zikir çeşitlerinden biriside mihrâbî zikirdir. Toplu yapılan zikirle göre daha kısa olan zikir çeşidine mihrâbî zikir denir. Mihrâbî zikirde 1 Fatiha, 3 İhlâs okunup dua yapıldıktan sonra, tefekkür-i mevte ve râbita yapılır. Ardından 3 esmâ çekilir. Bunlar *Lâ ilâhe illallâh*, *Allâh* ve *Hay Yâ Hay*

⁷¹⁰ Ahmet Özkan, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013, s. 124; 8 Sırrî Abdülkâdir el-Eşrefî, *Sırru'd-deverân*, vr. 8b-13b.

⁷¹¹ Bkz., Çakır, a.g.mk. s. 199; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 163.

⁷¹² Bireysel gözlemlerim.

⁷¹³ Çakır, a.g.mk. s. 199; Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, s. 321-324

⁷¹⁴ Çakır, a.g.mk. s. 199

esmâlâdır. Daha sonra 1 Fâtiha ve 3 İhlâs veya aşrî şerif okunduktan sonra dua yapılır. Esamâların süresi tahmini 5-10 dakika sürer. Toplu zikirlerde makâmlı okunan dua ve zikirlerle diğer esmâlâr mihrâbî zikirde okunmaz. Mihrâbî zikri şeyh yönetir. Şeyhin olmadığı yerlerde ise şeyhin kendisine zikir çekirtme görev verdiği zakirler tarafından yönetilir. Esmâlar önce sağa sonra sola sallanılarak zikredilir. Toplu zikirlerde olduğu gibi mihrâbî zikirlerde de ses ve hareket uyumuna dikkat edilir.

Mihrâbî zikrin aşamalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Eûzu Besmele çekilir.
- “Esteğfirullâh, Esteğfirullâh, Esteğfirullâh, el-Azîm el-Kerîm ellezî Lâ ilâhe illâ Hû el-Hayyel Kayyûme ve etûbu ileyh.” 3 defa söylenir.

- Fâtiha Sûresi.(1 defa)
- İhlâs sûresi.(3 defa)
- Dua.
- Tefekkür-i mevt . (5 dakika)
- Râbîta-i şerif. (5 dakika)
- Lâ ilâhe illallâh. (5- 10 dakika)
- Allâh (5- 10 dakika)
- Hay Yâ Hay (5- 10 dakika)
- Fâtiha sûresi (1 defa)
- İhlâs sûresi(3 defa) Fatiha ve İhlâs sûresinin yerine, aşr-ı şerifte okunabilir.

- Dua yapılır.
- Fâtiha.
- Sağ el kalbin üzerine konulup, hafîf öne doğru eğileek , “*Lâ ilâhe illallâh el-Meliku’l-Hakku’l-Mubîn Muhammedu’r-Rasûlullâhi sâdiku’l va’di’l-emîn*” denir. Böylece mihrâbî zikir tamamlanmış olur. Mihrabi zikre *Hay Alâah, Hâ Allâh*, semalarında eklenebilir.⁷¹⁵

⁷¹⁵ Yaptığım gözlem.

d- Hatm-i Kâdirî: Fâtiha, İhlâs, İnşirâh sûreleri, istiğfâr, salavât ve çeşitli dua cümlelerinden oluşur. Bu zikir toplu olarak yapılır. Hatm-i Kâdirî'deki zikirler halkada bulunan kişilere paylaştırılarak okunur. Bu zikrin aşamaları şunlardır:

- Önce bir Fâtiha ve üç İhlâs sûresi okunur; sevabı hediye edilir.
- İstiğfâr 100 defa
- Râbîta
- Salavât ayeti okunur ve 100 defa salavât okunur.
- Medet Yâ Seyyid Abdulkâdir Geylânî bi iznillah. 100 defa söylenir.
- Fâtiha sûresi 11 defa okunur.
- İhlâs sûresi 1000 defa okunur.
- İnşirâh sûresi 100 defa okunur.
- Fâtiha sûresi 11 defa
- Yâ Dâfia'l-Beliyyât. 100 defa
- Yâ Halle'l-Müşkilât. 100 defa
- Yâ Kâfiye'l- Mühimmât. 100 defa
- Yâ Kâdiye'l-Hâcât. 100 defa
- Yâ Râfia'd-Deracât. 100 defa
- Yâ Şâfiye'l-Emrâz. 100 defa
- Yâ Munzile'l-Berakât. 100 defa
- Yâ Erhame'r-Râhimîn. 100 defa
- Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-Aliyyi'l-Azîm. 100 defa
- Salavât-ı şerife
- Aşrı şerif veya Nasr sûresi
- Dua yapılır.⁷¹⁶

Hatm-i Kâdirî'deki okunan sûreler, zikir cümleleri ve zikirlerin okunma sayıları müşidlerin uygulamalarında farklılık göstermektedir. Günlük ve haftalık zikirde olduğu gibi müşidler, okunan zikirleri ve sayılarını müridlerin mânevî durumlarına göre belirlemektedirler.⁷¹⁷

⁷¹⁶ Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 70 ; Mehmed Raif Efendi, *Mekâsidu't-Tâlibîn*, Sadeleştiren Abdulkâdir Dedeoğlu, İstanbul, Osmanlı Yayınevi, 1992, s. 151-152.; Bkz. Muhlif. Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *Hatmu'l-Kâdiriş-Şerif, Mekiu't-Tarikati'l-Kâdiriyyeti's-Şerif*, 2018. Bkz., Gürer, a.g.e., s. 387. ; Muhlif. Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *Tuhfetu't-Durriyye fî Keyfiyyeti Mecâlisi Zikri'l-Kâdiriyye*, Dâru'n-Nûru'l-Aliyye, 2019, s. 35.

⁷¹⁷ Bkz. Cîlânî, a.g.e., s. 70 ; Raif Efendi, a.g.e., s. 151-152.; Hasenî, a.g.e., Bkz., Gürer, a.g.e., s. 387. Huzeyfî, a.g.e., s.35-36

Ayrıca yukarıdaki hatm-i Kâdirî'ye göre daha kısa yapılanıda vardır. Bunada “hatm-i sağır” denir. Hatm-i sağır'ın yapılışı şöyledir.

- İstiğfâr-ı şerîf, 15 defa okunur.
- Salavât-ı Şerîfe, 100 defa okunur.
- Hasbunallâhu ve ni'mel vekîl, 500 defa okunur.
- Salavât-ı şerîfe, 100 defa okunur.
- Aşrı şerif, okunur.
- Duâ yapılır.⁷¹⁸

Hatm-i Kâdirî özellikle önemli ve üzücü hadiselerde gece vakti gece vakti yapılır. Üzüntülü hâl gidinceye kadar bu virde devam edilir.⁷¹⁹

e- Kur'an Virdi:

Kâdirî tarikatında verilen vird çeşitlerinden birisi de Kur'an'dan ayetler veya surelerden oluşan virdlerdir. Çünkü Kur'an, kulun kalbini temizleyen, onu manen olgunlaştıran vasitalardan birisidir. Mürîdlere her gün Kur'an'dan belli miktarda okumaları tavsiye edilmektedir. Ayrıca Yasin sûresinin günde bir veya birkaç defa okunması da tavsiye edilmektedir.

Abdulkadir Geylânî, Fatiha, İhlas, İnşirah, Kadir, Kafirun, Nasr, Tebbet, İhlas, Felak, Nas surelerini günde yedi defa okumuştur. Bu sûrelerin sabah ve akşam namazlarından sonra birer defa okunması tavsiye edilmiştir.⁷²⁰

Sühreverdi (v. 632/1234) Kur'an okumanın önemini şöyle açıklamıştır. Kalbler, kuvvetleri oranında Kur'an'la dolmuş, mânevi genişlikleri oranındada Kur'anın anlamlarını ve sırlarını elde etmişlerdir. Su ve Kur'an temizleyicidir. Su, görünen kirleri temizler; Kur'an ise, insanın iç âlemini temizler ve şeytanın kötülüklerini yok eder. Başka bir madde ile suyun yaptığı temizlik yapılabilir. Fakat Kur'an ve ilmin yaptığı temizliği başka şeyler yapamaz; onların yerini başka şeyler dolduramaz.⁷²¹

f-et-Tevhibâtu'l-Kâdiriyyeyetu (Tevhibât): Bu virdi mürîdler bireysel olarak okurlar. Tevhibat adı verilen vird; İstiğfar, Fâtiha sûresi, Ayete'l-Kürsi, İhlâs sûresinden oluşur. Bu virdin ideal olanı sabah namazından sonra okunmasıdır. Bunu yapamayanlar kendileri için uygun bir zamanda okuyabilirler. Tevhîbâtta yapılan zikirler şunlardır.

-Esteğfirullâhe'l-Azîm; 100 defa okunur.

⁷¹⁸ Güner, a.g.e., s. 387.

⁷¹⁹ Güner, a.g.e., s. 387.

⁷²⁰ Cilânî, a.g.e., s. 69.

⁷²¹ Şihabüddin Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Dr. Samir Şems, Dâru's-Sadr, Beyrut, 2010, s.

-Fâtiha sûresi; 20 defa okunur.

-Ayete'l-Kürsi; 20 Kere okunur

-İhlâs Sûresi; 40 defa okunur.

-Ardından dua yapılarak hâsıl olan sevab, silsiledeki bütün müşşidlerin rûhi şeriflerine, hayatta olan müşşidin rûhânîyetine hediye edilir.⁷²²

g-Fâtiha Virdi: Fâtiha sûresi günde yüz defa okunarak yapılan virddir. Fatiha sûresi 5 vakit namazdan sonra okunur.

Namazlara göre okuma sayısı ise aşağıdaki gibidir.

- Sabah namazından sonra, otuz defa,
- Öğle namazından sonra, yirmi beş defa,
- İkinci namazından sonra, yirmi defa,
- Akşam namazından sonra, on beş defa,
- Yatsı namazından sonra, on defa okunur, ardından da dua yapılır.⁷²³

h- Abdulkadir Geylânî'nin Diğer Virdleri:

Abdulkadir Geylânî'den rivayet edilen dua, salavât ve virdler âlimler tarafından kitap haline getirilmiştir. Bu eserlere çoğunlukla “*Evrâd-ı Kâdiriyye*” ismi verilmiştir. Bu vird ve dualar kâdirilerde zorunlu olmayıp, bunların okunmasının faziletli olduğu belirtilmiştir. Kitaplarda Abdulkadir Geylânî'den rivayet edilen duâ, salavât ve virdler şunlardır:

Salavât,⁷²⁴ Meclis Duası, Tevessül Duası, Hizbu'l Hıfz, Hizbu'l İşrak, Hizbu'n Nasr, Hizbu'l teveddüd, Hizbu'l Celâle, Hizbu'l Muhhi, Hizbu'l A'zam, Hizbu'l Mübârek, Kibritu'l- Ahmer, Salâtu'ş- Şerîfe, Salâtu's- suğrâ, Salâtu'l- Vustâ, Duau'l ihtitâm, Hizbu'r- Recâ ve'l- İlticâ, Hizbu'l Kebîr. Hizbu'l- Esrâr, Hizbu'l Birri, Hizbu'l- Vesîle, Hizbu'n- Nûr, Hizbu'l-Meveddetu, Hizbu'l-Kasem Hizbu's- Sağîr, Hizbu'l- İstihfâ, Hizbu'l elfi'l Kâim, Salâtu'l Kübrâ ve Yakûtu'l Hamrâ ve'd-Durretu'l Hadra, Hizbu'l- İstiğfar, Cuma virdi, Cumartesi virdi, Pazar virdi, Pazartesi virdi, Salı virdi, Çarşamba virdi, Perşembe virdi, Besmele virdi.⁷²⁵

⁷²² Muhlif Ali Huzeyfî Kâdirî Hasenî, *İrşadu'r-Refik ila Keyfiyyeti Sulk i't-Tarik*, s. 49

⁷²³ Cîlânî, a.g.e., s. 66.

⁷²⁴ Abdulkâdir, Cîlânî *Salavât*, Mağrib, b.t.y,

⁷²⁵ Bkz. Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa El- Bânî el- Halebî, b.t.y., ; Abdulkâdir Geylânî, *el-Evrâdu'l- Kâdiriyyetu*, Hazırlayan:

2.1.4. Sohbet

Kâdiriyye’de müridlerin eğitiminde kullanılan yöntemlerden biri de sohbettir. Tasavvufî sohbet, mücerret bir müridlikten çok fazla manalar içerir. Nitekim sohbet; müşid tarafından gerçekleştirilen bir ahidleşme, irşâd faaliyeti, hassas bir murâkabe, mürid için bir özeleştirici, muhasebe, hâl değerlendirmesi yapma, eğitim ve manevî hayatın esrârına vakıf olma faaliyetidir. Aynı zamanda sohbet; sevgi, merhamet ve şefkat ortamıdır.⁷²⁶ Sohbet; müridlerde, şeyhine bir bağlılık, sevgi, güven ve onda fenâ olma hali meydana getirir. Bu hâl sayesinde şeyh, müridde bulunan manevî kabiliyeti ortaya çıkarabilir ve müridini olumlu şekilde yönlendirebilir.⁷²⁷

Müridin, şeyhinin sohbetlerine devam etmesi tasavvufî eğitim açısından çok önemlidir. Bu durum şeyhine mesafe olarak yakın olanlar için geçerlidir. Şeyhinden zâhiren uzakta olan mürid; müşidinden almış olduğu tefekkür ve râbıtaya devam etmeli, varsa şeyhinin kitap ve risâlelerini okumalı, görüntülü ve sesli sohbetlerini dinlemelidir. Mürid, kendisini tarikatından, şeyhinden uzaklaştırabilecek gururlu, kendini beğenmiş ve tarikat karşısı insanlardan uzak durmalıdır.⁷²⁸ Bu tür insanlarla sohbet etmek müridi olumsuz etkileyebilir.

Sohbet vesilesiyle, müridlerin çok fayda elde etmesi beklenir. Sâdık bir mürid, şeyhinin tabi olup, onun emirlerini yerine getirip, sohbetlerinde bulunduğu ve onun ahlâkıyla ahlâklandığı zaman, müşiddeden müride, nur sirayet eder. Bu durum, iradesinden kurtulup şeyhine bağlanarak onda fenâ bulan müridler için geçerlidir.⁷²⁹

Sohbet, sülûk erbâbının zaruri terakki vesilesidir. Nitekim Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) sohbetin, ilerleme için ne kadar gerekli olduğunu “*li ashâbike ve ahhâbik.*” (Ashâbın ve ahhâbların arasında) ifadesi ile işaret etmiştir.⁷³⁰

Müridliğin gereklerinden biri de Allah’la, Resullullâh ile ve evliyâlarla sohbet etmektir. Ebû Osmân el-Hirî’nin (v. 298/910) şöyle dediği rivayet edilmiştir. “Kimin

Muhammed Salim el-Bevvâb, Daru’l-Bevvâb, Beyrut, 1992; Müstakimzade Süleyman Saadettin Efendi, *Evrâd-ı Kâdiriyye* (Tercüme-Şerh), Buhara Yay., İstanbul, 2014; *Abdulkâdir Geylânîden Dualar ve Zikirler (Evrâd-ı Kâdiriyye)*, Hazırlayan: Ali Eren, İstanbul, Berre Yayınevi, 2016.

⁷²⁶ Ebu’l- Ala Afifi, *Tasavvuf: İslâm’da Manevi Devrim*, İstanbul, Risale yayınları, 1996, s. 297.

⁷²⁷ Afifi, a.g.e., s. 297.

⁷²⁸ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2015, s. 23.

⁷²⁹ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğuş Mecdü’t Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 36.

⁷³⁰ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhâniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yayınları, 1976, s. 127.

Allah ile sohbeti doğru olursa, O'nun kitabını düşünerek okur, onun sölerini sözünü bütün sözlerden üstün kabul eder O'nun emrettiklerine uyar. Rasûlullâh (s.a.v.) ile sohbeti doğru olan kişi; yaptığı ve yapmadığı işlerde Peygamber'in (s.a.v.) sünnetlerini kılavuz edinir; onun ahlâkına, sünnetlerine, yaşantısına uyar, Allah'ın (c.c.) velî kullarıyla sohbeti doğru olan; onların yaşamlarına, yollarına tabi olur, onların edepleriyle edeplenir, onların adetlerini yerine getirir.”⁷³¹

Tasavvufta güzel sohbet önemli olduğu gibi; sohbet edeplerine uymakta önemlidir. Sohbetin edepleri ise şunlardır: Kendinden aşağı olanlara şefkat ve merhametle, kendine denk olana muvafakat ve ülfetle, kendinden üstün olana hürmetle, anne ve babaya alçak gönüllülük ve itaatle, kadına idare ile çocuklara şefkat ve eğitim ile akrabalara ihsân ve onları ziyaret etmekle, komşulara eziyet etmemekle, bütün insanlara güler yüzlülük ve cömertlik iledir.⁷³² İhvâna muhabbet ve muhabbete engel durumları terketmekle, sûflere hürmet ve kıymetlerini bilmekle, zenginlere ihtiyaç göstermemekle, âlimlere söyledikleri şeyleri kabul etmekle, evliyâyâ onları kabul edip itaat etmek ve onları inkâr etmemekle sohbet edilir.⁷³³

Ferîdüddin Attâr (v. 618/1221) tasavvuf erbâbının şu beş sınıf insanın sohbetinden sakınması gerektiğini bildirmiştir. Birincisi, yalancı kişilerdir. Onunla birlikte olduğu müddetçe aldanış içinde olur.⁷³⁴ İkincisi, ahmaktır. Çünkü ahmak insana faydalı olmak istediğinde ahmaklığından dolayı insana zarar verir, bunu da farkında olmaz.⁷³⁵ Üçüncüsü, cimridir. Çünkü cimri insanın en kıymetli varlıklarından biri olan zamanını boşa götürür.⁷³⁶ Dördüncüsü, kötü kalpli kişidir. Çünkü kötü kalpli olan kişi, insana ihtiyaç anında yardım etmez.⁷³⁷ Beşincisi, fâsıktır. Çünkü fâsik çok değersiz basit bir şeye tamah ederek insanı yarı yolda bırakır.⁷³⁸

Kâdirî mürşidlerinin önem verdikleri yöntemlerden birisi de sohbettir. Onlar haftada bir veya iki kere sohbet yaparlar. Haftalık zikirlerden önce mutlaka sohbet yaparlar. Yakında olan mürîdlerin zaruri haller dışında sohbetlere katılmasını zorunlu görmektedirler. Sohbetler genellikle 30-60 dakika arası sürmektedir. Sohbetlerini ayet, hadîs ve velîlerin eser ve sözlerinden yararlanarak yaparlar. Sohbetlerin konusunu

⁷³¹ Ebu Abdi'r-Rahmân Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sulemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 34.

⁷³² Sülemi, *a.g.e.*, s. 60.

⁷³³ Sülemi, *a.g.e.*, s. 60-61.

⁷³⁴ Feridüddin Attâr, *Tezkiretu'l- Evliya*, Hazırlayan: Süleyman Uludag, Bursa, İlim Ve Kültür Yayınları, 1984, s. 59.

⁷³⁵ Attâr, *a.g.e.*, s. 59.

⁷³⁶ Attâr, *a.g.e.*, s. 59.

⁷³⁷ Attâr, *a.g.e.*, s. 59.

⁷³⁸ Attâr, *a.g.e.*, s. 59.

belirlerken dinleyicilerin ihtiyaç duyduğu konuları seçmeye özen gösterirler. Sohbetlerinde genellikle fikhî konuları ve tasavvufun takva, vera', zühd, ihlâs, samimiyet, tevekkül, sabır, şükür ve benzeri konularını anlatırlar. Sohbetleri bir metne bağlı kalarak yaptıkları gibi, metne bağlı kalmadan (irticalen) da yapabilirler. Günümüzde iletişim araçları çoğaldığından uzakta olan müridlere sohbetler sesli ve görüntülü olarak kolay bir şekilde ulaştırılmakta, onların da faydalanması sağlanmaktadır. Ayrıca müridlerin yapmış oldukları sohbetler kitap haline getirilerek kalıcılığı sağlanmaktadır. Böylece müridler istedikleri vakit müridinin sohbetini bulup okuma ve istifade etme imkânı elde etmektedirler.

Kâdirîler müridlerine sohbetlere katılmayı zorunlu tutarak onların bazı konulardaki bilgi eksikliklerini gidermek ve sohbet ortamının manevî atmosferinden faydalanmalarını hedeflemektedirler. Nitekim sohbetlere katılan müridler, dini konulardaki bilgi eksikliklerini gidermekte ve dergâh edebî, müridi dinleme âdâbı, müridlerle beraber olma edebî gibi birçok edebî sohbet ortamında öğrenmektedirler. Ayrıca sohbetlere gidenler akıllarına takılan soru ve problemleri şeyhlerine sorarak cevap alma imkânı bulmaktadırlar.

2.1.5. Râbîta

Râbîta; Arapçada bağ, ilişki, şerit, bant, bağlantı, alaka, iple bağlamak, demektir⁷³⁹. Tasavvufta, müridin zihninden, tefekkür ve hayal gücünü kullanarak müridiyle birlikte olma halini ifade eder. Tasavvufî terbiye için, bu mânevî beraberliğe ihtiyaç duyulur. Râbîtaya, sevgi anlamı da yüklenmiştir.⁷⁴⁰ Yani râbîta; Allah'ı, Resûlullâh'ı ve silsile-i meşâyihî sevmek onlarla gönül birlikteliği kurmaktır.

Râbîta; müridin şeyhini severek, onu hatırlaması ve simasını aklında canlandırması; kalben şeyhi ile aynı ortamda olduğunu düşünmesidir. Bu mânevî birlikteliğin, müridi, şeyhinde fânî olmaya (*Fenâ fi's-Şeyh*) yani, onun ahlâkıyla ahlâklanmaya, onunla özdeşleşmeye götürdüğü ifade edilir. Sûfîler râbîtaya “*Sâdıklarla beraber olunuz*”⁷⁴¹ ayetini delil olarak kabul ederler. Kulun sevdiği kişiyle beraber olduğunu ifade eden hadisler, râbîtadaki muhabbetin keyfiyetini açıklayıcı olarak

⁷³⁹ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, Mısır, 1980, s. 252.

⁷⁴⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yay. s. 214.

⁷⁴¹ Tövbe/119.

düşünülmektedir.⁷⁴² Peygamberimiz (s.a.v.) “*Kişi sevdiğiyle beraberdir*”⁷⁴³ buyurarak sevginin önemini dile getirmiştir. Sûfiler de bu hadisten dolayı Allah dostlarını sevmeyi tercih etmişlerdir. Râbitayı da bu sevgiyi oluşturan ve devam ettiren bir araç olarak kullanmışlardır. Çünkü her gün Allah’ı (c.c.), Rasulullâh’ı ve silsile-i meşâyihî düşünen mürîdler onları sevecek ve sevgilerini devam ettireceklerdir.

Ayrıca tek başına manevî olarak ilerlemeyeceğini bilen mürîdin, mürşidiyle olan gönül bağı kurarak onun yardımıyla ilerleyip menziline ulaşmaya çalışması da râbita olarak tanımlanmaktadır.⁷⁴⁴ Bu tanım ise râbitanın mürîdin hedefine varması için faydasını ifade etmektedir.

Kalbi şühûd makâmına ulaşmış olan bir şeyhe tabi olmak râbitadır. Çünkü şeyh oluk gibidir. Silsile aracılığıyla şeyhin kalbine gelen manevî feyz kendisine râbita yapan mürîdin kalbinede akar. Eğer mürîdin râbitasında bir zayıflık olursa aklına şeyhinin suretini getirmelidir. Çünkü şeyhin suretini düşününce, mürîd şeyhinin halleri ve vasıfları ile vasıflanır, onun ahlâkı ile ahlâklanır. Eğer mürîd, râbita yaparken kendisinde gaybet ve sekr durumu olursa, şeyhini hayal etmeyi bırakarak, kendisinde meydana gelen hale teveccüh etmelidir.⁷⁴⁵

Abdulkadir Geylânî (k.s) râbitayla ilgili şunları söylemiştir: “Bu yolun yolcusu için velîlerle beraber kalbi râbita gerekir. Râbita yaparak bâtinî olarak onlardan istifade ederler. Bu nedenle, velîlerle kalbi râbitası olan mürîdin zâhiren ikram görmemesinde bir sakınca yoktur. Velîlerle kalbi bir râbitası bulunmayan kimse onlardan faydalanamaz.”⁷⁴⁶ O’na göre; râbita, mürîd için çok faydalıdır. Mürşidler, Allah’a vuslât (yakınlığına ulaşma) yolunda mürîdi için vesiledir. Mürîd, mürşidiyle kalbi bağ oluşturup, bu bağı kuvvetlendirdiği oranda, içinde manevî feyiz artar ve kısa zamanda amacına ulaşır.⁷⁴⁷ O halde mürîdin yapması gereken, öncelikle şeyhinde fânî olmak, (*Fenâ fi ’ş-Şeyh*) sonra da Allah’da fânî olmaya (*Fenâ fi ’llâh*) ulaşma imkânını elde etmektir.⁷⁴⁸ Abdulkadir Geylânî’nin bu açıklamalarından râbitanın mürîdleri fenâ haline ulaştıran bir vesile olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁴² Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 214.

⁷⁴³ Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165.

⁷⁴⁴ Özgür, *a.g.e.*, s. 33.

⁷⁴⁵ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğuş Mecdü't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 54-55.

⁷⁴⁶ Haydari, *a.g.e.*, s. 60.

⁷⁴⁷ Abdulkâdir Cilânî, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bani el- Halebi,, b.t.y., s. 26.

⁷⁴⁸ Cilânî, *a.g.e.*, s. 26.

Tasavvuf erbâbınca, çok önemsenen ve seyr ü sülûkun önemli bir unsuru olan râbîta ilahî bir lütuftur. Allah (c.c.) tarafından sâliklerin “*Seyr illallâh*” ta yol alabilmeleri için verilen büyük bir ikramdır. Râbîtanın; ehline yani mürşid-i kâmile yapılmak şartıyla sâliklerin büyük feyiz elde etmesine vesile olduğu sülûk ehline ifade edilmiştir. Evliyâullahın şu sözü râbîtanın önemini anlatmaktadır: “*Zikirsiz râbîta musildir; (ulaştırıcıdır) râbîtasız zikir musil (ulaştırıcı) değildir.*” Yani bir sâlik, mürşid-i kâmile râbîta yapmadan zikire devam etse Allah’a vâsıl olamaz. Fakat zikretmeyip mürşid-i kâmile râbîta yapsa Allah’ın yardımıyla Hakk’a vâsıl olur.⁷⁴⁹

Bir kişi “*En büyük ihsân, Allah’ı (c.c.) görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen, onu görmeden bile, o seni daim görür.*” “*Biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁷⁵⁰ “*Allah, (c.c.) her şeyi kuşatmıştır.*”⁷⁵¹ “*Allah, işitir ve bilir.*”⁷⁵² bu hadis ve ayetlerden hareket ederek “*Ben Allah’ı (c.c.) görmüyorum ama Allah (c.c.) beni görüyor ve her halimi biliyor, Allah (c.c.) bütün âlemi kuşatmıştır.*” diyerek bir ay kadar bu düşünceye sahip olur ve bu düşünceyi kendine hâl edinirse, işte buna “*râbîta*” denir. Bu şekilde hareket etmekle mürîdde “*İlme’l-Yakîn*” meydana gelir. Mürîd, yaptığı ibadetlerden lezzet alır, nefis ve şeytanın hile, vesvese ve kötülüklerinden etkilenmez. Allah (c.c.) o mürîdin, basiret gözünden perdeleri kaldırarak “*İlmel-Yakîn*” derecesine ulaştırır ve zamanla o mürîd “*Hakka’l-Yakîn*” derecesine ulaşır.⁷⁵³

Kâdirî mürşidlerinden Ömer Hüdayi Baba, râbîtanın birçok şekilde şekilde yapılabileceğini belirtmiş bunlardan dört tanesinin yapılışını tarif etmiştir. Mürîd, şeyhi tarafından kendisine hangisi tarif edilirse onu uygular. Ömer Hüdayi Baba’nın râbîta tarifleri şunlardır:

1-Mürîdin, gözlerini kapatıp, şeyhinin huzurunda oturduğunu ve şeyhinin iki kaşı arasını gözlüyormuş gibi düşünmesidir.⁷⁵⁴

2-Mürîdin, kalbini bir çanak şeyhinin kalbini de çeşme gibi düşünüp, çanağın musluğun önüne koyup, o musluktan çanağına ilahî nurun dolduğunu düşünmesidir.

⁷⁴⁹ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh, Cabbârzâde Mehmet Arif, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 109-110.

⁷⁵⁰ Kâf, 50/16.

⁷⁵¹ Nîsâ, 4/126.

⁷⁵² Bakara, 2/256.

⁷⁵³ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyiye Risalesi*, *Miftahü’l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 285.

⁷⁵⁴ Ömer Hüdayi Baba, *Risale-i Hüdayiye*, s.128, *Ömer Hüdayi Baba Divanı* içerisinde, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007, s.128.

Yani ilahî nurun silsile yoluyla, şeyhinin kalbine, ondanda kendi kalbine aktığını düşünmesidir.⁷⁵⁵

3-Mürîdin şeyhinin rûhânîyetini nurdan bir çadır gibi, kendisini de o çadırın içinde oturur vaziyette düşünmesidir.⁷⁵⁶

4-Mürîdin, kalbinin ayna gibi olduğunu ve şeyhinin o aynaya elini uzatarak sürekli sildiğini düşünmesidir.⁷⁵⁷

Râbitanın en yaygın uygulanaşı ise şöyledir. Gözler kapalı bir şekilde; “Şu an Rabb’imin c.c.) huzurundayım ben onu öremezsem de o beni görüyor ve bütün halimi biliyor. Allah’ın (c.c.) rızası Peygamberimiz’in (s.a.v.) şefaati tarikatımdaki pir ve müşidlerin hepsinin himmeti ve müşidimin yardımı ile bu yolda yürümeye, ilerlemeye çalışacağım” düşüncesiyle râbîta yapılmaya başlanır. “Şeyhim karşımda oturuyor eli elimde; Allah’tan, (c.c.) Peygamberimiz’den,(s.a.v.) pir ve silsile-i meşâyih’tan gelen manevî himmet, feyz, muhabbet, manevî akım, müşidimin kalbine akıyor. Onun kalbinden de benim kalbime akıyor.” Râbîta, gözler kapalı yapılır.⁷⁵⁸ Râbîta günlük, haftalık ve mihrâbî zikirlerle başlamadan önce tahmine 5-10 dakika süreyle yapılır. Râbitanın süresinin uzun olmasının daha faydalı olacağı ifade edilmektedir.

Kâdirî müşidleri, mürîdlerine râbîta yapmayı şart koşmuşlardır. Hem günlük virdlerinin başında, hem de haftalık toplu zikirlerin başında râbîta yapılması şarttır. Râbitanın süresi minimum 5 dakikadır. Virdler dışında diğer zamanlarda mürîdlerin râbîta yapmaları tavsiye edilir. Örneğin mürîd herhangi bir işle uğraşırken şeyhinin yanında olduğunu hayal edebilir.

Tarikatta yapılan şekilsel râbîta ile mürîdlerin müşidlerine gönülden bağlanması, müşidlerini sevmesi, onların davranışlarını örnek almaları amaçlanmaktadır. Nitekim mürîdler müşidlerinin huzurundayken davranış ve sözlerine çok dikkat etmektedirler. Râbîta ile müşidin huzurunda davranışlarına dikkat eden mürîdin, müşidin gıyabında da davranışlarına dikkat etmesi hedeflenmektedir.

⁷⁵⁵ Hüdayi Baba, *a.g.e.*, s. 129.

⁷⁵⁶ Hüdayi Baba, *a.g.e.*, s. 129.

⁷⁵⁷ Hüdayi Baba, *a.g.e.*, s. 129.

⁷⁵⁸ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, Özgür Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30.

2.1.6. Tefekkür-i Mevt

Tefekkür-i mevt; ölümü düşünmek demektir. Günde bir defa, en az beş dakika tefekkür-i mevt, yani ölümü hatırlamak, Kâdiriyye tarikatının değişmez prensiplerindendir. Ölümü düşünmek, ölümü akıldan çıkarmamak mürîd de dünyanın kendisi için bir gurbet yeri olduğu düşüncesini oluşturur. Bu düşünceye sürekli sahip olan bir mürîd de gurbette olduğu zaman zarfında kendisine sılada (hakiki vatanında) faydalı olacak şeyleri yapar. Nefsinin, boş, faydasız heva ve heveslerinden uzak durur.⁷⁵⁹ Ölüm halini düşünmeyen bir mürîd, ölümü unutarak dünyaya bağlanır. Bütün arzu ve istekleri dünyalık şeyler olur. Dünyadan ve dünyalıklardan hiç ayrılmayacakmış gibi yaşar. Boş, faydasız isteklerden ve malâyani (gereksiz) işlerden kendisini kurtaramaz.⁷⁶⁰ Bu hallerden kurtulmak için ölüm sürekli düşünülmelidir.

Abdulkadir Geylânî, (k.s.) ölümü düşünmek hakkında şunları söylemektedir. Mürîd, ölümü gözünüzün önüne getirmeli; birini gördüğünde ona vedâ selâmı vermelidir. Evinden çıktığı zaman; ölüm meleğinin kendisini çağıracağını ve ailesine dönmesinin mümkün olmayacağını düşünerek; ailesiyle gönülden vedalaşmalıdır. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden hiç bir kişi, vasiyeti başının altında olmadan uyumasın.”⁷⁶¹ Ölümü çokça hatırlayanın, ruhsâtı azalır, azîmeti artar verâ’sı (Şüpheli şeylerden kaçınmak.) çoğalır. Ölümü hatırlamak nefis hastalıklarına ilaçtır.⁷⁶²

Ölümü ve aniden ölenlerin durumunu ve kendinin de aniden ölebileceğini düşünen kişi, uzun emelin sebep olacağı zararlardan kurtulur. Avf bin Abdullah bu konu hakkında şöyle demiştir: “Nice insanlar vardır ki bir zamana yetişmek isterler, ama yetişemezler. Nice insanlar vardır ki yarını sabırsızlıkla beklerler, ama yarına kavuşamazlar. Ecelin çabuk gelebileceğini bilenler ise uzun emel edinmezler.”⁷⁶³ Uzun emel (uzun süre yaşama arzusu) sahibi, ecelinin, çok uzak olduğunu düşünür. Kalbini ve yaşantısını bu düşünceye göre ayarlar. Uzun emelin karşıtı, kısa emel; yani uzun yaşama arzusunu terk etmektir. Kısa emel sahibi, uzun ömrü Allah’ın (c.c.) takdiri olarak bilir veya yaşamanın, kendisi için hayırlı olmasını ister. Şayet uzun yaşamak benim için hayırlı ise, Allah (c.c.) bana uzun hayat versin der. Bir kişi, ikinci bir nefes,

⁷⁵⁹ Özgür, a.g.e., s. 33.

⁷⁶⁰ Özgür, a.g.e., s. 30.

⁷⁶¹ Buhârî, es-Sahih, Vasâyâ, 2587.

⁷⁶² Abdulkadir Cîlânî, *Cilâû'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dâru İbn'ul-Kayyim, Dîmeşk, 1994, s. 151.

⁷⁶³ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 97.

ikinci bir saat, ikinci bir gün, yaşayacağım derse uzun emel etmiş olur. Çünkü onun bu sözleri gaipten haber vermektir.⁷⁶⁴ Bu nedenle tarikatlarda şart koşulan tefekkür-i mevt insandaki uzun emel duygusunu yok eder. Böylece kul kendisini dünyaya ve dünyalıklara kaptırmaz.

Abdulkadir Geylânî kendi hayatında ölümü düşünmeye verdiği değeri şöyle anlatmaktadır: “*Tasavvuf hayatımın başlangıcında sürekli ölümü düşünürdüm. Nefsimi ölümü düşünerek ezdim. Ölümü düşünerek felâha erdim. Ölümü düşünerek gece sabaha kadar ağladığım geceler oldu.*”⁷⁶⁵

Hayatın nihayetinin ölüm, gireceği yerin kabir, kendisine kabirde gelecek olanların Münker ve Nekir, varacağı yerin ahiret, ebedi kalacağı yerin, cennet veya cehennemden birisinin olacağını bilen bir kişi için, ölümü hatırlamaktan ve ölüm için azık (sâlih amel) toplamaktan daha faydalı bir amel olamaz. Böyle yapanlar, aklını kullananlardır. Peygamberimiz (s.a.v.) bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: “*Akıllı kişi, kendisini emre uydurur ve Ölüm sonrası için amel işler, hazırlık yapar.*”⁷⁶⁶ Ölümü hatırlayan bir kişi, ölüm sonrası için sâlih amel biriktirmeye çalışır. Ölüncü kabri cennet bahçelerinden bir bahçeye dönüşür. Ölümü unutup, âhiret hayatını düşünmeyen bütün arzusu dünya ve dünyalık olan kişinin kabri cehennem çukurlarından bir çukura dönüşür. Bundan dolayı ölümü düşünmek büyük nimettir.⁷⁶⁷

Ömrünün kısa, Ahiretin hayatının uzun olduğunu, düşünen kişi, âhireti bırakıp dünyayı tercih etmenin, hayatına karşılık gördüğü bir rüyayı tercih etmek gibi olduğunu bilir. Çünkü dünya hayatı, rüyaya benzer. Peygamberimiz (s.a.v.) “*İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar.*”⁷⁶⁸, buyurmuştur. Cahilliği gidermek, yalın bir tefekkür ve hakiki mârifet ile elde edilir. Bu ise kulun gençliğine ve sahip olduğu nimetlere güvenmemesi, her an ölümün gelebileceğini düşünmesiyle elde edilir.⁷⁶⁹

Ölümü düşünme konusunda tarikat ehli iki kısımdır.

Birincisi; tarikata yeni başlamış mübtedidir. Bu kişinin kalbine ölümün düşüncesi hâkim olur. O ceza korkusuyla dünyadan uzaklaşır. Ölümü hatırladığında nefsindeki şehvî istekler yok olur. Çünkü ölümü düşünmek şehvetleri yok eder.⁷⁷⁰

⁷⁶⁴ Gazzâlî, a.g.e., s. 104.

⁷⁶⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 151.

⁷⁶⁶ Tirmizî, Kıyâmet/25; İbni Mace, Zühhd/31.

⁷⁶⁷ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 798.

⁷⁶⁸ Bkz. Aclunî, *Keşfu'l-hafa*, 2/312.

⁷⁶⁹ Gazzâlî, a.g.e., s. 798.

⁷⁷⁰ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdulgaffar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s. 296.

Ölümün zikredilmesinden hoşnut olmaz. Hâlini düzeltmek ve hesap gününe hazırlık yapmak için dünyada kalmanın daha iyi olduğunu düşünür. Ahiret hazırlığı yapamadan ölümün gelmesinden korkar. Çünkü o, Allah'ın huzuruna, tertemiz olarak çıkmak ister.⁷⁷¹

İkinci ise; sulûk yolunda ilerlemiş olan âriflerdir. Ârifin; Allah'a olan muhabbetinden dolayı kalbi dünyayı unutturmuştur. O ölümü seçmiştir. Allah'a (c.c.) kavuşma özlemi ve cemâline bakma arzusuyla ölümü düşünür.⁷⁷² Ârif, kalbiyle ölümü hatırladığında kalbinin arzusuna muvâfık bulur. Günahkârların yurdu olan dünyada kalmayı hoş görmez. Ecelinin çabuk gelmesini ister. Huzeyfe b. Yemân'ın (v. 36/656)⁷⁷³ ölmeden önce şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Fakirliğime rağmen evime şeref veren sevgili! Pişmanlık duyan felâh bulmasın! Allah'ım, bana hayatın ölümden daha sevimli olduğunu biliyorsun. Sana kavuşmam için ölümü bana kolaylaştır.”*⁷⁷⁴

Tefekkür-i Mevt'in Yapılışı: Mürîd gözlerini kapatarak kendisinin sekerat halinde ölümle pençeleşir bir halde olduğunu ve Allah'ın emri olan ölüme teslim olduğunu, yakınlarının üzerindeki elbiseleri çıkardığını ve imam efendiye teslim ettiğini düşünür. İmam efendinin cesedini yıkadıktan sonra kefenleyerek tabuta koyarak musalla taşının üzerine koyduğunu, ardından insanların cenaze namazını kıldıklarını ve omuzlarda kendisini mezara taşıdıklarını düşünür. Kur'an-ı Kerim okunduğunu, bu esnada cesedinin tabuttan çıkarılarak mezara yerleştirildiğini, üzerine tahta konduğunu daha sonra da toprak atılarak mezarının kapatıldığını hayal eder. Artık kendisi için bir yardımcı, bir dostun olmadığı bir yolculuğun başladığını, burada tek yardımcının Allah (c.c.) olduğunu düşünür. Ardından Münker ve Nekir meleklerinin geldiğini ve Rabb'in kim? Peygamberin kim? Dinin nedir? Kıblen neresi? sorularını sorduğunu hayal eder. Kendisinin Allah'ın (c.c.) inayeti Peygamberimiz'in (s.a.v.) şefaati, pirlерinin ve meşâyihlerinin himmeti ile sorulan soruları kolayca cevapladığını, kabrinin genişleyip, Allah'ın emri ile bir cennet bahçesine dönüştüğünü ve orada kıyameti beklediğini düşünür.⁷⁷⁵

Kâdirî tarikatında tefekkür-i mevt günlük virdler çekilmeden önce yapılır. En az 5 dakika olması tavsiye edilmiştir. Ayrıca toplu olarak icra edilen zikirlerde esmâlâra geçmeden önce yaklaşık beş dakika kadar tefekkür-i mevt uygulaması yapılır. Virdlerin

⁷⁷¹ İbn Fûrek, a.g.e., s. 298.

⁷⁷² İbn Fûrek, a.g.e., s. 296.

⁷⁷³ Hz. Peygamberimiz'in (s.a.v.) sırdaşı olan sahâbî.

⁷⁷⁴ İbn Fûrek, a.g.e., s. 298.

⁷⁷⁵ Özgür, a.g.e., s. 31-32.

dışındada müridlerin daima ölümü hatırlaması, ölümün her an gelebileceğinin hissedilerek hayata devam etmeleri tavsiye edilmiştir.⁷⁷⁶

Kâdiriler, müridlerin ölümü düşünmesinin sürekliliğini sağlamak, ölümden gafil yaşamalarını engellemek, ölüme ve ölüm sonrası hayata hazırlık yapmalarını sağlamak için ölümü düşünmeyi günlük ve haftalık derslere koydukları görülmektedir. Çünkü ölümü her gün en az beş dakika düşünen birisinin ölümden gafil olması, ölüme ve ölümden sonraki hayata hazırlık yapmaması düşünülemez. Ayrıca ölümü düşünmek müridlerdeki uzun emeli yani dünyada uzun kalma düşüncesini ve dünya hayatı ile ilgili uzun planlar yapmasını da yok eder. Müridde uzun emel yok olunca ahirette kendisi için gerekli olan sâlih amemlleri yapmaya çalışır.

2.1.7. Riyâzet ve Mücâhede

Riyâzet; sözlükte, yabanî ve vahşî hayvanı evcilleştirmek, egzersiz yapmak, spor, terbiye etmek, anlamına gelir.⁷⁷⁷ Tasavvufta ise; nefse bazı zor uygulamalar yaptırılarak, onu takvâya alıştırmaktır.⁷⁷⁸ Riyâzet; nefsi hakir ederek onu ubûdiyyet bağı ile bağlamaktır. Riyâzet, nefsi toprak gibi mütevâzi yapmaktır. Böyle yapmanın amacı ise iyi ve kötü başına ne gelirse gelsin onun acı ve ızdırap çekmesini engellemektir.⁷⁷⁹ Çünkü riyâzete alışan nefis olgunlaşarak metanetli olmayı öğrenir.

Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî'ye göre riyâzet nefsi doğruluğa alıştırmaktır. O'na göre avâmın havâsın ve hâssu'l- havâsın olmak üzere riyâzetin üç derecesi vardır.

Avâmın riyâzeti ilimle ahlakı güzelleştirmek, ihlâsla amelleri tasfiye etmek ve muamelelerde haklara riâyet etmektir.

Havâsın riyâzeti, tefrikadan uzaklaşmak, geçtiği makâma yönelmeyi bırakmak ve ilme uygun hareket etmektir.

Hâssu'l- havâsın riyâzeti, şuhûddan soyutlanmak, cem' mertebesine yükselmek, zıtlıkları ortadan kaldırmak ve bedellerle alakayı kesmektir.⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Bkz. Özgür, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁷⁷⁷ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 282.

⁷⁷⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *a.g.e.*, s. 282.

⁷⁷⁹ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 232

⁷⁸⁰ Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî, *Menâzilu's-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, terc. Abdurrezzak Tek, Bursa, Emin yayınları, 2008, s. 82.

Riyâzetler ve mücâhedeler, şerîatin emirleri uygulanarak ve Rasûlullâh (s.a.v.) Efendimizin sünnetine uyularak yapılır. Peygamberlerin gönderilmesinden, kitapların indirilmesinden maksat; Rabb'ine karşı düşmanlık yapan, nefs-i emmârenin isteklerini yok etmektir. Nefs-i emmârenin isteklerini yok etmek ise şerîatin emirlerini yerine getirmekle olur. Riyâzet ve mücâhede için, Kur'an'a ve sünnete tabi olmanın dışında uygulanan yöntemler uygun değildir.⁷⁸¹ Kur'an'a ve sünnete aykırı olan riyâzet yöntemleri tasavvufta geçerli değildir. Tasavvufta uygulanan; az konuşmak, az yemek, az uyumak, yalnızlığı tercih etmek, bela ve zorluklara sabretmek gibi riyâzet yöntemlerinin hepsi Kur'an'a ve sünnete uygun ve meşru yöntemlerdir.

Allah (c.c.) Kur'an'da , “*Sabrederek Allah'tan (c.c.) yardım isteyiniz*”⁷⁸² buyurmuştur. Bu ayet iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi; düşmanlarla savaşırken, sabrederek Allah'tan yardım isteyiniz.⁷⁸³ İkincisi ise, nefsinizle mücadele ederken, sabrederek Allah'tan yardım dileyiniz demektir.⁷⁸⁴ Âlimlerden biri bu ayeti şöyle yorumlamıştır. “*Sabrederek yardım isteyiniz*” yani, “dünyada zühd hayatı yaşamak için oruç tutarak, Allah'tan (c.c.) yardım dileyiniz” demektir. Çünkü oruç tutan kişi hem zâhid hem de âbid gibidir. Oruç, zühd etmenin ve Allah'a (c.c.) ibadet etmenin kapısıdır. Oruç; nefsi yeme, içme ve şehvetlerden mahrum bırakmaktır. Zâhid ve âbid kişiler nefislerinin bu tür isteklerini yerine getirmezler.⁷⁸⁵

Abdulkadir Geylânî hazretleri tasavvuf ehlinin yaptıkları riyâzet ve mücâhedeyi şöyle anlatmaktadır: Velîler, uykuyu yenmek için uyurlar; nefisle mücâdele etmeğe kuvvet bulmak için yemek yerler; ihtiyaç olmadan konuşmazlar; onların âdetleri konuşmamaktır. Onları, Rablerinin kaderi, (ilâhî fiiller) konuşturur. Allah, (c.c.) sebepler yaratarak onları konuşturur. Onlar bunu fark edemezler. Onların benlikleri yok olmuştur. Onların bir işi yapmaları gerekirse, Allah (c.c.) sebepler yaratır, onlar da uygularlar.⁷⁸⁶ Sûfîler nefislerini hapsedmişlerdir. Az ile yetinmekle çoğa ulaşırlar. Dünyevî ve uhrevî nasipleri gelene kadar sabrederek eski kıyafet giymeye devam ederler.⁷⁸⁷ Sûfîler gündüzü oruçla, geceyi kıyâmda (namazda) geçirirler, uyumazlar.

⁷⁸¹ İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Terc., Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Akit Gazetesi Yayınları, 1998, c. 2, s. 45.

⁷⁸² Bakara 2/153.

⁷⁸³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.1, s. 301.

⁷⁸⁴ Mekki, *a.g.e.*, c. 1, s. 3023.

⁷⁸⁵ Mekki, *a.g.e.*, c. 1, s. 3023.

⁷⁸⁶ Abdulkadir Cilânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 17.

⁷⁸⁷ Abdulkadir Cilânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 137.

Yorulduklarında yere düşerler ve ancak bu şekilde dinlenirler. Biraz dinlendikten sonra, korku ve ümit ile duâ ettikleri yere tekrar gelirler. Kabul edilmemekten korkar, kabul edilmeyi ümit ederler. “*Rabb ’imiz (c.c.)! Biz ihlâslı, doğru, mükemmel ve ucubden uzak bir amel işleyemedik*” derler. Sonra da Allah (c.c.) azı kabul edip karşılığında çokça mükâfat veren ve cömert olduğu için Allah (c.c.) katında amellerinin kabul edilmesini umarlar.⁷⁸⁸ İman sahibi, kendini bir yolcu gibi görür. Dünyada az zaman kalacağını bilir. Dünyada, hayatını devam ettirecek kadar nefsinin hakkını verir. Tüm arzusu âhiret içindir. Bütün kuvvetini ahiret için harcar. Kalbi dünyadan kesildiği için, dünya ve dünyadakilere önem vermez. Arîf ve âlim olan, bütün kuvvetini Allah’a yakın olmak için kullanır. Ahirete gitmeden Hakk’ın yakınlığını dünyada elde etmeyi ister. Hak (c.c.) yakınlığını elde edince, onun kalb yolculuğu sona erer. Daha ileriye yol yoktur. Sır âleminin yolculuğu da sona erer.⁷⁸⁹

Sâlikin (mürîdin); aç olmayı tok olmaya, susmayı çok konuşmaya, uykusuz kalmayı uykuya, yalnızlığı topluma karışmaya, tercih etmesi onun bu yolda samimi olduğunu gösterir. Kalbin huzur bulması ve açılması ve güzel ahlâk bunlar vesilesiyle elde edilir. Çünkü bu dört şeyin tersi olanlar, dünya sevgisine, gaflete, hevaya uymaya neden olur. İnsan tok olduğunda, kalbi katılaşıp ve zulmetle kararır; nefsi güçlenir ve zevk peşine düşer. Nefsin güçlenerek zevklere dalması, imanın zayıflayarak nurunun sönmesine sebep olur. Şayet nefis zayıflayıp, tabiatındaki hırs ve şehvet yok olursa kalb güçlenir ve yakın nurlarının ışıltıları parlar. Böylece kul Rabb’ine yaklaşıp onun meclisine girer.⁷⁹⁰

Riyâzetin dört ana unsur vardır. Bunlar; az yemek, az uyumak, az konuşmak, uzlet (insanlara az karışmak)tır. Bunlar sırasıyla açıklanacaktır.

A -Az Yemek (Killet-i Taam): Riyâzetin ana unsurlarından birisi az yemektir. Açlık, kalpteki kanın birazını eksilterek kalbi aydınlatır. Kalbin aydınlanması, onun nurlanmasıdır. Ayrıca açlık, kalbin yağın eriterek onda bir incelik ve hassasiyet meydana getirir. Kalbin incelmesi; iyiliklerin anahtarıdır. Kalbin sert ve katı olması ise kötülüklerin başlangıcıdır. Kalbin kanı eksilince; şeytan ve nefsin oraya giriş yolları daralmış olur. Kalp yumuşayınca, şeytan ve nefsin ondaki etkisi zayıflar. Çünkü şeytan

⁷⁸⁸ Cilânî, a.g.e., s. 137-138.

⁷⁸⁹ Abdulkadir Cilânî, *El-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r-Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 71.

⁷⁹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût ’ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. İst, 2003, c.1, s. 393.

ve nefsin etkisi katılaşıp kalplerde olmaktadır.⁷⁹¹ Kul, açlığı tercih ederek şeytandan sakınmalıdır. İbn İsmâ bu konuda şöyle demiştir: “*Bir kimse aç kaldığında eğer bilinçli aç kalıyorsa ona şeytan yaklaşmaz.*”⁷⁹² Yani kul aç kaldığı zaman nefsini zayıflatarak Allah’a daha iyi ibadet edebilmek için aç kalmalıdır.

Abdulkadir Geylânî’ye göre; açlık, Allah Teâlâ’nın (c.c.) dünyadaki yiyeceğidir. Sıddıkların karnı açlıkla doyar.⁷⁹³ Şehvetleri terk etmek gerekir. Şehvetleri terk etmek kalp için şifa ve huzurdur. Helâl şeyleri aşırı yemek kalbi köreltir. Bu sebeple Hz. Rasûlullâh (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Perhiz şifanın başıdır, çok yemek ise bütün dertlerin başıdır. Bedeninizi dengeli olmaya alıştırm.*”⁷⁹⁴ Peygamberimiz (s.a.v) beden ilmini bu üç cümlede özetlemiştir. Çok yemek, zekâ keskinliğini, hikmeti ve velâyet nurunu yok eder. Kula, dünyada olduğu müddetçe az yemek gerekir.⁷⁹⁵

Gafletin sebeplerinden birisi çok yemekten meydana gelen uykudur. Çok yiyen kişi, oruca dayanamaz, rahatça ibadet edemez. Kul, helal yiyip, içmelidir. Helalin azı insan için yeterlidir. Çünkü helal yenince, huzurlu ibadet edilir. Helal, nur üstüne nur; haram ise kir üstüne kirdir. Nefse uyarak helâlde çok yemek doğru değildir. Kul, Allah’ın (c.c.) emirlerine uygun olarak yiyip içmelidir. Aksini yaparsa israf etmiş olur. İsrâf ise mümine yakışmaz.⁷⁹⁶

İmam Gazzâlî’ye (v. 505/1111) göre helâl olan gıdaları çok yemek on afete sebep olur. Bu afetler şunlardır:

1- Çok yemek kalbi karartarak, idrak ve basireti yok eder.⁷⁹⁷

2- Çok yemek âzâları azdırır. Midesi tok olan kişinin gözü helal haram ayırt etmeden bakmak, kulağı gerekli gereksiz her şeyi dinlemek, dili yalan doğru demeden konuşmak, ayakları gezmek, cinsiyet organları şehvî arzularını gerçekleştirmek isterler. Aksine insan zaruret miktarı gıda ile yetinirse, bütün organları sakinleşir, kötülük yapamaz.⁷⁹⁸

⁷⁹¹ Mekki, a.g.e., c. 1, s. 382

⁷⁹² Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyin Es-Sulemi, *Tasavvufia Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 37.

⁷⁹³ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtin ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk Dârü İbn'ul-Kayyim, , 1994, s. 168.

⁷⁹⁴ Hadisin kaynağı bulunamamıştır. Abdulkadir Geylânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtin ve'z-Zâhir* eserinin 34. sayfasında rivayet etmiştir.

⁷⁹⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 33-34.

⁷⁹⁶ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 115.

⁷⁹⁷ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 110.

⁷⁹⁸ Gazzâlî, a.g.e., s. 110- 111.

3-Çok yemek idraki azaltır, basireti yok eder. Ebû Süleymân Dârânî (v. 215/830) bu konuda şunu söylemiştir: “Dünya veya âhiretle ilgili bir isteğini elde etmek isteyen, isteği gerçekleşinceye kadar aç dursun. Çünkü çok yemek, aklın doğruyu anlama özelliğini ortadan kaldırır.”⁷⁹⁹

4-Çok yemek, ibadetleri olumsuz etkiler. Çok yiyenin bedeni ve organları hantal ve tembel olur, sürekli uyumak ister. Olduğu yerde yığılır, kalır, ibadetleri ihmal eder.⁸⁰⁰

5- Çok yiyen kişi, yaptığı ibadetlerden zevk alamaz. Hazreti Ebûbekir’in (r.a.) şöyle dediği anlatılır. “İbadetlerimden zevk almak için Müslüman olduktan sonra, doyuncaya kadar yemek yemedim; Rabb’ime kavuşmak arzusuyla kanasıya su içmedim.”⁸⁰¹

6-Çok yiyenin haram ve şüpheli şeyleri yeme olasılığı vardır. Çünkü helâl rızık genellikle ihtiyaç miktarı olur.⁸⁰²

7-Çok yemek, vücudu ve kalbi çokça meşgul eder. Malın elde edilmesi, hazırlanması, yenmesi ve beden için gereksiz olanların dışarıya çıkarılması gibi zahmetleri vardır. En kötü olanda çok yemenin sebep olduğu hastalıklardır.⁸⁰³

8- Çok yemek, ölüm ânında ve kıyâmet gününde büyük sıkıntılara sebep olur. Dünyada zevk ve safâya dalanların, ölümlerinde çok zahmet çekecekleri rivayet edilmiştir.⁸⁰⁴

9- Çok yiyenlerin ve zevk peşinde koşanların, kıyamette sevapları az olur.⁸⁰⁵

10- Çok yiyen, kıyâmette hesaba çekilirken midesine ve dünya zevklerine aşırı düşkünlüğünden dolayı takdir edilir. Bedenin ihtiyacından fazla olarak yediği gıdalar helâl ise hesâba çekilir; haram ise cezalandırılır.⁸⁰⁶

Çok yemeni yukarıda aktarılan zararlarından kurtulabilmek için az yemeği alışkanlık haline getirmek gerekir.

Mürîd, çok yemediği gibi haram ve şüpheli şeyleri yemekten de şiddetle kaçınmalıdır. Kul, haramdan çok sakınmalıdır. Haram yiyenler, gaflet içinde olduğu için

⁷⁹⁹ Gazzâlî, a.g.e., s. 111.

⁸⁰⁰ Gazzâlî, a.g.e., s. 111.

⁸⁰¹ Gazzâlî, a.g.e., s. 112.

⁸⁰² Gazzâlî, a.g.e., s. 113.

⁸⁰³ Gazzâlî, a.g.e., s. 113.

⁸⁰⁴ Gazzâlî, a.g.e., s. 113.

⁸⁰⁵ Gazzâlî, a.g.e., s. 113.

⁸⁰⁶ Gazzâlî, a.g.e., s. 114.

ölü gibidirler. Haram yiyen az da yese ona az yedi, denemez. Haramın azı da çok sayılır. Haram yemek kulun imanını örter, kalbi karartır. Alkolün azı, aklı yıkabildiği gibi; haramın azı da imanın nurunu söndürür.⁸⁰⁷

İmam Gazzâlî (k.s.) (v. 505/1111)ye göre; şüpheli ve haram şeyleri yemenin 3 zararı vardır. Bunlar şunlardır:

1- Haram ve şüpheli şeyleri yiyen kişi, ibadet edemez. Çünkü haramla beslenen bir vücut temiz sayılmaz.⁸⁰⁸

2- Haram ve şüpheli besinlerle beslenen kişi, hayırlı işlere muvaffak olamaz, olsa da kabul edilmez. Sadece çektiği zahmet yanına kalır.⁸⁰⁹

3- Cehennem azabına düçar olur.⁸¹⁰

Kul, midesini korumalı ve ıslâh etmelidir. Çünkü mide, vücudun ve organların beslenmesi ve hayatını devam ettirebilmesi için gerekli gücün kaynağıdır. Bu nedenle mide, haram ve şüpheli şeylerden, hatta layıkıyla ibâdet yapabilmek için helâlin fazlasından da korunmalıdır.⁸¹¹

Az yemek nefsi zayıflatarak rûh üzerindeki etkisini yok etmektedir. Az yiyenin kalbi yumuşar, daha rahat ibadet eder, basireti, sezgileri daha çabuk açılır. Kâdiriyye müridleri az yemenin manevî yaşantı üzerindeki olumlu etkisinden dolayı müridlerine az yemeyi tavsiye etmişlerdir. Hatta Abdulkadir Geylânî'nin nefis terbiyesinin temelinde kelime-i tevhid ile açlık olduğu sohbetlerinden anlaşılmaktadır. O'na göre nefs-i emmâre ancak açlık ve 'Lâ ilâhe illallâh' esmâsı çok zikredilerek ıslâh edilebilir.⁸¹²

B -Az Uyumak (Killet-i Menâm): Riyâzetin ikinci ana unsuru az uyumaktır. Mürîdin, az yemek yemesi neticesinde az uyuma meydana gelir. Tasavvufta, az uyumaktan kastedilen ise uyanık geçirilen vaktin ibadet, zikir ve tefekkürle ihyâ edilmesidir. Sufilere göre uyku ölüme benzer. Uykuda geçen zaman boşa gitmiş olur. Oysa insan ömrü çok değerli olduğundan dolayı, ihtiyaçtan fazla uyumak, değerli

⁸⁰⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 115.

⁸⁰⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁰⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 110.

⁸¹⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 109.

⁸¹¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 110.

⁸¹² Bkz., Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l- Kutubu'l- İlmiyye, 2010.

hayatı ve ömrü boşuna harcamaktır. İnsan hayatının her anını dünyada ve ahirette işe yarayanameller için harcamalıdır.⁸¹³

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîd, uykuyu değil, uyanıklığı tercih etmelidir. Çünkü çok uyumak gaflete neden olur. Mürîde gaflet yakışmaz. Allah'ın emirleri karşısında gaflete düşmek, uygun değildir. İnsanda doğruyu bulma isteği arttıkça gaflet azalır. Bu nedenle, ariflerde, uyku azalmıştır.⁸¹⁴ Meleklerde ve cennet ehlinde, gaflet olmadığı için, uyku yoktur. Bütün hayırlı işler, uyanık olmada; bütün şerler (kötülükler) ise gaflette toplanmıştır. Mürîd, uykudan kurtulmak için az yemeyi, az içmeyi tercih etmelidir.⁸¹⁵

Velîlerin uykuları zaruret miktarında olur. Allah (c.c.) için gece uykusuz kalan, gündüz ona karşı çıkamaz. Çünkü velîye gece ibadetini Rabb'i lütfetmiştir.⁸¹⁶ Sûfiler, uykuları ağır basınca Peygamberimiz'in (sav) sünnetine uyarak uyurlar. Sûfilerin bazıları ise gecenin bir kısmı özellikle uyuyarak geçirirler. Böyle yaparak, hem uykudan faydalanmış, nefislerinin hakkını ödemiş hem de seher vaktini ibadetle geçirmeğe imkân elde etmiş olurlar. Böyle yaptıkları için nefisleri, şikâyet etmez ve onlara eziyet vermez.⁸¹⁷

Kâdirî tarikatında mürîdlere az uyumak tavsiye edilmektedir. Tavsiye edilen bu az uyuma; amaçsız bilinçsiz bir uykusuzluk değildir. Az uyumaktan maksat, geceleri ibadet, zikir, murâkabe ve tefekkürle ihyâ etmektir. Özellikle seher vakitlerinin mürîdler tarafından ihyâ edilmesi; eğer güç yetirilebilirse bu vakitte günlük virdlerini çekmeleri istenmektedir. Çünkü ancak sâlih amellerle ihyâ edilen bilinçli uykusuzluk hali mürîdin manen olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır.

C -Az Konuşmak (Killet-i Kelam): Riyâzetteki, unsurlardan biri de, az konuşmaktır. Az konuşmaktan maksat; yalan, gıybet, gereksiz sözler ve benzeri konuşmaları terk ederek; vakti daha çok ibadet ve tefekkürle geçirmektir.

Gereksiz konuşmayı bırakmak akıllı geliştirir, sahibine verâ'yı öğretir, onu takvâya alıştıır. Allah (c.c.) az konuşma sayesinde, kula, manevî ilim, doğru görüş, doğru söz

⁸¹³ Süleyman Uludağ, *Erzurumlu Bir Fikir Adamı İbrahim Hakkı Erzurumî*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 83.

⁸¹⁴ Cilânî, *a.g.e.*, s. 115.

⁸¹⁵ Cilânî, *a.g.e.*, s. 115.

⁸¹⁶ Mekkî, *a.g.e.*, c. 1, s. 385.

⁸¹⁷ Abdulkadir Cilânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 32.

ve her sıkıntıdan bir kurtuluş yolu ihsân eder. Yine az konuşması nedeniyle, kula güzel amel işlemede başarı nasip eder.⁸¹⁸

İnsanın bütün çabalarının sonucu dilde topludur. Yapılan ibadetlerin, iyiliklerin bir anda yok olması dile bağlıdır. Öyle ki konuştuğu gıybet, yalan, inkâr ve benzeri kötü sözlerden dolayı birkaç senelik ibadetinin yok olmasına sebep olabilir. Bunun için “Uzun müddet hapsedilmeğe en layık olan dildir ” denilmiştir.⁸¹⁹

Peygamber Efendimiz diline sahip olmanın önemiyle ilgili şöyle buyurmuştur: “Kim diline ve iffetine sahip olur, onları haramdan koruyacağına dair Allah’a söz verirse, ben de o kul için cennette kefil olurum.”⁸²⁰ Bu hadis-i şerif dile hâkim olmanın Peygamberimiz’in şefaatine nail olmayı sağladığını bildirmektedir. Dile hâkim olmak ise az konuşmak ve dili günah ve gereksiz olan konuşmalardan alıkoymaktır.

Peygamberimiz sahâbeden birinin, “İnsanların cehenneme girmesine en çok sebep olan şey nedir”? sorusuna “dilidir” cevabını vermiştir.⁸²¹ Rasûlullâh (s.a.v.) bütün ibadetlerin ve amellerin tadının dilin korunması ile insanların cehenneme girmelerinin ise söyledikleri nedeniyle olacağını bildirmiştir.⁸²² Nitekim insanların söyledikleri küfür ve şirk sözleri onların cehenneme girmesine neden olur.

Abdulkadir Geylânî, müridlerine, dedikoduyu, bırakmayı, yakın, komşu, dost ve arkadaşlarla sebep yokken çok oturmamayı tavsiye etmektedir. İnsanların sohbet ortamlarında çoğunlukla gıybet, yalan ve günah olan konuşmalar yapılır. Bu nedenle mürid bu ortamlardan gücü yettiği kadar uzak durmalıdır. Mürid evinden dışarı çıktığında maksadı kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları olmalıdır.⁸²³ Mürid mâlâyanî (boş ve gereksiz işler) ile meşgul olmamalı; başkalarının hallerini, ayıplarını konuşmamalıdır. Müridin, kendi hallerini düşünmesi gerekir.⁸²⁴ Nefis, hevâ ve hevesine uyanların; konuşmaları kendi aleyhinedir. Eğer hevâ ve hevesin heyecanı düşer nefis mutmain olursa, o zaman îman kuvvetlenir, sükûn oluşur akıl aktifleşir ve Hak ile bâtilı ayırt etme gücü meydana gelir. Böylece mürid; bâtilı terk eder, gerçeği konuşur.⁸²⁵

⁸¹⁸ Mekkî, a.g.e., c. 1, s. 386.

⁸¹⁹ İmâm Gazzâlî, Âbidler Yolu, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 130.

⁸²⁰ Buhari, Rikak, 23; Tirmizi, Zühd, 61.

⁸²¹ Tirmizi, Birr, 62.

⁸²² Tirmizi, İman 8; İbn Mace, Fiten, 12.

⁸²³ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, Dımeşk, 1994, s. 56.

⁸²⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 81.

⁸²⁵ Cîlânî, a.g.e., s.81.

Mürîdin susması, amaçsız bir susma değildir. Mürîd, sustuğu zaman da dokuz şeyin mütalâa etmesi gerekir. Bunlar: 1-Resûlullâh'ın yolunu. 2-Tarikat-i Muhammediyeyi. 3-Hakîkati. 4-Mâ'rifeti. 5-Resûlullâh'ın (s.a.v.) sünnetlerini. 6-Mürşidini. 7-Peygamber (s.a.v.) efendimizin kendisini. 8-Allah'ı. (c.c.) 9-Zaruri olan, yiyecek ve içecek işlerini.⁸²⁶

Kul, zararlı sözler konuşurken, söylediği sözler yerine, 'Allah'ım, beni affet' derse, o anda harcadığı nefesleri daha izzetli olur, Allah (c.c.) onu bağışlar, böylece büyük bir mükâfat elde eder. Eğer kul, âlemde Allah'tan başka tasarruf sahibi yoktur derse, aklının kavrayamayacağı kadar sevap elde etmiş olur.⁸²⁷ Allah'ım, senden sağlık ve afiyet isterim, dese, belki Allah bu isteğini kabul ederek onu dünya ve âhiret sıkıntılarından kurtarır. Kulun, bütün bu faydalı şeyleri terk edip, hesap gününde takdir edilmeye, hesaba çekilmeye hatta hapsedilmeye sebep olan gereksiz işlerle vaktini boşa harcaması büyük aldanıştır.⁸²⁸

Allah dostları dilin gereksiz şeyler söylemek isterse "Onu hemen sustur, Allah'ı zikret." tavsiyesinde bulunmuşlardır.⁸²⁹ Mü'minin özelliği tefekkür ettikten sonra konuşmasıdır. Münafığın özelliği ise önce konuşup, sonra düşünmesidir.⁸³⁰ Bu nedenle mü'min konuştuğularının İslam'a uygun olup olmadığını düşünmeli, uygunsa konuşmalı, uygun değilse susmalıdır.

Tarikata giren mürîdlerin, yapması gereken vazifelerden biriside az konuşmak, daha çok susmayı tercih etmektir. Fakat bu susma hali bilinçsiz sebepsiz bir susma değildir. Kâdiriyye'de mürîdlere susmayı tercih etme tavsiye edilerek şunları gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır. Birincisi; susarak mürîdin, dilini yalan, gıybet, dedikodu, iftira ve boş sözlerden koruması sağlanmaktadır. İkincisi; mürîdin sustuğu vakti ibadet, zikir, istiğfârla geçirmesi. Üçüncüsü ise mürîdin boş vaktini tefekkürle geçirmesi amaçlanmaktadır. Mürîd sustuğu zaman Yüce Allah'ı ve Rasûlullâh'ı tefekkür etmeye daha çok vakit ayırmış olur.

D- İnsanlar Arasına Az Karışmak (Uzlet): Riyâzetin ana unsurlarından biriside uzlettir. Sâlik (mürîd) yalnızlığı, Allah'ın rızâsını kazanmak için tercih

⁸²⁶ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, Pendiyye Risalesi, Miftahü'l- Kulûb, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 298.

⁸²⁷ Gazzâlî, a.g.e., s. 130.

⁸²⁸ Gazzâlî, a.g.e., s. 130.

⁸²⁹ Gazzâlî, a.g.e., s. 130-131.

⁸³⁰ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s.81

etmelidir. Halkın kendisine rağbet etmesi, halk arasında şöhret bulmak ve bazı dünyevî faydalara ulaşmak için yapılan uzlet şeytanîdir ve riyâdır.⁸³¹ Uzlet kelimesinin her birinin ayrı anlamı vardır. Şöyle ki (uzlet) kelimesindeki “Ayn” harfi ilme, “Ze” zühd'e, “Lam” uzletin Allah (c.c.) için olmasına ve “Te” ise takvâya işaret manasına gelir. Yani yapılan uzlette ilim, zühd, Allah (c.c.) rızası ve takvâ olmalıdır. Yapılan uzlette bu dört esas yoksa bu uzlet zillet olur. Çünkü uzlet kelimesindeki “Ayn” harfini çıkardığımızda geriye “zillet” kelimesi kalır. Zühd anlamına gelen “Ze” harfini çıkardığımızda “illet” olur. İlet ise hastalık demektir. Uzlete giren kişinin bu dört şartı mutlaka göz önünde bulundurması gerekir.⁸³²

Sâlik (mürîd) için önemli olan hasletlerden birisi, kendisinde, halkın üzerinde herhangi bir üstünlük görmeyip, gösteriş yapmadan, vicdanî bir zevk halinde nefsinin küçük görmesidir. Sâlik, uzletini insanları kendi kötülüğünden korumak niyetiyle yapmalıdır. Yoksa bir sâlik, halkın kötülüğünden kendisini korumak niyetiyle uzleti tercih ederse böyle yapması onda kibir ve gurura sebep olur. Sâlikin bu niyetle uzleti tercih etmesi hoş karşılanmaz.⁸³³ Uzletin hakîkati; sadece ev, yurt, toplumdan uzaklaşmak değil aynı zamanda kötü huy ve sıfatlardan da uzaklaşmaktır. Onun için “*Arîf hem birlikte bulunan, hem ayrı olandır.*” şeklinde tarif edilmiştir. Yani ârifin dışı halkla birlikte, içi ise halktan ayrılır.⁸³⁴

Abdulkadir Geylânî (k.s.) uzlete çekilmenin bilinçli olması gerektiğini vurgulamıştır. O, bu konuda şunları söylemektedir. Dergâhında, bilinçsizce uzlete çekilme. Bilinçsizce uzlete çekilmek tam bir fesattır. Bu nedenle Rasûlullâh (s.a.v): “*Önce dinini iyice öğren, sonra uzlete çekil*” buyurmuştur. Kul uzletleyken insanlardan bir şey bekliyor veya onların kötülüğünden korkuyorsa yaptığı uzlet doğru bir uzlet değildir.⁸³⁵ Geylânî hazretleri burada insanlardan korkarak veya onlardan bir şeyler umarak uzlete çekilmenin yanlışlığını vurgulamıştır.

Uzlete çekilme konusunda insanlar ikiye ayrılır.

Birincisi; insanların ilim irfan yönünden kendisine ihtiyaç duymadığı kişilerdir. İnsanlarla alakayı kesmek bunlar için daha faydalıdır. Bu kişiler sadece cuma ve bayram

⁸³¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 231.

⁸³² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 231.

⁸³³ Abdulkadir Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 65.

⁸³⁴ Arvasi, *a.g.e.*, s. 65-66.

⁸³⁵ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü'l-Hâtur fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Dimeşk, Halid Zuraî, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 82.

namazlarında, hac'da ilim meclislerinde ve alış verişte halka karışmalıdır. Bunların haricinde yalnızlığı tercih etmelidirler.⁸³⁶

İkincisi; insanların kendilerine ihtiyaç duyduğu ilmi ile amel eden sâlih kişilerdir. Bu kişilerin insanlardan uzaklaşmamaları aksine insanlara Allah (c.c.) yolunu öğretmeleri ve doğruyu göstermeleri gerekir. Eğer bu âlimler, insanlar arasında bulunmazsa dine aykırı bidat ve hurafeler ortaya çıkabilir.⁸³⁷ Böyle bir durumda bu âlimlerin gelerek halka doğruyu gösterip bidat ve hurafeleri yok etmeleri gerekir.

Riyâzetler mürîdin nefs-i emmâresini kontrol altına alması için uygulanan en etkili yöntemlerden birisidir. Nefis, ancak riyâzet ve mücâhedelerle ıslâh edilebilir. Bu nedenle mürîdler riyâzet ve mücâhedeleri titizlikle yerine getirmeye çalışmalıdırlar. Bunu yaparken mutlaka mürşidlerinin tavsiyesi ve bilgisi dâhilinde yapmalıdırlar. Çünkü mürîdin kendiliğinden bilinçsizce yapacağı bazı ağır riyâzetler onu olumsuz etkileyebilir. Mürşid ise mürîdinin kapasitesini bildiği için ona en uygun olan yöntemleri tavsiye edecektir.

2.1.8. Zühd:

Zühd; sözlükte terk etmek, yüz çevirmek, vazgeçmek, uzaklaşmak anlamlarına gelir.⁸³⁸ Terim olarak zühd; dünyadan ve dünyaya ait eşyalardan, dünya malına muhabbet etmekten yüz çevirmektir.⁸³⁹ Zühd; kulun dünya malı elde ettiğinde sevinmemesi, elden çıktığında üzülmemesi, herhangi bir dünyalığı ihtiyacı olduğunda ihtiyaç miktarı alması ve ihtiyacı olmayan şeyleri istememesidir.⁸⁴⁰ Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) zühdü, eli mal ve mülkten, kalbi de mal peşine düşmekten çekmek olarak tarif etmiştir.⁸⁴¹

Abdulkadir Geylânî'ye göre zühd, sırasıyla haramları, şüphelileri, mubahları ve helalleri terk etmektir. Böyle yapılıncı terk edilmeyen hiç bir şey kalmaz. Hakiki zühd; dünyayı, şehvetleri, zevkleri, varlığı, hali, dereceyi, kerâmeti, makâmı, istemeği,

⁸³⁶ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası İstanbul, 1968, s. 52.

⁸³⁷ Gazzâlî, a.g.e., s. 53.

⁸³⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l- Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati'ş-Şarkiyye, 1980, s. 294.

⁸³⁹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 241.

⁸⁴⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.2, s. 445.

⁸⁴¹ Abdulkadir Kuşeyri. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Thk., Hani El-Hac, Sina, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, b.t.y., s. 191.

dünyayı ve Allah (c.c.) dışındaki her şeyi terk etmektir.⁸⁴² Ona göre zühdün son noktası, Allah dışındaki her şeyden yüz çevirmektir. Eğer kalp, Allah (c.c.) dışındaki her şeyi terk ederse mârifet ve selamet elde eder; asîlerin, şeytanın tasallutundan ve Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı gelmekten kurtulur.⁸⁴³ Dünyalık kalbe konulmadan kulluğa devam edilince zâhid olunur. Zühd, ancak Allah'ın kendisine kolaylaştırdığı kişiye kolay olur.⁸⁴⁴ Zühdün etkisi bedende, mârifetin etkisi kalpte, kurbiyetin etkisi ise sırda olur. Kul, zühdü tercih etmeli kanaat etmeli ve şükretmelidir.⁸⁴⁵

Abdulkadir Geylânî'ye göre; zâhid (zühd sahibi), Allah dostlarına verilen bir isimdir. Zâhidler iki kısımdır. Birinci tür zâhidler, âhirete düşkün olanlardır. Onların tek amacı cenneti kazanmaktır. İkinci tür zâhidler, Allah'ın rızasını isteyenlerdir. Onların gözünde dünya da, ahirette yoktur. Onların tek arzusu Allah'ın rızasıdır. Gerçek zâhid bunlardır.⁸⁴⁶

Abdulkadir Geylânî'nin sohbetlerinde sıkça zühd konusunu işlemektedir. Bir sohbetinde zühdle ilgili şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

“Ahirete iyi gitmek isteyen kötü yerlerden uzaklaşsın zâhid olsun. Dünyada, tevhid nuruna elde etmek isteyen dünyaya karşı zâhid olmalı, ahiretin güzelliğini, nimetini, tadını da istememelidir. Bir kişinin kalbinde sadece maddiyat olursa o zâhid değildir. Maddi arzuları şunlardır: Dünyanın geçici lezzetleri, şehvî istekler, evlat, aile, yemek, içmek, giymek, binmek, gezmek, güzel olmak, ilim elde ederek kibirlenmek, gururlanmak, etkileyici konuşmaya çalışmak ve benzeri şöhret sayılan şeylerdir. Bunlardan başka, desinler için yapılanlar, zâhidlik değildir. Özellikle, zarar görünce ağlamak, bela gelince şikâyet etmek, küçük bir menfaatin gidişi karşısında kızmak pek hoş değildir. Bu sayılanların hemen hepsinin içinde nefsin isteği vardır. Hâlbuki zâhidlik, evvela zâhidlik ne ise ona uymayı sevmektir.”⁸⁴⁷

Zühdün başı, ahiretin kalbe girmesi ve Allah'a (c.c.) ibadet etmenin lezzetine varılmasıdır. Dünya endişesi kalpten çıkmadan ahiret endişesi kalbe girmez. Kalpten heva ve heveslerin lezzeti çıkmadan, ibadetlerin zevki kalbe yerleşmez. Her kim dünyayı terk ettiği halde zühdün tadını kalbinde hissedemezse, o kişi dünyaya geri

⁸⁴² Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 23.

⁸⁴³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 89.

⁸⁴⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 38.

⁸⁴⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 33.

⁸⁴⁶ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 38.

⁸⁴⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 123-124.

döner.⁸⁴⁸ Bu nedenle dünyayı terk den kişi bununla kalmayıp, yaptığı zühtten zevk almaya çalışmalıdır.

Zühd, iki türlü yapılır. Birincisi; mevcut olan şeyler, elden ve kalpten çıkarılarak yapılan zühddür. Bir malın kalben elde tutulmasını istenerek yapılan zühd sahih değildir. Çünkü bir şeyi elde tutmak kalbin onu istediğini gösterir. Bu zenginlerin zühhdüdür.⁸⁴⁹ İkincisi ise; kişinin sürekli olarak malı bulunmazsa, bu durumda zühde ve zühd sahiplerine özenilerek ve yokluğa razı olunarak zühd edilir. Bu ise, fakir olanların zühhdüdür. Heva ve hevesi bırakmak konusunda da aynısı geçerlidir. Yani kul, kötü arzular ile karşı karşıya gelir ve onu yapmaya gücü varken, uzak durursa zühdü sahih olur.⁸⁵⁰ Kulun imkân olmadığı için heva ve hevesine uymaması veya dünya malını elde edememesi gerçek zühd değildir. Ancak mal elde edemeyen ve heva hevesine uyma imkânı olmayan kişi, zâhidlerin haline özenir, onlar gibi olmayı arzularsa zühd etmiş olur.

İsmail Ankaravî'ye göre; zühdün dört aşaması vardır. Bunlar, avâmın, havâsın, âriflerin ve ehass-ı havâsın zühhdüdür.

Avâmın zühdü; haramları terk etmektir.⁸⁵¹ Avâmın zühdü; Allah'a (c.c.) yaklaşmak için haram şeyleri terk etmektir. Haramları terk edenler kemâle erişerek, Allah'a (c.c.) yaklaşmaya fırsat bulurlar.⁸⁵²

Havâsın zühdü; ihtiyaç fazlası olan şeyleri terk etmektir.⁸⁵³

Âriflerin zühdü ise, mâsivâyı yani Allah (c.c.) dışındaki her şeyi terk etmektir.⁸⁵⁴ Nefislerini masivâdan uzaklaştırarak cemiyet-i bâtına vâsıl olurlar.

Ehass-ı havâsın zühdüne gelince, bu zâtların gözleri Hakk'ın şühûduyla doludur. Bundan dolayı onlar baktıkları zaman Hak nazarıyla bakarlar. Onların yanında dünyanın küçük bir kıymeti bile yoktur.⁸⁵⁵

İmam Gazzâlî'ye (v. 505/1111) göre; zühdün üç derecesi vardır: Birincisi, mücâhede eder ve sabreder, dünyadan uzaklaşır, fakat kalbi dünyada kalır. Böyle olanlara zâhid denmez, mütezehhid denir. Bu hâl zühdün başlangıcıdır. İkincisi, kalben

⁸⁴⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.2, s. 445.

⁸⁴⁹ el-Mekkî, *a.g.e.*, c.2, s. 439.

⁸⁵⁰ El-Mekkî, *a.g.e.*, c.2, s. 439.

⁸⁵¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İnsan Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 242.

⁸⁵² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 241.

⁸⁵³ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁵⁴ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁵⁵ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 241.

dünyaya bakmaz; fakat zühde bakar ve kendi zühdünü görür. Bu, zâhiddir; ama noksanlıkları vardır. Üçüncüsü, zühdden de zühd eder. Yani kendi zühdüne bakmaz, görmez ve onu bilmez.⁸⁵⁶ Zühdün en üstünü budur.

Kul; kötülüklerle dolu olan dünyaya dalmamalıdır. Dünyada kötülüklerle dalanların gideceği yer cehennemdir. Onların kötülüklerinin kirini ancak cehennem ateşi temizler.⁸⁵⁷ İnsan, hırs değil, kanaat sahibi olmalıdır. Dünyada insana verilecek şeyler belirlidir, başkasına gitmez. Bu nedenle insan hırsı bırakmalı; sebeplere yapışmalıdır. Ama sebeplerin sahibi olan Allah'ı (c.c.) kalbinden çıkarmamalıdır. Günlük işlerini yapmalı, kesin olarak kendisinin olacağına inanmadığı şeyleri elde etmek için hırsla koşmamalıdır.⁸⁵⁸ Dünya fânîdir, pistir, belâlar, afetler ve sıkıntılar yeridir. Hikmet ehli insanlar dünyada yaşamaktan hoşlanmazlar. Ölümü düşünen hikmet ehlinin gözleri dünyada karar kılmaz, onunla mutlu olamaz. Uyanık, Rabb'inden (c.c.) başka hiçbir şeye değer vermeyen ve onun dışındaki her şeye karşı zâhid olandır. O şu şekilde duâ eder: “İlâhî (c.c.)! Ne istediğimi sen biliyorsun. Halk sofraları tercih etti. Ben ise senin kurbiyet sofrandan bir lokma istiyorum.”⁸⁵⁹ Dünyayla uğraşmak Allah (cc.) yolundakilerin, yolunu keser; onları etkiler, akıllarını başlarından alır. Allah'ın (c.c.) dilediği kişiler müstesnadır.⁸⁶⁰ Dünyayı sevmek, bütün kötülüklerin ve günahların başıdır. Dünya alçak bir insan gibidir. İnsanların arasını bozar. Bu nedenle insanlar dünyada bazen sıkıntılara katlanır, onun için gerekli olanlarla meşgul olur, bazen de ona hasret duyarlar. Ahirette ise Allah'ın (c.c.) azabına uğrarlar. Dünyanın hakikatını, âfetlerini, bilenler ve ondan şiddetle sakınanlar, dünyanın tuzağına düşmekten ve onun belâlarından kurtulurlar.⁸⁶¹

Zühd ehli olmanın aşamalarından biri de makam sevgisinin kalpten çıkarılmasıdır. Makam, mevki, haşmet arzusuyla, iyi birisi olarak tanınmayı ve insanların övmesini sevenler ise helâk olmuşlardır. Bundan dolayı benliğe kapılıp, büyük günahlara düşmüşlerdir.⁸⁶² Makam sevgisi kalpte galip geldiğinde, kalp hastalanır ve tedaviye ihtiyaç duyar. Çünkü makam sevgisi, sahibini tıpkı mal sevgisi gibi yalana, hileye, riyaya, münafıklığa, düşmanlığa, bencilliğe ve günaha götürür.

⁸⁵⁶ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 278.

⁸⁵⁷ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 29.

⁸⁵⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 30.

⁸⁵⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâu'l-Hâtır fi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 64.

⁸⁶⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 124.

⁸⁶¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 473.

⁸⁶² Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 510.

⁸⁶³Eğer kul, mal ve makamı din ve dünya ihtiyacına yetecek kadar elde edip aşırılığa kaçmazsa o kişi hasta değildir. Çünkü o kul gerçekte mal ve makamı değil, dini bakımdan rahatlığı sevmiş olur. Fakat kul, insanların sürekli kendisini dinlemelerini, kendisine uymalarını, kendisine inanmaları, devamlı kendisinde bahsetmelerini istemeleri için makam ve rütbe elde etmek isterse bu hastalıktır. Bu hastalığını tedavi etmesi yani bu düşüncelerden kurtulması farzdır. Bunun tedavisi ise ilim ve ameldir. Makam elde etmenin dünya ve dindeki zararlarını düşünmek ilmi ilaçtır. Makam sahibi eğer meşhur ise bulunduğu yerden uzaklaşarak tanınmadığı bir yere gitmesi de ameli ilaçtır.⁸⁶⁴

Abdulkadir Geylânî, kulun âahid olunca elde edeceği hasletleri şöyle açıklamıştır. Zâhid, nefesine tabi olarak hiçbir şey almaz. Böyle yaptığında hakîkate ermiş olur. Velî, emîn ve âriflerden olur. Benliği yok olur.⁸⁶⁵ Verilen emirlere göre işlerini yapmaya çalışır. Sakindir, daima huzurludur, nasibi ona zahmetsiz gelir. Yer, içer, fakat iradesi yok olmuştur.⁸⁶⁶ Şahsi arzuları iyiliğe yöneldiği için kötülük yapmasına engel olur. Eğer kendi iradesini karıştırmadan, kader-i ilahîye uygun olarak işlerini devam ettirebilirse, kârların en büyüğünü elde etmiş olur. Çünkü o ilahî fiillere tabi olarak işlerini gerçekleştirmiş olur.⁸⁶⁷

Mürîdler zühd hayatını tercih etmelidirler. Özellikle dünya ve dünya nimetlerini kalplarından çıkararak manevî zühd ehli olmalıdırlar.

2.1.9. Halvet

Halvet sözlükte; yalnızlık, yalnız kalma, تنها, tenhaya çekilme, tek kalma, kendini tecrit etme, uzlet, inziva yeri, zaviye, kulûbe anlamlarına gelir.⁸⁶⁸ Tasavvufta ise, belirli bir zamanda tasavvuf ehli kişilerin kırk gün boyunca تنها bir mekâna çekilip, ibadet, zikir, tefekkürle meşgul olmalarına halvet denir.

Sûfiler, kırk gün halvete girerek, diğer zamanlarda aramadıkları bir hali aramamaktadırlar. Sûfiler, nefsin muhalif davranışları çoğalınca, kırk gün halvet yaparlar. Halvet esnasında kazandıkları edebi ve bereketi bütün hayatlarına yaymayı

⁸⁶³ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 515.

⁸⁶⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 515-516.

⁸⁶⁵ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Şirketu ve Matbaatu Mustafa, Mısır, 1973, s. 118.

⁸⁶⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 118.

⁸⁶⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 118.

⁸⁶⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, Mısır, 1980, s. 210.

hedeflemektedirler.⁸⁶⁹ Bu sürenin kırk gün olarak belirlenmesi, ayet ve hadislerde geçen kırk gün ifadelerine dayanmaktadır. Peygamberimiz'in (s.a.v) hadisinde, "kırk" ifadesini kullanarak şöyle buyurmuştur. "*Kim kırk gün, Allah (c.c.) için ihlâsla amel ederse, kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar.*"⁸⁷⁰ Allah (c.c.), Kur'an'da, Hz. Mûsâ (a.s)'nın kıssasını anlatırken, kırk günü özel olarak zikretmiştir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur. "*Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı.*"⁸⁷¹

Sûfiler halvetin sünnetteki delili olarak, Hz. Peygamber (s.)'in peygamberlik gelmeden önce bazen Hira mağarasında inzivaya çekilip ibadet etmesini ve şu hadisi gösrerirler. "*Allah için ihlâsla kırk gün amel eden kişinin, kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar.*"⁸⁷² Allah'tan vahiy almadan önce peygamberlerin gerçekleştirdiği mânevî hazırlık dönemini, tasavvuf ehli örnek almıştır. Bu nedenle tasavvufta uygulanan kırk günlük halvet, sûfînin kalbine ilâhî bilginin/ilhâmın gelmesi için yapılan ön hazırlık aşaması olarak kabul edilmektedir.⁸⁷³ Kul, kırk gün, belirlenen ölçü ve edeplere uyarak Allah (c.c.) rızası için ibadet ederse, kırk günde elde ettiklerinin bereketi onun bütün vakitlerine yayılır. Çünkü kırk gün halvette bulunmak, sâlihlerin benimseyip uyguladığı güzel bir adettir.⁸⁷⁴

Halvete girenler, Allah (c.c.) için ihlâslı olduklarında; Allah (c.c.), kendisi için terk ettiklerine karşılık olarak, kendilerine ünsiyet edip huzur bulacakları şeyleri nasip eder.⁸⁷⁵ Kulun halvetinin kendisi için faydalı olduğunun alameti; kulun kırk gün sonra kalpten dünyayı çıkararak ahirete yönelmiş olmasıdır. Çünkü dünyayı kalpten çıkarmak, hikmetin meydana gelmesi için zorunludur. Kalbinden dünyayı çıkarmayan, hikmet ehli olamaz. Kırk gün halvette kalan insan, hikmeti elde edemezse; bu onun, halvet şartlarını tam olarak yerine getirmediğinden ve amellerinde ihlâslı olmadığındandır. Çünkü ibadetlerinde ihlâslı olmayan kişi Allah'a (c.c.) kulluk etmiş sayılmaz.⁸⁷⁶

Halvet, bazı muhalefet ve riyâzetlerden oluşur. Bunlar; uykuyu, yiyip, içmeği, konuşmayı azaltmak, insanlara karışmamak, devamlı zikretmek, faydasız düşünceleri bırakmak ve murâkabeye devam etmektir. Bunların her biriyle nefsin, karanlığı, pisliği

⁸⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 189; İbnu Mubârek, K. *Zühd*, No: 1014; Münzirî, *et-Terğib*, I, 56; İbnü'l-Esir, *Câmiü'l- Usûl*, XI, 557.

⁸⁷⁰ Şihabüddîn Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 154.

⁸⁷¹ A'raf, 7/142.

⁸⁷² Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşf'ül Hafâ* I-II, Beyrut, 1351, c. 2, s. 224.

⁸⁷³ Reşat Öngören, *Tasavvuf*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Ankuzem Yayınları, s. 45.

⁸⁷⁴ Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 174.

⁸⁷⁵ Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 155.

⁸⁷⁶ Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 155.

yok olur böylece nefis saf ve latif olur.⁸⁷⁷ Kul, halvetteyken kelime-i tevhidi, diliyle ve kalbiyle sürekli söylediğinde; tevhid kalpte kök salarak ve ondaki nefsânî düşünceleri yok eder. Kalbe, nefsin havâtırı yok olur. Onun yerine kelime-i tevhidin anlamı hâkim olur.⁸⁷⁸ Kelime-i tevhid zikri dile kolay gelince, kelime-i tevhid kalbi tamamen kaplar. Dil sussa bile kalp kelime-i tevhidi söyler. Sonra tevhid, kalpte cevherleşir ve bu sâyede yakîn nûru kalbe yerleşir. Allah'ın azametini müşâhade ile daimi zikir hali oluşur. Bu durumda, “zât zikri” meydana gelir. Bu zikir, müşâhede, mûkaşefe ve muayene ile meydana gelir. Zikrin nûrunun kalpte cevher hâline gelmesine zât zikri denir. Halvetten asıl elde edilmesi beklenende budur.⁸⁷⁹

Abdulkadir Geylânî, halveti; zâhirî ve bâtinî olarak ikiye ayırır.

Zâhirî Halvet: Sâlikin nefsini alışkanlıklardan alıkoyabilmesi, manevî duygularını açılabilmesi, kötü huyları ile insanlara eziyet etmemesi için kendisini تنها bir mekâna hapsedmesi ve insanlardan uzak yaşamasıdır. Bunu yaparken iyi niyetli olması ve mezardaymış gibi bir hale girmesi gerekir.⁸⁸⁰ Halvette gaye; Allah (c.c.) rızası olmalıdır. Kalbinde Müslümanlara karşı zararlı duygular beslememelidir. Dilini gereksiz konuşmalardan uzaklaştırmalı, gözünü harama bakmaktan almalı, hiçbir şeye hain bakmamalıdır. Yapılan halvet kişiyi hatalardan koruyan bir hisar olur. Halvet sonunda sâlik iyi bir kul olur.⁸⁸¹ Zâhirî halvet mübtedi yani tarikata yeni girmiş olan sâliklerin, halvetidir.⁸⁸²

Bâtini Halvet: Şeytana ve nefse ait fikirlerin, yemek, içmek, giyinmek, çoluk çocuk, at ve hayvan sevgisinin kalpten uzaklaştırılması ile gerçekleştirilir. İnsanların görmeleri ve işitmeleri için hiçbir şey yapılmamalıdır.⁸⁸³ Bâtini halvet yapan kişi, kalbini kibir, kendini beğenme kin, gaflet, koğuculuk, çekememezlik, öfkelenmek ve benzeri kötü huylardan arındırmalıdır. Eğer halvet halini benimseyen birinin kalbine bu kötü huylardan birisi girerse halvet hali bozulur, kalbinde bulunan iyilikler safiyetini yitirir, kalbi kirlenir ve kalbinin hiçbir iyiliği kalmaz. Bu kişi zâhiren iyi olsa bile

⁸⁷⁷ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 168.

⁸⁷⁸ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 160.

⁸⁷⁹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 160.

⁸⁸⁰ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 121-122.

⁸⁸¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 122.

⁸⁸² Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh, Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yay., 1976, s. 141.

⁸⁸³ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân, Muhammed Gassân, Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993, s. 122.

yukarıdaki kötü halleri işleyen biri fâsitlerden olur.⁸⁸⁴ Bu halvet, ariflerin halvetidir.⁸⁸⁵ Halvet, kulun Allah'ın (c.c.) emrettiklerine odaklanması, gönülden bütün korku ve beklentilerin çıkarılması, sebatla azmin güçlendirilmesidir.⁸⁸⁶

Manevî/ bâtinî halvet ise üç şeyle elde edilir.

1-Boş vakitleri ibâdete ayırmakla olur. İbâdet büyük ve faydalı meşguliyettir. Zamanı, halkın arasında gereksiz şeylerle geçirmek iflâs etmektir. Allah'ı (c.c.) dost edinmek, insanları bir kenara bırakmak gerekir.⁸⁸⁷

2-İnsanlardan kalben alakayı koparmakla olur. O zaman insanlar kulu meşgul edemez. Çünkü insanlardan her hangi bir zarar veya fayda beklenmiyorsa onların varlığı ve yokluğu eşittir.⁸⁸⁸

3-İnsanlarla çok zaman geçirmenin olumsuzlukları düşünmekle olur.

Şayet sayılanların üçü yapılırsa mânen onlardan uzaklaşılır. Kul, Allah'ın rahmetine yaklaşır.⁸⁸⁹ Böylece bâtinî halvet gerçekleşmiş olur.

Bir kimse kalbini temizleyerek yabancılardan arındırmaya karar vermişse, o kişinin kalbinin kapısını, pencerelerini ve perdelerini kapatması gerekir. Beş duyu organı kalbin kapı ve pencereleridir. Bu organları her türlü şeytanî işlere ve vesveselere kapamak, kalbi saf ve temiz halde Allah'a açmak gerekir. Tarikât ehlinin en akıllı ve güvende olanları, insanlardan uzaklaşarak halvette kalanlarıdır. Özellikle genç mürîdle halvet sayesinde insanların fitnelerinden güvende olacaktırlar.⁸⁹⁰ Halvet; kalbi, mâsivadan temizleyerek; Allah'ın (c.c.) evi kılmak kesrette vahdete ulaşabilmektir. Kalbini mâsivadan temizlemeyen kişi, ömür boyu halvette kalsa bile asla halvet yapmış sayılmaz. Ama bir kişinin gönlü mâsivadan arınmamışsa, o kişi halk içinde olsa bile halvet ehlidir.⁸⁹¹

Kâdirî tarikatında halvete girme usûlü şöyledir: Halvete girecek kişi önce şöyle niyet eder. *“Allah'ım; halktan ayrılıp sana yönelerek, fazl-ı keremini isteyerek,*

⁸⁸⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 122.

⁸⁸⁵ Abdulkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yayınları, 1976, s. 141

⁸⁸⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c. , s. 392.

⁸⁸⁷ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 59.

⁸⁸⁸ Gazzâlî, a.g.e., s. 60.

⁸⁸⁹ Gazzâlî, a.g.e., s. 59-60.

⁸⁹⁰ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 229.

⁸⁹¹ Ankaravî, a.g.e., s. 230.

*hoşnutluğunu arzulayarak, feyiz ve cömertliğine kalbimi bağlayarak halvete niyet ettim, Ey keremlilerin en keremlisi ve faziletlisi!”*⁸⁹²

Halvete giren mürîd; gündüz oruç tutar, gece uyanık kalır. Gece uyumaya ruhsat yoktur. Anlamını düşünerek sadece zikirle meşgul olur. Bu arada zikirden başka hatırına bir şey gelirse derhal zikrin manasına döner, çünkü zikrin manası başka şeylerin hatırlanmasını önler. Şayet uyku ağır basarsa, uyanır uyanmaz acele abdest alır, iki rekât namaz kılır ve tekrar zikirle meşgul olur. Uyku fazla zorlayınca da onu, ayakta durmak, yürümek, abdesti yenilemek gibi hareketlerle önlemeye çalışır. Uyku yine ağır gelecek olursa bunları tekrar eder. Sabah namazı ile kuşluk namazını kıldıktan sonra uyur. Uyanınca da abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sora zikirle meşgul olur. Kırk günün birinci gününde iftarını, her zamanki yemeğinin dörtte biriyle açıp karnını doyurur. Geriye kalan dörtte üçünü sahura bırakır. İlk on gün böyle devam eder. İkinci on günün evvelinde dörtte bir yemeği yedi gün müddetle eksiltir. Üç gün kalınca geriye kalan dörtte üçünü yemeyip kaldırır. Sadece su ile iftar eder. Kırk günü böyle geçirip halvetten çıktıktan sonra yavaş yavaş kendi eski yeme âdetine döner.⁸⁹³

Bütün bu hususları yerine getirirken kişinin amacı sadece Allah rızası olmalı, sadece Allah'ı (c.c.) talep etmelidir. Halvet esnasında kendisine bir suret tecelli edip ona: "*Ben Allah'ım*" diyecek olursa, o cevap olarak şöyle demelidir: "*Allah'ı tenzih ederim, belki sen Allah ile varsın*" Eğer bu imtihan içinse derhal silinip yok olur. Yerinde sabit kalacak olursa, artık onun ilahî tecelli olduğu gerçekleşmiş olur. Bu öyle bir mazhardır ki "*Leyse kemislihî şey'ün*" (Anlamı: O'na benzer hiçbir şey yoktur.) tenzihine aykırı değildir. Çünkü Allah'ın hakiki itlakı vardır ki o oluşlarda kayıtlanmaz, her ne kadar oluşlarda tecelli etse de.⁸⁹⁴ Halvette; hiç kimseyle konuşmamalıdır. Eğer bir şey anlatması gerekirse işaretle anlatmaya çalışmalı ya da yazmak suretiyle ifade etmelidir. Bütün bunlarla beraber konuşmaya mecbur kalırsa, ancak ihtiyacı kadar konuşmalıdır. Çünkü ihtiyaç dışında kalan her konuşma iç karanlığına yol açar. Abdest almaya çıktığında başını örtmelidir. Tarikat kapısından başka bir kapının anıldığı ve içeriye girecek olan nurun girmesine engel olunan bir yerde durmamalı, kapıyı örtmelidir. Mümkün oldukça ses ve gürültüden uzak bulunmalıdır. Böyle bir yer bulamadığı takdirde dışarıdan gelen ses ve gürültüyü duymamak için kulaklarına pamuk tıkamalıdır. Zikrederken gözlerini yummalı; kibleye yönelerek bağdaş kurup oturmalı,

⁸⁹² Abdulkâdir Cilâni, *Füyuzat-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el-Halebî, b.t.y., s. 64.

⁸⁹³ Cilâni, *a.g.e.*, s. 64-65.

⁸⁹⁴ Cilâni, *a.g.e.*, s. 65.

bir şeye yaslanmamalı, çünkü bir yere yaslanmak uyku getirir. Sudan az miktarda içmeli, çünkü fazla su içmek de uyku getirir. Sırları açığa vurmaktan son derece sakınmalıdır. Halvetin başlangıcı, kış ayının başlangıcı sayılan, güneşin oğlak burcuna girdiği zamana denk getirilmelidir. Halvette şeyhinin kendisine önerdiği kadar durmalı ve vakit tamam olunca Allah'ın yardımıyla halvetten çıkmalıdır.⁸⁹⁵

Halvet genellikle kırk gün yapılır. Bunun yanı sıra 3,7, 9. 10, 12, 21, 40. 66, 120, 160, gün, yapılan halvetlerde bulunmaktadır.⁸⁹⁶ Kırk gün süren halveti gerçekleştirebilmek için mürîdin belli bir olgunluk seviyesinde olması gerekir. Çünkü kırk gün boyunca az yemek, insanlara karışmamak, az uyumak, sürekli ibadet zikir ve tefekkür etmek, yalnız kalmak insana ağır gelebilir. Mürîdleri kırk günlük halveti yapabilecek olgunluğa ulaştırmak için, bu halvetten önce 3, 7, 9. 10, 12 ve 21 günlük halvetlerden birisi ve bir kaç yaptırılabilir. Ayrıca günümüzdeki yoğun yaşam koşulları birçok ülkede, kırk günlük halvetin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kırk günlük halveti uygulamaya gücü yetmeyenler 3,7,9,10,12,21 günlük halvetlerden güç yetirebileceklerini tercih edebilirler. Yalnız kalma korkusu, iş ve ailevi nedenlerden dolayı halvete güç yetiremeyenler ise Geylânî hazretlerinin tanımını yaptığı ve yukarıda açıklanan bâtinî halveti tercih etmelidirler. Yani kalplerini, dünya ve dünyaya ait şeylerden, heva ve heveslerden ve kötü sıfatlardan temizlemelidirler. Günümüz yaşam koşullarına uygun olanda bâtinî halvettir.

2.1.10. İbadetler

Kâdiriyye'de seyr ü sulûkte önem verilen unsurlardan biride ibadetlerdir. Mürîdlerlerden farz, vacip sünnet ve nafile ibadetleri yerine getirmelerini istenir. Çünkü ibadetsiz bir tasavvufî hayat düşünülemez. Nitekim Kâdirî mürşidleri kendilerine intisâb etmek isteyenlerin namaz kılıp kılmadıklarına bakarlar. Eğer namaz kılmıyorsa ona tarikat virdi verilmez, o kişiden önce beş vakit namazı kılması istenir. Çünkü şeriatsız bir tarikat hayatı düşünülemez.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mümin önce farzları yapmalı, ardından sünnetleri yapmaya gayret etmeli, daha sonra bunların dışındaki ibadetleri ve faziletli amelleri yapmaya çalışmalıdır. Farzları yapmadan sünnetleri yapmak mantıklı değildir. Çünkü

⁸⁹⁵ Cilâni, a.g.e., s. 65.

⁸⁹⁶ Muhlif Yahyâ Alî Huzeyfî Kadirî Hüseyinî, *El-Kunûzu'n-Nûrâniyyeti min Evdiyeti ve Evrâdi's-Sâdati'l-Kâdiriyyetî*, Kahire, Dâru'r-Reyhâneti, 2018, s. 506.

farz ibadetleri terk ederek yapılacak diğer ameller geçerli değildir.⁸⁹⁷ Kulun, üzerine farz olan şeyleri bilmesi zorunludur. Kulun namaz, oruç ve benzeri farz ibadetleri yapabilmesi için öncelikle bunları bilmesi gerekir. Hac, zekât, cihâd gibi ibâdetler ise eğer kula farz ise bunları da öğrenmesi gerekir. Yoksa bunları öğrenmek zorunda değildir.⁸⁹⁸

Bir kişinin, sünnetleri yapmadan, velîlerin keşif yolu ile aktardıkları davranışları yapmaya çalışması uygun değildir. Farz ibadetlerin dışındaki farz davranışlardan bazıları şunlardır. Haramları tamamen terk etmek (en büyük farzdır), şirki terk etmek, hak ve hakikat karşısında muhalefeti bırakıp doğruya uymak, halka hizmet etmek, halka yardım etmek, ilahî emirleri zedelememek farz olan davranışlardır.⁸⁹⁹ Ali el-Havvas'a (v. 941/1535) göre: "Kişi nafilâ namazları, farz namazlardaki eksikliklerini tamamlamak niyetiyle eda etmelidir. Âlimlerin bazısına göre; Allah, (c.c.) farz namazlar tam olarak yerine getirilmedikçe, nafilâ ibadetleri kabul etmez. Böyle kimselerin durumu, borcu olan kişiye, borcunu, vermeden hediye vermeye kalkan kişiye benzer.⁹⁰⁰ Bu nedenle farz ibadetlerde eksikliği olanlar, farzların hepsini yerine getirmeli, ardından nafilâ ibadetlere devam etmelidirler.

İbadetler ve iyi davranışlar Allah (c.c.) rızası için yapılır ve karşılığı da sadece Allah'tan beklenir. Çünkü ibadetlerin ruhu ihlâstır. Bu nedenle hakiki mü'minlerin kalbinde Allah rızasını elde etmekten başka bir niyet bulunmaz.⁹⁰¹ İhlâs olmadan yapılan ibadetler riyaya neden olur. İnsanların beğeni ve övmesini elde etmek veya herhangi bir maddi menfaat için yapılan ibadetler de böyledir. Bundan dolayı gösteriş ve riyâ için yapılan ibadet ve davranışlar Allah (c.c.) katında geçerli değildir. Şayet yaptığımız ibadetlerde Allah (c.c.) rızası yoksa imanımızı artırmıyorsa ve ahlâkımızı güzelleştirmiyorsa bilinçsizce yapılan sıradan davranışlara dönüşür.⁹⁰² İnsanların duymaları ve bilmeleri için yapılan ameller riyâdır. Amellerin, bozuk veya eksik olması riyâdandır. Kulun, ibadetlerini, Allah'tan bakasına duyurmak istemesi ve bunun sayesinde kendisini övmelerini istemesi; iman zayıflığından ve kötü duygularının ona hâkim olmasından kaynaklanır. Bu şekilde ibadet eden, amel işleyen kul ameline Allah'ın dışındakileri ortak etmiş olur. Tevhid, konusundaki bu cahilce tavrı nedeniyle amelleri boşa gider. Çünkü kul, Allah'tan başka fayda veya zarar veren kimsenin

⁸⁹⁷ Abdulkadir Cilânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 113.

⁸⁹⁸ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 22.

⁸⁹⁹ Cilânî, *a.g.e.*, s. 113-114.

⁹⁰⁰ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Dr. Samir Şems, Beyrut, Dârü's-Sadr, 2010, s. 233.

⁹⁰¹ Ahmet Yapıcı, *Sorularla 40 Derste Ahlâk*, İstanbul, Ensar Vakfı Yayınları, 2019, s. 46.

⁹⁰² Yapıcı, *a.g.e.*, s. 46.

olmadığını yakinen bilseydi, amellerini sadece Allah (c.c.) için yapar, tevhidden ayrılmaz ve şirke düşmezdi. Böylece ameli de riyâdan kurtulmuş olurdu.⁹⁰³ el-Havvas’a göre halk iki şey sebebiyle Allah’tan kopmuştur. Birincisi; farzları hakkıyla edâ etmeden nafileler peşinde koştuklarından. İkincisi; ihlâs ve sadâkatsiz olarak bazı ibadetleri yaptıklarından. Hâlbuki Allah, (c.c.) sadece ihlâsla yapılan amelleri kabul etmektedir.⁹⁰⁴

İbadet, yalnızca namaz kılmak ve oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek değildir. Farzları zamanında yapmak, haramlardan ve yasaklardan uzaklaşmak ve mal elde ederken Allah tan çekinip, takvâyâ sarılmakta ibadettir.⁹⁰⁵

İsmail Ankaravî’ye göre; zâhirî ve bâtinî ibadetler yapılarak Allah (c.c.) müşâhede edilir. Hâc, zekât, namaz, oruç vb ibadetler zâhirî ibadetlerdir. Münacaat, tevcihât, tecelliyât ve varîdât ise bâtinî ibadetlerdir. Her ibadetin özel vakti vardır. İbadetler vaktinde yapılmalıdır. İbadetleri zamanında yapamayan, onu tez zamanda kaza etmelidir.⁹⁰⁶

Kul; her nerede dini bir emri varsa hemen ona koşmalı, onları doğru işitmeli, doğru anlamalı ve yerine getirmeğe gayret etmelidir. İbadet konusunda kul, kadere teslim olmamalı, zuhûrâta uymamalıdır. Allah’ın emirlerini yapmak için bütün gücünü harcamalı, güç yetiremezse dua ederek Allah’tan yardım istemelidir.⁹⁰⁷ İbadetten geri kalırsa sebeplerini araştırmalıdır. Belki de bunun sebebi, lüzumsuz şeyler istemek, edebe uymayan hareketler yapmak, ibadette gevşek davranmak, gücüne kuvvetine ve bilgisine güvenmek, nefsinin ve insanları, Allah’a karşı ortak koşmak olabilir.⁹⁰⁸

İbadetleri yerine getiren bir mürîdin aynı zamanda on şeyden amellerini koruması gerekir. Bunlar:

- 1 - Nifak: Müslümanların arasını açmak, fitne çıkarmaktır.
- 2 - Riyâ: Gösteriş için ibadet ve hayır yapmaktır.
- 3 - Müslümanlar arasını bozmak.
- 4 - İyilikleri başa kakmak,
- 5 - İnsanlara eza cefa vermek.

⁹⁰³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût’ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c. 1, s. 262.

⁹⁰⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 233.

⁹⁰⁵ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 342.

⁹⁰⁶ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 221.

⁹⁰⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 32.

⁹⁰⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 32.

- 6 - İbadet etmekten pişman olmak.
- 7 - Ucub: İbadetten dolayı kendisini beğenmek.
- 8 - Hasret: Elinden giden bir nimetten dolayı sürekli hüzünlenmek.
- 9 - Allah'ın ihsân edeceği başarıyı umursamamak.
- 10 - Herhangi bir konuda insanların ayıplanmasından çekinmek.⁹⁰⁹

Mürîd; farz namazlarını, mümkün olduğu kadar, cemaatle kılmaya çalışmalıdır. Farz namazlar dışında nafile namazlardan hangilerini mürşidi tavsiye ederse onu yerine getirmelidir. Zaruret nedeniyle, yerine getiremediği ibadetleri; ilk fırsatta vaktinde yapıyormuş gibi, yapmalıdır. Nafileleri yapmak, Allah'a (c.c.) yakınlık kazandırır.⁹¹⁰ Bu nedenle farzlarla beraber nafilelere de devam edilmelidir.

Mürîdler için önemli olan ibadetlerden biriside gece ibadetidir. Cenâb-ı Allah (c.c.) gece ibadetinin önemini şu ayetlerde belirtmiştir :” *Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bölümünde ise, O'nu tesbih et (Teheccûd namazını kıl).*”⁹¹¹ “Şüphesiz gece kalkıp ibadet etmek daha tesirlidir ve Kur'an okuyuş bakımından daha düzgün, daha sağlam bir tilavet sağlar.”⁹¹² Gece ibadetine kalkabilmek için, üç şey yapılarak kalbi güçlendirmek gerekir: 1- Helal yiyip içmek. 2-Tövbede istikrarlı olmak. 3-Allah'ın azabından korkarak üzülme, ilahî müjdelerin şevki ile ümitlenmek.⁹¹³ Üç şey, kulun, gece ibadetlerini yapmamasına ve onun uzun süre gaflet içinde kalmasına sebep olur. Bunlar: 1- Devamlı günah işlemek. 2- Şüpheli yiyecekler yemek. 3- Dünya endişesinin kalbi iyice kaplaması.⁹¹⁴ Kul anlatılan bu şartlara uyduğu takdirde gece ibadetlerini yerine getirmesi kolaylaşır.

Ariflerin kurbu (Allah'a olan yakınlığı) iki şekilde oluşur. Birincisi nafileler ile ikincisi farzlar ile. Nafile ibadetler vesilesiyle kurbiyet elde eden kul, o makâmda, Hakk'la yürür, O'nunla görür, O'nunla konuşur, O'nunla duyar. Sûfiler, bu mertebeye nafile ibadetlerle ulaştıkları için nafile kurbiyeti demişlerdir.⁹¹⁵ Öbür yakınlık, ise farz ibadetlerle elde edilen bir kurbiyettir. Farzlarla elde edilen kurbiyet, nafilelerle ulaşılan

⁹⁰⁹ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 235-236.

⁹¹⁰ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 11.

⁹¹¹ İnsan, 76/24-25.

⁹¹² Müzemmil, 73/6.

⁹¹³ Mekkî, a.g.e., c. 1, s. 202.

⁹¹⁴ Mekkî, a.g.e., c. 1, s. 202.

⁹¹⁵ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 301.

kurbiyetten daha üstündür. Bu kurbiyete ulaşınca, Allah'ın nice hikmeti, kuvveti ve kudreti kulunda tecellî eder.⁹¹⁶

Abdulkadir Geylânî, müridlerin namaz, oruc, hac, zekât ve bütün ibadetlerde ihlâslı olmalarını yani sadece Allah (c.c.) için yapmalarını ister. Ayrıca Allah'a (c.c.) sığınmalarını, O'ndan (c.c.) yardım istemelerini, ameli güzelleştirmelerini, Rablerine (c.c.) karşı hüsn-i zan beslemelerini ve ona itaat etmelerini tavsiye eder.⁹¹⁷ Eğer kul, Allah'a (c.c.) peygamberlerine ve sâlih zâtlara hüsn-i zân beslerse, Allah'ta (c.c.) o kula nice güzel şeyler ihsân eder.⁹¹⁸ Kul; dışını ibadetle süslemeli, emir ve yasaklara uyma konusunda titiz davranmalıdır. Anlayışını, davranışını, yürüyüşünü, duruşunu, darlığını ve bolluğunu ilahî emirlere göre ayarlamalıdır. Hastalığına ilahî emirlerde şifa aramalı; sağlığını hak yolda sürdürmelidir.⁹¹⁹ Allah'ın emrine uyarak hareket eden muttaki, zorlanmadan kulluk görevini yerine getirir. Çünkü Allah'a ibadet etmek, onun rûhuna işlemiştir. O imanı tam ve hakiki kuldur.⁹²⁰ Münafık ise, her işi güçlükle yapar. İbadetlerde tembellik yapar. İbadetleri dıştan zorlama ile yapar. Bâtını (içi) ise tamamen bozuktur.⁹²¹

Kul amelde aşırı gitmekten çekinmeli, nâfileleri güç yetirebildiği kadar yapmalıdır. Yani içinde bulunduğu vakitte, hangisine gücü yeter ve nefsi hangi ameli isterse o ameli yapmalı, ifrata kaçmamalıdır. Farz namazlarını zamanında eda etmelidir. Ramazan orucunu tutmalı asla şerîatten ayrılmamalıdır.⁹²² Günahları terk edip, Allah'ın (c.c.) yoluna girmekten daha hayırlı bir şey yoktur.⁹²³ Bu nedenle kul Allah'ın (c.c.) yolunun gereklerini yani ibadetleri en güzel şekilde yerine getirmelidir.

Kulun namaz, oruç, hac ve benzeri zâhirî ibadetlerin kabul olmasına vesile olan bazı bâtını ibâdetleri de bilmesi gerekir. Kalbe ait olan bu bâtını ibadetler; kalbin yapması gerekenler ve kalbin yapmaması gerekenler olarak ikiye ayrılır.

Kalbin yapması gereken bâtınî ibadetler şunlardır:

a) Tevekkül. (Kulun, gücünün yettiği bütün zâhirî tedbirleri aldıktan sonra gerisini Allah'tan beklemesidir.) Kulun, işlerinde Allah'a güvenmesi.

⁹¹⁶ Ankaravî, a.g.e., 1996 s. 301.

⁹¹⁷ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 29.

⁹¹⁸ Cilânî, a.g.e., s. 29.

⁹¹⁹ Abdulkadir Cilânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 38

⁹²⁰ Cilânî, a.g.e., s. 38.

⁹²¹ Cilânî, a.g.e., s. 38-39.

⁹²² El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyye Risâlesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 354.

⁹²³ Abdulkadir Cilânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 58.

- b) Yapılan her ibadeti sadece Allah (c.c.) rızası için yapmak.
- c) Kulun felâket zamanı kendisine sahip olarak metânet; göstermesi.
- d) Kulun, işlediği günahları bir daha yapmamak üzere terk etmesi.
- e) Kadere razı olmak.⁹²⁴

Kalbin yapmaması gereken bâtinî ibâdetler ise; birincilerin tersi olan kibir, öfke, uzun emel, riyâ ve benzeri hallerdir.⁹²⁵

Zâhirî ibadetler ile bâtinî ibadetler birbirleriyle çok alakalıdır. İhlâs, riyâ, kendini beğenme ve benzeri bâtinî ameller zâhirî amelleri bozar veya ıslâh olmasını sağlar. Bir kimse bu bâtinî ibâdetleri, onların zâhirî ibadetlere olan tesirlerini ve onlardan nasıl korunulacağını bilmezse zâhirî ibadetlerinin çoğu bozulur. Bu nedenle ibadet eden kişiler bâtinî hallere de dikkat etmelidirler.

2.1.11. Hizmet

Kâdirî tarikatında müridlerden istenen vazifelerden biriside hizmettir. Hizmetin, İslâm'a hizmet, mürşide hizmet, ihvâna hizmet, dergâha hizmet, mü'minlere hizmet gibi birçok yönü bulunmaktadır. Gerçek hizmet yalnızca Allah'adır. Mürşide, ihvâna ve diğer insanlara yapılan hizmet ise Allah için yapılmalıdır.

Mürîd, Allah (c.c.) yolunda hizmeti, en büyük nasip ve saadet bilmelidir. Hiçbir zaman hizmetten geri kalmamalıdır.⁹²⁶ Hizmet eden kişi, mânevî sevap ve Allah'ın kulları için vadettiği nimetleri elde etmek için hizmet yapmalıdır. Allah'a yönelenleri rahat ettirip onların kalplerini maişet düşüncesinden kurtararak daha huzurlu ibâdet yapmalarını temin etmeye çalışmalıdır. Bütün hizmetlerini, Allah (c.c.) için yapmalıdır.⁹²⁷ Sûfilerin edeplerinden birisi de kardeşlerine hizmet etmek ve onların eziyetlerine sabretmektir. Böyle yaparsa mürîdin cevheri ortaya çıkar.⁹²⁸ Müridler,

⁹²⁴ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 18.

⁹²⁵ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 18.

⁹²⁶ Muhammed b. Abdullâh Hânî, *Behçetu's-Seniyye*, Terc: Siracettin Ünlüer, İstanbul, Semerkant Yay., 2011, s. 293.

⁹²⁷ Hânî, *a.g.e.*, s. 293.

⁹²⁸ Şihabüddin Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, Beyrut, 2010, s. 308.

ibâdet ettikleri gibi hizmette etmelidirler. Din ve dünya ile ilgili önemli işlerde hizmet etmek için birbirleriyle yardımlaşmalıdırlar.⁹²⁹

Hizmete layık kişi, dışını sûfilere benzeten ve kalbinden onlara saygı duyan veya yalnızca onlara saygı duyan kişidir. Bu iki yönden sûfilere benzemeyen kişiye hizmet ettirilmesi ve onunla bir arada olunması doğru değildir. Bu kendini büyük görmeden dolayı değil ona şefkat etmek içindir. Çünkü bazen onlardan beşer oldukları için bazı haller vaki olur ve hizmet edende muhabbet ve saygı olmazsa bunlar ona çirkin gelebilir. Bundan dolayı onları inkâr eder ve zarar görmüş olur.⁹³⁰ Bu nedenle sûfilere hizmet eden kişilerde tasavvuf yoluna girmiş kişiler olmalıdırlar.

Hizmet ehli, karşılık beklemeden yardım etmeyi, başkasından gelenlerle kardeşine yardımda bulunmayı, kendi yerine başkasına vermeyi tercih eder. Onun her zaman görevi; Allah'ın kullarına hizmet etmektir. O, hizmeti daha faziletli görür ve hizmeti nâfilelere tercih eder.⁹³¹ Mürîd, yapacağı hizmetlerde hiçbir maddi karşılık beklemeden, sırf Allah (c.c.) rızası için yapmalıdır. Bu nedenle yapacağı hizmetleri, nâfile ibadetlerden daha önemli bilmelidir.

Hizmet, sadece sevap kazanmak için yapılan nâfilelerden daha üstündür. Ancak, kulun Allah (c.c.) ile beraber olma hâlini korumak ve devam ettirmek için yaptığı nâfileler bunun dışındadır Hizmetin nâfile ibadetlerden daha üstün olduğu, hadiste belirtilmiştir.⁹³²

Abdulkadir Geylânî (k.s.) insanların, sûfilere gördüğü zaman onlara hizmet etmelerini, onların nasihatlarını dinleyip tutmalarını tavsiye etmiştir.⁹³³ Mürîd; mürşidi, kendisini hangi hizmetle görevlendirirse, o hizmeti nimet bilmeli, en iyi şekilde yerine getirmeğe çalışmalı ve hizmetten bıkmamalıdır. Mürşid, mürîde yeni intisâb etmiş bir mürîd gibi muamele ederse, bundan dolayı üzülmemeli, verilen hizmeti yapmaya özen göstermelidir. Yerleri süpürmek ve bunun gibi basit bir hizmet bile olsa, bu hizmeti faziletli kabul etmelidir. “*Mürşidim, benim halime uygun bu hizmet ile fakirini şereflendirmiştir. Bu hizmete karşılık bütün dünyayı verseler, yine de bu hizmeti bırakmam* ” diyerek dünyayı terk etmeli, verilen hizmet görevinin kıymetini

⁹²⁹ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 163.

⁹³⁰ Kaşani, *a.g.e.*, s. 163.

⁹³¹ Kaşani, *a.g.e.*, s. 163.

⁹³² Bkz., Buhârî, Cihad, 7I; Müslim, Siyam, 100.

⁹³³ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 212.

bilmelidir.⁹³⁴ Mürîd, hizmette bulunurken huzura çağırılıp hatırı sorulmayabilir. Buna mukabil, kendisine daha basit hizmetler verilenler veya hiçbir hizmet görevi olmayanlar, huzura çağırılıp, ikramda bulunulursa, bunları gördüğünde aklına olumsuz bir şey getirmemeli: “*Ben, hazrete yirmi yıl hizmet ettim. Bunlar, beş senede benden üstün oldular,*” düşüncesine kapılmamalı, bu davranışların hikmetini anlamaya çalışmalıdır. Hattâ bir mirid, her gün şeyhinin iltifatına mazhar olsa bile, kendisini arkadaşlarından aşağı görüp, onları üstün tutmalıdır. Bu arada, kendisine verilen hizmet görevine devam ederek mürşidinin hoşnutluğundan ayrılmamaya çalışmalıdır.⁹³⁵

Hizmet edecek mürîd şöyle niyet etmelidir: “*Yâ Rabb’i! Halkın hepsi senin mahlûkatındır. Ben ise senin herkesten aşağı bir kulunum; acziyetimi biliyor ve itiraf ediyorum. Sana kulluk niyetiyle, senin rızanı kazanmak için kardeşlerime senin emrine uyarak hizmet etmek istiyorum. Yâ Rab! Sen bana başarı nasip et ve rızana uymayan hareketlerden beni koru.*” Bu şekilde niyet ederek, kime hizmet ederse; Allah’ın rızasını ve emirlerini dikkate alarak hizmet etmelidir. Hizmet ettiği insanın incinmemesi için gayret etmelidir.⁹³⁶ Mürîd, daima herkesle barışık ve razı olmalı, hizmetlerinde sebat göstermelidir. Çünkü mürîdin, o kişiye hizmetindeki niyeti, Allah’a bir nevi kulluk ve Allah’ın rızasını kazanmaktır. Hizmet ettiği kişinin razı olup mürîde teşekkür etmesi durumunda sevinmemeli veya hizmetten memnun kalmaması durumunda mürîd üzülmemeli, her iki durumda da hizmete devam etmelidir. Çünkü mürîd, hizmetini Allah (c.c.) rızası için yapmalıdır.⁹³⁷

Hizmet, mürîdlerde îsâr duygusunu, yani mü’min kardeşlerini kendine tercih etmeyi geliştirmektedir. Ayrıca yapılan hizmetler mürîdin olgunlaşmasında ve manen ilerlemesinde olumlu katkısı sağlayacaktır.

2.1.12. İstikâmet ve Doğruluk (Sıdk)

İstikâmet, sözlükte doğruluk anlamına gelir. Tasavvufta ise; bütün iş ve davranışlarda ölçüye riayet ederek dosdoğru olmaktır. Allah ve Resûlulâh’la ilgili ahitlerde, din ve dünya işlerinde sırat-ı müstakim üzere olup dosdoğru olmaktır.⁹³⁸

⁹³⁴ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 58.

⁹³⁵ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 58.

⁹³⁶ Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 58-59.

⁹³⁷ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyye Risalesi, Miftahü’l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 258-259.

⁹³⁸ Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları,

İsmail Ankaravî'ye göre; İstikâmet; inançta, ibadetlerde, amellerde, hallerde, yemede, içmede ve yapılan bütün işlerde, aşırılığa kaçmadan orta yolu tutmaktır. Aynı şekilde sülûke, manen yükselmek amacıyla girmekte istikâmettir.⁹³⁹

Allah (c.c.) istikâmet üzere olmayı şöyle övmüştür: “*Rabb'imiz Allah'tır" deyip, sonra da doğrulukta devam edenlere gelince, onların üzerine melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeyin, size vaat edilen cennetle sevinin."*”⁹⁴⁰ Bütün hayırlı hedeflerin ve işlerin gerçekleşmesi istikâmete bağlıdır. Hallerinde ve yaşamında istikâmet olmayan müridin, çalışmaları boş, gayretleri faydasızdır. Yöneldiği yolda doğrulukla yürümeyen kişi ilerleme sağlayamaz.⁹⁴¹

Tarikata giren müridin, istikâmeti şöyle olmalıdır. Nefsine ve şeytana galip gelmek, Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından kaçmak, nefsin sevdiği ve istediği şeyleri, dünyaya hırs ve muhabbeti terk etmek, Kur'an yolunda gitmek için mürşidden aldığı evrâd ve ezkâr ile Allah'ın dışındaki her şeyi kalbinden çıkarmaktır.⁹⁴²

Mürîdlerin istikâmetleri manevî hallerine göre farklı olabilmektedir. Tarikata yeni girenlerin (mübtedî) istikâmeti, davranış ve ibadetlerinin, her türlü miskinlikten beri olmasıdır. Ortada olan mürîdlerin (mutavassıt) istikâmeti, bulundukları mertebeyi benimseyip, sürekli orada bulunmayı tercih etmemesidir. Seyr ü sülûkün sonundaki mürîdlerin istikâmeti ise(müntehî) ulaştıkları makâmlarda araya perde girmemesidir.⁹⁴³

Tarikata giren müridinlerin, öncelikle doğru olmaları gerekir. Çünkü tarikatların temeli doğruluktur. Doğruluğu kendisine ilke edinmeyen bir mürîd ilerleyemez. Mürîdin ilk görevi hakkı ve doğruluğu benimseyerek yaşamaktır.⁹⁴⁴ Mürîdin tarikatına, şeyhine ve bütün insanlığa hizmet edebilmesi için istikâmetinin dosdoğru olması gerekir. Doğruluktan kastedilen ise, Allah'ın emir ve yasaklarının tümünü kabul edip yaşamaktır.⁹⁴⁵ Mürîd, tarikata girdiği zaman doğruluk sayesinde kolay yol alır. Ama doğruluktan ayrıldığı veya şüphelere düştüğü zaman bu yolda ilerlemesi, amacına ulaşması çok zor olur. Bundan dolayı zamanın çoğunluğunu boşa geçirmiş olur. Yerinde saymaktan başka eline bir şey geçmez. Bu nedenle bütün tarikat mürşidleri, mürîdlerine

2018, s. 30.

⁹³⁹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 253.

⁹⁴⁰ Fussilet, 41/30.

⁹⁴¹ Arvasi, a.g.e., s. 30-31.

⁹⁴² El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyye Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 353.

⁹⁴³ Arvasi, a.g.e., s. 31.

⁹⁴⁴ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2015, s. 21.

⁹⁴⁵ Özgür, a.g.e., s. 45.

ve bütün insanlığa ilk olarak doğruluğu tavsiye etmişlerdir.⁹⁴⁶ Kâdirî mürşidlerinden Mustafa Hayri Öğüt'e (Hayri Baba) göre mürîdin bu yolda ilerleyebilmesi için doğruluk ve teslimiyeti şart koşturmuştur.⁹⁴⁷ Doğruluk ve teslimiyetin manevî yönden mürîdin daha hızlı ilerlemesini sağlar.

İzzettin Kaşani (v. 735/1334) doğruluğu şöyle tarif etmiştir. Kulun, sözleri ile niyetlerinin muvafık, filleri ile hallerinin mutabık olmalıdır.⁹⁴⁸ Yani kulun zâhirî ile bâtının bir olması (içi ile dışının aynı olması)dır. Kulun zâhirî ile bâtınını farklı olması doğruluk olmadığı gibi aynı zamanda nifak alametidir.

Mürîdlerin ibadet, davranış ve yaşantılarından istikâmet sahibi ve doğru olmaları çok önemlidir. Çünkü istikâmentsiz ve doğruluksuz bir tarikat hayatı düşünülemez. Nitekim Abdulkadir Geylânî kendisinin doğruluk vesilesiyle manevî olarak ilerlediğini ve yüksek makâmlara ulaştığını bildirmiştir.

2.1.13. Günahları ve Kötü Huyları Terketmek

Mürîdin vazifelerinde biriside, günahları, haramları, Allah'ın yasakladığı şeyleri terk etmektir. Hatta harama düşerim korkusuyla şüpheli şeyleri ve helalde aşırıya gitmeyi de terk etmelidir. Tarikata intisâb eden kişi, Allah'ın emirlerini yerine getirmek için muhabbetli ve gayretli olmalı, yasaklarından son derece kaçınmalıdır.⁹⁴⁹

Kulun terk etmesi gereken Günahlar başlıca üç kısımdır:

Birincisi: Namaz, zekât, oruç, hac, gibi farz olan ibadetleri yerine getirmemeyi terk etmektir. Bunları terk eden mutlaka kaza etmelidir⁹⁵⁰

İkincisi: Faiz almak, kumar oynamak, çalgı çalmak, alkol içmek, gibi Allah (c.c.) ile kulun arasında olan günahlardır. Bunları yapan kulun, bunları bir daha yapmamak için hemen tövbe etmesi gerekir.⁹⁵¹

Üçüncüsü: İnsanların haklarıyla ilgili günahlardır. Bu tür günahlar en problemlili olanlardır. İnsanların canı, malı, namusu ve hakkındaki günahlardır.⁹⁵² Bu

⁹⁴⁶ Özgür, a.g.e., s. 45.

⁹⁴⁷ Özgür, a.g.e., s. 45.

⁹⁴⁸ Kaşani, a.g.e., s. 341.

⁹⁴⁹ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Pendiyye Risalesi, Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 283.

⁹⁵⁰ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 33.

⁹⁵¹ Gazzâlî, a.g.e., s. 33.

tür günahları işleyenler hem tövbe etmeli, hemde kul hakkına girdiği kişilerden helallik almalıdırlar.

Dîne aykırı fiiller iki kısımdır: Birincisi; haram ve günah olan davranışlar. İkincisi; aslı helâl olduğu halde aşırılığa kaçılan davranışlardır. Nefis sürekli kötülüğe ve itâatsızlığa meyilli olduğundan insan, aslı helâl olan fiillerde aşırıya giderse zamanla günaha ve harama düşebilir. Bu nedenle, takvalı yaşamak isteyen kişi, günah ve haramlardan uzak durmalı; helâl olan şeylerde aşırı kaçmaktan sakınmalıdır.⁹⁵³ Örneğin mal elde etmek helaldir. Ama mal sevdası insanın kalbine girer, ise mal hırsı yüzünden haram kazanç yollarına düşebilir. Bu nedenle helalde bile aşırıya kaçılmamalıdır.

Abdulkadir Geylânî'ye göre kul, Allah'ın yasak ettiği bir şeyi yapmakla karşı karşıya kalırsa şöyle olmalıdır: Mafsalları ayrılmış, duygusu yok olmuş, kalbi kırılmış, cesedi ölü, ümitleri yok olmuş, adetleri unutmuş olmalı. Bütün her yeri karanlık ve bulunduğu yeri çökmek üzere, yıkılıyormuş gibi görmelidir. Böylece oturduğu yerde hissiz, duygusuz kalmalı, kulağı sağır, dudakları kıpırdamaz olmalı, dili lalmış gibi olmalıdır. Dişleri, dökülüyormuş gibi; kolları çolak gibi, ayakların çaprazlaşmış, yürüyemiyor gibi olmalı. Kendini cinsi münasebetten aciz bilmelidir.⁹⁵⁴ Yani kulda günahı işleyecek güç ve takat olmamalıdır.

Kul, yalnız kaldığı zaman, onu kötülük yapmaktan koruyacak duygusu; ayağının kaymasını önleyecek tedbiri olmalıdır. Allah'ın her zaman kendisini kontrol ettiğini sezmelidir.⁹⁵⁵ Kul ölümü düşünür, sabırlı olur, tevekkül eder Allah'a bağlanırsa, geçici şeyler kalbinden gider, dünya ve âhiret tasası kuldan uzaklaşır, mâsivâ ondan ayrılır. Rabb'i onu korur, felâketler ona yanaşamaz, halk ona kötülük yapamaz. Kötülerin yolu o kula kapalıdır. Şeytan, ona varamaz.⁹⁵⁶ Allah'a (c.c.) ve RasûlAllah'a (s.a.v.) inananlar üç şeyi yapmakla görevlidir: 1- Allah'ın emrettiklerini yapmak. 2- Yasaklarından kaçınmak. 3- İnsanların elinde bulunanlara göz dikmemek, haline razı olmak ve dürüst çalışmaktır.⁹⁵⁷

Abdulkadir Geylânî, tasavvuf yolunda ilerlemiş olan kişilerin daha hassas olmalarını öğütlemiştir. O'na göre; insanlar içinde velî olarak bilinen kişileri, küçük bir hata yıkar, zâhid olanları şehvetler perişan eder. Ebdâlleri (büyük velîler), yersiz

⁹⁵² Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 33.

⁹⁵³ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 81.

⁹⁵⁴ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 34.

⁹⁵⁵ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 18.

⁹⁵⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 33.

⁹⁵⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 6.

düşünce süründürür. Bu kişilerin özellikle yalnız olduklarında kötü düşüncelerden kendilerini korumaları gerekir. Doğru olanların yıkılması bir anda olabilir.⁹⁵⁸ Bu nedenle insanlar arasında sâlih, velî, şeyh, âlim, hoca, sûfî olarak bilinen zâtlar daha hassas davranmalıdırlar.

Allah (c.c.) rakîbdır (gözetleyen), hazırdır (her yerde hazır olandır) ve müşâhiddir (her şeye şahittir). Kul, hayır, şer; doğru, yanlış; ihlâs, şirk, tâat ve mâsiyet her ne yaparsa Allah (c.c.) onların hepsini bilir. Kul, halvette ve celvette Allah'ın kendisini görmesinden korkmalı; kirâmen kâtibin meleklerinin varlığının bilincinde olmalıdır, Allah'ın (c.c.) kendisine yüklediği şerfatin hudutlarını gözetmelidir.⁹⁵⁹

Kulun haram ve günahlardan kaçındığı gibi, şüpheli olan şeyleri de terk etmesi gerekir. Çünkü şüpheli şeyleri terk etmek insanı takvâ ehli yapar. Tasavvufunda amacı takvâlî kullar yetiştirmektir. Şüpheli şeyleri terk ettiği gibi şüphelilere meyil etmemeli ve muhabbet duymamalıdır.⁹⁶⁰ Peygamberimiz (s.a.v.) şüpheli şeyleri terk konusunda şunu tavsiye etmiştir : “*Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe etmediğini yap.*”⁹⁶¹

Tasavvufta, şüpheli olan şeyleri terk etmeye verâ' denir. Mü'minin şüpheli şeyler konusunda tavrını belirleyecek kaynak kalbidir. Mü'min bir şeyin haram veya helal olup olmaması konusunda şüphelenirse, kalbine danışır. Sâlih kulun kalbi, takvâ ölçülerine göre, o konunun haram ve helal olup olmadığı hususunda bir kanaate varır. Ve bu kanaatini amele dönüştürür. Eğer haramsa onu terk eder, helal ise yapar.⁹⁶² Bir şeyin haram olmasının alameti, kalbin o şeyden şüphelenmesidir. Bir şeyin helal olduğunun alameti ise kalbin o şeye güvenmesi ve sükûn bulmasıdır, Sâlik için verâ'dan daha iyi bir özellik bulunmaz. Çünkü bütün özelliklerin en üstünü ve en güzeli verâ'dır.⁹⁶³ Burada bahsedilen kalp ihlâslı ve takvâlî yaşamaya çalışan kulun kalbidir. Çünkü haramlardan ve şüphelilerden kaçınmayan birinin kalbi, günaha alıştığı için bir şeyin helal ve haram olduğuna karar veremez. Ancak takvâ ehli olanların kalbinde haram ve şüphelilere karşı rahatsızlık duyma ve şüphelenme özelliği meydana gelebilir.

İmam Gazzâlî verâ'yı halkın, sâlihlerin, muttakîlerin, siddıkların ve makarreblerin verâ'sı olmak üzere beş derece olarak sınıflandırmıştır. Bunlar şunlardır:

⁹⁵⁸ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 18.

⁹⁵⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâu'l-Hâtur fi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 176.

⁹⁶⁰ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 242.

⁹⁶¹ Buhârî, Buyû', 3; Nesâî, Kudât, 11; Tirmizî, Kıyâme, 6; Dârimî, Buyû', 2

⁹⁶² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 244.

⁹⁶³ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 244.

Birincisi, şeriatın haram kıldığı şeylerden kaçınmaktır. Bu halkın verâ'sıdır.⁹⁶⁴

İkincisi; sâlihlerin verâ'sıdır. Müftünün haram demediği fakat şüphe duyulan şeylerden uzak durmaktır.⁹⁶⁵

Üçüncüsü; müttakîlerin verâ'sıdır. Haram ve şüpheli olmayıp helâl olan, fakat şüpheli şeylere ve harama götürebilecek şeyleri terk etmektir.⁹⁶⁶

Dördüncüsü; siddîkların verâ'sıdır. Harama sebep olma endişesi olmayan helâllerden de sakınmaktır.⁹⁶⁷

Beşincisi; mukarrebler ve muvahhidlerin verâ'sıdır. Allah için olmayan yemekten, içmekten, yatmaktan, konuşmaktan ve bütün şeylerden sakınmaktır. Muvahhidler, Allah için olmayan şeyleri kendilerine haram bilirler. Bu verâ'nın en üstünüdür.⁹⁶⁸

Şüpheli şeyler hususunda Allah'ın emri, şüpheli şeyle karşılaşınca onu yapmamaktır. Kul, şüpheli şeyleri yapmamalıdır. Eğer şüpheli şeyler, somut fiiller ise, acele etmemeli, onlar hakkındaki şüphesi gidine kadar beklemelidir. Takvâ ve verâ' esasları gereği böyle yapmalıdır.⁹⁶⁹ Kul, şüpheli bir şeyle karşılaştığında; onu yapmayıp, Allah, tarafından kendisine daha fazla ilim, yakîn kuvveti verilmesini nefsinin devreden çıkıp gerçeğin meydana çıkmasını beklerse, doğruya ulaşmada başarıya ulaştırılır.⁹⁷⁰

Verâ'nın kaynağı, küçükte olsa zâhirî şüpheli şeyleri araştırmak ve kalbi/manevî hastalıkları yok etmektir. Kuldaki Allah'a duyduğu korkusunun miktarı ve Allah'ı bilme (ma'rifetullâh) derecesi ondaki verâ'nın derecesini artırır. Bu ise kalbin, Allah'ın nüfuzunu ve gazabını müşâhadesiyle bilinir.⁹⁷¹

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: “Tâatin aslı, verâ’; verâ’nın aslı ise takvâdır. Takvânın aslı, nefsi yaptıklarından dolayı hesaba çekmektir. Nefsi hesaba çekmenin aslı, Allah’ın rahmetini ümit edip, azabından korkmaktır.”⁹⁷²

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîd, şüpheli ve şüpheli olmayan iki şeyi tercih etmek zorunda kalırsa şüpheli olmayanı seçmelidir, Gücü yettiği kadar şüphelilerden

⁹⁶⁴ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 258.

⁹⁶⁵ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 259.

⁹⁶⁶ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 260.

⁹⁶⁷ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 261.

⁹⁶⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 261.

⁹⁶⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup içek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c. 1, s. 321.

⁹⁷⁰ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 326.

⁹⁷¹ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdulgaffar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s. 48

⁹⁷² İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 50.

kaçmalıdır. Herhangi bir şeyin şüpheli yönü kalmasa bile kalbi hoşnut değilse yine onu almamalı, beklemeli, zuhûrâta tabi olmalıdır. Özellikle manevî emirle yasak olduğu bilinen şeyleri yapmamalı, emre uymalıdır.⁹⁷³ O'na göre; verâ' en büyük amellerden birisidir. İnsan mecbur kalırsa ruhsatlara başvurabilir. Çoğu zaman ruhsatları terk etmek daha iyidir. Çünkü her zaman ruhsatlara uyanın iradesi güçlenmez, nefisini kontrol edemez. Devamlı ruhsatlarla hareket edilince Allah'ın (c.c.) yardımı kesilir. Çünkü Allah'ın yardımı, darda kalanlar içindir. Mürîd, kolay olanı tercih edince yardımdan mahrum kalır, heva, nefis onu sarar, şahsi arzular onu kaplar, bilmeden haramlara düşer, dinden çıkmış olur.⁹⁷⁴ Bu nedenle mürîd ruhsatları terk etmeli, takvâyâ uygun olanları tercih etmelidir.

Tarikat ehli günahları, haramları, yasakları ve şüpheli şeyleri terk ettiği gibi kalbini kötü huylardanda temizlemelidir. Çünkü Cenâb-ı Hak ahirette selim kalp sahibi olanların kurtuluşa ereceğini şöyle bildirmiştir. *“Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler o günde (kurtuluşa erer).”*⁹⁷⁵

Kötü ahlâklar yedi şeyden meydana gelir. Bunlar; nefis, hevâ, fâsid nefis, beşerî haller kötü his, kötü meşguliyet ve kötü huydur. Bunların hepsinin arkasında şeytan vardır.⁹⁷⁶ Güzel sıfatların temeli, sekiz şeyden oluşur. Bunlar; akıl, fehim, his, kalp, gönül, sır, rûh ve himmettir. Bunların hepsinin arkasında melek vardır. Bu huyların her biri bir diğerinin karşılığıdır (zıddıdır). Şöyle ki, iyi his kötü hissin; fehim kötü meşguliyetin; akıl hevânın; gönül nefis fesadının, rûh beşerî hallerin, sır kötü huyun, melekte şeytanın karşılığıdır (zıddıdır). Yalnız güzel sıfatların sekizincisi himmetin, karşılığı yoktur.⁹⁷⁷ Kalp, kötü huylardan temizlenince, yerlerine karşılıkları olan iyi huylar yerleşir.

Kâdirî tarikatına intisâb eden biri, haram, günah ve şüpheli şeyleri terk etmekle beraber kalbini de kötü huylardan temizlemelidir. Günahlar terkedildiği halde, kalp kötü sıfatlardan temizlenmezse, günün birinde o kötü huylar kulun tekrar harama düşmesine sebep olabilir. Bu nedenle kalp kötü huylardan temizlenmelidir. Ayrıca tasavvufî düşüncede hakiki tevhidin gerçekleşebilmesi için kulun kalbinin kötü sıfatlardan tamamen temizlenmesi gerekir.

⁹⁷³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 49.

⁹⁷⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 86.

⁹⁷⁵ Şuara 26/89.

⁹⁷⁶ İmâm Gazzâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)* Terc., Serkan Özburun-Y.Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 28.

⁹⁷⁷ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 28.

2.2. KALBİ UNSURLAR

2.2.1. İhlâs

İhlâs kelimesi Arapçada samimiyet, içtenlik, bağlılık, açık yüreklilik anlamlarına gelir.⁹⁷⁸ Terim olarak ihlâs; bir işi sadece Allah için O'nun rızasını kazanmak için yapmaktır. İhlas iş, fiil, davranış, bir şeyi yapma veya yapmama gibi her türlü söz ve davranışın Allah için yapılmasıdır.⁹⁷⁹ İhlâs, amellerde niyetin yalnızca Yüce Hak için olmasıdır. Kulun yaptıkları amellerde insanların değil sadece Allah'ın yakınlığını murad etmesidir. Bu nedenle kul, ihlâslı olmak için, amellerinde insanlardan övgü beklememeli; onlardan sevgi gözetmemeli; onların ayıplamasından da korkmamalıdır. İbadetinde yapmacık olmamalıdır.⁹⁸⁰

Kuşeyrî'ye göre ihlâs, kulun yaptığı ibadet ve taatlerde kasdının yalnızca Allah (c.c.) olmasıdır. Kul, ibadet ve taatıyla yalnızca Allah'a yaklaşmayı istemelidir. Yani kulun, ibadet yaparken gösteriş yapmak, insanların sevgisini kazanmak, insanların övmelerini sağlamak gibi Allah rızası dışında bir amacı olmamalıdır. İhlas kulun, ibadet yaparken şahısları dikkate almamasıdır.⁹⁸¹

Herevî'ye göre ihlâs amelleri her türlü karışıklıktan arındırmaktır.⁹⁸² Amellerde niyet sadece Allah rızası olursa bu ihlâs olur. Fakat amellerde niyet Allah rızasıyla beraber farklı bir amaç olursa buna amellerde karışıklık denir. Örneğin; Allah için oruç tutan bir kişinin maksadı, sağlık için perhiz yapmak, az yemek pişirmek, yemek hazırlama sıkıntısından kurtulmak, yemek yapmayarak işi ile daha çok meşgul olmak, oruç tutarak uyku bastırmasını önleyerek daha çok iş yapmak, şeklinde olursa bu ihlâs değildir, bu amelde karışıklık olur.⁹⁸³ Yine nafakasından veya kötü huyundan kurtulmak için de köle azat etmek ihlâs değildir. Yolda kuvvetlenmek, daha sıhhatli olmak, etrafı seyretmek, şehirleri görmek, çoluk çocuk sıkıntısından kurtulmak, düşmanın zararlarından emin olmak düşüncesiyle hacca gitmek ihlâs değildir. Para elde edebilmek, aziz ve muhterem olmak niyetiyle de ilim öğrenmek, yazıyı güzelleştirmek

⁹⁷⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 207.

⁹⁷⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, 2014, s. 233.

⁹⁸⁰ Abdulkâdir Cîlani, *El-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hakk*, Thk., Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 331-332.

⁹⁸¹ Kuşeyri, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Tahkik, Hani El-Hac, Sina, el Mektebetu't-Tevfikîyye, b.t.y., s. 300.

⁹⁸² Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî, *Menâzilu's-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, terc. Abdurrezzak Tek, Bursa, Emin yayınları, 2008, s. 93.

⁹⁸³ Bkz. İmam Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 700.

niyetiyle Kur'an yazmak; ihlâs değildir.⁹⁸⁴ Daha az masraf etmek niyetiyle hacca yürüyerek gitmek; temizlenmek ve iyi görünmek niyetiyle de abdest almak; güzel kokmak niyetiyle yıkanmak; kira vermemek niyetiyle de mescidde itikâfa girmek; zorlamasından kurtulmak maksadıyla dilenciye sadaka vermek; vermemekten utandığından dolayı fakire sadaka vermek; hasta olduğu zaman kendisini de ziyarete gelmeleri, ona sitem etmemeleri ve incitmesinler niyetiyle da hasta ziyaret etmek ihlâs değildir. Bu tür davranışlar riyâdır. Çünkü bu amellerde ihlâs değil karışık vardır. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Amellere, Allah rızası dışında bir niyet katmak ihlâsı yoktur.⁹⁸⁵

Herevî'ye göre ihlâsın üç derecesi vardır:

Birincisi, kulun yaptığı amelleri görmemesi, amellere karşılık beklememesi ve amellerinden razı olmamasıdır.

İkincisi, kulun elinden geleni yaptığı halde işlediği amelleri kendisine nisbet etmekten utanması, şuhûddan sakınmak suretiyle gayret göstermeye devam etmesi ve amelleri kerem pınarından kaynaklanan tevfikin nurunda görmesidir.

Üçüncüsü, ameli ilme uydurmakla, hükmü gözetmekle ve resmin köleliğinden kurtarmakla ameli, amelden kurtarmaktır.⁹⁸⁶

Zünnun Mısırî'ye göre ihlâsın alâmeti üçtür:

a) İnsanlardan gelen övgü ve kötölemenin eşit olması.

b) Yapılan amelleri görmeyi unutmak.

c) Dünyada yapılan amellere, ahirette alacağı sevaba dair ahkâm kesmemek.⁹⁸⁷

Kulun ihlâslı olabilmesi için dünya sevgisini kalbinden çıkarması gerekir. Kalbinde dünya sevgisi kuvvetli olan kişi namaz ve oruçta bile ihlâslı olmakta zorlanabilir. Çünkü bütün ameller, kalbin sıfatlarından olur ve ona doğru meyleder. Makam sevgisi kuvvetli olan kimse bütün işlerinde yüzünü halka döner; hatta sabahleyin yüzünü yıkaması ve elbisesini giymesi bile insanlar için olur.⁹⁸⁸

Kâdiriyye'de mürîdlerden ihlâslı olmaları istenir. Mürîd tarıkata yalnızca Allah (c.c.) rızasını elde etmek için girmelidir. Girdikten sonradan bütün ibadet ve

⁹⁸⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 701.

⁹⁸⁵ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 701.

⁹⁸⁶ Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî, *Menâzilu's-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, terc. Abdurrezzak Tek, Bursa, Emin yayınları, 2008, s. 93.

⁹⁸⁷ Cîlani, *a.g.e.*, s. 332.

⁹⁸⁸ İmam Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 700.

davranışlarını Allah (c.c.) rızası için yapmalıdır. Mürîd, bir gününü yani 24 saatini gayet itina ile Allah rızası için değerlendirmelidir. Şöyle ki; nefsinı hesaba çekmeli, tefekkür etmeli, dualardan ve münacâtlardan ayrılmamalı, zikir meclisleri ve o meclislerdeki ihvan kardeşleri ile sohbetlere devam etmeli, bunların dışında kalan vaktinde de Allah'ın mübah kıldığı şeyleri yapmalı yasaklardan ve haramlardan uzak durmalıdır.⁹⁸⁹ Mürîd, yaptığı her şeyi Allah rızası için yapmalı, sürekli olarak Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) kontrolü altında olduğunu unutmamalı, çevresindeki her şeye, her fiile bir sebep gözüyle bakmalı ve sebepleri birer basamak olarak kabul edip o basamaklarla Allah'a (c.c.) yükselmeye çalışmalıdır. Allah'tan başka her şeyi gönlünden çıkarıp atmaya çalışmalıdır. Mürîd, Allah'tan başkasından bir şey istememeli ve beklememelidir. Allah'ın vereceğini kullardan beklemek o mürîdin acizliğine delalet eder.⁹⁹⁰

Kâdirî mürîdleri hem günlük virdlerinde hemde haftalık zikirlerinde esmâları zikretmeye başlamadan önce “*Îlâhî ente maksûdî ve rızâike ve likâike matlûbî*” derler.⁹⁹¹ (Anlamı: Allahım maksudum sensin, senin rızanı ve sana kavuşmayı istiyorum. Bu ifade Kâdirî mürîdlerinin ihlâsa verdikleri önemi göstermektedir.

2.2.2. Muhabbet

Muhabbet kelimesi, aşk, sevgi, dostluk, beğenmek, birine kalben yönelmek gibi anlamlara gelir.⁹⁹² Tasavvuf ıstılahında ise, muhabbetin pek çok tanımı yapılmıştır. Bazıları muhabbeti; görünür görünmez her halde sevgiliye muvafakat; bazıları, kalbin hayret ve devamlı bir istek halinde olması; bazıları da bütün sevilen şeylerin üzerinde bir sevgi beslemek şeklinde tarif etmişlerdir.⁹⁹³ Kelâbâzî'ye göre; muhabbet, kulun kalbinin doğal olarak Allah'a ve ona ait olan şeylere yönelmesidir.⁹⁹⁴

Kâdirî tarikatında, mürîdlerden muhabbet ehli olmaları istenir. Çünkü muhabbet mürîdin hızlı yol almasına ve maksuduna ulaşmasına vesile olan en etkin yollardan birisidir. Mürîdlerde bulunması gereken muhabbeti; Allah'a (c.c.) muhabbet,

⁹⁸⁹ Özgür, Hafız Mustafa, *Kâdirî yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay.. 2015, s. 24.

⁹⁹⁰ Özgür, a.g.e., s. 24-25.

⁹⁹¹ Bkz Hayri Ögüt ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mustafa Hayri Baba Vakfı Yay., 2016, s. 461 ; Serkan Çamdelen, a.g.e., s. 201. ; Uzgur (Özgür), a.g.e., s. 28.

⁹⁹² Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 130.

⁹⁹³ Abdulhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 87.

⁹⁹⁴ Ebûbekir Muhammed bin İshâk el-Buhârî el-Kelâbâzî, *Et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire, Mektebetu Sekâfetu'd- Diniyye, 2009, s. 153.

Rasulullâh’a (s.a.v.) muhabbet, mürşide muhabbet, sûfilere muhabbet, ihvâna muhabbet başlıkları altında ele alabiliriz.

Allah’a (c.c.) muhabbet, gözün nereye bakarsa baksın, oradan Hakk’ı görmesi ile meydana gelir. Yani, Allah’ın (c.c.) kudret ve azametini bakılan her şeyde müşâhede etmektir. İnsanın ve yaratılanların hepsi, “Mâlikü’l-Mülk” olan Allah’ın mülküdür. Mülkünde tasarruf etme kendisine aittir. Allah’ın mülkünde, Allah’ın dışındakileri görmeyince muhabbet yalnız ona olur.⁹⁹⁵

“Selef âlimlerinden birisinin rivayetine göre, Allah (c.c.) sıddıklardan birine şöyle demiştir: “Öyle kullarım var ki, onlar beni sever, ben de onları severim. Onlar beni özlerler; ben de onları özlerim. Onlar beni anarlar, ben de onları anarım. Onlar, bana bakarlar, ben de onlara bakarım. Onların yolunda gidersen, seni severim. Onların yolundan ayrılırsan sana gazap ederim. Onlar, şefkatli bir çobanın sürüsünü bekleyip, gözettiği gibi, gecenin karanlığını beklerler. Güneşin batmasını özlerler. Gece karardığında, insanlar sevdiğiyle baş başa kaldığında; onlar, bana ibadet ve secde ederler. Benim sözlerimle bana yalvarırlar. Onların bazısı ağlar, bazısı ah çeker bazısı derdini açıp dertlenir. Bazısı ayakta, bazısı oturarak, bazısı rükûda, bazısı secdede ibadet ederler. Benim için katlandıkları zorlukları görür, benim muhabbetimle yaptıkları duaları, duyarım. Onlara vereceğim şeylerin birincisi, nurumdan onların kalplerine bir nur koymaktır. Bu nur vesilesiyle onların kalpleri aydınlanır, artık ben onları anlattığım gibi, onlar da beni anlatırlar. İkincisi, onlara çok sevap veririm. Üçüncüsü, zâtımla onlara yönelirim.”⁹⁹⁶

Sâlike gereken zevklerini, lezzetlerini ve Allah’ın dışındaki mâsivâyı terk ederek kalbinde Allah’tan gayrısına muhabbet duymamaktır. Böyle yaparsa, mürşidlerin ve kâmil zâtların elde ettiği gönül lezzetini alır, arîflerin zühdüne vâsıl olmuş ve onların mertebelerine ulaşmış olur.⁹⁹⁷ Bir kişi mâsivâyâ (Allah dışındaki her şey) ait muhabbeti atarak kalbine sadece Allah’ın muhabbetini koymuşsa; onun elinde olan dünyalıklar, o kişiye zarar veremez. Çünkü o kişi kalbini Allaha (c.c.) bağlamıştır.⁹⁹⁸ Örneğin; Hz. İbrahim’in serveti çoktu fakat servet onun gönlünü Allah’tan (c.c.) ayırmadı. Hz. Süleyman (a.s.) ve evliyâullâhtan nicelerinin makamları ve servetleri olmasına rağmen, bu nimetler onların Allah’a (c.c.) ibadet etmesine engel olmadı. Onlarla Allah (c.c.)

⁹⁹⁵ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü’l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 310-311.

⁹⁹⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût’ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c. 1, s. 192.

⁹⁹⁷ İsmail Ankaravî, *Minhac’ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 242.

⁹⁹⁸ Ankaravî, a.g.e., s. 242.

arasına perde de olmamıştır.⁹⁹⁹ Çünkü onlar sahip oldukları servet, makam ve benzeri şeyleri kalplerine koymamışlardır.

Allah'ı (c.c.) sevmek, makâmların en büyüğüdür. Tövbe, zühd, sabır, havf ve benzeri güzel huylar Allah (c.c.) sevgisinin balangıçlarıdır. Rızâ ve zevk ise Allah (c.c.) sevgisinin meyveleri ve neticeleridir. Allah (c.c.) sevgisinin kulda galip olması, kulun kemâlinin sonudur. Hatta bu sevgi kulu bütünüyle kaplar. Şayet kul bu aşamaya ulaşamazsa, en azından Allah'a olan sevgisi, diğer şeylere olan sevgisinden çok olmalıdır.¹⁰⁰⁰ Sevgilerin başı Allah (c.c.) ve Resulünün sevgisidir. Allah sevgisi fıtrattandır, doğuştan gelir. Rahmetin gönüllerden çekip çıkardığı insanların hasret duyduğu ulvi bir duygudur. Bu sevgi zaman ve mekân mefhumu tanımaz. O'nun sevgisi kurtuluşa götüren yoldur.¹⁰⁰¹

Abdulkadir Geylânî (k.s.) muhabbetullâhla ilgili şunları söylemiştir. Hakk'ı sevmek iddiası, kolay değildir. Allah'ı sevdiğini iddia eden, onun çizdiği yola dönmeli; kalbini kötü şeylerden temizlemelidir. Doğruluğa dayanmalı, kalbini Allah'tan başka kimseye açmamalı, kalbinin hiçbir köşesinde ondan başkasına yer vermemelidir. Tevhid ve ihlâs ile kalbe sızan kötülükleri dışarı atmalıdır.¹⁰⁰² Allah'ı (c.c.) sevenin; gereksiz şeyleri istemesi doğru değildir. Allah'ı (c.c.) seven, onu ister, onun dışında bir şey istemez. Çünkü sevgilinin dışında bir şey istemek, sevgide yalancılıktır.¹⁰⁰³ Evlatlara ve servete sevgi artınca, Allah (c.c.) sevgisi azalır. Kul, servet ve evlat sevgisinden dolayı cezalandırılır. Çünkü Allah'ın dışındakileri seven bir nevi ona ortak koşmuş olur. Hâlbuki Allah (c.c.) zâtına ve sıfatlarına ortak koşanları sevmez. Allah (c.c.) gayyûrdur¹⁰⁰⁴ ve her şeyden yücedir. Allah (c.c.) sevdiği kulun kalbinin yalnız zâtına dönmesi için kendisine karşı duran her şeyi yok eder. Böylelikle “Allah (c.c.) onları, onlar da Allah'ı (c.c.) sever.”¹⁰⁰⁵ ayetinin manası tecelli etmiş olur. Bu tecelli bir müddet sürerse, sonunda Allah'a (c.c.) eş koşulanlar yok olur. Velî olma isteği, kerâmet isteği, mal ve evlat sevgisi, lider olma isteği, şehvî ve kötü istekler yok olur.

⁹⁹⁹ Ankaravî, a.g.e., s. 242.

¹⁰⁰⁰ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 766.

¹⁰⁰¹ Hafız Mustafa Özgür, *Hakk'a Giden Yolda Yürümek 1*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay., 2007, s. 9-10.

¹⁰⁰² Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l-Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 108.

¹⁰⁰³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 76.

¹⁰⁰⁴ Gayyûr; kıskançlık demektir. Kıskançlık anlamına gelen “gayyûr” kelimesi, Allah'a nisbet edilince, kullarına kötülükleri haram kılması, onlara merhamet etmesi ve onların asaadetlerini dilemesi” demektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.), “Allah ‘Gayûr’dur (kıskançtır Allah’ın kıskanması, haram kıldığı şeyi kulun işlemesindendir.” buyurmuşlardır. Bkz. Buhârî, Nikâh 107; Müslim, Arıca bkz., Buhârî, Nikâh 107, Tefsir, En’âm 7, Tefsir A’raf 1, Tevhid 15; Müslim, Tevbe 33, (2760); Tirmizî, Daâvât 97, (3520)

¹⁰⁰⁵ Maide, 5/54.

Makâmlar, rütbeler ve cennet istenmez.¹⁰⁰⁶ Kalpteki şahsi irade ve temenni yok olur. Kalbi ilahî tecelli kapadığı için saf ve temiz bir kap haline gelir.¹⁰⁰⁷ Eğer, kalp yolunu kaybederse ilahî tecelli kalbi doğru yola getirir. Allah (c.c.) dünyada da ve âhirette de kula yeter. Bu nedenle kul, Allah (c.c.) sevgisini en önemli şey bilmeli, bütün yaratılmıştan daha ileri görmelidir.¹⁰⁰⁸ İlâhî sevginin girdiği yerde başka şeylerin sevgisi kalmaz. Başkasının sözünün geçtiği yerde ise ilâhî feyz olmaz. Kalpten kötülükler atılınca, ilâhî feyz ile dolar. Kalbin içinde Allah (c.c.) sevgisi bulunduğca kalp hakiki kalptir. Çünkü kalp, yalnızca tevhid ve ma‘rifet için yaratılmıştır.¹⁰⁰⁹

Allah (c.c.) hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur: “*Beni sevdiğini söylediği halde, geceyi benden habersiz uykuyla geçiren kişi, muhabbet iddiasında yalancıdır.*”¹⁰¹⁰ Allah’a (c.c.) hakiki muhabbet duyan kişi, ibadet ile uykusunu böler; sabaha kadar zevkle uyumaz. “Muhîb” (Allah’ı seven) zorluklara katlanır.¹⁰¹¹ Allah’a (c.c.) muhabbet duymada sâdık ve sabırlı olan kişi, uğradığı sıkıntılar nedeniyle Allah’ın kapısından ayrılmaz. Kendisine gelen sıkıntıları kalbi ile karşılar. Böyle yapınca matlûb, mahbûb ve murâd olur. Muhabbetin zevkini alan mârifete ulaşmış demektir.¹⁰¹² Muhîb talep eden, mahbûb talep edilendir.¹⁰¹³ Mürîd, kalbini mâsivâdan temizlerse “mahbûb” olur. Mahbûb; (Allah’ın (c.c.) sevdiği kişi) daima huzurludur. Allah’tan (c.c.) başkasına yönelmeyi istemez.¹⁰¹⁴, Allah’ın kulun aklından geçirdiği şeyleri idare etmeyi üstlenmesi Allah’ın kuluna olan muhabbetinin alâmetidir. Allah, sevdiği kulun bütün yaşamında ihtiyar sahibidir. Allah; müsamaha üzere onun ahlâkını koruyan, hâllerini idare eden, onun azalarını koruyan, uyararak ve korkutarak onu bazı şeyleri yapmaya sevk edendir.¹⁰¹⁵

Abdulkadir Geylânî’ye göre; kalbin muhabbetullâh elde etmesi, farz ibadetleri yapmak, harâm ve şüpheli şeylerden sakınmak, sabretmek, helâl ve mübah olan şeyleri

¹⁰⁰⁶ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru’l Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 81.

¹⁰⁰⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁰⁰⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁰⁰⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 68.

¹⁰¹⁰ Kudsi hadisin kaynağı bulunamamıştır. Abdulkâdir Geylânî, *Cilau’l- Hâtır* eserinde nakletmiştir.

¹⁰¹¹ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü’l-Hâtır fi’l-Bâtın ve’z-Zâhir*, Thk, Abdunnâsır Sırrî, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn’ul-Kayyim, 1994, s. 46.

¹⁰¹² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁰¹³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁰¹⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁰¹⁵ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki’l-Kâsîdîn (Tasavvuf Istılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaflar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s. 160.

yemek, hevâyı, şehveti ve enâniyeti terk etmek, verâ'ya sarılmak ve hakiki zühd ile olur.¹⁰¹⁶

İmam Gazzâlî'ye göre; bütün amacı yemek içmek olan, cenneti ve nimetlerini düşünüp, bunlarla meşgul olanın Allah'ı sevdiğini söylemesi doğru değildir. Bunlar sevgilerinde yalancıdırlar. Hakiki kul olanlar; sadece Allah (c.c.) için kalkar, Allah için oturur; Allah (c.c.) için konuşur, her şeyi Allah'tan alır ve sadece ona nazar ederler. Böylece Allah'la görür, konuşur, tutar, işitir ve yürürler.¹⁰¹⁷

Muhâsibî (v. 243/857) muhabbetullâha ulaşmanın yolunu şöyle açıklamıştır: Allah'a iman eden her mü'min kul Allah'ı sever. Onun sevgisi imanı kadardır. O'na göre kuldaki muhabbet, Allah'ın nimetleri, ihsânı, iyiliği, yardımı, fazlı ve Allah'ın ayıpları örttüğü hatırlanarak artırılabilir. Böyle yaparsa kul muhabbeti hak eder. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) : *“Kalpler kendisine iyilik yapana karşı sevgi duymak üzere yaratılmıştır. Allah'ın size hibe ettiği sevgi nimetiyle onu seviniz.”*¹⁰¹⁸ buyurmuştur. Kalpte Allah'ın muhabbetini artıran başka bir etkenler ise iman, zikir tâlimi ve ma'rifettullâhtır. Bunlar yapılırsa Allah (c.c.) için muhabbet meydana gelir ve kalpler Allah'ın emirlerini yapmaya ve Allah'a itaat etmeye başlar.¹⁰¹⁹ Bu nedenle kul zikrini çoğaltarak muhabbetullâhı elde etmeye çalışmalıdır.

İbni Furek'e (v. 406/1015) göre muhabbetin üç aşaması vardır.

Ona göre muhabbetin ilk hâli; Allah'ın kullarına lütfu şefkati ile meydana gelen genel muhabbettir.¹⁰²⁰

Muhabbetin ikinci hâli ise, kalbin Allah'ın (c.c.) celâline, azâmetine, kudretine ilmine ve zenginliğine, nazar etmesidir. Bu sâdık ve tahkîk ehli kimselerin sevgisidir.¹⁰²¹

Muhabbetin üçüncü hâli ise, âriflerin ve sâdıkların muhabbetidir. Bu muhabbet onların nazarlardan ve ma'rifetlerinden illetsiz ve kalıcı olarak Allah'ın (c.c.) sevgisiyle meydana gelir.¹⁰²²

Allah'ı (c.c.) sevmenin bir tezahürüde Peygamberimiz'i (s.a.v.) sevmektir. Peygamberimiz kendisini sevmenin önemini şu hadiste belirtmiştir. *“Sizden biriniz*

¹⁰¹⁶ Bkz., Cîlânî, a.g.e., s. 46.

¹⁰¹⁷ Bkz., İmâm Gazâlî, *Tevhid Risâlesi (Er-Risâletü't-Tevhîd)* Terc., Serkan Özburun -Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995, s. 26-27.

¹⁰¹⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 121; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 330, Sehâvî, *Mekâsidu'l-Hasene*, s. 280.

¹⁰¹⁹ İbn Fûrek, a.g.e., s. 146.

¹⁰²⁰ İbn Fûrek, a.g.e., s. 154.

¹⁰²¹ İbn Fûrek, a.g.e., s. 156.

¹⁰²² İbn Fûrek, a.g.e., s. 156.

*beni, ailesinden, çocuklarından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe hakiki mümin olamaz.”*¹⁰²³ Aslında gerçek manada Allah’tan başka sevmeye lâyık olan yoktur. Allah’tan başkasının sevilmesi ancak onunla olan münasebeti sebebiyledir. Nitekim Peygamberimiz’e (s.a.v) muhabbet duymak, Allah’a muhabbet duymak gibidir. Çünkü bir kişi, Allah’ı (c.c.) severse; onun peygamberini, habibini de sever. Bu nedenle âlimleri ve takvâ sahiplerini sevmek, Allah sevgisinden kaynaklanır.¹⁰²⁴

Hız. Peygamber’i sevmek, Allah (c.c.) sevmenin en önemli alametidir. Hız. Peygamber’i sevmek, ona tabi olup onun hayatını örnek alıp yaşamakla olur. Çünkü Hız. Peygamberimiz sevilmeden Allah’a kulluk yapılamaz. Peygamberimiz’e duyduğumuz sevgiyi göstermenin bir yolu da ona salâvat okumaktır.¹⁰²⁵ Bir kul Peygamberimiz’in yolundan giderek, O’nun sünnetlerini uygulayarak ve ahlâkıyla ahlâklanarak ona olan sevgisini göstermiş olur.¹⁰²⁶

İçinde Allah ve Resulünün sevgisi bulunmayan kalpler başka sevgilerle dolar. Böyle bir kalbe sahip olan kişi; Allah’a (c.c.) kulluğu unuttur, mal, servet, makam ve şöhrat gibi şeylerin peşinden koşarak bunların kölesi olur. Bu durum Kur’an’da şöyle açıklanmıştır : “İnsanlar içinde öyleleri vardır ki, Allah’ın dışında bazılarını Allah’a eş tutarlar da onları Allah’ı seviyor gibi severler...”¹⁰²⁷ Kalbini dünyevi sevgilere esir edenlerin kalpleri kararır, nefsin ve şeytanın esiri olurlar. Bu nedenle dünya imtihanını kaybederler.¹⁰²⁸

Allah’a olan sevginin bir başka tezahüründe sâlih zâtları sevmektir. Kişinin Allah’a olan sevgisi; Allah’ın sevdiklerine de sirayet eder. Eğer sevgi menfaat için olsaydı vefat etmiş olan peygamber, evliyâ ve âlimler sevilmezdi. Hâlbuki mü’minlerin kalbinde hepsinin sevgisi bulunur. Bu nedenle âlimleri, velîleri, seyyidleri, sûfilere, zâhidleri, sâdıkları âbidleri seven, Allah için sevmektedir.¹⁰²⁹ Çünkü Allah’ı seven onun dostlarını da sever.

Sühreverdî’ye (v. 632/1234) göre; insanların sûfilere örnek almaları onlara duydukları sevgiden dolayıdır. Sûfilere benzemeye çalışan kişinin, her ne kadar onların yaptıklarını yerine getirmede eksiklikleri olsa da onlarla beraber olur.¹⁰³⁰ Sûfilere

¹⁰²³ Buhari, iman, 8; Müslim, iman, 16; Nesai, iman, 19; İbn Mace, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/177; Beyhaki, Şuabü’İman, nr. 1374.

¹⁰²⁴ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 771.

¹⁰²⁵ Ahmet Yapıcı (Editör), *Sorularla 40 Derste Ahlâk*, Ensar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 19.

¹⁰²⁶ Hafız Mustafa Özgür, *Hakk’a Giden Yolda Yürümek 1*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay. 2007, s. 24.

¹⁰²⁷ Bakara, 2/165.

¹⁰²⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 20.

¹⁰²⁹ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc. A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, İstanbul, s. 276.

¹⁰³⁰ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğuş Mecdü’t Talid*, İstanbul, Semerkand Yay., 2011, s. 30.

sevenler, sûfilerin rûhlarının uyanık olduğu şeylere, kendi ruhlarının da uyanık olması için onları severler. Çünkü Allah’a (c.c.) yaklaştıran amellere, Allah’a yaklaşan kullara ve Allah’ın emirlerine muhabbet beslemek, rûhun cezbetmesi vesilesiyle olur. ¹⁰³¹

Allah (c.c.) sevgisinin bir tezahürü de, Allah için sevmektir. Bir kimseyi yalnız Allah (c.c.) için sevip ondan hiçbir fayda beklememektir. Bu sevgide, sevdiği kişiden ilim öğrenme, ona ilim öğretme, dinine hizmet etme, yardım ve iyilik elde etme söz konusu değildir. Onu sadece, Allah’a (c.c.) itaat ettiği ve O’nu sevdiği için sevmektir. Hatta Allah’ın (c.c.) kulu olduğundan dolayı sevmektir. Bu da Allah sevgisinin bir tezahürüdür ve çok değerlidir. Çünkü kul, Allah’ı çok sevdiğinden dolayı içinde onun kullarına karşı sevgisi meydana gelmiştir. ¹⁰³² Bir kimsede Allah (c.c.) sevgisi çoğalır, aşk derecesine ulaşırsa, onun kullarını ve bütün yaratılanları sever. Özellikle, Allah’ın sevdiklerini çok sever. Mevcut olan her şey, Allah’ın kudret ve san’atının eserleridir. Âşık olan sevdiğinin kudret ve san’atını da sever. ¹⁰³³ Allah için Allah’a (c.c.) itaat edenleri, seven kişi, doğal olarak kâfirleri, âsileri zalimleri ve fâsıkları Allah için düşman bilir. Çünkü bir kimseyi seven, onun dostlarını sever, düşmanlarına da düşman olur. Allah, (c.c.) kâfirleri, âsileri, zalimleri ve fâsıkları sevmez. Eğer Müslümanlardan birisi fâsık olursa, Müslümanlığından dolayı sevilir, fâsıklığından dolayı buğz edilir. Yani fâsık Müslüman kişi hem sevilir, hem de buğz edilir. ¹⁰³⁴

Abdulkadir Geylânî’ye göre kul, Allah’ın bütün kullarını sevmelidir. Eğer bir kimseye buğz ederse onun işlerini Kur’an’a, iman ölçülerine ve sünnete göre değerlendirmelidir. Kur’an’a ve sünnete göre; iyi; kula göre kötü ise, işleri Allah’ın (c.c.) emirlerine uygundur. Kur’an’a ve sünnete göre; kötü, kula göre iyi ise; kul hata ediyor, şahsi arzularına uyuyor demektir. ¹⁰³⁵ Bu durumda kul tövbe etmeli, yaptığı hatadan dönmeli; Allah’a (c.c.) dua etmeli ve sevmediği kişiyi sevmeye çalışmalıdır. Allah’a (c.c.) hakiki kul olmak için diğer kullar sevilmelidir. ¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Haydari, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁰³² İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 75.

¹⁰³³ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁰³⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 276.

¹⁰³⁵ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu ’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 75.

¹⁰³⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 75.

2.2.3. Tevekkül

Tevekkül, sözlükte, vekil olmak, üstlenmek, sorumlu olmak, güvenmek, anlamlarına gelir.¹⁰³⁷ Istilahta ise tevekkül; kulun kalben Allah’a (c.c.) dayanıp güvenmesi ve başkasına dayanıp güvenmemesidir. Tevekkül, vücûdun kıvamının ve bütün ihtiyaçların Allah’ın takdiriyle elde edildiğinin kabul edilmesidir. Fakat Allah (c.c.) rızık aracı ile veya aracısız olarak doğrudan doğruya kudretiyle gönderebilir. Bir kişi, rızıkın gerçekte Allah’tan geldiğini bilir ve vesilelere bağlanmazsa tevekkül etmiş olur.¹⁰³⁸

Muhâsibî’ye göre tevekkül; Allah’tan başkasına olan tamahı yok ederek Allah’a güvenmek, rızık konusunda nefsin tedbirini bırakmak, iktifâ ile müstağni olmak, Allah’ın murâdına razı olarak kulluk etmek ve Allah’a sığınmaktır.¹⁰³⁹ O’na göre üç şey tevekkülü kuvvetlendirir: Birincisi; Allah’a hüsn-i zan beslemektir. İkincisi, Allah’a karşı töhmet oluşturacak şeyleri terk etmek. Üçüncüsü ise, O’nun tedbirinin olduğu yerde kulun Allah’tan razı olmasıdır.¹⁰⁴⁰ Bu dereceye, yakîn (kesin iman) tamamen elde edilince ulaşılır. Çünkü yakîn, tamâm olduğunda “tevekkül” diye adlandırılır.¹⁰⁴¹

Abdulkadir Geylânî’ye göre; tevekkülün hakîkati, işleri, Allah’a (c.c.) bırakıp, istek ve tedbirden kurtulup, ahkâm ve takdiri müşâhede makâmına ulaşmaktır. Bu hale ulaşan kul, kendisi için ayrılan şeylerin değişmeyeceğini, elinden alınamayacağını, kendisine ayrılmayan şeye kavuşamayacağını kesin olarak bilir. Kendisi için ayrılan şeyi sahibinden (Allah’tan) alır.¹⁰⁴² O’na göre tevekkülün; tevekkül, teslim ve tefviz olmak üzere üç derecesi vardır. Mütevekkil, yani tevekkül eden, Allah’ın va’dini bekler. Teslim sâhibi; Allah’ın kendisini bilmesi ile kanaat etmektedir. Tefviz sâhibi, Allah’ın takdirine daima razıdır.¹⁰⁴³ Tevekkül mü’minin özelliği, teslim evliyânın özelliği, tefviz de muvahhidlerin özelliğidir. Yine tevekkül avâmın, teslim havâssın, tefvizde havâss-ı havâssın özelliğidir.¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁷ Mecmeu’l-Lugati’l- Arabiyyeti, *Mu’cemu’l-Veciz*, Mısır, Şirketu’l-İ’lanati’ş-Şarkiyye, 1980, s. 680.

¹⁰³⁸ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yayıncılık Matbaası 1968, s. 147.

¹⁰³⁹ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki’l-Kâsîdîn (Tasavvuf Istılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaâffar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s. 186.

¹⁰⁴⁰ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰⁴¹ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰⁴² Abdulkâdir Cîlânî, *el-Gunye li Tâlibi Tarîki’l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu’l-Hayr, Beyrut, Dâru’l-Hayr, 2005, s. 488.

¹⁰⁴³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 488.

¹⁰⁴⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 488.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; insan kalbinde hiçbir yaratılana gönül vermemeli ve kalbinde hiçbir kişi ile ünsiyet etmemelidir. Bulunduğu halini insanlara anlatmalıdır. Ülfeti Allah (c.c.) ile olmalı; ona güvenmeli; problemlerini ona (c.c.) açmalıdır. Çünkü Allah'tan başkası kula zarar veya fayda veremez. Belayı, kuldan yine Allah (c.c.) giderir. Kula izzet veren de zelil edende Allah'tır. Allah'tan (c.c.) başkası kulu yükseltmediği gibi alçaltamaz, ne zengin edebilir, ne de fakir. Hepsini Allah (c.c.) yaratır ve bütün şeyler onun izni ve emriyle gerçekleşir. Her şey belirli bir zamanda yeteri kadar gelir. Sonra gelecek şey öne alınmaz; önce gelecek de sonraya bırakılmaz.¹⁰⁴⁵ İnsan, fani varlıklara güvenmemeli, onların elindekini unutmamalıdır. İhtiyaçları için Allah'a (c.c.) dua etmelidir. Allah'ın emirlerine uyarak çalışmalı, her şeyini bu yolla elde etmelidir. Eğer kul sıkıntısı var ise dua ederek Allah'tan (c.c.) gidermesini istemelidir.¹⁰⁴⁶

İmam Gazzâlî'ye göre rızık konusunda üç yerde tevekkül gerekir.

1- Rızık taksimatında tevekkül gerekir. Allah (c.c.) canlıların rızıklarını ezelden belirlediği için sonradan değişmez. Kulun bu ilkeye uyarak Allah'ın taksimine güvenmesi gerekir.¹⁰⁴⁷

2- Allah'ın (c.c.) yardımının geleceğine tevekkül edilmelidir. Kul, Allah yolunda olur ise, rızık elde etmede onun yardımına nail olur. Kul, Allah'ın yardımının geleceğine tevekkül etmelidir.¹⁰⁴⁸

3- Kulun rıziksız bırakılmayacağına tevekkül etmesidir. Allah, (c.c.) tevekkül eden kulunun rızıkını tekeffül etmektedir. Bu üçüncü tür tevekkül dinen ve aklen zorunludur. Tevekkül denince genellikle bu kastedilir.¹⁰⁴⁹

Tevekkül etmek, insanı hırs ve tamahtan alıkoyar. Yine tevekkül eden kişi her şeyin Allah'ın takdiriyle gerçekleşeceğini bildiği için yaşadığı olumsuz durumlar karşısında aşırı üzülmeyerek; olumlu şeyler karşısında ise aşırı sevinmeyerek orta yolu tutar. Tevekkül sahibi elde ettiği iyilik ve güzelliklerin Allah'ın lütfu olduğunu bildiği için kibre, kendini beğenmeye kapılmaz. Olumsuzlukların ise Yüce Allah (c.c.) tarafından bir hikmete binâen verildiğini düşünerek isyan etmez. Allah'a (c.c.) tevekkül eden kişi gönül huzuru elde eder.

¹⁰⁴⁵ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 102.

¹⁰⁴⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁰⁴⁷ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yayıncılık Matbaası 1968, s. 144.

¹⁰⁴⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁰⁴⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 145.

2.2.4. Şükür

Şükür sözlükte, nimete teşekkür etmek, övmek, demektir.¹⁰⁵⁰ Terim olarak ise şükür, nimeti veren kişiye teşekkür etmek, ona saygı ve hürmet göstermektir. Şükür üç şeyden oluşur. Birincisi dil ile şükretmektir. İkincisi, erkânıyla amel yapmaktır. Üçüncüsü; ise kalbî ma'rifettir.¹⁰⁵¹ Yani nimet vereni bilmektir.

Muhâsibî'ye göre şükür; nimetin yalnızca Allah'tan olduğunu bilmektir. Mahlûkâta ihsân edilmiş nimetlerin hepsinin başlangıcı Allah'a aittir. Bunun böyle olduğunu bilmek, kişiyi şükreden bir kul yapar.¹⁰⁵²

Abdulkadir Geylânî'ye göre; şükürün hakîkati, nimet sâhibinin nimetlerini itiraf etmektir. Şükür, lütfunu anarak, lutuf sâhibini övmektir. Bu durumda kulun Allah'a şükretmesi, Allah kendisine olan lütfunu hatırlayarak Allah'ı övmesidir. Allah'ın kul için şükrü, kulun kendisine olan itiatını hatırlayıp, kuluna senâ etmesidir. (nimet vermesidir.) Kulun Allah'a ihsâni, Allah'a itaat etmesidir. Allah'ın kula ihsânı ise, kuluna nimetler vermesidir.¹⁰⁵³

Abdulkadir Geylânî'ye göre; şükür, dil, beden ve kalb ile olmak üzere üç türdür.

Dil ile şükür, hudû' (sükûnet ve tevazu) ve yalvarma ile nimeti itiraf etmektir.¹⁰⁵⁴

Bedenle şükür, her uzvu ne için yaratıldıysa onun için kullanmak, yani ibâdet ve tâat etmektir.¹⁰⁵⁵

Kalb ile şükür, daima Allah'ın huzurunda olduğunu ve her durumda şükürün gerekli olduğunu bilmektir. Kısaca şükür, Allah'a, vermiş olduğu nimetlerle günahkâr ve âsi olmamaktır.¹⁰⁵⁶ Kalp ile şükür; itikat, inanma işidir. Kul, içinde ve dışında durmasında veya yürümesinde ne kadar iyilik varsa hepsini Allah'tan olduğuna inanmalıdır. Hatta kul, yaptığı şükürün bile Allah'tan olduğuna inanmalıdır.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁰ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati'-Ş-Şarkiyye, 1980, s. 348.

¹⁰⁵¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 268.

¹⁰⁵² İbn Furek, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁰⁵³ Abdulkâdir Cîlani, *el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 493.

¹⁰⁵⁴ Cîlani, *a.g.e.*, s. 493.

¹⁰⁵⁵ Cîlani, *a.g.e.*, s. 493.

¹⁰⁵⁶ Cîlani, *a.g.e.*, s. 493.

¹⁰⁵⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 135.

Her nimetin kendine göre şükürü vardır. Örneğin sağlığın şükürü, ibadet yapmak, zayıf ve hastalara yardım etmek, kötülüğe bakmamak, günden uzak durmak, kötü mekânlara gitmemektir. Şükür, sıhhatin mal ve mülkün elden çıkmasına engel olur. Kul fakirlerin haklarını gözeterek elindekilerden onlara vermelidir. Böyle yapılmazsa nimetlerin bereketi yok olur. Allah'ın emirlerine uyulduğunda daima iyilik meydana gelir. Her şeyde bolluk ve bereket meydana gelir. Bütün işler yolunda gider.¹⁰⁵⁸

Duygularla şükür ise bütün duyguları ibadette kullanmakla olur.¹⁰⁵⁹ Kul, Rabb'inin verdiği nimetleri kötülüğe aracı yapmamalıdır. Verilen nimetleri kötülüğe aracı yapan kişi şükretmiş değil, nankörlük etmiş olur. O halde kişi Allah'ın verdiği nimetleri günahlara engel yapmalı, yani o nimetleri kullanarak günahlardan uzaklaşmalıdır. Nefsi günah işlemek isteyen kişi harcayacağı kuvvetini Allah'ın (c.c.) verdiğini düşünmelidir. Eğer o kuvveti günahlar için harcarsa kuvveti verene eza etmiş olur. Bu ise nankörlüktür. Kul, sahip olduğu bütün imkân ve kuvvetin Allah (c.c.) tarafından verilmiş olduğunu bilmeli, bu imkân ve kuvvetleri Allah'ın istediği yerlerde kullanmalıdır. Kulun böyle hareket etmesi nimet verene şükretmektir.¹⁰⁶⁰

Abdulkadir Geylânî (k.s.) şükürü, âlimlerin, âbidlerin ve âriflerin şükürü olarak üçe ayırmıştır.

Âlimlerin şükürü; sözlerinin cinsinden olur. Yani Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarını anlatmaktır.¹⁰⁶¹ Âlimler Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarını insanlara anlattıkları zaman şükretmiş olurlar.

Âbidlerin (çok ibadet eden) şükürü, yaptıkları amellerle olur.¹⁰⁶² Âbidler çok ibadet ederek Allah'a şükrederler.

Âriflerin şükürü; iyilik, zikir, ibadet ve Allah'a yaptıkları kulluktan dolayı meydana gelen her şeyin, kendilerinden değil Hakk'ın yardımı, inâyeti, hareketi ve kuvvetiyle meydana geldiğini bilmeleridir.¹⁰⁶³ Yani âriflerin şükürü; maddi ve mânevî bütün nimetlerin Allah'tan (c.c.) olduğunu bilmeleridir.

Abdulkadir Geylânî'ye göre sâdık olan kişi nimetlere şükreder, emredilenleri yapar, yasaklardan uzak durur, cezaya sabreder. Kalpler, bu şekilde terbiye edilir.

¹⁰⁵⁸ Cîlani, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁰⁵⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁰⁶⁰ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, Yaylacık Matbaası İstanbul, 1968, s. 268.

¹⁰⁶¹ Abdulkâdir Cîlani, *el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hakk*, thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 493.

¹⁰⁶² Cîlani, *a.g.e.*, s. 493.

¹⁰⁶³ Cîlani, *a.g.e.*, s. 493-494.

Nimetlere şükretmek nimetleri artırır. Cezalara sabır göstermek cezayı giderir ve işleri kolaylaştırır.¹⁰⁶⁴ Kul çocukları veya yakınlarından biri öldüğünde, serveti elinden gittiğinde, insanlar eziyet ettiğinde sabretmeli ki hayır görebilsin. Kul, kolaylık olduğunda şükreder, zorluk olduğunda sabrederse Allah'a (c.c.) imanı kuvvetlenir. Kalp ve sır o imanla Rabb'inin (c.c.) kapısına ulaşır.¹⁰⁶⁵ Sabır olmadan imanın varlığını iddia etmek yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *"Beden için baş ne ise, iman için de sabır odur"*¹⁰⁶⁶ buyurmuştur. Eğer kulun sabrı yoksa imanının başı yok demektir. Başı olmayan durumda, bedene itibar edilmez.¹⁰⁶⁷ Bu açıklamalardan şükür ve sabrın birbirini tamamladığını anlamaktayız. Nimete şükreden kul, nimet olmayıncada sabretmelidir.

Şükür, Allah'ın kula verdiği nimetlerin saklama kabıdır. Gelen her nimetin muhafaza edilmesi gerekir. Muhafaza edilmeyen nimetler yok olur. Kul nimetlere şükür etmediğinde nimetler elinden gidebilir.¹⁰⁶⁸ Dolayısıyla şükretmek, nimetlerin korunmasını ve devamını sağlamaktadır. Bundan dolayı kul Allah'ın kendisine verdiği nimetleri korumak ve devamlılığını sağlamak için şükretmelidir.

İmama Gazzâliye göre; Allah 'ın nimetlerine şükür iki önemli fayda sağlar:

1 - Nimetin devamını sağlar.

2 -Nimetin artmasını sağlar.¹⁰⁶⁹

Nimetlerin azlığı karşısında şükretmek kulu kanaat sahibi yapar. Kulun Allah'ın takdirine razı olmasını sağlar. Allah'a olan tevekkülünü artırır. Şükreden kul nimetleri Allah'tan bildiği için tevazu sahibi olur, kendisinde varlık ve benlik oluşmaz. Şükreden kul nimetleri Allah'tan (c.c.) bildiği için ma'rifeti artar. Ayrıca kul Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükrettiği zaman nimetlerin korunmasını ve devamlılığını sağlamış olur.

¹⁰⁶⁴ Abdulkadir Cîlani, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsır Sırri, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 155.

¹⁰⁶⁵ Cîlani, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰⁶⁶ Deylemi, *el-Firdevs*, hadis no: 3840. (Beyrut-1986).

¹⁰⁶⁷ Cîlani, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰⁶⁸ Abdulkadir Geylânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s.138.

¹⁰⁶⁹ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, Yaylacık Matbaası İstanbul, 1968, s. 265.

2.2.5. Sâbır

Sâbır, sözlükte dayanmak, tahammül etmek, sebat etmek, nefesine hâkim olmak demektir.¹⁰⁷⁰ Tasavvufta sabır, belâ gelince, şikâyet etmemek, güzel edeble durmaktır.¹⁰⁷¹ Sâbır, kulun Allah'tan başkalarına şikâyetini yapmamasıdır. Kulun Allah'a halini arzemesi ise sabretmeye engel değildir.¹⁰⁷² Sabır, başa gelen imtihanlara karşı sükûneti muhafaza etmektir. Sâbır, Allah'tan gelen her şeye razı olup şikâyetçi olmamaktır. Kul her nimete sabır ile ulaşır. Sâbır ile her şey kolaylaştığı gibi, insan tüm kötülüklerden de sabırlauzaklaşır.¹⁰⁷³ Bela ve sıkıntıya uğrayınca başkalarına şikâyetle bulunan kişi sabretmiş olmaz.

Herevî'ye göre sâbır, nefsi sabırsızlığına rağmen şikâyet etmekten alıkoymaktır. Sabır avâmın mertebelerinin en zor ve muhabbet yolunun en güç olanlarından. Sabrın üç derecesi vardır:

Birincisi, iman üzere kalmak ve cezalandırılmaktan kaçınmak için va'îdi düşünmek suretiyle günaha karşı sabretmektir. Bunlardan daha güzel olanı Allah'tan haya ederek sabretmektir.

İkincisi, sürekli ibadet etmek, ibadeti ihlâsla yerine getirmek ve ibadeti ilimle güzelleştirmek suretiyle taatte sabretmektir.

Üçüncüsü, güzel bir mükâfat bekleyerek, ferahlık esintisi umarak ve daha evvel ihsân edilen nimet ve iyilikleri sayıp hatırlamak suretiyle sıkıntıyı önemsemeyerek belaya karşı sabırdır.¹⁰⁷⁴

Zinnün-i Mısıriye (v. 245/859) (r.a.) göre; sâbır, muhalefetten sakınmak, belâlar geldiğinde sâkin olmak, fakir olunca zengin görünmektir.¹⁰⁷⁵

Abdulkadir Geylânîye göre; üç çeşit sâbır vardır. Bunlar:

1-Allah (c.c.) için sabretmektir. Bu sâbır, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından uzak durmaktır.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁰ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkiyye, 1980, a.g.e., s. 359.

¹⁰⁷¹ Abdulkâdir Cîlani, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebulhayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 496.

¹⁰⁷² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁰⁷³ Abdulrahman Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2020, s. 35.

¹⁰⁷⁴ Herevî, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁰⁷⁵ Cîlani, *a.g.e.*, s. 496.

¹⁰⁷⁶ Cîlani, *a.g.e.*, s. 496.

2 -Allah (c.c.) ile sabretmektir. Bu ise başa gelen bela ve sıkıntılara sabretmektir.¹⁰⁷⁷

3- Allah Teâlâ üzerine sâbırdır. Bu, kula vaat olunan rızık, yeterlilik, yardım ve âhirete sevap üzerine sabırdır.¹⁰⁷⁸

Kulların sabr etme dereceleri farklı olduğu için farklı isimler almışlardır. Bunlar mutasabbir, sâbır ve sabbâr isimleridir. Mutasabbir, kendisini zorlayarak Allah (c.c.) için sıkıntılara sabredendir.¹⁰⁷⁹ Böyle kişiler, zorluklara karşı bazen sabredemez bazen de zorda olsa sabreder. Sâbır, musibetler karşısında metanetli olan ve şikâyet etmeyen kişidir. Sabbâr, birçok belâ ve sıkıntılara uğrayınca görünüşü ve hali değişse bile, hakîki halinde hiç bir değişiklik olmayan kişidir.¹⁰⁸⁰

Sabretmenin yararlarını Abdulkadir Geylânî şöyle anlatmıştır: Sabreden kullara, Allah (c.c.) dünyadayken sayısız yardım yapar. Âhirette gittiğinde ise çokça nimet verir. Geylânî buna delil olarak şu ayeti getirmiştir. “*Sabırlı kulların mükâfatı bol ve hesapsız verilir.*”¹⁰⁸¹ Sabırlı olanların bu dünyada çektikleri cefalara karşılık Allah (c.c.) yıllarca mükâfat verir.

Kur’an-ı Kerim’de ‘... *Muhakkak ki Allah (c.c.) sabredenlerle beraberdir*’¹⁰⁸² buyrulmuştur. Abdulkadir Geylânî, bu ayeti şöyle yorumlamıştır. Allah’ın sabredenlerle beraber olması maddi değil mânevîdir. Sabırlı olana, Allah (c.c.) yardım eder onu zafere ulaştırır. Kul sabra devam ettiği müddetçe Allah (c.c.) her an onun yardımcısı olur. Yeter ki, kul Allah’a (c.c.) bağlanmayı ve ona sığınmayı bilsin. Kul Allah’la sabretmeli, Onunla ayık (bilinçli) olmalıdır.¹⁰⁸³ Allah’ın katındakilere kavuşmak, sabırla elde edilir. İman sahibi, çoğu zaman sıkıntılıdır. Elinde çok dünyalık olsa bile yine de sıkıntı içindedir. Çünkü uymak zorunda olduğu birçok kural vardır. Onları yerine getirirken sıkıntı çeker.¹⁰⁸⁴ Allah’ın velî kulları, belâ geldiği zaman şikâyet etmez, sabrederler. Onlar belâ içinde bile olsalar iyi işleri yapmaya çalışırlar. İçinde bulundukları hâl onların Allah (c.c.) katında derecelerini artırır.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁷⁷ Cîlani, a.g.e., s. 496.

¹⁰⁷⁸ Cîlani, a.g.e., s. 496.

¹⁰⁷⁹ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaflar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s. 62.

¹⁰⁸⁰ İbn Fûrek, a.g.e., s.62.

¹⁰⁸¹ Zümer, 39/10.

¹⁰⁸² Bakara, 2/153.

¹⁰⁸³ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, , 2010, s. 14-15.

¹⁰⁸⁴ Cîlânî, a.g.e., s 21.

¹⁰⁸⁵ Cîlânî, a.g.e., s 21.

Allah'ın rızasını isteyen insanların eziyetlerine razı olmalı ve sabretmelidir. Böyle yapana, Allah, birçok tecrübe nasip eder. Allah âdeti gereği sevdiği kullarını sınayabilir. Allah'ın sevdiği kullarının yolları, bazen kapanır, belâ ve sıkıntılar gelir, dünya onlara sıkıntı verir. Kul, bu gibi durumda sabırlı olmalıdır. Sabredince varlıkları benlikleri yok olur, Hakk'ı bulur, Hak'la olur, yeniden yaratılmış gibi olurlar.¹⁰⁸⁶ Abdulkadir Geylânî buna şu ayeti buna delil getirmiştir: “ ... *Nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah (c.c.) çok yücedir.*”¹⁰⁸⁷ Allah'a (c.c.) hürmet amacıyla musibetlere sabretmek nimeti veren Allah'a (c.c.) isyan etmeye engel olur. Bunun için musibetlere sabreden kişi bu sabrıyla nimete de kavuşur.¹⁰⁸⁸ Sabretmek, her şeyin başıdır. İman sahibi, sabrı nispetinde yücelir. Rızâyâ, muvafakat derecesine ve ilâhi fiilde yokluğa sabrederek kavuşulur. Bedeliyet hali ve sonsuz ferahlık âlemi ondan sonra başlar.¹⁰⁸⁹ Kim, insanların elindekilere göz dikmemek için sabrederse, sabretmek onu verâ' hâline götürür. Kim verâ' sahibi olmak için sabrederse, bu sabır onu hakiki zühd hâline ulaştırır.¹⁰⁹⁰

Kulun başına gelen bela, musibet ve olumsuzluklara karşı sabretmesi onun isyan etmesini ve Allah'ın (c.c.) takdirine karşı gelmesini önleyecektir. Ayrıca sabır kulu olgunlaştırır, iradesini güçlendirir. Bu ise tasavvuf yolunda onun daha rahat ilerlemesini sağlayacaktır. Çünkü tasavvuf yolunda müridlerin yolu devam edebilmeleri için güçlü iradeye sahip olmaları gerekir. Ayrıca sabretmek kulun kalbini terbiye eden en önemli özelliklerden birisidir.

2.2.6. Rızâ

Rızâ sözlükte; memnuniyet, hoşnutluk, muvafakat anlamlarına gelir.¹⁰⁹¹ Terim olarak rızâ; maruz kalınan felâketlerden dolayı Allah'a (c.c.) kırgınlık duymamak, itiraz etmemek, kazâ ve kadere râzı olmaktır.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 52-53.

¹⁰⁸⁷ Mü'minun, 23/14.

¹⁰⁸⁸ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 269.

¹⁰⁸⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, Mısır, 1973, s. 77-75.

¹⁰⁹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay. 2003, c.2., s. 244.

¹⁰⁹¹ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkıyye, 1980, s. 267.

¹⁰⁹² İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 161.

Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette rızadan bahsetmiştir. Allah (c.c.) yolunda infâk etmenin Allah'ın (c.c.) rızasını elde etmeyi sağladığı belirtilmiştir.¹⁰⁹³

Kur'an-ı Kerim'de “ ... Allah (c.c.) onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan (c.c.) râzı olmuşlardır ...”,¹⁰⁹⁴ manasındaki ayetler, rızanın karşılıklı olduğunu göstermektedir. Yani Allah'ın (c.c.) bir kuldan razı olması; kulunda Allah'tan razı olmasını sağlar.

Sûfiler; rızâ konusunda kendi içinde bulundukları hâl, makâm ve meşreplerine göre tanımlamalar yapmışlardır. Onların meşrepleri ve rızâ hususundaki nasipleri farklı olduğundan yaptıkları tanımlarda farklıdır.¹⁰⁹⁵ Rızâ konusunda sûfilerin bazı tanımları şunlardır.

Abdulkadir Geylânî'ye göre rızâ, ancak Allah'ın (c.c.) takdirine itiraz etmemektir. Rızâ sahibine râzı denir¹⁰⁹⁶

Râbiatu'l-Adeviyye'ye (r.a.) (v. 185/801) göre rızâ; kulun, nimete sevindiği gibi, musibete de sevinmesi ve ondan lezzet almasıdır.¹⁰⁹⁷

Ebü Süleyman-ı Dârânî'ye (r.a.) (v. 215/830) göre, rızâ, Allah'tan (c.c.) cenneti istememek ve cehennemden Allah'a (c.c.) sığınmamaktır.¹⁰⁹⁸

Zinnün-i Mısırî'ye (v. 245/859) göre rızâ, kazânın (Her hangi bir fiilin gerçekleşmesi) acılığı ile kalbin zevk almasıdır. O'na göre; rızânın alâmeti üçtür:

- 1- İhtiyârı kazadan önce terk etmek.
- 2-Kazâdan sonra acılığı, elem ve ızdırapları unutmak.
- 3-Belânın artmasını arzu etmektir.¹⁰⁹⁹

Ebü Osman'a Peygamberimiz'in (s.a.v.): “*Yâ Rabb'i, kazâdan sonra senden rızâ isterim*” duası sorulunca şöyle cevaplamıştır. Kazâdan önce rızâ göstermek, rızâ üzerine azimdir. Kazadan sonraki rızâ göstermek ise, sadece rızâdır.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹³ Bkz., Bakara, 2/265; Leyl, 92/20.

¹⁰⁹⁴ Bkz., Tevbe 9 /100.; Mâide 5/119; Mücâdile 58/22; Fecr 89/28; Beyyine 98/8

¹⁰⁹⁵ Abdülkerim Kuşeyri. *Er-Risâletü'l-Kuşeyrîyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Thk, Hani El-Hac, Sina, El-Mektebetü't-Tevfikîyye, b.t.y., s. 265.

¹⁰⁹⁶ Abdulkâdir Cîlani, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk., Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 498.

¹⁰⁹⁷ Cîlani, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁰⁹⁸ Cîlani, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁰⁹⁹ Cîlani, *a.g.e.*, s. 499.

¹¹⁰⁰ Cîlani, *a.g.e.*, s. 499.

Irak âlimlerine göre, rızâ tasavvufî hâldir. Kul için bunu elde edinmek yoktur; Tıpkı diğer haller gibi rızâ hâli kulda galip olur; sonra yok olur başka bir hâl gelir, Mâverâünnehir âlimlerine göre ise, rızâ makâmdır. Rızâ, tevekkülün son halidir. Kul rızâ halini elde edince kavuşacağı makâmların sonuna ulaşmış olur.¹¹⁰¹

Abdulkadir Geylânî ise, bu iki görüşü birleştirmiştir. O'na göre rızânın başlangıcı kişinin çalışması ile elde edildiğinden makâm, sonu ise kulun çalışması ile olmadığından haldir.¹¹⁰² Yani rızâ başlangıçta makâm, sonunda ise hâl olur.

Geylânî'ye (k.s.) göre kul, Allah'tan (c.c.) rızâ istemelidir. Bütün olanları kabul etmek, ilahî emirler çerçevesinde işlerin gerçekleşmesini beklemek en büyük rahattır. Dünyadaki cennet, gönül rahatlığıdır. Bu hale ermek isteyen sakin olmalı ve olan her şeye razı olmalıdır. Olanlara rızâ göstermek, kulun kendisini Allah'a (c.c.) teslim etmesidir. Allah'ın (c.c.) mana kapısı böyle açılır.¹¹⁰³ Kime, rızâ hâli ikram edilmişse ona en büyük rahattık verilmiş ve Allah'a (c.c.) yaklaştıran en büyük nimet ikram edilmiştir.¹¹⁰⁴

Rızâ hâline sahip olmak tedbirli olmaya ve vesilelere başvurmaya engel değildir. Doğal afetler, hastalık ve ölüm gibi ilâhî takdirin tecellilerle karşılaşınca metaneti koruyarak şikâyet etmemek rızânın gereğidir. Sûfîler Allah'ın (c.c.) irade ettiği şeylerden bazısına razı olmadığı prensibine bağlı kalmışlar kulun sorumluluğu ve yükümlülüğü ilkesine ters düşen rızâ anlayışını kabul etmemişlerdir.¹¹⁰⁵

Kulun yüce Allah'ın (c.c.) takdir ettiklerine razı olabilmesi için hakiki muhabbete sahip olması gerekir. Çünkü ancak gerçek manada muhabbetullâha sahip birisi iyi ve kötü bütün takdir edilene razı olabilir. Ayrıca kulun rızâ ehli olması, onu aşırı üzüntü, isyan, pişmanlık gibi insanın huzurunu olumsuz etkileyecek hallerden koruyacaktır. Yani rızâ hâli kula iç ferahlığı, gönül huzuru kazandırır.

¹¹⁰¹ Cîlani, *a.g.e.*, s. 498.

¹¹⁰² Cîlani, *a.g.e.*, s. 498.

¹¹⁰³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu 'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 121.

¹¹⁰⁴ Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹⁰⁵ Uludağ, *a.g.e.*, c. 35, s. 57.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÂDİRİYYE'DE ÂDÂB

1. ÂDÂB

Âdâb; edeb kelimesinin çoğuludur. Kelime olarak, edep, kibarlık, terbiye, kültürlü olmak, güzel ahlâklı olmak gibi anlamlara gelir.¹¹⁰⁶ Terim olarak ise tasavvufî eğitim esnasında izlenmesi gereken görgü kuralları, esaslar, ilkeler anlamına gelir. Sûfîlerin uymaları gereken âdâb ilkelerine "âdâb-ı tarikat", "âdâb-ı sûfiyye", gibi isimlendirmeler yapılmıştır. Tarikatlarda âdâb kurallarının bazı küçük farklılıkları olmakla beraber benzer yönleri daha fazladır. Tasavvuftaki şu ifade, âdâbın önemin göstermektedir : *"Edeplere riayet etmeyen kişi, sünnetlere riayet edemez, sünnetlere riayet edemeyen farzları ve vacipleri hakkıyla yapamaz; farz ve vacip gibi dinin esaslarının tam olarak eda edilmemesi, kişiyi inacını kaybetme tehlikesine götürür. İmanını kaybedene yazıklar olsun! O halde mutlu sona ulaşmanın ana vesilesi, âdâb'tır. Bu nedenle âdâb'ın korunması çok önemlidir."*¹¹⁰⁷

Tarikatlerde mürşid ile mürîd arasındaki ilişkileri düzenleyen ve her birinin sorumluluklarını belirleyen edep kuralları vardır. Tarikatlerin ve mürşidlerin farklılaşmasıyla, bu âdâb ve kurallar, ayrıntı noktasında farklı olabilirler. Ancak, mürîdin, onlar olmadan yolunu kaybedeceği temel hususlarda edep kuralları benzerlik gösterir.¹¹⁰⁸ Edep kurallarının tarikatlarda çoğunlukla aynı, sadece teferruatla ilgili bazı konularda farklılıklar vardır. Bu farklılıklarda farz vacip, sünnet gibi şerâatin emirleriyle ilgili değil; bilakis görgü kuralları türündendir.

Ebu Hafs el-Haddâd (k.s) (v. 260/874) tasavvufî eğitimde edebın önemini şöyle açıklamıştır. *"Tasavvuf, tamamıyla edeptir. Her hâlin, her makâmın, her vaktin ve her amelin bir edebi vardır. İçinde bulunduğu hâlin ve zamanın edebine riayet eden kişi, Allah (c.c.) dostlarının vuslât hâline ve makâmına varabilir. Edepleri koruyamayan kişi vuslâta eremez. O, kendisini Allah'a (c.c.) yakın zannetsede gerçekte ondan uzaktır."*¹¹⁰⁹

Edep kelimesi, sözleri ve davranışları temizleyip saf hâle getirmek, ahlâkı güzelleştirmektir. Fiiller, kalplerin ve kalıpların fiilleri olmak üzere iki çeşittir. Kalplerin fiilleri niyet etmek, kalıpların fiilleri ise amellerdir. Ahlâk ve niyetler kalbe, davranışlar ve söylenen sözler ise dışa aittir. O halde olgun edep sahibi, zâhirî ve bâtını,

¹¹⁰⁶ Mecmeu'l-Luğa'l-Arabi, *Mu'cemu'l-Vesit*, Kahire, Mektebetu's-Şurukud- Duveliyye, 1425/2004, s. 10.

¹¹⁰⁷ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yay., 2014, s. 30.

¹¹⁰⁸ Afifi, a.g.e, s.298.

¹¹⁰⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.1, s. 81.

niyet, ahlâk, söz ve fiillerin edepleri ile edeplenmiş kişidir. Kulun ahlâkı, sözleri, niyetleri ve amelleri ile uyumlu olmalıdır. Kul, olduğu gibi görünmeli görüldüğü gibi olmalıdır. O halde sâdık mürîd, devamlı hem içini hemde dışını, kötülük ve çirkinliklerinden temizleyerek müeddep olabilir.¹¹¹⁰

Âdâbın bir kısmında sürekli olarak organlara sâlih ameller yaptırmaktır. Zâhirî edepleri uygulamak hiçbir hâl ve makâmda insandan düşmez. Yani insan hangi makamda olursa olsun edeplere riayet etmelidir. Ebû Hüseyin Nûrî (v. 295/908) bu konu hakkında şöyle demiştir: “Kulda şerîatın âdâbının sakıt olmasına sebep olabilecek hiçbir makâm, hâl ve ma’rifet yoktur. Şerîatın âdâbı zâhirîn zinetidir (süsüdür), Allah (c.c.) uzuv ve organların güzel âdâbtan yoksun olmasını istemez.” Bir kişinin bâtını henüz müeddep olmamış ise zâhirinde âdâbın güzelliklerinin eseri görünmez. Zira zâhirîn edepli olması bâtının edepli olduğunun delilidir. Peygamberimiz (s.a.v.) namaz esnasında sakalıyla uğraşan birini gördüğünde: “*Kalbi haşyet içinde olsaydı uzuvları da haşyet içinde olurdu*”¹¹¹¹ buyurmuştur.¹¹¹² Yani kulun kalbinin edepli olması, dışının da edepli olmasını sağlar.

Âdâb-ı sülûk, müşâhede ve keşif mertebesine ulaşmak isteyen kişinin uyması gereken âdâb demektir. Bu âdâbın uygulanması için kulun kalbibi Allah (c.c.) dışındaki bütün şeylerin muhabbetinden arındırması gerekir. Mürîd, amacını keşf ve kerâmet elde etmek, mükâfat kazanmak, cezadan kurtulmak değil, sadece Allah (c.c.) rızasını kazanmak olarak belirlemelidir. Sadece Allah (c.c.) rızası için ibadet etmelidir.¹¹¹³ Bütün amellerini Kur’an’a ve sünnete göre yapmalı; kalbini yanlış ve gereksiz bilgilerin meşgul etmesinden kurtarmalı; nefsin kuruntulardan, faydasız isteklerden, maddi kirlerinden arındırmalıdır. Rûhunu cismanî, hayvanî ve maddi engel, güç, bağ ve duygulardan kurtarmalıdır. Ahlâkını bütün kötülüklerden temizlemelidir. Zihnini bedeni bağlardan ve doğal alışkanlıklardan uzaklaştırmalı, maddenin esaretinden kurtularak sürekli olarak rûhânî âlemlere yönelmeli, beşerî vasıflardan uzaklaşarak, melekî özelliklere yakınlaşmaya çalışmalıdır.¹¹¹⁴

¹¹¹⁰ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 201.

¹¹¹¹ Abdurrazzâk, *el-Musannef*, II, 266-267; *Nesâî*, Sehv, 7/1189.

¹¹¹² Kaşani, *a.g.e.*, s. 202.

¹¹¹³ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006, s. 943.

¹¹¹⁴ Erginli, *a.g.e.*, s. 943.

İsmail Ankaravî, (v. 1041/1631), ‘*Minhac’ul Fukara*’ isimli eserinde sâlikin edinmesi gereken edepleri; şerîatın, tarikâtın, ma’rifetin ve hakîkatın edebi olmak üzere dörde ayırmıştır.¹¹¹⁵

Şerîatın Edebi: Allah (c.c.) Kur’an’da emrettiklerine ve Peygamberimiz’in sünnetine uymak, İslâm hududunu aşmamaktır.¹¹¹⁶

Tarikatın Edebi: Vakit, hal, makâmların hepsinde edebli davranmaktır. Sâlikin ehlullâhın (Allah dostlarının) yanında bâtinî edebe sahip olması gerekir. Çünkü şerîatın ve tarikatın aleyhinde faaliyette bulunmak azabı gerektirir.¹¹¹⁷

Ma’rifetin Edebi: Recânın havfa, havfin recâyâ galip olması sonucunda aşırı ümitsizlik veya aşırı ümit olmadan dengeli olmaktır. Ayette : “*Kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın (c.c.) rahmetinden ümidini kesmez.*”¹¹¹⁸ Denilerek ümitsizliğin küfür olduğuna işaret edilmiştir. Çok fazla ümit etmek ise, ibadetlerde gevşekliğe sevk ederek insanı helak edebilir. Allah’a (c.c.) lakayt olurcasına, ibadetlerde ve amellerde gevşekliğe götürecek derecede ümitten kaçınıp dengeli olmak gerekir. Ma’rifetin edebine sahip olan bir kişinin havf ve recâ (korku ve ümit) arasında dengeli olup; gönlünü Allah’tan gelecek şeylere hazır etmesi ve bundan lezzet alması gerekir.¹¹¹⁹

Hakîkatın Edebi: Peygamberimiz’in Allah’ın (c.c.) huzurundayken takındığı edebdir. Bu edebin önemi hakkında Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “*...Muhammed’in gözü oradan ne kaydı ve nede onu aştı.*”¹¹²⁰ Yani Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) kalbi, mâsivadan ayrılarak gözü Rabb’inin emrettiği yönden başka hiçbir şeyi görmedi. Böyle yapmaktan son derece lezzet aldı. Bu nedenle, sâlikin (mürîdin) kalbini bütün mâsivadan arındırarak sadece Allah’a (c.c.) yönelmesi gerekir. Böyle yaparsa hakîkatın edebini yerine getirmiş olur.¹¹²¹

Abdulkadir Geylânî (k.s.) eserlerinde sıkça edepten bahsetmektedir. Ona göre, ahirette kurtuluşa ermek için dünyada edepli olmak gerekir. O, bu konuda şunları dile getirmektedir: “*Edepli olunuz. Hak (c.c.) katında edepli ve terbiyeli olanlar kurtulur. Hakikî terbiyeyi bu dünyada elde edin. Ahirette cehenneme atıldıktan sonra hiçbir şey fayda vermez.*”¹¹²² *İster dar yerde ister, geniş sahalar da ol, her iki yerde senin için eşit*

¹¹¹⁵ İsmail Ankaravî, *Minhac’ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 278-279.

¹¹¹⁶ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 280.

¹¹¹⁷ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 279-280.

¹¹¹⁸ Yunus, 12/87.

¹¹¹⁹ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 280.

¹¹²⁰ Necm, 53/ 17-18.

¹¹²¹ Ankaravî, *a.g.e.*, s. 280.

¹¹²² Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu’r Rabbânî ve’l Feyzu’r Rahmânî*, Daru’l-Kutubu’l- İlmiyye, 2010, s. 60.

olmalı, hâlini ve edebini korumaya çalışmalısın.”¹¹²³ Kul, ister tek başına, ister toplum içinde olsun daima edeplere riayet etmelidir. İlâhî edeplerin hepsini yerine getirenlere Allah, (c.c.) nefsinı tanımayı ve onun kusurlarını görmeyi sağlayan bir ilim ve derin kavrayış verir. Bu ilim ona güzel huyları ve edepleri tanıtır. Ona, basiretle hakları eda etmeyi nasip eder.¹¹²⁴

Abdulkadir Geylânî’ye göre kul, edepleri koruyup uygularsa ondan ümidini keser ve ona zarar veremez. Edepleri kaybettiği zaman ise şeytan sünnelere, farzlara, ihlâsa ve yakîne göz dikerek terk etmesini bekler. Bu nedenle kul edeplere uygun davranmalıdır. Kul edeplere uygun hareket edince Peygamberimizin sünnetine göre amel etmiş olur. Böylece kulda mârifet duygusu meydana gelir.¹¹²⁵

Abdulkadir Geylânî (k.s.) “*el-Gunye li Tâlibî Tarîki’l-Hakk*”, eserinin ‘*Âdâbu’l-Mürîdîn*’ bölümünde edep konusunu detaylı olarak ele almıştır. Bu bölümde edepleri; Mürîdleri terbiye hususunda şeyhin yapması gerekenler, tarikata yeni giren mürîdin (mübtedînin) dikkat edileceği edepler, mürîdin şeyhine karşı göstermesi gereken edepler, mürîdlerin ihvân kardeşine karşı görev ve edepleri başlıkları altında ele almıştır. Bunlarla birlikte mürîdin tarikata bağlı olmayan insanlara karşı edepleri ve mürîdin zenginler ile beraber olma âdâbı, mürîdin fakirler ile beraber olma âdâbı, mürîdin ailesi ve çocuklarına karşı âdâbı, mürîdlerin dergâhta uyması gereken edepler başlıklarına da yer verilmiştir. Bu çalışmada, Abdulkadir Geylânî’nin diğer eserlerinden tesbit edilen edeple ilgili diğer bazı konularda başlık olarak bunlara ilave edilecektir. Bunlar; mürîdin Rabb’ine karşı görevleri, mürîdin Peygamberimiz’e karşı görevleri, mürîdin dünyaya karşı edepleri, namaz hâc, oruç ve zekât ibadetlerini yerine getirirken uyulması gereken edeplerdir. Bu bölüm üç ana başlık halinde ele alınacaktır. Birincisi, mürşidlerin edepleri, ikincisi, mürîdlerin edepleri, üçüncüsü ise ibadetlerde uyulması gereken edeplerdir. Edep konuları ele alınırken şerîat, tarikat ve kalbi tutumlara ait olan ana esaslara değinilecektir.

¹¹²³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 46.

¹¹²⁴ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Thk., Samir Şems, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 2010, s. 311.

¹¹²⁵ Abdulkadir Geylânî, *Âdab*, Terc. Kazım Ağcakaya, İstanbul, Medine Yayıncılık, 2018, s. 167-168.

1.1. MÜRŞİDLERİN ÂDÂBI

Allah'ın (c.c.) emriyle, her devirde, ilimleriyle amel eden âlimlerden, Resûlüllâh'a (s.a.v) halife olabilecek olgunlukta ve erginlikte mürşid-i kâmiller vardır. Bu zâtların hepsi Peygamberimiz'in hayatını örnek almış, onun yoluna tabi olmuş, onun ahlâkı ile ahlâklanmışlardır.¹¹²⁶

Abdulkadir Geylânî'ye göre mürşidler; zamana göre seçkin insanlardır. Kalpleri temiz, vücutları nur gibidir. Bundan dolayı, insanlara minnet etmezler. Bütün boş, işe yaramaz faydasız, önemsiz şeyleri bırakmışlardır. İnsanlar arasında görevleri bitince ayrılırlar. Yalnızlıktan hoşlanırlar; تنها yerleri tercih ederler. Daima Allah'ı (c.c.) hatırlar ve onu sevmeye gayret ederler. İç âlemleri Allah'la beraberdir. Allah'ı sever ve sürekli onun yoluna hizmet ederler. Bütün günlerini Allah (c.c.) için geçirirler. Bundan dolayı Allah'ın (c.c.) yakınlığını kazanmışlardır.¹¹²⁷ O'na göre; Allah'ın (c.c.) velîleri için övülmekte kötülenmekte eşittir. Övenlere mükâfat vermez; kötüleyenlere kızmazlar. Kendilerini öven ve yeren insanlarla uğraşmanın abes olduğunu bilirler. Yaratılanların sevgisini kalplerinden çıkarır; Yaratanın sevgisini koyarlar.¹¹²⁸ Dolayısıyla mürşidler, kendisini öven ve yeren kişileri eşit bilmeli, övme ve yeme onların davranışlarını olumlu veya olumsuz etkilememelidir.

Abdulkadir Geylânî'ye göre mürşidler, mürîdlerini irşâd ederken şu hususlara dikkat etmelidirler: Mürşid, kendisine gelen mürîdi, şahsı için değil; Allah (c.c.) rızâsı için kabul etmelidir. Mürîdine ilk olarak, nefsânî isteklerini terk etmeyi emretmelidir. Mürîdini güzel nasihat, şefkat ve merhamet ile eğitmelidir. Mürîd, kendisine verilen riyâzet görevini çekemediğinde ona şefkatli ve merhametli davranmalıdır.¹¹²⁹ Mürîdleri, için en kolay yöntemi seçmeli, güç yetiremeyeceği bir görevi onl vermemelidir. Mürîdlerine görev verirken şerâtın kolay olan emirlerinden başlamalı, daha sonra zor olana geçmelidir.¹¹³⁰ Ancak; mürşid, tarikata yeni giren mürîdin hâlinde, mücâdele, doğruluk, zor işlere dayanabilme gücü, Allah'ın (c.c.) nuru, keşif hâli, Allah'ın (c.c.) velî kullarına olan tecellisini görür ise, ona hiçbir şekilde müsamahalı davranmaz. Tarikata ilk girdiği günden itibaren ona en zor işleri yaptırır. Çünkü onun iradesinin kuvvetli olduğunu, bu iş için yaratıldığını ve verilen emirleri eksiksiz yerine

¹¹²⁶ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 51.

¹¹²⁷ Abdulkadir Cîlânî, *el-Fethu'r Rabbânî ve'l-Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Lübnan, Daru'l-Kutubu'l İlmiyye, 2010, s. 61.

¹¹²⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 72.

¹¹²⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 461.

¹¹³⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

getirebilleceğini bilir.¹¹³¹ Mürîd, kendisine vaki' olan hususları şeyhine yorumlatmak istediğinde, mürşidi onun hangi daireden (nefis mertebesinde) olduğunu kendisine tarif edip öğretmelidir.¹¹³²

Mürşid, mürîdlerinden hiçbir şey istememeli, onların mallarından faydalanmamalı, onları kendi şahsi hizmetinde kullanmamalıdır. (Ancak bu yolda gelen malı kullanmakta hayır (iyilik), mürîdin menfaati ve hidayeti var ise, şeyh de alabilir.)¹¹³³ Hatta mürşid, mürîdi terbiye ettiğinden dolayı, Allah'tan (c.c.) bir karşılık beklememelidir. Mürîdi Allah'tan (c.c.) gelen bir lütuf ve ihsân bilmeli; onun terbiyesini Allah'ın (c.c.) emrini yerine getirmek için yapmalıdır. Şöyle ki; mürîd gelirken, şeyhin istemesi ile değil, kaderi gereği gelir. Mürşid, mürîdin ona gelmesinde Hakk'ın (c.c.) takdirini ve fiilini görmelidir. Allah (c.c.) bir kişiyi kendisinden gelen bir istek olmadan gönderir ise, onu kabul edip eğitmeye başlamalıdır. Böyle yaparsa mürîdin eğitiminde başarılı olur ve mürîdin kurtuluşu hızlanır.¹¹³⁴

Mürşid, mürîdlere ait sırları gizlemelidir. Kendisinin bildiği hiçbir hâlini başka kişilere söylememelidir. Mürşid, mürîdler için rahatlama yeri, sığınak, darda kaldıkları zaman başvuracakları, kuvvet bulacakları bir merci olmalıdır.¹¹³⁵ Mürşid, mürîdleri bu yoldan asla uzaklaştırmamalıdır. Onları, Allah'a (c.c.) kavuşma niyetinden, sohbet ve zikir meclisinden soğutmamalıdır. Mürîdinde şeriat edebine uymayan bir şey görür ise, ona nasihat etmeli, tekrar bu tür kötü davranışları yapmasına engel olmalıdır.¹¹³⁶

Mürîdler de bazen, kendilerinde var olmayan bir hâlin olduğunu iddia etmek, amelleri görmek ve o amellerinden dolayı kendisini beğenmek gibi olumsuzluklar görülebilir. Bunları gören mürşid, mürîdin bunlar yüzünden helak olmasını önlemek için mürîdin amellerini ve hallerini mürîdin gözünde basit ve değersiz göstererek, kendini beğenmekten onu kurtarmalıdır. Mürşid, mürîdlerinin hepsine nasihat edip, mesaj vermek isterse, onları bir araya toplayıp şöyle konuşmalıdır: “*Öğrendiğime göre, içinizden birisi şu hataları yapmış; şu iddialarda bulunmuş.*” Ardından yapılan o kötülüklerden meydana gelecek zararı anlatmalı, mürîdleri kötü hallerden sakındırmalıdır. Yapılan yanlış anlatırken, isim vermeden genel bir ifadeyle

¹¹³¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

¹¹³² Abdülkâdir Cîlânî, *Füyuzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa El-Banî El-Halebî, b.t.y., s. 18.

¹¹³³ Abdülkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk., Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 462.

¹¹³⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

¹¹³⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

¹¹³⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

anlatmalıdır. Çünkü isim vermek veya kötü hali olanı belli etmek, o kişinin kırılmasına ve cemaatten ayrılmasına neden olabilir.¹¹³⁷

Şayet müşşid, müşdlerine kaba davranır, onlarla sert konuşur onların gizli hallerini ve kötölüklerini ifşa eder ve gıybetlerini yaparsa, onlar müşşitten nefret eder ve onun sohbettinden kaçarlar. Onların kalbindeki Allah'ın (c.c.) velîlerinin muhabbeti yok olur.¹¹³⁸ Müşşid, bu olumsuzlukları düşünerek sert, kaba, gizli halleri açığa çıkaran ve onları kınayan olmamalıdır. Eğer bu kötü hâller bir müşşitte bulunur ve kendisini bu huylardan kurtaramaz ise, müşşidlik makâmını bırakarak nefsi ile mücâdele etmeye başlamalı, dünyanın, lezzet ve zevklerinden uzaklaşmalıdır. Kendisini eğitip, ahlâk ve edep öğrenebileceğı bir müşşid bulup ona tabi olmalıdır.¹¹³⁹

Müşşid-i kâmil; kendisine intisâb eden müşderin kabiliyetlerine ve zamanın ihtiyaçlarına göre müşddeki hurafeleri ve ilerlemesine engel olan olumsuzlukları ortadan kaldırır. Müşşid, müşdine ilk önce “*Mâ asâbeke min hasenetin fe minenallâhi ve mâ asâbeke min seyyietin fe min nefsik*” (Anlamı: ma ruz kalacağın kötölükler nefsenden, maruz kalacağın iyilikler ise yüce Allah'tandır.) ilkesini öğretmelidir. Müşşid-i kâmil, müşdin Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarını ayırt edebilmesi için ilk, önce bunu öğretir. Buna mukaddemât-ı sülûk (sulûkun başlangıcı) denir. Yani tarikata yeni giren bir müşdin öğreneceğı ilk şeydir.¹¹⁴⁰

Müşşid, müşdlerin nazarında, giyimine dikkat ederek kendisini derli toplu göstermelidir. Şerîatın sınırlarına tam manasıyla riayet etmeli, müşdlerle fazla haşır neşir olmamalıdır. Çünkü böyle yapması, faydalı olmaya engel olur.¹¹⁴¹ Eğer müşşid, müşdlerle çok vakit geçirirse müşdlerin gözünde müşşidleri sıradanlaşır ve müşşide göstermeleri gereken hürmet ve tazimi layıkıyla gösteremezler. Böylece müşşidden tam olarak istifade edemezler.

Anlatıldığına göre; Şeyh Abdülkâdir Geylânî'ye müşdlerinden biri ziyaretine geldiğinde, odasından çıkar, müşde selam verir, musâfaha eder, onunla oturmadan odasına geri dönerdi. Müşdlerinden olmayan birisi geldiğinde ise; odasından çıkıp onunla beraber oturup sohbet ederdi. Onun, müşdlerinin yanına çıkmaması ve müşd olmayanlarla beraber oturup sohbet etmesinden dolayı, bazı müşdler alındılar. Bu

¹¹³⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 462.

¹¹³⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 463.

¹¹³⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 463.

¹¹⁴⁰ Abdülkâdir Geylânî, *Atiyye-i Sübhâniye*, Tercüme ve Şerh, Cabbârzade Mehmet Arif, İstanbul, Uluçınar Yayınları, 1976, s. 76.

¹¹⁴¹ İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Terc. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Akit Gazetesi Yayınları, 1998, c. 2, s. 56.

durum Abdulkadir Geylânî'ye sorulunca şöyle demiştir: Bizim dervişlerle bağımız kalbî bağlıktır. Mürîdler bizim ailemiz konumundadır. Bu nedenle, biz mürîdlerle olan davranışlarımızda kalplerimizin beraberliği ile yetiniyor, bunu yeterli görüyoruz. Mürîd olmayanlar ise, zâhirî şeylere ve adetlere dikkat etmektedirler. Zâhiren onlarla ilgilenilmediği zaman, kalplerine soğukluk gelir ve bu nedenle bizden uzaklaşırlar.¹¹⁴²

İmam Gazzâlî (k.s.) mürşidlerin edeplerini şöyle sıralamıştır: Mürşid, daima Allah'tan (c.c.) yardım istemelidir. Çok merhametli ve müsamahalı olmalıdır. Zâhiren halkla beraber, kalben onlardan ayrı olmalıdır. Ziyaretine gelenlere fazilet derecelerine göre tazim etmelidir. İnsanlar kendisinden uzak durmak isterse bunu değerlendirmelidir. Eğer hayırlı bir işle uğraşıyorlarsa onlara müsaade etmeli ve onları teşvik etmelidir. Kötü işlerle uğraşıyorlarsa onlara muhalefet etmeli ve onları engellemelidir. Hatta kabul edeceklerini umuyorsa zor kullanmalıdır. İrşâd karşılığı ücret istememelidir. İhtiyaçlarını gidermeğe çalışmalıdır. Onlara ikramlarda bulunmalı onlardan bir şey almamalıdır. Güler yüzlü ve neşeli görünmelidir. İhtiyaçlarını, halktan gizlemeli, kendisi gidermeğe çalışmalıdır. İbadetin zevkini ve tadını alabilmek için çokça ibadetle meşgul olmalıdır.¹¹⁴³

Mürşidin niyeti, halis olmalıdır. İnsanları hâkimiyeti altına almak için değil onların nefislerini ıslâh için rehber olmalıdır. Mürşid, bütün vakitlerde sahv halinde olmalıdır. Yani kalbi uyanık olmalıdır. Nefsine karşı uyanık olmalı, onu sürekli azarlamalıdır.¹¹⁴⁴ Mürşid cömert olmalı, sevdiği şeyleri infâk edebilmeli, bu konuda mürîdlere örnek olmalıdır.¹¹⁴⁵ Mürîdlerine emirleri, nehiyleri, müstehabları, mekruhları ve tarikat âdâbını anlatmalıdır.¹¹⁴⁶

¹¹⁴² Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 290.

¹¹⁴³ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 54.

¹¹⁴⁴ Muhammed b. Abdullâh Hânî, *Âdâb*, Terc. Ali Hüsrevoğlu, İstanbul, Erkam Yay., 2011, s. 161.

¹¹⁴⁵ Hânî, *a.g.e.*, s. 163.

¹¹⁴⁶ Hânî, *a.g.e.*, s. 163-164.

1.2. MÜRİDLERİN ÂDÂBI

Seyr ü sülûk eğitimi esnasında mürîdlerin uyması gereken edepler bulunmaktadır. Bu edeplere geçmeden önce mürîdlik aşamalarına kısaca değineceğiz. Mürîdlerin aşamaları şunlardır.

Mürîd: Bir mürşide intisâb edip, tarikata girenlere mürîd denir. (Mürîd kavramı seyr ü sülûk ile ilgili kavramlar bölümünde detaylı açıklandı.)

Zâkir (Ser zâkir): Kâdiriye’de her hangi bir şehirde kendisine mürşidi tarafından zikir çekirtme sohbet yaptırma ve ders tarif etme görevi verilen kişilere zâkir denir. Kadın görevlilere ise zâkire denir. Bu kavramın aslı ser zâkirdir. Zamanla dile kolay gelecek şekilde sadece zâkir olarak kullanılmıştır. Ayrıca zâkirler için görevli tabiride kullanılmaktadır.

Nakîb: Dergâhta kendisine verilen çeşitli görevleri yapan kişilerdir. Nakîbu’n-Niâl, Nakîbu’l-Mâi/Sâkîu’l-Mâi (sutaşıma ve dağıtma görevlisi); Nakîbu’s- Simât (sofra hazırlama görevlisi) gibi çeşitleri vardır.¹¹⁴⁷

Nakîb’ul-Hazret: Dergâhtaki baş hizmet görevlisidir. Bu görev cemaatin gözü olarak ifade edilir. Bu kişi daha çok şeyhten aldığı emir ve işaretle iş yapar. Şeyhin sırlarının kaynağı ve şeyhin halka açılan kapısıdır. Tarikata girmek için gelenleri takdimde ve huzurdan ayrılırken izin almalarında yardımcı olur. Şeyh olmadığı zamanlarda zikir meclisinin açılışını, düzenini ve tertibini yapar. Diğer zamanlarda mürîdlerin başında ulunur, onları koruma ve onlara yardımcı olma işlerini yapar.¹¹⁴⁸

Halîfe: Mürşidlerin kendisine vekâleten terbiye ve irşad yetkisi verdiği kişilere halîfe denir. Hilafet verilirken mürîde yazılı icazetnâme verilir, sembolik olarakta hırka giydirilir. Kâdirîler, halifelik için yazılı icazetnâmeyi zorunlu kabul ederler.¹¹⁴⁹

Mürîdlerin uymaları gereken edepler maddeler halinde aktarılacaktır. Bunlar: 1. Tarikata ilk olarak giren mürîdin (mübtedînin) uyması gereken edepler. 2. Mürîdin Rabb’ine karşı edepleri. 3. Mürîdin Peygamberimiz’e karşı edepleri. 4. Mürîdin şeyhine karşı edepleri. 5. Mürîdin ihvân kardeşine karşı edepleri. 6. Mürîdin tarikata bağlı olmayan insanlara karşı edepleri. 7. Mürîdin zenginler ile beraber olma âdâbı. 8.

¹¹⁴⁷ Özgür, Hafız Mustafa, *Kadiri yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar (Genişletilmiş Baskı)*, Bursa, Emin Yayınları, 2015, s. 103

¹¹⁴⁸ Özgür, a.g.e., s. 103-104.

¹¹⁴⁹ Bkz. Vicdâni, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’den Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 106-107.

Mürîdin fakirler ile beraber olma âdâbı. 9. Mürîdin ailesine ve çocuklarına karşı edepleri. 10. Mürîdin dünyaya karşı edepleri. 11. Mürîdlerin dergâhta uyması gereken edepler.

1.2.1. Tarikata İlk Olarak Giren Mürîdin (Mübtedînin) Uyması Gereken Edepler

Tarikata giren kişinin; öncelikli olarak yapması gereken bazı vazifeler bulunmaktadır. Abdulkadir Geylânî'ye göre; tarikata giren kişinin, en başta sağlam bir inancının olması gerekir. Çünkü bu yolda asıl olan sağlam inançtır. Geçmişte yaşamış, ehl-i sünnet âlimlerinin itikadını benimsemek gerekir. Çünkü onların yolu; nebilerin, resûllerin, sahâbenin, velîlerin ve siddıkların yoludur.¹¹⁵⁰ Mürîdin Kur'ân'a ve Peygamberimiz'in (s.a.v) sünnetine uyması ve onların yolunda gitmesi gerekir. Esasta ve teferruatta Kur'an ve sünnete sarılmalı emirlerini tutmalı, yasaklarından kaçınmalıdır. Mürîd, Kur'an'ı ve Peygamberimiz'in sünnetini Allah'a (c.c.) götüren iki kanat bilmelidir.¹¹⁵¹

Mürîd, sağlam bir itikat elde ettikten sonra sıdk ve içtihat sahibi olmalıdır. Kendisini irşâd edecek ve hidayete kavuşturacak bir kılavuz edinmelidir. Bu kılavuz, mürîdi Allah'a (c.c.) götüren rehberdir. Yorulup kaldığında, ondan yardım alır. Şehvet duyguları, nefsinin kötülüğü, sapık istekler mürîdde kabardığı zaman mürşidine müracaat etmelidir. Nefsi kuvvetlenip bu yolda yürümesini engellediğinde, mürşidinden yardım istemelidir.¹¹⁵²

Mürîdin ihlâslı olması gerekir. İbadetlerinde, davranışlarında, sözlerinde kıacası bütün davranışlarında ihlâslı olmalı; yaptığı her şeyi Rabb'i (c.c.) için yapmalıdır. Rabb'ine (c.c.) vâsıl oluncaya kadar bu hâlini devam ettirmelidir. Mürîdi, hiçbir kınayan yolundan alıkoymamalıdır. Çünkü sâdık olan mürîdi hiç kimse yolundan alıkoyamaz.¹¹⁵³ Mürîdin bu yolda şahit olduğu her hangi bir ikram da onu yolundan alıkoymamalıdır. Yani mürîd, kerâmet türü şeyleri görünce, Allah'ı (c.c.) bırakıp onlarla ilgilenmemelidir. Çünkü kerâmet görmek; vuslâtı bulmadıkça, (Allah'a

¹¹⁵⁰ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 455.

¹¹⁵¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 455.

¹¹⁵² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 455.

¹¹⁵³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 456.

ulaşmadıkça) mürîd için Rabb'ine karşı utanılacak bir durum olur. Ancak Allah'a (c.c.) vuslât elde edildikten sonra, kerâmet ve benzeri şeyler mürîde engel olamaz.¹¹⁵⁴

Mürîdin kerâmet ve benzeri olağan üstü durumları önemsemesi onu riyâyâ, kibre, kendini beğenmeye götürebilir. Ayrıca bu tür şeyler mürîdin amacının değişmesine neden olabilir. Böylece kerâmet türü şeylere önem verdiği için mürîdin mânevî yolda ilerlemesi yavaşlar veya durur. Bu nedenle mürîd, kerâmet türü şeylere iltifat etmemeli, Allah'ın (c.c.) rızâsına talip olmalıdır.

Mürîd; sürekli aç ve susuz kalmaya, şöhretsiz yaşamaya, zillet hâline ve nasipsiz kalmaya razı olmalıdır. İnsanların kendisini kınamasına ve kötölemesine sabretmelidir. Arkadaşlarını, yakınlarını, dostlarını iyilik ve ikramda kendisinden önde tutmalıdır. Sâlih zâtlara yaklaşmalı, âlimlerin meclislerinde devam etmelidir. Yemede, içmede ve benzeri şeylerde insanları kendine tercih etmelidir. Hemen herkese izzet-i ikramda bulunmalı, kendisini onlardan altta görmelidir. Cemaatin hepsinin izzet bulmasını istemeli, kendisine zilleti seçmelidir.¹¹⁵⁵

Tarikata ilk giren mürîd; Allah'tan (c.c.) geçmişte yapığı kötülük ve günahlar için mağfiret, gelecekte işleme ihtimali olan günahlar içinde korunma taleb etmelidir.¹¹⁵⁶ Mürîd, kendisi için Allah'ın (c.c.) muhabbetini ve Allah'ın (c.c.) zâtına ulaştıracak amelleri istemelidir. Allah'ın (c.c.) velî kullarını sevmelidir. Böyle yaparsa; velî zâtlar zümresine girer; kalbi saf olur, içi ve niyeti temiz olur. Bir mürîd, kalbini isteklerden, ihtiyaçlardan ve taleplerden tamamen temizlemedikçe hakiki mürîd olamaz.¹¹⁵⁷ Bundan dolayı mürîd, kalbini Allah'ın (c.c.) rızası dışındaki isteklerden temizlemelidir.

el-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin Efendi, *Miftah'ül- Kulûb* 'da tarikata giren kişinin ilk olarak beş şartı yerine getirmesi gerektiğini ifade eder. Bu şartlar şunlardır:

1. Sürekli abdestli olmak
2. Farz namazları vaktinde eda etmek.
3. Kazaya kalan namaz ve oruçları kaza etmek.
4. Yalan ve gıybeti terk etmek.

¹¹⁵⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 456.

¹¹⁵⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 456-457.

¹¹⁵⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 456.

¹¹⁵⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 456-457.

5. Sürekli kendi kusurlarının af edilmesini istemek ve kimsenin aleyhinde olmamak.¹¹⁵⁸

Ebu Muhammed Sehl'e göre; bu yola girenin, ilk yapması gereken şey tövbedir. Tövbe, kötülükleri iyiliklere çevirmek, nefsi susmaya ve yalnızlığa alıştırmaktır. Kulun tövbesi ancak helal yediği zaman sahih olur. Kul, Allah'ın (c.c.) kendi nefsindeki ve halk üzerindeki haklarını yerine getirmediği müddetçe helal yemeye güç yetiremez.¹¹⁵⁹

Hafız Mustaf Uzgur'a göre; tarikata yeni giren müridin, öncelikle doğru olması gerekir. Çünkü bütün tarikatların ana esası doğruluktur. Mürid doğruluğu kendisine ilke edinmese tarikatta ilerleyemez. Bu nedenle müridlerin ilk önce hakkı ve doğruluğu benimsemeleri ve yaşamaları gerekir.¹¹⁶⁰

İmâm Rabbânî'ye (v. 1034/1624) göre; müridlik yoluna giren kişinin, müşidlere tabi olması; onlara en ufak muhalefetten kaçınması gerekir. Böyle yaparsa, onlardan faydalanır ve onların kemâlâtından istifade eder. Mürid tarikata girince ehl-i sünnet ve'l-Cemaat âlimleri tarafından belirtilen inanç ilkelerine göre inancını düzeltmelidir. Ardından farz, vacib, sünnet, mendup, helal, haram, mekruh ve şüpheli şeyleri fıkıh kitaplarından öğrenmelidir. İkinci olarak, bu öğrendiklerini uygulamalıdır. Üçüncü olarak, tasavvuf ilimlerini öğrenmelidir. Sağlam itikat ve amel iki kanattır. Kudsiyet âlemine bu iki kanat ile gidilir. Eğer bu iki kanadı olmadan, müridde olağan üstü haller ve vecdler meydana gelirse bunlar onun helakine sebep olur. Mürid bu gibi şeylerden hemen uzaklaşmalı ve Allah'a (c.c.) sığınmalıdır.¹¹⁶¹

Mürid, tarikata girdiğinde, dünya malını, dünyadaki geçim yollarını ve maksûduna ulaşmasına engel olan her şeyi değersiz görmelidir. Kalbine gelen ve kendisini Hakk'ın dışındaki şeylere yönelten düşüncelerden kurtulmalıdır. Böyle yaparsa, vera', takvâ ve zühd elde edebilir.¹¹⁶²

Mürid, beşerî sıfatlardan ve kötü ahlâktan sefer etmelidir. Yani, kötü çirkin özelliklerden, iyi güzel özelliklere; beserî sıfatlardan melekî sıfatlara geçmelidir. Şahsında kötülük olan kişi nereye giderse gitsin, ondaki kötülükler yok olmaz. Çünkü kötülüklerin yok olması sadece onun kötülükleri terk etmesiyle mümkündür.¹¹⁶³ Bu nedenle müridin, kötü sıfatlardan kurtulması gerekir.

¹¹⁵⁸ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftâhü'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 10.

¹¹⁵⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.2, s. 193.

¹¹⁶⁰ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2015, s. 21.

¹¹⁶¹ İmâm Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Ter., Abdulkâdir Akçiçek, İstanbul, Akit Yay., 1998, c.2, s. 89.

¹¹⁶² Davut el-Kayseri, *Tasavvuf İlmine Giriş*, İstanbul, Nefes Yayınları, 2013, s. 148.

¹¹⁶³ Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Haz., Necip Fazıl, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2018, s. 97.

Mürîd, sürekli kendisini hesaba çekmeli ve nefsinı suçlamalıdır. Çünkü nefs, şehvet ve zevk arzularıyla yaratılmıştır. Bunun için nefsin isteklerine güvenmemek gerekir. Mürîd, nefsin isteklerinden kurtulduğu ve yaşantısını güzelleştirdiğinde bânını nurlandır. ¹¹⁶⁴ Mürîd, nefsinı geçmişte yaptıklarından dolayı hesaba çekmeli, hatalarına bir daha dönmemeli ve devamlı olarak Rabb'ini murâkabe etmelidir. ¹¹⁶⁵

Mürîd, yaptıklarını Allah (c.c.) rızası için yapmalı, Allah'ın (c.c.) kontrolünde olduğunu unutmamalı, çevresinde meydana gelen her şeye sebep gözüyle bakmalı ve o sebepleri Rabb'ine (c.c.) ulaşmak için basamak kabul etmelidir. Allah'ın dışındaki her şeyi kalbinden çıkarmaya çalışmalıdır. Allah'tan (c.c.) başkasından her hangi bir şey beklememeli ve istememelidir. Çünkü Allah'ın (c.c.) vereceği şeyleri kuldan beklemek acizliktir. ¹¹⁶⁶ Allah'ın (c.c.) yüceliğini, azametini, ihsânını, nimetlerini, lütfunu, elde ettiği zâhir ve bâtın nimetlere şükretmedeki acizliğini düşünmelidir. Aynı zamanda sorumlu olduğu ibadetleri eda etmede, nimetlere şükretmedeki yetersizliğini ve gelecekte yapmakla sorumlu olduğu emir ve yasakları düşünmelidir. ¹¹⁶⁷

Mürîd, Allah'ın (c.c.) tecellilerine mazhar olmak için uyumayı azaltmalıdır. Rivayete göre; Mürîdlerden biri şeyhine, uykusuzluktan şikâyet etmiş ve bunun kendisi için zararlı olduğunu söylemiştir. Sonra şeyhinden uyuyabilmek için bir şey tavsiye etmesini istemiştir. Şeyhi, ona şu cevabı vermiştir: *“Evladım! Allah'ın (c.c.) gece ve gündüz gelen bazı ilahî tecellileri vardır. Uyanık kalpler onlardan nasiplerini alırlar. Gafil olan kalpler onlardan nasip alamazlar. O halde kendini bu ilâhî tecellilere hazırla, hayır (iyilik) bundadır.”* demiştir. Bu cevap üzere mürîd yatma isteğinden vaz geçerek uyumamaya karar vermiştir. ¹¹⁶⁸

Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 386/996), Kût'ul-Kulûb, isimli eserinde mürîdlerde şu yedi özelliğin olması gerektiğini bildirmiştir.

1 - İrade ve niyetlerinde duruluk olmalı. Mürîdin girdiği yolun şartlarına göre hazırlık yapması irade ve niyetinin doğru olduğunu gösterir. ¹¹⁶⁹

2-Taate götüren şeyleri yapmak. Bunun alâmeti; kötü arkadaşları terk etmektir. ¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁴ El-Kayseri, *a.g.e.*, s. 149.

¹¹⁶⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.1, s. 121.

¹¹⁶⁶ Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, Özgür Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 24-25.

¹¹⁶⁷ Mekkî, *a.g.e.*, c.1, s. 113.

¹¹⁶⁸ Mekkî, *a.g.e.*, c.1, s. 189.

¹¹⁶⁹ Mekkî, *a.g.e.*, c.1, s. 381.

3-Nefsinin durumunu tanımak. Bunun alâmeti; nefsinin kötülüklerini tanımaya çalışmaktır.¹¹⁷¹

4- Allah'ı (c.c.) tanıyan bir âlime tabi olmaktır. Bunun alâmeti; bu âlimi, diğer şeylerden üstün tutmaktır.¹¹⁷²

5-Nasuh tövbesi yapmaktır. Mürîd, ancak nasûh tövbesi yaptığında ibadetin lezzetini alabilir ve iyi durumunu sürdürebilir.¹¹⁷³

6- Helal yiyecekler elde etmektir. Bunun alâmeti; yiyeceklerin İslam'a uygun olarak helal yöntemlerle kazanılmasıdır.¹¹⁷⁴

7- Tasavvuf yolunda, yardımcı olacak sâlih bir arkadaş edinmektir. Sâlih arkadaşın özelliği, mürîde iyilik yapma ve takvâlı yaşamada yardım etmesi, günahlardan ve kötülüklerden uzaklaştırmasıdır.

Bu özellikler, hak yoluna girenlerin gıdasıdır. Bunlar yerine getirilince, mânevî ilerleme, terbiye ve olgunluk gerçekleşir.¹¹⁷⁵

Mürîdin içi ve dışı bir olmalıdır. İsyan ve muhalefet sıfatını bırakmalıdır. Sükût yoluna girmeli, küfrü ve şer yollarını bırakmalıdır. Daima Hakk'ı (c.c.) anmalı, hayır (iyilik) düşünmelidir. Yıllarca Allah'a ibadet eden bir kulun kalbinde Allah'tan (c.c.) başka şeyler bulunsa ve başkasından bir şeyler beklese hayır (iyilik) elde edemez. Kul, Hakk'ın dışındaki şeyleri yok bilmelidir. Mürîdin, zâhiren maddeden uzak dururken bâtinen onların peşinde gitmesi faydasızdır.¹¹⁷⁶ Bu nedenle mürîdin, kalbinden Allah (c.c.) dışındaki şeyleri çıkarması gerekir.

Mürîd, Allah'ın (c.c.) lâayık görmediği şeyleri nefesine vermeye çalışmamalıdır. Çünkü Allah'ın vermediğini vermeye mürîd güç yetiremez. Allah bir şeyi vermek istemediğinde, hiç kimsenin onu vermeğe gücü yetmez.¹¹⁷⁷

Mürîd, Allah'a (c.c.) yapılan muhalefeti, kendine yapılmış gibi kabul edip, muhalefet edeni muhalefeti ölçüsünde düşman bilmeli, Allah'ın emirlerine riayet ettiği kadar da sevmelidir. Ona karşı böyle olduğunu, onunla görüşürken, konuşurken belli etmelidir. Fâsık kişi, aleni günah işlerse ondan uzaklaşmalıdır. Zalimlere ise fâsığa

¹¹⁷⁰ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 381

¹¹⁷¹ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 381.

¹¹⁷² Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 381.

¹¹⁷³ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 382.

¹¹⁷⁴ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 382.

¹¹⁷⁵ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 382.

¹¹⁷⁶ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru' Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 58.

¹¹⁷⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 94.

davrandığından daha sert davranmalıdır. Sadece kendine zulmeden kişiyi bağışlaması ve o kişiden gelen eziyete sabretmesi gerekir.¹¹⁷⁸

Bütün Müslümanların iyiliği için duâ etmelidir. Onların hürmetine kendisinin af edilmesine, ömrünün sonuna kadar Allah'ın (c.c.) rızâsını istemeğe, son nefeste iman ile ruhunu teslim etmeğe, Allah'ın huzurunda, kusurlarının ortaya çıkmamasına ve mahşer günü utanmamak için dua etmelidir.¹¹⁷⁹

Mürîd, bela halinde insanlara şikâyetle bulunmamalı, halini kimseye bildirmemelidir. Küçük olsun, büyük olsun sıkıntılarını belli etmemeye çalışmalıdır. Hakk'ı (c.c.) itham etmemeli, hikmetine karışmamalı, dünya ve ahirette faydalı olan şeyleri seçmelidir. Mürîdin, bir hastalığı olduğunda Allah (c.c.) dilemedikçe kimse tedavi edemez. Bu nedenle mürîd, şifayı Allah'tan (c.c.) başkasından beklememelidir. Derdi de şifayı da veren Allah'tır. Aksini düşünmek, Allah'a (c.c.) ortak koşmak olur. Hâlbuki Allah'ın (c.c.) mülkünde ortağı yoktur.¹¹⁸⁰ Mürîd, hastalandığında uygulanan tedavi yöntemlerini birer vesile kabul edip mutlak şifayı verenin Allah olduğunu bilmelidir.

Mürîd, bir şeye aşırı düşkün olan çocuğa benzer. Çocuk, her zaman sevdiği şeyleri düşünür ve ister. İnsan ölüm anında ve haşirde dünyada iken aşırı düşkün olduğu şeyleri hatırlar. Bu nedenle mürîd, küçük ölüm olan uykudan uyandığında, ilk neyi düşündüğüne ve istediğine bakarak halini değerlendirmelidir. Çünkü insan kabre nasıl girmişse kabirden kalktığında da o halde olur. Eğer dünyada düşüncesi, isteği Allah (c.c.) ise, kabirden kalktığında da Allah (c.c.) olur. Eğer dünyada düşüncesi Allah'dan başka şeyler ise ahirette onlarla haşr olunur.¹¹⁸¹ Bu nedenle mürîdin düşüncesi, sevgisi Allah (c.c.) olmalıdır.

Mürîd, her türlü dünyevi bağdan sıyrılmalı, makâm, şan şöhrat, lider olma sevgisinden kurtulmalıdır.¹¹⁸² Mürîd, dünya ve ahiret sevgisinden de kurtulmalıdır. Dünya ve ahiret nimetlerinin hiç birisine meyli olmamalıdır.¹¹⁸³ Çünkü bu tür dünyevi kaygılar mürîdin ilerlemesine engel olur.

¹¹⁷⁸ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s.

¹¹⁷⁹ El-Hac Muhammed Nuri Şemsüddin, *Pendiyye Risalesi, Miftahü'l-Kulüb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 354-355.

¹¹⁸⁰ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 137.

¹¹⁸¹ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 265.

¹¹⁸² Muhammed b. Abdullâh Hânî, *Behçetu's-Seniyye*, Terc., Siracettin Ünlüer, İstanbul, Semerkand Yay., 2011, s. 88-89.

¹¹⁸³ Hânî, a.g.e., s. 90.

Burada mürîdlerin giydiği kıyafetlerden de bahsetmek istiyoruz. Kâdiriler, geçmişte Kâdirî tacı ve Kâdirî kemeri, rida, hırka gibi kıyafetler giymişlerdir.¹¹⁸⁴ Tac saadeti, hırka selameti, kemer gayreti, rida uzleti temsil etmektedir.¹¹⁸⁵ Kâdirî tacını başına giyen mürîd, tarikatını, silsilesini, mürşidini başına taç etmelidir. Onların kıymetini bilmeli, gereken hürmet ve saygıyı göstermelidir. Kâdirî kemerini giyen, yani tarikata bağlanan kişi takvâlı ve ihlâslı olmak için gayret etmelidir. Bu yolda maddi ve mânevî hizmetleri gücünün yettiği kadar yerine getirmelidir. Rida giyen mürîdler, uzlet hayatını tercih etmelidir. Uzletten kastedilen günahları ve kötülükleri terk ederek dünya ve dünyadakilerle alakayı azaltarak vakti Allah'a (c.c.) ibadet ve murkabeyle geçirmektir. Kâdirî hırkası giyenler ise şeytan ve nefsin aldatmacalarından kurtularak selamete çıkmışlardır. Bu nedenle hırka giyenler, insanları irşâd emekle görevlendirilirler. Ayrıca Yunus Emre'nin Abdulkadir Geylânî hakkındaki şiirinde 'Cümle evladına yeşil yaraşır' ifadesiyle belirttiği gibi kâdirîlerin yeşil rengi daha çok tercih etmişlerdir. Kâdirîler günümüzde mürîdlerin giymesi için özel kıyafetler belirlememişlerdir. Mürîdlerin, İslam'ın giyinme ve tesettür anlayışına uygun olarak giyinmesi yeterli görülmektedir.

Mürîdlerin ilk yapmaları gereken sağlam bir itikada sahip olmaktır. Çünkü sağlam bir inanç üzerine kurulan İslâmî yaşantı ancak sağlam olabilir. İnancında hata ve bozukluk olanlar doğru bir dini yaşantı oluşturamazlar. Onların bidat ve hurafeye düşmelerinden korkulur. Sağlam inançtan kastedilen ise Kur'an ve sünnete uygun olan inançtır. Bu ise ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'an'dan ve Peygamberimiz'in sünnetinden iktibas ederek bizlere aktardıkları inançtır. Sağlam itikada sahip olan kişinin ibadet ve takvâ ile inancını süslemesi gerekir. Tarikata giren kişi, ibadetlerini yoğunlaştırmalı, günahlardan ve kötü huylardan şiddetle sakınmalıdır. Ardından ihlâsını, takvâsını, verâ'sını, samimiyetini, sabrını, şükrünü, tevekkülünü, sıdkını artırmalıdır.

¹¹⁸⁴ Bkz. Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdulkâdir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y. s. 301.; Muslu, Ramazan, *Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri Ve Sembolik Anlamları*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 12 Sayı: 36 (Yaz 2008) s.43-66.

¹¹⁸⁵ Yahya Ağâh Efendi, *Tarikatlarda Merasimler, (Usûl-i Murâkabeyi Şerîf, Merâsimi Usûl-i İkrâr ve İlbas)* İstanbul, İnsan Yay., 2020, s. 80-81.

1.2.2. Mürîdin Rabb'ine Karşı Edepleri

Mürîdlerin Rablerine karşı dikkat etmeleri gereken bazı edepler vardır. Bu edepler, mürîdin Allah'ı nasıl bilmesi ve ona nasıl saygı ve hürmet göstermesi gerektiğini içermektedir. Mürîdlerin her şeyden önce bunlara dikkat etmeleri gerekir.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîd Allah'a (c.c.) karşı edepli olmalı, Allah'ın emrettiklerine karşı kalbinden dahi itiraz geçirmemelidir. Mürîdin işleyeceği günahlar onun manen körelmesine sebep olur. Günah işleyen hemen pişman olup tövbe etmelidir. Mürîdin, Yüce Allah'ın kapısın dan başka gideceği bir kapı yoktur, Ondan kaçmak mümkün değildir. Bu nedenle mürîd, Hakk'a yönelmelidir. Bunu Abdulkadir Geylânî bir sohbetinde şöyle ifade etmiştir. *"Allah'a (c.c.) karşı edepli ol. Susmayı ve sabretmeyi sev ve bunlara devam et. İlahi fiillere uymaya çalış. Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı kalbinden olumsuz bir şey gelirse tövbe et. Eğer Allah'ı (c.c.) itham ederek bir kusur işledinse pişman ol. Şunu iyi bil ki; Allah'ın (c.c.) kapısından başka kapı yoktur. O'ndan (c.c.) kaçmanın mümkün olmadığını bil."*¹¹⁸⁶ Mürîdin, Allah (c.c.) hakkında imanının doğru olması Hakk'ın emirlerine boyun eğmesi, muvafakat göstermesi yine Allah'ın (c.c.) kula ihsânı ve merhametidir. Mürîd; bunu böyle bilmeli ve sürekli sabretmelidir. Daima Allah'ın (c.c.) emirlerine uyan bir kul olmalı, kendisinden ve başkalarından Allah'ın emirlerine uymaktan ve yasaklarından kaçmaktan başka bir şey beklememelidir.¹¹⁸⁷

Mürîd; rubûbiyetin cemâlinin müşâhedesin de nazardan başka bir şeyle meşgul olmamalı ve Allah'tan gayrı şeylere iltifat etmemelidir.¹¹⁸⁸ Allah dışında her ne varsa hepsini gayri olarak bilmeli, kötülükleri yaparak nefesine zulmetmemelidir. Başka şeyleri Allah'ın emirlerine tercih etmemelidir. Çünkü mürîdi, yaratan, yaşatan Allah'tır.¹¹⁸⁹ Allah'ın (c.c.) takdirini, kudretini küçümsememeli; takdir ve tedbirde, onu itham etmemeli, onun vaad ettiklerinden şüphelenmemelidir.¹¹⁹⁰ Afiyette bulunduğu halde Allah'a (c.c.) şikâyetle bulunmamalı, onun sayısız nimetleri kendisinde mevcut olduğu halde daha fazlasını istememeli, verdiği nimeti görmeyerek inkâr etmemelidir. Mürîd, eğer böyle yapmazsa, Allah (c.c.) ondaki mânevî hali alır, rahmetini ondan çeker,

¹¹⁸⁶ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 81-82.

¹¹⁸⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s.32.

¹¹⁸⁸ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010 s. 206.

¹¹⁸⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 33.

¹¹⁹⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 20.

sıkıntılarını artırır. Ahirette ise onu şiddetli hesaba çeker, azarlar ve cehenneme koyar.¹¹⁹¹ Mürîd, Allah (c.c.) yolunda uyulması gereken edepleri öğrenmeye çalışmalı, öğrendiğinde; uygulamalı, vaktini Allah (c.c.) yolunda harcamalı, Allah'tan başkasının önünde eğilmemeli, gözlerini Allah'tan (c.c.) başka şeylere çevirmemelidir.¹¹⁹²

Ebû Bekir İbn Fûrek'e (v. 406/1015) göre mürîd; nefesine güvenmeden, Allah Teâlâ'nın rahmet, kerem, cömertlik sıfatlarına, hüsn-i zan beslemelidir.¹¹⁹³

Mürîd, efendisine (Rabb'ine) yaptığı hizmetten sevinç duymalıdır. Yahyâ ibn Muâz (v. 258/872) şöyle demiştir: *"Kim Allah'a hizmet ettiği için mutlu olursa eşya da ona hizmet ettiği için mutlu olur. Kimin Allah (c.c.) ile gözü aydınlanırsa diğer varlıkların gözü de ona baktığı için aydınlanır."*¹¹⁹⁴

Abdulkadir Geylânî'ye göre; Allah (c.c.) bazen mürîdi olumsuzluklarla imtihan edebilir. Bu durumda mürîd; Allah'ı itham etmemeli, sabırlı olmalı ve Allah ın vermiş olduğu nimetleri düşünerek şükretmelidir. Bunu şöyle ifade etmiştir. *"Hikmeti gereği ve sınamak için sana vereceği bazı sıkıntılardan dolayı Allah'ı (c.c.) itham etmeye kalkma. Görevinin, bela olduğunda sabretmek, iyiliğe de şükretmek olduğunu bil."*¹¹⁹⁵

Mürîd, Rabb'ine karşı yaptığı isyanları düşünerek korkuya kapılmalıdır. Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) konu hakkında şöyle demiştir: *"Bir insan, yaptığı iyiliklere güvenirse aldanmıştır. Allah'ın emirlerini hakkıyla yerine getirmezse o kişi hakikatlerden uzak kalır."* Mürîdi, hiçbir şey Mevlâsını anmaktan alıkoymamalı ve mürîd, daima belâyaya sabretmelidir.¹¹⁹⁶

Mürîd, Hakk'ı (c.c.) her kötülükten tenzih etmeli; tevhidi tam benimsemeli ve itiraf etmelidir. Mürîd, Hakk'ın emirlerine uyarak nefsin elinden kurtulmaya çalışmalı; nefsin şerrinden ona sığınmalı; ömrünün sonuna kadar sabırlı olmalıdır.¹¹⁹⁷

Mürîd, Allah ile yalnız kaldığı zamanlarda edebe uymalıdır. Ebu Muhammed al-Cureymî şöyle demiştir: *"Yalnız olduğum zamanlarda da ayağımı hiç uzatmadım."* Ebu Yezid Bistami (v. 234/848 [?]) şöyle demiştir: *"Bir gece kalktım ve namaz kıldım."*

¹¹⁹¹ Cîlânî, a.g.e., s. 20, 57.

¹¹⁹² Cîlânî, a.g.e., s. 57.

¹¹⁹³ İbn Fûrek, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım, Abdülgaâffar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014, s. 234.

¹¹⁹⁴ Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sulemi, *Tasavvıma Fütüvvet*, Terc., Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 44.

¹¹⁹⁵ Cîlânî, a.g.e., s.43.

¹¹⁹⁶ Sülemi, a.g.e., s. 45.

¹¹⁹⁷ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 137.

Sonra oturdum ve ayağımı uzattım. Gizliden şöyle bir ses işittim: Padişahlarla oturan kişi, onlarla edepli oturmalıdır."¹¹⁹⁸ Bu açıklamalardan müridlerin sadece toplum içinde değil tek başlarına oldukları zamanda edeplere riayet etmeleri ve kontrollü davranmaları gerekir. Bu ise müridin Allah'ın kendisini daima gördüğü bilinciyle hareket etmesiyle elde edilir.

İzzettin Kâşânî; müridin, Rabb'ine karşı edeplerini şöyle ifade etmiştir. Mürid; Allah'a yakınlık makamı elde etmek için kendi mertebesini unutmamalı, tuğyana düşmemek için, fakirliğini, acziyetini ve kulluğun sınırlarını bilmelidir. İlâhî kelâmı, emirleri ve yasakları dikkatlice dinlemeli, nefsin sözünü dinlemeyi terk etmelidir. Mürid, istek ve hitabı güzelleştirmelidir. Çünkü dilek ve hitapta emir, nehiy ve nefiy sığıları olmazsa, edebe uygun olur. İlâhî nimetlerin elde edilmesinde kendi nefsinin varlığını yok görmelidir. Peygamberimim (s.a.v.) "*Arz bana gösterildi, onun doğusunu ve batısını gördüm.*"¹¹⁹⁹ Demiştir; . "*Ben gördüm*" dememiştir. Kendi varlığını yok sayarak edebe daha uygun ifade kullanmıştır. Mürid; Rubûbiyet sırlarından herhangi birine vâkıf olduğunda o sırrın koruyucusu olmalı, asla onu ifşa etmemelidir. Dua, istek ve susma vakitlerinin edeplerine riayet etmelidir. Buda dua etmek için uygun olan lütuf ve rahmet vakitlerinin ve aynı zamanda susmak için uygun kahr, gazap ve darlık vakitlerinin bilinmesiyle olur. Kim vaktin edebine uymaz ve sükût vaktinde dua eder, dua vaktinde susarsa vaktini boşa harcamış olur. Nitekim Ebul Hüseyin Nuri (v. 295/908) vaktin edebine riayet etmemeyi vakti zayi etmek olarak tanımlamıştır.¹²⁰⁰

Mürid, yatacağı zaman Allah'ı unutmaz, zikir ve tefekkür yapar, emir ve yasaklara uyarsa; öldükten sonra dirileceği zaman, Allah (c.c.) ona rahmetiyle yardım eder. Bu nedenle kul; ne şekilde diriltileceğini düşünmelidir. Eğer kul, Allah'a hürmet gösterir, haramlardan uzak durur, O'nun razı olduğu şeyleri yapmaya çalışırsa Allah da, ahiret hayatında o kula değer verir ve ihsânda bulunur.¹²⁰¹

Mürid, her hususta yaratılmışlara değil Rabb'ine başvurmalı, yalnız O'na güvenmelidir. Dört şey, velîlerin özellikleridir: 1- Bütün işlerde Allah'a güvenmek. 2- Bütün işlerde Allah'a başvurmak. 4- Bütün işlerde Allah'ın yardımını istemek. 5-Her şeyi kalpten çıkararak kalpte sadece Allah sevgisini bulundurmak."¹²⁰² Kâdiriler işlerine başlarken '*Yâ Rabb'i hayreyle*' veya '*Rabbî yessir, velâ tuassir Rabbî temmim*

¹¹⁹⁸ Sülemini, a.g.e., s. 64.

¹¹⁹⁹ Bkz. Müslim, Ebu Davud, İbni Mace.

¹²⁰⁰ Kaşani, a.g.e., s. 206-210.

¹²⁰¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.1, s. 179.

¹²⁰² Sülemini, a.g.e., s. 49.

bi'l-Hayr ifadelerini kullanarak işlerinde Allah'a başvurmayı ve ondan yardım istemeyi adet haline getirmişlerdir.

Mürîd, Allah'ı yüceltmeli onun kudretine, heybetine ta'zim göstermeli, ondan haşyet duymalı ve Allah'ın yüceliği karşısında nefsinı küçük görmelidir.¹²⁰³ Muhabbet ehli olanlar için, Allah'ın (c.c.) rızasından ve cemâlinden başka mutluluk vesilesi yoktur. Bu nedenle muhabbet ehli olanlar, sadece Allah rızası için amel yaparlar.¹²⁰⁴ Mürîd, muhabbet ehlini örnek alarak yalnız Allah (c.c.) rızasını kazanmak için ibadet etmeli ve onun rızasına talip olmalıdır.

Kalbe Allah dışındaki şeylerin sevgisini koymak ve O'ndan bakasına nazar ettirmek nifaktır.¹²⁰⁵ Bu nedenle mürîd, kalbini Allah'tan başka şeylerden uzaklaştırmalıdır.

Mürîd tarıkata ilk girdiğinde hallerini düzeltmeli ki son halleri güzel olsun. İbn Atâ' (v. 309/922) bu konuda şöyle demiştir: *"Allah ile kendisi arasındaki ilk halleri doğru olmayan kişi yüksek makamlara çıkamaz. Bu ilk hallerde yapılması gerekli olanlar: farzlar, virdler, vasıtalara ve sağlam iradelerdir. Bunları sağlam yapana Allah (c.c.) bundan sonraki halleri de ihsân eder."*¹²⁰⁶

Mürîd; Allah ile olan sırrına başka şeylerin karışmasına engel olmalıdır.¹²⁰⁷ Mürîd, vaktini Allah yolunda harcamalı, başka işlerle vaktini heba etmemelidir. Kul Rabb'ini müşâhede ettiği zaman, edebi onu sükûnet halinde olmaya götürür. Vakarlı olmak, kulun heybetli olmasını sağlar. Bu, havâs yani seçkin kulların halidir. Onlardan birine, nimet geldiğinde şükreder ve ibret alır. Nimetin gelmesi onlara ibret ve öğüt vesilesi olur.¹²⁰⁸ Mürîd, havâs (özel/seçkin) kulların bu hallerini örnek almalıdır.

Mürîd, adâbında ve durumunda kendisiyle Allah (c.c.) arasındaki inancını düzeltmelidir. Ebu Hamza diyor ki: *"Ben tevekküle inandığım için çöle gittiğimde açlığım, benim azığım olmazsa Allah'tan hayâ ederim."* Mürîd Allah'ın (c.c.) yasaklarına saygılı olmalıdır. Abdullah ibn Mervan'ın bir filisi (kuruş) kirli bir kuyuya düşmüş. On üç dinara kuyuyu kazdırarak o filisi çıkartmıştır. Niçin böyle yaptığı sorulduğunda şöyle demiştir: *"Filisin üstünde Allah'ın adı yazılıydı. Allah ismine*

¹²⁰³ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaflar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014, s. 280.

¹²⁰⁴ Mekkî, *a.g.e.*, c. 1, s. 186.

¹²⁰⁵ Mekkî, *a.g.e.*, c. 1, s. 220.

¹²⁰⁶ Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sulemi, *Tasavvıma Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 54.

¹²⁰⁷ Sulemî, *a.g.e.*, s. 54.

¹²⁰⁸ Mekkî, *a.g.e.*, c. 1, s. 362.

hürmetimden dolayı böyle yaptım."¹²⁰⁹ Mürîd Allah'ı bilmeli ve Allah (c.c.) için eziyete katlanmalı, fedakârlıkta bulunmalıdır.¹²¹⁰

Mürîd, Allah'a karşı hürmetli olmalıdır. Hürmet demek; Allah'a tazim göstermek emir ve yasaklarına uymaktır. Kul Allah'ı müşâhede makâmına ulaştığında, oturarak, ayakta durarak, yatarak hürmetli ve edepli olabilir.¹²¹¹ Mürîd; Allah'ın yardımıyla Allah için ve Allah (c.c.) ile beraber kıyamda durur.¹²¹²

Mürîd; Allah'ın (c.c.) takdirine teslim olmalıdır. Gayb âleminden meydana gelenlere razı olmak teslimiyettir. Teslimiyetin şartlarından en önemlisi yağmurun, karın yağması, rüzgârın esmesi bitkilerin yeşermesi, kuruması, deprem, fırtına, sel gibi olayların tamamının Allah'ın dilemesiyle meydana geldiğinin kabullenmektir.¹²¹³ Belâ ve musibetler ilim ve hikmetinin gereği sadece Allah'tan gelir. Hikmeti olan şey abes değildir; ona itiraz edilmemelidir. Hikmetini bilemediği bir şeyde, kulun takınması gereken en doğru tavır Hakk'ın takdirine rızâ gösterip, teslimiyet göstermektir. Bir kul, dünyada meydana gelen bazı olayların, zâhiren akla ters olduğunu zannetse bile itiraz etmemelidir. Çünkü meydana gelen her şey Allah'ın takdiriyle gerçekleşir.¹²¹⁴ Örneğin, ümmetlerin peygamberlerine muhalefet etmeleri, zalimlerin adaletli kişileri yenmeleri, âlim olanların itibar görmeyip, cahil olanların itibar görmesi ve benzeri olaylar zâhiren akla ters gibi görünse de bunlar Allah'ın dilemesiyle meydana gelen olaylardır. Çünkü bunların meydana gelmesi vaciptir ve Allah'ın takdiridir, asla abes değildir.¹²¹⁵ Bu gibi olayların meydana gelmesinin mutlaka hikmeti vardır. Bu nedenle kul asla bunlara ve benzeri olaylara itiraz etmemelidir.

Allah (c.c.) hiçbir şeyi yapmaya mecbur değildir. Allah (c.c.) mülkünde istediğini yapar. Mürîd, bunu böyle bilmelidir. Mürîd, bir ağır yük kaldırdığı zaman sadece kendi gücünü görmemeli, Allah'ın kudretini sezmelidir. Allah'ın gücü olmasa mürîdin; gençliğinin ve gücünün bir kıymeti yoktur. Mürîd, malına da güvenmemelidir. Malın özünde mânevi etki olmadan hiçbir değerinin olmadığını bilmelidir. Maddiyatı bırakmalı; mâneviyat ehli olmalıdır.¹²¹⁶

¹²⁰⁹ Sülemini, a.g.e., s. 33.

¹²¹⁰ Sülemini, a.g.e., s. 42.

¹²¹¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996, s. 251.

¹²¹² Sülemini, a.g.e., s. 56.

¹²¹³ Ankaravî, a.g.e., s. 259.

¹²¹⁴ Ankaravî, a.g.e., s. 259.

¹²¹⁵ Ankaravî, a.g.e., s. 259.

¹²¹⁶ Abdulkadir Ciânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, Lübnan, 2010, s. 25.

Abdulkadir Geylânî (k.s.) müridin, Allah (c.c.) ile zengin olursa aziz olacağını ve her şeyin ona muhtaç olacağını şöyle ifade etmiştir. “Allah ile ol; aziz olursan; zenginlik ve sultanlık bulursun. Bir kul, Allah ile zengin olursa her şey o kula muhtaç olur.”¹²¹⁷ Hakiki zenginlik Allah’a güvenmektir. Çünkü bütün mülkün sahibi olan hakiki zengin olan yalnızca yüce Allah’tır. Kul Allah’a hakkıyla güvendiği zaman gerçek zenginliği elde etmiş olur.

Mürîdler, yalnızken de, insanlar arasındayken de Allah’a (c.c.) karşı takvâlı olmalıdırlar. Bütün hallerinde O’nu (c.c.) gözlemeli, gönülleri her zaman O’na (c.c.) karşı saygı ve ürperti içerisinde olmalıdır. Kendilerini Allah’tan (c.c.) alıkoyacak, küfre düşürecek afetlerin gelmesinden korkmalıdırlar. Ayrıca, kötü bir fiil işlerken ölmekten korkup, kötü fiillerden sürekli uzak durmalıdırlar. Farz ve nafîle ibadetleri yerine getirmeli, maddî yardım yapmalı, hayır işlerine koşmalıdırlar. Bütün bunları yaparken kalplerinde reddedilme korkusu ve ürpertisi olmalıdır.¹²¹⁸

Sûfîlerin bazılarına göre; Allah’a yaklaşma üç şekilde meydana gelir: 1- Allah’a (c.c.) çok muhtaç olduğunu bilerek. 2- Günahlardan uzak durarak. 3- Rahatı terk ederek.¹²¹⁹ Mürîd, Allah’a yaklaşmak için bunlara dikkat etmelidir.

Ebubekir Şiblî’ye (v. 334/946) Rasûlullâh’ın (s.a.v.) “Mü’minin niyeti amelinden daha hayırlıdır.” hadisi sorulunca şöyle demiştir: “Mü’minin niyeti Rabb’idir, Rabb’i ise kulun amelinden daha hayırlıdır. Yani kulu hayra ulaştıran ameli değil Rabb’idir.” Sûfîlerin, “Allah’ı Allah ile tanıdık.” sözü bunun açıklamasıdır. Yani bu sözle “Allah’ı, kendisini bize tanıtmayla tanıdık ve O’nun yardımı ve kolaylaştırmasıyla kendisine kulluk ettik” demek istemişlerdir.¹²²⁰ Bundan dolayı, müridin ibadet, söz ve davranışlarında niyeti yalnızca Allah (c.c.) rızası olmalıdır.

Mürîd, yumuşak huylu olmalı, ölünün, gassâla teslim olduğu gibi Allah’a (c.c.) teslim olmalıdır. Hakk’ın (c.c.) zâtı dışındaki şeylere karşı kör olmalı, Allah (c.c.) dışındaki şeylere varlık isnat etmemeli insanların fayda ve zarar vermeğe kadar olduğunu aklına getirmemelidir.¹²²¹ Nefsini bir kenara bırakmalı, Allah’a teslim olmalı ve sebepleri bir kenara atmalıdır.¹²²² Allah’ın kendisini kusurlardan muhafaza ederek

¹²¹⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 50.

¹²¹⁸ Abdulkadir Geylânî, *Cilâü’l-Hâtur fî’l-Bâtın ve’z-Zâhir*, Thk., Abdunnâsir Sırrî, Halid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn’ul-Kayyim, 1994, s. 146.

¹²¹⁹ İbn Fûrek, a.g.e., s. 50.

¹²²⁰ İbn Fûrek, a.g.e., s. 13.4

¹²²¹ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 117.

¹²²² Cîlânî, a.g.e., s. 13.

kendisine lütufta bulunduğunu düşünmelidir. Yine Allah'ın azabını ve imtihanını düşünmelidir.¹²²³

Mürîd, ilahi emirler karşısında boynu bükük olmalı, emirlere can-ı gönülden sarılmalı, yasaklardan uzak durmalıdır. Kadere razı olup, itiraz etmemeli ve sürekli Allah'ı anmalıdır. Yüce Allah'ın sıfatlarını düşünmelidir. Daima Hakkı batıla tercih etmelidir. Halk tarafından kendisine bir iyilik yapılırsa bunu Allah'tan bilmelidir. Rızık konusunda Allah'a tam olarak güvenmelidir. Çünkü bütün varlıkların rızkını veren Allah müridinde rızkını verir. Kâinatı düşünerek ibret almalı; Allah'ın azametini görmeli ve O'nun azameti karşısında boyun eğmelidir.¹²²⁴

Mürîdin, sûfiler tarafından belirtilen Rabb'ine karşı edepleri titizlikle uygulaması, Rabb'ini tanımasını, O'na gereken hürmeti göstermesini, ihlâs ve takvâsının artmasını sağlayarak amacına daha çabuk yol almasını sağlayacaktır. Bu nedenle mürîdlerin Rablerine karşı takınmaları gereken edeplere titizlikle riayet etmesi gerekir.

1.2.3 Mürîdin Peygamberimiz'e Karşı Edepleri

Mürîdlerin, Rablerine karşı takınmaları gereken edepleri yerine getirdikten sonra Peygamberimiz'e karşı göstermeleri gereken edepleri uygulamaları gerekir. Mürîdlerin Peygamberimiz'e karşı en önemli görevi onu örnek almaktır Abdulkadir Geylânî mürîdin; Hz. Peygamberi (s.a.v.) kendine örnek almasını istemektedir. Örnek alma ise; Hz. Peygamberi sevmek, sünnetlerine uymak suretiyle gerçekleşir. Rasûlullâh'a tabi olanlar bir eline, Kur'an'ı; diğer eline Peygamberimiz'in sünneti almalıdır. Kur'an ve sünnet, hak yola götüren kılavuzlardır. Kur'an, kulları Allah'a, sünnet ise Peygamberin dostluğuna götürür. Kul, böyle yapmazsa doğru yoldan ayrılır, yolu Allah'a ulaşmaz ve böylece helak olur. Kendi saptığı gibi, insanları da saptırır.¹²²⁵

Mürîdin, Allah'ın muhabbetini elde etmesi Peygamberimiz'e muhabbetle mümkündür. O halde ilâhî muhabbetin iktizası, Peygamberimiz'in (s.a.v.) sevgisini gerektirir. Bütün mü'minlere ve özellikle keşif ve ayan ehline Peygamberimiz'in

¹²²³ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 213-214.

¹²²⁴ İmâm Gazzâlî, *Misbâhu'l Necâh (Terbiye)*, Terc. Abdullah Hasib, Sadeleştiren, Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000, s. 27-28.

¹²²⁵ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 115.

âdâbına riayet etmek, ona tazim ve hürmet etmek zorunludur. Resûlullah (s.a.v.), zâhirî görenlerin gözünde suret ve cisim yönünden gâib ve gizli olmasına rağmen, basiret erbâbının nazarında, sıfat ve rûhânîyeti açık ve ayandır. Onun şerîatının sureti rûhânîyetinin kalıbıdır¹²²⁶

Edeplerin en üstünü, hiçbir insanın makam, mertebe ve kemâl yönünden Peygamberimiz'e denk olabileceğine inanmamaktır. Hiçbir sâlikin, onun rehberliği olmaksızın Allah'a (c.c.) gidebileceğini, hiçbir mürşidin, onun velâyet nurlarından iktibâs etmeksizin başkasını irşâd edebileceğini hiçbir kulun onun yardımı olmaksızın bir makâma erebileceğini düşünmemektir.¹²²⁷ Çünkü Rasûlullâh, bütün mevcudatın feyiz vesilesi ve dağıtıcısı nebevî rûh ve mukaddes nefistir. Onun vasıtası olmaksızın Allah'tan (c.c.) hiçbir yardım ulaşmaz. Kul, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) sünnetini uygulama hususunda edepli bir şekilde son derece gayret göstermeli, bunu ihmal etmeyi caiz bilmemeli, sünnetleri ve nafileleri yerine getirmeden mahbupluk derecesine ulaşamayacağını bilmelidir.¹²²⁸ Mürîd Peygamberimiz'i tazim etmeli, ona muhabbet duymalı, onun zâtını her şeyden üstün tutmalı, bütün mevcûdâtın onun nurundan yaratıldığını bilmelidir.¹²²⁹

Mürîdin, Peygamberimiz'e karşı edeplerinden birisi de Peygamberimiz'in (s. av.) muhabbeti hürmetine onun mânevî evladı ve nebevî ilimlerin varisi olan âlimleri, mürşidleri, velîleri, sâlihleri sevmek, onlara hürmet ve tazim göstermektir.¹²³⁰

Mürîdin Peygamberimiz'e karşı edeplerini onu sevmek, onu örnek almak, onun sünnetlerine uymak, onun yolundan gitmek olarak özetleyebiliriz. İslâm'ı en mükemmel yaşayan Peygamberimiz olduğu için, onu örnek almak, onun sünnetlerine uymak mürîdin doğal olarak İslâm'ı güzel şekilde yaşamasını sağlayacaktır. Onun hayatını örnek alıp yaşayabilmek ise, ona muhabbet duymakla mümkün olacaktır. Çünkü Peygamberimiz'e duyulan muhabbet, mürîdi peygamberimiz'in hayatını örnek alıp yaşamaya sevk edecektir.

¹²²⁶ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 212.

¹²²⁷ Kaşani, *a.g.e*, s. 213-214.

¹²²⁸ Kaşani, *a.g.e*, s. 213-214.

¹²²⁹ Muhammed b. Abdullâh Hânî, *Behçetu's-Seniyye*, Terc: Siraccettin Ünlüer, İstanbul, Semerkand Yay., 2011, s. 81.

¹²³⁰ Kaşani, *a.g.e*, s. 214.

1.2.4. Mürîdin Şeyhine Karşı Edepleri

Tarikatlerde mürşid ile mürîd arasındaki ilişkileri düzenleyen ve her birinin sorumluluk ve görevlerini belirleyen edeb kuralları vardır. Şeyh ve tarikatların farklılığıyla, bu edepler ve sorumluluklar, ayrıntı noktasında farklı olabilir. Ancak, mürîdlerin onlar olmaksızın manen ilerleyemeyeceği ana hususlarda bu edep kuralları benzerdir.¹²³¹ Mürîdlerin mürşidlerine karşı uymaları gereken edebler, sûfilere göre edeplerin en önemlilerindendir.¹²³² Bu nedenle mürîdler bu edeplere riayet konusunda çok hassas olmalıdırlar.

Abdulkadir Geylânî'ye göre insanlara mürşid gereklidir. Bu nedenle arayıp bulduğunda ona muhalefet etmemeli, söylediklerine darılmamalı, ondan uzak kalmaktan hoşlanmamalıdır. Mürşidini sevmeli ve söylediklerine bağlanmalıdır.¹²³³ Mürîd, şeyhinin dünyada en iyi mürşid olduğuna inanmalıdır. Buna inandıktan sonra ona göre edebini muhafaza etmelidir. Şeyhiyle konuşurken üslubuna dikkat etmelidir. Şeyhine gizli ve açık itiraz etmekten, ona karşı çıkmaktan sakınmalıdır. Çünkü mürşide karşı gelmek, zehir gibi öldürücüdür. (Mürîdin mâneviyatını öldürür yok eder.) Mürşidinden mânevî hiçbir bilgi ve sırrı saklamamalıdır. Mürşidinin kendisine emrettiği özel şeyleri başkalarına söylememelidir.¹²³⁴ Şeyhin emrettiği şeyi yapma konusunda bir eksiği var ise, onu şeyhine anlatmalı ve şeyhinin fikrini almalıdır. Kendisinin kolaylık ve başarı elde etmesi ve felâh bulması için mürşidinden dua etmesini istemelidir.¹²³⁵

Mürîdin, şeyhini dünyadaki en iyi mürşid olarak kabul etmesi, onun şeyhinden daha fazla istifade etmesini sağlayacaktır. Çünkü şeyhinde her hangi bir eksiklik olduğunu düşünen mürîd o yolda ilerleyemez ve zamanla bağılılığı azalarak bitebilir.

Mürîd, mürşidinin huzurunda ve meclisinde bulunurken edeplere dikkat etmelidir. Mürşidinin huzurunda, devamlı sükût hâlinde olmalı ve güzel olduğunu düşündüğü her sözü mürşidinin huzurunda söylememelidir. Ancak, mürşidden izin aldığında veya mürşidi ona izin verdiğinde söyleyebilir.¹²³⁶ Mürşidin huzurundayken mürîd, deniz kıyısında oturarak ordan kendisi için gelecek olan rızık bekleyen kişi gibidir. Mürîd, mürşidini dikkatlice dinlemeli ve onun sözlerinden mânevî rızık (feyz)

¹²³¹ Afifi, *a.g.e.*, s. 298.

¹²³² Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 286.

¹²³³ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 80.

¹²³⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *el-Gunye li-talibi tariki'l-Hak*, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 461.

¹²³⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 461

¹²³⁶ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 286.

almaya yönelmelidir. Böyle yapması mürîdin irâdesini güçlendirir, onu amacına ulaştırır ve Allah'ın lütfundan gelecek olan nasibini artırır.¹²³⁷ Mürîdin, şahsi fikrini ortaya koyma gayreti ise; onu kendini ispata yöneltir. Böyle yaptığı zaman mânevî şeyleri elde etmekten mahrum olur. Mürîdin, bilmediği önemli konuları ve problemleri mürşidine sorarak öğrenmeye çalışması gerekir. Sâdık bir mürîdin, mürşidinin huzurundayken problemini sözle anlatması şart değildir. Kalbi ile söylemesi de yeterlidir. Mürşid mürîdine cevap verir. Çünkü mürşid, sohbetinin Allah'ın izniyle olmasını diler. Sâdık mürîdleriyle birlikte otururken, kalbini Allah'a (c.c.) açar ve onlar için ilâhî feyz, rahmet ve bereketin gelmesini bekler. Mürşidin dili ve kalbi, mürîdlerin önemli işlerini ve problemlerini çözmek için Allah'ın (c.c.) huzuruna yönelir ve oradan çözüm bekler. Mürşid, mürîtlerinin, mânevî hâlini ve ihtiyaçlarını ferasetiyle anlar.¹²³⁸ Mürîdlerin hallerine ve ihtiyaçlarına uygun nasihatlerde bulunur.

Mürşidi ile birlikteyken edep öğrenen mürîd, Allah'a (c.c.) karşı olan edebinde de terakki (yükselme) elde eder. Çünkü mürşid, mürîdlerin yükselmesi için bir vasıtaadır. Mürîd, şeyhine karşı gösterdiği edepler ve şeyhinin, kendisinden memnun olmasıyla menfaat görür. Eğer mürşidi kendisinden razı değilse ilerlemesi durur, hatta bulunduğu makâmdan daha da aşağıya düşebilir.¹²³⁹

Kâşânî'ye göre; mürîd şeyhine karşı edepli olursa şeyhin kalbinde muhabbet oluşur ve kalbi, ilâhî rahmetin nazar yeri olur. Çünkü Allah (c.c.) dostlarının gönlüne daima inâyet ve rahmetle nazar etmektedir. Bu nedenle mürşidin gönlünde yer edinen mürîd, Allah'ın rahmetine, bereketine ve feyzine nail olur. Mürîd, özellikle şu üç edebe dikkat etmelidir.¹²⁴⁰

Birincisi; şeyhinin, kendisini terbiye, irşâd, etme konusunda en iyi şeyh olduğuna inanmalıdır. Şayet başkasının şeyhinden daha kâmil olduğunu düşünürse bu düşünceden dolayı şeyhiyle aralarındaki sevgi ve ülfet zayıflar ve bu yüzden şeyhinden tam olarak istifade edemez.¹²⁴¹

İkincisi; şeyhinin sohbetine devam etmede azim ve sebat göstermelidir.¹²⁴²

Üçüncüsü; şeyhinin sözlerini dikkatli dinlemelidir. Mürîd, mürşidinin dilini Allah'ın sözlerinin vasıtası kabul etmelidir.¹²⁴³

¹²³⁷ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Tahkik: Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 286

¹²³⁸ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 286.

¹²³⁹ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğu Mecdü't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 25.

¹²⁴⁰ Kaşani, *a.g.e.*, s. 2214-219.

¹²⁴¹ Kaşani, *a.g.e.*, s. 2214.

¹²⁴² Kaşani, *a.g.e.*, s. 2214-219.

Mürîdin gözünde, şeyhinin hareketleri ve duruşu hoş olmadıkça mürîd, onun mâneviyatından bir şey elde edemez. Eğer şeyhin hareketleri ve halleri mürîde hoş görünmeden bir şey elde ederse elde ettiği şey istidrac olur. Yani elde ettiği şey şeytanîdir. Bu ise rûsvaylık, yıkım ve helak olur. Eğer mürîd, şeyhine karşı muhabbeti ve ihlâsı olmasına rağmen ona en ufak bir itiraz beslese, bu durum, kendisi için zarar, hüsrân ve mahrumiyettir.¹²⁴⁴ Eğer mürîdin kalbine, şeyhinin davranışlarından birisi hakkında bir şüphe gelir de, bu şüpheden kurtulmazsa o zaman, itiraz ve inkâr etmeden şeyhinden bunu açıklamasını uygun bir dille istemelidir. Mürîdin kalbine, şeyhi mubah bir işi yaptığı için şüphe gelirse bu şüpheye itibar etmemeli değer vermemelidir. Yüce Allah (c.c.) mubah şeyleri yapmayı engellemedikten sonra Allah'tan başkasının böyle bir itirazda bulunması doğru olmaz.¹²⁴⁵

Tarikatta mürîdlerden bazılarına zikir az bazılarına da çok verilir. Bazılarına, farz namazların dışındaki nafîle namazlar da emredilebilir. Bazılarına “*Bıyz orucu*” (Kamerî ayın 13, 14 ve 15 inci gecelerinin günleri tutulan oruç) bazılarına da *Dâvud Orucu*¹²⁴⁶ verilir. Bunlar, mürîdin tecellisinin ve mânevî durumunun gerektirdiği görevlerdir. Bu nedenle, “*Filâna çok verildi, bana az verildi veya falana az verildi, bana çok verildi*” diyerek itiraz etmemeli, kalbinden dahi itiraz etmeden kendisine emredilenleri yerine getirmeye çalışmalıdır.¹²⁴⁷ Hizmetler için de bu durum geçerlidir. Bazı mürîdlere kolay bazılarına zor hizmetler emredilir. Bazıları, huzura çok çağırılarak mükâfatlandırılır, bazıları, huzura az çağırılır ve kendisine sert davranılır. Mürîd, bu uygulamaların hiç birisinden incinmemelidir. Bütün bu uygulamaları nimet bilmelidir. Bu uygulamaların bir hikmeti olduğunu düşünerek, kötüye yorumlamamalı ve daima rızâ göstermeğe çalışmalıdır. Zira evliyaullâhın sırrına, ulaşamayabilir ve hareketlerinin hikmetini bilemeyebilir.¹²⁴⁸ Bu nedenle mürîd belirlenmiş edeplere göre hareket etmelidir.

Mürîd; Allah'ın (c.c.) dostlarını severek Allah'ın muhabbetini elde etmeye çalışmalıdır. Bu konuda Bayezid-i Bestami'nin (k.s.) (v. 234/848) şu olayı rivayet edilmiştir: “*Bir kişini Bayezid'e: Bana Allah'a ulaştıracak en kısa yolu göster demiş. Beyazid şöyle demiştir: Allah'ın velîlerini seversin ve kendini onlara sevdiresin.*

¹²⁴³ Kaşani, a.g.e, s. 2214-219.

¹²⁴⁴ İmâm Rabbâni, *Mektubat-ı Rabbâni*, Terc. Abdulkâdir Akçiçek, İst., Akit Yay,1998, c.2, s. 474.

¹²⁴⁵ Rabbâni, a.g.e., s. 474.

¹²⁴⁶ Dâvud aleyhisselâmın âdeti olan bu oruç, bir gün oruç tutmak ve bir gün tutmamak suretiyle bir yıl sürer.

¹²⁴⁷ Bkz. El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 52.

¹²⁴⁸ Şemsüddin, a.g.e., s. 52.

Çünkü Allah, velîlerinin kalblerine günde yetmiş defa nazar eder. Belki velîlerinden birinin kalbinde senin ismini de görürse seni de sever ve seni bağışlar.”¹²⁴⁹

Mürîd; mürşidinin sözlerini anlayamasa da kabul etmelidir. Bir müddet sonra kabul etmesinin bereketiyle o sözleri anlamaya başlar. Bu konuda, Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) şöyle demiştir. : “Şeyhlerin sohbetlerine on küsur yıl katıldım. Onlar tasavvuf hakkında konuşurlardı. Konuşmalarını anlamazdım, ama inkâr da etmezdim. Cuma günleri gelir, sohbetlerini dinlerdim. Nihayet belirli bir süre sonra onlar bana geldiler ve sordular.”¹²⁵⁰ Bu örnekte olduğu gibi mürîd sûfîlerin sözlerine itiraz etmezse bir müddet sonra Allah (c.c.) ona o sözleri anlama imkânı verir.

Mürîd; bir mürşide intisâb edip hizmetine girdiği ve emirlerini yerine getirmek gayret ettiği gün, anasından yeni doğmuş gibi olur. Artık, mürşid mürîdin mânevî babasıdır. Mürşid mürîdine ilâhî feyz vermeğe başlar ve mürîdini Allah’ın rızâsını sağlayacak yola götürür.¹²⁵¹ Ancak, mürîtlerin irfan, kabiliyet ve teslimiyetleri farklı olduğu için bazıları kısa zamanda, bazıları da uzun zaman mânevî erginlik çağına ulaşır. Mürşid-i kâmil, mürîdlerin hallerine ve kapasitelerine göre onları eğiterek ihsânlarda ve mânevî ikramlarda bulunur. Eğer, mürîd bunun kıymetini bilmezse, hepsini elinden alır ve bir müddet böyle dolaştırır. Daha sonra, tekrar mürîde mânevî ikramda bulunur. Mürîd, yine bunun kıymetini bilmeyerek sermayeden ziyan edecek olursa, onun eğitime muhtaç olduğunu anlar ve ona mânevî eğitim kapılarını açar.¹²⁵²

Mürîd; kendisini bir mürşid-i kâmile teslim etmeli, nasihatlarını yerine getirmeye, çalışmalıdır. Şeyhinin sözlerini işittiğinde veya kitaplarını okuduğunda, Allah rızası için Fatiha ve üç İhlas okuyup sevabını mürşidinin rûhuna/ruhânîyetine hediye etmeli; işittiklerini ve okuduklarını yapabilmek için Allah’tan yardım ve başarı istemelidir.¹²⁵³ Mürîd şeyhinden başka bir şeyhe gidip ondan tarikat dersi almayı düşünmemelidir. Çünkü bir şeyhe bağlandıktan sonra, başka bir şeyhe meyletmek tefrikaya ve kalp huzurunun bozulmasına sebep olur.¹²⁵⁴ Bu nedenle Kâdiriyye mürşidleri daha önceden başka hak bir tarikattan ders almış olanlara tarikat dersi vermezler. Bu kişilere tarikatına devam etmesini, şeyhine bağlı kalmasını tavsiye ederler.

¹²⁴⁹ Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sulemi, *Tasavvufî Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s.32.

¹²⁵⁰ Sülemi, a.g.e., s. 40.

¹²⁵¹ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l- Kulüb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 41.

¹²⁵² Şemsüddin, a.g.e., s. 41.

¹²⁵³ Şemsüddin, a.g.e., s. 319.

¹²⁵⁴ Şemsüddin, a.g.e., s. 319.

Mürîd, şeyhinin gazabına sabrederek Allah 'ın gazabına karşı nasıl davranacağını öğrenir. Böyle davrandığı için Allah (c.c.) mürîdden razı olur. Şeyhinin kendisine öğrettiği edepler ile Rabb'ine ulaşmak için gereken edepleri kazanmış olur.¹²⁵⁵

Mürîdde nefsânî düşünceler, rüyalar, zuhûrâtlar, mükâşefeler ve benzeri durumlar meydana geldiğinde ister iyi, ister kötü olsun bunların hepsini şeyhine anlatmalıdır.¹²⁵⁶ Çünkü şeyhi bunların anlamlarına göre mürîdin halini anlar ve ona uygun görev ve tavsiyelerde bulunur.

Mürîd, mürşidinden daha yüksek bir mertebeye çıkmayı düşünmemelidir. Bütün yüce makâmların, lütufların ve ilâhî ihsânların en iyi ve en yükseklerinin mürşidine verilmesini istemelidir. Onun mürşidi için böyle isteklerde bulunması kendisi için istediklerinden daha fazla mânevî ihsân elde etmesini sağlar. Böyle davranarak mürîdliğin edebine uygun davranmış olur.¹²⁵⁷

Mürîd, mürşidinin, Allah ve Rasûlullâh adına kendisi için hatırlatma ve uyarma vesilesi olduğunu bilmelidir. Mürîd, eğer Peygamberimiz (s.a.v) döneminde yaşasaydı ona göstereceği edep, hürmet ve hizmetin aynısını mürşidine göstermelidir. Mürşidine yaptığı hizmet ve gösterdiği saygının Peygamberimiz'e (s.a.v) yapılmış bir hizmet ve saygı olduğunu bilmelidir.¹²⁵⁸

Mürîd, mürşidinin hallerinden bazısını anlamadığı zaman; Mûsâ (a.s.) ile Hızır (a.s.) kıssasını hatırlamalıdır. Hızır (a.s.) bazı davranışları yaptığında, Mûsâ (a.s.) onları inkâr etmiştir. Hızır (a.s.) kendisine onların hikmetlerini söyleyince, Mûsâ (a.s.) inkârından vaz geçmiştir. Mürîd bu kıssayı örnek almalıdır. Mürîdin inkârı; mürşidinde gördüğü şeyin hakikatini anlamadığındandır. Hâlbuki mürşidlerin, yaptıkları davranışlarda, ilim ve hikmete göre kendilerinin haklı olduğunu ispat edecek gerekçeleri vardır.¹²⁵⁹

Mürşidi kendisinden memnun olan mürîde, mürşîdi hayattayken mükâfat verilmez. Böylece mürîdin kalbinde mürşidin tazimi ve hürmeti yok olmaz. Böylece mürîd mürşidinin rızasını ve hoşnutluğunu devam ettirir.¹²⁶⁰ Allah, (c.c.) o mürîdi,

¹²⁵⁵ İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğu Mecdû't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011, s. 25-26.

¹²⁵⁶ Haydari, a.g.e., s. 53. ; Muhammed b. Abdullâh Hânî, *Behçetu's-Seniyye*, Terc., Siracettin Ünlüer, İstanbul, Semerkand Yay., 2011, s. 8.

¹²⁵⁷ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk. Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 287.

¹²⁵⁸ Sühreverdî, a.g.e., s. 289.

¹²⁵⁹ Sühreverdî, a.g.e., s. 289.; Bkz. Kehf, 18/60-82. (Musa- Hızır kıssası)

¹²⁶⁰ Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 88.

mürşîdin vefatından sonra, mürşîdinin rızasını koruduğu için, mükâfatlandırır.¹²⁶¹ Bunun tersi de geçerlidir. Mürşîdi kendisinden hoşnut olmayan bir mürîd, mürşîdi hayatta olduğu müddetçe cezalandırılmaz. Çünkü mürşîd-i kâmiller, keremli ve şefkatli oldukları için mürîde merhamet ederek, onun hak ettiği cezadan kurtulmasına vesile olurlar. Bu nedenle mürîd, manen ilerleyemiyorum duygusuna kapılmamalı, ömrünün sonuna kadar şeyhine saygı, sevgi ve hürmet göstermeye devam etmelidir.¹²⁶²

Bu bölümde mürşîdi ziyaret âdâbı da aktarılacaktır.

Mürşîdi Ziyaret Edebleri: Ziyaretlerde ifrata gidilmemeli; ziyaret kurallarına uymalıdır. Ziyaretçiler ziyareti sadece Allah (c.c.) rızâsı için yapılmalıdırlar. Gösterişten, riyadan, süslenmekten, sakınılmalı, başkasını çekiştirmekten, lüzumsuz şeyler konuşmaktan uzak durulmalıdır.¹²⁶³

Mürîd, şeyhin, dergâhı veya misafir kabul edecek bir yeri yoksa evine giderek kapıyı vurmali, içeriden “Kim o?” diye sorulmadıkça beklemelidir. Sorulduktan sonra adını söylemeli, kendini tanıtmalı, müsaade edilirse etrafına bakınmadan içeri girmeli ve şeyhin huzuruna vararak iki diz üzerine çökmeli, müsaade ederse ellerini öpmeli ve ayağa kalkılarak emirleri beklenmelidir. Oturması söylenirse, gösterilen yere oturmalı ve teveccüh üzere durmalıdır. Şeyh sormadan isteğini söylememeli, hafîf ve mülayim bir sesle konuşmalıdır. Kendisine bir şey sorulmazsa, konuşmamalıdır. Şeyhinin sözlerini, anlamaya çalışarak dinlemeli ve anladığı kadarı ile yetinmelidir. Eğer şeyhi mürîdin sorusuna cevap olarak bir menkıbe anlatırsa, verilen mesajı anlamaya çalışmalıdır. Mürîd, şeyhiyle konuştuğunda bazı konuları gizlememelidir. Ziyaret esnasında mürîdin kalbine farklı düşünceler gelirse, bu düşünceleri yok etmeye çalışmalıdır.¹²⁶⁴

Mürîd, kendisinde mânevî bir hâl meydana geldiğinde, gelip söylemesi hususunda izin verilmiş olsa bile, ihtiyatlı davranarak boş ve uygun bir vakit bularak şeyhinin huzuruna çıkmalı ve ellerinden öptükten sonra söyleyeceklerini söylemelidir. Ne emr olunursa, kabul etmelidir. Eğer, mürîde istediği vakit gelmesi için izin verilmemişse, şeyhinin huzuruna çıktığında müteveccih durmalı ve izin verilmeden bir şey söylememelidir. Ziyaretler fazla uzatılmamalıdır. Mürîd ayrılacağı zaman izin

¹²⁶¹ Arvasi, *a.g.e.*, s. 88.

¹²⁶² Arvasi, *a.g.e.*, s. 88.

¹²⁶³ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 59.

¹²⁶⁴ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l-Kulüb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 53.

arak şeyhin ellerini öptükten sonra, âdâp üzere yüzü şeyhine ve arkası kapıya gelecek şekilde geri geri giderek dışarı çıkmalıdır.¹²⁶⁵

1.2.5. Mürîdin İhvân Kardeşine Karşı Edepleri

Kâdirî tarikatı mensupları; kendileriyle aynı tarikatte olan kişileri, kardeş manasına gelen ‘İhvân’ kelimesiyle isimlendirmişlerdir. Çünkü İslâm’da var olan İslâm kardeşliğinin küçük bir örneği tarikatta bulunmaktadır. Mürşid, mürîdlerin mânevî babası, mürşidin eşi, mürîdlerin mânevî anneleri, tarikat mensupları ise mânevî kardeş kabul edilir. Bu anlayış tarikatte sevgi, saygı, birlik, beraberlik, yardımlaşma ve dayanışmayı artırmaktadır.

Abdulkadir Geylânî hazretleri, *el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hak* eserinde mürîdin diğer ihvân kardeşleriyle sohbeti esnasında uyması gereken esasları detaylı olarak aktarmıştır. O’na göre mürîd, ihvân kardeşlerini kendisine tercih etmeli, daima onları öncelikli kabul etmelidir.¹²⁶⁶ Onlara karşı cömert davranmalı ve hoşgörülü olmalıdır. Mürîd, ihvânlarla sohbet ederken onlara hizmet etmek için sohbet etmelidir. Onlarda hakkı olduğu düşüncesine kapılmamalı, hiçbirinden hak isteğinde bulunmamalıdır. İhvanlardan her birinin kendisinde haklarının olduğunu bilmeli ve onların haklarını tam olarak yerine getirmeye çalışmalıdır.¹²⁶⁷ İhvanlardan birisi mürîde küsse, küsmesinin bitmesi için ona iyi davranmalı, küsme bitmediği müddetçe ona ihsânı ve iyi davranmayı artırarak devam ettirmelidir. Her hangi bir sebepten dolayı kalbinde ihvânlardan birine karşı kırgınlık veya küskünlük oluşursa bunu belli etmemeli ve içinden bunun tersini yapmaya çalışmalıdır.¹²⁶⁸ Yani kırıldığı ve küstüğü ihvânı daha çok sevmeğe çalışmalı ki içindeki kırgınlık ve küskünlük gitsin.

Mürîd, ihvânlarla sohbet ederken daima onlara tabi olmalıdır. Onların makul isteklerini yapmaya çalışmalıdır. Onlarla birlikte bulunduğu zaman sürekli kendi aleyhine onların lehine karar vermelidir. İhvanlar hata yaptığında yorumlayarak onları mazur görmelidir.¹²⁶⁹ Mürîd, tarikat kardeşlerinden ayrı hareket etmemeli, onları incitecek, tarikattan soğutacak, kaçırarak davranışlarda bulunmamalı, çekişerek onlara

¹²⁶⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 54.

¹²⁶⁶ Abdulkâdir Geylânî, *el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hakk*, Thk., Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 46.

¹²⁶⁷ Cîlânî, a.g.e., s. 463.

¹²⁶⁸ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006, s. 915.

¹²⁶⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 472.

zorluk çıkarmamalıdır. Mürîdler kardeşlerinin kalplerini korumalıdır. Onların sevmedikleri şeyleri o şey onların faydasına bile olsa yapmaktan çekinmeli, onlardan hiçbirine karşı kalbinde kin beslememelidir.¹²⁷⁰ Eğer onlardan birinin kalbini incitecek söz veya davranışta bulunursa bu hatasını telafî etmelidir. Onlardan birisi tarafından kendisinin ayıplandığını görür veya işitirse onları tatlı dille uyarmalıdır. Mürîd, hataların çoğunu kendinde aramalıdır.¹²⁷¹ Zikir ederken ve Kur'ân okurken, sesini ihvânların sesinden daha fazla yükseltmemelidir. Hatta onlardan daha sessiz olmalıdır. Mürîd, hâlini de gizli tutmalıdır. Şayet mürîd, havâs zümresinden ise, onun için herhangi bir harekete geçme söz konusu olmaz. Çünkü onu yönlendiren Rabb'idir. O emirleri ve yasakları Rabb'inden alır. Bu durumda, oradaki cemaatin kalbi ona teslimdir. Ona karşı saygılı olur, ondan heybet duyarlar, ona hürmet ederler.¹²⁷²

Mürîd; sürekli ulaşma imkânı olan şeyleri biriktirmemelidir. Dervişler için hazırlanan yemek, çok değil ise, onlara öncelik tanınmalıdır. Kendisi beklemeli; onlar yiyip kalktıktan sonra kalanını yemelidir. Mürîd, ihvânlar arasındayken onlardan ayrı olarak yiyip içmemelidir. Onlardan ayrı bir şey de almamalıdır. Şayet kendisine bir şey verilirse herkesin yiyebilmesi için onu ortaya koymalıdır. Bir şey yiyip içerken yiyip içtiklerini övmemeli veya kötülememelidir.¹²⁷³

Cemaat içinde bulunduğunda birisi ile gizli konuşmamalı, mümkün olduğu kadar ihvânlar arasında dünya sözü etmemeli özellikle dünya yiyeceklerinden, içeceklerinden ve zevklerinden söz etmemelidir.¹²⁷⁴ İhvanlar arasında, ihtiyaç duysa bile bir şeyi yazmayı tercih etmemeli, yazmayı bırakmalı, hâlini saklamalı, kalbini korumalı, her iki durumda da tefekkür etmelidir.¹²⁷⁵ İhvanlarla beraberken nafil namazı artırmamalıdır. Eğer ihvânlar nafil oruç tutarlarsa, mürîdde onlar gibi oruç tutmalıdır. İhvanlar uyanıkken, mürîd yatmamalıdır. Ancak, uykuya çok ihtiyacı varsa o zaman uyumasında bir sakınca yoktur. Bu durumda onlardan ayrılıp, uykunun ağırlığı geçinceye kadar uyuyabilir. Mürîd, bir şeyi istemekte ve tercih etmekte ihvânlardan daha ileri gitmemelidir.¹²⁷⁶ İhvanlar kendisinden bir istekte bulunursa bu isteği geri çevirmemelidir. Bir şey vereceği zaman bekleterek mürîd kardeşinin gönlünü kırmamalıdır.¹²⁷⁷ Bir kişi kendisiyle istişare yaptığında, onun üstüne üstüne gidip acele

¹²⁷⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷³ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

¹²⁷⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 472.

etmemelidir. Ona süre vermelidir. Böyle yaparsa istişare eden kişi, kalbine geleni olduğu gibi söyleyebilir. O kimse görüşünü açıklarken, onu reddetmemelidir. O kişinin görüşleri yanlış bile olsa onun durumuna uygun cevap vermelidir. Onun görüşleri için “*Bu da bir yorumdur.*” demelidir. Ardından, kendisine göre en doğru olan görüşü, güzel bir dille anlatmalıdır.¹²⁷⁸

Mürîd, tarikat ihvânına güzel nasihatte bulunmalıdır. İhvâna nasihat ederken de onlara yaptığı nasihatlerde kendinin de eksikliğinin olduğunu bilmelidir.¹²⁷⁹ Mürîd, din kardeşlerinin ayıp ve kusurlarını örtmeli, onlar hakkında güzel konuşmalıdır. Din kardeşlerinin gıybetini yapan olursa onları dinlememelidir.¹²⁸⁰ İhvan kardeşi bir şey söylediğinde onu dinlemeli, ona muhalif olmamalı ve tartışmamalıdır. Araları açılmış olsa bile onun hiçbir sırrını anlatmamalıdır. İhvanı hakkında iyi şeyler söylendiğini duyarsa bunu ondan, saklamamalıdır. Eğer gizlerse hased etmiş olur. İhvanı kendisine karşı bir kusur işlerse, şikâyetçi olmamalı, onu mazur görmelidir. Mürîd, kendisinin Allah’a ibadet ve taatinde ki kusurlarını düşünmeli ve kendine karşı kusur işleyene, hayret etmemeli, kusursuz bir kişinin bulunmayacağını bilmelidir.¹²⁸¹ Tasavvuf büyükleri bu konuda şöyle demişlerdir: “*Din kardeşin sana karşı bir kusur işlerse, onun yetmiş defa özrünü ara. Eğer nefsin kabul etmezse, ona bu senin kötü huyun ve herkese kötü söyleyiciliğindir; kardeşin senden yetmiş kere özür diliyor da sen kabul etmiyorsun demelisin.*” Eğer ihvânın kusuru işlediği bir günah ise, ona günahı terk etmesini güzelce söylemelidir. Günahı ısrar etmeyerek vazgeçerse görmemezlikten gelmeli, eğer günahı ısrar ederse ona güzelce nasihat etmelidir.¹²⁸²

Kardeşlerinden biri hastalandığı zaman, onun yakınları yoksa ona hizmet etmelidir. İhvanların hepsine hüsnü zan beslemeli ve gece ibadete kalktığında Allah’ın onları af etmesi için dua etmelidir. Kardeşlerinin ihtiyaçlarını gidermeği ve onlara hizmet etmeği nafîle ibadetlerden önce yapmalıdır.¹²⁸³ Mürîd, tarikat kardeşine dini ve ilmi konuları öğretmelidir. Çünkü Allah rızası için kardeş olan kişilerin birbirlerini cehennem ateşinden korumaları, dünya musibetlerinden korumalarından daha

¹²⁷⁸ Cîlânî, a.g.e., s. 472.

¹²⁷⁹ Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyin Es-Sulemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977 s. 40.

¹²⁸⁰ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, b.t.y., s. 282.

¹²⁸¹ Gazzâlî, a.g.e., s. 282.

¹²⁸² Gazzâlî, a.g.e., s. 286.

¹²⁸³ Haydari, a.g.e., s. 68.

önemlidir. Eğer mürîd, tarikat kardeşine dini öğretir fakat kardeşi öğrendiğini uygulamazsa, ona nasihat etmeli ve onu Allah'ın (c.c.) azabı ile uyarmalıdır.¹²⁸⁴

Mürîdlerin, tarikat kardeşlerine karşı göstermeleri gereken edepler incelendiğinde ön planda 'îsâr' kavramının olduğunu görmekteyiz. Îsâr; mürîdin yeme, içme, ibadet ve benzeri durumlarda diğer mürîdleri kendinden önde görüp onlara öncelik vermesi şeklinde görülür. Bu tutum mürîdlerdeki tevâzu ve fedakârlığı artıracaktır. Mürîdin daima diğer mürîdleri önde görmesi nefsindeki varlık, benlik, kibir ve benzeri duyguların kırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu edepler Hakk'a giden yolda mürîdlerin birbirlerini desteklemelerini, birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamaktadır.

1.2.6. Mürîdin Tarikata Bağlı Olmayan İnsanlara Karşı Edepleri

Mürîdlerin tarikata bağlı olmayanlara karşı uyması gereken bazı edepler vardır. Bu edepler onun toplumsal ilişkilerini İslâm'î ölçülere göre düzenlemektedir. Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîd, bütün yaratılanları Allah'ın (c.c.) kamçısı altında eşit görmelidir.¹²⁸⁵ Dolayısıyla mürîd tarikatta olmayan insanların kendisiyle eşit olduğunu bilmeli, onlardan üstün olduğu düşüncesine kapılmamalıdır.

Mürîd, söylenmemesi gereken bazı sırları tarikata bağlı olmayanlardan gizlemelidir. Onlara daima merhamet ve şefkat nazarıyla bakmalıdır. Onların incitici davranışları olursa sabretmeli, gücü yettiği kadar onlarla samimi olmayı bırakmalıdır. Kendisinin onlardan daha faziletli ve üstün olduğunu düşünmemelidir. Kendi kendine *"Onlar selâmette olan insanlardır. Allah onların kusurlarını af eder."* demelidir.¹²⁸⁶ Onların Müslüman olduklarını dikate almalı ve Allah'ın (c.c.) onları bağışlayabileceğini düşünmelidir. Mürîd, kendisinin, büyük ve küçük bütün günahlardan hesaba çekileceğini, Allah'ın (c.c.) cahil olanlardan bağışlayacağı günahların benzerini âlim olanlardan bağışlamayacağını düşünmelidir. Havâsın (seçkin kulların) affının avam olanlardan daha zor olduğunu bilmelidir.¹²⁸⁷

Mürîd; Allah'ın izni ile insanları bırakmalıdır. İnsanları bırakmak ise; onlarda hiçbir iyilik ve kötülük bulunmadığına ve bulunmayacağına inanmaktır. Buda bütün

¹²⁸⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 284.

¹²⁸⁵ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 117.

¹²⁸⁶ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dârul-Hayr, 2005, s. 464.

¹²⁸⁷ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006, s. 915.

gücü Allah'tan bilip, insanlarda bir şey görmeden Allah'ın güç ve kudretini tasdik etmekle gerçekleşir.¹²⁸⁸

Mürîd, varsa hastaları ziyaret etmeli; cenazelere katılmalıdır. İyilik ve takvâda insanlara yardımcı olmalıdır. Din kardeşinin ihtiyaçlarını gidermeye çalışmalıdır. İslâm'a göre, teşvik edilen her hangi bir iş varsa, vakit geçirmeden tez zamanda onu yapmaya koşmalıdır.¹²⁸⁹

Sâlikin (mürîdin) inbisâtı¹²⁹⁰ halklada gerçekleşebilir. Sâlik, tarikata bağlı olmayan kişilere muhabbet etmekten ve onları muhatap almaktan çekinmez ve onlara karşı kibir göstermez, onları küçük görmezse inbisâtı yerine gelmiş olur. Sâlik, bunu halkla ilişkisinde yapmacıklık, gurur ve kibirden uzak mütevâzı davranarak, dinin gerektirdiği şekilde hareket ederek elde edebilir.¹²⁹¹ Mü'min, sert değil, lâtifeli ve dostluğa uygun bir rûh haline sahip olmalıdır. İnsanlarla konuşurken daima tatlı sözlü ve güleryüzlü olmalıdır.¹²⁹² Peygamberimiz (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Mü'min, huy olarak tatlı huyludur...."¹²⁹³

Mürîd, şerli adamlarla samimi olmamalıdır. Kötü insanlarla samimi olan bir müddet sonra onlar gibi olabilir.¹²⁹⁴ Mürîd imanlı, ibadet ehli, ihlâslı, takvâlî, güzel ahlâklî, bilen ve bildiğini uygulayan kimselerle arkadaş olmalı, onlarla vakit geçirmelidir.¹²⁹⁵

Mürîd, Müslüman olan hiçbir kişiyi hakir görmemelidir. Çünkü Hak sırrı onların üzerinde çoktur. Nefsini, Müslüman'lara tevâzuya alıştırmalıdır. Allah'ın hiçbir kuluna büyüklük taslamamalıdır.¹²⁹⁶ Mürîd, kullara el açmamalıdır. Gerçek mürîd, bir şeye ihtiyaç duyduğunda Rabb'ine yalvarır, boyun eğer, tövbe eder, sukut halinde verilecek şeyi bekler. Verildiğinde Rabb'ine şükreder, hamdeder. Verilmeyince, kalbine uyar; sabretmeye devam eder. Allah'ın takdirine asla itiraz etmez. Zengin olmak için dininden ödün vermez. Riyakârlık ederek dünyalık elde etmeye çalışmaz.¹²⁹⁷ İnsanları,

¹²⁸⁸ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 12.

¹²⁸⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûb*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003, c.1, s. 121.

¹²⁹⁰ İnbişat: Sâlikin rûhen rahatlaması ve mânevî neşe içinde bulunması, bir çeşit vecd ve cezbe hâlidir.

¹²⁹¹ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, İstanbul, 1996, s.273.

¹²⁹² Ankaravî, *a.g.e.*, s. 273.

¹²⁹³ Hadisin kaynağı bulunamamıştır. İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara* eserinin 273. Sayfasında nakletmiştir.

¹²⁹⁴ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik, Enes Muhre, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Lübnan, 2010, s.32

¹²⁹⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 39

¹²⁹⁶ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 90

¹²⁹⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 99

bir şeyler verdikleri için sevmediği gibi, bir şey vermedikleri zaman onları yermez, onlara öfkelenmez, kin gütmaz. Sevmesini de, nefret etmesini de hevâ ve hevesi için yapmaz.¹²⁹⁸ Mürîd, Allah (c.c.) için sever, yine O'nun için buğzeder.

İmâm Gazzâlî konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Mürîdden hiçbir Müslümana zarar gelmemelidir.¹²⁹⁹ Bütün Müslümanlara güler yüzlü olmalı, sert görünmemeli, sakın olmalıdır. Herkese faziletine göre saygı göstermelidir. Dargın olan Müslümanları barıştırmaya çalışmalıdır. Müslümanların kusurlarını, ayıplarını ve gizli hallerini gizlemelidir. Töhmets altında kalınacak davranışlardan uzak durmalıdır. Böylece Müslümanların kendisi hakkında kötü zan beslemelerine, gıybetini yapmalarına engel olmuş olur. Çünkü başkalarının günah işlemelerine sebep olan kişi işlenen günahlara ortak olmuş olur. Mürîd, eğer bir makam ve mevki sahibi ise, Müslümanlara yardımcı olmalıdır. Birisinin Müslümlara dil uzattığını, malına veya canına zarar vermek istediğini duyunca, o kimse orada yoksa cevapta orada bulunmayan Müslüman vekili olmalı ve o zulmü ondan gidermelidir. Bir Müslüman kötü bir kimse ile arkadaşlık ederse, ona iyi muamele etmeli ve kötülükten kurtulması için gayret etmelidir. Ona kötü bir söz söylememelidir. Fakirlerle arkadaş olmalı, onlarla vakit geçirmelidir. Zenginlerle vakit geçirmekten kaçınmalıdır. Müslümanların gönlünü sevindirmeye çalışmalı, ihtiyaçlarını gidermelidir. Birisiyle karşılaştığında önce selâm vermeli, elini tutmalı, musafaha etmelidir. Aksırana “*Elhamdülillâh*” demelidir. İbn Mes'ud (r.a) buyurur: Reygamberimiz (s.a.v) bizlere aksırınca, “*Elhamdülillâhi Rabbi'l-Âlemîn.*”demeği öğretti. Bunu duyan “*Yerhamükallâh.*” demeli, ilk söyleyen de “*Yağfirallâhü li ve leküm.*” demelidir. Tanıdığı Müslümanlara, hasta ziyaretine gitmeli; Müslüman kardeşinin cenazesine katılmalıdır. Kabirleri ziyaret etmeli, oradakilere dua etmeli ve ölümden ibret almalıdır. Onların önceden gittiğini, kendisinin de yakında gideceğini ve yerinin orası olacağını düşünmelidir.¹³⁰⁰

Mürîd, herkesle hoş geçinmeli, tatlı dilli ve güler yüzlü olmalıdır. Eliyle ve diliyle, kimseyi incitmemelidir. Gücü yettiği kadar, hiçbir karşılık beklemeden bütün mahlûkata iyilik yapmayı alışkanlık haline getirmelidir.¹³⁰¹ Kendisi için istediği bir şeyi başkaları içinde istememelidir. İnsanlara faydalı ve iyi işleri yapmaya gayret etmelidir.¹³⁰² İnsanların sevmediği ve rahatsızlık duyduğu şeyleri yapmaktan kalp kırıcı sözler söylemekten, dargınlıklardan, kötü muameleden, uzak durmalıdır. İnsanlar tarafından,

¹²⁹⁸ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dımaşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s.131.

¹²⁹⁹ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 290.

¹³⁰⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 290-299.

¹³⁰¹ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l-Kulûb, Pendiyye Risalesi*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, s. 320.

¹³⁰² Şemsüddin, *a.g.e.*, s. 320.

beğenilen, sevilen ve övülen davranışları yapmalıdır. Şaka dahi olsa insanları incitmekten sakınmalıdır.¹³⁰³ Sıkıntıda olanların, yardıma muhtaç olanların, yardımına gücünün yettiği kadar koşmalıdır. Herkese saygı göstermeli, değer vermeli, onlara karşı kusur etmemelidir.¹³⁰⁴ Arkadaşlıklara, dostluklara ve haklara riayet etmeli, küsmekten vazgeçmeli, iyilik yapanları unutmuyarak onlara gücü yettiği kadar iyilikte bulunmalıdır.¹³⁰⁵ Mürîd, müslümanlar hakkında yapılan dedikoduları dinlememelidir. Doğru konuşanları dinlemeli; söz taşıyan, yalan konuşan, zan ve iftirada bulunan, dedikodu yapan kişileri dinlememelidir. Müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs kalmamalıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz s.a.v ‘*Bir Müslümanla üç günden fazla küsmek helâl değildir*’¹³⁰⁶, buyurmuştur.

Mürîdlerin, tarikata bağlı olmayanlara karşı, merhametli, adaletli, sabırlı ve mütevazı davranmaları istenmiştir. Bunun yanında tarikata ait özel bazı sırların tarikata bağlı olmayanlara anlatılması hoş görülmemiştir. Bunun sebebi tarikata bağlı olmayanların tarikatta yaşayan, zuhurât, kerâmet, müşâhede, tecelli ve benzeri durumları anlayamayacaklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bunları anlamayan bunları inkâr ve alay etme yoluna gidebilir. Bu ise anlatan mürîde moral ve motivasyon açısından zarar verebilir.

1.2.7. Mürîdin Zenginlere Karşı Edepleri

Mürîdlerin, zenginlerle beraberken uymaları gereken bazı edepler vardır. Abdulkadir Geylânî’ye (k.s.) göre; mürîd; zengin insanlarla konuşurken üstün görünmelidir. Onlarda var olan şeylere göz dikmemeli, onlardan maddi bir menfaat beklememelidir. Onların zenginliklerini ve kendilerini kalbinden çıkarıp atmalıdır. Mürîd, zenginlerden bir şey elde etmek için, onların önünde eğilmemelidir. Böyle yaparsa dinini korumuş olur. Bir hadiste bu durum şöyle ifade edilmiştir.¹³⁰⁷; “*Bir kimse, bir zengine, onun elindekinden bir şey elde etmek için önünde eğilir ise, dininin üçte ikisi gider.*”¹³⁰⁸ Mürîd, fakir ile zengini bir tutmalı, ikisinede aynı şekilde davranmalıdır. İkisine de güler yüzlü davranmalıdır. Mürîd, kalbinden zenginliği

¹³⁰³ Şemsüddin, a.g.e., s. 321.

¹³⁰⁴ Şemsüddin, a.g.e., s. 321.

¹³⁰⁵ Şemsüddin, a.g.e., s. 321.

¹³⁰⁶ Buhârî, Edeb 62, İsti'zân 9; Müslim, Birr 23, 25, 26.

¹³⁰⁷ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 2005, s. 264

¹³⁰⁸ Beyhaki, Şuabu'l-İman, Hadis no: 7882, 9571.

çıkarmalıdır. Kalbine zengini ve onun malını getirmemelidir. Hatta dünya ve ahiretde kalbinden çıkarmalıdır. Kalbini temizledikten sonra, oraya Allah'ın (c.c.) varlığını, sevgisini, rızasını koymaya çalışmalıdır.¹³⁰⁹

Abdulkadir Geylânî müridlerin, zenginlere, sultanlara değil Cenâb-ı Allah'a hizmet etmelerini ister. Ona göre Allah'ın nasip etmediği bir şeyi hiçbir zengin veremez. Bu nedenle mürid daima, Allah'a (c.c.) hizmet etmeli, başkasından değil, Allah'tan istemelidir. Bunu şöyle ifade etmiştir. *“Ey evlâd! Hizmet edersen, sana hizmet edilir. Aziz ve Celil olan Allah'a, hizmetçi ol. Bu dünyanın sahte hükümdarlarına hizmet etmekle eline bir şey geçmez.”*¹³¹⁰ Eğer mürid, kendisi zengin olursa; fakirlere yardımda bulunmalıdır. Onların hakkı olanı zekât, sadaka ve keffareti fakirlere vermelidir. Kalbini, maldan arındırmalı; kendisinin, o malın sahibi değil, vekili olduğunu bilmelidir.¹³¹¹

Abdulkadir Geyani, müridlerin zenginlere zenginliklerinden dolayı farklı davranmamalarını istemiştir. O'na göre mürid fakirlerle zenginlere aynı davranmalıdır. Zenginleri üstün tutmamalı, onların önünde eğilmemeli, onlara diğer insanlardan fazla kıymet vermemelidir. Müridin böyle davranması onun izzetini korumasını sağlayacaktır.

1.2.8. Müridin Fakirlere Karşı Edepleri

Müridlerin fakir insanlarla beraberken uymaları gereken bazı edepler vardır. Bunlara riayet etmelidir. Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürid, fakir ile zengin ayrımı yapmamalı, fakirlerle görüştüğü zaman güler yüzlü ve anlayışlı olmalıdır. Bu konuda şunları söylemiştir. *“Ey evlat! Zenginle fakiri ayırt etme; ikisini de eşit bil. Böyle yapmazsan felâh bulamazsın. Fakirleri gördüğünde onlara gülümse ve onları tebrik et.”* Mürid, fakirlerle konuşurken onları daima kendinden üstün görmelidir. Yeme, içme, giyinme, güzel olan her şeyde onlara pay ayırmalı ve onların hakkını gözetmelidir. Kendisini hiçbir zaman onlardan üstün görmemeli, kendisini daima onlardan aşağı görmemelidir. Onlara maddi yardımda bulunmalıdır. Onları asla dilenecek duruma

¹³⁰⁹ Abdulkadir Geylânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 68.

¹³¹⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 48.

¹³¹¹ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Hayr, , Beyrut, 2005, s. 464.

düşürmemelidir.¹³¹² Mürîd, çok mal elde ettiğinde, o malda kendisinin kadar, diğer müminlerin de hakkı olduğunu bilmeli, o malı ihtiyaç sahipleri içinde harcamalıdır.¹³¹³

Mürîd, fakirlere yardım edeceği zaman onları mihnet altında bırakmamak için gizlice vermelidir. Fakirin ihtiyacını hızlıca vermeli, onu bekletmemelidir. Fakire yapılan yardım; ona ve ailesine yetecek kadar olmalıdır. Böyle yaparsa, fakirin kalbini geçim derdinden kurtarmış olur.¹³¹⁴ Mürîd, fakir; hâinden bahsederse, onu sabırla dinlemelidir. Onunla konuştuğu zaman fakirin anlattıklarını güler yüzle dinlemelidir. Fakir; asık yüz, sert bakış, kaba sözle karşılanmamalı ve böyle dinlenmemelidir. Şayet fakir bir şey ister ve istediği şey de o anda mürîdde bulunmazsa, bunu güzelce ifade etmelidir. İmkân olunca da fakire yardım etmelidir.¹³¹⁵

Mürîdin fakirlere karşı uygulaması gereken bu edepler mürîdin kibre düşmesini önleyecek ve onun mütevâzî olmasını sağlayacaktır. Çünkü bu edeplerin hepsi fakire kıymet verme, onunla ilgilenme ve ona karşı alçak gönüllü olmaya yöneliktir.

1.2.9. Mürîdin Ailesine ve Çocuklarına Karşı Edepleri

Bu bölümde mürîdlerin anne babası, eşi ve çocuklarına göstermesi gereken edepler alınacaktır. İslam'da anne-baba hakkına çok önem verilmiş; onlara tâzim ve hürmet göstermek zorunlu tutulmuştur. Allah; (c.c.) kendisine kulluk etmeyi emrettikten sonra anne babaya itaati emrermiştir. Bu ayette şöyle bildirilmiştir. *“Rabb'in, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti.”*¹³¹⁶ Bu nedenle mürîd, anne baba hakkına dikkat etmeli, onlara gereken saygı ve sevgiyi göstermeli, hak ve hukuklarına riayet etmelidir.

Mürîd, anne ve babasının sözünü her zaman tutmalıdır. Anne ve babası bir şey emrederse yerine getirmelidir. Onlara gücü yettiği kadar hizmet etmelidir. Onlar ayağa kalktıkları zaman oda ayağa kalkmalıdır. Yürürken onların önüne geçmemelidir. Onlarla konuştuğu zaman sesi onların sesinden yüksek olmamalıdır. Çağırdıkları zaman çağrılarına hemen koşmalıdır. Daima onların gönüllerini hoş edip, onların rızasını

¹³¹² Hafız Mustafa Uzgur (Özgür), *Kadiri Yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, Özgür Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 77-78.

¹³¹³ el-Mekkî, a.g.e., c.1, s. 13.

¹³¹⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Tahkik, Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 465.

¹³¹⁵ Cîlânî, a.g.e., s. 465.

¹³¹⁶ İsrâ, 17/23-24.

kazanmaya çalışmalıdır. Onların yanındayken onlara karşı mütevazı olmalıdır. Onlara sevgi ile bakmalıdır. Onlarla konuşurken güler yüzlü olmalı, asla surat asmamalıdır. Onlardan izin almadan başka bir şehre göç etmemelidir. Onlara yaptığı iyiliği başkalarına anlatmamalıdır.¹³¹⁷

Abdulkadir Geylânî'ye göre, mürîd; çocuklarına, ana baba haklarını, gözetmeyi, onlara isyan etmekten, kötü davranmaktan kaçınmayı öğretmelidir. Aile fertlerine ise, Allah'a itaat etmeyi, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uymayı ve onlara sabırlı olmayı öğretmelidir.¹³¹⁸ Çocuklarına Allah'a (c.c.) yakınlaşma gayesiyle, yazı yazmayı, Kur'ân okumayı ve ibâdeti öğretmelidir. Eğer böyle yaparsa büyük mükâfat elde eder.¹³¹⁹

Mürîd, çocuklarına iyi davranmalıdır. Onların geçimlerini helal ve güzel yoldan temin etmelidir.¹³²⁰ Bir kişi, Allah'ın emrini yerine getirmeyi, O'na itaat etmeyi niyet ederek ailesine hizmet etmeli, onların sıkıntısını gidermeye çalışmalı ve onların iyilikleri için çaba sarf etmelidir. Her zaman aile fertlerini kendisine tercih etmeli; kendi şahsına hizmeti ortadan kaldırmalıdır.

Mürîd; çocuklarına şeriati ve zâhir ilimleri öğretip, onlara göre eğitmelidir. Onlara, ilim dışı hareket etme imkânı vermemelidir. Çocuklara önce İslam'ın hükümlerini öğretmeli, daha sonra sanat ve meslek öğretmelidir. Onları, gereksiz yere dünyalık elde etme hırsından uzaklaştırmalıdır.¹³²¹ Eğer, fakirlik hâli artar, sabır azalır, rüsvalık ihtimali belirir, yeme ve içme konusunda insanlara muhtaç olma endişesi ve yakınlarını kaybetme korkusu artarsa, o zaman çocuklarının çalışmasına mücadele edebilir. Şeriat sınırlarını koruyarak kendilerini insanlara muhtaç etmeyecek şekilde çalışmalıdırlar.¹³²² Mürîd; çocuklarını sevmekte öpmekte onlara bir şeyler vermekte ve yaptığı bütün iyiliklerde eşit davranmalıdır.¹³²³

Mürîdin ailesine karşı edepi; onlara dini öğretmek, iyi muamele etmek, onların rızıklarını helal yoldan kazanmak, onlar arasında adaletli olmak olarak özetlenebilir. Mürîdin ahiret hayatını kazanmak isterken ailesini ihmal etmesi uygun

¹³¹⁷ İmâm Gazzâlî, *Misbâhu'l Necâh* (Terbiye), Terc. Abdullah Hasib, Sadeleştiren, Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000, s. 47-49.

¹³¹⁸ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 2005, s. 474.

¹³¹⁹ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fi'l-Bâtın ve'z-Zâahir*, Thk., Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s.83.

¹³²⁰ Abdulkâdir Cîlânî, *El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005 s. 473.

¹³²¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 474.

¹³²² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 474.

¹³²³ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 302.

değildir. Onlara hem dini öğretmeli hem de onların geçimlerini helal yoldan kazanarak onları başkalarına muhtaç etmemelidir.

1.2.10. Mürîdin Dünyaya Karşı Edepleri

Mürîdlerin uyması gereken edeplerden biri de dünyaya karşı takınmaları gereken tavırlarla ilgilidir. Mürîdin, dünyayla olan ilişkisinin şekli onun tasavvuf yolunda ilerlemesine, duraksamasına veya gerilemesine neden olabilir. Bu nedenle mürîdler tasavvuf büyükleri tarafından belirlenen edeplere sıkıca uymalıdır.

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîdlerin gayesi yemek, içmek ve evlenmek olmamalı, bunların tümünü gönlünden çıkarmalıdır. Çünkü bunların hepsi nefsin arzuları ve insan tabiatının ihtiyaçlarıdır.¹³²⁴ Mürîd, bunları amaç edinirse ilahî kuvveti bulamaz. Mürîdin; amacı en çok gerekli olan olmalıdır. Mürîd için gerekli olan ise, Allah (c.c.) rızasıdır. Nitekim kâmil mürîdler Hakk'ı ararlar. Mürîd, dünyayı kalbinden çıkarırsa yerini âhiret alır; halkı çıkarırsa onun yerini Hak (c.c.) alır. Mürîd yaşadığı günü, ömrü için son gün kabul etmelidir. İşlerini ona göre ayarlamalı, ahirete hazırlık yapmalı, ölümün her an geleceğini beklemelidir.¹³²⁵

Allah (c.c.) insana mal, mülk verir; insanda Allah'ı (c.c.) unutarak malla uğraşırsa, o mal ona kara bir perde olur. Dünyayı, ahireti görmesine engel olur. Böylece kul, sadece malı bilir. Kula mal, mülk verildiğinde şayet o mülk onu meşgul etmez, onun ibadet etmesine engel olmazsa o mal mülk ona hediye olarak verilmiş olur. Mal o kula hizmetçi olur, eksilmez ve kulun dünyada rahat ve güzel geçinmesine vesile olur. O kulda Allah'a (c.c.) ibadet etmeye devam eder. Böyle yaptığı için, ahirette sâlihler sıddıklar ve şehitlerle, beraber olur.¹³²⁶

Mürîd, bütün ihtiyaçlarını Hak'tan istemeli; Halka avuç açmamalıdır. Zâhirde kullardan istese bile, kalbi Allah'la (c.c.) olmalıdır. Her şeyin Allah'tan olduğuna inanmalıdır. Eğer birinden bir şey istemek zorunda kalırsa, kalbi tamamen Allah'a bağlı ise, o isteğin Allah'ın ilhamı olduğunu bilir.¹³²⁷

¹³²⁴ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 16.

¹³²⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 16.

¹³²⁶ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 31.

¹³²⁷ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Tahkik: Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 69.

Mürîd; dünyadan, dünya ve ahiretle alakalı şeylerden ve Allah (c.c.) dışındaki her şeyden Allah'a yönelerek uzaklaşmalıdır.¹³²⁸ Bazı âlimler, nefsin hırs sıfatını, bala konan sivrisineğe benzetmişlerdir. Bu sinek, balın kenarından almakla yetinmeyip, balın hepsini almak için içine düşer, kanatlarıyla ona yapışır, böylece kendisinin ölümüne sebep olur. Oysa balın bir kısmına konup, ihtiyacı kadar alsaydı; sağ olarak oradan ayrılırdı. İnsan nefsinin hırslı davranması da böyledir.¹³²⁹ Bu nedenle mürîd, dünyadan ihtiyacı kadar kazanmalı, dünyaya karşı hırslı olmamalıdır. Çünkü dünyaya karşı aşırı hırslı olmak helak olmasına sebep olabilir.

Sûfilere göre; günahların art arda gelmesinin asıl sebebi; murâkabeden gafil olmak, muhasebe etmemek, pişman olmamak, istiğfâr etmemek, tövbeyi ve istikâmet üzere olmayı ertelemektir. Bunların hepsinin nedeni ise dünyayı sevmek, Allah'n (c.c.) emirleri yerine dünyayı tercih etmek ve kalbe, kötü isteklerin hâkim olmasıdır.¹³³⁰ Bu konu ayette şöyle ifade edilmiştir: “*Bunun sebebi, onların dünya hayatını ahirete tercih etmeleridir.*”¹³³¹ Ayetin devamında ise “*Allah onların kalplerini mühürlemiştir*”¹³³² buyrulmuştur.

Kâmil imana sahip olan, insan şeytana boyun eğmez, heva ve heveslerine uymaz, dünyalık şeyleri sevmez, ahireti ister. Bu düşüncede olan kişi, Rabb'i (c.c.) ile olur. Bütün amellerini Allah (c.c.) için yapar, tüm zamanını Allah yolunda harcar.¹³³³ Kâmil iman sahibi, yaptıklarında iyi niyet sahibidir. Dünya için hırsla çalışmaz. Dünyada kaldığı zaman zarfında ahiret için çalışır. İnsanları birbirine kaynaştıracak birlik ve beraberlik sağlayacak faydalı işler yapar. Yolda kalmışlar fakirlere ve muhtaçlara yardım eder. Bunları yapmasındaki amaç, bunlara karşılık ahirette daha iyisini bulmaktır.¹³³⁴ İnsan, doğru olursa, Allah (c.c.) onunla olur ve bütün işlerinde ona yardım eder. Kalbi peygamberin emirleriyle birleşir. Peygamberlerin söz, davranış ve inançla alakalı getirdikleri her şeyi kabul eder. Bunun faydasını hem dünyada hem de ahirette görür.¹³³⁵

¹³²⁸ İsmail Ankaravî, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1996, s. 299.

¹³²⁹ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 348.

¹³³⁰ Mekki, *a.g.e.*, c.1, s. 356.

¹³³¹ Nahl, 16/107.

¹³³² Nahl 16/107.

¹³³³ Abdulkadir Cîlânî, *El-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî*, Thk., Enes Muhre, Lübnan, Daru'l Kutubu'l- İlmiyye, 2010, s. 16.

¹³³⁴ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹³³⁵ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 76-77.

Mürîd, rızkı için üzüntüye düşmemelidir. Çünkü rızkı mürîdi onun rızık aramasından daha çok aramaktadır. Abdulkadir Geylânî hazretleri bu konuda şöyle buyurmuştur. “*Rızkın seni arar; öyle arar ki, sen onun kadar arayamazsın.*”¹³³⁶

Abdulkadir Geylânî’ye göre; mal, mülk Allah’ındır. Allah insana o malda tasarruf etme yetkisi vermiştir. Bu durum, Kur’an’da şöyle belirtilmiştir. “*Allah’a (c.c.) ve Resûlü’ne iman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın. Sizden iman edip de (Allah rızası için) harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.*”¹³³⁷ İnsanın, mal, mülk üzerinde sadece tasarruf yetkisi varken malın sahibi gibi davranması hatadır. Allah insana verdiği malın içinde fakir için belli bir pay ayırmıştır. Bu hak da zekât, sadaka, adak ve keffâretlerdir. Mürîd, fakirlerin hakkı olan zekât, sadaka, keffâret ve adakları ödemelidir. Bunun dışındaki malından da infâkta bulunursa güzel olur.¹³³⁸ Dünyalık biriktirme hususuna insanlara destek olmamalıdır. Fakir ve ihtiyaç sahiplerinin haklarını ödemeli, kalanını da Allah’a (c.c.) ibâdet ve itaat yolunda harcamalıdır. Çünkü bunun dışındaki dünyalıktan elinde ne varsa hepsinden hesaba çekilecektir. Mürîd, akraba ve komşularındaki ihtiyaç sahiplerine yardım etmeli malından infâk etmelidir.¹³³⁹

Abdulkadir Geylânî’ye göre mürîd, insanların elindeki maldan kendisini mustağni kılar, onların mallarına göz dikmez ise kötü arzuları yok olmaya başlar. Böylece mürîd, hiçbir kötülüğe yönelmez. Bu Allah’ın (c.c.) yardımı sayesinde gerçekleşir. Bu yardım vesilesiyle öyle bir hayata kavuşur ki ondan sonra ölüm yoktur. Bundan bulacağı zenginlik bitmez, verilen alınmaz, rahatı bozulmaz.¹³⁴⁰

Dünya tuzağı, öldürücü zehirleri ile ona düşkün olanlara verilmiştir. Mürîd, dünyayı dış güzelliği ile görürse buna aldanmamalı, ona iyi gözle bakıp hoşlanmamalıdır. Dünya, hilesi, dokunduğu kişiyi hemen öldürür; Dünyada vefa, sadâkat, yoktur. Abdulkadir Geylânî, mürîdin dünyaya karşı takınması gereken tavrı şu örnekle açıklamıştır. “*Çölde bir kişi çırılçıplak ihtiyaç gideriyor. Hem edep yeri görünüyor, hem de pis koku geliyor. Burnunu tutmaya ve gözünü kapatmaya*

¹³³⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 77.

¹³³⁷ Hadîd, 57/7.

¹³³⁸ Abdulkadir Cîlânî, *Cilâü'l-Hâtır fî'l-Bâtın ve 'z-Zâhir*, Tahkik: Abdunnâsır Sırrı, Halid Zuraî, Dimeşk, Dâru İbn'ul-Kayyim, 1994, s. 111.

¹³³⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 111.

¹³⁴⁰ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu'l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 10.

mecbursun. İşte dünya çöldeki bu adama benzer. Dünyaya ihtiyacın kadar bağlan, onu gönülden sevme. Nasibinde olan sana gelir üzülme.”¹³⁴¹

Abdulkadir Geylânî, müridlerin yeme, içme, evlenme ve diğer konularda da göstermeleri gereken hassasiyeti şöyle ifade etmiştir. “İman sahibi önüne konan her sofraya oturmaz; bekler; verilen her şeyi içmez. Teklif edilen her kadınla evlenmez. Bunların dışında kalan diğer konularda yapılan tekliflere de hemen koşmaz; bekler, sağlam hüküm verilinceye kadar elini sürmez. O hüküm verildi mi iş tamamdır. Yer, içer; ibadet eder.”¹³⁴² Abdulkadir Geylânî (k.s.) mü’minlerin yeme içme, evlenme ve diğer konularda bilinçli hareket etmelerini istemiştir. Kul bu konularda helal ve Allah’ın (c.c.) rızasına uygun olanları tercih etmelidir.

Mürîd, bilmeli ki değeri bir nohut tanesi kadar bile olsa dünyanın muhabbeti gönülden atılmalıdır. Dünya sevgisi gönülden atılınca kalpten sıkıntı yok olur, rahatlık ve huzur meydana gelir. Bütün dertlerin ve sıkıntıların kaynağı dünya sevgisidir. Dünya sevgisi azalınca doğal olarak sıkıntılar ve üzüntüler azalıp yok olmaya başlar ve Allah’ın (c.c.) muhabbeti artar. Bunu Peygamberimiz (sav) şöyle ifade etmiştir: “Zühd hayatını tercih etmek, kalbi ve bedeni rahata kavuşturur.”¹³⁴³ Dünyanın dertleri ve sıkıntıları çoğalınca Allah’a (c.c.) karşı bir perde oluşur. Allah’a (c.c.) yaklaşmak zorlaşır. Allah’a (c.c.) yaklaşmak ise sıkıntıların ve dertlerin azalmasıyla başlar. Bu nedenle ahireti elde etmek için dünya sevgisini tamamen kalpten çıkarmak gerekir. Allah’ı (c.c.) bulmak için ahiretin bütün nimet ve derecelerini, terk etmek gerekir.¹³⁴⁴

İmam Gazzâlî (v. 505/1111) müridlerin çalışma konusunda takınmaları gereken edepleri yedi maddede özetlemiştir. Bu maddeler şunlardır:

1-Her sabah kendisinin ve ailesinin geçimini temin etmek onları kimseye muhtaç etmemek için niyet etmelidir. Allah’a (c.c.) güzel kulluk edebilmek, âhîret yolunda ilerleyebilmek için, işime gidiyorum demelidir. O gün iyiliği emredip, kötülükten sakındırmayı, Müslümanlara iyilikte bulunmayı ve insanlara nasihat etmeyi kalbinden geçirmelidir.¹³⁴⁵ Bunlara niyet etmelidir.

¹³⁴¹ Cîlânî, a.g.e., s. 11-12.

¹³⁴² Cîlânî, a.g.e., s. 141.

¹³⁴³ Hadisin kaynağı bulunamamıştır. Bu hadisi, Abdulkadir Geylânî, “Futuhu’l-Gayb”de aktarmıştır.

¹³⁴⁴ Abdulkadir Cîlânî, *Futuhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Yâbî el-Halebî, 1973, s. 124.

¹³⁴⁵ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 251.

2-İşine başlarken, Müslümanlara yardımcı olmak, onlara faydalı olmak için çalışacağım, din kardeşlerim bana yardım ettikleri gibi, ben de onlara yardım edeceğim demelidir.¹³⁴⁶

3- Dünya meşguliyeti, mürîdin ibadet etmesine engel olmamalıdır. Allah, (c.c.) “*Mallarınız ve çocuklarınız, Allah’ı hatırlamanıza engel olmasın.*”¹³⁴⁷ buyurmuştur. ¹³⁴⁸

4- Çarşıda ve işteyken, dili ve kalbi boş kalmamalı, Allah’ı (c.c.) zikretmeli, her an Allah’ı (c.c.) hatırlamalıdır.¹³⁴⁹

5- Dünya işlerine karşı hırslı olmamalıdır. Örneğin, pazara insanlardan önce gidip, onlardan sonra dönmemelidir. Mal elde etmek için tehlikeli ve uzak yolculuklar yapmamalı, deniz yolculuğuna çıkmamalıdır.¹³⁵⁰

6- Şüpheli şeylerden uzak durmalıdır. Şüpheli bir şeyle karşılaştığında müftülere değil, kalbine danışmalıdır. Ticarete yemin edenlerle, dükkânında haram şey satanlarla, zalimlerle, hainlerle alışveriş yapmamalıdır. ¹³⁵¹

7- Alışverişini doğru ve dürüst yapmalıdır. Kıyamette hepsinden hesap vereceğini aklından çıkarmamalıdır.¹³⁵²

Ebû Tâlib Mekkî, mürîdin sâlih zâtların yaptığı gibi vaktini üçe ayırmasını tavsiye etmektedir. Bu taksim şunlardır:

1 -İbadet etmek için camide bulunmalı.

2- İstirahat etmek için vakit ayırmalı. (Evinde bulunmalı)

3- İhtiyacını karşılamak için dışarda olmalı¹³⁵³

Burada Ebû Tâlib Mekkî’nin (c.c.) vakti ibadet, istirahat ve ihtiyaç için ayırarak dünyayla iletişim konusunda orta yolu tuttuğu görülmektedir.

Kâdirîlere göre, mürîd, ihtiyacı kadar dünyalık elde etmeli, ihtiyacından fazlasını elde etmek için hırslı olmamalıdır. Dünyaya hırsla bağlanmayı, dünyalık elde etmeyi amaç edinmeyi ise hoş görmezler. Onlara göre kişi mal sahibi olabilir fakat mal

¹³⁴⁶ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 251.

¹³⁴⁷ Münafikun, 63/9.

¹³⁴⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 252.

¹³⁴⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 253.

¹³⁵⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 253-254.

¹³⁵¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 254.

¹³⁵² Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 255.

¹³⁵³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût’ul-Kulûbi fî Muâmeleti’l-Mahbûbi*, Tahkik: Mahmûd İbrâhim, Kahire, Mektebetu Dâru’t-Turâsi, 1422/2001, s. 48.

sevgisini kalbine koymamalıdır. Bütün bunlara dayanarak Kâdirîlerin dünyayla ilişkisi konusunda ifrat ve tefritten uzak kalarak orta yolu benimsediklerini söylenebilir.

1.2.11. Mürîdlerin Dergâhta Uyması Gereken Edepler

Dergâh; kelimesi Farsçada eşik, kapı, sığınılacak yer, makâm, tekke gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise; tarikat mensuplarının sohbet, zikir, toplantı ve benzeri faaliyetlerinin gerçekleştirmek için inşa ettikleri özel yapılara dergâh denir. Dergâhlar; tarikat şeyhi ile o tarikata mensup mürîdlerin toplanıp ibadet yaptıkları ve kendilerini ilmen ve manen geliştirerek eğitim gördükleri yerlerdir.¹³⁵⁴

Kâdirîlerin, inşa ettikleri dergâhları iki kısma ayırabiliriz. Birincisi; sohbet, zikir faaliyetlerinin yapmak için inşa edilmiş basit yapılardan oluşan küçük dergâhlardır. İkincisi ise; içerisinde mescid, Kur'an kursu, aşevi, kütüphane, misafirhane, toplantı salonu ve benzeri yapıların bulunduğu külliye tarzında inşa edilen büyük dergâhlardır. Bağdat'ta bulunan Abdulkadir Geylânî Külliyesi¹³⁵⁵ bu tür dergâhların en güzel örneğidir. Kâdirîler, dergâh bulunmayan şehir ve köylerde haftalık sohbet ve zikirlerinin gönüllü olan mürîdlerin evlerinde gerçekleştirirler.

Dergâh inşa edilmesi, sûfîlerin toplanma, sohbet, zikir ve sükûnet yeri olarak kullanılması sonradan ortaya çıkmış olmasına rağmen, sûfîlerin güzel ve faydalı olan uygulamalarındandır. Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde fakir, kimsesiz sahâbelerin kaldıkları, eğitim gördükleri Suffe ve dergâh arasında benzerlik bulunmaktadır. Çünkü Suffe, Medine'de fakir sahâbelerinin sükûnet, toplanma ve barınma yeri idi. Evi olmayanlar orada kalırlardı. Eğer birisi Medine'ye gelir ve orada misafir olabileceği bir tanıdığı yoksa Suffe'de kalırdı.¹³⁵⁶ Şüphesiz bu fonksiyonlara sahip bir dergâhın yapılması, İslâm ümmetinin güzel hasletlerinden biridir.¹³⁵⁷

Dergâh inşa etmenin birçok faydası vardır. Burada en önemli görülen üç faydası aktarılacaktır.

¹³⁵⁴ Komisyon, Dinî Terimler Sözlüğü, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, , b.t.y., s. 59.

¹³⁵⁵ Bkz. Abdüsselam Uluçam, *Bağdad'da Abdulkadir Geylânî(k.s.) Külliyesi, Vakıflar Dergisi*, Sayı, 20, Ankara, 1988, s. 63-84.

¹³⁵⁶ Talha'dan (ra.) rivayet edildiği gibi: "Eğer birisi Medine'ye gelir ve yanında kalacağı tanıdığı olmazsa Suffe'de kalırdı. Ben de suffada kalanlardan birisiyim."

¹³⁵⁷ İzzettin Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay., 2010, s. 159.

Birincisi: Kalacak yeri olmayan fakir ve kimsesizlerin kalabilecekleri mekân olmasıdır.¹³⁵⁸ Tarikat tarihi boyunca, dergâhların fakir ve kimsesizlerin yeme içme ve barınma konusunda önemli hizmetleri olmuştur.

İkincisi: Dergâhta kalma vesilesiyle sûfîlerin bir araya gelmeleri ve sohbetleri artar. Bir arada, yemek yiyip, oturup, sohbet ve ibadet ettikleri için, aralarındaki ülfet, muhabbet artar; nefisleri, kalpleri, rûhları ve bedenleri birbirlerinin nurlarından faydalanır ve feyizlenir. Zâhir ve bâtınlarının birleşmesinin bereketi, dua ve namazlarının etkisiyle, yakınlarının ve etraftakilerin simalarına nûr yansır bela ve azap inmesinden kurtulurlar.¹³⁵⁹ Dergâhların bu faydası dergâhların mânevî atmosferinin müridler üzerindeki olumlu yönüne işaret etmektedir.

Üçüncüsü: Aynı mekânda kaldıkları için birbirlerinin durumlarından haberdar olur ve birbirlerini kontrol etmiş olurlar. Her birinin nazarının diğerinin üzerinde olması, muhalif amel işlemelerine engel olur. Devamlı korunmuş olurlar; ahlâk, amel, söz ve fiillerin ıslâhına riayet etmede son derece gayret eder; birbirlerinin eksik ve yanlışlarını söyler ve birbirlerini uyarırlar.¹³⁶⁰ Dergâhların bu faydası ise dergâhların daha çok sosyal yönüne işaret etmektedir.

Mürîdler; misafirler ve dergâhta ikamet edenler olmak üzere iki guruptur. Bunların ayrı ayrı uyması gereken edepler vardır.

Dergâhta misafir olanların uyması gereken edepler şunlardır: Mürîdler, bir dergâha gidecekse akşamdan önce oraya gitmeye çalışmalıdırlar. Dergâha girince tahıyyât namazı kılar daha sonra oradakilerle selamlaşır, musâfaha eder ve sarılırlar. Misafirler fazla konuşmazlar ve soru sorulmadan bir şey söylemezler. Bâtınlarının toparlanması, şeyhler ve ihvân ile görüşmeye müsait hâle gelmesi için üç gün boyunca yaşayanları ve ölüleri ziyaret etmek ve önemli işler dışında dergâhtan dışarı çıkmazlar. Dergâhtan dışarı çıkacakları zaman dergâhtakilerden izin alarak dışarı çıkmalıdırlar. Diğer konularda da dergâhtakilerin görüşünü ve onayını almalıdırlar. Üç günden sonra, eğer orda kalma niyeti varsa kendilerinden istenen hizmetleri yapmalıdırlar.¹³⁶¹

Abdulkadir Geylânî'ye göre; mürîd, bir tekkeye ve bir medreseye misafir olduğunda; orada bir şeyh ve orayla ilgilenen biri varsa, onun hizmetine girmesi gerekir. Onun fikrini almadan hareket etmemelidir. Bir dergâha gittiğinde veya bir cemaat

¹³⁵⁸ Kaşani, *a.g.e.*, s. 159.

¹³⁵⁹ Kaşani, *a.g.e.*, s. 159-160.

¹³⁶⁰ Kaşani, *a.g.e.*, s. 159-160.

¹³⁶¹ Kaşani, *a.g.e.*, s. 160-161.

arasına katıldığında, ortama uygun hareket etmelidir.¹³⁶² Oranın huzurunu bozacak ve kargaşaya sebep olacak hareketlerden kaçınmalıdır.

Dergâhta bulunan kişiler, aynı dâva, aynı amaç için bir araya gelmişlerdir. Dergâhta oturanların şu ayette anlatılan halde olmaları gerekir. “*Onların kalplerindeki kini söküp attık; hepsi kardeşler olarak, tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar*”¹³⁶³
¹³⁶⁴ Bu ayette işaret edildiği gibi dergâhlarda bulunanların veya dergâhtaki sohbet ve faaliyetlere devam eden müridlerin; kalplerinde bulunan kin, nefret, hırs, cimrilik ve benzeri huyları söküp atmaları gerekir.

Dergâhtaki görevli ve sürekli kalan müridlerin edepleri şunlardır: Günümüzde, dergâhlarda sürekli kalan müridler bulunmamaktadır. Bu nedenle sûflerin sürekli dergâhta kalanlar için belirlediği edebler, dergâhta çeşitli görevlerde bulunup; vakitlerinin çoğunu burada geçirenler için geçerlidir.

Tarihte, dergâhta görevli olanlar ise şu kavramlarla isimlendirilmişlerdir.

- a- **Nakîbu’n-Niâl:** Dergâha gelenleri karşılama ve ayakkabı hizmetini yapanlardır. Bunlar, vazifelerine vefa gösterir, âdâbına uygun yaparlarsa manen en üst merteye olup sülûke ve fethe en yakın olurlar.¹³⁶⁵
- b- **Nakîbu’l-Mâi (Sâkiu’l-Mâi):** Dergâhtaki su hizmetlerinin yürütendir. Bu işi yaparken her damla su için sevap vardır.¹³⁶⁶
- c- **Nakîbu’s- Simât:** Sofrayı hazırlama işini yapan kişilerdir. İhvânların ve misafirlerin yediği her bir lokmada kendileri için sevap vardır.¹³⁶⁷
- d- **Nakîbu’l-Hazret:** Dergâhtaki baş hizmet görevlisidir. Bu görev cemaatin gözü olarak ifade edilir. Bu kişi daha çok şeyhten aldığı emir ve işaretle iş yapar, Şeyhin sırlarının kaynağı ve şeyhin halka açılan kapısıdır. Tarikata girmek için gelenleri takdimde ve huzurdan ayrılırken izin almalarında yardımcı olur. Şeyh olmadığı zamanlarda zikir meclisinin açılışını, düzenini ve tertibini yapar. Diğer zamanlarda müridlerin başında bulunur, onları koruma ve onlara yardımcı olma işlerini yapar.¹³⁶⁸

¹³⁶² Abdulkâdir Cîlânî, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki’l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebu’l-Hayr, Beyrut, Dâru’l-Hayr, 2005 s. 472.

¹³⁶³ Hicr, 15/47.

¹³⁶⁴ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru’s-Sadr, 2010, s. 86.

¹³⁶⁵ Özgür, Hafız Mustafa, *Kadiri yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar (Genişletilmiş Baskı)*, Bursa, Emin Yayınları, 2015, s. 103-104.

¹³⁶⁶ Özgür, a.g.e., s. 104.

¹³⁶⁷ Özgür, a.g.e., s. 104.

¹³⁶⁸ Özgür, a.g.e., s. 104.

Günümüzde dergâhtaki görevliler için yukarıda aktardığımız kavramlar kullanılmamaktadır. Dergâhın güvenlik, temizlik, misafir ağırlama, eğitim faaliyetleriyle ilgilenen görevliler bulunmaktadır. Ayrıca tarikatlara bağlı vakıf ve dernekler olduğu için, bunların yönetiminde bulunanlar da dergâh görevlisi konumundadırlar. Dolayısıyla dergâhtaki görevli olanlar için belirlenmiş edeplerin bunlar içinde geçerlidir.

Dergâhta görevli olanlar dergâhın işleyişiyle ilgili olarak kendilerine verilen görevleri en iyi şekilde yapmalıdırlar. Kendilerinin mânevî bakımdan faziletli bir kurumda bulunduklarının farkında olmalıdırlar. Çünkü dergâhlar velî yetiştiren kurumlardır. Dergâha gelen misafirlerin yeme, içme ve kalma gibi ihtiyaçlarını görmeliler. Dergâhtaki görevliler, oraya gelenlerin sırf Allah (c.c.) rızası için geldiklerini bilmeli ve onlara karşı hoşgörülü olmalıdır.

Sühreverdî'ye göre, dergâhlara yerleşip hizmet edenlerde yani görevli olanlarda bulunması gereken edepler şunlardır:

- 1-İnsanlarla kalbî alakayı kesmeliler.¹³⁶⁹
- 2-Hakk ile güzel muamele içinde olmalılar.¹³⁷⁰
- 3- Allah (c.c.) rızka kefil olduğu için ihtiyaçtan fazla çalışmamalılar.¹³⁷¹
- 4-Nefsin kötü şeyler yapmasını ve hevâya uymasını engellemeliler.¹³⁷²
- 5- Alışkanlıkları terk ederek, devamlı ibadetle meşgul olmalılar.¹³⁷³
- 6-Virdlerine devam etmeliler.¹³⁷⁴
- 7-Namazları güzelce eda etmeli ve gaflet uzak durmalılar.¹³⁷⁵

Dergâhlardaki görevliler, kendilerine hangi görev verilmişse onu en güzel şekilde yapmaya çalışmalıdırlar. Görevlerini yaparken yumuşak huylu, sabırlı, hâl ve hareket ve davranışlarında en güzeline sahip olmalılar. Boş ve faydasız işlerden uzak durmalıdırlar.¹³⁷⁶ Mürîdlere tarikat âdâbını en iyi şekilde öğretmelidirler. Tasavvuf yolunu inkâr edenlere karşı nazik olmalı, onların içini dışını, niyetlerini öğrenmeli,

¹³⁶⁹ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Tahkik., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 85.

¹³⁷⁰ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷¹ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷³ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁷⁶ Bkz., Özgür, *a.g.e.*, s. 110-113.

dışardan gelen misafirleri tarikat yoluna teşvik etmelidirler. Her hangi bir görüşü şeyhe onaylatmaya, kalkmamalıdır.¹³⁷⁷

Dergâhlara gelenler, sadece Allah (c.c.) rızası için gelmelidirler. Dergâhlar için belirlenmiş olan edep ve kurallara titizlikle uymalı, oranın huzurunu bozacak, yanlış anlamaya sebep olacak, fitne çıkaracak söz ve davranışlardan uzak durmalıdırlar. Dergâhların kıymetini, önemini farkına varıp, bu bilinçle hareket etmelidirler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi dergâhlar velî yetiştiren kurumlardır. Dergâhların gayesi yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasını elde etmek, insanların gönlüne O'nun (c.c.) ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) muhabbetini yerleştirmek, Allah'a (c.c.) layık kullar yetiştirmektir. Görevliler bunun bilincinde olmalı, hizmette bulundukları kapıya yakışır şekilde hizmet etmelidirler.

1.2.12. Mürîdin Semâ Âdâbı

Semâ' kelimesi Arapçada, duymak dinlemek, işitmek, anlamına gelir.¹³⁷⁸ Kavram olarak semâ; sûflerin ilahi, kaside, şiir ve ayet dinlemelerinin etkisiyle mânen gıdalanmaları, onunla mânevî seyir ve visale güç elde etmeleri, sönmüş olan şevklerini canlandırmalarıdır.¹³⁷⁹ Semâ' sûfînin kendisine gelen vâridi¹³⁸⁰ işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması" anlamına gelmektedir.¹³⁸¹ Semâ'; Dinlenen ilahinin veya bir müziğin etkisiyle coşup dönme anlamlarına da gelmektedir. Semânın pek çok çeşidi vardır. Genel anlamıyla semâ, Hak'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesajdır. Onu iyi niyetle dinleyen, hedefine ulaşır. Sesin etkisini dile getiren bazı hadisler, semâ hakkında delil gösterilir: “*Kur'ân-ı Kerim'i seslerinizle güzelleştiriniz, zira güzel ses, Kur'an-ı Kerim'i güzelleştirir*” ; “ *Her şeyin bir süsü vardır, Kur'ân-ı Kerim'in süsü, güzel sestir*”. (Buharî, Tevhîd. 52). Semâ, zaman, mekân ve hallere bağlı olarak vuku bulur, denilmiştir.¹³⁸² Sûfilere göre semâda asıl amaç manayı dinlemek ve anlamaktır. Mâna kalbe ulaştınca kalbi harekete geçirir ve vecd¹³⁸³ hâsıl olur. Nefsine tâbi olan ise sesi dinleyip mânaya ulaşamaz, mânayı olduğu gibi kabul etmeyip te'vile sapar.¹³⁸⁴

¹³⁷⁷ Bkz., Özgür, *a.g.e.*, s. 110-113.

¹³⁷⁸ Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyyeti, *Mu'cemu'l-Veciz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanati's-Şarkiyye, 1980, s. 321.

¹³⁷⁹ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk: Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-sadr, 2010, s. 134.

¹³⁸⁰ Vârid sufinin kalbine gelen manalar demektir. Çoğulu vâridâtır

¹³⁸¹ Semih Ceyhan, “Semâ”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., 2009. c. 36, s. 455-457.

¹³⁸² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, 2014, s. 426-427.

¹³⁸³ Vecd: kasit ve zorlama olmadan Allah'ın bir ihsanı şeklinde sâlike gelen ve onu kendinden geçiren

Semâ, sufilerin vaktin getirdiği yorgunluktan uzaklaşıp hoş zaman geçirmeleri, hâl ehlinin teneffüs yapmaları ve dünya ile meşgul olanların mânevî sırları davet etmeleri maksadıyla yapılır. İnsan tabiatına rahatlık ve ferahlık veren şeyler arasında semâ, nefsin kendisine sarılıp sükûnete ermesinin uzak oluşundan dolayı diğer şeylere tercih edilir. Çünkü semâ, havadan gelir ve yine havaya döner. Keşf ve müşahade sahipleri kendilerinde hâsıl olan şey sebebiyle semâ'ya ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü onların sırları keşf meydanlarında gezintiye çıkmıştır.¹³⁸⁵ Semânın etkisiyle sûfide, hüzn, şevk, nedâmet (pişmanlık), serinlik, sıcaklık, ağlama, ürperme, hareket, bağırma, çırpınma, dönme ve cezbe halleri görülebilir.¹³⁸⁶

Ebu Osman Hiri'ye göre Semâ üç şekilde olur:

Birincisi; mürîdler ve terbiye yoluna giren kişilere ait olan semâdır. Onlar semâ ile yüksek şerefli halleri elde etmeye çalışırlar. Bu halde onların fitneye düşmesinden ve gösterişe düşmelerinden korkulur.¹³⁸⁷

İkincisi sadıkların yaptığı semâdır. Sadıklar dinledikleri şeylerle menevi hallerini artırmak isterler. Sadıklar semâyı içinde bulundukları vakte ve hale uygun bir şekilde yaparlar.¹³⁸⁸

Üçüncüsü, istikamet sahibi olan ariflere ait olan semâdır. Arifler semâ anında ilahi iradeye tabi olur, kalplerine gelen hareket ve sükûnet hallerinde kendilerinin bir tercihi yoktur. Allah kendilerine ne verirse ona razı olurlar.¹³⁸⁹

Abdulkadir Geylânî'ye göre; bir mürîd, semâ meclisinde bulunur ise, orada edeple oturmalıdır. Kalbinden Allah'ı zikretmelidir. Kalbini, gaflet ve unutkanlık gelmesinden korumaya çalışmalıdır. Şayet kulağına; Kur'ân okuyanı dinlemek gibi bir şeyler gelir ise, bunu Yüce Hak'tan bilmelidir. Ondaki gelen vâridâtı (önsezi) kendisine gaybden gelen mârifetler bilmelidir. Mürîdin kalbine gelen vâridât (önsezi); terğîb (teşvik), terhîb (sevindirmek ve korkutmak), ünsiyet (arkadaşlık), itab, Rabbine ibadeti arttırmak ve benzeri şeyler içindir. Mürîd, içinden böyle bir vâridât (önsezi) duyduğu zaman, hemen o manaya yönelmelidir. Kendisine gelen işaretini kabul etmeli, o yöne hızlıca yönelmelidir. Semâ dinleyen kişi, okuyan kişinin dilini Yüce Hakkın kulluğuna uygun

mânevî çarpıntı" (müsâdefe) demektir. (DİA, c.42, s. 583.)

¹³⁸⁴ Ceyhan, *a.g.md.*, s. 455.

¹³⁸⁵ Kelâbâzi, Ebûbekir Muhammed bin İshâk el-Buhârî, *Et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kâhire, Mektebetu Sekâfetu'd- Diniyye, 2009, s. 215.

¹³⁸⁶ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 132.

¹³⁸⁷ Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyyetu fi İlmi't-Tasavvuf*, Tahkik, Hani El-Hac, Sina, El-Mektebetu't-Tevfikîyye, , b.t.y., s. 518.

¹³⁸⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 518.

¹³⁸⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 518.

bulmalıdır. Şeriat edepleri yönünden de yerinde bilmelidir. Çünkü şeriat edeplerine ters düşen bir şey tarikat ve hakikat ilminde yoktur. Semâ meclisinde hazır bulunan bir şeyh bulunursa, mürîd mümkün olduğu kadar saygılı davranmalıdır. Ancak, mürîde bir vâridât¹³⁹⁰ (önsezi) gelir ise, onun için ağır basan hâl kadar hareket edebilir. O ağır basan hâl geçince, oradaki şeyhe saygısından dolayı sakın durmalıdır. Mürîdler semâ işinde bir zorlamaya girmemeli ve istekli olmamalıdır.¹³⁹¹ Eğer vecd ve hâl nüzûlatının tesirleri olmaksızın vecd izhârı ve hâl iddiasında bulunursa bu iş nifak ve günahın ta kendisi hatta daha çirkin, daha rezil ve daha aşağılık bir haldir.¹³⁹² Mürîd, okuyucunun ve kasidecinin okuduğunu ve söylediğini tekrar edip durmamalıdır. Çünkü tekrar ederse huzuru bozulabilir. Kendisi sadece huzurunu toplayıp dinlemelidir. Bu hususta, tamamen Yüce Hakk’a tevekkül etmelidir. Bu işi, Yüce Hak onun namına bir başkasına yaptırır. Bu arada, dinleyen özünde sadık, tekrarda da onun için bir yarar olduğu zaman Yüce Hak ilham yollu onun söylediğini tekrar ettirebilir.¹³⁹³ Mürîd, semâ hâlinde, bir başkasından yardım istememelidir. Şayet diğer mürîdler, kendisinden hareket etmeleri için izin isterlerse, onlara izin verebilir. Böyle bir talepte hâlde zayıflığı gösterir. Mürîd, bir ayet veya bir beyit dinlediği zaman, harekete geçecek olur ise, ona engel olmak doğru değildir. O hâline bırakılmalıdır. Yani; kalkıp hareket etmesine engel olunulmamalıdır.¹³⁹⁴ Şayet bir aksilik olur ise, o zaman ona engel olunabilir. Ama en uygunu, mani olmak isteyen hareket edene tâbi olmasıdır. Mürîdin, ayet veya bir şiir dinlemesinden dolayı hareket ettiği görülür ise, doğru olan onu hâline bırakmaktır.¹³⁹⁵

1.2.13. Kâdirî Mürîdlerine Hâs Bazı Kıyafet ve Semboller

Kâdirî mürîdlerine has olan kıyafetler Kâdirî tacı ve Kâdirî kemeridir. Kâdirîyye’ye has olan semboller ise Kâdirî gülü ve Kâdirî sancağıdır. Bunların tanımları ve sembolik manaları kısaca açıklanacaktır.

Kâdirî Tâc: Osmanlı döneminde tarikat mensuplarının başlarını örtmek için giydikleri dış kıyafete taç denir. Kâdiriler iki terklı (dilimli), üç terklı, dört terklı, sekiz

¹³⁹⁰ Vâridât: Allah tarafından kulun kalbine gelen feyz, ilham ve manalara denir.

¹³⁹¹ Abdulkadir Cîânî, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki’l-Hakk*, thk. Dr. Ali Ebul hayr, Daru’l-hayr, Beyrut, 2005, s. 476.

¹³⁹² Davut el-kayseri, *Tasavvuf İlmine Giriş*, İstanbul, Nefes Yayınları, 2013, s. 194.

¹³⁹³ Cîânî, *a.g.e.*, s. 194.

¹³⁹⁴ Cîânî, *a.g.e.*, s. 194.

¹³⁹⁵ Cîânî, *a.g.e.*, s. 194.; Bkz. Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Musiki ve Semâ*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1999, s.329-330

terkli, on iki terkli taçlar kullanmışlardır. Şeyhler giydikleri tacın üzerine sarık sararlar; müridlerin tacı ise sarıksızdır.¹³⁹⁶ Eşrefî tacı beyaz abadan yapılı ve yedi terkten oluşur. İsmail Rumî'nin tacı ise çuhadan¹³⁹⁷ yapılı sekiz terklidir. Ortasında Kâdirî mührü bulunur.¹³⁹⁸

Kâdirî tâcının sembolik anlamı saadettir. Kâdirî tâcını giyip, bu yolun gereklerini yerine getirenler dünya ve ahiret saadetini elde ederler.¹³⁹⁹

Kâdirî Kemer: Bu kemere halkalı kemerde denir. Üzerinde nizami olarak yapılmış on altı halka ve dört çengel bulunur. Kemerin genişliği sekiz-on santim genişliğinde olur. Çuhadan ve ipekten yapılanları vardır. İslam'a göre mahzurlu olduğu için halka ve çengelleri altın gümüş ve benzeri değerli madenlerden yapmazlar. Kâdirî müridlerinin riyâzet esnasında açıklıklarını bastırmak için kemeri sıkırlar.¹⁴⁰⁰

Kemerî şeyhe intisab eden dervişler kullanır. Şeyh bu kemeri tekbirlerle takar. Kâdirî kemerinin sembolik anlamı ise gayrettir. Kâdirî kemerini takan, yani tarikata bağlanan kişi takvâlı ve ihlâslı olmak için gayret etmelidir. Yolunan yapacağı hizmetlerde üstün gayret göstermelidir. Kemerî takmak canla başla tarikat yolunda çalışmak demektir.¹⁴⁰¹

Kâdirî Gülü/ Kâdirî Mührü: Tarikatlarda kullanılan sembollerden biride gül figürüdür. Kâdirîler başlarına giydikleri arakiyyenin (bir takke çeşidi) tepesine çuhadan (bir kumaş çeşidi) daire şeklinde bir parça kumaş üzerine işlenmiş gül motifi dikerler.¹⁴⁰² Bu gülün Bağdat gülü, Eşrefî gülü, İsmâil-i Rûmî gülü (Tığlı gül), Havuzlu gül, Çarh gülü, Şems gülü ve Kafesli gül (Kız gülü) isimli çeşitleri vardır. Revnakoğlu, Kadirî güllerinin mutlaka ipek veya ham ibrişim ile işlendiğini söylemektedir.¹⁴⁰³

¹³⁹⁶ Muslu, Ramazan, *Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri Ve Sembolik Anlamları*, Ekev Akademi Dercisi Yıl: 12 Sayı: 36 (Yaz 2008), s. 48-51.

¹³⁹⁷ Çuha: İnce ve sık dokunmuş, tüysüz yün kumaştır.

¹³⁹⁸ Bkz., Yahya Agâh Efendi, *Tarikatlarda Merasimler, (Usûl-i Murâkabeyi Şerîf, Merâsimi Usûl-i İkrâr ve İlbas)* İstanbul, İnsan Yay., 2020, s. 80-81. ; Gürer, a.g.e., s. 392.

¹³⁹⁹ Bkz. Yahya Agâh Efendi, a.g.e., s. 80-81.

¹⁴⁰⁰ Bkz. Rifat Efendi, *Nefha*, s. 681; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, vr. 35b-36a Gürer, a.g.e., s. 393. ; Özen, Şevket Şahin, *Kadirîlik'te Âdâb Ve Merâsimler (Eşrefîyye, Rûmîyye)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021, s. 105.

¹⁴⁰¹ Yahya Agâh Efendi, a.g.e., s. 80-81. ; Bkz. Cebecioğlu, a.g.e., s. 279.

¹⁴⁰² Cebecioğlu, a.g.e., s. 181.

¹⁴⁰³ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu, *Tarikat Gülleri, Hüccetler, Bektaşî Nefesleri*, No: 150, s. 261. ; Özen, Şevket Şahin, *Kadirîlik'te Âdâb Ve Merâsimler (Eşrefîyye, Rûmîyye)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021, s. 90.

Genellikle güller bir daire on sekize bölünür ve altışar altışar iplik ile birbirine bitleştirilerek dikilir. Bağdat gülü iç içe üç daireden oluşur ve şeyhlere ait olan taçlara dikilir. Havuzlu gül, kafesli gül ve kız gülü ise dervişlerin arakiyyelerine dikilir.¹⁴⁰⁴ Kâdirî gülü hakkında Derviş İbrahim el-Eşrefî el-Kâdirî tarafından 1184/1770 tarihinde “*Gül Risalesi*” adıyla bir risale yazılmıştır.¹⁴⁰⁵

Kâdirî gülünün çıkışı Abdulkadir Geylânî döneminde yaşanan şu olaya dayanmaktadır: Abdulkadir Geylânî, Bağdat’ta halkı irşat ettiği dönemde zamanın ileri gelen şeyhleri kendisini mana âleminde denemek için bir bardak süt gönderirler. Bununla “*Biz bu bardaktaki süt gibiyiz*” demek isterler. Bunun üzerine Abdulkadir Geylânî, süt dolu bardağın içerisine dalı uzun bir gül koyarak geri gönderir. Yani “*Siz bu süt gibiyseniz ben de bu sütün içerisindeki gül gibiyim*” mesajını verir. Sütü gönderen o zamanın şeyhleri “*Saddaknâ (inandık)*” diyerek Geylânî’nin mânevî büyüklüğünü tasdik ederler. Kâdirîler bu olaydan esinlenerek Kâdirî gülü motifini yapmışlardır.¹⁴⁰⁶ Bu sembolün Abdulkadir Geylânî’nin oğlu Abdurrezzak’ın teberrükü olduğu rivayet edilir.¹⁴⁰⁷

Kâdirî Sancağı: Kâdirî sancağı genellikle yeşil renkli kumaş üzerine beyaz ve sarı işlemeli yazılar işlenerek yapılır. Ölçüleri çoğunlukla 130-170 olur. Sancağın ortasında Yüce Allah’ın iki adet “*Alî*” ismi şerifi simetrik olarak yazılıdır. Bu iki esmânın ortasında “*Ya Hazreti Sultan Seyyid Hazreti Abdulkadir Geylânî kuddise sırruhu’l-Alî*” yazılıdır. Esmaların çevresinde “*Allah*” ve “*Muhammed*”; etrafında ise dört halifenin ismi olan “*Ebubekir*”, “*Ömer*”, “*Osman*” “*Ali*” ve “*Fatıma*” isimleri yazılıdır. Bu isimlerin etrafında on iki imamın isimleri yazılıdır. On iki imamın isminin çevresinde dört büyük tasavvuf pirinin isimleri yazılıdır Bu pirler: Seyyid Ahmed Rifâî, Seyyid Ahmed Bedevî, Hz. Sadettin Cibâvî, Hz. İbrahim Dussukî’dir. Sancağın dört köşesinde “*Yâ Kâfi*”, “*Yâ Şâfi*”, “*Yâ Âfi*”, “*Yâ Muâfi*” esmâları yazılıdır. Sancağın kenarında ise Fetih sûresinin ilk ayeti olan “*İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ(mubînen).*” (Anlamı: Muhakkak ki Biz, sana apaçık bir fetih verdik.) yazılıdır.¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 181.

¹⁴⁰⁵ Bkz. Mustafa Kara, *Gül Risalesi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sayı:5, c.:5, 1993, s. 11-24.

¹⁴⁰⁶ Bkz. Kara, a.g.mk., s. 12.

¹⁴⁰⁷ Bkz., Gürer, a.g.e., s. 393. Bkz. Ekler bölümü Kâdirî gülleri resimleri, s. 317.

¹⁴⁰⁸ Bkz. Çalışmanın Ekler bölümündeki Ek 5 Kâdirî Sancağı resmi. s. 316.

1.3. İBADETLERDE UYULMASI GEREKEN EDEPLER

İbadet, Allah’a (c.c.) gönülden isteyerek yönelmek, tapmak, boyun eğmek ve itaat etmek demektir. Türkçemizde kullanılan kulluk etmek de aynı anlamı karşılamaktadır. İbadet, yaratıcı kudret karşısında boyun bükmenin zirvesi ve O’na olan sevginin sonucu ve göstergesi olarak değerlendirilmiş ve sırf Allah için, Allah’ın rızası için yapılması ve sadece Allah’a tahsis edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁴⁰⁹

Kâdiriyye’de; müridler ibadetleri yaparken riyâ, gösteriş, ibadeti hafife alma gibi hallerden şiddetle sakınmaları istenir. İbadetlerini, Allah’a (c.c.) has kılarak huşû‘ ile yerine getirmelidirler. Yapılan ibadet ve tâatlerde riyâ yapmak büyük günah olup, şirke, yâni Allah’a (c.c.) ortak koşmaya yakındır. Sûfilerin kalbinde, bir ibadet yaptıklarında insanların bunu bilmesi ve onların sûfî olarak tanınmasını istemekten daha büyük hastalık yoktur. İbadetten amaç insanların bilmesi olduğunda, bu ibadet değil aksine insanlara tapmaktır. Kul, Allah’a (c.c.) ibadet ederken, aynı zamanda gösteriş yapıyorsa, kendi ibadetinde başka birisini Allah’a (c.c.) ortak ettiğinden dolayı bu şirk olur.¹⁴¹⁰ Bundan dolayı ibadetler sadece Allah (c.c.) rızası için yapılmalıdır.

Bütün ibadetlerin Allah (c.c.) için yapılması vacib olup, bunlarda riyâ yapmak haramdır. Kul, mübah olan davranışlarda da sevap almak istiyorsa, bunlarda da ihlâslı olması vâciptir. Örneğin bir Müslümanın işini sevap için yapmaya çalışırsa, niyeti hâlis olmalı ve ondan bir karşılık ve teşekkür beklememelidir. Örneğin ilim öğreten bir kişi öğrencilerden kendisine hizmet etmelerini beklese karşılık istemiş olup, sevap elde edemez. Fakat hoca hizmet beklemeden, öğrencileri kendiliğinden gelip hizmet etmek isteseler, bunu kabul edebilir. Hizmet etmelerini kabul ettiğinde maksat kendisine hizmet ettirmek olmadığı için sevap yok olmaz. Ancak onlar hizmet etmediğinde, hizmet etmediğini anmamak gerekir.¹⁴¹¹

İmam Gazali’ye göre; musibetlere sabrederek Allah’a (c.c.) teslimiyet namazı; kötülüklerden uzak durmak orucu; başkalarına eziyet vermekten kaçınmak ise sadakayı temsil eder.¹⁴¹² Burada İmam Gazzâlî’nin ibadetlerin kulda meydana getirmesi gereken mânevî hallere işaret ettiğini görmekteyiz. Namaz kılan, Allah’a (c.c.) tam olarak teslim olmalı, belalara sabretmelidir. Oruç tutan, kötülük yapmaktan kaçınmalıdır. Sadaka veren ise başkalarına eza vermekten uzak durmalıdır.

¹⁴⁰⁹ Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006, s. 217.

¹⁴¹⁰ İmâm Gazzâlî, *Kimya-i Saadet*, Terc. A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, s. 521.

¹⁴¹¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 545.

¹⁴¹² İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 128.

1.3.1. Namaz Âdâbı:

Namaz, tekbir, kıyâm, rukû', secde selam gibi özel hareketler ve belirli okuyuşlarla yerine getirilen bir ibadettir.¹⁴¹³ Namaz belli eylemler ve özel rükünler ile yüce Allah'a kulluk etmektir. Namazın dış görünüşü birtakım şekiller ve zikirden ibaret ise de, içerisi ve gerçek mahiyeti, yüce yaratıcıya münâcât etmek, O'nunla konuşmak, O'na yakınlaşmak ve O'nu müşahede etmektir. Namazın yüce yaratıcı ile teklifsiz, aracısız buluşma ve konuşma anlamına gelişinden dolayı, namaz ilâhî bir lütuf olarak kabul edilmiştir.¹⁴¹⁴ Amellerin Allah'a en sevimli olanı namazdır. Namaz, müminin miracıdır. Mümin namaz sayesinde Allah'ın huzuruna yükselerek onun mânevî yakınlığına erer. İmanın göstergesi olan namaz, kalbi aydınlatan bir ışık, bunalan ruhları, sıkıntıya düşen gönülleri huzura kavuşturan mânevî bir sığınaktır. Namaz, insana daima Allah'ı hatırlatarak kalplere sorumluluk duygusunun yerleşmesini sağlar ve böylece kişinin günah işlemesini önler.¹⁴¹⁵

Abdulkadir Geylânî, namazı şerîattaki namaz ve tarikattaki namaz olarak ikiye ayırır. O'na göre şerîat namazı; namazın farz, vacip ve sünnetlerinden oluşan zâhirî yönüdür. “*Namazlara devam edinin; özellikle orta namazına...*” (Bakara 2/238) ayetinde bahsedilen namazın şerîattaki anlamı; zâhirî organlarla yapılan; ayakta durmak, Kur'an okumak, rukû yapmak, secde yapmak, lafızları tekrar etmek gibi fiili hareketleri yapmaktır.¹⁴¹⁶ Şerîat namazının vakitleri bellidir. Günde beş vakittir. Sünnete uygun olan bu namazları, kibleye yönelmiş olarak imama uyup, camide cemaatle kılmaktır.¹⁴¹⁷

Tarikattaki namaz ise; kalbin, sonsuz huzurda kalmasını sağlamaktır. Ayette bahsedilen orta namazından maksat kalbin Rabb'inin huzurda olduğunu farkında olmasıdır. Çünkü kalp bedenin tam ortasındadır.¹⁴¹⁸ Tarikatın namazı daha önemlidir. Bir kişinin namazda, kalbi gafil olursa, şeriatında, tarikatın da namazı zedelenir. Bu zedelenme sebebiyle bütün organların namazda huzuru yok olur.¹⁴¹⁹ Çünkü namaz kılan kişi yaratanına münacat eder. Münacatın bedenindeki yeri ise kalptir. Kalp, namazda Allah'ın (c.c.) huzurunda olduğundan gafil olursa, kılınan namazın mânevî değeri

¹⁴¹³ Seyfettin Şentürk, Lütfi Yazıcı, *İslam İlmihali*, Ankara, DİB. Yayınları, 2013, s.132.

¹⁴¹⁴ Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006, s. 221.

¹⁴¹⁵ Şentürk, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁴¹⁶ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrar*, Thk., Halid Muhammed Adnan- Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senabil, 1414/1993, s. 104.

¹⁴¹⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁴¹⁸ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁴¹⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 105.

azalır, organların namazdan alacakları huzur ve mânevî hâl yok olur. Çünkü insan vücudunda asıl olan, lider olan kalptir diğer organların hepsi kalbe tabidirler.¹⁴²⁰ Tarikat namazının vakti yoktur, ömür boyu sürer. Tarikat namazının mescidi kalp, cemaati iç âlemin diliyle tevhid esmâlarını okuyan bâtinî kuvvetler; imamı, kalpte bulunan şevk, kıblesi hazreti ehadiyet ve samediyet cemâlidir. Rûh ile kalp devamlı tarikat namazı ile meşguldürler. Çünkü kalp uyumaz ve ölmez uyurken de uyanırken de görevine devam eder.¹⁴²¹

Abdulkadir Geylânî'ye göre, ideal namaz; şerîatin ve tarikatın namazını birleştirmektir. Kul bu iki namazı bileştirirse namazı tam olur ve büyük sevap elde eder. Cismanî hali ile derece elde eder, ruhu ile yakınlık âleminde yaşar. Namazını böyle kılan kişi zâhirde âbid; bâtında ise arâf olarak isimlendirilir. Şerîatin namazı ile tarikatın namazı birleştirilmediği takdirde kulun namazı eksik kalır. Bu namazın sadece derece getirebilir; kulun, halini yakınlık âlemine (kurbiyet) yakınlılaştıramaz.¹⁴²²

Namazın zâhirî kuralları olduğu gibi bâtinî edepleri de vardır. Sûfiler zâhirî kurallara uymakla beraber bâtinî edeplere uyulmasını isterler. Mürîd; namaz kıldığında şu edeplere dikkat etmelidir. Mürîd; zâhiren ve bâtinen en güzel halde iken namaza durmalıdır. Başını hafifçe önüne eğmeli, etrafa iltifat etmemeli, sağ elini sol elinin üzerine koymalı ve bütün azaları sükûnet içinde olmalıdır. Namazda peş peşe olmayan üç harekete, izin verilmiştir. Namaza ait olmayan hareketlerin hepsini azimet sahipleri terk ederler.¹⁴²³ Namaza güzelce yönelmeli; tek düşüncesi namaz olmalıdır Okunan Kur'an ayetlerini dikkatlice dinlemeli; kalbini ve aklını okunan ayetlerde toplamalı, anlamlarını düşünmelidir. Kalbini uyanık tutup gaflete düşmemeli; ayetleri tertil ile okumalı. Böylece Kur'an'ın inceliklerine ve sırlarına vakıf olmaya çalışmalıdır. Selam verip namazı bitirdikten sonra da, müstehap olan zikir ve dualar yapmalıdır.¹⁴²⁴

Ebû Nasr Serrâc'a (v. 378/988) göre; sûfilerin namaza başlamadan önceki edepleri; kalbi havâtır ve boş şeylerden muhafaza etmek, kalpten Allah (c.c.) dışındaki her şeyi çıkarmak ve murâkabedir. Onlar, namaza başladıklarında bir namazdan başka bir namaza geçiyormuş gibi kalp huzuruyla namaza başlarlar. Namazdayken nefis ve

¹⁴²⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁴²¹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁴²² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁴²³ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru's-Sadr, 2010, s. 230.

¹⁴²⁴ Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kût'ul-Kulûbi fî Muâmeleti'l-Mahbûbi*, Tahkik: Mahmûd İbrâhim, Kahire Mektebetu Dâru't-Turâsi, 1422/2001, s. 14.

akıllarıyla ağlarlar. Namazı bitirdiklerinde asıl halleri olan kalp huzurunu sürdürürler. Onlar, devamlı namazdaymış gibi kalp huzuruna sahiptirler.¹⁴²⁵

Namazda kalbin, hiçbir dünyevî şeyle meşgul olmaması en güzel edeptir. Çünkü akıllı kişiler, namazı hakkıyla kılabilmek için dünyayı tamamen terk ederler. Sâlihler, mâsivâyı yani Allah (c.c.) dışındaki her şeyi terk etmişlerdir. Namazda bedenlen hazır bulunmak, zâhiri teslimiyettir; kalbin Allah'tan (c.c.) başka şeylerden arındırılması ise bâtinî teslimiyettir. Sûfiler, bu teslimiyetlerinin bozulup, kulluklarının mahvolmasını önlemek için bedenleri namazdayken bâtınlarının başka şeylerle ilgilenmesini hoş görmezler. Onlar kalpleri dünyevî bir şeye bağlı iken namaza başlamazlar.¹⁴²⁶ Namaza başlamak için kalplerini tamamen arındırırlar.

Namazda dikkat edilmesi gereken edeplerden biriside namazı huşû'yla kılmaktır. Veysel Karani;" *Namazda huşû' nedir?*" sorusuna: "*Huşû'; namazda iken yanına ok saplansa farkına varmamaktır*" cevabını vermiştir.¹⁴²⁷ Namazda huşû' nun; aslı kalpte, tezahürü ise bedende olur. Huşû' nun kalbe ait yönü, Kalbin Allah'ın (c.c.) celâli ve azâmeti karşısında kendi küçüklüğünü görerek, Allah'tan (c.c.) başka bir şeye yönelmemesi, nefsin Allah'ın (c.c.) emirlerine teslim olup söz dinlemesi ve son derece saygılı olmasıdır.¹⁴²⁸ Bedenle alakalı yönü ise, vücut azalarında huşû'nun belirmesiyle sükûnet halinin oluşması, gözlerin sadece secde yerine bakarak başka tarafa yönelmemesidir. Huşû' ile kılınan namazın, Kur'an'da, kurtuluşa vesile olduğu bildirilmiştir. "*Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında huşû' içindedirler*"¹⁴²⁹ ayetinde huşû' ile namaz kılmanın kurtuluşun vesilesi olduğu belirtilmiştir.¹⁴³⁰

Mürîd, beş vakit namazını, cemaat halinde eda etmeğe çalışmalıdır. Farz namazların dışındaki sünnet ve nafile namazları gücü yettiğince eda etmelidir. Bu namazları terk etmeyi uygun görmemelidir. Şeyhinin ona tavsiye ettiği özel bir nafile namaz varsa ona devam etmelidir. Zarurî bir durum nedeniyle, namazını kılamadıysa; vaktinde kılıyormuş gibi, ilk fırsatta kılmalıdır. Bu şekilde nafile namazları eda etmek, Allah'a (c.c.) yakınlığı sağlar. Bundan dolayı nafilelere devam edilmelidir.¹⁴³¹

¹⁴²⁵ Sühreverdî, a.g.e., s. 231.

¹⁴²⁶ Sühreverdî, a.g.e., s. 230.

¹⁴²⁷ Feridüddin Attâr, *Tezkiretu'l-Evliya*, Hazırlayan: Süleyman Uludag, İlim Ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984, s. 67.

¹⁴²⁸ Hasan Tayfur, *Adabı Muaşeret İlmi-hali*, Mardin, Nur Hizmetleri Yayınları, 2014, s. 57.

¹⁴²⁹ Mü'minun, 23/1-2.

¹⁴³⁰ Tayfur, a.g.e., s. 57.

¹⁴³¹ El-Hac Muhammed Nurî Şemsüddin, *Miftahü'l-Kulüb*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, s. 11.

Sûfiler; namazı çok uzatmayı hoş görmezler. Edepleri gereği, Mekke vb. mekânlarda ilk safta namaza durmaktan kaçınmışlardır. İmam olmaktan çekinirler. Kendileri hafız dahi olsa; Kur'an'ı, tertil ile okuyan bir kişinin arkasında namaz kılmayı isterler.¹⁴³² Sûfilerin, imam olmaktan çekinmelerinin sebebi imamlığın sorumluluğunun ağırlığını düşünmelerindendir. İlk safta durmayı tercih etmemelerinin sebebi ise, ilk safta izdihama sebep olmamak ve Müslüman kardeşlerinin ilk safta yer bulmalarına fırsat vermektir. Yani, Müslüman kardeşlerini kendilerine tercih etmeleridir. Namazın zâhirî ve bâtinî edepleri birleştirilirse namaz huşû ile kılınmış olur.

1.3.2. Oruç Âdâbı:

Oruç Farsçadaki rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Arapça'sı savm ve sıyâmdır. Savm kelimesi Arapça'da "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" anlamında kullanılır. Fıkıh terimi olarak ise, imsak vaktinden iftar vaktine kadar, Allah (c.c.) rızası için bilinçli olarak, yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir.¹⁴³³ Oruç, nefsin isteklerinden iradî olarak uzak durma olması yönüyle bir irade eğitimi, açlık ve susuzluğun verdiği sıkıntıya dayanma yönüyle de bir sabır eğitimi dönüşmektedir. İnsanın hayatta başarılı olabilmesi için irade hâkimiyeti ve güçlükler karşısında dayanabilme gücü de önemli bir role sahiptir. Nefsin isteklerinin kontrol altına alınmasında, ruhun arındırılıp yüceltilmesinde oruç etkili bir yoldur.¹⁴³⁴

Abdulkadir Geylânî (k.s.) orucu; şerîatin orucu, tarikatın orucu ve hakikatin orucu olmak üzere üçe ayırmıştır.

Şerîatin orucu; gün boyunca yemekten, içmekten ve kadınlarla meşru münasebetten uzak durmaktır. Şerîat orucunun vakti bellidir.¹⁴³⁵

Tarikatın orucu; sürekli olarak bütün organları haramlardan ve kötülüklerden muhafaza etmektir. Bu kötülükler zâhirî olduğu gibi, kibir, cimrilik, hased, gibi bâtinî hallerde olabilir. Yani kötülükleri zâhirde olduğu gibi bâtında da terk etmektir. Tarikat orucu, sürekli hayat boyu devam etmektedir. Hakiki oruç tarikat orucudur. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) hadiste şöyle buyurmuştur : *“Birçok oruç tutanlar vardır ki,*

¹⁴³² Ebu Nasr Es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma'*, Tahkik, Abdulhalim Mahmed, Taha Abdalbaki Surur, Mısır, Daru'l-Kütübü'l-Hadis, 1960, s. 208.

¹⁴³³ Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006, s. 381.

¹⁴³⁴ Komisyon, *a.g.e.*, s. 383.

¹⁴³⁵ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrar*, Takik: Halid Muhammed Adnan- Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senabil, 1414/1993, s. 112.

tuttuğu orucun, yalnız açlığı ve susuzluğu yanına kalır.”¹⁴³⁶ Bundan dolayı oruç tutan birçok kişi iftar eder ve iftar eden birçok kişide oruçludur. Yani iftar yaptığı halde günahlardan ve kötü duygulardan uzaklaşmıştır.¹⁴³⁷ Abdulkadir Geylânî (k.s.) Peygamberimiz’in (s.a.v.) “*Oruçlunun iki sevinci vardır; biri iftar anında; öbürü de görüş anında*”¹⁴³⁸ hadisini şöyle yorumlamıştır. Şeriat ehline göre; iftardan maksat, güneş battığında, yemek yemektir. Görüşten, kastedilen ise, Ramazan hilâlin görülmesidir. Tarikat ehline göre ise; iftarın manası, cennette girmek ve oradaki nimetlerden faydalanmaktır. Görüşten kastedilen ise, sır gözü Allah’a (c.c.) nazar etmektir.¹⁴³⁹ Yani rü’yetullâhtır.

Hakikat orucu ise; kalbi, Allah’ın (c.c.) zâtından başkasını sevmekten korumaktır. Sır âleminde, Allah’ın sevgisinden başka bir şey müşâhede etmemektir. Çünkü insan, Allah’ın muhabbeti için yaratılmıştır.¹⁴⁴⁰ Yüce Allah (c.c.) hadis-i kudsîde bunu şöyle ifade etmiştir: “*İnsan benim sırrım, ben de onun sırrıyım.*”¹⁴⁴¹ Sır Allah’tan (c.c.) gelen bir nurdur; Allah’tan (c.c.) başkasına meyletmez. Onun için dünyada ve ahirette Allah’ın dışında yönelinecek ve muhabbet duyulacak bir varlık olamaz. Kalbe; Allah’ın muhabbetinden başka bir sevgi girerse, hakikat orucu bozulur. Bu durumda hakikat orucunu kaza etmek gerekir. Kazası ise; tekrar Allah’ın (c.c.) sevgisine kavuşmayı istemek ve bu sevgiyi elde etmektir. Bu orucun mükâfatı ise ahirettedir.¹⁴⁴²

Orucun zâhirî şartlarının yanında bâtinî edepleri de vardır. Sûfiler, zâhirî şartlarıyla beraber bâtinî edepleri yerine getirmeye özen gösterirler. Zâhirî kurallar ibadetin şeklini bâtinî edepler ise ibadetin ruhunu meydana getirir. Bu ikisinin birlikte yapılmasıyla ibadet hakiki şekilde gerçekleştirilmiş olur.

Orucun bâtinî edepleri şunlardır: Sûfilerin oruçtaki edebleri, zâhiri ve bâtını muhafaza etmek, yeme içme terkedildiği gibi günahları terk etmek, sonra nefsi, dünya işlerine düşkün olmaktan ve geçim endişesinden sakındırmaktır.¹⁴⁴³ Mürîd; oruç tuttığında, oruç tutmadığı günlere oranla yiyeceğini, biraz azaltmalıdır. Eğer iftarda daha önce yediği miktarda yiyecek olursa; gün içerisinde yemediğini akşam yediğinden dolayı, orucun hikmeti ortadan kalkmış olur. Hâlbuki sûfilerin oruç tutmaktaki amaçları,

¹⁴³⁶ İbn-i Mace Kitabı’s-Savm, 1290.

¹⁴³⁷ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁴³⁸ Buhari, Savm, 9; Müslim, Sıyam, 30.

¹⁴³⁹ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁴⁴⁰ Cîlânî, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁴⁴¹ Kaynağı bulunamamıştır. Abdulkâdir Geylânî, *Sırru’l-Esrar*, eserinin 113. Sayfasında nakletmiştir.

¹⁴⁴² Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru’l-Esrar*, Thk., Halid Muhammed Adnan- Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dimeşk, Daru’s- Senabil, 1414/1993, s. 113.

¹⁴⁴³ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, Thk., Samir Şems, Beyrut, Dâru’s-Sadr, 2010, s. 240.

nefsi ezerek onu ıslâh etmektir. Onlar, nefisteki aşırı istekleri yok ederek onu ihtiyaç miktarıyla yetinmeye razı edebilmek için yemeği azaltırlar. Nefis, yeme ve içmede zaruret miktarıyla yetinirse, onun tabiatı gereği bu, diğer hallerine de etki eder. Nefse, yeme işinde ihtiyaç miktarıyla yetinmesi öğretilirse bu onun uyku, söz ve hareketlerinde de ihtiyaç miktarıyla yetinmesini sağlar.¹⁴⁴⁴

Sûfilerin bazıları sürekli oruç tutmayı hoş görmezler. Çünkü nefis, sürekli oruç tutmaya alışır, gündüzleri yemek yemek nefse zor gelir. Nefis yemeye alıştığında ise oruç tutmak kendisine zor gelir. Bundan dolayı sûfiler, nefsin bir duruma alışmamasını daha faziletli görmüşlerdir. Bu nedenle bir gün oruç tutup bir gün tutmamanın nefse daha zor geldiğine şahit olmuşlardır.¹⁴⁴⁵ Tarikatlarda genellikle müridlere Davut (a.s.) orucu yani bir gün oruç tutup bir gün oruç tutmamak tavsiye edilmiştir. Mürşidler bu orucu belli bir süre uygulatmışlardır. Bu süre genellikle bir yıldır. Oruçla ilgili edeplerinden birisi de bir cemaatte veya sohbet meclisine devam eden kişi nafil oruç tutacağı zaman oradakilerden izin alarak oruç tutmalıdır.¹⁴⁴⁶

Mürîd, oruç tuttuğu zaman akşam ne yediğine, kimin yemeğini yediğine kiminle beraber iftar ettiğine dikkat etmelidir. Çünkü kulun yediği yemek kalbinin bozulmasına, ibâdet edememesine, gece ibadetine kalkamamasına sebep olabilir.¹⁴⁴⁷ Bu nedenle müridler yiyip içme konusunda hassas olmalı, helal ve temiz olan, içinde şüphe olmayan yiyecek ve içecekleri yiyip içmelidirler. Ayrıca kendilerine yiyecek ikram eden kişinin kazancının helal olmasına dikkat etmelidirler.

Ebu Nasr es-Serrâc'a göre orucun edebi; kalbi kontrol altında tutmak, niyet ve gayeyi sağlam ve doğru yapmak; nefsin isteklerine muhalefet etmek, azaları haram ve şüpheli şeylerden muhafaza etmek, yediği, içtiği şeylerin helalliğine dikkat etmek ve Allah'ı (c.c.) zikre devam etmektir. Ayrıca Allah'ın (c.c.) teminatı altında olan rızkı, için endişelenmemek, orucu basit görmemek, küçümsememek, noksanlıklarından dolayı endişelenmek, ibadeti hakkıyla yapabilmek için Allah'tan (c.c.) yardım istemektir.¹⁴⁴⁸

Oruçla ilgili sûfilerin anlattıkları edeplerin hepsi önemli olmakla birlikte en önemli olan oruçlunun yemeği içmeyi terk ettiği gibi kötülükleri boş ve faydasız işleri terk etmesidir. Çünkü orucun gayesi nefsi ıslâh edip kontrol altına almaktır. Bu ise

¹⁴⁴⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁴⁴⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 242.

¹⁴⁴⁶ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 242.

¹⁴⁴⁷ İmâm Gazzâlî, *Âbidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 131.

¹⁴⁴⁸ Ebu Nasr Es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma'*, Thk., Abdulhalim Mahmed, Taha Abdulkaki Surur, Mısır, Daru'l-Kütübü'l-Hadis, 1960, s. 217.

ancak haram, şüpheli, boş ve faydasız şeylerin terkiyle mümkündür. Kişi yemeyi, içmeyi terk etmekle birlikte kötü söz ve filleri terk ettiği zaman hakiki manada oruç tutmuş olacaktır.

1.3.3. Zekât ve Sadaka Âdâbı:

Zekâtın kelimesi "artma, çoğalma, arıtma ve berekettir" anlamlarına gelir. Fıkıh terminolojisinde ise zekât, İslam'a göre zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payının belirli yerlere sarfedilmek üzere alınmasına denir.¹⁴⁴⁹

Kul, malının zekâtını vererek hem Allah'ın emrini yerine getirmiş hem de dünya malının kendisine geçici bir süre için tevdi edilmiş bir emanet olduğunun bilincine varır. Zekât veren, başta cimrilik olmak üzere birçok kötü huy ve alışkanlıktan arınır. Zekât, Allah'ın verdiği nimetlere şükürdür. Zekât, zenginin sadece kötü huy ve duygularını gidermekle kalmaz, onun malını da başkalarının haklarından temizler. Zenginin malında fakirin ve ihtiyaç sahibinin hakkı bulunduğundan bu hak ayrılıp verilmedikçe mal temizlenmiş sayılmaz.¹⁴⁵⁰

Abdulkadir Geylânî (k.s.) zekâtı, şerîatin ve tarikatın zekâtı olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Şerîatin zekâtı; zengin olan Müslümanların yılda bir defa mallarının belli bir kısmını fakirlere vermesidir.¹⁴⁵¹ Zekât; Kur'an-ı Kerim'de sadaka olarak isimlendirilmiştir. Çünkü sadaka fakirin eline gelmeden önce Allah'ın (c.c.) eline gelir. Allah'ın (c.c.) eline gelmesinin manası yüce Allah'ın zekâtı kabul etmesidir.¹⁴⁵²

Tarikata göre; zekâtın iki anlamı vardır. Birincisi; ahireti kazanmak için uhrevî kazancını (ibadetlerin sevabını) Allah (c.c.) rızası için vermektir. Tarikatın zekâtı ebedidir, yani belirli bir vakti yoktur. Ahiret için kazanılan namaz, oruç, zekât, hac, Kur'an okuma, zikir, infâk ve benzeri ibadetlerin mükâfatını günahkârlara vermektir. Böylece Allah (c.c.) günahkârları affeder. Kendisi iflas eder hiçbir şeyi kalmaz Allah (c.c.) iflas edenleri ve cömertleri sever. Rasûlullâh (s.a.v.) bu konuyla ilgili şunu

¹⁴⁴⁹ Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006, s. 422.

¹⁴⁵⁰ Komisyon, *a.g.e.*, s. 424

¹⁴⁵¹ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrar*, Takik: Halid Muhammed Adnan, Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senabil, 1414/1993, s. 110.

¹⁴⁵² Cîlânî, *a.g.e.*, s. 110.

söylemiştir. “*Müflis Allah’ın emanındadır.*”¹⁴⁵³ Kulun elinde hiçbir şey kalmaz; Rabb’iyle baş başa kalır. Kıyamet günü Allah (c.c.) kula on kat sevap verir.¹⁴⁵⁴

Zekâtın tarikattaki, ikinci anlamı ise; Kalbi nefsin sıfatlarından temizlemektir. Allah (c.c.) ayette şöyle buyurmuştur. “*Kim Allah’a (c.c.) güzel bir borç verirse Allah (c.c.) bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.*”¹⁴⁵⁵ Bu ayette bahsedilen, borç vermekten maksat kişinin, Allah’ın (c.c.) rızası için iyiliklerinin sevabını, sevabı olmayanlara vermesidir.¹⁴⁵⁶

Zekâtın zâhirî şartlarının yanında bâtinî edepleri de vardır. Sûfiler, zâhirî şartlarıyla beraber bâtinî edepleri yerine getirmeye özen gösterirler. Zâhirî kurallar ibadetin şeklini bâtinî edepler ise ibadetin ruhunu meydana getirir. Bu ikisinin birlikte yapılmasıyla ibadet hakiki şekilde gerçekleştirilmiş olur.

Abdulkadir Geylânî’ye göre; zekât veren kişinin, zekâtı vermiş sayılabilmesi için dört hususa dikkat etmesi gerekir.

1-Malını helalinden kazanmalıdır.¹⁴⁵⁷

2-Böbürlenmek, kibirlenmek ve üstünlük taslamak için mal biriktirmiş olmamalıdır.¹⁴⁵⁸

3-Ailesi ve çocuklarının geçimimi güzel bir şekilde sağlamış olmalıdır.¹⁴⁵⁹

4-Zekât verdiği kişiye minnet ve başa kalkmak suretiyle eziyet etmemelidir.¹⁴⁶⁰

İnsan, kendine farz olan zekâtı verdikten sonra, sadaka da vermelidir. Gönüllü verilen sadaka, Müslüman için güzel bir davranıştır. İmkânı olanlar, az çok demeden sadaka vermelidir. Özellikle mübarek üç aylarda, bayram günlerinde, aşure günü, kıtlık ve sıkıntılı zamanlarda daha çok sadaka vermelidir. Sadaka verirse, ailesi, canı, malı, afiyete kavuşur. Kul, sadaka verince, verdiği malın yenisi dünyada iken, kısa zamanda ona verilir. Ahirette ise çok mükâfata nail olur.¹⁴⁶¹

Tasavvuf ehlinin, zekât alıp almaması konusuna da değinmek istiyoruz. Sûfiler zekât alma konusunda takındıkları tavır hususunda üç kısma ayrılırlar

¹⁴⁵³ Hadisin kaynağına rastlanmamıştır.

¹⁴⁵⁴ Cîlânî, a.g.e., s. 110.

¹⁴⁵⁵ Hadid, 57/11.

¹⁴⁵⁶ Cîlânî, a.g.e., s. 111.

¹⁴⁵⁷ Abdulkâdir Geylânî, *El-Gunye li Tâlibî Tariki’l-Hakk*, Thk., Ali Ebu’l-Hayr, Beyrut, Dâru’l-Hayr, 2005, s. 215.

¹⁴⁵⁸ Cîlânî, a.g.e., s. 215.

¹⁴⁵⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 215.

¹⁴⁶⁰ Cîlânî, a.g.e., s. 215.

¹⁴⁶¹ Cîlânî, a.g.e., s. 9.

Birinci gurup sûfîler; zekât mal n  almak mubah olduğu halde zekât istemezler, kendiliğinden zekât verilirse onu kabul etmezler.¹⁴⁶² Bu gurup sûfîler; fakir ve ihtiyaç sahibi olan kişileri kendilerine tercih ettiklerinden dolayı zekât ve sadaka almayı uygun g r memişlerdir.

 kinci gurup sûfîler; zekât istemez fakat kendiliğinden zekât getiren olunca onu alırlar. Bunlara göre; istemeden ve tamah etmeden verilen zekât geri çevrilmez. Eğer geri çevrilirse Allah'ın (c.c.) gönderdiği bir şey geri çevrilmiş olunur. Eğer geri çevirmeyip yenilirse helal ve temiz bir yiyecek yenmiş olur. Kişi zek t , kendisinden daha fazla ihtiyaç sahibi birisine verirse bu daha iyidir.¹⁴⁶³

       gurup sûfîler; zekât ve sadaka, almayı hediye, hibe ve diğer yardımlara tercih ederler. Onlara göre Allah (c.c.) zenginlerin malının içinde yoksullara bir hak belirlemiştir. Onlar zekât ve sadaka alırken Allah'ın (c.c.) kendileri için belirlemiş olduğu hakk  almış olurlar. Ayrıca zekât ve sadakayı almamak nefse bir çeşit izzet atfetmek ve fakirliği hoş g r memektir. Bu nedenle zekât ve sadaka alınmalıdır.¹⁴⁶⁴

Sûfîlerin, zekât ve sadaka alma konusunda üç farklı tavır sergilemişler. Burada önemli olan sûfîlerin niyetleridir. Bu üç gurubunda niyetlerinin hayırlı olduklarını görmekteyiz. Bu görüşlerin üçü de Peygamberimiz'in '*Ameller niyetlere göredir.*'¹⁴⁶⁵ Hadisi gereğince, meşru ve geçerlidir. Aynı konuda farklı görüş bildirmeleri ise içinde bulundukları hal, makâm, maddi ve mânevî şartların etkisiyle olabilir.

 nsan, kendine farz olan zek t  verdikten sonra, sadaka da vermelidir. Sadaka gönüllü olarak Allah r zas  için yapılan maddi yardımlar anlamına gelir. Gönüllü verilen sadaka, Müslüman için güzel bir davranıştır.  mk n  olanlar, az çok demeden sadaka vermelidir. Özellikle mübarek    aylarda, bayram günlerinde, aşure günü, kıtlık ve sıkıntılı zamanlarda daha çok sadaka vermelidir. Sadaka verirse, ailesi, can , mal , afiyete kavuşur. Kul, sadaka verince, verdiği malın yenisi dünyada iken, kısa zamanda ona verilir. Ahirette ise çok mükâfata nail olur.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶² Ebu Nasr Es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma* ', Thk, Abdulhalim Mahmed, Taha Abdulbaki Surur, Daru'l K t b 'l-Hadis, Mısır-1960, s. 211.

¹⁴⁶³ Tusî, a.g.e., s. 211-212.

¹⁴⁶⁴ Tusî a.g.e., s. 213.

¹⁴⁶⁵ Buhârî, Bed 'l-Vahy, 1; Müslim,  mare, 155; Ebu Davud, Talak, 11.

¹⁴⁶⁶ Abdulkâdir Geylânî, El-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hakk, Thk., Ali Ebu'l-Hayr, Beyrut, Dâru'l-Hayr, 2005, s. 9.

1.3.4. Hâc Âdâbı:

Hac sözlükte "kastetmek, yönelmek" anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hac, "Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek" demektir. Bunların hepsine birden hac törenleri anlamında "menâsikü'l-hac" denir.¹⁴⁶⁷ Sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip olan müslümanların, ömründe bir defa haccetmeleri farz olup imkân elde edilince, geciktirmeden yerine getirilmesi gerekir. Hayatında bir defa hac yapmış olan müslüman bu farzı yerine getirmiş olur.¹⁴⁶⁸

Hac, inanan bir kulun inanç kökleriyle bağlantısını tazelemesi bakımından önemlidir. Peygamberimiz ve ashâbının tevhid ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı tatlı anılar, âdeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer. Bu inanan kişiye daha yoğun bir dinamizm kazandırır ve daha üst düzeyde bir sahiplenme şuuru verir.¹⁴⁶⁹ Hac mahşeri andırmaktadır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültürlere, sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tip elbiseler içinde toplanması, akın akın koşturması ve topluca ibadetler etmesi, bir bakıma âhirette Allah'ın (c.c.) huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac mümini âhiretteki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur.¹⁴⁷⁰ Hac ibadetinde müslüman, İslâm'a gönül vermiş olmanın mutluluğunu ve hazzını daha yakından idrak eder, yeryüzündeki bütün müslümanlarla birlikteliğin ve kardeşliğin kolektif şuuruna erer. Dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye akın eden müslümanlar, mîkat denilen belirli sınırlarda dünyayı, dünyevî farklılığı, hatta bencilliği ve ihtirasları temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini eşitleyen, birleştiren, onları dünya Müslümanlığının bir üyesi olmanın bilincine erdiren ihram elbiselerini giyerler. Artık "ben" yok, "biz" vardır. Müminler bir ufuktan diğerine akan beyazlar seli içinde yok olur, âdeta ölmeden önce ölümü ve âhret hayatını yaşarlar.¹⁴⁷¹

¹⁴⁶⁷ Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006, s. 514.

¹⁴⁶⁸ Komisyon, *a.g.e.*, s. 515.

¹⁴⁶⁹ Komisyon, *a.g.e.*, s. 512.

¹⁴⁷⁰ Komisyon, *a.g.e.*, s. 512.

¹⁴⁷¹ Komisyon, *a.g.e.*, s. 512.

Abdulkadir Geylânî (k.s.) haccı, şerîatin ve tarikatın haccı olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Şerîattaki hac; şartlarına ve rükûnlarına uyarak, Kâbe'yi ziyaret etmektir. Bir kişi şartlarını tam olarak yerine getirerek hac yaparsa sevaba nail olur. Eğer haccın şartlarından bir tanesi eksik olursa sevabı eksilir. Çünkü Allah (c.c.) haccın tamamen eda edilmesini emretmiştir.¹⁴⁷² Haccın şartları ise şunlardır: İhrama girmek, Mekke'ye girmek, kudüm tavafı, Arafat'ta vakfe, Müzdelifede vakfe, Mina'da kurban kesmek, sonra tekrar Hareme gelip Kâbe'yi tavaf etmek, Hz. İbrahim'in makamında iki rekât namaz kılmak ve zemzem suyu içmektir. Bunlar yapıldıktan sonra haccın yasakları artık helâl olur. Şartları tam olarak yerine getirilen haccın mükâfatı, cehennemden azad olmaktır. Allah (c.c.) bunu Kur'an'da şöyle müjdelemiştir. *"Kim oraya girerse kurtulur."*¹⁴⁷³ Yukarıdaki rükünlerden sonra, veda tavafı yapılır ve vatana dönülür. Şerîat haccını yapmak, insanı cehennemden azat eder ve kahrından emin olmayı sağlar.¹⁴⁷⁴

Abdulkâdir Geylânî k.s. (ö. 561/1165-66) seyr ü sülûk yolculuğunu tarîkatın haccı olarak açıklamıştır. Bu konuda şunları ifade etmektedir:

Tarîkattaki hacca gelince; onun için yolda gerekli olan eşyaları hazırlamak gerekir. İlk hazırlık, bir telkin sahibine (mürşide) intisâb edip ondan vird almaktır. Sonra kalpte canlılık hâsıl oluncaya kadar dille *'Lâ İlâhe İllallâh'* esmâsı zikredilir. Daha sonra, iç âlem sâfiyetini buluncaya kadar Allah, içten, zikredilmeye başlanır. Bu sâfiyetten sonra; cemel sıfatının nurları ile sır kâbesinin görünmesi için, sıfat esmâsına devam gerekir. Sonra, bu tasfiye işi, İbrahim ve İsmail peygambere (a.s.) Yüce Allâh'ın *'Beytimi ziyaretçiler için temizleyiniz.'*¹⁴⁷⁵ emri gereği, zahirdeki kâbenin, ziyarete gelecek kullar için temizlenmesi gerektiği gibi; batın kâbesinin de Hâkkın nazarı için temiz tutulması gerekir. İnsan için bu temizlik ne kadar lâıyk ve yapılması ne kadar yerinde olur. Batın kâbesinin temizlenmesi, zâhirî olan kâbenin temizlenmesinden daha üstündür. Bundan sonra, kudsi rûhun nuru ile ihram giyilip, kalb kâbesine girilir, daha sonra ikinci esmâ olan *'Allâh'* esmâmına devamla kudüm tavâfı yapılır. Bundan sonra, münâcaat yeri olan kalb arafâtına gidilir. Orada üçüncü esmâ olan *'Hû'* ile vakfe yapılır. Dördüncü esmâ olan *'Hak'* esmâsında aynı şekilde devâm edilmesi gerekir. Ardından, beşinci esmâ olan *'Hay'*, ve altıncı esmâ olan *'Kayyûm'* un arasını birleştirip *'Füad'* (kalb) müzdelifesine gidilir. Ardından, iki harem arasında olan *'Sır'* minâsına gidilir,

¹⁴⁷² Bkz., Bakara, 2/196.

¹⁴⁷³ Alî İmran, 3/97.

¹⁴⁷⁴ Abdulkâdir Cîlânî, *Sırru'l-Esrar*, Thk., Halid Muhammed Adnan- Muhammed Gassan Nasuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senabil, 1414/1993, s. 114-115.

¹⁴⁷⁵ Hac, 22/26.

orada duruş yapılır ve yedinci isim olan ‘*Kahhâr*’ okunarak mutmainne nefis kurban edilir. ‘*Kahhâr*’ ismi Fenâ (yokluk) kapısını açar ve küfür perdelerini kaldırır. Bu durumu Peygamber (s.a.v.) efendimizin şu hadis-i şerifi çok iyi anlatır: “İman ve küfür, arşın ötesinde birer makâma sahiptirler. Bunlar kulla Rabbi arasında perde sayılır. Biri siyah öbürü de beyazdır.” Bundan sonra, Kûdsi rûhun başı, beşeri sıfatlardan tıraş edilir. Burada sekizinci isim ‘*Vehhâb*’ esmâsı okunur. Sonra; Sır, haremine girilir, burada dokuzuncu esmâ olan ‘*Fettâh*’ esmâsı okunur. Bundan sonra Akif arsasına gidilir, oranın yakınlık, ünsiyet sergisinde itikâfa girilir, burada onuncu esmâ olan ‘*Vâhid*’ esmâsına devam edilir. Bundan sonra Samed sıfatının tecellisi, şekilsiz benzersiz görülür. Daha sonra tavaf başlar, yedi defa yapılır. Altı teferruat ismi ile on birinci esmâ olan ‘*Ehad*’ esmâsına burada devam edilir. Bundan sonra yakınlık ile şarab içilir. Bu şarabı: “*Rabları onlara pak temiz olarak içirdi.*”¹⁴⁷⁶ Ayet-i kerimesi bize anlatır. Burada kadeh on ikinci esmâdır. Bundan sonra baki yüzden perdeler kalkar. Onun nuru ile ona nazar kılınır. O âlemin şekli benzeri yoktur. ‘O âlemi, ne bir göz gördü, ne bir kulak işitti, ne de bir beşer kalbi hatırlamıştır.’ Allâh’ın kelâmı harf ve ses vasıtası ile olmaz. Beşer kalbinin inceliğine eremediği zevk, Allâh’ı (c.c.) görme anındaki zevk ve onun hitabıdır. Bundan sonra, kötü işler iyiliğe döner. O hac işi esnasında haram olanlar, helâl olur: Bu işler, Tevhid esmâsının tekrarı ile olur. Allâh (c.c.) şöyle buyurur: “*İman edip, yarar iş yapan zümre var ya, işte Allâh onların kötülüklerini iyiliğe çevirir.*”¹⁴⁷⁷ Sonra; nefsânî hareketlerden azâd hâsıl olur. Korku hüznün kalmaz. “*Ayık olunuz; Allâh’ın veli kullarına korku, hüznün yoktur.*”¹⁴⁷⁸ meâlindeki ayeti, bunu ifade eder. Bundan sonra, bütün ilâhi isimlerin tekrarı ile son tavaf yapılır. Ve asli vatana dönüş başlar. O asli vatan, kuds ve ahsen-i tâkvim âleminde. Bu iş, Yakın âlemi ile ilgili, on ikinci ismin tekrarı ile olur. Bu teviller dilin ve aklın döndüğü miktardır. Bundan ötesini haber vermek mümkün olmaz. Çünkü havsala, zihin ve anlayış, ötesini idrak edemez. Bu hikmete işaret olarak Peygamber (s.a.v.) efendimiz şöyle buyurur: ‘Öyle ilimler vardır ki, onlar gizli hazine gibi dururlar; ilahi ilimlere vakıf olanlardan gayrısı bilemez.’¹⁴⁷⁹

Abdulkadir Geylânî (k.s.) seyr ü sülûk yolculuğunu tarikatın haccı olarak açıklamıştır. Kalp ve letâifleri hacdaki kutsak mekânlara benzetmiştir. Onların ıslâhı için zikir çekilmesini ise haccın vazifelerini yapmaya benzetmiştir. O’na göre kul seyr ü sülûk yapınca hac yaptığında kazanmış olduğu güzel halleri elde eder.¹⁴⁸⁰ Hac yapan kişi nasıl merhemet, şefkat, sabır, tevekkül, İslam kardeşliği ve benzeri güzel huyları elde

¹⁴⁷⁶ İnsan, 76/ 21.

¹⁴⁷⁷ Furkan, 25/70.

¹⁴⁷⁸ Yunus, 10/62.

¹⁴⁷⁹ Cîlânî, a.g.e., s. 114-115.

¹⁴⁸⁰ Bkz., Cîlânî, a.g.e., s. 114-115.

ediyorsa tarikat eğitimi alan kişide bu güzel huyları elde eder. İşte buna tarikatın haccı denir.

Hâccın zâhirî şartlarının yanında bâtinî edepleri de vardır. Sûfiler, zâhirî şartlarıyla beraber bâtinî edepleri yerine getirmeye özen gösterirler. Zâhirî kurallar ibadetin şeklini bâtinî edepler ise ibadetin ruhunu meydana getirir. Bu ikisinin birlikte yapılmasıyla ibadet hakiki şekilde gerçekleştirilmiş olur.

Haccın ilk edebi, hacca özen gösterip, bulacağı her türlü yol ve imkânla hacca gitmek istemek, hacca gitmek için bütün imkânlarını kullanmak, hacca gitmemek için ruhsat aramamaktır. Haccın farz, vacip ve sünnetlerini öğrenme konusunda avam, havas eşittir. Dolayısıyla hacca niyet eden kişinin hac bilgisini öğrenmesi gerekir.¹⁴⁸¹

Ebû Nasr es-Serrâc, (v. 378/988) hac esnasında uyulması gereken edepleri şöyle sıralamıştır.

1-Hacca niyet edildiği zaman mutlaka yerine getirilmeli, niyetten asla vaz geçinilmemelidir. Hac ibadeti için yola çıkan kişi geri dönmemelidir.¹⁴⁸²

2-Hac yolculuğu esnasında namazlar kısaltılmamalı, memleketteyken yapılan bütün ibadetler yolculuk esnasında da yapılmalıdır.¹⁴⁸³

3-Hacca başladıktan sonra tekrar şeytanın, nefsin, heva ve heveslerin çağrısına uyulmamalıdır.¹⁴⁸⁴

4- Tavaf namazı, Makâm-ı İbrahim'in arkasında eda edilirken, oranın Allah'a (c.c.) vermiş olduğu sözleri yerine getiren bir kulun makâmı olduğu bilinmelidir.¹⁴⁸⁵

5-Hacer-i esvedi selamlayıp öptüklerinde, Allah'a (c.c.) biat edip, kulluk sözü verdikleri ve ellerini bir daha nefis ve şehvetle uzatmamaları gerektiği bilinmelidir.¹⁴⁸⁶

6-Safa tepesine gidince kalp safasını bozacak her hangi bir şey kalbe sokulmamalıdır.¹⁴⁸⁷

7-Safa ve Merve tepeleri arasında hervele (hızlıca yürüme) yapınca, şeytan, nefis ve hevadan uzaklaşmak için ecele edilmelidir.¹⁴⁸⁸

¹⁴⁸¹ Ebu Nasr Es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma'*, Thk., Abdulhalim Mahmed, Taha Abdalbaki Surur, Mısır, Daru'l-Kütübü'l-Hadis, 1960, s. 222.

¹⁴⁸² Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸³ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸⁴ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸⁵ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸⁶ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸⁷ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁸⁸ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

8-Mina'ya ulaşınca umduklarına kavuşmak için hazırlıklı olunmalıdır.¹⁴⁸⁹

9-Arafat'a varınca kendilerinin Hakk'a tanıtılacağı haşır, neşir ve ba's (kabirden kalkma) hatırlanmalıdır.¹⁴⁹⁰

10-Arafat'ta vakfeye efendilerinin huzurundaymış gibi durmak. Vakfeye durduktan sonra bir daha ona arkalarını dönmemek.¹⁴⁹¹

11-Müzdelife'ye varılınca, kalpler Allah'ın (c.c.) azâmeti ve celâli ile dolmalı; müzdelifeden dönülünce dünya ve ahiret arkaya atılmalıdır.

12- Şeytana taşlamak için taş kırılırken, taşla beraber şehvet, heva ve hevesler kırılmalıdır.¹⁴⁹²

13-Meşar-i Haram yanında Allah (c.c.) zikredilirken, gönüllerde hâcca saygı, hâc mekânlarına ta'zîm, yasaklarına hürmet duygusu olmalıdır.¹⁴⁹³ Kalpte dünyevî duygular olmamalıdır.

14- Taş atılırken, şeytanî fiiller, söz ve davranışlar düşünülerek hüsnü edeple taş atılmalıdır.¹⁴⁹⁴

15-Başlar tıraş edilirken saçlarla birlikte kalpteki methedilme, övülme duyguları da yok edilmelidir.¹⁴⁹⁵

16-Kurban kesilirken, hayvan kesilmeden önce içlerdeki nefisler kesilmelidir.¹⁴⁹⁶

17-Ziyaret tavafı için gelip Kâbe'nin örtüsüne yapışılınca, Allah (c.c.) dışındaki her şeyden bağlar koparılıp yalnız Allah'a (yoluna) sarılıp, başkasına sarılmamalıdır..¹⁴⁹⁷

18-İhram yasakları kalkıp, her şey helal olunca Allah'a (c.c.) muhalefet etmemek, nefsânî arzulara uyarak haram ve yasak şeyleri yapmamak, tasfiye ve tezkiye ettikleri hallerini bulandırmamak.¹⁴⁹⁸

19-Hacca güvenerek gevşeklik gösterilmemelidir. Bütün işlerde Allah'tan yardım dilenmeli, sürekli Allah'a sığınılmalıdır.¹⁴⁹⁹

¹⁴⁸⁹ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁹⁰ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁹¹ Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁹² Tusî, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁹³ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁴⁹⁴ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁴⁹⁵ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁴⁹⁶ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁴⁹⁷ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁴⁹⁸ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

Tasavvufta Hâccın zâhirî kuralları yanında bâtinî bazı kurallarının olduğunu görmekteyiz. Hâc ibadetinin kişiyi tam olarak tasfiye ve tezkiye edip olgunlaştırabilmesi için zâhirî kuralların yanında, sûfilerin anlattığı bâtinî yani kalbî ve hissi olan edeplerin de uygulanması gerekir. Farz, vacip, sünnet gibi fikhî olan kurallar ile tasavvufî edepler birleşince hac mükemmelleşecektir.

¹⁴⁹⁹ Tusî, *a.g.e.*, s. 129.

SONUÇ

Kâdiriyye İslâm tarihinde kurulan ilk tarikatlardan biridir. Kurucusu olan Abdülkâdir Geylânî (k.s.) Kur'an ve sünnete uygun, ifrat ve tefritten uzak, zühd, takvâ, mücâhede, güzel ahlâk, verâ', sıdk, muhabbet, sabır, şükür, tevekkül ve rızâ esaslarını kapsayan tasavvufî anlayışı yaymıştır.

Kâdiriyye Abdulkadir Geylânînin hayatında geniş bir coğrafyaya yayılmış, vefatında sonra bütün İslâm ülkelerine yayılmıştır. Günümüzde ise Müslümanların yaşadığı hemen hemen her yerde varlığını sürdürmektedir. Tarikatın yaygınlık kazanmasının sebepleri, Abdulkadir Geylânî etkili vaaz ve sohbetleri, büyük bir şöhrete sahip olması, halife ve mürid ve öğrencilerinin çok olması, Geylânî ailesinin gayretleri ve tarikatın dinin zâhirîne bağlı, ifrat ve tefritten uzak, ılımlı zühd hayatını benimseyen bir anlayışa sahip olmasıdır. Tarikatın yayılmasındaki en etkin sebep tarikatın dinin zâhirîne bağlı, ifrat ve tefritten uzak, ılımlı zühd hayatını benimseyen bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Çünkü dinin zâhirî ne bağlı olmayan ifrat ve tefrite kaçan yapıların Müslümanların geneli içerisinde kabul görmesi çok zordur.

Kâdiriyye seyr ü sülûkte nefsanî usûlü (etvâr-ı seb'a) kullandığı için nefsanî bir tarikattır. Bunun yanında bazı Kâdiriyye müridlerinin ruhânî yöntemi de (letâif zikri) kullandıklarını tespit ettik. Kâdiriyye'de seyr ü sülûkte kullanılan ilk yöntem nefsanî yöntemdir. Bu metodla, insan bedeninde kötülüğün kaynağı olan ve sürekli kötülüğü emreden nefis, zikir, ibadet, riyâzet ve mücâhedelerle etkisiz kılınarak kontrol altına alınmaya çalışılır. Nefsanî yöntemde yedi nefis mertebesinin her biri için ayrı bir esmâ okunur. Esmâlarının günlük ve toplam okunma adetlerinin müridlere göre değişmektedir.

Kâdiriyye'de nefis mertebelerinin ıslâhı için talim ettirilen iki tasnif bulunmaktadır. Birinci tasnif şudur. Nefs-i emmâre için *Lâ ilâhe illallâh*, levvâme için *Allâh*, mülhime için *Hû*, mutmainne için *Hak*, râdiyye için *Hay*, mardiyeye için *Kayyûm*, kâmile/ safiyye için *Kahhâr* esmâsı okunur. Bu okunan esmâlar usûl esmâlarıdır. Bu esmâların okunmasının ardından, yardımcı diye tabir edebileceğimiz furû' esmâlara geçilir. Bunlar; *Vehhâb*, *Fettâh*, *Vâhid*, *Ehad*, *Samed*, *Alî*, *Azîm*, *Muhît* esmâlarıdır. Çoğunlukla bu tasnif uygulanır. Bu tasnifin esmâlarının *Samed* esmâsına kadar nefsanî yöntemi uygulayan Halvetiyye tarikatıyla aynı olduğu görülmüştür.

İkinci tasnifte, La ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hay, Vâhid, Azîz, Vedûd, Hak, Kakhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin Bâsit esmâları kullanılır. Bunlardan Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hay, Vâhid, Azîz, Vedûd, esmâları usûl esmâlarıdır. Hak, Kakhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin Bâsit esmâları ise furû' esmâlarıdır. Ayrıca Furû' esmâların tarikatın kollarına ve bazı mürşidlere göre farklı olabilmektedir.

Mürîd, ilk tarikata girdiğinde bir esmâ verilir. Verilen esmâyı mürşidinin belirlediği miktarda okuyunca mürşidinin izniyle diğer esmâya geçer. Bu şekilde sırasıyla önce usûl esmâları sonrada fûru' esmâları eklenir.

Kâdirî tarikatında sâliklere nefsânî usûlün (etvâr-ı seb'a) ardından, rûhânî usûlle (letâif) ile seyr ü sülûk yaptırılır. Rûhânî yöntemde, insan bedeninde var olup onu iyiliğe sevk eden mânevî bir güç olarak rûhun, ibadet, evrâd ve ezkâr, riyâzet ve mücâhede ile güçlendirilerek kötülüğün kaynağı olan nefse üstün kılınması hedeflenir. Kâdiriyye mürşidlerinde letâif sayılarının farklı olduğunu gördük. Kâdiriyye'de ıslah edilen letâifler şunlardır: Rûh, kalb, sır, sırr'us-sır, hafî , ahfâ nefis ve külliye, turâbiyye, mâiyye, nâriyye, havâiyye, olmak üzere on iki adettir. Bu latîfelerden; nefis, turâbiyye, mâiyye, nâriyye, havâiyye, halk âlemine ait letâiflerdir. kalb, sır, sırru's-sır, hafî ahfâ nefis ve külliye, latîfeleri ise emir âlemine ait latîfelerdir. Kâdiriyye mürşidlerinde letâif sayılarının farklı olduğunu gördük.

Kâdiriyye'de nefsânî yöntemin devamında rûhânî yöntemle sülûk yaptırılır. Bu yöntemde latîfelerin ıslâhı için “Allâh” esmâsı kullanılır. Latîfeler ıslâh edildikten sonra nef-i isbât yani “Lâ ilâhe illallâh” esmâsına devam edilir. Fakat Kâdiriyye'de latîfelerin ıslâh edilmesinde Allâh esmâsının yanında “Lâ ilâhe illallâh” esmâsında kullandıkları görülmektedir. Rûhânî usûlde “Fenâ fi'ş-Şeyh” ve “Fenâ fir-Resûl” gerçekleşinceye kadar Allâh esmâsı zikredilir. Ardından “Fenâ fi'llâh'ın” gerçekleşmesi için Lâ ilâhe illallâh esmâsına geçilir. Kâdiriler ise rûhânî yöntemden önce nefsânî yöntemde nefis mertebelerinin ıslâhı için zikredilen esmâların etkisiyle “Fenâ fi'ş-Şeyh” ve “Fenâ fir-Resûl”gerçekleştirdikleri için Fenâ fillâh'ı gerçekleştirmek için latîfelerin ıslâhı için direk olarak ‘Lâ ilahe illallâh’ esmâsını zikrederler. Ayrıca Kâdirîler latîfelerin ıslâhı için Lâ ilahe illallâh esmâsını talim ettikleri için letâiflerden sonra nef-i isbat zikrine ihtiyaç duymazlar. Çünkü onlar latîfeleri ıslâh ederken aynı zamanda nef-i isbâtı gerçekleştirmiş olurlar.

Kâdirîler usûlle beraber seyr ü sülûke yardımcı amelî ve kalbî bazı bazı unsurlar kullanmışlardır. Amelî olanlar intisâb, istiğfâr, tövbe, evrâd, sohbet, rabıra, tefekkür-i mevt, riyâzet ve mücâhede, zühd, halvet, ibadetler, istikâmet ve doğruluk

uygulamalarıdır. Kalbî unsurlar ise muhabbet, tevekkül sabır, şükür, rızâdır. Kadiriyyede Halvetiyyede olduğu gibi halvet uygulaması, Nakşibendiyyede olduğu gibi râbîta uygulamasının olduğu görülmüştür.

Kâdiriler seyr ü sulûk için mürşidi kâmile bağlanmayı zorunlu görürler. Onlara göre, bir insan mürşide bağlanmadan İslâmı yaşayabilir fakat seyr ü sulûk tamamlayamaz yani “*vâsıl-ı ilallâh*” mertebesine ulaşamaz. Kâdiriyye’ye intisâb eden kişilerde, İslam’ı yaşamada hassaslaşma, mâneviyata yönelme, günahları terk ve işlenebilecek günahlardan şiddetle kaçınma durumlarının meydana geldiğine şahit olmaktadır.

Kâdirî tarikatında, Kur’an’da, sünnette ve sûfîlerin tövbeyle ilgili ifadeleri dikkate alınarak tövbeye büyük önem verilir. Tariata intisâb etmek isteyen bir kişiyi önce geçmişte yapmış olduğu büyük, küçük bütün günahları için tövbe etmesi istenir. Mürîdlerin günlük ve haftalık virdlerine başlamadan önce mutlaka tövbe istiğfâr ettikten sonra başlarlar. Ayrıca mürîdler günlük virdleride her gün 33/100/300 defa “*Esteğfirullâh*” zikrini çekerler. Haftalık zikirlerinde ise çeşitli istiğfâr cümlelerini değişik sayılarda topluca zikrederler. Bunların dışında kâdirî mürşidleri, mürîdlerine her zaman tövbe etmeleri, günahlardan pişmanlık duymalarını tavsiye etmişlerdir.

Seyr ü sulûkte kullanılan en önemli unsur ise evrâd ve ezkârlardır. Kâdirî tarikatındaki virdler, günlük zikir, haftalık zikir, mihrâbî zikir, Tevhibâtü’l-Kâdiriyyeyetu (Tevhibat), Hatm-i Kâdirî, Kur’an virdi, Fâtiha virdi ve Evrâd-ı Kâdiriyye adı verilen Abdulkadir Geylânî’den nakledilen dua ve virdlerdir. Bu virdlerden günlük ve haftalık zikir bütün mürîdler için zorunludur. Diğerleri ise mürşidlerin uygulama ve tavsiyelerine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca, Kâdirî mürşidleri, mürîdlerin durumlarını göz önüne alarak vird konusunda farklı tavsiye ve görevlendirmeler yapabilmektedirler. Kâdirîler günlük virdlerinde sessiz zikri, haftalık toplu virdlerinde ise sesli zikri tercih etmişlerdir. Sesli/cehrî zikir muhrîk (nefsi yakıcı); sessiz/hafî zikir ise müşrik (kalbi parlatıcı/nurlandırıcı) özelliğe sahiptir. Dolayısıyla kâdirîler zikrin hem yakıcı, hemde parlatıcı/nurlandırıcı özelliğinden yararlanmaktadırlar. Günlük virdler istiğfâr, salavât, hamdele ve usûl ve furû‘ esmâlarından oluşur. Haftalık zikir ise istiğfâr, salavat, hamdele, tekbir, çeşitli dua cümleleri, *Lâ ilâhe illallâh*, *Yâ Hay Yâ Kayyâm*, *Allâh*, *Hay yâ Hay*, *Hû Allâh*, *Hay Allâh*, *Hû Hû Allâh*, *Hay Hay Allâh*, esmâlarından oluşur. Kâdirîlerin en çok önem verdikleri esmâların ise “*Lâ ilâhe illallâh*” ve “*Allâh*” esmâları olduğuna şahit olduk. Nitekim bu iki esmâyı mürîdlerin istedikleri kadar çekmelerine izin verirler. Diğer

esmâlar ise mürşidin izin ve tavsiyesiyle okunur. Günlük ve haftalık zikir dışındaki, diğer dua, istiğfâr ve virdler ise zorunlu olmayıp tavsiye niteliğindedir. Tarikatın kollarına göre usûl ve furû' esmalarda bazı farklılıklar olduğu görülmektedir.

Mürîdlerde her gün en az 5 dakika râbîta yapmaları istenmiştir. Râbîtanın farklı uygulama biçimlerine şahit olduk. Râbîta uygulamalarının ortak özelliği, mürîdlerin Allah'ın (c.c.) huzurunda olduğunu düşünerek Peygamberimiz ve silsile-i meşâyih ile gönül bağı kurmalarını sağlamaktır. Râbîta, mürîdlerin Allah'a (c.c.) Rasûlullâh'a (s.a.v.) ve evliyaullâha muhabbetini ve tarikata bağlılığını artıran bir uygulama olarak görülmektedir. Mürîdin, muhabbetinin ve bağlılığının artmasında onu dini hayatı yaşama konusunda motive etmekte ve daha hızlı yol almasını sağlamaktadır.

Tefekkür-i mevt yapmak yani her gün en az beş dakika ölümü hatırlamak, Kâdirî tarikatının temel prensiplerindendir. Kâdirîler, mürîdlerin ölümü düşünmesinin sürekliliğini sağlamak, ölümden gafil yaşamalarını engellemek, ölüme ve ölüm sonrası hayata hazırlık yapmalarını sağlamak için ölümü düşünmeyi günlük ve haftalık derslere koymuşlardır. Çünkü ölümü her gün en az beş dakika düşünen birisinin ölümden gafil olması, ölüme ve ölümden sonraki hayata hazırlık yapmaması düşünülemez.

Kâdirî mürşidlerinin önem verdikleri yöntemlerden biriside sohbettir. Onlar haftada bir veya iki kere sohbet yaparlar. Yakında olan mürîdlerin zaruri haller dışında sohbetlere katılmasını zorunlu görmektedirler. Sohbetler genellikle 30-60 dakika arası sürmektedir. Sohbetlerini ayet, hadis ve velîlerin eser ve sözlerinden yararlanarak yaparlar. Sohbetlerin konusunu belirlerken dinleyicilerin ihtiyaç duyduğu konuları seçmeye özen gösterirler. Kâdirîler mürîdlerine sohbetlere katılmayı zorunlu tutarak onların hem bazı konulardaki bilgi eksikliklerini gidermek, hem de sohbet ortamının mânevî atmosferinden yararlanmayı hedeflemektedirler. Ayrıca sohbetlere gidenler akıllarına takılan soru ve problemleri şeyhlerine sorarak cevap alma imkânı bulmaktadırlar.

Diğer bir unsur ise riyâzettir. Riyâzet nefsi terbiye edip takvalı bir yaşam elde etmek için yapılır. Riyâzet mürîdlerin nefs-i emmâresini zayıflatarak onların daha çok ve daha ihlâslı ibadet etmelerini sağlamaktadır. Riyâzetin ana unsurları az yemek, az uyumak az konuşmak ve uzlet hayatını tercih etmektir. Az yemek (Killet-i ta'am) nefsi zayıflatarak rûh üzerindeki etkisini yok etmektedir. Az yemek nefsi zayıflatarak kulun daha rahat ibadet etmesini ve günahlardan, heva ve heveslerden uzaklaşmasına vesile olur. Kâdirî mürşidleri, az yemenin mânevî yaşantı üzerindeki olumlu etkisinden dolayı mürîdlerine az yemeyi tavsiye etmişlerdir. Hatta Abdulkadir Geylânînin nefis

terbiyesinin temelinde kelime-i tevhîd ile açlık vardır. O'na göre nefs-i emmâre ancak açlık ve '*Lâ ilâhe illallâh*' esmâsı çok zikredilerek ıslâh edilebilir. Kâdirî tarikatında müridlere az uyumak (Killet-i menâm) tavsiye edilmektedir. Az uyumak amaçsız bilinçsiz bir uykusuzluk değildir. Az uyumaktan maksat geceleri ibadet, zikir, murâkabe ve tefekkürle ihyâ etmektir. Özellikle seher vakitlerinin müridler tarafından ihyâ edilmesi; eğer güç yetirilebilirse bu vakitte günlük virdlerinin çekilmesi istenmektedir. Çünkü ancak ihyâ edilen bilinçli uykusuzluk hali müridin manen olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır.

Tarikata giren müridlerin, yapması gereken vazifelerden biriside az konuşmak (Killet-i kelâm), daha çok susmayı tercih etmektir. Fakat bu susma hali bilinçsiz sebepsiz bir susma değildir. Müridlere susmayı tercih etme tavsiye edilerek şunları gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır. Müridin, az konuşarak dilini yalan, gıybet, dedikodu, iftira ve boş sözlerden koruması; müridin sustuğu vakti ibadet, zikir, istiğfârla ve tefekkürle geçirmesi amaçlanmaktadır.

Müridlerin, zühd sahibi olmaları tavsiye edilmiştir. Kâdirîler müridlerin yaşantılarını devam ettirecek kadar mal edinmelerinin zorunlu görürler. Zühtten asıl kastettikleri dünya ve dünyaya ait şeyleri kalbe sokmama ve bunları elde etmek için hırsa kapılmamaktır. Hakiki zühd; kalbin Allah'ın (c.c.) dışındaki şeylerden temizlenmesidir.

Kâdiriyye'de müridlere yaptırılan uygulamalardan biride halvettir. Halvet; belli bir süre تنها bir yerde, dünyayla tamamen alaka kesilerek vaktin ibadet, zikir, tefekkürle geçirilmesidir Halvette amaç mâsivâyı yani (Allah (c.c.) dışındaki her şeyi) gönülden çıkararak "*Fenâ fillâh*'a ulaşmaktır. Halvet uygulamasını gerçekleştirmek için müridlerin belli bir olgunluk seviyesinde olması gerekir. Bu nedenle müridlere genellikle sulûk esmâlarını tamamladıktan sonra halvet yaptırılır. Ayrıca müridin uygun gördüğü diğer zamanlarda da halvet uygulaması yaptırılmıştır. Halvetin uygulanma vakti, halvette yapılacak olan zikir ve ibadetler konusunda müridlere göre bazı farklılıkların olduğu görülmüştür. Halvetin süresi genel olarak kırk gün olmakla beraber 3-7, 9, 10, 12, 21, 40, 66, 120, 160, günlük uygulanan halvet çeşitleri de vardır. Süresi az olan halvetler yoğun çalışma şartlarına sahip kirşiler için daha uygulanabilir görülmektedir. Günümüz şartlarından dolayı halvetin yapılması güç olmaktadır. Bu nedenle kâdirî müridleri "*bâtınî halveti*" yani halk ile beraberken mâsivâyı (Allah c.c. dışındaki her şeyi) kalpten çıkarmayı tavsiye etmektedirler.

Seyr ü sulûkte ibadetlere çok önem verilir. Mürîdlere farz ve vacip ibadetlerin yanında bazı nafil ibadetleri yapması tavsiye edilir. Nafilelerde asıl olan azda olsa devamlı olmasıdır. Bazen mürîdlere özel bazı vird veya ibadetlerde tavsiye edilebilir. Bu tavsiyeler yapılırken mürîdlerin bireysel durumları göz önünde bulundurulur.

Kâdirî tarikatında mürîdlerden istenen vazifelerden biriside hizmettir. Hizmetin, İslâm'a hizmet, mürşide himet, ihvâna hizmet, dergâha hizmet, mü'minlere hizmet gibi birçok yönü bulunmaktadır. Gerçek hizmet yalnızca Allah'adır. Mürşide, ihvâna ve diğer insanlara yapılan hizmet ise Allah (c.c.) için yapılmalıdır.

Mürîdlerin ibadet, davranış ve yaşantılarından istikâmet sahibi ve doğru olmaları istenmektedir. Çünkü istikâmet ve doğruluk olmadan bir tarikat hayatı yaşanamaz. Nitekim Abdulkadir Geylânî (k.s.) kendisinin doğruluk vesilesiyle mânevî olarak ilerlediğini ve yüksek makamlara ulaştığını bildirmiştir.

Kâdirî tarikatına intisâb eden biri, haram, günah ve şüpheli şeyleri terk etmekle beraber kalbini kötü huylardan temizlemelidir. Hakiki tevhidin gerçekleşip Allah'a (c.c.) vâsıl olunabilmesi için kulun kalbinin kötü sıfatlardan tamamen temizlenmesi gerekir.

Kâdiriyye'de önem verilen ana kalbî unsurlar ise ihlâs, muhabbet, tevekkül sabır, şükür, rızâdır.

Kâdirî tarikatında, mürîdlerden Allah (c.c.) rızasına talip olmalı ve muhabbet ehli olmaları istenir. Çünkü muhabbet mürîdin hızlı yol almasına ve maksûduna ulaşmasına vesile olan en etkin yollardan birisidir. Mürîdlerde bulunması gereken muhabbet ise; Allah'a (c.c.) muhabbet, Rasulullâha (s.a.v.) muhabbet, mürşide muhabbet, sûfilere muhabbet, ihvâna muhabbettir ve Allah'ın muhabbet duyduğu her şeye muhabbettir.

Mürîd, tevekkül ehli olmalıdır. Tevekkül; kulun kalbinin Allah'a (c.c.) dayanması, ona güvenmesi ve onun dışındaki şeylerden umut kesmesidir. Tevekkül etmek, insanı hırs ve tamahtan alıkoyar. Yine tevekkül eden kişi her şeyin Allah'ın takdiriyle gerçekleşeceğini bildiği için yaşadığı olumsuzluklar karşısında aşırı üzülmeyle; olumlu şeyler karşısında ise aşırı sevinmeyerek orta yolu tutar.

Mürîd sabırlı olmalıdır. Sabır, belâ gelince, şikâyet etmemek, edebe uygun hareket etmektir. Kulun başına gelen bela, musibet ve olumsuzluklara karşı sabretmesi onun isyan etmesini ve Allah'ın (c.c.) takdirine karşı gelmesini önleyecektir. Ayrıca

sabır kulun iradesini güçlendirir. Bu ise tasavvuf yolunda onun daha rahat ilerlemesini sağlamaktadır.

Mürîdlerden istenen kalbi tutumlardan birisi de rızâdır. Yani mürîdin Allah'tan gelen her şeye razı olmasıdır. Kulun yüce Allah'ın takdir ettiklerine razı olabilmesi için hakiki muhabbete sahip olması gerekir. Çünkü ancak gerçek manada muhabbetullâha sahip birisi iyi ve kötü bütün takdir edilene razı olabilir. Ayrıca kulun rızâ ehli olması, onu aşırı üzüntü, isyan, pişmanlık gibi insanın huzurunu olumsuz etkileyecek hallerden koruyacaktır. Yani rızâ hali kula iç ferahlığı ve gönül huzuru kazandırır.

Kâdirîlerin önem verdiği unsurlarda biriside âdâbdır. Abdulkadir Geylânî edebî öneminden dolayı “*Gunyetu't-Tâlibîn*” eserinde âdâb konularını detaylı olarak açıklamış ve mürîdlerin bunları yerine getirmelerini zorunlu tutmuştur. Âdâb konusu müşîdlerin, mürîdlerin âdâbı ve ibadetlerde âdâb olmak üzere üç ana başlık halinde ele aldık. Bu âdâb kuralları diğer tarikatlarla benzerlik göstermektedir.

Müşîtlar, mürîdlerini irşâd ederken şu hususlara dikkat etmeleri istenmiştir. Müşîdin niyeti halis omalı; , kendisine gelen mürîdi, Allah (c.c.) rızası için kabul etmelidir. İnsanları hâkimiyeti altına almak için değil onların nefislerini ıslâh için rehber olmalıdır. Müşîde karşı muamelesi güzel ve nasihat tarzında olmalıdır. Müşîdlerini şefkat ve merhamet ile eğitmelidir. Müşîdlerin güç yetiremeyeceği görevleri vermemeli, onlar için en kolay yöntemi seçmelidir. Müşîdlerine görev verirken şerîatin kolay olan emirlerinden başlamalı, daha sonra zor olana geçmelidir. Ancak; müşîd, tarikata yeni giren mürîdin hâlinde, mücadele, doğruluk, zorlu işlere karşı sadâkat, Allah'ın (c.c.) nuru, keşif hâli, Allah'ın (c.c.) velî kullarına olan tecellisini gördüğünde hiçbir şekilde ona müsamahalı davranmaz. Müşîd, mürîdlerinden hiçbir şey istememeli, onların mallarından faydalanmamalı, onları kendi şahsi hizmetinde kullanmamalıdır. Müşîd-i kâmil; içinde bulunan toplumun ve devrin ihtiyaçlarına ve kendisine mensup mürîdin kabiliyetine göre ondaki yanlış inançları ve ilerlemesine engel olan inanç, tutum ve davranışları ortadan kaldırmalıdır.

Abdulkadir Geylânî mürîdlerin âdâbını şu alt başlıklardan halinde ele almıştır.

1. Tarikata İlk Olarak Giren Mürîdin (Mübtedînin) Uyması Gereken Edepler.
2. Mürîdin Rabb'ine Karşı Edepleri.
3. Mürîdin Peygamberimize Karşı Edepleri.
4. Mürîdin Şeyhine Karşı Edepleri.
5. Mürîdin İhván Kardeşine Karşı Edepleri.
6. Mürîdin Tarikata Bağlı Olmayan İnsanlara Karşı Edepleri.
7. Mürîdin Zenginler İle Beraber Olma Âdâbı.
8. Mürîdin Fakirler İle Beraber Olma Âdâbı.
9. Mürîdin Ailesine ve

Çocuklarına Karşı Edepleri. 10. Mürîdin Dünyaya Karşı Edepleri. 11. Mürîdlerin Dergâhta Uyması Gereken Edepler. 12. Mürîdin Semâ' Âdâbı. Bu konuların dışında başlıklara Kâdirî mürîdlerine has bazı kıyafet ve semboller olduğunu gördük ve bunu başlık olarak ele aldık

Mürîdlerin ilk yapmaları gereken sağlam bir itikada sahip olmalarıdır. Çünkü sağlam bir inanç üzerine kurulan İslâmî yaşantı ancak sağlam olabilir. İncancında hata ve bozukluk olanlar doğru bir dini yaşantı oluşturamaz ve onların bidat ve hurafeye düşmelerinden korkulur. Sağlam inançtan kastedilen ise Kur'an ve sünnete uygun olan inançtır. Yani, ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'an'dan ve sünnetten iktibas ederek bizlere aktardıkları inançtır. Sağlam itikada sahip olan kişinin ibadet ve takvâ ile incancını süslemesi gerekir. Tarikata giren kişi ibadetlerini yoğunlaştırmalı, günahlardan ve kötü huylardan şiddetle sakınmalıdır. Ardından ihlâsını, takvâsını, verâ'sını, samimiyetini, sabrını, şükrünü, tevekkülünü, sıdkını artırmalıdır.

Mürîdin Allah'a (c.c.) karşı edebinin temelini doğru inanç oluşturur. Doğru incancı Geylânî (k.s) ehli-sünnet ve'l-Cemaat itikadı olarak açıklamıştır. İtikadı doğru ve sağlam olan mürîdin Allah'a (c.c) tevekkülü, onun kaderine rızası, verdiği kanaatkâr olması gerekir. Mürîdin, Rabb'ine karşı edepleri titizlikle uygulaması, ihlâs ve takvâsının artmasını sağlayarak amacına daha hızlı ulaşmasını sağlayacaktır. Bu nedenle mürîdlerin Rablerine karşı takınmaları gereken edelere titizlikle riayet etmesi gerekir.

Mürîdin Rasûlullâh efendimize karşı edebi ise onu sevmek, onu örnek almak, onun yolunu takip etmektir. Mürîdde Peygamberimiz'in sevgisini oluşturan en önemli etkenlerden biri salavât çekmektir. Bu nedenle Kâdirîler hem günlük hemde haftalık zikirlerinde salavat okumayı zorunlu görmüşlerdir.

Mürîd; bir mürşid-i kâmile intisâb edip, hizmetine girdiğinde emirlerini yerine getirmek için gayret etmelidir. Mürîd; Allah'ın (c.c.) velîsini sevmek suretiyle Allah'ın (c.c.) sevgisini elde etmeye çalışmalıdır. Mürîd, şeyhini dünyadaki en iyi mürşid olarak kabul etmelidir. Bu onun şeyhinden daha fazla istifade etmesini sağlayacaktır. Çünkü şeyhinde her hangi bir eksiklik olduğunu düşünen mürîd o yolda ilerleyemez ve zamanla bağıllığı azalarak bitebilir.

Mürîdlerin, tarikat kardeşlerine karşı göstermeleri gereken edepler incelendiğinde ön planda 'îsâr' kavramının olduğunu görmekteyiz. Îsâr; mürîdin yeme, içme, ibadet ve benzeri durumlarda diğer mürîdleri kendinden önde görüp buna uygun davranması şeklinde görülür. Bu tutum mürîdlerdeki tevâzu ve fedekarlığı artıracaktır.

Mürîdin daima diğer mürîdleri önde görmesi nefsindeki varlık, benlik, kibir ve benzeri duyguların kırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu edepler Hakk'a giden yolda mürîdlerin birbirlerini sevmelerini, desteklemelerini, birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamaktadır.

Mürîdlerden, tarikata bağlı olmayanlara karşı, merhametli, adaletli, sabırlı ve mütevazı davranmaları, onlara şefkat ve merhamet nazarıyla bakmaları, kendilerini onlardan üstün görmemeleri istenmiştir. Bunun yanında tarikata ait özel bazı sırların tarikata bağlı olmayanlara anlatılması hoş görülmemiştir. Bunun sebebi tarikata bağlı olmayanların tarikatta yaşayan, zuhurât, kerâmet, müşâhede, tecelli ve benzeri durumları anlayamayacaklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bunları anlamayan bunları inkâr ve alay etme yoluna gidebilir. Bu ise hem kendisine hem de anlatan mürîde moral ve motivasyon açısından zarar verebilir.

Mürîdlerin zengin ve fakir olanlara karşı uymaları gereken bazı edepler belirlenmiştir. Mürîdlerin fakirlere karşı mütevâzî olmaları, onlara güçleri yettiğinde maddi ve mânevî yardımcı olmaları istenmektedir. Zenginlere karşı ise vakarlı olmaları, onların önünde eğilmemeleri, yağcılık etmemeleri ve zenginliklerinden dolayı onlara değer vermemeleri istenmektedir. Bu şekilde davranması mürîdin izzetini koruması açısından önemlidir.

Mürîdin alilesine karşı edepleri; onlara dini öğretmek, iyi muamele etmek, onların rızıklarını helal yoldan kazanmak, onlar arasında adaletli olmak olarak özetleyebiliriz. Mürîdin, ahiret hayatını kazanayım derken ailesini ihmal etmesi uygun değildir. Onlara hem dini öğretmeli hemde onların geçimlerini helal yoldan kazanarak onları başkalarına muhtaç etmemelidir. Çocuklarına karşı öncelikli görevi onlara Allah'a (c.c) kulluğu öğretmesidir. Mürîdden çocuklarına kulluğu öğrettikten sonra onlara dünyevi geçim yollarını öğretmesi istenmiştir.

Kâdirîlerin dünyayla ilişki konusunda ifrat ve tefritten uzak kalarak orta yolu benimsemişlerdir. Kâdirîlere göre; mürîd, ihtiyacı kadar dünyalık elde etmeli, ihtiyacından fazlasını elde etmek için hırslı olmamalıdır. Dünyaya hırsla bağlanmayı, dünyalık elde etmeyi amaç edinmesi ise kesinlikle hoş görmezler. Onlara göre kişi mal sahibi olabilir fakat mal sevgisini kalbine koymamalıdır.

Kâdirîler dergâhta uyulması gereken edepleri görevlilerin ve misafirlerin uyması gereken edepler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Dergâhta görevli olanlar dergâhın işleyişiyle ilgili olarak kendilerine verilen görevleri en iyi şekilde yapmalıdırlar.

Kendilerinin mânevî bakımda faziletli bir kurumda bulunduklarının farkında olmalılar. Dergâha gelen misafirlerin yeme, içme ve kalma gibi ihtiyaçlarını görmelidirler. Dergâhtaki görevliler, oraya gelenlerin sırf Allah (c.c.) rızası için geldiklerini bilmeli ve onlara karşı hoşgörölü olmalıdır. Dergâhlara misafir olanlar ise dergâhlar için belirlemiş olan edep ve kurallara titizlikle uymalı, oranın huzurunu bozacak, yanlış anlamaya sebep olacak, fitne çıkaracak söz ve davranışlardan uzak durmalılar.

Kâdirî müridlerine has bazı kıyafet ve sembollerin Kâdirî tacı, Kâdirî gülü, Kâdirî sancağı, Kâdirî kemeri olduğu görüldü.

Âdâb konusundaki en önemli konulardan biride ibadetlerde dikkat edilmesi gerekenlerdir. Müridlerden ibadetlerin farz, vacip, sünnet olan kurallarının yanında bazı mânevîedeplere dikkat etmeleri istenmektedir. Bunların başında ibadeti ihlâsla (Allah (c.c.) rızası için yapması gerekir. Müridlerden ibadetlerin bilinçli, şuurlu bir şekilde yapılması istenmektedir. Müridler ibadetlerinde riyâ gösteriş, ibadeti hafife alma gibi hallerden şiddetle sakınmalıdırlar. İbadetlerini, Allah'a (c.c.) has kılarak huşû ile yerine getirmelidirler. Namaz kılan namazda Allah'ın (c.c.) huzurunda olduğunun bilincinde olmalıdır. Oruç tutan yemeği içmeyi terlettiği gibi kötölükleri boş ve faydasız işleri terk etmesi gerekir. Çünkü orucun gayesi nefsi ıslâh edip kontrol altına almaktır. Bu ise ancak haram, şüpheli, boş ve faydasız şeylerin terkiyle mümkündür. Kişi yemeyi, içmeyi terk etmekle birlikte kötü söz ve filleri terkettiği zaman hakiki manada oruç tutmuş olacaktır. Zekât veren malındaki fakirin hakkını vererek malını temizlediği gibi, kalbini kötü huylardan ve sıfatlardan temizlemelidir. Haccı yapan kişi nefsânî isteklerinden arınmalıdır.

Son söz olarak diyebiliriz ki Kâdiriyye'nin usûl ve âdâbı incelendiğinde tasavvufun amacı olan insan-ı kâmil yetiştirmeye uygun, yeterli ve başarılı olduğu görölmektedir. Kâmil bir mürşide intisâb edip, kendisine verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren müridler irşâd olup velî mertebesine çıkacaklardır. Nitekim tarikatın tarihi boyunca yetiştirmiş olduğu velî zâtlar bunun kanıtıdır. Eğer bir mürid bu mertebeye ulaşamıyorsa görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmediğinden olabilir.

KAYNAKÇA

- *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş , Muzaffer Şahin, Ankara, DİB Yay., 2011.
- Aclûnî, İsmail bin Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Şuayb el-Arnâvud - Adil Mürşid. Müessesetü'r Risâle, 1988.
- Akbaş, Mehmet, *Kâdirî Tarikatı Halisiye Kolu*, Konya, Aybil Yayınları, 2020.
- Akçiçek, Abdulkadir, *Devrinde Abdulkadir Geylânî*, Ankara, Alperen Yayınları, 2001.
- Akot, Bülent, *Müştak-ı Bitlisi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
- Aktaş, Ahmet, *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kâdirî Tarikatı Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2014.
- Altıntaş, Hayrani, *Marifetname'de Tasavvuf*, İstanbul, Cimtay Matbaası, 1981.
- Ankaravî, İsmail, *Minhac'ul Fukara*, İstanbul, İnsan Yayınlar, 1996.
- Arpaguş, Safi Baydar, *Kübra, Tasavvuf'ta Âdâb ve Erkan Risaleleri*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi~ Cilt 15, Sayı30, 2017, 285-315.
- Atalay, Mehmet. "*Hind-Pakistan Alt-Kıtasında Kâdirîlik: Genel Bir Değerlendirme*". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Ocak 2016), s.135-170.
- Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem (Hikmetlerin Özû)*, Haz. Hamza Kılıç, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
- Arvasi, Abdulhakim, *Tasavvuf Bahçeleri*, Sadeleştiren: Necip Fazıl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018.
- Attar, Feridüddın, *Tezkiretu'l- Evliya*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Bursa, İlim Ve Kültür Yayınları, 1984.
- Akpınar, Cemil, 'İcazet', *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay., 2000, c., 21., s.397.
- Ateş, Süleyman 'Cüneydiyye', *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay., 1993, c.8.
- _____, 'Cüneyd-İ Bağdâdî', *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay., 1993, c. 8.

- Aydın, Mehmet S. *‘İnsân-ı Kâmil’ DİA.*, İstanbul, TDV Yay., 2000, c. 22, s. 330-331.
- Aydın, Hüseyin, *Muhasibînin Tasavvuf Felsefesi*, Ankara, Pars matbaacılık, 1976.
- Ayiş, Mehmet Şirin, *Tarikat Âdâbı*, Muhammed B. Hasan Es-Semennûdî’nin Hayatı Eserleri Ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri, İstanbul, Rağbet Yay., 2015.
- Ayni, Mehmed Ali, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, Akabe Yay. 1985.
- Azamat, Nihat, *“Kâdiriyye”, DİA.*, , Ankara, TDV. Yay., 2001, c. 24, s. 131-136.
- Baltacı Cahid, *Tasavvuf Lugatı*, İstanbul, Elif Neşriyat, 1981.
- Beki, Niyazi, *Abdulkâdir Geylânî ve Esmâu’l-Hüsna Kasidesi*, İstanbul, Sultan Yayınevi, 2001.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm *el-Şaḥîḥu’l-Buḥârî el-müsemma el-Câmi‘u’l-musnedi’s-şâḥîḥi’l-muḥtaşar min umûri Rasûlillah sallallâhu ‘aleyhive sellem ve sunenihi ve eyyâmihi*. Beyrut -Lübnân: Şeriketü Dâri’l-Erkâm bin Ebi’l-Erkâm, 1416/1995.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Üç Tuhfe Sayr-i Sülûk*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayınları, 2014.
- Ceyhan, Semih (Editör), *Türkiyede Tarikatlar ve Kültür*, İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- _____, “Semâ”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., 2009. c. 36, s. 455-457.
- _____, “Vecd”, *DİA*, İstanbul, TDV. Yay., 2012, c. 42, s. 583-584.
- Cîlânî, Abdülkadir, *Âdâbu’l- Mürîdin*, Haz. Muhlif, Yahyâ Alî Huzeyfî, Daru’n-Nuru’l-Kâdiriyye, 2023.
- Cîlânî, Abdülkadir, *el-Fethu’r-Rabbânî ve’l Feyzu’r-Rahmânî*, Tahkik, Enes Mühre, Lübnan, Daru’l-Kutubu’l- İlmiyye, 2010.
- Cîlânî, Abdülkadir, *Cilâu’l-Hâtır fî’l-Bâtın ve’z-Zâhir*, Thk: Abdunnâsır Sırrı, Hâlid Zuraî, Dımeşk, Dâru İbn’ul-Kayyim, 1994.
- Cîlânî, Abdülkadir, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki’l-Hakk*, Thk. Dr. Ali Ebulhayr, Beyrut, Dâru’l-Hayr, , 2005.
- Cîlânî, Abdülkadir, *Futûhu’l-Gayb*, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustâfa el-Yâbî el-Halebî, 1973.

- Cîlânî, Abdulkâdir, *el-Evrâdu'l- Kâdiriyyetu*, Hazırlayan: Muhammed Salim Bevvâb, Beyrut, Dâru'l-Elbab, 1992.
- Cîlânî, Abdulkâdir, *Âdâbu's-Sulûk*, Tahkik, Muhammed Gassân Nasuh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1995.
- Cîlânî, Abdulkâdir, *Sırru'l-Esrâr*, Thk., Hâlid Muhammed Adnân- Muhammed Gassân Nâsuh Özkul, Dimeşk, Daru's- Senâbil, 1414/1993.
- Cîlânî, Abdulkâdir, *Fuyûzât-ı Rabbâniyye*, Derleyen, Seyyid İsmail, Mısır, Şirketu ve Matbaatu Mustafa el- Bânî el- Halebî , b.t.y.,
- Cîlânî, Abdulkâdir, *Salavât*, Mağrib, b.t.y,
- Cîlânî, Abdulkâdir, *Et-Tarîk İlallâhi (Risâletu fî'l-Esmâi'l-Azîmeti et-Tarîk İlallâhi)* Tahkik, Muhammed Gassân Nasûh Özkul, Dimeşk, Dâru'n-Nasâbil, 1416/1994.
- Cîlânî, Abdurrezzak, *Şey Abdulkâdir Cîlânî el-İmâmu'z-Zâhidu'l-Kudvetu*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 1414/1994.
- Cîlî, Abdulkerîm, *Muhammedî Sıfatlarda İlâhî Kemâller*, İnci-Mercan Yay.
- Çağrıcı, Mustafa, 'Sabır', *DİA.*, İstanbul, İstanbul, TDV yayınları,2008, c. 35, s. 337-339.
- _____, Şükür', *DİA.*, İstanbul, İstanbul, TDV yayınları,2010, c. 33, s. 259-261
- Çakır, Adalet, *Mehmet Rif'at Efendi'nin ,-Riyâzi'l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- _____, Adalet, *Abdulkâdir Geylânî ve Kâdirîlik*, İstanbul, İsam Yayınevi, 2012.
- _____, "Kâdiriyye", *Semih Ceyhan (Ed.), Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür içinde (159-220)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Çakır, Mehmet Saki, *Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkûkî Ve Kitâbü'l-Meârif Fî Şerh-İ Mesnevî-İ Şerîf Eseri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 44, Haziran 2016.
- Çamdelen, Serkan, *Son Devrin Ariflerinden Eş-Şeyh, Es-Seyyid Mustafa Hayri Baba*, Ankara, Öncü Basım, 2013.
- Çelik, İsa, *Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Urfalı Dede Osman Avnî Baba (V.1300/1883)*, Türuk Uluslararası Dil, Edebiyat Ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2018, Yıl:6, Sayı:12, Sayfa: 130-144.

- Demirel, Abdulrahman, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2020.
- Dikmen, Mehmet, *Esmâü'l-Hüsna (Allah'ın Güzel İsimleri)*, İstanbul, Cihan Yayınları, -2006.
- Dumlu, Mikail, *Kâdiriyye Tarikatı: Hâlisiyye Şubesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2018.
- Dumlu, Mikail, “*Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesi'nde İcrâ Edilen Ferdî ve Cemaatle Zikirler.*” Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Aralık 2023, (13) s. 44-70
- Dunay, Mahmut, *Mânevî Eğitim Yöntemi Olarak Letâif-i Hamse*, Yüksek Lisans Tezi, Bayburt Üniversitesi, 2019.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. thk., Şu'ayb el-Arnâvût vd. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *İnsan-ı Kâmil*, İstanbul, Hisar Neşriyat, 1977.
- _____, *Mârifetnâme*, Terc. Farık Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi, B.t.y.
- Efendi, Hacı Muharrem Hilmi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları Ve Zakirlere Hediye*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Eren, Ali, *Abdulkadir Geylânî'den Dualar ve Zikirler (Evrâd-ı Kâdiriyye)*, İstanbul, Berre Yayınevi, 2016.
- Erkaya, Mahmud Esad, *Tasavvuf Klasiklerinde Sohbet ve Uhuvvetin Temel İlkeleri*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (1), s. 249-276.
- _____, *Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürîd-Mürşid İlişkileri*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Kasım-2017 Cilt:9 Sayı:2 (18), Sayfa:839-861.
- Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006.
- Erzurumlu, İbrahim Hakkı, *İnsan-ı Kâmil*, Sadeletriren, İ. Turgut Ulusoy, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1977.
- et-Tûsî, Ebû Nasr Es-Serrâc, *el-Luma'*, Thk., Abdulhalim Mahmud, Taha Abdulbaki Surur, Mısır, Dâru'l-Kütûbü'l-Hadis, 1960.

- Gazzâlî, İmam (Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî), *Tevhid ve Ledûn Risâleleri*, Terc., Serkan Özburun - Yûsuf Özkan Özburun, İstanbul, Furkan Basın Yayın, 1995.
- _____, *İki Madnun*, Terc., D. Sabit Ünal, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988.
- _____, *Abidler Yolu*, Terc., Yaman Arıkan, İstanbul, Yaylacık Matbaası 1968.
- _____, *Kimya-i Saadet*, Terc., A. Faruk Meyan, İstanbul, Bedir Yayınevi,
- _____, *Ey Oğul (Eyyühe'l-Veled)*, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1990.
- _____, *Dinde Kırk Prensiptir*, Tezhip ve Tekmil, Abdulhalık Duram, İstanbul, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, 2010.
- _____, *Misbâhu'l Necâh (Terbiye)*, Terc. Abdullah Hasib, Sadeleştiren, Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000.
- _____, *İhyau Ulunu'd-Din*, c. 4, Ter. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayın, B.t.y.
- Geylânî, Muhyiddin Abdülkadir b. Musa b. Abdullah Abdülkadir-i, *el-Evradü's-şerifiyyetü'l-Kâdiriyye*, Terc., Şeyh Naci, İstanbul : Mahmud Bey Matbaası, 1326.
- Geylânî, Abdülkâdir, *Cilâü'l-Hâtır (Yolun Esasları)*, Terc., Dilaver Gürer, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- _____, *Fütûhu'l-Gayb (Alemlerin Kapısı)*, Şerh, İbn Teymiye, Terc. İlyas Aslan, Derya Çakır, İstanbul, Gelenek Yay., 2003.
- _____, *Sırru'l-Esrâr*, Terc. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000.
- _____, *Fuyuzat-ı Rabbaniyye*, Terc. Celal Yıldırım, İstanbul, Bedir Yayınları, 1975.
- _____, *Risaleler*, Hazırlayan Dilaver Gürer, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010.
- _____, *Atiyye-i Sübhaniye*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul Uluçnar Yayınları, 1976.
- _____, *Âdâb-ı Muaşeret*, İstanbul, Ailem Yayınevi, B.t.y.
- _____, *Maneni Eğitimin Yolu ve Edepleri*, Terc, Osman Yolcuoğlu, İstanbul, Gelenek Yay. 2017.

- _____, *İlahi Lutuflar (Atiyye-i Sübhaniye)*, Tercüme ve Şerh: Cabbârzâde Mehmet Arif, İstanbul, Âlem Ticaret ve Yayıncılık, 1996.
- _____, *Mektûbât-ı Geylânî O'un Mektupları*), Terc. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bahar Yayınları, 2000.
- _____, *Âdab*, Terc. Kazım Ağcakaya, İstanbul, Medine Yayıncılık, 2018.
- _____, *Mağfiret Kapısı Tevbe*, Terc. Kazım Ağcakaya, İstanbul, Medine Yayıncılık, 2012.
- _____, *Tasavvuf Yolu Başı ve Sonu*, Terc. Abdulvehhab, Öztürk, İstanbul, Mercan Kitap, 2012.
- _____, *İlahi Armağan (el-Fethu'r-Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî)*, Terc. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1988.
- - _____, *İlahi Lütuflar*, İstanbul, Âlem Yayıncılık, 1996.
- Geylânî, Muhammed Fadıl, *Nehru'l- Kâdiriyye*, İstanbul, Çev., Dilaver Gürer, Abdulaziz Ceylânî, İstanbul, Geylânî İlim Araştırma ve yayın Merkezi. 2013.
- Göktaş, Vahit, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019.
- _____, *Tasavvuf Yazıları*, Ankara, İlâhiyât Yay., 2014.
- _____, *Mahmut Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara, Kalem Neşriyat, 2020.
- _____, *Muhammed Es'ad-ı Erblî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*, Ankara, İlâhiyât Yay., 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlevî Âdâb Ve Erkânı*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Gümüşhanevi, Ahmed Ziyâüddin, *Velîler ve Tarikatlarda Usûl (Camiu'l- Usûl)*, Terc. Rahmi Serin, İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2005.
- Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, 8.Baskı.
- Gürer, Dilaver, “*el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 8, Ankara 2002, s. 161-172.
- Göletderevî, Mustafa Yaşar İşçi, *Miftâhu'l-İrşâd*, Basılmamış Kitap.
- Feyzullah el-Kâdirî; *Şecere-i Kâdiriyye*, Sly. ktp., Giresun yazmalar 73, 96b- 100b vr.

- Hacımeşli, Kazım, *Bosna- Hersek'te Tasavvuf, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu -2*, c. 1.
- Hânî, Muhammed b. Abdullâh, *Âdâb*, Terc. Ali Hüsrevoğlu, İstanbul, Erkam Yayınları, 2011
- _____, *Behçetu's-Seniyye*, Terc: Siracettin Ünlüer, İstanbul, Semerkand Yay., 2011.
- Haydari, İbrahim Fasih, *Büyük Doğu Mecdü't Talid*, Terc., Eser Sazak, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2011.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilu's-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, terc. Abdurrezzak Tek, Bursa, Emin yayınları, 2008.
- Hulusi, Hafız, *Mizânu'n-Nufûs (Nefislerin Hazinesi)* Sadeleştiren Mustafa Varlı, İstanbul, Esmâ Yayınları, 1991.
- Hulusi, Sufîzâde Seyyid Hasan, *Mecmaul'-Âdâb*, Terc., Naim Erdoğan, İstanbul Saadet Yayınevi, Bty.
- Huzeyfî, Muhlif, Yahyâ Alî, *Semeru'd-Dânî fî Tercümeti Şeyh Abdulkâdir Cîlani*, www.alkadriaalalia.com, 27/10/ 2024.
- _____, *İrşadu'r-Refik ila Keyfiyyeti Sulûki't-Tarik*. Dâru'n-Nûru'l-Aliyye li'l-Ulûmu'n-Nûrâniyye, 2018.
- _____, *el-Kunûzu'n-Nûrâniyyeti min Evdiyeti ve Evrâdi's-Sâdati'l-Kâdiriyyeti*, Kâhire, Dâru'r-Reyhâneti, 2018.
- _____, *Hatmu'l-Kâdiri's-Şerif*, Mekiu't-Tarîkati'l-Kâdiriyyeti's-Şerîf, 2018.
- _____, *Risâletu Âdâbu's-Sulûk*, Dâru'n-Nûru'l-Kâdiriyye, 2022.
- _____, *Râtibu'l-Celiyyu'l-Vefiyyu fî Vezâifi ve'l-Evrâd*, Dâru'n-Nûru'l-Aliyye li'l-Ulûmu'n-Nûrâniyye, 2012.
- _____, *Tuhfetu't-Durriyye fî Keyfiyyeti Mecâlisi Zikri'l-Kâdiriyye*, Dâru'n-Nûru'l-Aliyye, 2019.
- Hilmi, Hocaşâde Ahmed, “*Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye*”, *Hadîkatü'l-Evliyâ*, İstanbul, 1318.
- Irakî, Fahrüddin, *Parıltılar (Lemeât)*, Terc. Saffet Yetkin, Ankara M.E.B.. Yay., 1963.
- İbn Fûrek, *el-İbâne an Turuki'l-Kâsîdîn (Tasavvuf İstılahları)*, Eleştirmeli Metin Çeviri: Ahmet Yıldırım Abdülgaffar Aslan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

- İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*. thk. Şu‘ayb elArnavût vd. 5 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 1430/2009.
- İmâd Abdüsselam Raûf, *el-Mu‘cemu’t-Târîhî li İmâreti Behdînân*, Erbil: Matbaatu Hacı Haşim,, 2011.
- İnançer, Ömer Tuğrul, “*Kâdirilkte Zikir Usûlü ve Mûsiki*” *Keşkül Üç Aylık Tasavvuf ve Kültür Dergisi*, Sayı. 18, 2011, s. 84.
- İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul, İnsan Yay., 2014
- Kâdirî, Şeyh Ubeydullâh, *Kanâdilu’n-Nuraniyyeti fî Evrâdi ve Ezkârî’-Sâdâtî’l-Kâdiriyyeti*, B.y.y., Daru Mektebeti Saime, 1427/2006.
- *Kadirî Tarîkat Şeceresi*, Atatürk ktp, OE. 1204/2, vr. 11a-11b.
- Kandehevî, Muhammed, Zekerîyya, *Ashâb-ı Kirâmdan Örneklerle Müslüman Şahsiyeti (Fazâil-i A’mâl)*, Terc., Yusuf Karaca, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1997.
- Kandehevî, Muhammed Yusuf, *O’nu Böyle Sevdiler*, Terc. Hüseyin Okur, İstanbul, Semerkand Yay., 2007.
- Kara, Mustafa, *Eşrefoğlu Rumi*, Ankara, TDV. Yayınları, 1995.
- _____, *Dini Hayat ve Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, İstanbul, Dergah Yay., 2013.
- _____, Mustafa Kara, *Gül Risalesi*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5, Cilt:5, 1993, s. 11-23.
- _____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.
- Karagöz, İsmail, *Esmâ-i Hüsnâ*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2020.
- Karlığa, Bekir, *Anâsır-ı Erbaa, DİA*, İstanbul, TDV. Yayınları, 1993, c.3.
- Kavak, Abdulcebbar, *Kuzey Irak’ta Tasavvuf Ve Tarikatlar*, *Akademiar Dergisi*, 2017 .(Haziran), Sayı.: 2 - s. 15-54
- _____, *Şeyh Ebûbekir Abdülaziz Es-Sincârî (v. 602/1205) Ve Kâdiriyye Tarikatı’nın Kuzey Irak’taki Erken Dönem Faaliyetleri*, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 54 Mart - Nisan 2016.
- _____, *XVIII. Yüzyılda Kuzey Irak’ta Tasavvufî Faaliyet Yürüten Kâdirî Şeyhleri*, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)*, XIX, 2 (15 Aralık 2015), ss. 29 – 47

- Kaşani, İzzettin, *Tasavvufun Ana Esasları*, Terc., Hakkı Uygur, İstanbul, Kurtuba Kitap Yay.. 2010.
- Kayseri, Davut, *Tasavvuf İlmine Giriş*, İstanbul, Nefes Yayınları, 2013.
- Kecirati, Şeyh Ataullâh el-Betladî, *Telhisu Şerhu Futuhu'l-Gayb*, Cemâatu Rızâ Mustafa, byy.
- Kehribar, Mehmed Sadık, *Tasavvufun İncelikleri*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1974.
- Kelâbâzi, Ebûbekir Muhammed bin İshâk el-Buhâri, *Et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kâhire, Mektebetu Sekâfetu'd- Diniyye, 2009.
- Kerime, Abdusselam, *Devru't-Te'limi li't-Tarikati'l-Kâdiriyyeti Fi'l-Cezayir Hilale'l-Ahdi'l-Osmâni*, Camiatu Cilali, 2018.
- Kerkükî, Abdurrahman Halis, *Kitâbu'l-Meârif Fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* (Orijinal Metin ve Resimlerle Genişletilmiş e-kitap) Çeviren: Ömer Necâtî, Ankara: 1985
- Kılıç, Ayşenur, *Abdülkâdir Geylânî Ve Tefsir Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2012.
- Konevî, Sadreddin, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna (Esmâ-i Hüsna Şerhi)*, Terc., Ekrem Demirli, İstanbul İz Yayıncılık. B.t.y.
- Komisyon, *Dinî Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, b.t.y.
- Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetlet*, Ankara, TDV Yay., 2006.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyyetu fî İlmi't-Tasavvuf*, Tahkik, Hani el-Hac, Sina, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, , b.t.y.
- Kuşeyri, İmam, *Esmâu'l- Hüsna'ya Tasavvufî Bakış*, Terc., Molla Muhammed Cemil, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016.
- Kübrâ, Necmettin, *Tasavvufta On Esas, (Usûlü'l-Aşere Şerhleri)*, Haz., Süleyman Gökbulut, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010.
- Makdisi, George, Çev.,Vahit Göktaş, *Kâdirî Sûfisi İbn Teymiyye, Tasavvuf | İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8 [2007], sayı: 19, ss. 401-411.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvaţta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut -Lübnân: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 1406/1985.

- Mecmeu'l-Lugâti'l- Arabiyyeti, (Komisyon), *Mu'cemu'l- Vecîz*, Mısır, Şirketu'l-İ'lanâti's-Şarkıyye, 1980
- Mehmed el-Kâdirî el-Eşrefî; *Risâle-i Sülûk-i Kâdiriyye-i Eşrefiyye*, Sly. ktp., Hacı Mahmud Efendi 3263, 26a-29a.
- _____, *Âdâbu Sülûk-i Tarikat-i Kâdiriyye*, Sly. ktp. Kemal Edip Kürkçüoğlu 53, vr. 4b-11b.
- _____, *Risâle-i Âdâb-ı Tarîk*, Sly. ktp. Kemal Edip Kürkçüoğlu, 53, vr. 21a-26b.
- _____, *Esmâi's-Sülûki'l-Kâdirî Tercümesi*, Sly. ktp., Hacı Mahmut Efendi 3263, vr. 1b-3a.
- _____, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye fî Beyânî Tarîkatî'l-Kâdiriyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'ıyye, nr. 1127.
- _____, *Risâle-i Tâciyyetü'l-Kâdiriyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3263.
- Mehmed Raif Efendi, *Mekâsidü't-Tâlibîn*, Sad. Abdulkâdir Dedeoğlu. İstanbul, Osmanlı Yayınevi, 1992.
- Mekki, *Ebû Tâlip Kût'ul-Kulûbi fî Muâmeleti'l-Mahbûbi*, Tahkik: Mahmûd İbrâhim, Mektebetu Dâru't-Turâsi, Kahire-1422/2001.
- Mekki, Ebu Talip, *Kut'ul-Kulub*, Terc., Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2003,
- Mermutlu, Mehmet Sait, *Menâkıb-ı Abdü'l-Kâdir, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı:XI Nisan 2014, s. 113-155.
- Müstakimzâde Süleyman, Saadettin Efendi, *Evrâd-ı Kâdiriyye (Tercüme-Şerh)*, İstanbul, Buhara Yay., 2014.
- Muhâsibî, Haris, *Tevbenin İlk Adımı*, Terc., Muhammed Coşkun, İstanbul, İlk Harf Yayınevi, 2013.
- Muslu, Ramazan, *Temelleri İznik'te Atılan Bir Tasavvuf Yolu: "Eşrefiyye"*, Uluslararası İznik Sempozyumu, 2005.
- _____, Ramazan, *Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri Ve Sembolik Anlamları*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 12 Sayı: 36 (Yaz 2008) s.43-66
- Miftah, Abdalbaki, *Fususul Hikem Anahtarları Kur'an-Varlık*, Terc., Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan Yayınları.

- Muhyiddin, Ahmed, *Gülzâr-ı Kâdirîden Bir Yaprak*. İstanbul, Resimli Kitab Matbaası, 1332/1916.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l Huseyn. *Şahîhu'l-Müslim el-müsemmâ el-Musnedü's şahîhi'lmuhtaşar mine's-sünen bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli 'an Rasûlillah sallallâhu 'aleyhi ve sellem*. Beyrut-Lübnan: Şeriketü Dâri'l-Erkâm bin Ebi'l-Erkâm, 1419/1999.
- Nahşebî, Ziyaüddin, *Silku's-Sulûk (Ariflerin Yolu)*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002.
- Nedvî, Abdalbârî, *Kur'ân Ve Sünnet Işığında Tasavvuf Ve Hayat*, İstanbul, Terc. Mustafa Ateş, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1996.
- _____, *Tasavvuf ve Hayat*, Ter. Mustafa Ateş, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1974.
- Nedvî, Abdalbârî- Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali, *Tasavvuf ve Tarikatın Yenilenmesi*, Terc. Yusuf Ertuğrul, İsmet Ersöz, Konya, İslami Neşriyat, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed (303/915), *Sünen*, Thk. Abdülğaffâr Süleyman elBündârî, Beyrut, 1411/1991.
- Nesefî, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi (İnsan-ı Kâmil)*, Terc. Mehmet Kanar, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.
- Ozak, Muzaffer, *Zinet'ul- Kulub*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, B.t.y.
- Öccü, Mikdat, *Kur'anda Velî ve Velâyet*, İstanbul, Suffe Yayınları, 1997.
- Ömer Hüdayi Baba, *Risale-i Hüdayiye*, s.128, Ömer Hüdayi Baba Divanı içerisinde, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007, s.128.
- Ömer Hüdayi Baba, *Ömer Hüdayi Baba Divanı*, Haz. Süleyman Ateş, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007,
- Ömer, Muhammed Hüsâmeddîn Ömer, *Kitâbü'l-Enfâsi'r-Rahmâniyye fî Silsileti'l-Kâdiriyye et-Tâlibâniyye*, Kerkük, Matbaatü's-Şimâl, 1973/1359.
- Öngören, Reşat, *Balkanlarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Balkanlarda İslam Miadı Dolmayan Umut*, Ankara, Tika, 2016.
- Öngören, Reşat, *“Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları”, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 25, 2010.
- Ögüt, Mustafa Hayri ve Ailesi (hızl.), *Hacı Mustafa Hayri Baba*, İstanbul, Mega Basım Yayın San. Ve Tic. A.ş, 2016.

- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2000.
- _____ Reşat, *Tasavvuf*, İstanbul Üniversitesi İstanbul, Ankuzem Yayınları.
- _____ 'Şeyh', *DİA.*, , İstanbul, TDV. Yayınları, 2010, c.39
- _____, *Rûmiyye, DİA.*, , İstanbul, TDV. Yayınları, 2008, c.35, s. 240-242.
- Özen, Şevket Şahin, *Kâdirîlik'te Âdâb Ve Merâsimler (Eşrefiyye, Rûmiyye)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021.
- Özgür, Hafız Mustafa, *Kâdirî yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar*, İstanbul, Özgür Vakfı Yay.. 2015.
- _____, *Kâdirî yolu: Gerçekte Yaşayanlar ve Yaşatanlar (Genişletilmiş Baskı)*, Bursa. Emin Yayınları, 2015.
- _____, *Hakk'a Giden Yolda Yürümek 1*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2007.
- _____, *Hakk'a Giden Yolda Yürümek 2*, İstanbul, Özgür Vakfı Yayınları, 2015.
- Özköse, Kadir, "Batı Afrika'da Tasavvuf Akımlarının Etkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* III (2003), Sayı: 2 153.
- Özköse, Kadir, (Editör), *Tasavvuf El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yay., 2014
- Özkan, Ahmet, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Eşrefiyye Tarikatı*, Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013.
- Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1965.
- Panya, Pamir, *Kâdirî Ve Cerrahi Ritüellerindeki Kıyami Zikrin Müziksel Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, İstanbul, Doğan Kitap, 1995.
- Revnakoğlu, Cemalettin Server; "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V: Kâdirîliğ'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Târih Dünyası*, c. I, sy. 6, 26 Kasım 1953, s. 54-256.
- Revnakoğlu Arşivi [Cemalettin Server Revnakoğlu], *Kâdirîhâne Tarihçesi Notları*, A/183.
- _____, *Kâdirîlik Notları*, A/176.

- _____, *Kādiriyye Notları*, A/101.
- *Risāle fî Lübsi 'l-Hırkati 'l-Kādiriyye*, Sly. ktp. Reşid Efendi 474/14.
- Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, (*Tarikat-ı Rifâiyye*), Terc., Mahmut Nedim Aysoy Er-Rifâî, İstanbul, Bahar Yayınları, bty.
- Rumi, Eşrefoğlu, *Tam Müzekkin Nufus*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1979.
- _____, *Tarikatnâme*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nu: 441. vr. 1-79.
- Sâdık Muhammed, *Nefs Bilgisi (Risāle-i Ma'rifetü'n-Nefs)*, Hazırlayan, Aytekin Yıldız, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2014.
- Samiri, Ömer Mahmud Hüseyin, *Şeyh Abdulkadir Geylânî ve Menhecuhû*, Kahire, Daru'z-Zenbekati, 1440/2019.
- San'ânî, Abdürrezzâk *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1390-92/1970-72.
- Selvi, Dilaver ve Diğerleri, *Kuran ve Sünnet Işığında Râbita ve Tevessül*, İstanbul, Umran Yayınları, 1994.
- Selvi, Dilaver, *Mürşidlerin Ferd ve Cemiyeti Islahı*, Ankara, Semerkand Yay. 1999.
- _____, *Cemaat ve Kardeşlik Hukuku*, Ankara, Semerkand Yay. 1999.
- _____, *Sûfilîğin Temel Şartları 1*, Ankara, Semerkand Yay. 1999.
- _____, *Sûfilîğin Temel Şartları 2*, Ankara, Semerkand Yay. 1999.
- _____, *İrşada Ehliyet ve Mürşidi Kâmil*, Ankara, Semerkand Yay. 1999.
- Seyyid Ali Nurbahşi, *Behçetu'l-Esrar (Sırlar Safası)* Terc., Mustafa Necati Ak, Ankara, Yeni Matbaa, 1962.
- Sühreverdî, Şihabüddin, *Avârifü'l Meârif*, Thk: Dr. Samir Şems, Beyrut, Dâru's-sadr, 2010.
- Sülemî, Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyin, *Tasavvufta Fütüvvet*, Terc. Süleyman Ateş, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Âdâbü's-Semâ' (nşr. Nasrullah Pürcevâdî, Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân Sülemî içinde)*, Tahran 1372.

- Sonuç, Turhan, *İslam Tasavvufunda Olgunlaşma Yöntemleri*, İstanbul, Formül Matbaası, B.t.y.
- Sönmez. Ramazan, *el-Esmâü'l-Hüsna (Esmâ-i Hüsnâ)*, Konya, Konevi Yay. 2010.
- Şahabi, Muhammed Sâdık, *Abdulkadir Geylânî Hazretlerinin Menkıbeleri*, Terc. Hafız Mehmet Ziyaeddin, Sadeleştiren, Tahir Hafızalioğlu, İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2016.
- *Şecere-i Kâdiriyye (Kâdiriyye-i Çiştîyye-i Behiştîyye ve Sühreverdiyye)*, İstanbul: Âşir Efendi Matbaası, 1284.
- Şentürk, Seyfettin; Yazıcı Lütfi, *İslam İlmihali*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Şemsüddin, el-Hac Muhammed Nurî, *Miftah'ül- Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi. B.t.y.
- _____, *Pendiyye Risalesi, (Miftah'ül- Kulûb içerisinde)* İstanbul, Salah Bilici Kitabevi. B.t.y.
- _____, *Murâkabe Risalesi, (Miftah'ül- Kulûb içerisinde)* İstanbul, Salah Bilici Kitabevi. B.t.y.
- _____, *İslam Tasavvufunun Şartları (Miftah'ül- Kulûb içerisinde)* İstanbul, Salah Bilici Kitabevi. B.t.y.
- Şen, Hasan, *Batmayan Güneş Abdulkadir Geylânî*, İstanbul, Furkan Yayınevi, b.3, b.t.y.
- Şengül, Fatma, *Uşşakilerde Etvar-ı Seb'a*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Şimşek Selami, *Alvarlı Efe'nin Kâdirîliğe İntisabı Ve Hulasatu'l-Hakayık'ta Kâdirîlik*, Uluslararası Hacı Muhammed Lütfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum)
- Şimşek, Halil İbrahim, *Muhammed Hadimî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Sadav, Bty.
- Tadifi, Allâme Muhammed bin Yahyâ, *Kalâidu'l-Cevâhir*, Tahkik: Ahmed Ferid el-Muzeydi, b.y.y., b.t.y.,
- Tadifi, Allâme Mmuhammed bin Yahyâ, *Cevherden Gerdanlılar*, Âlem ticaret ve yayıncılık, ist. 2008.

- Tanrıkulu, Ebubekir, *Batmayan Güneş Abdulkadir Geylânî*, Ankara, Ofset Matbaacılık, 2016.
- _____, *Mürşidi Kamil Kimdir*, Ankara, Ofset Matbaacılık, 2016.
- Tayfur, Hasan, *Adabı Muaşeret İlmi hali*, Nur Hizmetleri Yayınları, Mardin, 2014.
- Tek, Abdurrezzak, *Tasavvufun Ana Konuları*, Ankara, DİB Yayınları, 2020.
- Tekmen, Dürdane Zeynep, *İrfan Hazinesi (Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatu'l- İrfânîye'si*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2016.
- Topaloğlu, Bekir, “Ahad”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay., 1988, c.1, s. 483-484,
- Tosun, Necdet, “Silsile”, *DİA.*, İstanbul, TDV. Yay. 2009, c. 37, s. 206-207.
- Tilimsânî, Afîfüddîn Süleymân, *Esmâu'l-Hüsnâ*, Terc. Selahattin Alpay, İstanbul, İnsan Yay, 2002.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, I-V, Beyrut 1987.
- Uluçam, Abdüsselam, *Bağdat'ta Abdülkadir Geylânî (k.s.) Külliyesi, Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara-1988.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık 2016.
- _____, *Erzurumlu Bir Fikir Adamı İbrahim Hakkı Erzurumî*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- _____, *Tasavvuf Kültüründe Keşf ve Keramet*, İstanbul, Sufi Kitap, 2008.
- _____, *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1975.
- _____, *İslam Açısından Musiki ve Semâ*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1999.
- _____, “Abd”, *DİA.*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1988.
- _____, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay., 1988, c.1, s.234-239.
- _____, “Âdâbü'l-Mürîdîn”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay.1988, c. 1, s.337.
- _____, “Hasan-ı Basrî”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay.1997,c. 16, s.291-293.
- _____, Hayât b. Kays Harrânî, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay.1997,c. 16, s.240.

- _____, “Rızâ”, *DİA.*, TDV Yay.2008, c. 35, s. 56-57.
- _____, “Sefer”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 2009, c. 36, s.298-299.
- _____, “Sülûk”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 2010, c. 38, s.127-128.
- _____, “Tevekkül”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 2012, c. 41, s.3-4.
- _____, “Muhabbet”, *DİA.*, Ankara, TDV Yay. 2020, c. 30, s. 384-386.
- _____, “Mürîd”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 2006, c. 32, s. 47-49.
- _____, “Tövbe”, *DİA.*, İstanbul, TDV Yay. 2012, c. 41., s. 284-285.
- Usta, Seyyid Muhammed, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Silsileleri*, I-IV, İstanbul, Ustaoğlu Kitabevi, 2005.
- Usta, Muhiddin, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb’a Metodu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.
- *Usûlü’t-Tarîkati’l-Kâdiriyyeti’l-Aliyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı MahmudEfendi, nr. 2793.
- Uzgur, Kamil, *16/11/2023 tarihli sohbet.*
- Uzgur, Kamil, *23/06/2024 tarihli sohbet.*
- Uzgur, Mustafa, *Son Dönem Kâdirî Tarîkatı Şeyhlerinden Hacı Hâfız Mustafa Uzgur (Özgür) Hocaefendinin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Ünsal, Hatice, *Abdurrahman Halis Talabani Ve Behcetül-Esrar Tercümesi Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010
- Vîcdânî, Ebû Rıdvân M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’dan Kâdiriyye*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995.
- Vildîç, Samir, “*Balkanları İslam’a Tasavvuf Isındırdı*”, *Lacivert Dergisi*, Kasım, 2019, sayı, 62.
- Vildîç, Samir, “*Bosna’da Tasavvuf ve Tarikatlara Genel Bakış*”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11 2013, s. 55-68
- Yahya Ağâh Efendi, *Tarikatlarda Merasimler, (Usûl-i Murâkabeyi Şerîf, Merâsimi Usûl-i İkrâr ve İlbas*, İstanbul, İnsan Yay., 2020.

- Yapıcı, Ahmet (Editör), *Sorularla 40 Derste Ahlâk*, İstanbul, Ensar Vakfı Yayınları, 2019.
- Yafii, Allame Şeyh Abdullah b. Es'ad, *Hulâsatü'l-Mefâhir fî Menâkıbi'ş-Şeyh Abdilkâdir*, Ter. Seyfullah Kılınç, Ankara, Rehber Yayıncılık, b.t.y.
- Yamak, Mehmet Bilal, *Abdülkadir Geylânî'nin "el-Gunye LiTalibi Tariki'l Hakk" İsmli Eserinde Tasavvufî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.
- Yaşar Ruhat, *Elazığ Kültüründe Son Kâdirîler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu, Elâzığ, 14-16 Mayıs 2015, s. 231-288.
- Yeşil, Şemsettin, *Gavs-ı Azam Abdulkadir Geylânî'nin Hakikate ve Ma'rifete Ait Nutuklarından*, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1993.
- Yesevî, Hoca Ahmed, *Dîvân-ı Hikmet*, Editör: Mustafa Tatcı, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2017.
- Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2016.
- Yılmaz, Hasan Kamil, "İnsân-ı Kâmil", *Altınoluk Dergisi*, 1996 – Temmuz, Sayı: 125.
- _____, *Tasavvufta İrşad İrfani Tebliğ ve Davet*, Ankara, DİB Yayınları, 2023.
- _____, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2000.
- Yılmaz Coşkun (Hazırlayan), *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul, Seha Neşriyat, 1991.
- Yüksel, Hasan Avni, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006.
- Zeydan, Yusuf Muhammed Taha, *et-Tarikü's-Sûfî ve Fûru'î'l-Kâdiriyye*, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1991/1411.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.alkadriaalalia.com>.

<http://www.assaimdeema.net/>

<https://www.canibim.com/m/index.php>.

<https://www.halisiyye.com/>.

<http://www.gavsulazam.de>.

<https://geylanivakfi.org.tr>.

<https://www.kadiriymkadiri.com>

<https://kadiritarikati.wordpress.com/seyh-ali-kara-hazretlerinin-dersi/>

<https://www.m-sefa.com/>.

<https://nadiriler.com/haberdetay.php?hid=193>

[https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/ 14/11/2002](https://blog.joshqun.com/tasavvufta-letâifler-chakra-enerji-merkezleri-sse/14/11/2002).

<https://mahsenlialiefendi.wordpress.com/>.

<https://mektebidervis.com.tr/konu/3/silsilemiz>.

<http://mustafahayribaba.com/>.

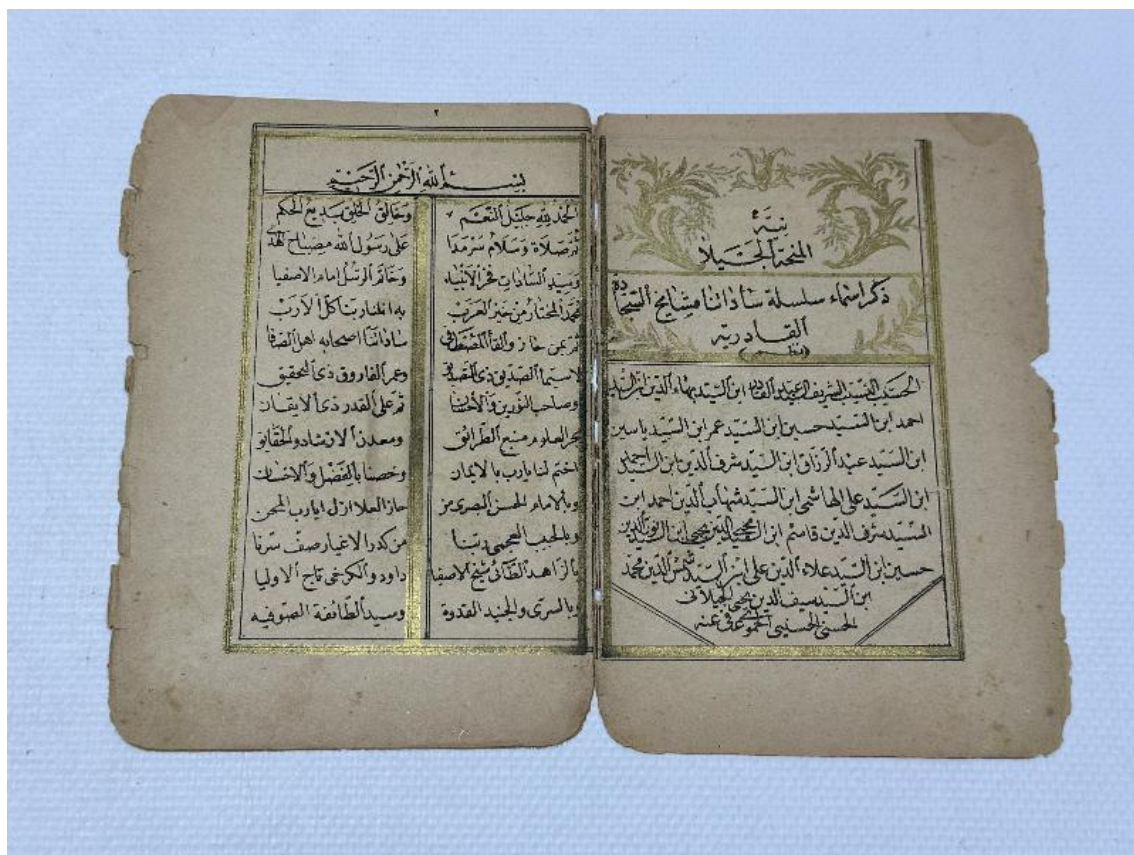
<https://www.alsufi.net>.

<https://ozgurvakfi.org>

<https://yozgattanbagdata.blogspot.com/>

EK 1. NEFİS MERTEBELERİ TABLOSU

جدول صفات الأنفس السبعة						
صفات	صفات	صفات	صفات	صفات	صفات	صفات
نفس الأمارة	نفس المرضية	نفس الراضية	نفس المطعنة	نفس الملهمة	نفس اللواعة	نفس الأمارة
البخل والحرص والأمل والكبر والشهرة والحسد والعفلة	اللوم والفكر والقبض والعجب والاعتزاز والعفة	السخاوة والقناعة والعلم والتواضع والتوبة والصبر وتحمل الآفة	الجود والتوكل والحكم والعبادة والشكر والرضا والوفاء	الزهد والإخلاص والورع وترك مالا يعنيه من جميع الأمثلية والوفاء	حسن الخلق وترك ما سوى الله واللطف بالخلق والقرب إلى الله تعالى والتفكير في عظمته والرضا بما قسم الله	جميع ما ذكر من الصفات الحسنة والله أعلم

EK 5. KADİRİ SANCAĞI

EK 6. ABDULKADİR GEYKANİ KÜLLİYESİ (BAĞDATTA)

**EK 7. ABDULKADİR GEYLANİNİ HALVETE GİRDİĞİ MAĞARA
(BAĞDATTA)**

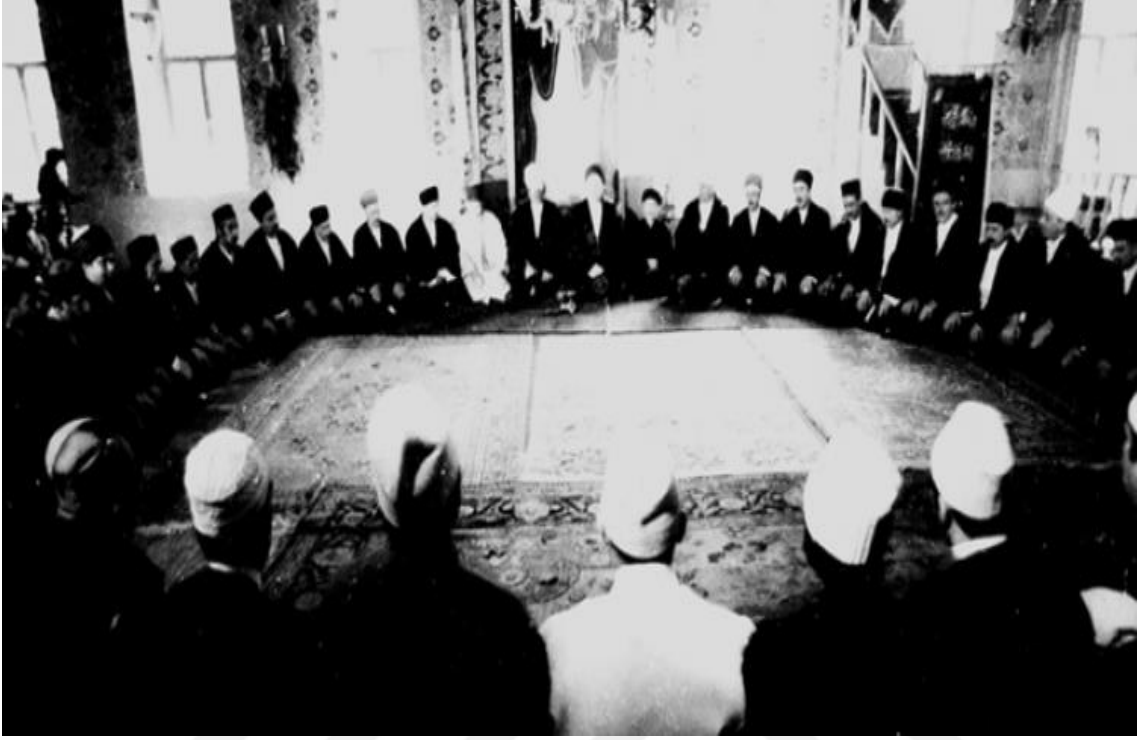
EK 8. KÂDİRÎ TÂÇLARI

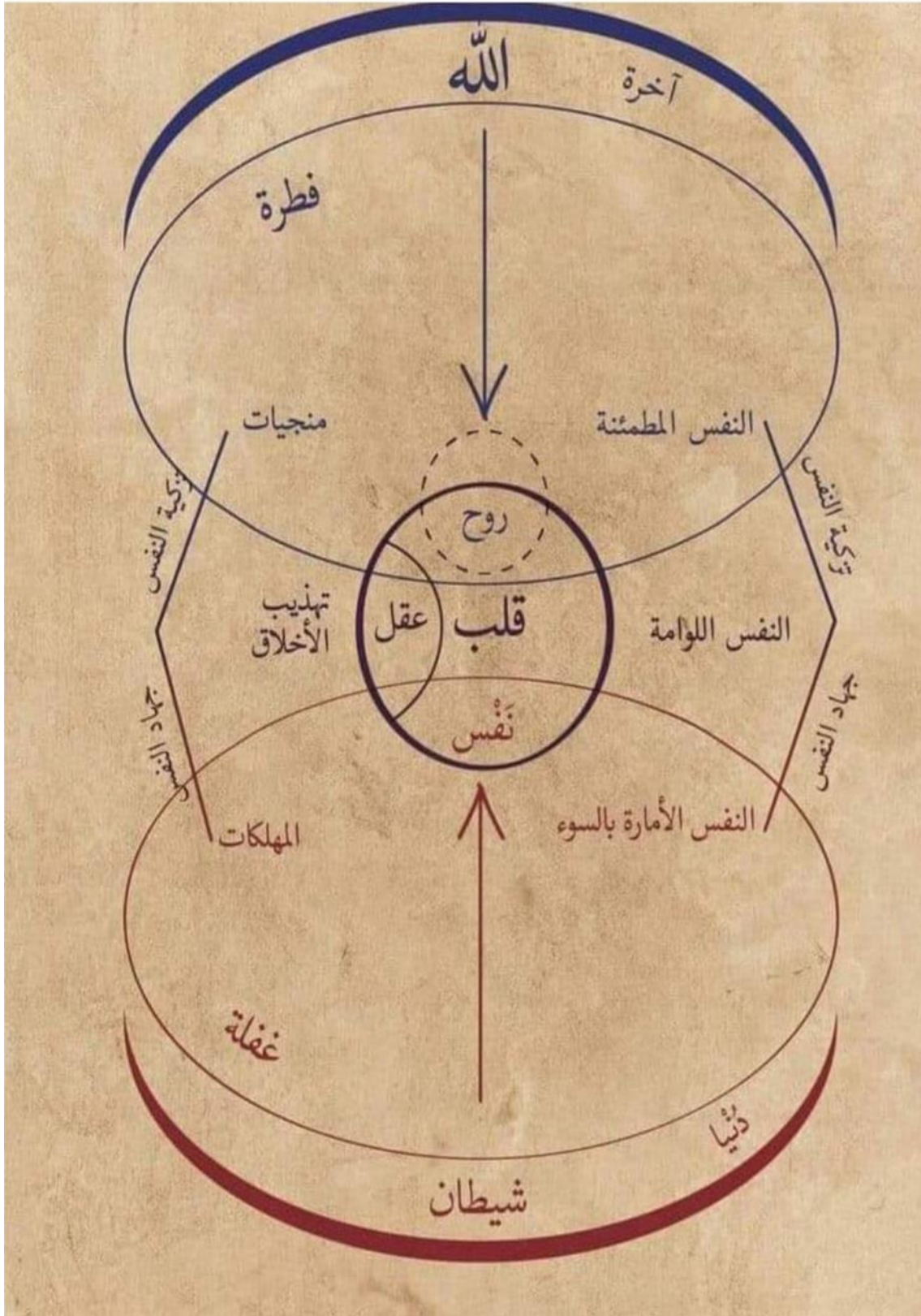
EK 9. KÂDİRÎ GÜLLERİ

EK 10. ZİKİR HALKALARI

EK 11. NEFİS TEZKİYESİ ŞEMASI

Ek 12. GÜNLÜK VİRD ÖRNEKLERİ

EUZÜBİLLAHİMİNEŞŞEYTanıRRACİM BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Evvela, bir Fatiha, üç İhlas okuyup hasıl olan sevabı sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) Efendimizin mübarek ruh-u şeriflerine, İmam-ı Ali, İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin, Şeyh Hasan-ı Basri, Pirimiz Gavsulazam Abdülkadir Geylani Hz.'lerinin, Hacı Mustafa Hayri Baba Hz.'lerinin mübarek ruh-u şeriflerine ve Şeyhimiz Hacı Hafız Mustafa Efendi Hz.'lerinin mübarek ruhu makamına ve bunların arasında tarikat-ı Aliyeyi Kadiriyyeden gelmiş geçmiş bilcümle silsile-i meşayih kiram efendilerimizin ervah-ı şeriflerine hediye ettim dersin

5 Dakika Tefekkür-a Mevt (Ölüm halini düşün)
5 Dakika Rabita-i şerif (Cenab-ı Hak'tan Şeyhine kadar düşün)

İLAHİ ENTE MAKSUDİ VE RIZAİKE VE LİGAİKE MATLUBİ

33 veya 100 defa Estağfirullah Elhamdülillah. (Sonunda bir defa El azim El Kerim ellezi La İlahe İlla Hu)
33 veya 100 defa Allahümme Salli ala Muhammedin ve Ala Ali Muhammed (Sonunda bir defa ve Sahbihi ve Sellim)
33 veya 100 defa La İlahe İllallah (Sonunda bir defa Muhammeden Rasulullah)
100 veya 300 defa Allah (Sonunda bir defa Celle Celalüh)

33 veya 100 defa İhlas Suresi (Her Okunuştta Besmele Çekilecek Sonunda Sadakallahül Azim dersin)

Yeniden bir Fatiha üç İhlas okuyup hasıl olan sevabı sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) Efendimizin mübarek ruh-u şeriflerine ve Habibin dört yarı Hz. Ebubekir Siddik, Hz. Ömer-ül Faruk, Hz. Osman-ı Zinnureyn ve İmam-ı Ali Keremallahü veche, İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin ve Cemii Enbiya-i Mürselin Efendilerimiz, Evladı Rasulün, Ezvacı Rasulün, Ashabı Rasulün ve Camii Evliyaların, Şeyh Hasan-ı Basri Pirimiz Abdülkadir Geylani Hz.'lerinin, Hacı Mustafa Hayri Baba Hz.'lerinin mübarek ruh-u şeriflerine ve Şeyhimiz Hacı Hafız Mustafa Efendi Hz.'lerinin ruh-u makamına ve bunlar arasında Tarikat-ı Aliyeyi Kadiriyyeden gelmiş geçmiş Bil cümle silsile-i meşayih kiram efendilerimizin mübarek ruh-u şeriflerine ve ana baba hısım akrabayı taalkatımızın ruhlarına, melaikayı makarrabinin ruhaniyyetine tarafımdan hediye ettim dersin.

الوظيفة اليومية في الطريقة القادرية العلية

- اسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ..... (۱۰۰ مرة)
- لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ..... (۲۰۰ مرة)
- اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَسَلِّمْ عدد علمك (۱۰۰ مرة)
- الفاتحة..... (۱۰۰ مرة)

ملاحظة: يستحب قراءتها بعد الفجر فإن تعذر ففي أي وقت، ويستحب قراءتها في حالة الجلوس كجلسة الصلاة مستقبل القبلة، فإن تعذر فيجوز قراءتها في حال.

Windows'u Etkinleş
Windows'u etkinleştirmek

EK 13 USÛL VE FURÛ' ESMÂLARINI İÇEREN GÜNLÜK VİRD

MÜRİDANIN GÜNLÜK ÇEKİCEĞİ ZİKİR DERSİ ELUZÜBİLLAHİMİNEŞŞEYATANİRRACİM BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Evvelâ, Bir Fatıha Üç İhlas okuyup hasıl olan sevabı Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimizin mübarek rûhu şeriflerine, İmamı Ali, İmamı Hasan, İmamı Hüseyin, Şeyh Hasan-ı Basrî, Pirimiz, Cavsül-âzam Abdülkâdir Geylânî Hz.lerinin, Hacı Mustafa Hayri Baba Hz.lerinin mübarek rûhu şeriflerine ve Şeyhimiz Hacı Hafız Mustafa efendi Hz.lerinin mübarek rûhaniyyetine ve bunlar arasında Tarikat-ı Aliyye-i Kadiriyye'den gelmiş geçmiş bilcümle sinsile-i meşayihü kiram efendilerimizin ervah-ı şeriflerine hediye ettim dersin.

5 Dakika Tefekkürü mevt(ölüm halini düşün)

5 Dakika Sabıta-i Şerif(Cenabı Haktan nehine kadar düşün)

İLÂHİ ENTE MAKSUDÎ VE RIZÂKE VE LİGÂİKE MATBUBÎ

33 veya 100 Defa Estağfirullah Elhamdülillah (sonunda bir defa; Elazim elkerim ellezi Lailahe illahu)

33 veya 100 Defa Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Ali Muhammed (sonunda bir defa; ve sahabihi ve sellim)

33 veya 100 Defa Lailahe illallah (sonunda bir defa; Muhammedün Resulullah)

100veya 300 Defa Allah (sonunda bir defa; Celle Celalüh)

33 veya 100 Defa İhlas Süresi (Her okurta Besmele çekilerek sonunda; Sadakallahül-azim dersin)

Yeniden Bir Fatıha Üç İhlas okuyup hasıl olan sevabı Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimizin mübarek rûhu şeriflerine ve Habibin dört yâri Hz. Ebubekir Sıddık, Hz. Ömer-ül Faruk, Hz. Osman-ı Zimmureyn ve İmam-ı Ali Kerremellahu veche, İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin, ve Cemil Evliya-i vel Mürselin efendilerimizin, Evladi Resülün, Ashabı Resülün ve Cemil Evliyalardan, Şeyh Hasan-ı Basri Hz.lerinin, Pirimiz Cavsül-âzam Abdülkâdir Geylânî Hz.lerinin, Hacı Mustafa Hayri Baba Hz.lerinin mübarek rûhu şeriflerine ve Şeyhimiz Hacı Hafız Mustafa efendi Hz.lerinin rûhaniyyetine ve bunlar arasında Tarikat-ı Aliyye-i Kadiriyye'den gelmiş geçmiş bilcümle sinsile-i meşayihü kiram efendilerimizin mübarek rûhu şeriflerine ve Ana, Baba, hısım, akraba-i taallukamızın rûhlarına, melaikayı mukarrabinin rûhaniyyetine tarafımdan hediye ettim dersin...

GÜNLÜK YEVMIYE DERSİNDEKİ KELİME VE CÜMLELERİN MANASI

- 1 - ESTAĞFİRULLAH ELHAMDÜLİLLAH : Cenab-ı Allah'tan afv ve mağfiret dilerim. Hamd ve övgü Allah (c.c)'a mahsustur.
Elazim Elkerim Ellezi Lâ İlâhe illâ Hayyül-Kayyum ve Etübü ileyh : Kendisinden başka Allah (c.c) olmayan Hayy, Kayyum-Diri-Bakî Kaim ve ezeli olan(Kerem ve ihsan sahibi) Ulu Allah'a (c.c) tevbe ediyorum. Bütün kalbimle ona yöneliyorum.
- 2 - ALLAHÜME SALLİ ALÂ MUHAMMEDİN VE ALÂ ALİ MUHAMMED : Ey Allahım Hz. Muhammed (S.A.V.) ve Ali'nin (neslinden olanların) üzerine sâlât eylerim.
- 3 - LÂ İLÂHE İLLÂLLAH : Allah (c.c)'den başka Allah yoktur.
Elmelikül Haggul mübîn Muhammedün Resulullah sağdığul Va'dil emîn : Ap açık mal sahibi Hakk olan Hz. Allah'tır. O Muhammed (S.A.V.) o'nun doğru, vadinde, kendisine güvenilir elçesidir.
- 4 - AİLAH C.C. (Celle Celalüh) :
:Şanı ve azameti yüce oldu
- 5 - YA HÜ C.C. :
:Şanı ve azameti yüce oldu
- 6 - YA HAKK C.C. :
:Ey Hakk Adalet ve Doğruluk sahibi
- 7 - YA HAYY C.C. :
:(Hayy-Diri) Hayat sahibi
- 8 - YA KAYYUM C.C. :
:Bakî ve kaim olan, ezeli olan
- 9 - YA KAHHAR C.C. :
:Ziyadesiyle kahredici, Yok edici, Batırıcı.
- 10 - YA VEHHAB C.C.:Çok hibe eden, fazla bağışlayan
- 11 - YA FETTAH C.C.:Açan, kulların kapalı işlerini açan
- 12 - YA VAHİD C.C.:Tek bir olan Allah c.c
- 13 - YA EHAD C.C.:Tek bir olan Allah c.c.
- 14 - YA SAMED C.C.:Pek yüksek, Ulu, Daim, kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmayan.
- 15 - YA ALİYY C.C.:Yüksek, Büyük, Ulu
- 16 - YA AZİZ C.C.:Yüksek, Büyük, Ulu
- 17 - EL MÜHİT C.C.:İlmiyle herşeyi ihata eden, kuşatan.

ورد التوحيات في الطريقة القادرية العلية

- اسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ..... (١٠٠ مرة)
- الفاتحة..... (٢٠ مرة)
- آية الكرسي..... (٢٠ مرة)
- سورة الإخلاص..... (٤٠ مرة)

ملاحظة: يستحب قراءتها بعد الفجر فإن تعذر ففي أي وقت، ويستحب قراءتها في حالة الجلوس كجلسة الصلاة مستقبل القبلة، فإن تعذر فيجوز قراءتها في حال.

ÖZET

Bu çalışmada İslam dünyasında en yaygın tarikatlardan biri olan Kâdiriyye'in usûl ve âdâbı incelenmiştir. Kâdiriyye, Abdulkadir Geylânî (v. 561/1166) tarafından kurulan tarikattır. Kâdiriyye kurucusunun hayatında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, kurucusundan sonraki süreçte ise hemen hemen Müslümanların yaşadığı her yere yayılmıştır. Kâdiriyye'ye tarihi süreçte çokça insan intisâb etmiş ve bu tarikatta birçok velî, sûfî, mürşid yetişmiştir. Kâdiriyye'de seyr ü sülûkta nefsânî yöntem (etvâr-ı seb'a) ve rûhânî yöntem (letâif zikri), uygulanmaktadır. Nefsânî yöntemde nefis mertebelerinin ıslâhı için esmâlar ta'lim ettirilmektedir. Rûhânî yöntemde ise, latîfeler Emir âlemine ve Halk âlemine ait olmak üzere iki sınıfa ayrılarak ayrılmaktadır. Latîfelerin ıslâhı için esmâlar zikredilmektedir. Kâdiriyye'de seyr ü sülûk eğitime yardımcı olarak kullanılan bazı amelî ve kalbî unsurlar bulunur. Amelî unsurlar intisâb, tövbe, evrâd ve dualar, sohbet, râbîta, tefekkür-i mevt, riyâzet ve mücâhede, zühd, halvet, ibadetler, hizmet, istikâmet ve doğruluk (sıdk) tur. Kalbî unsurlar ise ihlâs, muhabbet, tevekkül, şükür, sabır ve rızâdır. Kâdiriyye'de seyr ü sülûk eğitimi esnasında uyulması gereken âdâb kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar mürşidlerin âdâbı, müridlerin âdâbı ve ibadetlerde uyulması gereken âdâb olmak üzere üç kısma ayrılır.

Anahtar Kelimeler: Kâdiriyye, Usûl, Seyr ü Sülûk, Etvâr-ı Seb'a, Letâif, Âdâb

ABSTRACT

In this study, the procedures and etiquette of Qadiriyya, one of the most common sects in the Islamic world, were examined. Qâdiriyye is the sect founded by Abdulkadir Geylânî (d. 561/1166). Qadiriyya began to spread rapidly during the life of its founder, and in the period after its founder, it spread to almost every place where Muslims lived. Many people have been affiliated with Qadiriyya throughout history and many saints, Sufis and guides have been trained in this sect. In the Qâdirîyye sect, the spiritual method (etvâr-ı seb'a) and the spiritual method (letâif dhikr) are applied in seyr û sulûk. In the spiritual method, the names are taught for the improvement of the levels of the soul. In the Rûhânî method, the latîfes are divided into two classes: belonging to the realm of Command and the realm of the People. Names are mentioned for the improvement of latîfes. In the Qadiriyya sect, there are some elements of deeds and heart that are used as aids in navigation and leech training. The elements of action are affiliation, repentance, prayers and prayers, conversation, râbita, contemplation, asceticism and struggle, asceticism, solitude, worship, service, integrity and truthfulness (sidq). The heart elements are sincerity, affection, trust, gratitude, patience and consent. In the Qadiriyya sect, there are etiquette rules that must be followed during seyr and leech training. These rules are divided into three parts: the etiquette of the masters, the etiquette of the disciples and the etiquette that must be followed in worship.

Keywords: Qâdiriyye, Usûl, Seyr û Sulûk, Etvâr-ı Seb'a, Letâif, Adab